

Kernavė

Kernavė

VILNIUS 1972

LIETUVOS TSR
PAMINKLŲ APSAUGOS IR
KRAŠTOTYROS DRAUGIJA

REDAKCINĖ KOMISIJA:

VACYS MILIUS (pirmininkas),
ANTANAS STRAVINSKAS,
ANTANAS TYLA,
NORBERTAS VĖLIUS,
ALOYZAS VIDUGIRIS,
VYTAUTAS VITKAUSKAS

DAILININKĖ

RAMUNĖ VĖLIUVIENĖ

PRATARMĖ

Paminklų apsaugos ir kraštotyros draugijos Vilniaus skyriaus kraštotyrininkai, tyrinėdami rytinių Lietuvos vietovių liaudies materialinę ir dvasinę kultūrą, buitį ir istoriją, 1969 m. rugpiūčio pradžioje visuomeniniais pagrindais suorganizavo kompleksinę ekspediciją į Širvintų rajono Kernavės apylinkes.

Istorikų nuomone, Kernavė buvo vienas seniausių Lietuvos centrų. Čionai Traidenis iš Senųjų Trakų atkėlęs krašto sostinę, o Gediminas ją iškėlęs į Trakus, vėliau į Vilnių. Kryžiuočių ordino antplūdžio laikotarpiu Kernavė kartu su Medininkais ir Trakais sudarė Vilniaus gynybinę sistemą. Kartu ji buvo ir svarbus prekybos centras. Jau pačioje XIV a. pabaigoje čia buvo dalinės kunigaikštystės centras.

Dabar Kernavė yra apylinkės ir kolūkio centras, čia yra girininkija, aštuonmetė mokykla, felčerių akušerių punktas, kultūros namai, biblioteka, muziejus. Pastaruoju metu Kernavę gausiai lanko ekskursijos.

XIX a. viduryje šių apylinkių pilkapiais domėjosi E. Tiškevičius, L. Kondratovičius-Sirokomlė, A. Pliateris. O keturis piliakalnius, esančius greta miestelio Neries šlaituose, išpopuliarino rašytojų romantikų kūriniai. Apie pastarųjų šimtmečių ir dešimtmečių kernaviškių gyvenimą, darbus ir kūrybą surinkti duomenis užsibrėžė gausus būrys Vilniaus kraštotyrininkų ir jų talkininkų: MA Istorijos ir Lietuvių kalbos ir literatūros institutų darbuotojų, Vilniaus V. Kapsuko universiteto, Dailės instituto, Konservatorijos, M. K. Čiurlio-

nio Meno mokyklos, Vilniaus Politechnikumo ir XVI vidurinės mokyklos dėstytojų, studentų ir moksleivių. Tautosakininkų grupei vadovavo Norbertas Vėlius, kalbininkų — Aloyzas Vidugiris, etnografų — Vacys Milius, visai ekspedicijai — Norbertas Vėlius ir Vacys Milius. Istorinius straipsnius organizavo Antanas Tyla. Šie asmenys redagavo ir atitinkamus leidinio skyrius. Visos knygos kalbą redagavo Vytautas Vitkauskas.

Leidinio straipsniai sugrupuoti į gamtos, istorijos, etnografijos, kalbos ir tautosakos skyrius. Be to, pateikiamas pluoštas būdingiausių tautosakos kūrinių. Dalies šio leidinio straipsnių tematika analogiška ankstesnėms kraštotyrininkų parengtoms lokalinėms monografijoms. Šie straipsniai leis giliau nušviesti visos lietuvių liaudies kultūros istorijos raidą, išryškinti atskirų regionų savitumus. Tačiau ir anksčiau nagrinėtąsias temas kai kuriais atvejais čia stengtasi nušviesti nauju aspektu. O dalies straipsnių tematika mūsų kraštotyrinėje literatūroje yra visai nauja.

Šios ir ankstesnių lokalinių monografijų redakcinė komisija mano nors dalele pagerbusi vyresnių kartų ir nūdienos žmonių darbus, neleidusi nugrimzti užmarštin liaudies kūrybos lobiams. Tikimės, kad nemaža kas iš surinkto ir paskelbto liaudies kūrybinio palikimo galės ir mūsų gyvenimą praturtinti.

SANTRUMPOS

PA — Partijos istorijos instituto prie LKP CK Partinis archyvas
CVA — Lietuvos TSR Centrinis valstybinis archyvas
CVIA — Lietuvos TSR Centrinis valstybinis istorijos archyvas
ČLLD — J. Čiurlionytė, Lietuvių liaudies dainos, Vilnius, 1955
ČLLM — J. Čiurlionytė, Lietuvių liaudies melodijos, Kaunas, 1938
II ES — Lietuvos TSR MA Istorijos instituto Etnografijos sektorius
KF — Lietuvos TSR Valstybinės konservatorijos fonoteka
KTR — Lietuvos TSR Valstybinės konservatorijos Tautosakos rankraštynas
LT I — Lietuvių tautosaka, t. I, Vilnius, 1962
LT II — Lietuvių tautosaka, t. II, Vilnius, 1964
LTR — Lietuvos TSR MA Lietuvių kalbos ir literatūros instituto Lietuvių tautosakos rankraštynas
LTRF — Lietuvos TSR MA Lietuvių kalbos ir literatūros instituto Tautosakos rankraštyno fonoteka
LTU — Lietuvių tautosaka, užrašyta 1944—1956 m., Vilnius, 1957
VDI — Lietuvos TSR Valstybinis dailės institutas
VUB RS — Vilniaus V. Kapsuko universiteto Mokslinės bibliotekos Rankraščių skyrius

b. — bala
buv. — buvęs
d. — daina
dab. — dabar vartojama
dr. — dirva
dš. — dešinysis intakas
dž. — dažniau vartojama
ež. — ežeras
gn. — ganykla
gr. — griovys
ide. — indoeuropiečių
k. — kaimas
kdr. — kūdra
kl. — kelias
kln. — kalnas, kalnelis
kr. — kairysis intakas
kr. — krūmai
l. — laukas

lenk. — lenkiškai, lenkų k.
mstl. — miestelis
mš. — miškas
par. — parapija
plk. — pelkė
ps. — pasaka
pv. — pieva
rst. — raistas
sp. — spėjama
t. — tariama, tarmiškai
up. — upė, upelis
vs. — viensėdis
ž. — žemė

ČESLOVAS KUDABA, RIMVYDAS KUNSKAS

KERNAVĖS APYLINKIŲ PAVIRŠIUS IR KRAŠTOVEIDIS

Sunku rasti geresnį pavyzdį už Kernavę, kur gynybiniai įtvirtinimai ir gyvenvietės atsiradimas taip priklausytų nuo paviršiaus ir reljefo ypatumų. Šios vietovės paviršiaus įvairovę, patogumą, kartu ir išskirtiną išvaizdumą nulemia Neries upės slėnis ir senų raguvų bei griovų suskaidyti šlaitai. Kernavės senosios tvirtovės, piliakalniai yra įsikūrę aukštuose šlaito atragiuose tartum tyčia sudarytuose gamtiniuose forpostuose (žr. 10, 20, 21, 35 nuotr.). Ir pati Kernavės apylinkių paviršiaus struktūra yra susijusi su Neries slėniu — nebūtų čia to slėnio, ir pamatytume, jog vietovė niekuo nesiskirtų nuo Maišiagalos ar Bartkuškio — driektųsi apylygis, kiek banguotas vienodas vietoveidis (žr. 9,

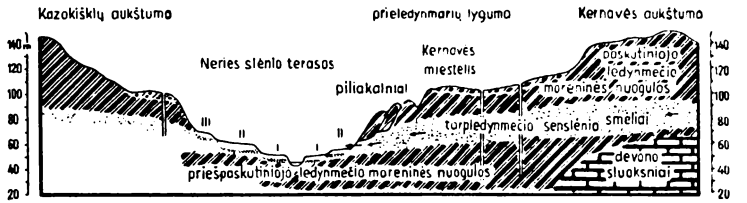
11 nuotr.). Tačiau visgi lieka neaišku, kodėl kitur tos pačios Neries slėnio šlaitai nėra taip skulptūriškai suskaidyti ir patogūs, pavyzdžiui, prie Gegužinės ar Čiobiškio. Mėginant paaiškinti Kernavės apylinkės ypatumus, iš pradžių mums reikia nuodugniau pažvelgti į šių apylinkių gelmių sąrangą.

Kernavės paviršius, kaip ir kitose Lietuvos vietose, sudarytas iš moreninių nuogulų, dažniausiai akmenuoto priemolio klodų, perskirtų įvairaus grūduotumo smėlio ir žvirgždo prosluoksnių. Ledyno suneštų ir suklostytų moreninių nuogulų storis Kernavės apylinkėse nemažas — apytikriai 120—140 metrų (1 pav.). Tuo tarpu Ukmergės, Kauno apylinkėse tokių nuogulų jau tėra perpus mažiau. Einant nuo Kernavės Vilniaus kryptimi, šis sluoksnis storėja.

Po ledynų laikams būdingomis nuogulomis esantis senesnis paviršius, panašiai kaip ir šiandieninis, yra nelygus. Sprendžiant iš negausių gręžinių, tas paviršius po kalvotomis Sudervės aukštumomis yra išsikuprojęs ir pakilęs apie 50 m aukščiau dabartinio jūros lygio[1]. Panašių iškilimų yra aptikta kitapus Neries po kalvotomis Trakų aukštumomis, po Paparčių, Žaslių, Kaišiadorių apylinkėmis. Remiantis Musninkuose padarytais gręžiniais, galima spėti, kad panašaus aukštumo po moreninėmis nuogulomis esančio paviršiaus iškilimas yra tarp Musninkų ir Kernavės, maždaug Kernavės aukštumėlės pagrinde. Išeina, kad daugumas šiuolaikinių kalvotų moreninių aukštumų yra išsidėstę ant pagrindinio paviršiaus pakilimų. Tuo tarpu dabartinio paviršiaus pažemėjimai yra ties pagrindinio paviršiaus įlomėmis. Neries slėnis, atrodo, taip pat yra ties senojo

[1] Ч. К у д а б а, Краевые ледниковые образования Балтийской гряды и диагностика динамики края ледника. — Материковое оледенение и ледниковый морфогенез, Вильнюс, 1969.

paviršiaus pažemėjimu[2]. Tai liudija gręžiniai, kurių, tiesa, čia tuo tarpu nedaug. Antai, gręžiant Kernavės aukštumėlėje prie Musninkų, pagrindinis paviršius aptiktas daugiau kaip 50 m virš dabartinio jūros lygio, o prie Neries, netoli Miežionių (3 km į PR nuo Kernavės), įsigręžta 120 m (apie 40 m žemiau jūros), bet senojo paviršiaus nepasiekta (1 pav.). Galimas dalykas, ta pačia kryptimi pro Dūkštas, Kernavę, Čiobiškį iki ledynmečių tekėjo nemaža upė, tarkime — Proneris. Vadinasi, dabartinio Neries slėnio padėtis šioje vietoje nėra atsitiktinė. Ji iš dalies paveldėta iš priešledyninių laikų paviršiaus.

1 pav. Kernavės kraštoveidžio profilis

Kad stambios paviršiaus formos (aukštumos, žemesnės įlomės) nuosekliai paveldėtos iš senesnių geologinių laikų, akivaizdžiai rodo priešpaskutinio apledėjimo paviršius. Tas paviršius dar buvo išlaikęs pagrindinius senojo paviršiaus plano požymius ir įgiję jau dabartinio reljefo bendrųjų bruožų: pavyzdžiui, ties kalvota aukštumėle, kuri yra tarp Kernavės ir Musninkų, paviršius taip pat buvo aukštas, apie 100 m aukščiau jūros lygio. Žymių paaukštėjimų, be abejo, būta ir ties kitomis kaimyninėmis nūdienėmis aukštumomis: Sudervės, Trakų ir pan. O ten, kur teka Neris, būta gerokai

[2] Ч. Кудаба, min. veik.

žemesnio paviršiaus: ten arba tekėjo upė, arba tvyrojo ežerėliai, durpynėliai. Jų nuogulas palaidojo sekančių ledynmečių moreniniai dariniai.

Pasinaudodami tais ežerų liekanų, durpynėlių bei senvagių dokumentais griaunamuose upės šlaituose ir geologinių gręžinių medžiaga, galime pasekti upės — šios esminės Kernavės vietoveidžio kūrėjos — raidą. Bendriausiais bruožais jau galime atkurti jos maždaug 100 000 metų amžiaus istoriją ir svarbiausius įvairios trukmės režimo etapus; šeši iš tų aštuonių etapų sudaro ledynmečio ir tarpledynmečio raidos ciklą. Kad dar anksčiau, po pirmojo apledėjimo, Vilniaus vietove tekėta didžiulės Neries tipo upės, geologinių duomenų apstu[3]. Tačiau sužinoti, ar ta upė tekėjo pro Kernavės vietovę, ar pasuko kur piečiau, duomenų nepakanka. Užtat solidūs tarpmoreninių smėlių, aleuritų, molių ir žvirgždų sluoksniai Kernavės apylinkėse, aptinkami dvejopame gylyje, leidžia spręsti bent apie keturis upės raidos etapus tarpledynmetyje, vadinamame Merkinės vardu ir buvusiame maždaug prieš 90 000—70 000 metų.

Jei nubrėšime R — V krypties profilį per Geisiškes, Miežionis, kur daryti gręžiniai, ir per Paalkių atodangą dešiniajame Neries krante, aptiksime, kad tarpmoreniniai smėliai ir žvirgždai guli lėkščiašlaičiame slėnyje, kurio rytinis pakraštys buvęs kažkur į rytus nuo Geisiškių, o dugnas ties Paalkiais nusileidžia žemiau 55 m abs. a. Ties Miežionimis ta smėlio ir žvirgždo storymė siekia kone 40 m. Žvalgydamiesi į Neries atodangas, leidžiantis žemyn pro Kernavę, įsitikiname, jog tarpmoreniniai sluoksniai į šiaurvakarius tolydžio plonėja. Liu-

[3] П. В. Петрулис, Плиоценово-древнечетвертичный водоносный горизонт района г. Вильнюса. — Lietuvos TSR Aukštųjų mokyklų Mokslo darbai, Geografija ir geologija, t. I, Vilnius, 1962.

liškiuose ir Musninkuose padaryti grėžiniai leidžia tarpmoreninius sluoksnius palyginti. Pasirodo, kad jų padas beveik sutampa su Miežionių apylinkių grėžinių — apie 70—60 m abs. a.

Čia susiduriame su priešpaskutinio, vadinamojo Vilniaus, apledėjimo dideliu ledyno vandens nuosrūvos kloniu, kuriuo, panašiai kaip mūsų poledynmetyje pro Vilnių ar Merkinę, ledyno vandenys nešė daug smėlio, vietomis net žvirgždo klodus paliko. Tuo būdu tarpledynmetinė Pronerio užuomazga pirmajame etape pro Kernavės vietovę tekėjo gerokai šiauriau už dabartinę Nerį, kažkur pro Musninkus, nuo Viršuliškių kaimavietės bei Spėros ežervietės pasukdama stačiai į pietus ligi Kernavės (2 pav.). Tada vėl suko į pietryčius. Kernavės kalvyną upė aplenkė iš šiaurės. Gali būti, kad dabartinio Neries slėnio vieta ėjo mažesnis to senslėnio intakas.

Vilniaus ledynui atsitraukus, upė prasigraužė artimiausiu keliu į vakarus, tur būt, minėtu senslėnio intaku, t. y. apsigręžė ir visai paliko senslėnį pro Musninkus ir Kernavę. Tai gilindamasis, tai į šonus vingiuodamas, tarpledynmečio Proneris paliko smėlinių bei žvirgždingų terasų aliuvį. Nuo ledyninio senslėnio dugno jis įsigraužė daugiau negu 55 m, panašiai kaip ir Neris. Čiobiškio ir Zubiškių grėžiniuose aptikta viduriniųjų terasų žvirgždų ir smėlių apačia yra jau 22—20 m abs. a. Šiltaisiais tarpledynmečio laikotarpiais paliktose upės senvagėse susiklostė tie dokumentinės vertės augalų konservai, kaip antai: atodangoje ties Paalkiais aptinkami durpingi smėliai, dešiniajame krante ties Kmitais — senvaginiai durpingi dumblai. Iš atodangos, esančios kairiajame krante ties Kmitais, galima spręsti, kad Pronerio paslėny būta ir ežerų. Tai natūralu, nes upė kirto kalvotą, daubotą bei ežeruotą vietoveidį.

Atodangoje matomas 10 m žemėjantis 2 m durpių, ežerinių dumblų ir aleurito sluoksnis, reikšmingas viso Pabaltijo gamtos istorijai. To sluoksnio žiedadulkių ir sporų analizės duomenys byloja apie penkias klimato ir augalijos fazes, labai primenančias mūsų poledynmečio gamtos fazes, netgi su panašiais liepynais ir skroblynais šiltmety.

Tarpledynmečio upiniai sluoksniai užfiksavo ir tai, kas po 10—15 tūkstantmečių gali ir mūsų ainius ištikti. Dumblingi salpinio aliuvio sluoksniai iš viršaus ten perdengti šviesių smėlių storymės (Paalkių, Mitkiškių, Kmitų atodangos, Čiobiškio, Zubiškio gręžiniai). Tai pėdsakai naujo ledynmečio pradžios, kai ledynas priartėdamas nuo savo pakraščio atplaudavo labai tolygiai ir nuosekliai Pronerio slėny susiklosčiusius smėlius. Manoma, kad prieš prislėgdamas paviršių savo korpusu, ledynas upių slėnius ir daugelį ežerų dubenų palaidojo po savo vandens sąnašomis. Tą būseną galima laikyti trečiuoju Pronerio etapu.

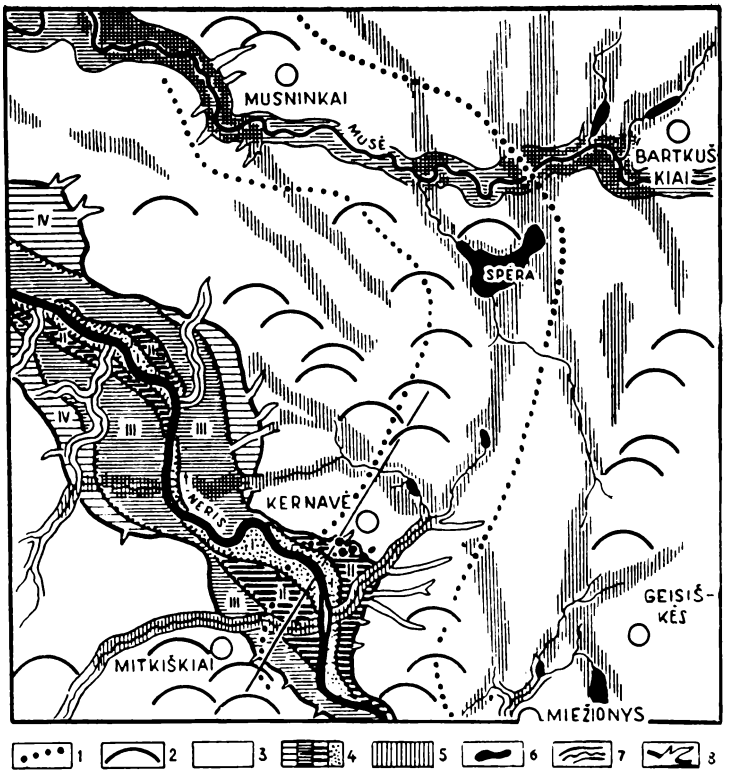
Pronerio atkarpa žemiau Kernavės, atrodo, patyrė ir ketvirtą tarpledynmetinį režimo etapą — prieledyninio tvenkinio būseną. Tai matyti iš molių sluoksnių tarpmoreninio sluoksnyno viršuje ties Čiobiškiu ir kitur. Matyt, toks režimas būdavo laikinų pašiltėjimų ir ledyno atsitraukimų metu Nemuno ledynmečio pradžioje.

Ledyno užslėgtoje teritorijoje, ypač aukštumų ruože, upių slėniai būdavo patogiausia vieta apatinių ledyno sluoksnių vandens magistralėms ir jų nuosrūvai tolyn nuo ledyno. Kad Proneris neišvengė to vaidmens, liudytų ir sutapusi ledyno judėjimo kryptis, ir kryptis daugelio rinų, poledynmety atsikūrusių netoli Neries slėnio. O neaktyvią Pronerio upę būtų palaidojus stora morenų danga, ir poledynmetyje ji vargu ar būtų atgijusi toje pačioje vietoje.

Kitokios rinos užsimegzdavo išilgai stabtelėjusio ledyno pakraščio. Jos kurį laiką būdavo nuosrūvos latakai, dažniausiai nuoledyninių upių intakai, kol pasistūmėjęs ledynas paversdavo jas panarų upėmis — rinomis. Toks rina—latakas, ledyno nuosrūvos magistralės — Pronerio — intakas buvo ir anksčiau minėto smėlėtojo senslėnio dalis tarp Spėros ežervietės ir Pronerio, prisijungusi iš šiaurryčių Puorių—Bartkuškio—Žebokštos ežerviečių rininį lataką (2 pav.).

Nors tiesioginių duomenų maža, galima manyti, kad Pronerio rinos debitas ir transportinis jos vaidmuo toli gražu neprilygo žinomoms stambioms rinoms, kaip Aiseto, Asvejos ar Vilkokšnio ežerų rinos. Giluminės ledyno rinos reikšmė, matyt, menkėjo su nuotoliu nuo ledyno fronto. Tada, kai frontas priartėdavo arba ledynas net palikdavo Kernavės vietovę, vadinamaisiais tarpstadijiniais šiltmečiais upės vėl keisdavo režimą. Iš tunelinių rinų jos vėl virsdavo latakais. Tokių dvejopo režimo kaitaliojimųsi per visą paskutinįjį, Nemuno, ledynmetį būta keleto — tur būt, ne mažiau kaip penki. Žinoma, ledyninės upės slėnį labai komplikavo ar net jo vietą keisdavo gausūs upės nešmenys, o ypač užstumiami ar užklojami moreniniai ledyno nešmenys. Pronerio tunelinės rinos bei latako nuosrūva Kernavės vietovėje vienu metu buvo išsiskaidžiusi keletu pagalbinių šakų. Gal tai vyko artinantis besitraukiančiam ledyno frontui. Proneriui lygiagrečių įvairaus dydžio gretimų rinų būta ties dabartine Širvintos upe nuo Vinkšnabrasčio, Narvydiškio ligi Daubariškio, ties Musės upe tarp Strazdų ir Viršuliškių, ties Pakalniškiais bei dabartiniu Lielupės upeliu, Pragarinės ir Geisiškių ežerais. Be abejonės, tų rinų tęsiniai ėjo daug toliau (2 pav.).

Dabartinis Kernavės apylinkių paviršius yra susikūręs, tirpstant paskutiniam ledynui Rytų Lietuvoje. Tas

2 pav. Tarpledynmečio senslėnių, ledynmečio rinų ir poledynmečio upių slėnių tinklas: *1* — apytikrės tarpledynmečio senslėnio ribos, *2* — neaukštos moreninės kalvos, *3* — prieledynmarių apskalauta plynaukštė, *4* — Neries slėnio terasos, *5* — poledynmetyje pradubusios rinos bei jų dalys, *6* — pradubę rininiai ežerai, *7* — mažesniųjų upelių slėniai, *8* — griovos ir raguvos *(sudarė R. Kunskas)*

paviršius čia nėra labai įvairus — aplinkui plyti banguotos lygumos, pagyvinamos nedidelių kalvotų aukštumėlių. Didesnių reljefo aukščių skirtumų pastebime Neries slėnio šlaitų skulptūroje, atsiradusioje dėl tankiai ir giliai įsirėžusių raguvų.

Paskutinis ledynas Rytų Lietuvos aukštumose tirpo netolygiai. Pirmosios fazės metu jo pakraštys buvo tolokai į rytus nuo Kernavės. Tada ledyno pakraštyje nugulė Sudervės, Riešės, Molėtų apylinkių aukštumos. Kitapus Neries kaupėsi moreninės sąvartos ir kilo Trakų, Aukštdvario masyvai. Ši ledyno tirpimo fazė truko ilgai. Jos sudaryti moreniniai kalvynai yra aukšti, labai kalvoti ir gūbrėti, su gausiais giliais aklinais tarpukalviais, kuriuose iki šiol tvyro pelkės ar ežerai. Šią fazę įprasta vadinti Rytų Lietuvos faze, nes rytinėje mūsų krašto dalyje ji plačiai paplitusi.

Kita fazė (ją vadiname Pietų Lietuvos faze) pagal ledyno tirpimo pobūdį yra kiek kitokia. Tos fazės metu ledynas tirpo žymiai intensyviau, jo pakraštys traukėsi greičiau. Ledyno pakraštyje tada mažiau kaupėsi moreninių nuogulų, bet nuo ledyno tirpimo atsipalaidavo daug vandens. Vienu laiku vanduo gal net neturėjo kur nutekėti: priešais stūksojo Rytų Lietuvos fazės moreninis kalvynas, o iš šiaurės vakarų tūnojo pats ledynas. Todėl nuo ledyno išsilaisvinusiose lygumose susitvenkė prieledyninės marios (3 pav.).

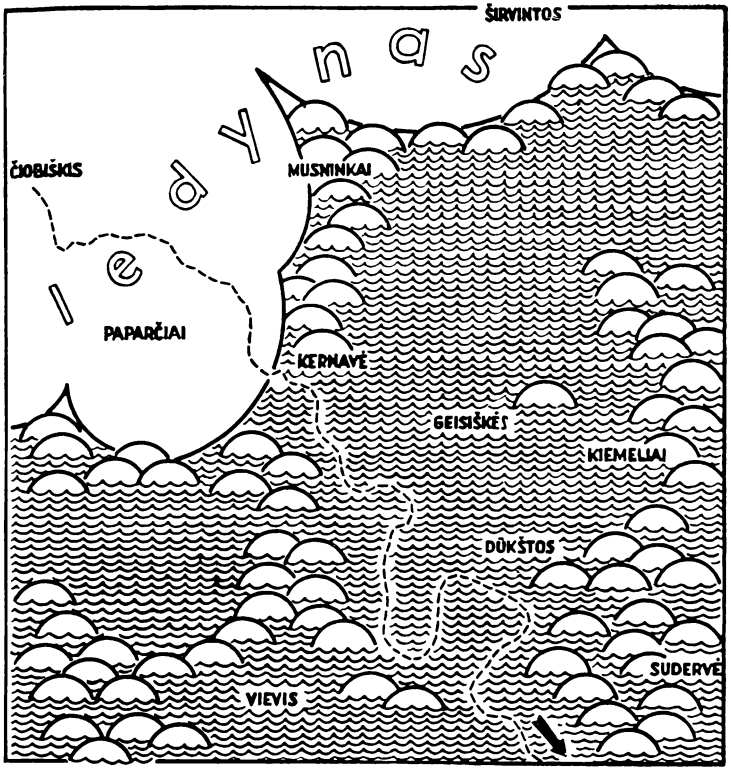
Vienu metu ledyno papėdėje nuguldomos pakraštinės, arba galinės, morenos skendėjo prieledyninių tvanų vandenyse. Nemaža tokių pakraštinių moreninių gūbriukų buvo nuguldoma tiesiog į vandenį, kur jie praskysdavo, sulėkštėdavo. Juos nesunku nūnai pastebėti pakeliui iš Dūkštų į Kernavę. Kitur ledynas sustojo ilgesniam laiko tarpui, jo pakraštyje nugulė aukštesnių kalvų gūbriai, susidarė masyvai. Tokio laikino, bet ilgesnio ledyno pakraščio būta ir ties Kernave. Tas pakraštys tęsėsi per Paparčius, Musninkus (3 pav.). Įdomu pastebėti, kad, čia paminėtus pakraštinius moreninius ruožus vėliau pragrauždama, Neris išplovė iš jų riedulius. Vagoje ties susikirtimo vieta matome riedulių

rėvas (žr. 4 nuotr.). Kiek aukščiau Kernavės Neryje yra garsioji Salininkų rėva. Ties ja upės vagoje yra stambių riedulių, o kiek žemiau — sala.

Kai ledyno frontas stovėjo ties Kernavės apylinkės šiaurvakarių kalvomis, artimiausias ledyno pakraščio 115—105 m abs. a. tvenkinys teliuskavo apie Spėros ežervietę ir į rytus nuo jos, tarp Ilgabradžių ir Draučių, Klišabalės ir Pakalnių, Mitkiškių ir Kriveikiškio kaimaviečių (3 pav.). Kernavės vietovę tas tvenkinys lyg pusiasalį iš rytų apsupo dviem didelėm įlankom, į vakarus nutįsusiom, į kurias įtekėjo du rininiai latakai: Pronerio ties Mitkiškių kaimaviete ir Lielupės upelio vietoje ties Pazaltarūnų kaimaviete (3 pav.). Tvenkinys gerokai apskalavo ir pastatino aplinkines kalvas. Itin ryški statuma matyti ties Pragarinės ežero šiaurrytiniu krantu, ties vaizdingąja lanka panery nuo Kriveikiškio ligi Mitkiškių; labai statūs ir pietiniai slėnio šlaitai ties Aleksandriškėmis ir Mitkiškiais. Tvenkinį papildančiu nuosrūvos lataku virto ir Musės upės rina ties Musninkais (žr. 17 nuotr.).

Tvenkinio dugne nuguldavo plonos žieminės molių juostelės, vasariniai smėliai, o vietomis, arčiau latakų žiočių ar tvenkinio pakraščių, ir daugiau smėlio suklota. Į rytus nuo Kernavės plytinčios banguotos ar švelniai gūbrėtos miškingos lygumos ir yra panašių tvenkinių apklostytos (žr. 12, 16 nuotr.).

Dar kiek vėliau, kai ledynas buvo stabtelėjęs Vidurio Lietuvoje, iš pradžių dėl tolimo vandens nuotėkio Nemunu į pietus, į Vyslos upyną, susidarė didelės plačios marios, kurios apėmė Neries ir Širvintos žemupius bei tolimesnes žemumas. Jos kartais siekdavo aukščiau 120 m ir persipildavo per Paparčių, Kernavės ir kitas aukštumėles Širvintos—Musės ir Pronerio latakais. Bet tie didelių marių vandenys jau nedaug teturėjo nešme-

3 pav. Kernavės prieledynmarės paskutiniojo ledynmečio Pietų Lietuvos fazės metu *(sudarė Č. Kudaba)*

nų. Jie tik papildė sekliuosius Spėros—Pragarinės tvenkinius ir kiek apskalavo kalvyną. Toliau į pietryčius jie almėjo tuo pačiu Pronerio senslėniu ir įtekėjo į pagrindinę tada Žeimenos—Merkio senupę.

Matyt, kad slūgstant artimiausiems Kernavės apylinkės tvenkiniams ir tolimesnėms prieledyninėms marioms, labai sumažėjo Pronerio debitas, jis ėmė smarkiai vingiuoti ir paplatino slėnį ties Grabijolais ir Kmitais iki 2—2,5 km. Artimojo fronto nuoledyninės

nuosrūvos Pronerio latakas sudarė daugiau negu 20 m smėlio storymę, matomą dabar atodangose ketvirtosios 28—32 m aukščio terasos, vadinamos dar fliuvioglacialine (žr. 2 pav. ir 3 nuotr.). Tuo tarpu jos režimas gerokai pakito, kai susidarė minėtas tvenkinių kaskadas, ir Proneris nešė beveik vien vandenį. Slėnio smėlinę storymę tada jis „nužvyravo" 4 m sluoksniu[4]. Tokios terasos jau neturi tais laikais marių semtas Neries žemupys. Ketvirtosios terasos ruožai dabar plyti tarp Pakalniškių ir Svistūnų, prie Niauriškių ir Kmitų šile. Kai kur tų ruožų pakraščiuose smėliai vėliau buvo supustyti į kopas. Buvo čia upės nešmenų palaidotų atitrūkusių nedidelių ledo luitelių, kurie, ištirpę poledynmetyje, atvėrė tose vietose pradubas. Be to, ketvirtojoje terasoje matyti mažesnių latakų atšakų, tarp Pakalniškių ir Kernavės besijungusių su Lielupės lataku.

Po vieno kito šimtmečio Neries žemupio marios nuseko, vandens tėkmė iš vakarų liovėsi. Senajam Proneriui atėjo ledyninės mitybos galas ir persimainymo laikai.

Tą apsigręžusią upę jau galima vadinti tikrąja Nerimi. Kol Neris nebuvo prisijungusi Neries aukštupio ir Žeimenos, atimtų iš senojo Vokės—Merkio senslėnio, ji buvo nedidelė upė, lėtai besigraužianti į aukštumas. Tačiau išplėtusi baseiną toli į rytus, tapusi vėl vandeninga, ji graužėsi gilyn sparčiai, ties Kernave įsirėždama kelis metrus žemiau dabartinės upės. Tik kai po vadinamojo biolingo šiltmečio ledynas nuo Pietų Estijos, o paskui nuo Šiaurės Estijos buvo įpiečiau pasislinkęs, Baltijos ledyninis ežeras vėl pakilo 7—8 m aukščiau

[4] V. Dvareckas, Neries slėnio Lietuvos TSR ribose geomorfologinė sąranga.— Lietuvos TSR Geografinė draugija, Geografinis metraštis, t. IV, 1961.

negu dabartinis jūros lygis[5]. Vėl pakito ir Neris. Kurį laiką ji vingiavosi į šalis, ties Kmitais paplatinusi slėnį kone 2 km. Keldama vagą, ji užpildė slėnį ligi 18 m nuo dabartinio vandens lygio. Taip susidarė trečiosios terasos vardu vadinamos smėlingos ir žvyringos pakopos, dabar apaugusios šilais abipus Neries į vakarus nuo Kernavės (žr. 13, 14 nuotr.).

Tame 2000 metų trukusiame senslėnių mainymosi ir naujų upių kūrimosi laikotarpyje užsimezgė ir Musės žemupys.

Panašus upės raidos ciklas buvo ryškesniame šiltmetyje — alerode bei po jo ėjusiame pašaltėjime — prieš 11 500—10 000 metų. Neris ties Kernave tada irgi buvo įsigraužusi keletą metrų žemiau dabartinio lygio, paskui vėl užpildė slėnį ligi 9—12 m. Beje, tuo palyginti trumpu laikotarpiu pagilintą slėnį užpildant, atsiliko įsigilinusios Musės slėniukas. Kol kas trumpa upelė nepriplukdė pakankamai sąnašų, ir ties Čiobiškiu užsitvenkęs žemupys virto ežeru ir suklostė molio vietomis iki 2 m storio.

Ši poalerodinė antroji Neries terasa ties pačia Kernave užima didumą slėnio ir turi ryškias pakopas. Vingiavimui ir perklostymui čia, matyt, labai pagelbėjo atgiję požeminiai vandenys, nes po alerodinio šiltmečio pastovus pašalas jau nebegrįžo. Ties Kernave dešiniajame krante niekur neliko trečiosios terasos. Neris pasiekė pagrindinius moreninius slėnio šlaitus ir praplovė Merkinės tarpledynmečio smėlio sluoksnius (1 pav.). Manoma, kad alerode ir poalerodiniu laikotarpiu nuo slėnio šlaito ėmė šliaužti viršutinė moreninio priemolio storymė, prieš tai dar gerokai išraižyta grio-

[5] A. Basalykas, Lietuvos TSR fizinė geografija, t. II, Vilnius, 1965.

vų. Raguvų raižymas, beje, bus prasidėjęs dar biolingo pašiltėjime, nes tada Neris jau pasiekė vandeningą tarpmoreninį sluoksnyną.

Tuo būdu jau prieš 10 000 metų Neries slėnio šiauriniame šlaite ties Kernave susidarė skulptūra su giliomis raguvomis ir atragiais bei atskirtais paslėnio likučiais (žr. 10 nuotr.). Atragiai vėliau buvo paversti piliakalniais (Pylimo, Mindaugo ir Smailiuoju), o atidalytoji paslėnio kalva — Barščių piliakalniu. Vandeningųjų griovų buvo ir vėlesniame poledynmetyje, nes vandenys iš tarpmoreniniu smėliu užpildyto senslėnio tarp Kulbitiškio ir Kernavės gausiai sruvo įvairiais drėgnaisiais poledynmečio periodais.

Jau alerodo šiltmetyje ėmė dubti sulatakintų rinų vietos, kur buvo moreninės dangos ar smėlių sąnašų palaidotų ledo luitų. Ledyninio ežero vietoj tada atsivėrė gilus Pragarinės ežeras (žr. 2 ir 19 nuotr.), ežerėlis netoli Ilgabradžių kaimavietės, seklokas Spėros ežeras ir visa virtinė ežerėlių toliau į šiaurryčius: Žebokštos, Bartkuškio, Puorių ir kiti. Pastarųjų ežerų vandens perteklius nusrūdavo Muse.

Poalerodiniu laikotarpiu viena Neries griova, palaikoma nuosrūvos nuo Pragarinės ežerėlio, įsiterpė toli į paslėnį ir davė pradžią Kernavėlės upeliui, kuris, sekdamas gilėjančią Nerį, per trumpą laiką pragraužė labai gilų siaurą ir vaizdingą 1,5 km ilgio kanjoną (žr. 8 nuotr.). Susikūrė ir to kanjono atšakos kairiajame krante — ilgos griovos bei raguvos su upeliukais dugne. Maždaug kartu su Kernavėlės slėniu vystėsi kita didelė griova kairiajame jo krante ties Kriveikiškiu. Poalerodiniu laikotarpiu, prieš 10 500—9500 m., abi griovos-upeliai paskatino Nerį daryti tokį statų vingį ir plačią terasą. Antrosios griovos dugnas buvo potvynių apska-

lautas ir paplatintas. Tas reto grožio slėniukas turi mitologinį Pajautos vardą.

Prieš 9500—8000 metų, šiltame sausame borealio periode, Neris metė klosčiusi antrąją terasą ir įsigraužė gilyn. Tačiau nebevandeninga upė slėnio platinti jau neįstengė. Tuo pat metu giliai prasirėžusi Kernavėlės vaga labai nusekino Pragarinės ežerą ir ežerėlį palei Ilgabradžius. Šie netrukus ėmė pelkėti (žr. 19 nuotr.).

Po to sekusiu šiltu drėgnu, apie 4000 metų užtrukusiu atlančio laikotarpiu Neris susikūrė vėlyviausią ir žemiausią viršsalpinę terasą. Neplačiais ruožais ties Kernave ji matyti prie upės 5—6 m aukšty (žr. 1 nuotr.).

Mažosiose rinose-latakuose, tokiuose, kaip Lielupės slėnis ar Pazaltarūnų laukų dauboti slėniukai, sutirpusių ledo luitų požeminiai ežerėliai, matyt, buvo neištekėję ligi atlančio pradžios. Dabar laukuose pradubo mažų ežerėlių — akučių — virtinės (Kernavės, Rudeikiškių, Viršuliškių ir kt. ežerai).

Tame šiltmetyje upės lygis vėl buvo aukštokas, o gruntiniai vandenys — gausūs. Labai pasruvo vandenys iš smėlinio tarpmoreninio slėnio. Tačiau Neries slėnio šlaitą jie mažai beraižė, neskaitant vienos kitos raguvėlės ar cirko, likusių ligi mūsų dienų. Pašlaitės vandenys spėriai panirdavo į purų terasų aliuvį. Jie sukėlė kitą viduriniajam poledynmečiui būdingą reiškinį — supelkėjimą. Šiandieninė antroji terasa, tuo laiku buvusi vos 3—5 m aukštyje nuo upės, ties tarpmoreniniu smėliniu slėniu aukščiau Kernavės, tolydžio mirkoma slėnio požeminės nuosrūvos, beveik ištisai supelkėjo (žr. 37 nuotr.). Arčiau didesnių požeminių arterijų, pvz., esančių netoli Kernavėlės slėnio ir Pajautos žiočių, atlantiniu laikotarpiu susiklostė iki 2 m plyninių, o vietomis — raistinių durpių. Visame terasos plote durpių klodas buvo plonesnis (0,5—1,5 m). Supelkėjo drauge

ir plokščiadugnis Pajautos slėnis. Pragarinės ežeras smarkiai sudumblėjo, ir didesnę jo dalį užgožė liūninė pelkė (19 nuotr.). Supelkėjo diduma mažyčių ežeriukų, vėlai atsikūrusių rininėje virtinėje ties Pakalniškiais. Pačiame Neries paslėny, šalia Kernavėlės ir Kriveikiškio alkakalnio, toks ežeras — akutė — dar ligi šiol išliko.

Išskirtinas slėnio supelkėjimas ties Kernave nulėmė ir vietovės vardą. *Kernavė* yra senovinis bendrinis lietuviškas ar net bendrabaltiškas žodis, reiškiantis šaltiniuotą, pelkėtą šlaitą, pašlaitę, o kartais — papelkėjusią raguvą. Šį šnekamojoje kalboje, rodos, nebevartojamą žodį fiziografiniu metodu galima atkurti iš keleto analogiškų vietovardžių Nemuno, Šventosios ir kitų upių slėniuose, susietų su požeminių vandenų mirkomomis pašlaitėmis.

Visais atžvilgiais gamtiškai patogi Kernavės vietovė buvo anksti apgyventa sėsliųjų gyventojų. Neminint jau Neries reikšmės, išskirtinas didelis Musės upės ir Spėros ežero žuvingumas, garsėjantis ligi mūsų dienų. Vėlyvajame neolite ir žalvario amžiaus pradžioje tebevešėjusi plati pelkėta Neries lanka negalėjo nevilioti gyvulininkų, natūralūs šlaito atragiai buvo patogūs sodyboms ir gynybai. Žalvario amžiuje klimatui pasausėjus, lankos nebebuvo labai klampios. Labai palankūs ankstyvajai žemdirbystei buvo Kernavės laukai. Čia plytėjo lengvos mechaninės sudėties dirvožemiai, ant praplauto lengvo priemolio ir priesmėlio užsikloję, daugiausia velėniniai jauriniai. Be abejonės galima tvirtinti, kad valstybės sostinės vietą Kernavėje nulėmė ne tik pilys Neries šlaite, bet ir gana aukšta ir sena žemdirbystės kultūra.

Tuo tarpu miškai liko tūnoti ant mažai derlingų įmirkusių ledyno tvenkinio molingų nuogulų (siaurala-

pių miškai ir eglynai į rytus nuo Kernavės) arba ant tvenkinio pakraščio smėlynų bei ledyno nuosrūvos Neries terasų (šilai į vakarus nuo Kernavės ir palei Spėros ežerą — žr. 12, 16 nuotr.). Priemoliniuose Neries slėnio šlaituose nuo seno buvo puoselėjami ąžuolynai. Keliolika galingų senolių, ir nūnai tebelapojančių, yra neatskiriama Kernavės vietovaizdžio dalis (žr. 41 nuotr.). Labai brangintinas šis šlaitas drauge su Kernavėlės ir Pajautos slėniais. Tas unikalias vietas reikėtų ypatingai globoti.

ADOLFAS TAUTAVIČIUS

ARCHEOLOGINIAI RADINIAI IR PAMINKLAI

Didingi vienas greta kito stūksą net keturi Kernavės piliakalniai iš seno vertė domėtis šios vietos praeitimi. Kadangi rašytų žinių buvo tik nuo XIII a., o kitų duomenų neturėta, tai Kernavės tolimesnė praeitis buvo apipinta padavimais. Jau XVI a. Kernavė laikoma viena iš seniausių Lietuvos gyvenviečių, daug senesne už Trakus ir Vilnių. XVI a. Lietuvos metraščiuose įrašytas padavimas, kad į Lietuvą atkeliavusio romėnų didiko Palemono jauniausias sūnus Spėra su savo žmonėmis atėjo nuo Jurbarko į rytinę dabartinės Lietuvos dalį ir apsigyveno prie ežero[1], kuris po Spėros mirties pavadintas jo vardu, o paežerėj likusi visų gerbiama šventa

[1] Lietuvos metraštis, Bychovco kronika, Vilnius, 1971, p. 43—45.

vieta. Pagal metraštyje įrašytus padavimus, dabartinės Kernavės apylinkėse šitaip atsiradusi viena iš pirmųjų lietuvių gyvenviečių.

Kiek vėliau Spėros broliavaikis — Palemono anūkas Kernius — įkūręs Kernavę ir iš čia ėmęs valdyti visą rytinę Lietuvos dalį iki Dauguvos šiaurėje, o tuo metu jo brolis Gimbutas valdęs Žemaičius. Taigi padavimai metraštyje teigia, kad Kernavės įkūrėjas Kernius yra pirmasis Lietuvos valdovas. Jo laikais šis kraštas esąs net pavadintas Lietuva, o Kernavė esanti pirmoji Lietuvos sostinė. Čia gyvenęs Kernius ir jo įpėdiniai. Tik vėliau Utenio—Šventaragio dinastija prijungusi prie Lietuvos dalį baltarusių žemių, ir Narimantas sostinę perkėlęs į Naugarduką. Tačiau Kernavė ir toliau lieka tarsi antrasis krašto centras. Metraštininkas, o vėliau M. Strijkovskis ten nukelia daugelį politinių įvykių. Kernavėje metraštininkai vėl apgyvendina Lietuvos valdovą Traidenį. Ta vieta laikoma naujos Lietuvos valdovų dinastijos rezidencija — iš Kernavės Lietuvą valdęs Vytenis, po jo mirties valdovo vietą čia užėmęs ir Gediminas. Dar ir dabar istorijos vadovėliuose kartojame teiginį, kad tik Gediminas išsikėlė iš Kernavės: pradžioje į Senuosius Trakus, o vėliau į Vilnių.

Ilgainiui Kernavė imta laikyti ir vienu iš svarbiausių senojo lietuvių tikėjimo centrų. T. Narbutas spėjo, kad Kernavėje iki Vilniaus įkūrimo turėjo būti vyriausiojo lietuvių kunigo — krivaičio — buveinė, kad Kernavėje bus buvusi ir svarbiausia šventykla[2]. Po 1387 m. krikšto iš Vilniaus į Kernavę pasitraukęs ir čia savo dienas baigęs paskutinysis krivaitis.

XIX a. pr. Kernavę ypač išpopuliarino lenkų rašytojas F. A. Bernatovičius. Jis keturių tomų istoriniame

[2] T. Narbutt, Dzieje starożytne narodu Litewskiego, t. 1, Wilno, 1835, p. 226.

romane „Pajauta, Lizdeikos duktė, arba lietuviai XIV amžiuje", 1826 m. išleistame lenkų kalba Varšuvoje, dalį įvykių vaizduoja Kernavėje. Vienas po kito buvo išleisti keturi šio romano leidimai lenkų kalba, pasirodė vertimai į rusų, vokiečių ir prancūzų kalbas[3], o XIX a. antrojoje pusėje ir keli lietuviški vertimai[4]. Ėmė plisti iš romano paimti Lizdeikos, Pajautos, Aukuro ir kiti vardai piliakalniams ir Kernavės apylinkių vietoms pavadinti.

Todėl nenuostabu, kad vos pradėjus formuotis archeologijos mokslui, tyrinėtojų dėmesys nukrypo į Kernavę, ir jau pirmieji tyrinėtojai kasinėjo Kernavės piliakalnius, apylinkės pilkapynus, ieškojo duomenų romantiškai, didingai ir paslaptingai Kernavės praeičiai pažinti. Apie 1840 m. Kernavės apylinkių pilkapius kasinėjo E. Tiškevičius, bet nieko juose nerado[5]. Vėliau K. Tiškevičius mini, kad E. Tiškevičius ir L. Kondratovičius-Sirokomlė kasinėję daug pilkapių prie Ardiškio, bet ir jiems nepasisekę[6].

1857 m. Kernavės piliakalnius apžiūrėjo ir jų planus sudarė K. Tiškevičius[7], o 1859 m. Kernavės apylinkių

---

[3] F. A. Bernatowicz, Pojata córka Lezdejki albo Litwini w XIV wieku, Warszawa, 1826, t. I—IV; antras leidimas — 1829, trečias — 1839 ir ketvirtas — 1846 m.; rusų ir prancūzų kalbomis vertimai pasirodė 1832 m., o vokiečių kalba — 1834 m.

[4] Pirmieji nebaigti vertimai lietuvių kalba spausdinti laikraščiuose „Vienybė lietuvninkų" (1886) ir „Szwiesa" (1888). Pilnas vertimas atskira knyga pasirodė 1911 m. Čikagoje.

[5] E. Tyszkiewicz, Rzut oka na źródła archeologii krajowej, czyli opisanie zabytków niektórych starożytności, odkrytych w zachodnich guberniach, cezarstwa Rossyjskiego, Wilno, 1842, p. 7; E. Tyszkiewicz, Kiernów i Troki.— Tygodnik Peterburgski, 1840, Nr. 22, p. 446—448.

[6] K. Tyszkiewicz, Wilja i jej brzegi, Drezno, 1871, p. 242.

[7] Ten pat, p. 237—238.

pilkapynus kasinėjo A. Pliateris. Jis rado nemažai įvairių ginklų[8]. Tačiau kasinėjimų duomenys liko nepaskelbti, o radiniai mūsų dienų nepasiekė. Tuo pačiu metu Kernavės piliakalniais susidomėjo L. Kondratovičius-Sirokomlė. Jis pabandė kasinėti piliakalnį, kurį vadina Barščių, arba Šventu, kalnu. Jis kasęs aukštesnę dalį, kuri buvusi paskirta dievams ir žyniams. Iškasęs nedidelę pusapvalę duobę ir radęs apdegusio molio gabalų, kurie ėję lanku, o viduje buvę daug anglių. Matyt, kad jis bus radęs židinio ar sudegusio pastato likučius. Pats L. Kondratovičius-Sirokomlė spėjo, kad čia bus buvus aukų deginimo vieta. Kitų radinių kasinėtojas nemini, tik nurodo, kad metalinių daiktų nepasitaikę. Be to, L. Kondratovičius-Sirokomlė keliose vietose kasinėjęs Kernavės Pilies kalną, ieškojęs jame požemių, bet neradęs. Tik vienoje vietoje aptikęs gyvulių kaulų[9].

E. Tiškevičiaus ir L. Kondratovičiaus-Sirokomlės nesėkmės Kernavėje sumažino susidomėjimą jos ir apylinkių senovės paminklais, nors senienų mėgėjai dar ne kartą apylinkių pilkapynuose ieškojo karžygių kapų.

Tik 1921 m. P. Tarasenka vėl aplankė Kernavės apylinkių archeologinius paminklus[10]. Jis jau domėjosi ne tik piliakalniais ir pilkapynais, bet ir akmens amžiaus stovyklomis bei su senuoju tikėjimu susijusiais akmenimis[11]. Kauno muziejuose ir privačių asmenų rinki-

---

[8] W. Syrokomla, Wycieczki po Litwie w promieniach od Wilna, t. II, Wilno, 1860, p. 125.

[9] W. Syrokomla, Wycieczki po Litwie, t. II, p. 107—109.

[10] P. Tarasenka, Ieškojimai Neries ir Šventosios santekly-je.—„Mūsų senovė", t. I, kn. 4—5, Tilžė, 1922, p. 574—590.

[11] P. Tarasenka, Alko akmenys Trakų apskrityje.—„Kultūra", 1923, Nr. 1, p. 25—34; P. Tarasenka, Panerio pirmykštės kultūros sėdybos (Nuo Kernavės iki Kauno).—„Kultūra", 1924, Nr. 7—8, p. 299—310.

niuose kaupėsi pavieniai radiniai iš suardytų paminklų, atrasti ūkinių darbų metu. Ilgainiui imta kaupti tokią medžiagą ir Kernavėje, iš pradžių vietos mokykloje, o vėliau — susikūrusiame muziejuje. Pamažu susikaupė truputis žinių apie Kernavės ir jos apylinkių senovę. Jos kiek papildo ir koreguoja padavimų pasakojimus apie Kernavės įkūrimą ir jos seniausius laikus.

Jau A. Kirkoras nenorėjo sutikti su XIX a. vyravusia istorikų nuomone, kad Kernavė yra įkurta apie 1040 m. Jo nuomone, tai turėjo įvykti žymiai anksčiau[12].

Iš tikrųjų, į muziejus patekę archeologiniai radiniai rodo, kad Neries pakrantės ties Kernave žmonių buvo gyvenamos jau akmens amžiuje. Mezolito ir ankstyvojo neolito (VIII—III tūkstantmetis pr. m. e.) stovyklų pėdsakų yra į šiaurę nuo Kernavės, smėlynuose tarp miestelio ir Pragarinės ežerėlio. Čia 1921 m. P. Tarasenka yra radęs titnago skaldos, titnaginių strėlių antgalių, gremžtukų ir kitų to laikotarpio dirbinių[13]. Panašių radinių buvo aptinkama ir kelių hektarų plote pustomuose Mitkiškių kaimo smėlynuose priešais Kernavę, netoli mažo Sukros upelio[14].

Akmens amžiaus pabaigos ir žalvario amžiaus žmonių gyvenimo liudininkai yra akmeniniai ir titnaginiai dailiai šlifuoti įtveriami kirviai ir su skyle kotui. Keletas tokių kirvių saugoma Kernavės muziejuje. Tarp jų yra vienas įtveriamas kirvelis bei du dviašmeniai kirviai. Du akmeniniai kirviai su skyle kotui ir keturkampe pentimi iš Kernavės apylinkių saugomi Kauno Valstybiniame istorijos muziejuje. Be to, keletas įvai-

---

[12] А. Киркор, Литовское Полесье. — Живописная Россия, т. III. часть I, С. Петербург—Москва, 1882, p. 163.

[13] P. Tarasenka, Panerio pirmykštės kultūros sėdybos, p. 301—302.

[14] Ten pat, p. 302—308.

raus dydžio akmeninių ir titnaginių kirvelių iš Pragarinės smėlynų buvo patekę į Kuprio-Kuprevičiaus ir N. Švogžlio kolekcijas.

Akmeninių kirvių rasta ir Musninkų bei Čiobiškio apylinkėse. Bent trys kirviai iš šių apylinkių pateko į Kauno Valstybinį istorijos muziejų, keletas yra Musninkų mokyklos rinkiniuose. Taigi Kernavės apylinkėse rasta keliolika įvairios formos akmeninių kirvių.

Vėlesni žmonių gyvenimo liudininkai yra gausūs Kernavės apylinkių pilkapynai, tik jų didelė dalis sunaikinta dar XIX a. senienų mėgėjų, smalsuolių. Žinome, kad nemaža pilkapių čia kasinėjo E. Tiškevičius bei A. Pliateris. Dabar pilkapių daugiausia yra išlikę dešiniajame Neries krante, bet daugumas jų sužaloti ankstesnių kasinėjimų.

Pavyzdžiui, viena pilkapių grupė buvo miške prie Grabijolų, netoli buvusio dvaro, keli kilometrai į pietryčius nuo Kernavės. Už poros kilometrų į vakarus nuo Kernavės, Valiukiškių kaimo miške, būta aštuonių pilkapių. Toliau į šiaurės vakarus, rytiniame Ardiškio kaimo pakraštyje, ant kalvelės išlikę trys apardyti pilkapiai. Tuo tarpu į šiaurės vakarus nuo Ardiškio, miške šalia kelio į Dailidžius, daugiau kaip vieno kilometro ruožu siaura juosta tęsiasi kokių penkiasdešimties pilkapių virtinė. Jos pietryčių gale pilkapiai apkasti grioviais ir duobėmis, sampilai buvę iki 1—1,5 m aukščio, 5—8 m skersmens, o pavieniai siekę iki 10—12 m skersmens. Virtinės šiaurės vakarų gale būta keliolikos žemesnių ir mažesnių pilkapių, apsuptų akmenų ratu.

L. Kondratovičius-Sirokomlė mini, kad pilkapių daug būta tarp Kernavės ir Maišiagalos, bet smulkesnių duomenų apie juos nepateikė[15].

---

[15] W. Syrokomla, Wycieczki po Litwie, t. II, p. 124—125.

Miškuose ir laukuose išsibarsčiusius pilkapius žmonės vadina švedų ir prancūzų kapais, aiškina, kad tai esą čia buvusiuose mūšiuose žuvusių karių kapai, nes smalsuoliai ir lobių ieškotojai kartais pilkapiuose randą arklio kaulų, geležinių balnų kilpų, žąslų, ietigalių. Iš tikrųjų nei švedai XVII a. ir XVIII a. pradžioje, nei prancūzai 1812 m. savo karių nelaidojo su žirgais ir ginklais pilkapiuose, tuo labiau nedegino lavonų.

Pilkapiai slepia daug senesnius kapus. Taip savo mirusiuosius lietuviai laidojo nuo IV—V a. iki XII—XIII a. Iš pradžių laidojo nedegintus, vėliau įsivyravo paprotys mirusiuosius deginti. Karius dažnai laidodavo su žirgais, su ginklais, o moterims, be žalvarinių papuošalų, dėjo į kapus ir įrankių — molinių verpstelių, geležinių peilių, ylų.

Kuriam laikotarpiui priklauso Kernavės apylinkių pilkapiai, nelengva nustatyti, nes iš daugelio suardytų ir sunaikintų pilkapių į muziejus pateko tik vienas kitas radinys. Pavyzdžiui, į Kernavės muziejaus rinkinius patekę nedideli iš žalvarinės rombinio piūvio vielos padaryti antsmilkinių žiedai rodo, kad Kernavės apylinkių pilkapiuose būta IV—V a. kapų, kuriuose mirusieji laidoti nedeginti.

Tačiau daugumas Kernavės apylinkių pilkapynų yra vėlyvesni, mirusieji juose palaidoti sudeginti. Dar 1890 m. A. Jocheris kasinėjo kelis pilkapius Grabijoluose, dešiniajame Neries krante. Čia jis sudegintų mirusiųjų kapuose rado geležinį siauraašmenį kirvį, pora geležinių įmovinių ietigalių, antskydį, molinį verpstelį, žalvarinių sagtelių, įvijinių žiedų, storagalės apyrankės fragmentą ir kt. Dalis šių V—VI a. radinių išliko ir saugomi Lietuvos TSR Istorijos-etnografijos muziejuje. Vienas panašus antskydis iš Kernavės apylinkių XIX a.

viduryje buvo patekęs į E. Tiškevičiaus rinkinius[16], o 1859 m. pavasarį keletą radinių buvo aptikęs A. Pliateris[17].

Daugumas pilkapių, kurių sampilai yra apsupti grioviu ar pailgomis duobėmis, priklauso jau m. e. I tūkstantmečio pabaigai ir II tūkstantmečio pradžiai. Šio laikotarpio pilkapiuose dažniausiai randama arklių kaulų, nes tuo metu ypač išplito paprotys karius laidoti su žirgais.

Penkis tokius vėlyvus pilkapius su sudegintų mirusiųjų IX—XI a. kapais 1963 ir 1964 m. ištyrė Lietuvos TSR Mokslų akademijos Istorijos instituto ekspedicija, vadovaujama ist. m. dr. R. Kulikauskienės, o gretimame Rusų Rago miške ta pati ekspedicija ištyrė dar aštuonis pilkapius ir rado IX—XI a. sudegintų ir nedegintų žirgų kapų[18].

Pilkapynai ir jų radiniai rodo, kad Kernavės apylinkės buvo gausiai apgyventos ir bent nuo IV a. pabaigos čia gyveno lietuviai. Gyventojų skaičius gausėjo m. e. I tūkstantmečio antrojoje pusėje. Matyt, tuo laikotarpiu išaugo ir pati Kernavė — visos šios apylinkės centras, ankstyvojo feodalizmo laikotarpiu ilgainiui tapęs viena iš žymiausių gyvenviečių Lietuvoje.

Apie Kernavę — apylinkės ir vėliau stambų feodalinės Lietuvos centrą — kalba čia įrengti keturi piliakalniai. Tai bene vienintelė visoje Lietuvoje vieta, kur greta vienas kito yra tiek piliakalnių.

---

[16] E. Tyszkiewicz, Badania archeologiczne, Wilno, 1850, p. 69, lent. II 2.

[17] W. Syrokomla, Wycieczki po Litwie, t. II, p. 125.

[18] Р. Куликаускене, Раскопки курганов в окрестностях Чиобишкис в 1963—1964 гг. — Материалы к отчётной конференции археологических и этнографических экспедиций 1964—1965 гг., Вильнюс, 1966, p. 11—13.

Piliakalnių grupės centre yra vadinamasis Aukuro kalnas (žr. 20, 21, 37 nuotr.). Tai pats žemiausias piliakalnis. Jo šiaurinio šlaito aukštis tik 12—13 m, o pietinis šlaitas (nuo Neries slėnio) yra 17—18 m aukščio. Statūs šlaitai yra vieninteliai šio piliakalnio sutvirtinimai. Kalno viršuje yra apie 50 m ilgio ir 20 m pločio lygi aikštė, kurią kerta XIX a. tyrinėtojų iškastas griovys ar 1915 m. apkasas. Kalno viršuje aikštėje ir šlaituose matyti ryškus tamsios žemės sluoksnis su degėsiais, apdegusio molio trupinėliais.

Aukuro vardas nesenas. 1857 m. čia lankęsis K. Tiškevičius šį piliakalnį vadina Barščių kalnu, nes ant šio kalno gausiai augę laukiniai batviniai, gyventojų vartojami barščiams, o seniau kalnas buvęs vadinamas Nelaisvės (Newolnicz) vardu[19]. A. Kirkoras šį kalną vadino tiesiog Žinyčia, nes taip XIX a. vidurio romantikai buvo įpratę vadinti šventąją senovės lietuvių ugnį, sekdami Gvagniniu ir kitais autoriais[20]. L. Kondratovičius-Sirokomlė šį kalną vadina Šventu, arba Barščių, kalnu. Jis bandė kasinėti šio piliakalnio aikštės rytinę dalį ir sakėsi atkasęs pusapvalio ar ovalaus pastato kraštą iš plytgalių (greičiausiai — apdegusių molio gabalų)[21]. K. Tiškevičius bene pirmasis visus Kernavės piliakalnius pavadino „pagoniškais altoriais"[22]. Šis vardas ilgainiui prigijo žemiausiam, grupės centre esančiam piliakalniui.

Rytinį piliakalnį dabar esame įpratę vadinti Lizdeikos, arba Krivaičio, kalnu, nes iš rytų pusės piliakalnį siekė Kriveikiškio kaimo laukai. Šio kaimo vardas esąs atsiradęs iškreipus krivaičio vardą. Rytinis piliakalnis

---

[19] K. Tyszkiewicz, Wilja i jej brzegi, p. 238.

[20] K. Būga, Rinktiniai raštai, t. I, Vilnius, 1958, p. 182—183.

[21] W. Syrokomla, Wycieczki po Litwie, t. II, p. 107—108.

[22] K. Tyszkiewicz, Wilja i jej brzegi, p. 237.

yra tipiškas vadinamojo krantinio tipo piliakalnis (žr. 39 nuotr.). Tai tarp gilių daubų įsiterpęs aukštumos kampas, kuris iš vienintelės prieinamos rytų pusės apsaugotas kūgio formos pylimu. Iš išorės pylimas turi net 6 m aukščio, nuo aikštelės — apie 4,5 m. Už šio pylimo liko beveik trikampė aikštelė, turinti apie 27 m ilgio ir 12—15 m pločio rytiniame gale. Tai visų mažiausias piliakalnis Kernavėje, bet jo šlaitų aukštis siekia 25—29 m. Šio piliakalnio vardas irgi naujas, atsiradęs XIX a. romantinės literatūros įtakoje. K. Tiškevičiaus teigimu, XIX a. viduryje vietiniai gyventojai jį vadinę Smailiakalniu (Šidlovata).

Šiaurinį piliakalnį dabar esame įpratę vadinti Mindaugo Sostu, nes jo šiauriniame gale esąs pylimas turi lygų viršų (žr. 35, 38 nuotr.). Tai tarsi paaukštinimas sostui pastatyti. Šis piliakalnis žymiai didesnis už rytinį, turi 20—22 m aukščio šlaitus, apie 55 m ilgio ir 17—18 pločio aikštelę. Iš šiaurės — nuo lengviau prieinamos pusės — gale supiltas pylimas. Tačiau jo viršus kažkieno nukastas. Išlikusios dalies aukštis dabar tik 5 m. Galima spėti, kad seniau pylimas buvo bent 7 m aukščio. Už pylimo iškastas gilus griovys, skiriantis piliakalnį nuo gretimos aukštumos. Todėl ir iš šiaurinės pusės piliakalnio aikštę apšaudyti buvo sunku.

K. Tiškevičiaus ir L. Kondratovičiaus-Sirokomlės teigimu, XIX a. viduryje šis piliakalnis buvęs vadinamas tiesiog Pilies kalnu.

Tuo pačiu Pilies kalno vardu buvo vadinamas ir vakarinis piliakalnis, prasčiausiai išsilaikęs, labiausiai apardytas. Ilgą laiką ant jo stovėjo Kernavės klebonija, jos ūkiniai pastatai, čia buvo klebonijos daržai, bulviarūsiai. Tai vienas iš didžiausių piliakalnių Lietuvoje. Jo aikštė apie 180 m ilgio ir iki 100 m pločio. Taigi ji

daugiau kaip tris kartus didesnė už plačiai žinomo Apuolės piliakalnio aikštę.

Iš rytų ir pietų piliakalnio šlaitai leidžiasi į daubą ir Neries slėnį. Jie turi iki 25 m aukščio. Viršuje šlaitai statūs, rūpestingai išlyginti, o žemiau natūralūs, kai kur klampūs, šaltiniuoti. Tuo tarpu iš išaurės ir vakarų pilies kiemą saugojo aukštas 150 m ilgio pylimas. Tarpais išlikęs pylimas kai kur dar turi iki 3,5 m aukščio nuo kiemo (žr. 36 nuotr.). Išorinis pylimo šlaitas leidžiasi į griovį, kuris dabar dar vietomis turi 2,5—3 m gylio, dugnas 4 m pločio, o viršuje griovio plotis siekia 20—25 m. Taigi norint pasiekti pilies kiemą, reikėjo įveikti platų ir gilų griovį, kopti bent 6—7 m pylimu aukštyn ir pralaužti ant pylimo stovėjusią storų rąstų sieną.

Jau m. e. pirmajame tūkstantmetyje ir XI—XIII a. Kernavės gyventojai piliakalniuose nebetilpo. Jų sodybos grupavosi ir šalia piliakalnių. L. Kondratovičius-Sirokomlė mini, kad laukuose apie Kernavę dažnai randama plytgalių (tikriausiai tai yra apdegę molio gabalai iš židinių) ir geležies šlako gabalų. Dar ir dabar senų sodybviečių pėdsakai pastebimi ariamame lauke į rytus ir šiaurės rytus nuo rytinio piliakalnio — Kriveikiškio kaimo dirvose. Čia matyti tamsesnės žemės plotelių su gausiais degėsiais, apdegusio molio gabaliukais. Panašių radinių ir žiestų puodų šukių su banguotų linijų ornamentu randama nemažame plote kernaviškių daržuose į šiaurę ir šiaurės vakarus nuo didžiojo Pilies kalno — vakarinio piliakalnio. Netgi slėnyje, į pietus nuo vadinamojo Aukuro kalno, prieš keletą metų melioratoriams kasant griovį, rasta aptašytų medžio gabalų, lentgalių, pavienių šukių, apdegusio molio gabaliukų.

K. Tiškevičiui žmonės pasakojo, kad anksčiau nuo

Pilies kalno per slėnį ir Nerį vedęs akmenimis grįstas kelias.

Visi šie keturi piliakalniai ir juos supusios gyvenvietės — svarbiausi garsiosios senos Kernavės praeities liudininkai — faktiškai tebėra netyrinėti. L. Kondratovičius-Sirokomlė tik pabandė kasti vadinamojo Aukuro kalno rytinę dalį, o paskui visą dieną ieškojo vad. Mindaugo Soste požemių, kurių angą dar atsiminęs vienas senukas. Į kitus radinius kasinėtojas nekreipė dėmesio. Todėl jo kasinėjimai piliakalnių ir Kernavės istorijai duomenų faktiškai neduoda.

Liaudies pasakojimai dažniausiai mini kalnuose esančius požemius, angas į tuos požemius kalno viršuje ir pašlaitėje. Pagal vienų pasakojimus, pašlaitėje buvę tokie dideli urvai, kad vasarą per karščius galvijai sulįsdavę, ir niekas nedrįsdavęs jų iš ten išvaryti. Todėl vakare galvijai grįždavę nepriganyti, karvės mažai duodavusios pieno. Susitarę vyrai ėmę ir užvertę urvų angas. Ypač populiarus pasakojimas apie požemius iš Kernavės piliakalnių iki pat Trakų. Pasakojama, jog net žmogus su jaučiais, nuskendęs Pragarinės ežerėlyje, išplaukęs Trakų ežeruose. K. Tiškevičius mini, kad dar XIX a. viduryje buvo pasakojama, jog Kernavė kadaise buvusi didelis miestas, kuris tęsėsi nuo Irupės iki Čiobiškio. Pasakota apie puošnią Kernavės pilį, kurios kiemai buvę išbarstyti auksiniu ar sidabriniu smėliu. Pasakota, kad naktimis piliakalniuose girdisi ginklų žvangėjimas, o saulei nusileidus, kartais ant Pilies kalno (Mindaugo Sosto) pasirodydavęs baltas žirgas su puošnia apranga. Jis žvengdamas bėgiojęs, o jei kas bandydavęs prisiartinti — staiga pranykdavęs[23].

Padavimai ir L. Kondratovičiaus-Sirokomlės kasinė-

[23] K. Tyszkiewicz, Wilja i jej brzegi, p. 238—239.

jimai, apie kuriuos tiek mažai žinome, nepasako mums, kas ir kada iš tikrųjų supylė Kernavės piliakalnių pylimus, nulygino jų šlaitus. Apie šių piliakalnių amžių galima spręsti tik iš jų formos ir įtvirtinimų. Nėra abejonės, kad vakarinis — didžiausias — piliakalnis (pylimo ilgis 150 m ir gilus platus griovys) galėjo būti įrengtas ir ant jo pastatyta didelė medinė pilis tik feodalinėje valstybėje. Pilies statytojas turėjo būti vienas iš feodalinės Lietuvos kunigaikščių, kuris savo valdžioje turėjo daug darbo jėgos. Pavyzdžiui, vien iš šios pilies griovio reikėjo iškasti apie 5500 m^3 žemių ir jas supilti į pylimą. Tačiau pylimui jų neužteko. Reikėjo atvežti dar apie 3000—4000 m^3 žemių ir akmenų pylimui, daug rąstų pilies sienoms, bokštams ir pastatams. Todėl šis piliakalnis laikytinas vėlyviausiu. Pilis čia galėjo būti pastatyta tik XII a. ar XIII a. pradžioje.

Tuo tarpu ant žymiai mažesnio, bet taip pat smarkiai įtvirtinto Pilies kalno — Mindaugo Sosto — pilis bus stovėjusi jau kiek anksčiau — bent nuo X a. To laiko turėtų būti ir rytinis piliakalnis — Lizdeikos kalnas, arba Smailiakalnis. Tačiau galimas dalykas, kad abu šie piliakalniai buvo naudojami dar nuo seniau ir palaipsniui stiprinami. Dabar matome tik vėlyvą pylimą, kuris gal dengia ankstesnių laikotarpių įtvirtinimus.

Tuo tarpu centre esąs žemiausias Aukuro kalnas turėjo būti naudojamas m. e. pirmaisiais amžiais. Jis primena kitus tokius to laikotarpio piliakalnius, pvz., Vorėnų (Molėtų raj.). Ant tokio piliakalnio medinių sienų apsuptame, sunkiai prieinamame kieme stovėdavo sodybos. Atrodo, kad nuo šio piliakalnio ir pradėjo augti Kernavė prieš pusantro ar du tūkstančius metų. Daugėjant gyventojų, tobulėjant įrankiams ir ginklams, buvo įrengti nauji piliakalniai ir pastatytos ant jų stipresnės pilys.

XII—XIII a. Kernavė buvo ne tik stambi gyvenvietė ir tvirtovė iš kelių medinių pilių, bet ir amatų ir prekybos centras. Geležies gamybą buvus liudija XIX a. viduryje apie Kernavę gausiai rastas geležies šlakas iš geležies lydymo krosnelių ir kalvių. Jau XIII a. pabaigoje Kernavė buvo vienas iš Lietuvos prekybos centrų, dokumentai rodo, kad čia gyventa pirklių: 1286—1352 m. Rygos miesto skolininkų knygoje tarp kitų Lietuvos pirklių yra įrašytas ir Studilas iš Kernavės. Kiti ano meto prekybos liudininkai yra randami lobiai ir iš svetimų kraštų atgabenti daiktai.

Kernavės apylinkėse rasta pora sidabro lydinių ir seniausių Lietuvos monetų lobių. Vienas iš jų rastas 1904 m. Rusų Rago kaime, valstiečio Augonio lauke. Lobį sudarė 26 Lietuvos sidabriniai lydiniai pusapvalių lazdelių formos, daugumas su įkartomis. 23 lydiniai buvo sveiki, o trys sukapoti. Lydiniai svėrė nuo 102 96 iki 106,64 g. Tokios formos ir svorio sidabro lydiniai ypač būdingi XIII a. Didesnioji lobio dalis — 15 lydinių — pateko į Valstybinį istorijos muziejų Maskvoje, o likusieji — į Petrapilio muziejus ir į Mokslo bičiulių draugijos Vilniuje rinkinius.

Kitas lobis rastas 1933 m. liepos 15 d. Mitkiškiuose, smėlyne šalia kaimo kapinaičių. Vakare eidama iš darbo, Petronėlė Čiurienė kauptuku užkliudė smėlyje buvusį molinį puodą ir jį išvertė, sudaužė. Puode buvusius tris sidabrinius lietuviškus lydinius ir penkis tokių lydinių gabalus, sidabrinę segę ir 25 pinigėlius ji rytojaus dieną nunešė ir pardavė tuometiniam Kernavės klebonui. Tą lobį ar didesnę jo dalį iš jo nupirko Musninkų klebonas. Tolimesnis lobio likimas nežinomas. Galima tik spėti, kad didžioji jo dalis pateko į Kuprio-Kuprevičiaus rankas, nes pastarasis buvo susidomėjęs šiuo radiniu 1936 m. pavasarį, o vėliau turėjo nemažą

lydinių kolekciją. Galimas dalykas, kad Kernavės muziejuje pusantro lydinio buvo likę iš šio lobio. Jei Kernavės muziejaus lydiniai tikrai iš šio lobio, tai Mitkiškių lobis buvo sudarytas iš vėlyvų lietuviškų lydinių, tribriaunių lazdelių formos, prastesnės kokybės sidabro. Kartu rasti pinigėliai rodytų, kad lobis buvo užkastas XIV a. pabaigoje ar XV a. pradžioje.

XIX a. viduryje buvo pasakojama, kad ir Kernavės piliakalniuose kadaise vienas klebonas radęs sidabro lobį. Šio lobio sidabru esąs papuoštas Marijos paveikslas Kernavės bažnyčioje[24]. Tačiau L. Kondratovičius-Sirokomlė šio paveikslo sidabrinių apkaustų kilmę aiškina kitaip[25].

Senovės prekybą pažinti padeda ir iš kitų kraštų patekę daiktai, kurie randami kasinėjant archeologinius paminklus. Kernavėje ir jos apylinkėse tokių daiktų pasitaikė nedaug. Iš jų reikia suminėti 1963—1964 m. Čiobiškio pilkapiuose rastus du skandinaviško tipo IX—X a. geležinius įmovinius ietigalius[26]. Kernavės muziejuje ir Musninkų vidurinės mokyklos rinkiniuose yra keletas rusvo šiferio verpstelių, pasiekusių Lietuvą XI—XIII a. iš Volynės. Jau šie radiniai rodo, kad IX—XIII a. kernaviškiai naudojosi ne tik savo amatininkų pagamintais, bet ir iš Rusios bei Skandinavijos atgabentais daiktais. Reikia tikėtis, kad tokių radinių ilgainiui susikaups daugiau, ir tada turėsime tikresnį senosios Kernavės prekybos vaizdą.

Baigiant reikia panagrinėti dar vieną klausimą. XIX a. autoriai (K. Tiškevičius, L. Kondratovičius-Sirokom-

---

[24] K. Tyszkiewicz, Wilja i jej brzegi, p. 241.

[25] W. Syrokomla, Wycieczki po Litwie, t. II, p. 123.

[26] Р. Куликаускене, Раскопки курганов в окрестностях Чиобишкис в 1963—1964 гг., p. 13.

lė, A. Kirkoras) tris mažesnius Kernavės piliakalnius vadina „pagoniškais altoriais", laiko juos apeiginėmis vietomis, aiškina, kad ant vieno iš jų aukos aukota, nuo kito krivių krivaitis žmonėms dievų valią skelbęs ir t. t.

Galimas dalykas, kad šių piliakalnių siejimui su senuoju lietuvių tikėjimu įtakos turėjo ir XIX a. viduryje ant vieno iš šių piliakalnių rasta vadinamoji Perkūno statulėlė, susilaukusi nemažo romantikų istorikų dėmesio (žr. 29 nuotr.). Tačiau tikslesnės jos radimo aplinkybės nežinomos. XIX a. viduryje ši bronzinė figūrėlė pateko į Senienų muziejų Vilniuje ir netrukus tapo ginčų objektu.

Jau Vilniaus Laikinosios archeologinės komisijos narys astronomas M. Gusevas pastebėjo keletą panašių bronzinių figūrėlių Vokietijos muziejuose ir ėmė abejoti, ar statulėlė iš Kernavės vaizduoja lietuvių dievą Perkūną. 1930 m. lenkų archeologas V. Antonevičius šią statulėlę priskyrė prie m. e. pirmųjų amžių romėniškų dirbinių. Tačiau Romos kultūros žinovai V. Antonevičiaus teiginio nepriėmė.

Romaninio meno paminklų tyrinėtojo tarybinio archeologo V. Darkevičiaus pastarosios studijos parodė, kad ši 11,5 cm aukščio statulėlė pagal gamybos techniką ir stilių yra XIII a. pirmoje pusėje Saksonijoje gamintos žvakidės dalis[27]. Po tokią statulėlę puošdavo

---

[27] В. П. Даркевич, О так называемом «идоле Перкуна» из Кернова. — Советская археология, 1963, № 4, p. 221—224; В. П. Даркевич, Произведения западного художественного ремесла в Восточной Европе (X—XIV вв.). — Археология СССР. Свод археологических источников E1—57, Москва, 1966, p. 42—43, lent. 9 : 1,2.

keturias stambios žvakidės kojas. Todėl išilgai statulėlės yra išlieta skylė.

Matyt, kad XIII a. antroje pusėje ar XIV a. kernaviškiai kokio nors puolimo metu Livonijoje ar Prūsijoje apiplėšė bažnyčią ir kartu su kitu grobiu parsigabeno tokią žvakidę ar bent jos dalių. Todėl Lietuvoje gali būti aptikta ir daugiau panašių statulėlių, tiktai jos nevaizduoja lietuvių Perkūno, kaip kartais dar ir dabar teigiama mūsų istorinėje literatūroje[28].

Ši nedidelė, bet gana įspūdinga figūrėlė savo metu sužavėjo ir mūsų praeities tyrinėtoją P. Tarasenką, kuris, iš dalies paveiktas Kernavės piliakalnių ir padavimų apie juos, o iš dalies „Perkūno" statulėlės, sukūrė apysaką „Perkūno šventykloje", kurios veiksmas vyksta kaip tik Kernavėje, jos piliakalnių požemiuose.

Iš tikrųjų tebėra nenustatyta, kur senieji kernaviškiai garbino dievus ir prašė jų pagalbos. Galime tik spėti, kad tai buvo koks miškelis prie Kernavėlės upelio ar Pragarinės ežerėlio; kaip rodytų padavimai, stambesnė šventa vieta galėjo būti ir prie Spėros ežero.

Būta ir daugiau kulto vietų. Priešais Kernavę, kairiajame Neries krante, slėnyje prie Sukros upelio, Mitkiškių kaimo laukuose guli žemas apie 2—1,6 m skersmens akmuo, kurio paviršiuje yra dvi nedidelės į žmogaus pėdas panašios duobutės. Didesnioji duobutė, apie 25 cm ilgio, 8 cm pločio, primena dešinės basos kojos pėdą ir buvo vadinama „dievo motinos pėda", mažesnioji — apie 6 cm ilgio ir 3 cm pločio — vadinama kūdikio pėda. Akmuo buvo laikomas šventu, ant jo buvo

[28] P. Dundulienė, Senovės lietuvių religijos klausimu.— Lietuvos TSR Aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Istorija, t. X, Vilnius, 1969, p. 202; P. Dundulienė, Ginu Kernavės Perkūną.—„Švyturys", 1966, Nr. 4, p. 18—19.

dedama aukų — pinigų, karoliukų, gėlių, vainikų, žiedų ir kt. Pasakojama, kad šį akmenį norėjęs paimti girnoms malūnininkas, bet apakęs, o vėl praregėjęs, kai akmenį grąžinęs į vietą. Akmenį supo tokia prietaringa pagarba, kad XIX a. vietiniai kunigai buvo priversti pripažinti jį šventu. Šalia akmens buvo pastatytas kryžius, imta ten laikyti pamaldas, o akmuo pradėtas vadinti Kryžiaus akmeniu[29]. Taip senieji lietuvių tikėjimai susipynė su katalikišku tikėjimu.

Mažiau žinomas, ne toks garbingas akmuo su vaiko pėda buvęs šalia Kernavės esančio Pakalniškių kaimo laukų pietvakarių dalyje, mažyčio Nuotekos upelio dešiniajame krante.

Įdomu, kad 1387 m., apkrikštijus aukštaičius, tarp pirmųjų Lietuvoje įkurtų parapijų Kernavės nebuvo. Artimiausios bažnyčios buvo Maišiagaloje ir Ukmergėje. Kernavėje bažnyčia buvo pastatyta, matyt, tik XV a. ar XVI a. pradžioje. Kodėl čia parapija vėliau įkurta, neaišku. Galime tik spėti, kad Kernavė XIV a. pabaigoje galėjo būti karų nuniokota ir sunykusi. Istorikams, rašytojams romantikams vėlai pastatyta bažnyčia Kernavėje buvo akstinas pasakoti, kad čia, iš Vilniaus pasitraukęs, savo dienas baigė paskutinysis krivių krivaitis.

Matyt, krikščionybė čia ėmė skverbtis gana vėlai. Tai rodytų ir jau minėtas šventas Mitkiškių akmuo ir ilgai išlikę senieji laidojimo papročiai. Tai rodo ir tame pačiame Mitkiškių kaime esąs senkapis, kuriame XIII—XIV a. mirusieji laidoti sudeginti, o XV—XVI a. toje pačioje vietoje nedeginti. Dalis kapų buvo nukloti keturkampiu ar ovalo formos akmenų grindiniu. Nemaža

[29] P. Tarasenka, Alko akmenys Trakų apskrityje.—„Kultūra", 1923, Nr. 1, p. 27—29.

senųjų kapų išpustė vėjas. Keletą kapų 1911 m. ištyrė E. Romanovas; prie griaučių jis rado geležinių skiltuvų, peilių, žalvarinių žiedų, Žygimanto Augusto 1562 m. kaldintą monetą ir kt.[30]. Išpustytuose kapuose rasta ietigalių, pentinų ir kitų daiktų.

LIUDAS TRUSKA

KERNAVĖS APYLINKIŲ GYVENTOJAI XVIII A. PABAIGOJE

1795 m. Rusijos imperijoje buvo V gyventojų revizija (surašymas). Ji apėmė ir Lietuvą, kuri tuoj po trečiojo Lenkijos ir Lietuvos valstybės (Žečpospolitos) padalijimo buvo prijungta prie Rusijos.

Lietuvos dvarininkai 1795 m. pabaigoje revizijai pateikė visų savo valdose gyvenusių žmonių vardinius sąrašus[1]. Juose gyventojai surašyti kiemais (dūmais), nurodant kiekvieno asmens amžių ir santykį su kiemo šeimininku (žmona, sūnus, augintinis, samdinys, kampininkas ir pan.). Surašymo medžiagoje taip pat atsispindi gyventojų socialinė padėtis ir profesija. 1795 m. revizija, kaip ir kiti to meto gyventojų surašymai, toli gražu nebuvo pilna. Visoje Lietuvoje liko neužrašyta apie ketvirtadalis gyventojų. Nepaisant to, revizijos duomenys yra svarbus šaltinis ne tik demografiniu at-

---

[30] Отчет Северо-западного отдела Императорского Русского Географического общества за 1911 год. — Записки Северо-западного отдела Русского Географического общества, кн. 3, Вильна, 1912, p. 391.

[1] Kernavės parapijos gyventojų revizijos medžiaga yra CVIA, f. 515, ap. 15, b. 17, l. 67—120.

žvilgiu, bet ir tyrinėjant socialinius-ekonominius santykius XVIII a. pabaigoje.

Pagal revizijos medžiagą, Kernavės parapijoje buvo apie 50 gyvenamųjų vietovių: 1 miestelis, 27 sodžiai, 10 dvarų bei palivarkų, 7 užusieniai, 1 akalica ir 2 smuklės[2]. Stambiausia gyvenvietė — Kernavės miestelis, kuriame, surašymo duomenimis, buvo apie 30 gyvenamųjų namų ir 194 gyventojai (184 krikščionių tikėjimo ir 10 žydų). Beveik visi jie buvo valstiečiai. Iš krikščionių gyventojų amatininkas buvo užrašytas vos vienas — laisvasis audėjas su šeima. Galimas dalykas, amatininkų buvo ir daugiau, tačiau šaltinyje nenurodyta. Kernavės miestelyje buvo Kernavės seniūnijos (valstybinio dvaro) sodyba, bažnyčia, klebonija, karčema ir špitolė, kurioje gyveno trylika senų ir paliegusių asmenų.

XVIII a. pabaigoje Kernavės parapijoje buvo penkiolika feodalinių valdų. Didžiausia jų — minėtoji Kernavės seniūnija, kuriai priklausė, įskaitant dvaro sodybą, 27 dūmai Kernavės parapijoje ir 10 dūmų Širvintų bei Upninkų parapijose. Toliau ėjo Plikiškių dvaras (savininkas J. Valentinavičius) — 35 dūmai (iš jų trys — Maišiagalos parapijoje), Europos palivarkas (savininkas F. Romanovičius) — 25 dūmai, Sutkiškių dvaras (valdytojas M. Bielinskis) — 22 dūmai, buvęs jėzuitų Geisiškių dvaras (valdytojas M. Volskis) — 17 dūmų, Musninkų klebonijai priklausęs, bet Kernavės parapijos ribose buvęs Kunigiškių palivarkas — 16 dūmų. Paspėrių palivarkas (nuomojo T. Tovianskis ir F. Ževuskis) — 15 dūmų, Kernavėlės palivarkas (nuomojo M. Jazdovskis) — 12 dūmų (iš jų keturi Musninkų parapijoje), Kernavės

[2] Į šį skaičių neįeina keli užusieniai, kurių pavadinimai nenurodyti šaltinyje. Parapijoje buvo bent šešios karčemos, tačiau atskiros gyvenamos vietovės jos nesudarė.

klebonijos valda — 12 dūmų (iš jų trys Musninkų parapijoje) ir kitos smulkesnės feodalinės valdos. Taigi Kernavės parapijoje nebuvo nė vieno stambesnio dvaro.

Revizijos sąrašai rodo, kad Kernavės parapijoje gyveno 1,9 tūkst. žmonių[3]. Iš tikrųjų šis skaičius turėjo būti gerokai didesnis, nes dėl įvairių priežasčių žymi gyventojų dalis buvo neužrašyta.

Kernavės parapijoje revizijos buvo užrašyta 131 bajoras. Tačiau į šį skaičių neįeina bajorai dvarininkai, kurie surašomi nebuvo. Remiantis prielaida, jog dvarininko šeimą vidutiniškai sudarė šeši asmenys, išeitų, kad jų buvo apie 80. Tuo būdu bajorų luomo žmonės sudarė apie 10% visų parapijos gyventojų. Šis santykis buvo maždaug toks pat, kaip ir visoje Lietuvoje.

Socialine sudėtimi bajorija buvo labai marga. Dvarininkai sudarė daugiau kaip trečdalį visų bajorų luomo gyventojų. Apie 15% bajorų dirbo samdiniais — daugiausia dvarų ekonomais, šeimininkėmis, kambarinėmis. Kernavės parapijoje užregistruotas atvejis, kai bajoras buvo baudžiauninko valstiečio samdinys. Septynios bajorų šeimos (48 žmonės) gyveno Paspėrių akalicoje, kur nuosavybės teisėmis dirbo žemę. Likusieji bajorai dirbo dvarininkų žemę ir už ją atlikinėjo tas pačias prievoles kaip ir aplinkiniai valstiečiai baudžiauninkai.

Pagal revizijos medžiagą, 50 Kernavės parapijos gyventojų buvo žydai. Reikia manyti, kad iš tikrųjų jų buvo bent dvigubai daugiau, nes žydai mokėjo pagalvės mokestį ir todėl labai vengė bet kokio surašymo. Dauguma jų gyveno Kernavės miestelio ir apylinkių karčemose.

---

[3] Čia ir toliau į Kernavės parapijos gyventojų skaičių įskaityta daugiau kaip šimtas žmonių, kurie gyveno gretimose parapijose, bet priklausė Kernavės parapijos dvarams. Pačios Kernavės parapijos ribose revizijos duomenimis buvo 1,8 tūkst. gyventojų.

Absoliučią Kernavės parapijos gyventojų daugumą — apie 85% — sudarė valstiečiai. Jų sudėtis taip pat buvo įvairi.

Iš bendro 1750 valstiečių luomo žmonių 335, t. y. beveik 20% bendro skaičiaus, buvo laisvieji žmonės. Jie turėjo kilnojimosi laisvę. 21 laisvųjų žmonių šeima (su šeimų nariais — apie 120 žmonių) turėjo ūkius (iš jų 13 — Kernavės seniūnijoje). Tačiau jų ūkiai, matyt, buvo smulkūs, nes nė viename nebuvo samdinių, o šeimų narių skaičius buvo mažesnis negu kituose valstiečių ūkiuose. Didžioji laisvųjų žmonių dalis buvo samdiniai. 125 laisvieji žmonės dirbo metiniais darbininkais dvaruose ir valstiečių ūkiuose. 21 laisvųjų žmonių šeima (84 asmenys) buvo kampininkai, trobelninkai ir daržininkai[4]. Juos iš esmės irgi reikia laikyti samdiniais. Labai mažas vidutinis šeimos narių skaičius (keturi asmenys) rodo, kad daugelis jų dirbo samdiniais kituose ūkiuose. Likę namuose darbingi šeimos nariai, matyt, taip pat ėjo padieniais darbininkais, tikriausiai pas tuos valstiečius, kurių namuose jie gyveno arba kurių žemėje buvo jų trobelės. Trys Pakalniškių sodžiaus laisvieji žmonės — kampininkai — vertėsi amatais (kailiadirbys, puodžius ir stalius).

XVIII a. pabaigoje Kernavės parapijoje, kaip ir visoje Rytų Lietuvoje, vyraujanti feodalinės rentos forma buvo lažas. Dar Lietuvos—Lenkijos valdžios įvykdytos 1790 m. dūmų liustracijos (surašymo) duomenimis, 28,4% valstiečių dūmų mokėjo dvarininkams činšą (piniginę duoklę), o visi kiti ėjo lažą[5].

---

[4] Iš jų 11 šeimų — kampininkų, 1 — trobelninkų, 3 — daržininkų, o apie 6 šeimas pasakyta, kad tai daržininkai arba trobelninkai be žemės.

[5] CVIA, Senieji aktai, b. 3377, l. 10.

XVIII a. pabaiga yra feodalizmo irimo ir kapitalistinių santykių vystymosi laikotarpis. Apie tai pirmiausia galima spręsti iš samdomojo darbo naudojimo.

Samdomąjį darbą naudojo tiek dvarininkai, tiek ir valstiečiai. Dvylikoje Kernavės parapijos dvarų buvo 117 samdomų asmenų, t. y. vidutiniškai beveik po dešimt kiekviename. Daugiausia jų buvo Sutkiškių dvare — dvidešimt keturi, mažiausia — Zaltarūnų palivarke — tik trys. Dešimt samdinių laikė Kernavės klebonija. Iš dvaruose dirbusių samdinių 25 buvo bajorų luomo, 72 — laisvieji žmonės ir 20 — baudžiauninkai. Pastarųjų samda buvo nelaisva, t. y. feodalinio pobūdžio.

129 nuolatiniai samdiniai dirbo 90 valstiečių ir bajorų žemdirbių ūkiuose[6]. Tuo būdu, nuolatinių samdinių laikė daugiau kaip trečdalis visų valstiečių ūkių. Dauguma samdomąjį darbą naudojusių valstiečių laikė vieną du samdinius, tačiau kai kas net ir po keturis penkis.

Semeniškių kaimo valstietis Ražiauskas, kurio šeimą sudarė du sūnūs ir sūnaus žmona, samdė dvi mergas ir du bernus. Grabijolų užusienio valstietis Bajorukas, kurio šeimoje buvo keturi darbingo amžiaus asmenys, samdė berną, mergą ir piemenį. Be to, jo sodyboje gyveno dvi bežemių valstiečių šeimos, kurių darbu, manytina, jis taip pat naudojosi. Šlėkta Šenberis laikė net septynis nuolatinius samdinius ir kampininko šeimą. Jo paties šeimą sudarė žmona ir trys vaikai.

Iš bendro valstiečių ir šlėktų ūkiuose dirbusių samdinių skaičiaus vienas buvo bajorų luomo, 54 — laisvieji žmonės ir 74 — baudžiauninkai valstiečiai. Pagal

---

[6] Pagal šaltinį, 106 samdiniai dirbo 72 ūkiuose. Be to, 23 samdiniai užrašyti atskirai nuo tų ūkių, kuriuose jie dirbo. Darome prielaidą, kad jų koncentracija buvo tokia pati, kaip ir tų 106 samdinių, kurie surašyti pagal darbo vietas

amžių: iki 11 m.— dvylika, 11—14 m.— devyniolika, 15—17 m. vienuolika, 18—35 m.— šešiasdešimt šeši, 36—50 m.— keturiolika, daugiau kaip 50 m.— penki.[7] Pirmųjų dviejų amžiaus grupių samdiniai — tai daugiausia piemenys. Pati jauniausia Kernavės parapijos piemenė samdinė buvo šešerių metų.

Paspėrių palivarko reviziniame gyventojų sąraše nurodyta, kad dvaro bernai, mergos ir piemuo pasamdyti iki Kalėdų, o vežėjas — iki šv. Mykolo dienos.

Pateikti duomenys apie metinių darbininkų skaičių dar nerodo tikro samdomojo darbo naudojimo masto. Mat, samdiniais, ypač padieniais, dirbo ir bežemių bei mažažemių valstiečių šeimos, kurios revizijos sąrašuose figūruoja kaip kampininkai, trobelninkai, daržininkai ir pan.

1795 m. Kernavės parapijoje buvo keturiasdešimt šešios kampininkų, dvi trobelninkų, viena bobelio, dvi daržininkų, dvi kitos bežemių valstiečių šeimos[8] ir šešios šeimos, kurios šaltinyje apibūdintos kaip „daržininkai arba bežemiai trobelninkai"[9].

Šių kategorijų iš viso buvo 59 šeimos — 210 asmenų. Tai sudarė apie 10% visų parapijos gyventojų. Kai kurių valstiečių namuose gyveno net po dvi kampininkų šeimas. Labai mažas kampininkų ir jiems artimų kategorijų šeimų narių skaičius rodo, kad daugelis darbingų šeimų narių buvo išėję metiniais darbininkais į

[7] Be to, dviejų samdinių amžius, matyt, nurodytas klaidingai (3 ir 5 m.).

[8] Šaltinyje vadinami *zagrodnicy*. Ši sąvoka nėra visiškai aiški. Jie prirašyti prie valstiečių šeimų, o daržininkai *(ogrodnicy)* tuo tarpu sudarė atskirus dūmus. Atrodo, kad tai buvo trobelninkai, kurių namai buvo valstiečių kiemuose.

[9] *Ogrodnicy sive chalupnicy bez gruntu.*

kitus ūkius. Namuose pasilikę darbingi šeimų nariai taip pat daugiau ar mažiau dirbo padieniais samdiniais, ypač tuose ūkiuose, kuriuose jie gyveno.

Samdomos darbo jėgos teikė ir tos mažažemių valstiečių šeimos, kurios sudarė atskirus ūkinius vienetus — dūmus. Paspėrių palivarko reviziniuose sąrašuose nurodyta, kad Pajuodžių sodžiaus valstiečio ūkininko Bekionio šeimoje buvo likę tik trys asmenys, o keturi asmenys (du šeimininko broliai ir dvi seserys) tarnavo kitame valsčiuje. To paties sodžiaus valstietės ūkininkės Bekionienės sūnus taip pat tarnavo svetimame valsčiuje, o jo žmona gyveno namie su anyta.

Feodalizmo laikais valstiečiai gyveno gausiais ūkiniais vienetais. Kernavės parapijoje kas penktame dūme buvo viena arba ir kelios kampininkų šeimos. Maždaug kas ketvirtame kieme gyveno neišsidalijusios šeimos[10]. Pūstelninkų sodžiaus valstiečio Vansevičiaus name gyveno penkiolika žmonių: ūkio šeimininkas su žmona ir šešiais vaikais, brolis su žmona, brolienė našlė su dviem vaikais ir giminaitis su vaiku. Tuo būdu šią neišsidalijusią šeimą sudarė keturios atskiros šeimos. Meiliūnų sodžiaus valstiečio Stankevičiaus kieme gyveno šešiolika žmonių: ūkio šeimininkas, jo sūnus su žmona ir dviem vaikais, antras sūnus su žmona, sūnėnas su dukterimi, samdinė ir kampininkas su žmona ir keturiais vaikais. Smeilų sodžiaus, kuris įėjo į Musninkų parapiją, bet priklausė Kernavėlės palivarkui, valstiečio Gaidelio šeimą sudarė ūkio šeimininkas su žmona

[10] Neišsidalijusiomis laikome tokias šeimas, kur viename name (dūme) gyveno du ir daugiau vedusių brolių ar seserų. Šeimų, kur prie vedusio sūnaus ar dukters gyveno tėvai, arba vedusiųjų nevedę broliai ir seserys, neišsidalijusiomis šeimomis nelaikome.

ir trimis vaikais (iš jų vienas buvo pabėgęs), duktė su vyru ir trim vaikais, posūnis su žmona, dviem vaikais bei žmonos motina ir antras posūnis, nevedęs.

Revizijos duomenimis, iš bendro 223 valstiečių dūmų skaičiaus[11]

64	dūmuose gyveno ne daugiau kaip po	5	asmenis,
63	— „ —	6—7	— „ —
50	— „ —	8—9	— „ —
19	— „ —	10	— „ —
7	— „ —	11	— „ —
7	— „ —	12	— „ —
3	— „ —	13	— „ —
2	— „ —	14	— „ —
4	— „ —	15	— „ —
3	— „ —	16	— „ —
1	— „ —	17	— „ —

Reikia pažymėti, kad revizijos sąrašuose dalis kampininkų ir samdinių užrašyti atskirai nuo tų ūkių, kuriuose jie gyveno ar tarnavo. Dėl to pateiktuose duomenyse apie dūmų pasiskirstymą pagal žmonių skaičių dirbtinai išpūsta žemutinių grupių ir atitinkamai sumažinta aukštutinių grupių dūmų skaičius (žr. lentelę). Kaip rodo duomenys, pateikti Kernavės parapijos gyvenamųjų vietovių sąraše, vienam bet kurios kategorijos dūmui vidutiniškai teko 8 asmenys. Šis koeficientas irgi yra truputį sumažintas, nes revizijos metu buvo praleista dalis vaikų, ypač mažamečių, iš žydų šeimų, o, galimas dalykas, ir iš kitų grupių gyventojų.

[11] Įskaitant 21 dūmą; tie dūmai buvo gretimose parapijose, bet priklausė Kernavės parapijos dvaramš.

Revizija Kernavės parapijos gyventojų pagal amžių tiek užrašė:

iki 1 m.	— 13	(0,6%)
1 m.	— 74	(3,9%)
2 m.	— 56	(3,0%)
3 m.	— 61	(3,2%)
4 m.	— 67	(3,5%)
5 m.	— 39	(2,1%)
6 m.	— 57	(3,0%)
7 m.	— 52	(2,7%)
8—13 m.	— 267	(14,0%)
14—17 m.	— 131	(6,9%)
18—29 m.	— 390	(20,4%)
30—49 m.	— 442	(23,1%)
50—69 m.	— 197	(10,3%)
70 m. ir daugiau	— 63	(3,3%)
Iš viso	— 1909	(100,0%)

Iš tikrųjų jaunesni kaip 1 m. vaikai sudarė apie 4% visų gyventojų, tiktai dauguma jų liko neužrašyta. Feodalizmo laikais apie 30% visų naujagimių išmirdavo, nesulaukę 5 metų amžiaus. Todėl ir Kernavės parapijoje, nepaisant tam tikrų svyravimų, vyresnio amžiaus vaikų buvo kur kas mažiau, negu jaunesnio. Tačiau jaunesni kaip 14 metų vaikai sudarė beveik 40% visų gyventojų[12]. Tai nulėmė labai didelis gimimų skaičius. 70 metų ir vyresnio amžiaus asmenys sudarė tik truputį daugiau kaip 3% visų gyventojų. Du patys seniausi Kernavės parapijos gyventojai buvo 97 ir 98 m. amžiaus.

[12] Įskaitant jaunesnius kaip vienerių metų vaikus, kurių dauguma liko neužrašyta.

KERNAVĖS PARAPIJOS GYVENAMŲJŲ VIETŲ SĄRAŠAS 1795 M.

Eil. Nr.	Vietovės pavadinimas	Vietovės pobūdis	Dūmų skaičius[1]	Gyventojų skaičius[2]
1	2	3	4	5
1	Aliejūnai	sodžius	6	47
2	Antākalniai	„	4	40
3	Ařdiškis	„	3	24
4	Balčiūniškės	„	4	24
5	Čìrkai	„	4	17
6	Čìrkai	užusienis	2	14
7	Dařkuškiai	sodžius	13	109
8	Draučiaĩ	„	6	40
9	*Duotiniškių (?)[3]	„	8	61
10	Európa	palivarkas	1	15
11	Geĩsiškės[4]	dvaras	1	16
12	Grabijõlai	užusienis	1	16
13	Grabijõlai	karčema	1	7
14	Kaũkiškis	sodžius	4	37
15	*Kamaniškių	užusienis	2	12
16	Kernavė	miestelis	28	194
17	Kernavėlė	palivarkas	1	23
18	Kernavėlė	karčema	1	3
19	*Kmitų	sodžius	2	16
20	Krapìliškiai	užusienis	2	14
21	Kunigìškiai	sodžius	6	42
22	Kunigìškiai	palivarkas	1	8
23	Meiliūnai	sodžius	4	39
24	Miežiónys	„	9	90
25	Paežerėlis	„	3	34
26	Padvariaĩ	„	5	47
27	Pajúodžiai	„	7	43

1	2	3	4	5
28	Pakalniškiai	sodžius	7	71
29	Paspėriaĩ	„	6	43
30	Paspėriaĩ	akalica	7	54
31	Paspėriaĩ	palivarkas	3	31
32	*Pivovarų	sodžius	5	32
33	Plìkiškės	„	18	129
34	Plìkiškės	dvaras	1	19
35	Pūsteĺninkai	sodžius	2	24
36	Rõkiškės	užusienis	1	12
37	Rusõkai	sodžius	3	17
38	Semeniškiai	„	6	38
39	Sùtkiškiai	dvaras	1	30
40	Vaitkū̃nai	užusienis	1	9
41	Valiùkiškiai	„	2	12
42	Vičiū̃nai	sodžius	8	64
43	Vičiū̃nai	palivarkas	2	15
44	Viršùliškiai	sodžius	10	72
45	Zaltarū̃nai	„	4	33
46	Zaltarū̃nai	palivarkas	1	9
47	*Žirginių	sodžius	1	10
48	(?)[6]	užusieniai	4	30
		Iš viso:	222	1786

*Žvaigždute pažymėtos vietovės šiuo metu nežinomos.

[1] Dūmas čia visur atitinka gyvenamąjį namą.

[2] 1795 m. revizija neapėmė dvarininkų šeimų. Čia visur skaičiuojame, kad dvarininko šeimą sudarė 6 asmenys.

[3] Šaltinyje *Datuniszki.*

[4] Arba Geisiškių Europa.

[5] Šaltinyje nenurodyti pavadinimai.

KERNAVĖS PARAPIJOS VALSTIEČIŲ PAVARDŽIŲ SĄRAŠAS 1795 M.[1]

1. Abaka (Abaka), 33—3
2. Adomaitis (Adamaytis), 36—1
3. Asiukevičius (Osiukiewicz), 16—1
4. Atkočiūnas? (Abkuczunas), 27—1
5. Audickas (Audycki), 43—1
6. Bagačionokas (Bahaczonek)[2], 9—1
7. Bagdzevičius (Bohdziewicz), 40—1
8. Bajorukas (Boiaruk), 12—1; 24—1
9. Bakšanskas (Bakszanski), 7—2; 27—1; 33—7
10. Baranauskas (Baranowski), 7—1
11. Bareika (Boreiko), 24—2
12. Baronas (Baran), 14—1
13. Barsukas (Borsuk), 5—1; 16—2
14. Bartaševičius (Bartoszewicz), 16—1
15. Bartkevičius (Bortkiewicz), 42—1
16. Bekionis (Bekionis), 27—3
17. Belkevičius (Bielkiewicz), 16—1
18. Bieliauskas (Bielawski), 16—2
19. Bielskas (Bielski), 9—1
20. Biniukas (Biniuk), 23—1
21. Blaževičius (Błażewicz), 7—4
22. Borisevičius (Borysewicz), 48—1
23. Brazilevičius (Brozylewicz), 1—2
24. Bražinskas (Bżezinski)[3], 30—1
25. Bukas (Buk), 16—1
26. Bulaka (Bułak), 44—1
27. Bučinskas (Buczynski)[3], 30—1
28. Butkevičius (Budkiewicz), 42—1
29. Čaikauskas (Czaykowski), 28—1
30. Černeckas (Czarnecki), 16—1
31. Černiauskas (Czerniawski), 33—1
32. Černiškis (Czerniski), 47—1
33. Česnauskas (Szczesnowski), 44—1
34. Čirka (Czyrko), 6—1; 8—1
35. Dailidonis? (Delidzolis), 44—1
36. Devečka (Dzieweczko), 38—2
37. Dimšauskas (Dymszewski), 29—1
38. Drazdauskas (Drozdowski), 16—1; 38—3

39. Dumnas (Dumny)[2], 9—1
40. Dūdelė (Dudziało), 44—2
41. Galinauskas (Galinowski), 42—1
42. Giliūnas (Gilun), 1—2; 24—2
43. Grinevičius (Hryniewicz), 8—1
44. Grinkevičius (Hrynkiewicz), 28—1
45. Griškevičius (Hryszkiewicz), 16—1
46. Gritažiauskas (Gritażewski), 21—1
47. Grodeckas (Grodecki), 12—1
48. Grubliauskas (Groblewski), 28—1
49. Ikanavičius (Ikanowicz), 41—1
50. Jackauskas (Jackowski), 40—1
51. Jakiūnas (Jakiunas), 20—1; 28—3; 42—1
52. Jaknevičius (Jakniewicz), 32—2
53. Jankutis (Jankuc), 1—1
54. Janonis (Janonis), 42—1
55. Jasiukevičius (Jasiukiewicz), 16—1; 33—2
56. Jotautas (Jatowt), 27—1
57. Jurevičius (Jurewicz)[3], 45—1
58. Jurkevičius (Jurkiewicz), 15—2; 19—1; 28—3; 32—1; 41—1
59. Juškevičius (Juszkiewicz), 36—1
60. Kanilevičius (Kanilewicz), 7—1
61. Karčelis (Karczelis), 44—1; 47—1
62. Karčiauskas (Karczewski), 2—1
63. Kasperavičius (Kasperowicz), 21—1
64. Katinas (Katyn), 44—1
65. Katkauskas (Kotkowski), 48—1
66. Kazlauskas (Kozłowski), 16—1
67. Kirkliauskas (Kirklewski), 42—1
68. Kondratavičius (Kondratowicz), 16—1
69. Korzanas (Korzan), 33—1
70. Kosobuckas (Kosobecki), 47—1
71. Koščicas (Koszczyc), 28—1
72. Kriaučiūnas (Krawczun), 37—1
73. Lapčinskas (Łapcinski), 16—1; 26—1; 38—1
74. Lazarevičius (Lazarewicz), 16—3
75. Levickas (Lewicki), 16—1
76. Lezmanas (Lezman), 44—2
77. Magūnas (Magun), 12—1
78. Manauskas (Manowski), 43—1; 45—1
79. Marčionokas (Marczionek)[2], 9—1

80. Markevičius (Markiewicz), 48—1
81. Masiukas (Masiuk), 2—1; 23—1
82. Maslauskas (Masłowski), 16—1
83. Maslinskas (Maslinski), 8—2
84. Mikalajūnas (Mikołaiun), 7—4; 33—2
85. Miselis (Misiel), 3—1
86. Misiūra (Misiura)[3], 30—1
87. Narkevičius (Narkiewicz), 28—1
88. Okuličius (Okulicz), 20—1
89. Ožešiūnas (Ozaszunas), 45—1
90. Pakalnis (Pakalnis), 24—1; 25—1
91. Palionis (Palonis), 44—1
92. Paškevičius (Paszkiewicz), 3—1
93. Pečiulis (Pieczulis), 1—1; 24—2; 25—1
94. Pervaneckas (Perwanecki), 37—1
95. Pileckas (Pilecki)[4], 26—1
96. Pilypėlis (Filipelis)[5], 26—1
97. Pranckevičius (Frąckiewicz), 35—1
98. Razauskas (Razowski), 16—1
99. Ražiauskas (Rażewski), 16—2; 38—1
100. Ručinskas (Ruczynski), 24—1
101. Ruseckas (Rusiecki), 32—3
102. Sakalauskas (Sokołowski), 36—1
103. Samosionokas (Samosionek)[2], 9—2
104. Santeckas (Santocki), 16—1
105. Semaška (Siemiaszko)[3], 26—1
106. Senkauskas (Senkowski), 29—1
107. Senkevičius (Sienkiewicz), 29—1
108. Siesickas (Siesicki), 2—1
109. Sivickas (Siwicki), 5—1
110. Sperskis (Sperski)[3], 30—4
111. Stančionokas (Stanczonek)[2], 9—2
112. Stankevičius (Stankiewicz), 23—1; 29—1
113. Stempkauskas (Stempkowski), 26—1
114. Šalka (Szołko), 38—1
115. Šalkauskas (Szołkowski)[6], 26—2
116. Šenberis (Szanber), 48—1
117. Šetkauskas? (Sieczkowski), 38—1
118. Šiminkevičius (Szyminkiewicz), 33—1
119. Šmigelskis (Szmigelski), 9—1

120. Šramy (Szramy)[2], 9—1
121. Štura (Sztura), 33—6
122. Šutinys (Szutynis), 28—1
123. Švedavičius (Szwedowicz), 6—1; 8—2; 21—4
124. Tambakevičius (Tombakiewicz), 7—1
125. Tamkevičius (Tomkiewicz), 38—1
126. Tiškevičius (Tyszkiewicz), 24—1; 25—1
127. Tulpevičius (Tulpiewicz)[3], 27—1
128. Urbonavičius (Hurbanowicz), 28—1; 29—1
129. Vaicekauskas (Woyciechowski), 16—1
130. Vaineckas (Woynecki)[3], 48—1
131. Vaitkevičius (Woytkiewicz), 8—1
132. Valatka (Wołocko), 37—1
133. Vansevičius (Wąsiewicz), 35—1
134. Varanavičius (Woronowicz), 21—1; 48—1
135. Vaščyla (Woszczyło), 26—1
136. Vaškevičius (Waszkiewicz), 42—1
137. Vidzevičius (Widziewicz), 16—1
138. Vilkas (Wołk), 38—1
139. Vilkelis (Wilkialis), 14—1
140. Vilkevičius (Wilkiewicz), 25—1
141. Vilčiūra (Wilczura), 42—1
142. Visockas (Wysocki), 5—1; 16—1; 24—1
143. Vrubliauskas (Wroblewski), 19—1
144. Zabarauskas (Zaborowski), 5—1; 38—1
145. Zdanavičius (Zdanowicz), 24—1
146. Žvirblis (Żwirblis), 29—1

---

[1] Pavardės visur tik šeimų galvų. Neišsidalijusios šeimos pažymėtos viena pavarde. Į sąrašą įtraukta kampininkų šeimų, bet samdinių pavardžių neįrašyta. Skliausteliuose nurodyta, kaip pavardė rašoma šaltinyje. Skaičius prieš brūkšnį rodo vietovės pavadinimą (žr. Gyvenamųjų vietų sąrašą), kurioje buvo tokia pavardė; skaičius po brūkšnio rodo, kiek šeimų toje vietoje turėjo šią pavardę.

[2] Rusų tautybės šeima.

[3] Šlėkta.

[4] arba Pilypėlis.

[5] arba Pileckas. Abu broliai.

[6] arba Žičkus.

NIJOLĖ KUNCYTĖ

KERNAVĖS PRADŽIOS MOKYKLA 1924—1938 METAIS

Ukmergės apskrities Musninkų valsčiaus Kernavės pradžios mokyklos istorijos puslapiai yra tik maža dalis visos Lietuvos pradžios mokyklų istorijos. Jie rodo lietuvių liaudies veržimąsi į šviesą buržuazijos valdymo metais. Praeityje švietimo reikalų Kernavės apylinkėje padėtis buvo prastesnė už visos Lietuvos švietimo padėtį. Pirmiausia, pati apylinkė buvo prie demarkacinės linijos, be to, dalis valstiečių buvo antilietuviškos agitacijos paveikti, o tai iš dalies trukdė normalų lietuviškų pradžios mokyklų darbą.

Todėl Ukmergės apskrities švietimo komisija 1924 m. rugpiūčio 30 d. posėdyje nutarė prašyti Švietimo ministeriją nuo 1924 m. rugsėjo 7 d. leisti steigti devynias naujas pradžios mokyklas, iš jų penkias prie demarkacinės linijos[1]. Dėl steigiamųjų mokyklų aprūpinimo baldais buvo nutarta prašyti Švietimo ministeriją 6000 lt pašalpos[2].

Švietimo ministerijos pradžios mokslo tarėjas 1924 m. rugsėjo 24—25 d. raštu Ukmergės aps. pradžios mokyklų inspektoriui pranešė, kad leidžiama įkurti devynias naujas pradžios mokyklas, tarp jų ir Kernavėje[3].

Taip Ukmergės apskrityje, Musninkų valsčiuje (7 km iki Musninkų pašto stoties ir 12 km iki Vievio geležinkelio stoties) buvo įkurta Kernavės pradžios mokykla.

---

[1] CVA, f. 391, ap. 3, b. 833, l. 81.

[2] Ten pat.

[3] CVA, f. 391, ap. 3, b. 833, l. 79.

Pirmieji mokyklos metai buvo sunkūs: trūko patalpų, vadovėlių, inventoriaus. Normalų darbą trukdė ir tai, kad į mokyklą ateidavo nedaug mokinių, ir todėl mokslo metus tekdavo pradėti pavėluotai. Pvz., 1925 m. rugsėjo 19 d. mokiniai mokyklos dar nelankė. Mokykla buvo įsteigta lietuvių dėstoma kalba, o dalis apylinkės valstiečių, paveikti priešiškos agitacijos iš už demarkacinės linijos, pasiaiškindavo, kad jų vaikai reikalingi ūkio darbams, be to, nemoką lietuvių kalbos, todėl jie — tėvai — nenorį leisti vaikų į lietuvišką mokyklą. Tokiems tėvams buvo paaiškinta, kad jeigu jie vaikų į mokyklą neleisią, ji būsianti perkelta į kitą apylinkę, kur gyventojai ją labiau įvertinsią. Sušauktame susirinkime dalyvavę tėvai pasižadėjo leisti į mokyklą nors mažuosius vaikus, pasižadėjo paraginti ir savo kaimynus[4]. Po kelerių metų tie patys tėvai, susirinkę aptarti mokyklos reikalų, raštu nuoširdžiausiai padėkojo švietimo ministrui už gražią naują mokyklą[5].

Ukmergės apskrities valdybos raštu nuo 1924 m. lapkričio 1 d. iki 1925 m. sausio 1 d. iš Musninkų pradžios mokyklos į Kernavę laikinai buvo perkeltas mokytojas L. Stipinas, turėjęs padėti organizuoti mokyklą[6].

Kernavės pradžios mokyklai, įsteigtai prie demarkacinės linijos, buvo numatyta pastatyti naują pastatą. 1926 m. gruodžio 21 d. Švietimo ministerijos pradžios mokslo tarėjas sudarė sutartį su rangovais broliais D. ir G. Ilgovskiais dėl Kernavės pradžios mokyklos statybos[7]. Už Kernavės pradžios mokyklos statybos darbus 1927 m. buvo sumokėta 58 183,74 lt[8]

---

[4] CVA, f. 391, ap. 3, b. 1435, l. 210.

[5] CVA, f. 391, ap. 3, b. 839, l. 5.

[6] CVA, f. 391, ap. 3, b. 834, l. 190.

[7] CVA, f. 391, ap. 3, b. 99, l. 9.

[8] Ten pat.

1929 m. lapkričio 2 d. Kernavės pradžios mokyklos visuotinio mokinių tėvų bei globėjų susirinkimo rezoliucijoje minima, kad, mokyklos vedėjui aiškinant, buvo apžiūrėti Kernavės pradžios mokyklos rūmai, atidaryti 1929 m. rugsėjo 14 d.[9] Naujoji mūrinė dviejų komplektų Kernavės pradžios mokykla (žr. 25 nuotr.) buvo pastatyta Kernavės miestelyje. Klasės užėmė 47,8 m^2. Prie mokyklos buvo 750 m^2 žaidimų aikštelė ir 3 ha žemės sklypas[10].

Nuo 1929 m. dviejų komplektų mokykloje dirbo du mokytojai. Nuo 1937—1938 mokslo metų pradėjo dirbti mokytoja Felicija Klimukaitė, o nuo 1939—1940 mokslo metų — Sofija Jakštaitė, baigusi Klaipėdos Pedagoginį institutą.

Kiek pirmaisiais mokslo metais buvo mokinių, žinių trūksta. Aišku tik, kad jų skaičius augo palaipsniui. 1930 m. birželio 1 d. Kernavės pradžios mokykloje veikė I, II, III skyriai, kuriuose mokėsi 44 mokiniai, iš jų 17 berniukų ir 27 mergaitės. Pirmąjį skyrių lankė 16 berniukų ir 22 mergaitės, antrąjį skyrių — 3 mergaitės, trečiąjį skyrių — 1 berniukas ir 2 mergaitės. Lietuvių tautybės buvo 22 mokiniai, lenkų — 15, žydų — 7[11].

1928 m. Lietuvoje buvo išleista keletas potvarkių dėl visuotinio vaikų mokymo įvedimo dešimtyje apskričių arba jų dalyse (Alytaus, Mažeikių, Ukmergės ir kt.); vėliau tie potvarkiai buvo išplėsti ir kitoms apskritims[12].

1931 m. Kernavės pradžios mokykloje mokinių skaičius išaugo iki 65 ir veikė jau keturi skyriai. Iš 1 lentelės matyti, kad 1933, 1935, 1937 ir 1938 metais moki-

[9] CVA, f. 391, ap. 3, b. 839, l. 81, 113.

[10] CVA, f. 391, ap. 3, b. 1659, l. 67.

[11] CVA, f. 391, ap. 3, b. 840, l. 225.

[12] Lietuvos TSR istorija, t. III, Vilnius, 1965, p. 365.

nių skaičius žymiai padidėjo. Nuo 1933 m. pradėjo veikti ir penktas skyrius, tačiau kiek mokinių mokėsi jame 1937 ir 1938 metais, duomenų nėra.

Panagrinėjus Ukmergės aps. II rajono pradžios mokyklų inspektorių Kernavės pradžios mokyklos lankymo apyskaitas, matyti, kad mokinių skaičius mokykloje buvo nepastovus. Antai 1932 m. vasario 24 d. mokyklos lankymo apyskaitoje pažymėta, kad iš 70 mokinių vidutiniškai mokyklą lanko: pavasarį ir rudenį 12 berniukų ir 15 mergaičių, žiemą — 20 berniukų ir 31 mergaitė[13].

1938 m. gruodžio 2 d. patikrinimo metu iš 67 mokinių mokykloje buvo tik 53. Primintina, kad bendrame sąraše mokslo metų pradžioje buvo įrašyta net 135 mokiniai[14].

Baigus rudens laukų darbus ir gyvulių ganiavą, mokinių skaičius padidėdavo. Pavasarį mokyklinio amžiaus vaikai vėl išeidavo ganyti.

Be to, pirmosios klasės buvo vasarinės, rudeninės ir žieminės, jas dažnai lankė nedidelis tų pačių mokinių skaičius. Užtat į metinę statistiką tokie mokiniai būdavo įrašomi net kelis kartus. Statistikos duomenys padidėdavo taip pat ir dėl palyginti nemažo mokinių antramečiavimo.

Kernavės pradžios mokykloje daugiausia mokėsi lietuvių valstiečių vaikai. Pasižiūrėjus į lentelę, matyti, kad vos keletas moksleivių buvo lenkų ir žydų tautybės. Mūsų nuomone, lietuvių mokinių skaičius didėjo ir todėl, kad apie Kernavę buvo sulenkėjusių valstiečių, kurie, leisdami vaikus į mokyklą, pradėjo užrašyti juos lietuviais, nors namuose patys vartojo vietinį žargoną.

---

[13] CVA, f. 391, ap. 3, b. 1539, l. 122—124.

[14] CVA, f. 391, ap. 3, b. 1737, l. 180.

Ukmergės apskrities II rajono pradžios mokyklų inspektorius, 1936 m. sausio 15 d. lankydamasis Kernavės pradžios mokykloje, pažymi, kad mokiniams ir mokytojams geros darbo sąlygos, švaru, jauku, gražiai sutvarkyta aplinka.

Visuose skyriuose buvę einama pagal programą; mokinių žinios, išskyrus gimtąją kalbą, buvusios geros. Mokiniai mandagūs, išauklėti. Mokyklos vedėjas turėjęs pedagoginių gabumų ir mokęs vaikus atsidėjęs. Jis dirbęs ir visuomeninį darbą, tvarkęs Lietuvos Raudonojo Kryžiaus organizuotą mokinių susirašinėjimą su kitų kraštų vaikais[15].

Nuo 1929 m. gruodžio 15 d. pagal Švietimo ministerijos nustatytą rankų darbų programą mokykloje buvo įvestos rankų darbų pamokos[16]. Mokiniai buvo mokomi karpyti, pinti iš šiaudų, įrišti knygas, siuvinėti. Rankų darbų pamokose pagamintos priemonės — diagramos, planai, žemėlapiai, medžio ir kartono darbai — buvo panaudojami krašto mokslo, geografijos, aritmetikos pamokose.

1929 m. įsteigtoje darbo klasėje mokyklos vedėjo iniciatyva buvo įrengtas muziejus; eksponatai buvo sugrupuoti šitaip: gamtos, senovės liekanų, iškasenų, karo, pinigų, tautodailės ir kt. Muziejus kasmet buvo papildomas. Kernavės pradžios mokyklos mokiniai, vadovaujami mokyklos vedėjo, pavasarį ir rudenį organizuodavo ekskursijas, kurių tikslas — rinkti mokyklos muziejui archeologinius radinius, stebėti apylinkės gamtą, buitį, papročius. 1933 m. buvo suorganizuota aštuonios ekskursijos[17], o 1938 m.— penkiolika[18]. Kernavės

---

[15] CVA, f. 391, ap. 3, b. 846, l. 99.

[16] CVA, f. 391, ap. 3, b. 1619, l. 15.

[17] CVA, f. 391, ap. 3, b. 1579, l. 189—191.

[18] CVA, f. 391, ap. 3, b. 1737, l. 180.

pradžios mokyklos muziejus buvo garsus Ukmergės apskrityje, todėl 1935 m. sausio 7—8 d. tos apskrities mokytojų konferencijoje mokyklos vedėjas skaitė paskaitą „Mokyklos muziejaus organizavimas".

Mokyklos biblioteka buvo negausi; didesnis knygų egzempliorių skaičius buvo mokinio bibliotekoje, tai rodo 2 lentelė. Tam tikrą mokyklos knygų dalį sudarė ir neturtingiems mokiniams skirti vadovėliai. Mokslo priemonių mokykla turėjo pakankamai, nes nemaža jų pasigamindavo patys mokiniai klasėje.

Kernavės pradžios mokykloje kiekvienais metais buvo renkamas tėvų komitetas iš pirmininko ir keturių narių. Komitetas mokslo metų pradžioje sudarydavo sąmatą neturtingiems mokiniams šelpti, aptardavo mokyklos ūkinius reikalus, patikrindavo mokyklos turtą, dalyvaudavo mokyklos statybos darbuose, rūpinosi V skyriaus atidarymu, kartu su mokytojais organizavo parodomąją pamoką tėvams, kurią stebėjo net 80 žmonių[19]. 1933 m. rugsėjo 24 d. tėvų komiteto rūpesčiu buvo surengta mokyklos sporto ir dainų šventė[20].

Mokyklos mokytojų ir tėvų komiteto iniciatyva apylinkės jaunimui ir tėvams būdavo organizuojamos sodininkystės, bitininkystės ir kitokios paskaitos. Mokykla organizuodavo Naujųjų metų sutikimus, rengdavo vakarus su programomis ir kt. Tačiau surinktos lėšos daugiausia būdavo skiriamos vietos šaulių būriui, ginklų fondui, ir tik 1% tekdavo neturtingiems mokiniams šelpti[21].

Ukmergės apskrities pradžios mokyklų inspektorių lankymo apyskaitose apie to meto Kernavės pradžios

---

[19] CVA, f. 391, ap. 3, b. 846, l. 98—99.

[20] CVA, f. 391, ap. 3, b. 1619, l. 15.

[21] CVA, f. 391, ap. 3, b. 1737, l. 180; b. 1755, l. 1.

1 lentelė

Kernavės pradžios mokyklos mokinių skaičius 1930–1938 metais*

Metai	Mokinių skaičius	Iš jų		Skyriai					Tautybė			Mokyklą baigė	
		berniukų	mergaičių	I	II	III	IV	V	liet.	lenkų	žydų	berniukų	mergaičių
1930	44	17	27	38	3	3	–	–	22	15	7	–	–
1931	65	34	31	33	16	10	6	–	46	9	10	3	2
1932	70	27	43	32	18	13	7	–	57	9	4	1	6
1933	84	33	51	35	20	12	11	6	78	–	6	5	5
1934	87	37	50	37	38	12	–	–	84	–	3	–	–
1935	99	52	47	36	27	18	11	7	93	–	6	8	10
1936**	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
1937	57	26	31	41	–	–	16	–	56	–	1	5	11
1938	67	37	30	18	17	22	10	–	66	–	1	5	10

* Lentelė sudaryta, remiantis Ukmergės aps. pradžios mokyklų inspektorių lankymo apyskaitų duomenimis.
** Duomenų nėra.

2 lentelė

Kernavės pradžios mokyklos knygų ir mokslo priemonių skaičius 1931–1934 metais*

Metai	Mokyklos biblioteka			Įgyta			Mokinio biblioteka			Įgyta			Neturtingų mokinių vadovėliai			Įgyta			Mokslo priemonės			Įgyta		
	Pavadinimų	Egzempliorių	Kaina lt	Pavadinimų	Egzempliorių	Kaina lt	Pavadinimų	Egzempliorių	Kaina lt	Pavadinimų	Egzempliorių	Kaina lt	Pavadinimų	Egzempliorių	Kaina lt	Pavadinimų	Egzempliorių	Kaina lt	Pavadinimų	Egzempliorių	Kaina lt	Pavadinimų	Egzempliorių	Kaina lt
1931	63	63	214,20	3	3	9	90	92	325	40	40	102,90	30	176	495	9	46	120,25	30	36	496	–	–	–
1932	43	67	225,35	1	1	4	104	123	433,15	2	2	10,50	20	241	669	9	46	120	35	37	764	1	1	220
1933	45	69	231,55	2	2	6	127	146	533,80	23	23	91,90	29	292	819	9	51	146,50	32	38	984	1	1	220
1934	45	69	231,55	–	–	–	175	175	666	25	25	103,50	35	365	940	12	63	121,40	32	38	984	–	–	–

* Lentelė sudaryta, remiantis CVA, f. 391, ap. 3, b. 1502, l. 110–111; b. 1539, l. 122–124; b. 1579, l. 189–191; b. 1619, l. 15.

mokyklos mokytojų darbą, mokinių žinias atsiliepta teigiamai, pabrėžiant, kad ji, kaip ir kitos Lietuvos kaimo mokyklos, kėlė bendrą krašto kultūrą ir kovojo prieš apylinkės gyventojų nutautimą.

DANUTĖ KVIESKIENĖ

KERNAVĖS ISTORIJOS MUZIEJUS

1928 m. rugpiūčio 23 d. į Kernavę buvo paskirtas pirmasis mokytojas (drauge jis buvo ir mokyklos vedėjas). Kernavė tuo metu — pasienio bažnytkaimis su išmėtytomis po kaimo pirkias mokyklos klasėmis. Pagrindinis mokytojo darbo tikslas, kaip rašė tuometinis mokyklos vedėjas,—„pripratinti pamėgti knygą, pramokyti skaityti, skaičiuoti, rankų darbelių"[1].

1929 m. rugpiūčio 26 d. Kernavėje buvo baigti statyti mokyklos rūmai, pradėti 1927 m.

Nuo 1930 m. vietos inteligentai ima garsinti Kernavę, skelbdami ją buvus pirmąja Lietuvos sostine. 1935 m. gegužės 30 d. mokyklos rūmuose iškilmingai atidaromas Kernavės muziejus, 1931 m. pradėtas kurti pačių vietos inteligentų. Naujasis muziejus turėjo archeologinių radinių, senų pinigų, ginklų, etnografinių daiktų, senų knygų ir kitokių vietinės muziejinės reikšmės dalykų. Mokytojas su mokiniais tyrinėdami perėjo panerių. Kernavės piliakalnius, akmens amžiaus gyvenvietes ir surinko nemaža archeologinės medžiagos. Be to, smėlynus prie Kernavės mokyklos kasinėjo kiti vietos inteligentai ir surado kapą su kario griaučiais, ginklais ir kitokiomis liekanomis. Didelė rastųjų daiktų dalis buvo

[1] 1928.IX.3 raštas.— Kernavės muziejaus fondai, b. 1.

išvežta į Kauno Karo muziejų. Kernavės muziejui paliko tik smulkmenos.

Mokiniams būdavo išdalijamos anketos, kuriose nurodyta, kokių etnografinių daiktų reikia atnešti į mokyklą. Šitaip mokytojų paskatinti, mokiniai sunešė nemažai eksponatų. Vėliau buvo surengta tų daiktų parodėlė, sukviesti apylinkės žmonės, kuriems rodomi eksponatai, aiškinama jų vertė, pasakojama apie Lietuvos ir Kernavės praeitį, raginama paieškoti ir atnešti naujų daiktų.

Visa šita pamatę, žmonės prisimindavo, kas ką turi, ir noriai nešdavo naujus eksponatus. Per tris mėnesius susikaupus didesniam eksponatų skaičiui, mokyklos vedėjas parašė Ukmergės apskrities II rajono pradžios mokyklų inspektoriui raštą dėl muziejaus atidarymo: „Vytauto Didžiojo garbei šiais jubiliejiniais metais prie Kernavės pradinės mokyklos įsteigtas muziejus. Pradžia jau duota, ir eksponatai kasdien plaukte plaukia. Visos šių metų iškilmingos šventės su galingais efektais pabudino kernaviečių tautinę dvasią, ir jie visur aktingai dalyvauja. Norime išnaudoti momentą ir pradėjusį busti jų (kernaviškių — *D. K.*) tautinį susipratimą susieti su Vytauto Didžiojo dvasia ir atidarant muziejų įmūryti Vytauto Didžiojo medalijoną į mokyklos rūmų sieną"[2]. Todėl inspektorius prašomas padėti gauti iš Švietimo ministerijos tą rūpimą Vytauto Didžiojo medalį (jis dabar yra Kernavės Istorijos muziejaus fonduose). Muziejų nutarta oficialiai atidaryti 1930 m. gruodžio 28 d. Tai rodo išlikęs kvietimas su atidarymo programa: medalio įmūrijimas, muziejaus atidarymas, mokyklos vakarėlis[3].

---

[2] 1930.X.28 raštas Nr. 95.— Kernavės istorijos muziejaus ekspozicija.

[3] [Vytauto Didžiojo metų vainikavimas Kernavėje].—„Rytas", 1931.I.14, Nr. 6.

Apie tų metų eksponatus, jų skaičių nėra išlikę duomenų, tik iš mokyklos vedėjo susirašinėjimo galima spręsti, kad muziejus buvo plačiai žinomas. 1931 m. birželio 16 d. prašyme Turizmo klubui rašoma, kad šis paskirtų „Kernavei parašams, įspūdžiams, pamokymams... knygą — albumą", paminima, kad Kernavės muziejų aplankė dr. J. ir R. Šliūpai, estų turistai, prancūzų rašytojas Manclere su motina ir daugelis kitų[4].

1934.IV.14 Kernavės mokyklos vedėjas rašo Ukmergės apskrities mokyklų inspektoriui, kad per trejus metus yra surinkta daug istorinės, archeologinės, etnografinės medžiagos; didesnė dalis eksponatų gulinti sandėliuose, nes muziejui sutvarkyti trūkstą vietos ir lėšų. Vedėjas pats tiems reikalams esąs išleidęs savo pinigų apie du šimtus litų ir prašo inspektorių, kad padėtų gauti iš Švietimo ministerijos du tris šimtus litų visiems darbams užbaigti.

1934.IV.30 Musninkų valsčiaus savivaldybė paskiria muziejui šimtą litų pašalpos.

1934.IX.25 Švietimo ministerija paskiria dar tris šimtus litų. Iš šių lėšų buvo padarytos šešios vitrinos, ąžuolinė spinta ir albumas svečių įrašams su tokiu užrašu viršelyje: „Kernavė — pirmoji sostinė".

Iš mokyklos vedėjo išlikusios korespondencijos ir įrašų svečių knygoje galima spręsti, kad muziejus buvo gerai tvarkomas ir gausiai lankomas, nes 1934.XI.21 Ukmergės apskrities mokyklų inspektorius siūlo Kernavės mokytojui 1935 m. sausio 7—8 d. per mokytojų konferenciją skaityti paskaitą „Apie mokyklų muziejų tvarkymą". 1934.XI.24 tas atsako, kad paskaitai mielai pasiruošiąs ir Ukmergės mokytojų konferencijoje perskaitysiąs. Kaip steigti ir tvarkyti muziejus, Kernavės

[4] 1931.VI.16 d. raštas.— Kernavės muziejaus fondai, b. 1.

mokyklos vedėjas skaitė paskaitas daug kur: Širvintose, Ukmergėje, Kaune[5]. Žinia apie šį mokyklos muziejų, susikūrusį pačiame pasienyje, pasklinda plačiai. Į Kernavę vis dažniau atvyksta ekskursijų, pavienių lankytojų. Įrašų knygoje gausėja atsiliepimų. Štai keletas jų, įrašytų 1935—1937 metais: „1926 m. čia nebuvo nei mokyklos, nei muziejaus. Buvo tik vėjo pustomas smėlynas. Dabar gražus pastatas, apsodintas akacijomis ir maumedžiais, o jo viduje puikus muziejus." „Laiminga toji apylinkė, kuri turi tokį mokytoją, aukojantį savo jėgas visų gerovei. Tegu būna jo įkurtas muziejus mokslo židiniu ateities kartoms." „Keista ir neįprasta matyti provincijos užkampyje tokį muziejų."[6]

1935.II.6 Švietimo ministerijos Valstybinė archeologijos komisija įvertina Kernavės pradžios mokyklos vedėjo surinktą archeologinę medžiagą, siunčia jam nemokamai literatūros: P. Tarasenkos „Lietuvos archeologijos medžiagą", „Šiaulių metraštį"— 1930, 1931 ir 1932 m., „Gimtąjį kraštą"— 1934 m., „Kraštotyros dirvoje" ir prašo atsiųsti smulkų eksponatų sąrašą su metrikomis, radimo aplinkybėmis, bet vedėjas 1935.II.9 Archeologijos komisijai atsako, kad greitu laiku tokio sąrašo atsiųsti negalįs, nes tai padaryti trukdąs mokytojo darbas. Iš atsakymo galima spręsti, kad archeologiniai eksponatai buvo renkami atsitiktinai, neregistruojant ir nepasižymint, iš ko jie gauti ir kur rasti. Etnografiniai eksponatai, atrodo, buvo registruojami ir renkami moksliniu pagrindu, bet dokumentų apie juos neišliko. Yra pažymėta, jog eksponatų esą tiek, jog mokyklos salėje jie nebeišsitenką, ir mokyklos vedėjas prašąs Archeologijos komisiją nupirkti iš klebonijos

[5] „Rytų Lietuva" (Ukmergė), 1935.I.13, Nr. 2.

[6] 1935—1951 m. svečių knyga yra Kernavės Istorijos muziejuje.

seną aštuoniakampę koplytėlę, „susirūpinti jos apsauga ir atitinkamu restauravimu ir ten įrengti etnografinį muziejų, nes ruošiamasi ir pati koplytėlė griauti. Parapija mažytė, jai kiekvienas centas brangus. Taip prieš du metus dėl tų pačių motyvų sugriauta senoji Vytautinė bažnyčia — labai gaila!"[7]

Archeologijos komisija atkreipė dėmesį į mokyklos vedėjo raštą ir koplytėlę griauti uždraudė, bet jos nenupirko ir eksponatų neperkėlė.

Muziejų lankė tūkstančiai turistų, tačiau jo eksponatai buvo sukišti mažutėje salėje, o dalis subrukta į stalčius, sandėlius. Kernavės muziejus jokios pašalpos iš niekur negaudavo, o išlaidų buvo daug. Mokyklos vedėjas, pirkdamas eksponatus, išleidęs gana daug savo pinigų[8].

1940.IV.4 Kernavės mokyklos vedėjas prašė Ukmergės apskrities valdybą skirti nors keliolika litų muziejaus ūkio išlaidoms ir eksponatams pirkti. Iš tolesnės korespondencijos galima spręsti, kad muziejus buvo paliktas be paramos. 1940 metų vidury muziejus norėjo pažymėti Kernavės įsikūrimo 900 m. sukaktį, ir mokyklos vedėjas rašė raštus Ukmergės apskrities viršininkui, Ukmergės apskrities valdybai, Karo aviacijos viršininkui ir kitiems pareigūnams, prašydamas įvairiausios pagalbos: lėšų, fotonuotraukų, Kernavės piliakalnių maketų, prie Kernavės demarkacinės linijos buvusio pasienio namelio, bet niekas nepadėjo muziejaus įkūrėjui, kurio rūpesčiu jau dešimt metų muziejus traukė daug lankytojų.

---

[7] 1935.VI.21 raštas Nr. 88.— Kernavės muziejaus fondai, b. 1.

[8] V. K. Labūnaitis, Kernavės muziejus.—„Lietuvos aidas", 1939.VIII.15, Nr. 373.

1940 m. vasarą muziejų lankė šimtai darbininkų, tarnautojų, valstiečių. Tai matyti iš įrašų knygos: „1940 m. rugsėjo 23 d. Musninkų komjaunimo organizacijos komitetas, atvykęs į Kernavę komjaunimo grupės steigimo reikalais, aplankė muziejų, kuris visiems labai patiko. Dėkojame mokytojui už taip gerai sutvarkytą muziejų."[9].

1940 m. antrojoje pusėje ir 1941 m. pradžioje mokyklos vedėjas toliau kaupė medžiagą muziejui: rinko senus antspaudus, knygas, uniformas, rašė valstybinio banko kontorai raštą, prašydamas Kernavės muziejaus numizmatikos skyriui skirti visą lietuviškų litų komplektą.

Hitlerinės okupacijos metais dalis muziejaus eksponatų žuvo, dalį išsaugojo mokytoja Sofija Jakštaitė ir Juozas Rudzinskas. Lankytojų buvo labai nedaug. Svečių knygoje tik keli įrašai... Tačiau vos fronto banga nusirito į vakarus, vieni pirmųjų muziejaus lankytojų buvo tarybiniai kariai. „1944.VII.13 grupė Raudonosios Armijos karininkų aplankė muziejų. Mes įsitikinę, kad šis muziejus puiki priemonė, padedanti pažinti liaudies istoriją ir etnografiją. Dėkojame muziejaus darbuotojams, išsaugojusiems jį nuo okupantų"[10]. Kitas įrašas: „1944.VIII.4 aplankę šį lietuvių istorijos ir etnografijos muziejų mes gėrėjomės lietuvių liaudies kūryba. Esame įsitikinę, kad, išvadavus Lietuvą iš vokiškųjų okupantų, lietuvių liaudies kūryba ir kultūra suklestės kaip niekada istorijoje. Tai įvyks tarybinių tautų bendradarbiavimo dėka. Majoras Borisovas, kapitonas Lozovskis"[11].

---

[9] 1935—1951 m. svečių knyga.

[10] Ten pat.

[11] Ten pat.

1945 m. muziejus buvo atskirtas nuo mokyklos, direktorium paskirtas Juozas Rudzinskas, suteikta lėšų muziejui tvarkyti, eksponatams įsigyti, ūkinėms išlaidoms. Nors buvo sunkūs pokario metai, bet muziejus gavo vinių, stiklo, lentų, drobės ir kt. Be to, 1948 m. Musninkų valsčiaus vykdomasis komitetas nusprendė muziejų perkelti į didelį atskirą namą, buvusią kleboniją, kur jis ir dabar yra. Jo eksponatai ten buvo suskirstyti pagal temas šitaip: 1) gamtos skyrius (paukščių ir žvėrelių iškamšos, lizdeliai, kiaušinėliai, rieduliai, sukalkėję akmenys, įvairiai suaugusios medžių šakos ir kt.); 2) archeologija nuo seniausių laikų iki XV a.; 3) Kernavė Tarybų valdžiai atsikūrus.

1949 m. muziejaus direktoriumi paskiriamas Leonardas Grybauskas. Tuo laiku rajone prasidėjus kolektyvizacijai, ekspozicijos pagrindinė tema ją ir atspindėjo: tai fotonuotraukos, diagramos, maketai, kurie užėmė tris kambarius, o ketvirtame buvo Kernavės archeologiniai radiniai, numizmatikos ir gamtos skyrius. Pagrindinė darbo kryptis buvo rinkti medžiagą iš gyvenamojo laikotarpio. Tai buvo lyg nuolat veikianti paroda, kurią keisdavo du kartus per metus.

Nuo 1958 m. rugsėjo 7 d. iki 1961 m. pavasario muziejaus direktore dirbo Birutė Valančiūtė. Tuo metu ekspozicija nebuvo keičiama, tik toliau tobulinama L. Grybausko pradėtoji.

Nuo 1961 m. iki 1963 m. pavasario muziejaus direktorė — Marcelė Zapareckaitė. Jai dirbant, ekspozicija keičiama taip: pirmajame kambaryje įrengtas gamtos skyrius, antrajame išdėlioti archeologiniai eksponatai ir numizmatika. Į trečiąjį nukeliami Kernavės apylinkės etnografiniai radiniai, o ketvirtajame sudedami Širvintų raj. įmonių. įstaigų. kolūkių pasiekimų rodikliai, diagramos ir fotonuotraukos.

1963 m. muziejus pradėjo dirbti visuomeniniais pagrindais. Juo rūpinosi Kernavės apylinkės visuomeninė muziejaus taryba; tarybos pirmininke paskiriama M. Zapareckaitė.

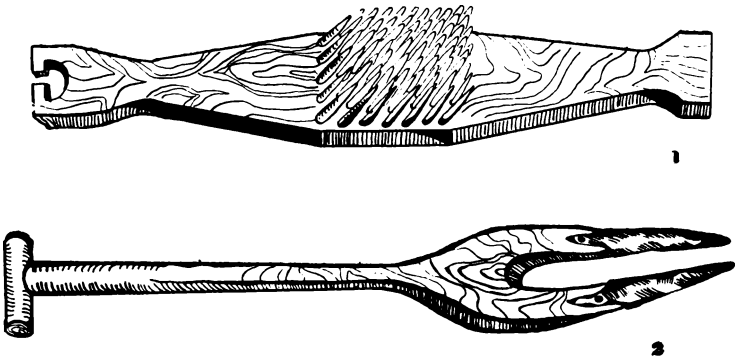
1965 m. pavasarį Kultūros ministerijos įsakymu Kernavės Kraštotyros muziejus tapo Trakų Istorijos muziejaus filialu ir buvo pavadintas Kernavės Istorijos muziejum. Paskiriami trys darbuotojai: muziejaus vedėja (Danutė Kvieskienė), salių prižiūrėtoja ir valytoja. Ministerija davė lėšų pastato kapitaliniam remontui, kuris atsiėjo daugiau kaip 6 tūkstančius rublių. 1968 m. birželio 10 d. atidaryta nauja ekspozicija, kurią apipavidalino Vilniaus dailės kombinato architektai V. Zarankа ir J. Masalskas.

Naujoji ekspozicija pertvarkyta šitaip. Prieškambaryje eksponuojama Kernavės archeologinių paminklų schema ir piliakalnių fotonuotraukos.

Pirmojo skyriaus ekspozicijoje parodoma Kernavė nuo seniausių laikų iki XIX a. Pirmuose keturiuose stenduose yra akmens amžiaus eksponatai iš mezolito ir neolito laikotarpių: titnago žaliava, neretušuotos titnago skeltės, titnago nuoskaldos, gremžtukai, gramdukas ir keletas retušuotų skelčių, titnaginis kirvis. Antrajame stende — neolito dirbiniai: gręžti, šlifuoti akmenys, įmoviniai akmeniniai kirviai, tinklo svoreliai. Trečiajame — akmeninės trinamosios girnos ir pirmieji metaliniai papuošalai: antsmilkiniai ir apyrankės.

Jau V m. e. a. Rytų Lietuvos gyventojai savo mirusiuosius degindavo, į kapą dėdami įkapes ir šalia laidodami žirgą. Tokio kapo nuotraukos, schemos, įkapės eksponuojamos tolesniuose stenduose. Paskui rodoma, kaip gausėjo metalinių dirbinių X—XI a. Tai įvairūs pakabučiai, raktai, žiedai, žalvarinės adatos, antpirščiai ir kt.

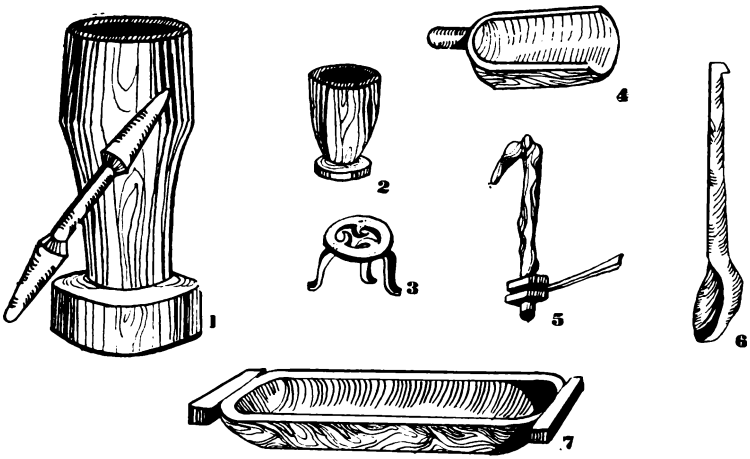
Likusioji pirmo skyriaus ekspozicijos dalis — Kernavės istorija XII—XVIII a. Kryžiuočių ir kalavijuočių žygius į Kernavę XIII—XIV a. rodo schema stiklo plokštėje. Eksponuojami radiniai iš Kernavės piliakalnių ir apylinkės: pilies vinys, drabužių papuošimo fragmentai, apyrankių ir antkaklių dalys, apkalai, smeigtukai, sagės, ietigaliai, kovos kirviai, strėlių antgaliai, tinklų svoreliai, kabliukai, sidabriniai ilgieji ir vėlesnio laikotarpio pinigai, krūtinės šarvai, diržas, šalmas, XV a. patranka, sviediniai, dokumentai, liudiją apie Kernavės smukimą ir bandymą ją gaivinti, suteikiant Magdeburgo teises ir herbą.

1 pav. Kernavės muziejaus eksponatai: *1* — šepetys linams šukuoti (XIX a. pab.), Kalnėnų k., *2* — mėšlavežės šakės (XIX a. pab.), Klišabalės k. *R. Vėliuvienės piešiniai*

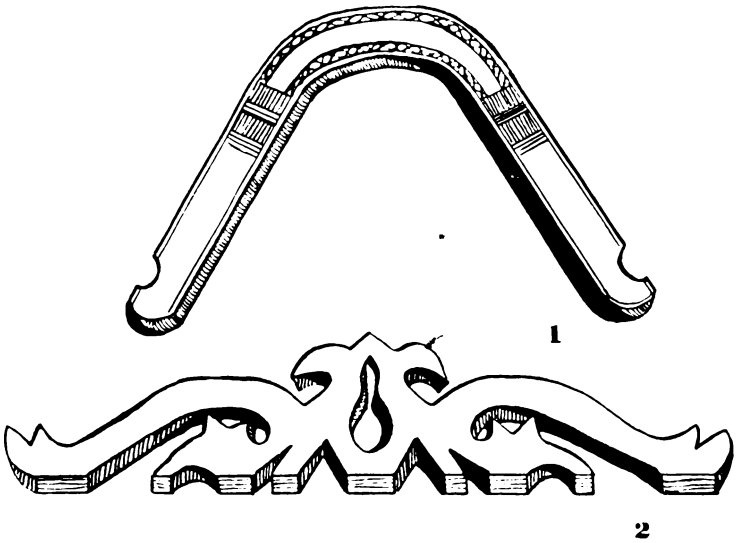
Antrajame skyriuje eksponuojami XIX a. dvarų kultūros daiktai. Tai indai, pypkių galvutės, pakabos, grafų ir dvarininkų antspaudai, baldai, medžioklės priemonės, Šašuolėlių ir Bartkuškio dvarų fotonuotraukos.

Trečiajame skyriuje parodoma valstiečių buitis XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje. Čia matome linų apdirbimo ir kitus ūkio padargus, namų apyvokos daik-

2 pav. Kernavės muziejaus eksponatai: *1* — piesta (XIX a. pab.), Kernavė, *2* — piestelė (XIX a. pab.), Kernavė, *3* — trikojis (XX a. IV dešimtm.), Kaukiškio k., *4* — vėtyklė (XIX a. pab.), Valiukiškių k., *5* — žibinčius, Kernavės apyl., *6* — samtis (XIX a. pab.), Kunigiškių k., *7* — gelda (XX a. IV dešimtm.), Markučių k.

tus: bruktuves, verpstukus, ratelį, vėtykles, sėtuves, iš šiaudų ir vytelių pintas įvairių formų karbijas, medines akėčias, piestas, piesteles, puodšakes, žarsteklius, medinius šaukštus, samčius, žibintus, žvakides, molinius indus, ornamentuotą spintą. Vitrinos gilumoje medinis rūpintojėlis, ornamentuotos verpstelės, raštuotos lovatiesės, staltiesės, rankšluosčiai, užvalkalai, tautiniai drabužiai, kočėlai, kuriais juos lygindavo (eksponuojamas ornamentuotas, su išdrožta 1892 m. data). Šalia tautinių drabužių eksponuojama kraičio skrynia, vyžos ir naginės. Šio skyriaus ekspoziciją puošia devynios fotonuotraukos (70×80 cm): vargingo ir pasiturinčio valstiečio sodybos, valstiečiai dvaro laukuose, valstietis su mintuvais mina linus, artojas su mediniu arklu, sėjėjas,

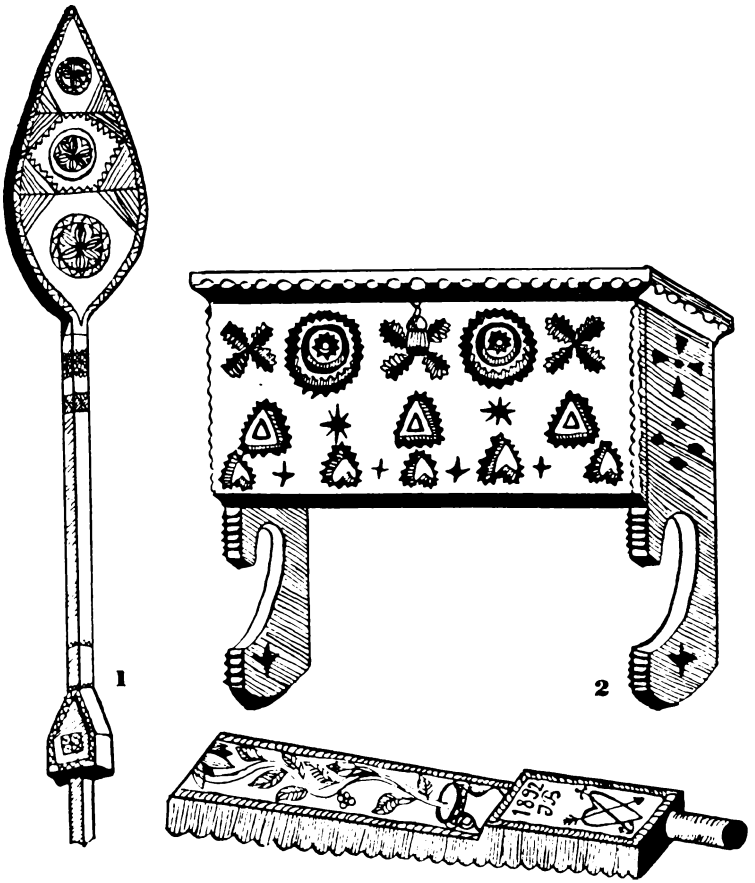
3 pav. Kernavės muziejaus eksponatai: *1* — lankas, *2* — antlangė (1922), Pakalniškių k.

verpėja, verpianti su verpstuku ir verpėja su rateliu, valstietė su nuometu, audėja staklėse (žr. 33, 34 nuotr.).

Ketvirtojo skyriaus eksponatai rodo kernaviškių kovą caro ir buržuazijos valdymo metais, Kernavės gyvenimą tarybiniu laikotarpiu. Tai ištraukos iš pažangių laikraščių, žurnalų „Naujoji gadynė", „Žarija", „Skardas" ir kt., kur aprašoma Kernavės apylinkių dvarininkų savivaliavimas.

Kiti eksponatai iš 1914—1918 m. vokiečių okupacijos laiko: manifestas, kuris skelbia, kad sudaryta Lietuvos laikinoji revoliucinė vyriausybė; revoliucinio komiteto pastato Gelvonuose nuotrauka. Fotonuotraukos rodo Vilniaus krašto sugrąžinimą Lietuvai. Keli dokumentai liudija apie 1940—1941 metų gyvenimą. Toliau eksponatai iš hitlerinės okupacijos laiko — įvairūs nu-

tarimai, prievolės, maisto kortelės. Matome kernaviškių, kovojusių Raudonosios Armijos eilėse, partizanų ir pokario metais nuo buržuazinių nacionalistų rankos žuvusių tarybinių aktyvistų, liaudies gynėjų nuotraukas, jų asmeninius daiktus.

4 pav. Kernavės muziejaus eksponatai: *1* — verpstė (XIX a. pab.), Kaukiškio k., *2* — rankšluostinė (XX a. pr.), Rusokų k., *3* — kočėlas (XIX a. pab.), Semeniškių k.

Be to, dokumentais ir fotonuotraukomis rodomas Kernavės kolūkio kūrimasis, augimas, darbo pirmūnai; matome kernaviškius laisvalaikiu, jų šventes, gautus įvairius diplomus, garbės raštus, drožinėtus suvenyrus, margaspalves juostas, lininius rankšluosčius, molinius servizus ir kitus vietinio puodžiaus Edvardo Jasinsko dirbinius.

Muziejaus kieme yra XX a. pradžios svirnelis su inventoriumi. Pusė svirnelio gyvenama. Eksponuojamos dvi paklotos lovos, kelios kraičių skrynios, ornamentuotos spintos, verpimo ratelis, dalis linų apdirbimo įrankių. Kitoje pusėje — aruodai, rankinės girnos, kubilėliai, sietai, piestos, karbijos, mediniai kibirai ir kiti namų apyvokos daiktai. Jie sukabinėti ant sienų ir išdėlioti lentynose.

Muziejaus kaimynystėje yra dvi koplytėlės. Viena medinė aštuoniakampė, XVII a., įdomios architektūros (žr. 24 nuotr.). Statyta iš rąstų, tašytų kirviu, iškirstomis sąsparomis ir rankų darbo vinimis. Joje numatoma įrengti fondus, kur bus saugojama dalis archeologinių, etnografinių eksponatų ir antrosios Vytauto laikų Kernavės bažnyčios liekanos — ornamentai ir skulptūros.

Antroji koplytėlė (žr. 22 nuotr.) taip pat aštuoniakampė, mūrinė, statyta XIX a. viduryje. Joje yra rūsys — mauzoliejus, kuriame palaidota kunigaikštis Stanislovas Puzina — Stanislovo Augusto ministras pirmininkas, Trakų pavieto dvarininkų maršalka (miręs 1821.I.17) ir kiti koplyčios statytojo grafo Stanislovo de Remerio giminės. Ateityje šis mauzoliejus bus rodomas lankytojams; specialiose spintose ir lentynose bus sudėti eksponatai, rodantys dvarų kultūrą.

Gražios Kernavės apylinkės, keturi šalia vienas kito stovintys piliakalniai ir muziejus dabar gausiai lankomi turistų. Jų ypač daug pavasarį, vasarą ir rudenį. 1968 m.

birželio—gruodžio mėnesiais muziejų aplankė 6645, 1969 m.— 14 060, 1970 m. sausio—spalio mėnesiais 18 832 asmenys. Muziejus atidarytas trečiadienį, ketvirtadienį, penktadienį nuo 11 val. iki 18 val., šeštadienį ir sekmadienį 10—19 val.

Muziejaus eksponatai pradėti inventorinti nuo 1956 m. Tais metais eksponatų užregistruota 205. Tai puodų šukės ir kelios gargažės. 1957 m. suinventorinta 340 eksponatų. Daugelis jų labai įdomūs, rodos, likę iš pirmųjų muziejaus veiklos metų, nes ant kai kurių yra po du inventoriaus numerius. 1958 m. suinventorinti 28 eksponatai, daugiausia banknotai ir akmenys. Juos inventorinant pažymėta: „Rasti 1958 m." 1959 m. suinventorinta 48 eksponatai, daugiausia monetos. Toliau inventorinta šitiek eksponatų: 1960 m. 36 eksponatai — monetos ir paukščių iškamšos, 1961 m.— 17, 1962 — 52, 1963 — 28, 1964 m.— 28, 1965 m.— 36, 1966 m.— 92, 1967 m.— 128, 1968 m.— 187, 1969 m.— 178, 1970 m. iki lapkričio 1 d. į inventoriaus knygas įtraukti 152 eksponatai. 1970 m. spalio mėn. muziejus turėjo iš viso 1556 eksponatus: 438 archeologinius, 488 istorinius ir 630 etnografinių.

JUOZAS JARMALAVIČIUS

KLASIŲ KOVOS REIŠKINIAI KERNAVĖS APYLINKĖSE POKARIO METAIS

Kai 1944 m. liepos 13 d. Tarybinės Armijos daliniai išvadavo iš hitlerinių okupantų Kernavės apylinkes[1], čia, kaip ir visoje Tarybų Lietuvoje, prasidėjo naujas

[1] PA, f. 78, ap. 78, b. 11, l. 49.

gyvenimo laikotarpis — okupacijos padarinių likvidavimo, socializmo kūrimo laikotarpis. Kernavės apylinkių darbo žmonės ėmėsi atkurti tarybines vietinės valdžios įstaigas, vykdyti tarybinę žemės reformą, atlikti prievoles valstybei. Hitlerinės okupacijos metais patyrę daug nelaimių ir vargo, jie norėjo kuo greičiau atkurti ūkį ir vėl ramiai gyventi. Tačiau pokario metai nebuvo vien kūrybinio darbo metai. Darbininkams, darbo valstiečiams, pažangiems inteligentams kurti socializmą trukdė klasiniai priešai. Klasių kova pokario metais reiškėsi labai aštriai, daugiau ar mažiau ji palietė visus ir šių apylinkių žmones.

Kernavės apylinkių darbo žmonės gerai žinojo, kas jų klasiniai priešai. Tai buvo buržuazinės santvarkos šalininkai, hitlerinės okupacijos metais uoliai talkininkavę fašistiniams įsibrovėliams ir įvykdę sunkių nusikaltimų. Ne be jų pagalbos hitlerinės okupacijos metais Kernavėje žuvo tarybiniai aktyvistai Kazimieras Armackas, Vladas Jurkevičus, Osinas Česnokovas, Stasys Janušas ir dar šešiolika kitų darbo žmonių[2]. Ne be jų talkos Musninkų valsčius neteko 210 gyventojų[3]. Okupantų ir jų pakalikų teroras sukėlė vietos gyventojų pasipriešinimą, suaktyvėjo partizaninė kova. Ukmergės apskrityje, taigi ir Kernavės apylinkėse, veikė „Patvariųjų" partizanų būrys, Domino grupė, Dorochovo grupė ir kitos pasipriešinimo grupės.

Pokario metais vieni priešiškai Tarybų valdžios atžvilgiu nusiteikusių buržuazinių sluoksnių atstovai susiorganizavo į „Žaliojo velnio" banditų gaujas ir, buržuazinės Lietuvos pasienio policijos vachmistro Jono Misiūno vadovaujami, žudė partinius ir tarybinius

[2] PA, f. 78, ap. 78, b. 6, l. 17.

[3] Ten pat, l. 9.

darbuotojus, vargingiuosius ir vidutiniuosius valstiečius[4]. Kiti Kernavės apylinkių darbo žmonių priešai, kaip, pavyzdžiui, dvasininkai Zenonas Baužys, Liudas Puzonas, Alfonsas Ažubalis, Juozas Voveris, gyveno legaliai, bet aktyviai bendradarbiavo su banditais, rėmė juos materialiai ir moraliai, padėjo palaikyti ryšius tarp banditų gaujų[5]. Treti sabotavo prievoles valstybei, skleidė priešiškus gandus[6].

Nors liaudies priešai dėjosi lietuvių tautos patriotais, t. y. dangstėsi buržuazine nacionalistine ideologija, Kernavės apylinkių darbo žmonės teisėtai juos vadino banditais. Musninkų valsčius buvo iš tų Ukmergės apskrities vietovių, kur banditai veikė ypač aktyviai. Čia buvo „Žaliojo velnio" gaujų štabai ir bunkeriai, čia jie organizuodavo grupinius užpuolimus. 1945 m. vasario 8 d. Musninkų vls. liaudies gynėjų būrys susidūrė su didele banditų grupe, mūšyje žuvo devyni liaudies gynėjai[7]; 1945 m. balandžio 3 d. banditai mėgino užpulti valsčiaus centrą, bet liaudies gynėjai sėkmingai juos atmušė ir du nukovė[8]. Kernavės miestelyje 1945 m. nuo jų rankos pirmiausia žuvo vargingasis valstietis Kazys Artamonas, paskui buvo nukankintas apylinkės pirmininkas Kazys Čižys[9].

Kernavės apylinkių darbo žmonės, kovodami prieš banditų gaujas, neretai rodė didvyriškumo pavyzdį. Kai 1947 m. penki banditai mėgino užpulti Alfonso Šmoukštos namus, šis ginklo ugnimi priešus nuvijo, o

---

[4] Žudikai bažnyčios prieglobstyje. Archyviniai dokumentai. II rinkinys. Vilnius, 1963, p. 152—185.

[5] Ten pat, p. 157—158.

[6] PA, f. 78, ap. 78—3, b. 1, l. 66.

[7] Ten pat, ap. 78, b. 8, l. 7.

[8] Ten pat, l. 16.

[9] Ten pat, b. 11, l. 6—7.

vieną nukovė[10]. Pamusio k. 1947 m. sausio 26 d. banditai išlaužė valstiečio Antano Gerasimčiko trobos duris ir veržėsi į vidų, jis į atėjūnus ėmė šaudyti; valstiečiui į pagalbą atvykę liaudies gynėjai suėmė visus keturis banditus[11]. Norėdami susidoroti su valstiečiu Amuliu, banditai apsupo jo namus ir ėmė šaudyti į trobą; valstietis atsišaudė. Nukovęs vieną užpuolėją, Amulis privertė visus banditus atsitraukti nuo jo namų[12].

Komunistų vadovavimo darbo žmonių kovai su banditizmu dėka banditų gaujų piktadarybių Kernavės apylinkėse 1947—1948 m. žymiai sumažėjo, palyginus su 1945—1946 m., „Žaliojo velnio" gaujos buvo sutriuškintos.

Kai 1946 m. vasario mėn. rinkimų į TSRS Aukščiausiąją Tarybą išvakarėse „Žaliojo velnio" banditų gaujos išplatino lapelius, grasinančius susidoroti su tais, kas dalyvaus rinkimuose[13], kernaviškiai grasinimų nepabūgo, o vieningai išreiškė savo požiūrį į Tarybų valdžią: Kernavės rinkiminėje apylinkėje balsavo už komunistų ir nepartinių bloko kandidatus visi iki vieno rinkėjai[14], o visame Musninkų vls. rinkimuose dalyvavo 97,8% rinkėjų[15]. Nors buvo žinoma, kad banditai siekė susidoroti su naujakuriais, nes jie buvo Tarybų valdžios atrama kaime, tačiau liaudies priešų bauginimai pasirodė bejėgiai: iki 1946 m. pavasario 203 Kernavės apylinkių valstiečiai, buvę bežemiai ir mažažemiai, gavo

[10] Ten pat, b. 8, l. 87.
[11] Ten pat, ap. 78—2, b. 21, l. 18.
[12] Ten pat, ap. 78—3, b. 8, l. 32.
[13] PA, f. 1771, ap. 1771, b. 157, l. 59—60.
[14] PA, f. 78, ap. 78—1, b. 4, l. 28.
[15] Ten pat, b. 23, l. 12.

1274 ha žemės ir su Tarybų valdžios pagalba įsikūrė savo naujuose sklypuose[16].

Tarybinę žemės reformą Kernavės apylinkėse bežemiai ir mažažemiai valstiečiai visokeriopai rėmė, o buožės visaip trukdė. Išreikšdami naujakurių nuotaikas, Kernavės valstiečių susirinkime 1947 m. vasario mėn. naujakuriai Kostas Zašauskas ir Vladas Monèiunskas kalbėjo, jog jie dėkingi Tarybų valdžiai už žemę ir todėl visomis išgalėmis rems Tarybų valdžios politiką[17]. Viena iš Kernavės apylinkių naujakurių, Zdanauskienė, nuvykusi į Ukmergės aps. naujakurių suvažiavimą, papasakojo, kaip jos vyrą ir sūnų nukankino banditai už tai, kad iš Tarybų valdžios jie buvo gavę žemės, kaip buožės nekenčia naujakurių ir visaip mėgina pakenkti tarybinei žemės reformai[18]. Naujakuriai buvo teisūs, sakydami, kad buožės — tai pikčiausi tarybinės žemės reformos priešai.

Labai svarbi Tarybų valdžios ekonominė priemonė pokario metais buvo žemės ūkio produktų prievolės; čia taip pat aštriai reiškėsi darbo valstiečių ir buožių klasiniai prieštaravimai. Kernavės apylinkių darbo valstiečiai kiekvienais metais įvykdydavo ir viršydavo prievoles pagal grūdų ir pieno privalomuosius pristatymus, o pagal miško medžiagos paruošimo bei išvežimo užduotis jie pirmaudavo visoje Ukmergės aps. Jau 1945 m. kernaviškiai pasižymėjo tuo, kad viršijo miško išvežimo prievolių planą[19]. Tai buvo reikšminga darbo valstiečių pergalė prieš buožių sabotažą, nes buožės, kuriems Kernavės apylinkėse priklausė didelė dalis arklių,

[16] PA, f. 78, ap. 78—1, b. 23, l. 12.

[17] Ten pat, ap. 78—2, b. 17, l. 39.

[18] Ten pat, ap. 78—1, b. 4, l. 98.

[19] „Tarybinis kelias", 1945 m. gruodžio 24 d.

sabotavo miško išvežimo prievoles ir tikėjosi, jog darbo valstiečiai dėl traukiamosios jėgos stokos šių prievolių plano nepajėgs įvykdyti. Tačiau Tarybų valdžiai palankių kaimiečių pastangos sužlugdė buožių kėslus[20].

Kernavės apylinkių darbo valstiečiai rodė patriotinės iniciatyvos pavyzdžius. Antai 1948 m. rugpiūčio 1 d., sekmadienį, aktyviausi visų Musninkų vls. apylinkių valstiečiai suorganizavo raudonąją gurguolę ir net keturiais šimtais vežimų nuvežė 2200 pūdų grūdų į valstybės sandėlį[21]. Geriausiai prievoles vykdė naujakuriai, buvę vargingieji valstiečiai.

Kolūkių kūrimas buvo paskutinis Kernavės apylinkių darbo žmonių klasinis mūšis su buržuaziniais elementais. Matydami savo neišvengiamą pražūtį, Kernavės apylinkių buožės ir kiti buržuazinių sluoksnių likučiai ypač įnirtingai ėmė stabdyti kolektyvizaciją. Jie skleidė prieš kolektyvinius ūkius nukreiptą propagandą. Tačiau liaudies priešų kalbos negalėjo paveikti Kernavės apylinkių darbo valstiečių, jie dar 1946 m. ėmė aktyviai domėtis žemės ūkio kooperacija — 1946 m. rugpiūčio mėn. 56 Musninkų vls. darbo valstiečiai susivienijo į žemės ūkio kooperacijos draugiją[22].

1949 m. birželio mėnesį Musninkų vls. 35% valstiečių ūkių buvo susiorganizavę į kolūkius[23]. 1950 m. sausio mėn. kolūkiuose jau buvo 97% šio valsčiaus valstiečių ūkių[24].

Klasių kovos pasireiškimai Kernavės apylinkėse pokario metais, kaip matyti, buvo glaudžiai susiję su

---

[20] PA, f. 78, ap. 78—3, b. 17, l. 34.

[21] „Tarybinis kelias", 1948 m. rugp. 3 d.

[22] „Tarybinis kelias", 1946 m. rugp. 31 d.

[23] PA, f. 3040, ap. 3040, b. 28, l. 13.

[24] Ten pat, b. 145, l. 1.

visoje Tarybų Lietuvoje vykusiu socializmo kūrimo procesu. Visiška socializmo pergalė Lietuvoje reiškė darbo žmonių klasinės kovos prieš buržuazinius sluoksnius pergalę, antagonistinių klasinių santykių įveikimą. Šio tikslo siekė ir Kernavės apylinkių darbo žmonės, atkakliai gindamiesi nuo buržuazinių elementų antpuolių, šalindami iš savo kelio liaudies priešų daromas kliūtis.

SODŽIAUS BUITIS

REGINA MERKIENĖ

GYVULIAI IR JŲ PRIEŽIŪRA XVIII A. PAB. — XX A.

Gyvulių priežiūra — tai vienas iš kasdieninių valstiečių darbų, kurių saviti, rytų aukštaičiams būdingi bruožai Kernavės apylinkėse išliko iki pat XX a. trečiojo dešimtmečio ir tik vėliau ėmė sparčiai kisti.

Šio straipsnio tikslas — remiantis archyvine bei 1969—1970 m. Lietuvos TSR MĄ Istorijos instituto etnografinių ekspedicijų metu autorės surinkta medžiaga, parodyti, kokių gyvulių laikė, kaip juos šėrė, ganė ir gydė XIX a. viduryje Kernavės valstybiniam dvarui priklausiusių kaimų ir užusienių valstiečiai[1].

[1] Pagal Rusijos imperijos administracinį paskirstymą tie kaimai priklausė Musninkų valsčiui. Šiuo metu jie įeina į Kernavės apylinkę.

Vieną iš pirmųjų žinių apie valstiečių gyvulius randame 1766 m. Kernavės seniūnijos inventoriuje. Iš jo matyti, kad pačiame Kernavės miestelyje tuo metu penkiose sodybose buvo laikoma 13 arklių ir 6 jaučiai[2]. Seniūnijai priklausiusio Semeniškių kaimo šešiose sodybose — 12 arklių ir 15 jaučių[3]. Seniūnijos palivarke buvo laukas jautis, penki paršeliai, dvi žąsys su aštuoniais žąsiukais, kalakutas su kalakute, gaidys ir dvi perekšlės[4].

1794 m. inventoriuje pateiktas smulkus sąrašas gyvulių, kuriuos laikė ne tik jau minėtų Kernavės ir Semeniškių kaimų, bet ir, matyt, naujai įsikūrusių, teturinčių 1—4 kiemus, Kriviičių, Drublių, Balaniškių kaimų lažiniai valstiečiai (žr. lentelę). Pastaruosiuose kaimuose gyvulių, ypač arklių, buvo laikoma kiek mažiau, negu Kernavėje ar Semeniškiuose. Kernavėje mažiau laikyta jaučių. Matyt, miestelėnai, nors ir eidami lažą, daugiau užsiimdavo kitais verslais, ir arkliai jiems pravertė kelionėse.

XIX a. pr. nedidelė Kernavės seniūnija išaugo į septynis kaimus ir dešimt užusienių valdantį valstybinį dvarą, kuriame, neskaitant pašalinių, buvo 39 valstiečių kiemai, turėję po pilną sklypą, ir 10 po pusę sklypo bei 13 daržininkų. Jie visi 1859 m. laikė 151 darbinį gyvulį, 168 stambius raguočius bei 187 smulkius gyvulius[5].

Palyginus 1794 m., 1847 m. ir 1859 m. gyvulių skaičių valstiečių ūkiuose, aiškiai matyti, kad žymiai sumažėjo darbinių (1794 m. vienam valstiečių kiemui vidutiniškai teko 4,5, 1847 m.— 3,5, 1859 m.— 3,1) bei smulkiųjų gyvulių (atitinkamai: 8,3, 6,7 ir 3,6), tačiau padaugėjo gal-

---

[2] CVIA, f. Senieji aktai (toliau — SA), b. 4781, l. 700.

[3] Ten pat, l. 700, 701.

[4] CVIA, f. SA, b. 4781, l. 700.

[5] CVIA, f. 525, ap. 2, b. 286, l. 1.

vių (1,6, 2,2 ir 3,4)[6]. Šie pasikeitimai rodė laipsnišką perėjimą nuo natūralaus prie prekinio ūkio.

Iš Rusų geografijos draugijos surinktų žinių matyti, kad Musninkų valsčiuje XIX a. aštuntajame dešimtmetyje pačią didžiausią naudą iš visų gyvulių teikė karvės. Viena karvė už pieną, perleistą paktininkui[7], per metus duodavo 4—8 sidabro rublius pelno[8]. Pieno produktus dažniausiai parduodavo patys valstiečiai. Už gorčių[9] pieno gaudavo 15 kp, grietinės — 40 kp, už svarą[10] sviesto — 25 kp, o už tris svarus sveriantį sūrį — 20 kapeikų[11].

1872 m. buvęs Kernavės valstybinis valstietis iš Rudeikiškių užusienio, parduodamas pieną, sviestą, sūrius, grietinę, veršelius, kasmet pelnydavo apie 70 sidabro rublių[12]. Tai buvo dideli pinigai: Musninkų miestelyje turgaus dienomis buvo galima nusipirkti ar parduoti už 8—15 rublių karvę, už 60 — porą darbinių jaučių, už 4—6 — ožką, 2—3 — avį, 30—40 rublių — arklį[13].

Tiesa, minėtasis ūkis nurodytas kaip atstovaujantis Musninkų valsčiaus pasiturinčiųjų valstiečių sluoksniui. Ūkiui priklausė 53 dešimtinės[14] ir 240 kvadratinių sieksnių[15] žemės, o laikė jame keturis arklius, šešis jaučius, devynias karves[16]. Smulkieji gyvuliai — avys ir kiau-

---

[6] CVIA, f. SA, b. 4084, l. 4—6; f. 525, ap. 2, b. 286, l. 1.

[7] Paktininkas — verslininkas, kuris užperka metams ar kitam laiko tarpui karvių pieną, melžia ir parduoda.

[8] VUB RS, f. 34, Nr. 11241, l. 12.

[9] Gorčius — 3,28 litro.

[10] Svaras — 0,41 kg.

[11] VUB RS, f. 34, Nr. 11241, l. 12.

[12] Ten pat, l. 3.

[13] Ten pat, l. 12.

[14] Dešimtinė — 1,0925 ha.

[15] Sieksnis — 2,13 m.

[16] VUB RS, f. 34, Nr. 11241, l. 3.

lės,— matyt, buvo auginami tik savo reikalams, todėl visai nepaminėti.

Vidutiniokų ir vargingųjų pajamas iš gyvulininkystės rodo duomenys, liečiantys aplinkiniaims privatiems dvarams priklausiusius valstiečius. Baudžiavą panaikinus, šie vertėsi panašiai, kaip ir valstybiniai valstiečiai.

Kaimyninio Vičiūnų kaimo vidutinioko valstiečio, valdžiusio 18 dešimtinių ir 5803 kvadratinius sieksnius žemės, pelnas iš gyvulių ūkio buvo tiktai trečdaliu mažesnis — apie 50 sidabro rublių per metus, nors gyvulių augino perpus mažiau: du arklius, du jaučius ir penkias karves[17].

Vargingiesiems Musninkų valsčiaus valstiečiams atstovavo Navinos užusienio gyventojas, turėjęs 5 dešimtines ir 1120 kvadratinių sieksnių žemės, vieną arklį ir dvi karves. Visas jo pelnas buvo 1 rublis sidabru, gautas pardavus nuo šeimynos atlikusią pusę veršelio skerdienos[18].

Kiek valstiečiai XIX a. pabaigoje laikė gyvulių, galima spręsti iš Andriaus Barsuko, gimusio 1873 m., jaunystės prisiminimų[19]. Jo atminimu, pilno sklypo — 24 dešimtinių dydžio — ūkiuose buvę laikoma 8—10 raguočių (iš jų dvi poros darbinių jaučių), 8—10 avių, 5—6 kiaulės, 2—3 arkliai.

XX a. pr., pradėjus plisti plūgams, nepaslankiais jaučiais arta vis rečiau. Netrukus ir visai nustota juos laikyti. Kitų gyvulių skaičius valstiečių ūkiuose lyg ir nepasikeitė iki pat kolektyvizacijos.

---

[17] VUB RS, f. 34, Nr. 11241, l. 4.

[18] Ten pat, l. 5.

[19] Andrius Barsukas, kilęs iš Kernavės valstybinių valstiečių, gyvena Čirkų kaime.

Kur dvaro gyvuliai buvo laikomi XVIII a. pabaigoje, rodo 1766 m. Kernavės seniūnijos palivarko pastatų aprašymas; jame nurodyta dviejų patalpų arklidė bei du maži ir du dideli tvartai[20]. 1794 m. palivarke buvo tašytų rąstų arklidė iš dviejų patalpų. Į šį pastatą vedė dveji ant bėgūnų įtaisyti vartai, vadinasi, jis nebuvo didelis. Kitiems gyvuliams buvo atskiras iš keturių patalpų tvartas[21] bei tvartelis prie alaus daryklos[22].

Panašūs tvartai turėjo būti ir valstiečių sodybose, nes tuo metu kiekvienoje būdavo laikoma nuo 10 iki 20 įvairių gyvulių[23]. Veikiausiai visi valstiečio gyvuliai tilpdavo pailgame tvarte, perdalytame viena ar dviem skersinėmis sienomis.

XIX a. pirmoje pusėje pavieniuose ūkiuose buvo sudėtingesnio plano tvartų. Iš smulkaus Kernavės valstybinio dvaro plano, sudaryto 1847 m., matyti, kad dvaro ribose buvo vienas tvartas su atviru vidiniu diendaržiu ir vienas L formos pastatas, greičiausiai tvartas[24]. Pirmasis priklausė Kernavės parapijos bažnyčiai, valdžiusiai apie 30 dešimtinių žemės[25], antrasis — Rudeikiškių užusienio valstiečiui Andriejui Visockiui, turėjusiam savo žinioje du sklypus — iš viso 40 dešimtinių[26]. Kitų valstiečių sklypuose buvo 1—5 ūkiniai pastatai. Taigi dalis valstiečių galėjo turėti daugiau negu vieną tvartą.

XIX a. viduryje padėtis liko nepasikeitusi. 1872 m. Rudeikiškių turtingesnio ūkininko sodyboje buvo du

---

[20] CVIA, f. SA, b. 4781, l. 700.

[21] CVIA, f. SA, b. 4084, l. 2.

[22] Ten pat, l. 3.

[23] CVIA, f. SA, b. 4810, l. 1082; b. 4084, l. 4—6.

[24] CVIA, f. 525, ap. 2, b. 279.

[25] Ten pat, b. 273, l. 53.

[26] Ten pat, l. 83.

tvartai, vidutinioko iš Vičiūnų kaimo, kaip ir vargingojo iš Navinos užusienio, po vieną[27].

XIX a. pabaigoje Kernavės apylinkėse būta dviejų tipų tvartų. Pirmojo tipo tvartai — išilginiai, jų visos patalpos turi atskirus išėjimus į lauką; tokie būdingi vakarinei Lietuvos daliai ir pietinei iki Neries. Antrojo tipo tvartai diendaržiniai, į kurių atskiras patalpas patenkama per tvarto viduje esantį diendaržį, būdingi likusiai Rytų Lietuvos daliai. Pirmasis tipas kernaviškiuose buvo vyraujantis, o antrasis pasitaikydavo stambesniuose ūkiuose.

Išilginiuose tvartuose, pertvertuose dviem skersinėmis sienomis, o kartais dar ir viena išilgine, buvo *staínia* — arkliams, *punė*[28] — karvėms, avidė ir kiaulidė. Kiekviena šių patalpų turėjo atskirą ėjimą į kiemą. Į avidę, kurią nuo kiaulidės skyrė išilginė siena, ėjo durys iš tvarto galo. Tokie tvartai ilgiausiai išliko Semeniškių kaime ir dar XX a. tebesudarė daugumą. Jo gyventojai, nors ir turėdami tik 6—8 ha, po vieną arklį, dvi karves, dvi avis ir vieną—tris kiaules, kiekvienai šių gyvulių rūšiai kapitaline siena atidalydavo tvarte atskirą patalpą.

Dalis valstiečių turėjo atskirus nedidelius kiaulių tvartus bei arklides.

Kunigiškių, Čirkų, Klišabalės ir kituose toliau nuo Neries esančiuose kaimuose XX a. pr. plito ir įsigalėjo pats paprasčiausias diendaržinio tvarto variantas — neperdalytas tvartas su dviem (rečiau vienu) prie šono pristatytais migiais kiaulėms. Senuosiuose šio varianto tvartuose stoginė ties tvarto durimis turėjo suveriamus vartus, naujuosiuose tvartuose apsieinama ir be jų.

[27] VUB RS, f. 34, Nr. 11241, l. 3—5.

[28] Kernavės apylinkėse ir visas tvartas vadinasi *punė*.

Tokio plano tvartai ypač patogūs laikant nedaug gyvulių, todėl jie ir vyrauja kernaviškių kolūkiečių sodybose.

Antras diendaržinio tvarto variantas — ištęsto stačiakampio formos pastatas iš trijų beveik vienodo dydžio patalpų. Vidurinėje patalpoje — ratinėje *(vazaunėje)* — laikomi ratai, pakinktai. Jos gale ant karčių ar lentgalių grindų žiemą pasidedama šiek tiek pašaro. Pas gyvulius būdavo einama per šią ratinę, nes durų į kiemą gyvulių patalpos neturėjo. Tokių tvartų XX a. pradžioje pasitaikė stambiuosiuose Kunigiškių kaimo ūkiuose.

Dar iš XVIII a. turime žinių, kad kernaviškių tvartai buvo jungiami su kitos paskirties patalpomis: Kernavės seniūnijos palivarke arklidės buvo po vienu stogu su ratinėmis[29], tvartelis pristatytas prie alaus daryklos[30]. Tikrų duomenų, su kuo buvo jungiami valstiečių tvartai, nėra. Rusų geografijos draugijos 1872 m. surinktuose atsakymuose nurodyti trijų dydžių ūkiai, turėję visiškai atskirus tvartus[31]; matyt, jungti juos su kitomis patalpomis nebuvo įprasta.

XIX a. pabaigoje — XX a. pradžioje dauguma tvartų turėjo prie galo pridurtas atviras, ant stulpų pamautas stogines, kuriose stovėjo malkos, sienojai, susisiekimo priemonės. Nustojus kiaules ganyti, vasarą ši stoginė kartais būdavo paverčiama kiaulide.

XX a. pradžioje beveik pusės pusvalakinių ir smulkesnių valstiečių ūkių tvartai buvo pridurti prie gyvenamojo namo galo, ir nuo gyvenamųjų patalpų juos skyrė daržovių kamara. Tokių tvartų taip pat buvo

---

[29] CVIA, f. SA, b. 4781, l. 700; b. 4084, l. 2.

[30] CVIA, f. SA, b. 4084, l. 3.

[31] VUB RS, f. 34, Nr. 11241, l. 3—5.

Klišabalės, Kaukiškio kaimuose. Statyti tvartą po vienu stogu su gyvenamuoju namu vertė ne koks nors paprotys, o būtinybė taupyti sodybinį sklypą, kuris XX a. pradžioje, skaldantis ūkiams, vis siaurėjo.

Einant į viensėdžius, pavieniais atvejais prie tvarto pradėta jungti kamara bulvėms ir daržovėms, o susitvėrus kolūkiams — daržinė šienui.

Kernaviškių tvartai mediniai. Sienos 10—12 apvalių, skeltinių ar tašytų rąstų vainikų, kurių tarpai iškloti samanomis.

Tvartų pamatai tebėra menki. Apatinio vainiko pavadinimas *pamatas* rodo, kad seniau jis buvo dedamas tiesiog ant žemės. Jokių pamatų po tvartais nenurodyta nei 1766 m., nei 1794 m. Kernavės seniūnijos inventoriuose. Kaip XX a. pradžioje, taip ir pastaraisiais metais dažnai juos atstojo akmenys po *pamato* kertėmis bei sienojus siekianti žemių sampyla.

Iš 1766 m. inventoriaus matyti, kad stogai buvo dengiami šiaudais arba skiedromis[32], tačiau vėlesni šaltiniai rodo buvus tik šiaudinius stogus. Šiaudiniai tvartų stogai Kernavės apylinkėse tebevyrauja iki šiolei. Iki pat XX a. penktojo dešimtmečio šelmenį nuo vėjų saugojo šitaip: stogo viršūnė kasmet po linamynio lietingą dieną būdavo užpilama spaliais ir iš viršaus paslegiama drėgnu smėliu arba užglaistoma moliu. Kolūkiečiai linų nebesiaugina, todėl ir šelmenį ėmė tvirtinti kitu būdu — dažniausiai išilgai stogo vielomis pririšę kelias karteles.

Tvartų lubos iki šiol išliko archaiškos. Tai eilė kartelių, apklotų prastų šiaudų sluoksniu. Iki II pasaulinio karo valstiečiai nelaikė ant tvarto nei pašarų, nei pakratų. Tvartuose su rąstiniais skliautais net be pašaro menka ventiliacija. Pastaraisiais metais statytų tvartų

[32] CVIA, f. SA, b. 4781, l. 700.

skliautai lentiniai. Nesant kito podėlio, ant tvartų pradėta krauti ir šienas, ir šiaudai, kuriuos sukemša pro dureles, pro stoginę tarp migių ar tiesiog iš tvarto vidaus, prastūmę karteles.

Tvarte rišamos tik karvės. Iki XX a. ketvirtojo dešimtmečio buvo naudojami ryšiai, kurių virvės vienas galas pritvirtintas prie sienos, antrajame gale įrištas branktelis, prie šio — pantis, neriamas karvei ant ragų. Pastaraisiais metais karvės dažniausiai rišamos su grandine ar virve. Kas turėjo ir laikė vienoje patalpoje kelis arklius, atskirdavo juos kartimis. XX a. statytuose tvartuose dažnai nebūdavo atskiros patalpos avims, todėl joms, kaip ir veršiukams, atitverdavo gardą prie karvių arba arklių.

Žiemos šalčius gyvuliai dažniausiai praleisdavo tvarte. Vien žiemkentės kiaulės dar XX a. pradžioje per visą rudenį ir žiemą išbūdavo palaidos ir būdavo uždaromos tik nakčiai. Užėjus speigams, iš šaltų tvartų pasiimdavo į pirkią savaitei kitai avį su ėriukais, veršelį. Juos laikydavo virtuvėje po gultais.

Kada kernaviškiai tvartuose gyvuliams šerti pradėjo naudoti lovius, ėdžias, užėdžius, šiuo metu sunku pasakyti.

Arkliams šerti prie sienos pritvirtintos kopėtėlių formos ėdžios ir po jomis ant trinkų pastatytas 5—6 m ilgio skobtinis lovys buvo naudojamas nuo seno. Tikėta, kad arklys negalįs ėsti sauso pašaro, nuo jo apsergąs, užtat kiekvieną šieno kąsnį turįs pasidažyti į vandenį.

XIX a. aštuntajame dešimtmetyje Musninkų valsčiaus privačiuose dvaruose iš visų gyvulių vien tik arkliai buvo šeriami geriau, negu valstiečių[33]. Jie gaudavo šieno, avižų, o kur buvo spirito varykla — žlaugtų.

[33] VUB RS, f. 34, Nr. 11241, l. 11.

Valstiečių pašaro ištekliai buvo menkesni. Arkliams dažniausiai būdavo duodama šieno ir kapojų[34].

Kapojus piaustydavo namuose pasigaminta kojine mašina. Į lovelį, pritvirtintą ant sukryžiuotų kojų, būdavo dedami avižiniai šiaudai, žirnienojai, juos vis pastumdavo ranka ir nukirsdavo sena dalgio geležte, pritvirtinta vienu galu prie lovelio galo, o antruoju prie lanko, sujungto virvele su pakoja[35].

XX a. pradžioje kernaviškiai, už ėdžių užmetę arkliams šieno, į lovį įpildavo *baltuškos* — su avižiniais miltais suplakto vandens. Trečiajame ketvirtajame dešimtmetyje, pradėjus daugiau auginti pašarinių žolių, kapojus ėmė piauti iš dobilų bei vikių. Prireikus daugiau kapojų, senovišką kojinį ožį pakeitė manieţinė arklinė mašina. Pasiturintys ūkininkai skolindavo ją kaimynams už atodirbius. Pripiaudavo kapojų iš karto kelioms savaitėms ar mėnesiui ir laikydavo supiltus klojime ant pado.

Karves ir jaučius XX a. pr. tebešėrė kratiniu: sukratydavo medinėmis dviražėmis šakėmis truputį šieno su ruginiais, miežiniais šiaudais ar pagrėbstais. Toks pašaras buvo ne ką vertingesnis už pakratus, todėl iki pat XX a. pradžios karvių ėdžios buvo naudojamos tik tų ūkininkų, kurie turėjo geresnių pašarų. Dažniausiai kratinys būdavo pametamas prie karvės ant žemės pasienin ar į kampą už lentelės. Kai kurie valstiečiai karvėms šerti turėjo įsirengę užėdžius — maždaug per metrą nuo sienos sukaltą žemą tvorelę, už kurios padėto pašaro galvijai nesumindžioja. Kiti karvėms ėdžias pradėjo įrengti, nusižiūrėję į arklių ėdžias.

[34] VUB RS, f. 34, Nr. 11241, l. 11.

[35] Andriaus Barsuko informacija.

Jaučiams, per žiemą šertiems lygiai su karvėmis, prieš darbymetį būdavo duodama geresnio pašaro — šieno, kapojų su trupučiu grūdų, o darbymety — pašienautos žolės. Pašarai tvarte jaučiams, kaip ir arkliams, buvo dedami į skobtinį ant trinkų pastatytą lovį.

XX a. pr. pradėjus karves šerti kapojais, virtomis bulvėmis, nuo kiaulių likusiais pelais, tvarte pašarus paduodavo iš kubilo su ausimis lazdai perkišti *(cebro)*, iš kurio iki tol gyvulius tik girdydavo. Vėliau ėmė plisti ant kojų pastatomos lentinės dėžės, į kurias buvo patogu dėti tiek kratinį, tiek smulkesnį pašarą.

Avims ir veršeliams atitekdavo smulkus šienas[36] — pabiros. Šieno nuolat stigo. Kad jis veltui nesusimintų, avelėms įrengdavo tankius užėdžius, iš kurių avis šieno išpešdavo tik tiek, kiek gali apžioti. Kiti ėdeles pakabindavo kaip arkliams, po jomis stovėdavo loviukas smulkiajam pašarui. XX a. pradžioje avis ėmė šerti karčiaisiais lubinais, bulvėmis, kapojais. Pastaruosius paduodavo pintinėje, kurią pririšdavo prie gardo, kad neparverstų.

Iki pat XX a. antrojo dešimtmečio kernaviškiai tvarte šerdavo tik tas kiaules, kurias ketino palikti žiemai. Joms buvo skirti linpeliai ir kitų javų pelai, kuriuos duodavo ėsti iš žemų kubilų ar skobtinių lovių. Tik XX a. pr. žiemkentėms kiaulėms pradėta duoti šiek tiek bulvių, miltų.

Skersti bei parduoti skirtos kiaulės būdavo penimos pirkioje arba priemenėje. Jos prie to taip priprasdavo, kad, vos paleistos iš tvarto, vidun nevaromos sueidavo. XIX a. pabaigoje dar kai kurie valstiečiai penimėms ant aslos papildavo krūvą žirnių ar rugių. Ko kiaulės nesuėsdavo, sulesdavo vištos. Tuo pat metu kiaules ėmė

[36] VUB RS, f. 34, Nr. 11241, l. 11.

šerti bulvėmis, kurias iššutinę sugrūsdavo su mediniu grūstuvu *(kūlaika)*, kartais apkaustytu galu. Jį XX a. Kernavės apylinkėse pakeitė visoje Lietuvoje pažįstama kaponė su riesta geležte. Bulves, sumaišę su viena kita sauja miltų, supenėdavo iš kubilų ar lovių, kuriuos pasišėrę laikydavo priemenėje arba čia pat virtuvėje pastumdavo po suolais. Manyta, kad tvarte kiaulės gerai nepaėsiančios: jovalas ataušiąs vos paduotas, nes šaltuose kiaulių tvartuose jo likučiai suledėdavo, ir nebuvo kaip išvalyti lovių. Be to, kol kiaulės buvo skerdžiamos pirkioje ant suolo, tai buvo bene pats patogiausias būdas be vargo jas atvilioti į skerdimo vietą. Taigi nenuostabu, kad pirkioje penėti ir skersti kiaules buvo nustota vienu metu.

XX a. trečiajame ketvirtajame dešimtmetyje penimėms kiaulėms pradėta duoti dar nugriebto pieno, o žiemkentėms — miltų, užplikintų seradėlės, dobilų pelų, šieno pabirų, tarkuotų pašarinių burokų. Pastarieji tapo pagrindiniu kolūkiečių kiaulių pašaru.

Iki XX a. antrojo dešimtmečio nuo pavasario iki vėlyvo rudens visi gyvuliai buvo ganomi. Vienam valstiečio kiemui 1859 m. teko vidutiniškai apie 4,3 dešimtinės pievos bei 2,2 dešimtinės ganyklos[37]. 1872 m.— nuo 3 iki 9 dešimtinių pievos ir 2—9 dešimtinės ganyklos[38]. XX a. pr., dalijantis ūkius, pievų ir ganyklų plotai susiaurėjo. Geresnes ganiavas turėjo tik Kunigiškių bei Pakalniškių kaimai ir Rudeikiškių užusienis.

Gyvuliai dažniausiai buvo ganomi po pūdymus. Rėžiais išdalytuose kernaviškių kaimuose XX a. pr. tebevyravo trilaukė sistema, kurią išgyvendinti trukdė ir tai, kad kaimo gyvuliai buvo ganomi bendrai. Kai ku-

[37] CVIA, f. 525, ap. 2, b. 286, l. 1, 3.

[38] VUB RS, f. 34, Nr. 11241, l. 3—5.

riuose kaimuose iš viso stigo ganiavos. Pavyzdžiui, Čirkų kaimas neturėjo jokios ganyklos, išskyrus pievą už septynių kilometrų, kurią nusišienaudavo. Viso kaimo siauromis juostomis surėžyta žemė sudarė tris didelius laukus. Viename buvo sėjami rugiai, antrame — vasarojus, o trečiasis laukas likdavo dirvonuoti. Po pūdymą per vasarą ganėsi gyvuliai. Rudenį jį apsėdavo rugiais, o gyvulius gindavo į rugienas, kurias kitais metais išardavo ir pasėdavo vasarojų. Vėlų rudenį, žemei sušalus į gruodą, valstiečiai, taupydami pašarą, avis, rečiau — veršelius ir karves — leisdavo pasiganyti po įžėlusius rugių želmenis.

Neturėdami ganyklų, valstiečiai vertėsi kaip išmanydami — slapčia gindavo karves į aplinkinių dvarų miškus, pasišienaudavo juose žolės ir gabendavosi namo. Tačiau kiekvieną kartą reikėdavo nežiopsoti, kad nepagautų dvaro žmonės. Jei šiems pavykdavo nusivaryti dvaro žemėn įėjusius gyvulius ar atimti žolės maišą, kaltę tekdavo atpirkti ne tik darbu dvaro laukuose, bet ir pažeminimu. Ne vienam valstiečiui, laukiančiam pono sprendimo, ištisą pusdienį yra tekę stovėti prie dvaro gonkų. Tačiau kitos išeities nebuvo. Karvės buvo taip įpratusios prie gaudynių, kad, vos piemenų pavarytos, pačios lėkdavo iš miško ir sustodavo tik palaukėje, valstiečių žemėje.

Arklius ganydavo naktimis pelkėje prie Kernavės, miške palei Nerį. Sujodavo vienon vieton 30—40 žmonių, bet pramogų prasimanyti nebuvo kaip. Mat, ir čia reikėjo slapstytis. Kiekvienas prižiūrėjo tik savo arklius ir, pajutęs pavojų, jodavo šalin.

XX a. antrajame ketvirtajame dešimtmetyje pradėjus keltis į vienkiemius, žlungant trilaukei sistemai, bendrai ganyti gyvulius nustota. Tuo metu valstiečiai pradėjo auginti pašarinius burokus, seradėlę, geltonuo-

sius lubinus, dobilus ir kitus pašarinius augalus, kurie sudarė nemažą paspirtį menkoms ganykloms. Visai nustojo ganyti kiaules. Jas ėmė laikyti aptvare prie tvarto, nes verčiau jau pašienauti joms žolės ar palaužti buroklapių, negu leisti knaisioti pievą. Valstiečiai, turėję daugiau žemės ir gyvulių, kiek ilgiau ganė su piemeniu. Kiti kartais ganyklą aptverdavo, nors dauguma gyvulius rišdavo. Siauruose rėžiuose karvės ganėsi pririštos trumpomis grandinėmis, slankiojančiomis ant vielos, ištemptos per visą sklypo ilgį.

Kernavės valstybiniam dvarui priklausę kaimai buvo maži. Tokie jie išliko ir iki XX a. pradžios. Sprendžiant iš gyvenamųjų namų skaičiaus, 1859 m. Kunigiškių kaime buvo septynios šeimos, Kernaviškiuose — šešios, Semeniškių ir Draučių kaimuose bei buvusiame Kunigiškių užusienyje po penkias, Čirkų ir Balčiūniškių kaimuose po keturias, Pigonių — trys, o likusiuose devyniuose užusieniuose po vieną dvi šeimas[39] (Klišabalė, Kalnynai, Rudeikiškiai bei Valiukiškiai vėliau virto kaimais). Todėl čia nebuvo sąlygų turtingesniems ganymo papročiams susiformuoti. Nedideliuose kaimeliuose gyvulius pasikeisdami padieniui arba kasdien ganė vieni piemenys. Tik Kunigiškių ir Pakalniškių kaimuose buvo samdomas nuosavais drabužiais dėvintis kerdžius, kurį valstiečiai maitindavo iš eilės. XIX a. ganydavo po dieną nuo pilno sklypo (24 dešimtinių). XX a. pr. piemuo eidavo ganyti tiek dienų, kiek ūkyje buvo karvių. Kas turėjo žemės lygiai su kaimynais, o gyvulių mažiau, kartais priimdavo ganiavai svetimų gyvulių.

Du trys piemenys drauge su karvėmis ganydavo avis, vienas piemuo — kiaules. Gyvulius rytais išgindavo pati šeimininkė ir nuvarydavo į už kaimo buvusias

[39] CVIA, f. 525, ap. 2, b. 279.

išganas. Vienais metais jos būdavo viename kaimo gale, kitais — kitame. Surinkę visus gyvulius, piemenys gindavo juos į pūdymus. Laukų nuo kelio niekas neaptverdavo, todėl piemenims būdavo tikras vargas atginti 30—50 gyvulių bandą nuo pasėlių. Blogiausia būdavo ganyti kiaules, kurios, vos pajutusios lietaus debesį, kvykdamos lėkdavo namo, o kai įpuldavo į bulves — nebuvo galima išvaryti. Visa laimė, kad už tai gaudavo tik barti, kartais, žinoma, ir lupti, bet atlyginti nereikėjo, nes visų gyvuliai — visų vaikai.

Gyvulius ganydavo nuo saulės tekėjimo iki laidos. Kiek vėliau išgindavo kiaules. Per vidurdienio karščius, kai piemenuko šešėlis pasiekdavo 7 pėdas ilgio, bandą pargindavo namo, o po pietų vėl išvarydavo į ganyklą. Piemenys pasileisdavo vieni kitus pusryčiauti. Be to, kartais įsidėdavo valgyti į ganyklą ir ant laužo puode virdavosi kiaušinius, pelenuose kepdavo bulves. Samdytiems piemenims būdavo sunkiau, nes šeimininkės į ganyklą valgyti įdėdavo tik tada, kai piemuo parnešdavo surišęs šluotą ar vantą.

Gyvulius ganydavo iki pat užšąlant. Piemenys laukdavo sniego, kad tik greičiau baigtųsi per vasarą įgrisęs sekiojimas paskui bandą. Matyt, XIX a. pr. ir Kernavės apylinkėse piemenys žinojo daugelyje Rytų Lietuvos vietų vartotą būdą žiemai prisišaukti — reikėjo vesti ožį apie beržą. Tačiau pastaruoju metu čia tėra išlikęs posakis, kuriuo erzina vaikus, kai rudenį pirmą kartą pasninga. Sakoma: „Jau vakar ožką vedei apie beržą", nors XIX a. pab.— XX a. pr. kernaviškiai ožkų nebelaikė, kad negadintų miško. XVIII a. pab.— XIX a. pirmojoje pusėje ožkų būta gana daug: iš 1798 m. Kernavės inventoriuje surašytų vienuolikos kiemų viename buvo dvi, o trijuose po vieną ožką[40].

[40] CVIA, f. SA, b. 4810, l. 1082.

Atitekėjusios iš tolimesnių vietovių moterys į Kernavės apylinkes atsinešė ir savuosius gyvulių priežiūros įpročius. Šiandien jau sunku pasakyti, kas Kernavės apylinkėse galėjo būti iš seno, kas atėjo į jų buitį iš svetur XIX—XX amžių riboje.

Ekstensyvus gyvulininkystės pobūdis buvo viena iš priežasčių, padėjusių išlikti liaudiškuose gyvulių gydymo būduose senojo tikėjimo liekanoms. Į užkalbėtojas dar ir prieš II pasaulinį karą kernaviškiai kreipdavosi, gyvulį gyvatei įkirtus ir šiaip pastebėję kokios ligos požymius.

Vienas archaiškiausių, išlaikiusių gana sudėtingą formą, buvo karvės gydymas pienui prapuolus. Tris kartus — saulei leidžiantis, saulei tekant ir vėl leidžiantis — su vandeniu kibire buvo einama į pirtį ir ten nustatoma, kieno akys gyvuliui pakenkė. Tam reikalui pirmas pasitaikęs nuo krosnies viršaus paimtas akmenėlis buvo metamas į vandenį ir žiūrima, ar vanduo kunkuliuos. Antrą sykį atėjus į pirtį, buvo metamas akmenėlis iš krosnies apačios, trečiąjį — vėl nuo viršaus. Jei čirkšdavo nuo krosnies viršaus, tai karvės liga — vyro darbas, jei iš apačios — pakenkė moteris. Kas kartą iš pirties parsineštu vandeniu buvo mazgojamos karvės akys, ranką sukant priešingai, negu saulė teka, ta pačia ranka tris kartus pervedama per stuburkaulį iki uodegos[41].

Dažniausiai vartotas kiek paprastesnis gydymo būdas — atžagaria kaire ranka su vandeniu, kuriuo buvo plauti stalo kampai ir šaukštai, suvilgomos karvės akys ir nušluostomos marškinių palankais; paprasčiausias gydymas — išplūstamas tas, ką įtaria pieną atėmus.

---

[41] Šį gydymo būdą Rudeikiškių k. gyventoja Irena Tatariūnienė bene 1962 m. išsiteiravo iš šimtametės užkalbėtojos, gyvenusios Kernavėje.

Dažnai pasitaikanti arklių liga — diegliai — XX a. pradžioje buvo gydoma užkalbėtomis avižomis, kurias duodavo ėsti iš kubilo lanko, padėto ant žemės. Taip pat tebebuvo bandoma ligą išvesti. Tam jauniausias vaikas šeimoje turi lįsti tris kartus pro arklio papilvę, eidamas ratu apie arklio užpakalines kojas.

Ligos, kurių nesiejo su „blogų akių" poveikiu, dažniau būdavo gydomos vaistažolėmis, prietvilkais, braukymu. Pavyzdžiui, nuo pažandžių trindavo arklio žandus iki juodumo sukepintais miežiais ir druska, dėdavo šiltus prietvilkus, „prarijusioms gromulį" karvėms grūsdavo į gerklę tris į liepos brazdą įvyniotus sumuštus kiaušinius, raudonlige apsirgusias kiaules šiltai klostė ir girdė šventagaršvių nuoviru.

Daugelis gyvulininkystės papročių bei gydymo būdų pažymėti krikščionybės antspaudu. Pirmą kartą į ganyklą gyvulius išgindavo su šventintos verbos šakele, kuria kiekvienam užkirsdavo po tris kartus. Buvo manoma, kad avis tai apsaugos nuo vilkų, o karves atpratins nuo zyliojimo. Per Jurgines į bažnyčią nešdavo aukoms kiaušinių, kad viščiukai gerai skiltų bei kad šventas Jurgis „arklius paganytų"— apsaugotų nuo vagių. Aukodavo sviesto, kad karvės eitųsi, mėsos — kad būtų sveikos kiaulės. Tą dieną buvo draudžiama austi — žiotis daryti, kad vilkai gyvulių nepiautų, nepatariama arkliais dirbti, nes Jurginės — tai „arklių diena".

Joninių dieną buvo vengiama su rasa išginti karves, bijantis, kad pieno neatimtų. Iki šiol išlikę pasakojimų apie „tikrus atsitikimus", kaip žmonės pasekę ankstyvą Joninių rytą moterį, vilkusią per rasą rankšluostį ir kalbėjusią užkeikimą, matę, kaip iš to rankšluosčio kamaroje į kibirą lašėjęs pienas.

Valstiečių gyvuliai 1794 m. Kernavės seniūnijoje*

Kiemų skaičius	Gyventojų skaičius		Gyvulių skaičius viename kaime				
	vyrų	moterų	arklių	jaučių	karvių	avių	kiaulių
Kernavėje							
1	2	4	1	2	1	2	2
1	5	1	2	4	2	5	5
1	3	4	2	2	—	3	1
1	3	2	3	2	2	5	3
1	4	2	2	2	1	2	2
1	1	1	2	—	1	4	1
1	3	3	3	3	2	4	4
1	3	2	2	1	1	4	4
1	2	1	2	4	2	6	3
9	27	21	20	20	12	35	25
Semeniškių kaime							
1	3	1	3	4	4	6	7
1	5	4	3	4	2	3	4
1	4	1	3	3	2	5	6
1	1	1	1	4	2	4	4
1	1	2	3	2	1	4	4
5	14	9	13	17	11	22	24
Krivičių kaime							
1	2	1	2	2	2	5	5
Drublių kaime							
1	1	1	2	4	2	5	2
1	3	1	2	3	3	6	5
1	2	1	1	2	1	4	2
1	3	1	1	—	2	3	2
4	9	4	6	9	8	18	11
Balaniškių kaime							
1	2	4	2	2	1	5	2
1	2	4	2	3	2	4	3
1	3	4	2	2	1	4	2
1	—	—	—	3	—	5	—
4	7	12	6	10	4	18	7
Iš viso Kernavės seniūnijoje							
23	59	47	47	58	37	98	72

*Lentelei panaudotas seniūnijos inventorius (CVIA, f, SA, b. 4084, l. 4–6). Inventoriuje gyventojų ir arklių skaičius Kernavėje bei kiaulių Semeniškiuose atskiruose kiemuose nesutampa su ten pat duotomis suvestinėmis, kurias autorė panaudojo, apskaičiuodama gyvulių kiekį Kernavės seniūnijoje.

Kūčių vakarą valgant vakarienę, po stalu stovėdavo pintinė su šienu, kurį Kalėdų rytą padalydavo karvėms ir avims. Kai kas dar duodavo šieno iš po staltiesės ir kalėdaičio.

Kaip gydymo priemonės buvo naudojama kalėdaičiai, *Stepono avižos* (jas šventina trečią Kalėdų dieną — gruodžio 27), *Agotos duona*[42], per Devintines šventinti papartėliai[43], šventinta ugnis[44] ir pan.

Pastaruoju metu senieji papročiai bei gydymo būdai maža kieno žinomi, dar mažiau vartojami, nes gerokai pakito ir pati gyvulių priežiūra. Kolūkiečiai gyvulių laiko nedaug, šeria juos gana gausiai, todėl ir ligų pasitaiko mažiau. Nuolatinė veterinarinė pagalba ir šiuolaikiniai vaistai paspartino gydymo naminėmis priemonėmis Kernavės apylinkėse nykimą.

JONAS MARDOSA

APIE TALKAS

Talkų gausumu Kernavės apylinkės nepasižymi. Čia nepasitaiko tokių talkų, kaip arimo, sėjos, kopūstų piaustymo, tačiau vis dėlto ir kernaviškių talkos įdomios ir vertos dėmesio. Medžiaga, surinkta šiose apy-

---

[42] Karvei apsiveršiavus ir ilgai neišsivalant, būdavo sušeriama nuo Kūčių paliktas kalėdaitis, truputis *Stepono avižų* ir *Agotos duonos*.

[43] „Pabijojusį akių" gyvulį girdydavo papartėlių arbata bei plaudavo ja akis.

[44] „Pabijojusį akių" gyvulį apeidavo tris kartus priešinga kryptimi, negu saulė teka, ant šventintos ugnies smilkydami išsiperėjusių kiaušinių lukštus.

linkėse, leidžia apžvelgti įprastas, gausesnes talkas (žemdirbystės, gyvulininkystės, statybos), jų papročius, talkininkų valgydinimą nuo XIX a. pabaigos iki šių dienų.

Talkos buvo telkiamos daugiausia vidutiniuose valstiečių ūkiuose, nes stambieji ūkiai ir dvarai turėjo samdinių, ir talkininkų prašydavo retai; atitalkinama tada nebūdavo, o atlyginama pinigais arba natūra. Smulkieji valstiečiai talkų netelkdavo, nes nedidelį žemės plotelį galėdavo apsidirbti ir savo jėgomis.

Paprotinė talkų dalis yra įvairi ir pasižymi retesniais bruožais. Įdomu, kad rugiapiūtės papročiai išsilaikė gana ilgai, net ir iki šio meto.

Žemdirbystės talkos — tai mėšlavežio, šienapiūtės, rugiapiūtės, linamynio ir linų brukimo, kūlimo, bulvių kasimo. Visos šios talkos kernaviškiuose egzistavo iki kolektyvizacijos.

Mėšlavežio talkos Kernavės apylinkėse dažniausios vidutinių valstiečių ūkiuose. Į talką būdavo prašoma iki penkių šešių vežimų, nes mėšlą stengdavosi išvežti per vieną dieną. Tiems, kas turėjo daug žemės, žinoma, prisieidavo kviesti talkininkus ir antrai dienai. Vežimų skaičius priklausė ir nuo valstiečio žemės tolumo nuo sodybos. Mažažemiai valstiečiai, kurie neturėjo darbo jėgos (sakykim, vaikai buvo maži), prašydavo du tris vežimus.

Daugiausia mėšlavežio talkos būdavo telkiamos vasarą, kai reikėjo tręšti žemę žiemkenčiams. Tačiau Kernavėje kartais tokių talkų būdavo ir pavasarį — tręšti žemę bulvėms, daržams.

Vičiūnų kaime (13 kiemų) mėšlavežio talkos labai retai buvo telkiamos. Užtat dažnos jos būdavo Vičiūnų dvare. Jo savininkas R. Paulauskas gražiai sugyveno su šio kaimo valstiečiais, skolindavo sėklos, duodavo ga-

nyklų, pievų, todėl valstiečiai, išvežę savo mėšlą, dažnai net neprašyti eidavo apmėžti Paulausko rugiams žemės. Be to, šio kaimo valstiečiai už minėtą paramą važiuodavo ir rugių suvežti.

Talkoje dažniausiai valgyti duodavo tris kartus per dieną. Pusryčiams patiekdavo kopūstų ar kitos sriubos, iškepdavo blynų su grietine. Pietums ta pati sriuba, mėsa. Vakare — pabaigtuvės, todėl maistas įvairesnis: mėsa, sūris, sviestas, pienas. Talkai padarydavo statinaitę miežinio alaus, ir valgant kas kartas duodavo išgerti.

Kernavėje, pradėdami mėžti, žiūrėdavo vėjo krypties. Žiemių vėjas esąs netinkamas, o pietų geras, nes jam pučiant javai daug geriau augą. Šiaip jau mėšlavežio papročiai XX a. pradžioje kernaviškiuose, kaip ir kitur Lietuvoje, buvo išnykę.

Kernavėje, piaunant pievas bei dobilus, turtingesnieji paprašydavo pora vyrų patalkinti. Kernavės klebonas turėjo apie 5 ha pievų prie Neries, todėl, be savo šeimynos, prašydavo dar keturis penkis vyrus į talką. Penkiems vyrams darbo užtekdavo trims dienoms. Valgyti duodavo keturis kartus per dieną: pusryčius 8 val., priešpiečius 11 val., pietus 15 val. ir vakare — vakarienę.

Kunigiškių k. buržuazinės Lietuvos metais taip pat telkdavo talkas, rečiau pievoms, dažniau dobilams piauti. Kviesdavo tris — penkis dalgius vienai dienai.

Viena iš įdomiausių talkų yra rugiapiūtės. Kernavės apylinkėse jos nėra dažnos. XIX a. pab. ir XX a. jos daugiausia telkiamos ne visiems rugiams piauti. Klišabalės k. tam, kas nesuspėja, ateina padėti du trys vyrai ir moterys. Jeigu vyras ar moteris lieka be poros, tada stato gubas. Kunigiškių k. iki I pasaulinio karo piaudavo dar piautuvais. Tada talkininkų susirinkdavo keturi penki, o vėliau, piaunant dalgiais,— apie septynias

poras. Kituose kaimuose talkininkų susirinkdavo irgi panašiai.

Tokiu atveju, jeigu talka rugius kirsdavo ne iš karto, o tik užbaigdavo, pirmojo pėdo piovimo apeigų nebūdavo. Kaukiškio k. pirmąjį pėdą piaudavo su daina. Tada išgerdavo degtinės, padainuodavo daugiau dainų. Pirmąjį pėdą nunešdavo šeimininkui į namus.

Kunigiškių k., piaunant pirmąjį pėdą, šeimininkas apjuosiamas šiaudų grįžte ir pakilnojamas, kad duotų degtinės. Be to, čia buvęs paprotys šeimininką aprišti tuo pėdu. Tada į tą vietą, kur aprišo, atnešdavo užkąsti, degtinės. Čia XX a. pr., dar piaunant piautuvais, pradėdavo piauti, į rugius įdėję duonos. Tada virš duonos rugius nupiaudavo, o duoną suvalgydavo.

Pirmasis pėdas namuose laikomas, kol javus veža į klojimą. Tada jis perlenkiamas, peržegnojamas, padedamas šalinės kampe ir viršun kraunami kiti pėdai. Šis paprotys egzistavo visą laiką, kol tik buvo talkos.

Atlikus pirmojo pėdo apeigas, imami kirsti visi rugiai. Kadangi tai sunkus darbas, valstiečiai talkininkus gerai maitindavo. Žinoma, maistas priklausė ir nuo valstiečio turtingumo. Paprastai talkininkai maitinami penkis kartus per dieną. Pusryčius apie 8—9 val. atnešdavo į lauką, apie 12 val. pusryčiai namuose, ten pat apie 15 val. pietūs, pavakariai lauke apie 18—19 val. Ir vakarienė. Kai kur, pvz., Kunigiškių k., pietūs irgi nešami į lauką; be to, šiame kaime neduodavo pavakarių.

Pusiauryčiams duodavo blynų su riebalais, kiaušinienės. Pusryčiams mėsa, barščiai ar kitokia sriuba, kartais bulvių plokštainis. Pietums taip pat sriuba, skilandis, dešra, daržovės, arbata. Po pietų eidami dirbti, pavakarių nusinešdavo mėsos, blynų. Rudeikiškių k. į lauką nunešdavo varškėčių su sviestu. Vakarienės duodavo daugiausia bulvių su pienu, pieniškos sriubos.

Baigiant piauti rugius, prasideda paskutiniojo pėdo apeigos. Tai jau rugiapiūtės pabaigtuvės.

Supiautą paskutinįjį pėdą Kunigiškių k. mėtydavo į viršų. Vyrai tuo metu apsukdavo dalgius varpomis, kad ant ašmenų būtų po tris (Klišabalės k.). Toliau būdavo pinamas pabaigtuvių vainikas. Kernavės apylinkėse tas vainikas pinamas iš varpų ir lauko gėlių. Gražesnes varpas ima iš paskutiniojo pėdo (Kunigiškių k.) arba surenka nuo lauko ar iš kitų pėdų. Vainiką pina moterys. Klišabalės k. pasakojama, kad, talkininkaudami turtingam, bet šykščiam ūkininkui, vainiką mėgdavę pinti ne iš gėlių, o iš dirsių, įvairių žolių. Šiame kaime sudedamas nedidelis pėdelis, kuris kartu su vainiku įteikiamas šeimininkui. Nešdami vainiką į šeimininko namus, dainuoja. Vainiką neša ant lėkštės (Kaukiškio k.) arba rankose tas, kuris moka gerai kalbėti — nesvarbu, vyras ar moteris. Prie durų talkininkus pasitinka šeimininkai arba vienas kuris iš jų. Vainiką paprastai įteikia šeimininkui. Kunigiškių k. šeimininkas talkininkus sutinka su duona ir druska. Tai tarsi simboliškai senoji duona sutinka naująją. Štai kaip skambėjo oracija Klišabalės k.: „Surinkom po varpelę iš visų pusių, dovanojam vainiką, kad būt pas jus pilnos klėtys, pilnos bačkos, kamara, kluonas grūdų". Šeimininkas įteikusiam duoda butelį degtinės, o neretai ir pinigų.

Per vaišes vainikas padedamas ant stalo, o vėliau pakabinamas kampe prie paveikslų. Vainikas namuose laikytas nevienodai. Kaukiškyje jis kabodavo iki kito rudens, o Klišabalės ir kituose kaimuose — iki rugių sėjos pradžios. Tada grūdus iš vainiko ištrindavo ir supildavo į sėklą, o šiaudus sukūrendavo.

Įteikus vainiką, prasidėdavo vaišės. Jose visuomet būdavo linksma, daug dainuodavo, kartais ir pašokdavo.

Kadangi rugiapiūtei valstiečiai pataupydavo geresnį

maistą, tai pabaigtuvėse valgių būdavo apsčiai. Žinoma, tai priklausė ir nuo šeimininko turtingumo. Pabaigtuvėms padarydavo alaus, pakepdavo pyragų, kiaušinienės, blynų. Be to, talkininkai vaišinami degtine, kumpiu, dešra, skilandžiu.

Bulvėms kasti talkas retai kada telkdavo. Kartais vienai dienai paprašomos kelios kasėjos — užbaigti kasti. Už pagalbą atsitalkinama. Paprastai eina padėti moterys, nusikasusios savo bulves. Kuliant javus spragilais, apsidirbdavo pats valstietis su šeima arba samdiniais. Po I pasaulinio karo paplitus arklinėms kuliamosioms mašinoms, buvo reikalingos talkos. Motorinės kuliamosios Kernavės apylinkėse nebuvo, tiktai Musninkų miestelyje.

Arklinės kuliamosios buvo perkamos vokiečių ir čekų gamybos, bet daugiausia Kauno „Neries". Kernavėje visą laiką buvo dvi trys mašinos, kituose kaimuose po vieną, arba kviečiama iš kitur. M. Chovanas Kernavėje turėjo kuliamąją, už kurią buvo mokėjęs 1000 litų, todėl ir užmokestis už kūlimo dieną būdavo 1 cnt grūdų arba 10 litų. Kulti eidavo iš kiemo į kiemą kokius du mėnesius. Nuo 5 ha žemės javus iškuldavo per dieną.

Mašinai aptarnauti reikėjo 8—10 žmonių — vyrų ir moterų, bei dviejų trijų arklių. Turint daugiau arklių, jie keičiami. Į talką prašydavo kaimynų arba giminių. Padėjusiems kulti atitalkindavo. Pasitaikydavo, kad su talkininkais dirbdavo ir samdyti darbininkai, jiems už dienos darbą mokėdavo pūdą grūdų.

Kulti pradėdavę anksti rytą. Patalpą apšviesdavo žibintu.

Pusryčių dažniausiai neduodavo — į talką visi ateidavo papusryčiavę. Pietus ir vakarienę duodavo šeimininkas. Vakare, pabaigus darbą,— pabaigtuvės, tada pasiprašydavo muzikantą ir surengdavo šokius.

Neturtingi valstiečiai retai telkdavo talkas kulti; turėdami nedaug javų, išsikuldavo spragilais.

Dažnos Kernavės apylinkėse linamynio talkos. Linams rauti talkų netelkdavo, nes linų sėdavo nedaug. Iš viso nurautų linų vidutiniame ūkyje Kernavėje susidarydavo 7—10 kapų pėdų.

Linus džiovindavo valstiečiai pirtyje, ją statydavo dažniausiai susidėję keli kaimynai arba visas kaimas (Vičiūnai, Krapiliškiai, Kunigiškiai). Jei pirtis būdavo vieno valstiečio nuosavybė, už pasinaudojimą ja reikėdavo šeimininkui patalkinti prie bet kokio darbo.

Pirtį kūrendavo pats talkos šeimininkas. Jeigu nemokėdavo, prašydavo kaimynų. Vičiūnų k. buvo senas žmogus, kuris daugumai valstiečių kūrendavo pirtį.

Linus mindavo daugiausia vakare. Tačiau buržuazinės Lietuvos metais dažniau buvo imta minti dieną. Minant vakare, darbas pradedamas temstant, o baigiamas vėlai naktį. Dieną pradėdavo po pusryčių. Pirtyje linus džiovindavo apie dvi paras.

Talkininkai dažniausiai būdavo jaunimas. Susirinkdavo nuo 10 iki 20, kiek kas turėjo mintinų linų. 12 ha savininkas prašydavo 16—18 talkininkų. Darbą stengdavosi padirbti per vieną dieną. Pusė talkininkų būdavo vyrai, kita pusė — moterys. Vyrai linus lauždavo, o moterys mindavo.

Mintuvais rūpinosi pats šeimininkas. Kadangi didelio skaičiaus mintuvų niekas neturėjo, tekdavo juos susiskolinti. Kartais mintuvai išbūdavo prie pirties, kol visi kaimynai baigdavo minti.

Talkininkus valgydindavo du, rečiau tris kartus. Jeigu mindavo dieną, tai atnešdavo pietus, o jei vakare, tai padirbėjus atnešdavo į pirtį vakarienę — blynų, mėsos, bulvių plokštainio su riebalais. Į namus valgyti eidavo retai. Dauguma valstiečių talkai piaudavo avį.

Baigus linamynį — pabaigtuvės. Joms duodavo mėsos, bulvių *kleckų*, sūrio, sviesto, bulvių plokštainio su riebalais, kavos, alaus ir degtinės. Mindavo daugiausia jaunimas, todėl, talkai pasitaikius šeštadienį, surengdavo šokius. Talkų metu daug dainuodavo, per pertraukas vyrai eidavo imtynių, kimšdavo merginoms už kaklo spalius.

Įsisteigus kolūkiams, linamynio talkos išnyko.

Linams brukti talkų netelkdavo, tik kartais dvi trys moterys viena kitai padėdavo dirbti.

Kita talkų grupė — g y v u l i n i n k y s t ė s. Svarbiausią vietą šioje grupėje užima skerdimo talkos.

XX a. pr. kiaules skersdavo pirkioje užkėlę ant suolo. Didelei kiaulei laikyti prašydavo iki penkių vyrų. Kad kiaulė neįkąstų ir nežviegtų, snukis būdavo užsukamas *brūzguliu*. Kraujas leidžiamas į puodą, dubenį. Krapiliškių k., kad kraujas nekrešėtų, šeimininkas dėdavo druskos. Kiaulė į lauką išvelkama ant kopėčių, vežimo drobynos, o toliau vežama rogutėse.

Kad nebėgtų kraujas, dūrimo vieta užkišama su medžio kaiščiu, kartais apsuktu pakulomis. Kernavės apylinkėse yra įdomus burtas: su tuo kaiščiu baidydavo kurmius. Jį įkišdavo į urvą — būdavo sakoma, kad kurmiai bijosi kraujo kvapo.

Kernavėje talkininkai, paskerdę kiaulę, padėdavo nusvilinti ir sutvarkyti mėsą. Vaišinami talkininkai šviežia mėsa, duodama išgerti degtinės. Tuo tarpu Klišabalės k. svilinti paprašoma pora vyrų, likusieji talkininkai pakviečiami vėliau pietums. Išeinantiems talkininkams įduodama skerstuvių. Skerstuvių mėsa (ir šiuo metu) — lašiniai, kepenys, kas nori — ir kraujas. Skerstuvių nunešdavo ir kaimynams bei netoli gyvenantiems giminėms.

Kernavės apylinkėje sutinkamas paprotys, susijęs su tikėjimu magiška vėjo bei mėnulio jėga. Kunigiškių k. gera diena skersti laikoma ta, kai pučia vakarų vėjas. Tada mėsoje neatsirasią kirmėlių. Šiame kaime sakoma, kad, paskerdus kiaulę pilnaty, mėsa pučiasi. Tuo tikima ir dabar. Kernavės apylinkėse yra paprotys neskersti kiaulių esant jaunam mėnuliui, nes mėsoje atsirasią kirmėlių, ji rūdysianti. Klišabalės k. geriausias skerdimo laikas būdavęs priešpilnis, nes mėsa pučiasi, o Vičiūnų k. priešpilnis, pilnatis, delčios pradžia — kitu laiku mėsa kirmijanti. Šių papročių dabartiniu metu laikosi tik labai maža kas.

Dažnos Kernavės apylinkėse namų statybos talkos,— pagalba vežant iš miško statybinę medžiagą, statant namą, krosnį.

Medžiagai vežti iš miško paprašoma keleto vežimų. Jeigu veždavo iš tolimesnio miško, Kernavėje prašydavo 6—7 vežimus, Vičiūnų k. 8—10, o jei miškas arti — mažiau. Piaunant mišką, savaitei paprašydavo pora kaimynų padėti (Kernavė). Mišką paprastai veždavo žiemą. Jeigu netoli, per dieną suvažinėdavo tris keturis sykius. Darbas užtrukdavo vieną ar dvi dienas. Išvažiuodavo prašvitus, todėl pusryčius būdavo pavalgę namie. Šeimininkai duodavo tik pietus ir vakarienę. Pietus valgydavo užvažiavę į namus.

Baigiant statyti namą, kelti gegnių paprašomi du trys kaimynai, nes čia reikia daugiau jėgos. Visam pastatui ręsti talkininkų neprašoma, darbininkai su meistru yra samdomi. Užkėlus gegnes, kartu pakabinamas vainikas, o šeimininkas surengia vaišes meistrui, darbininkams ir talkininkams.

Vičiūnų k. dar XX a. trečiajame dešimtmetyje buvo krečiamos molio krosnys. Paprastai molį susiveždavo pats šeimininkas, o į darbą prašydavo kokius keturis

vyrus. Krosnis krėsdavo vasarą. Kadangi molį sukrėsti darbas sunkus, o viską padaryti reikia per vieną dieną, tai valgydindavo sočiai tris kartus.

Kernavės apylinkėse dažnos plunksnų plėšymo talkos. Į jas susirinkdavo iki dešimties merginų. Plunksnas plėšydavo daugiausia advente, kai nereikia muzikos šokiams. Kadangi dainuoti negalima, Vičiūnų k. giedodavo giesmes. Šios talkos telkiamos ir kitu metų laiku. Jeigu tai pasitaiko šeštadienį, pasikviečia muzikantą ir surengia šokius. Pradėdavo darbą temstant ir baigdavo apie 12 val. Į talką ateidavo pasėdėti ir vyrų. Kadangi darbo metu žaisti, dainuoti negalima, nes lakstytų plunksnos, tai vyrai paprastai pasakoja nuotykius, seka pasakas, o išdykaudami papučia plunksnas. Pabaigus darbą, visiems duodavo valgyti mėsos, sūrio, sviesto, arbatos arba alaus, kartais ir degtinės. Tai būdavo kartu ir kaimo jaunimo susiėjimai.

Dauguma šių talkų išnyko kartu su privataus ūkio išnykimu. Kernavės apylinkėse kolūkiečių sodybose talkos susiję su darbo rankų stoka bei darbu kolūkyje. Dabar dar būna bulvių sodinimo ir kasimo, mėšlavežio ir kūlimo talkų, panaudojant kolūkio techniką.

Sodinti bulves prašoma dvi trys moterys, o jau kasti iki dešimties. Paskui viena kitai atitalkina.

Tręšiant su mėšlo kratytuvu, paprašomi du trys vyrai padėti primesti mėšlo. Tiek mėšlui vežti, tiek kuliant kombainu, talka telkiama vakarais, dažniausiai po darbo kolūkyje. Atsilyginama vaišėmis ir atitalkinimu.

Nors retai, tačiau būna ir šienapiūtės talkų; tik čia talkininkų nėra daug.

Senųjų rugiapiūtės talkų tradicijų liekana yra vainiko pynimas iš varpų ir gėlių. Jis įteikiamas kolūkio pirmininkui. Kurį laiką vainikas kabo kolūkio raštinėje.

ANTANAS STRAVINSKAS

KALVYSTĖS TRADICIJOS

Tradicijos — tai plati sąvoka, apimanti per daugelį amžių susiklosčiusius tos ar kitos tautos papročius, žmonių tarpusavio santykius. Vienas iš specifinių šio pobūdžio reiškinių yra amatų ir verslų tradiciškumas. Apskritai apie senas kalvystės, geležies gavybos ir įvairių metalinių daiktų gamybos tradicijas Lietuvoje šiek tiek jau buvo rašyta[1], tačiau apie amato perimamumą kalbėta mažai[2]. Ir šiame straipsnyje apie kalvystės tradicijas bus rašoma tik labai siaura prasme ir tik tiek, kiek tai liečia kalvių amato perimamumą iš tėvų ar brolių.

Kraštotyrininkų ekspedicijos metu pagal anketos klausimus buvo aprašytos aštuonios kalvės Kernavės apylinkėje, viena — Musninkų ir viena — Čiobiškio apylinkėje. Beveik visų apklaustų kalvių tėvai buvo bežemiai arba mažažemiai (iki 5—6 ha), trys iš jų vertėsi įvairiais amatais (namų statyba, krosnių dirbimu) arba ėjo tarnauti į dvarus.

Jų vaikai, anot kalvio V. Ulindos, atsibodus ponams tarnauti, mokėsi kalvystės ir kitų amatų. Iš visų aštuo-

---

[1] P. Galaunė, Lietuvių liaudies menas, Kaunas, 1930, p. 229; P. Kulikauskas, Iš metalų panaudojimo Lietuvoje istorijos.— Iš lietuvių kultūros istorijos, II, Vilnius, 1959, p. 13, 14, 16, 19, 20; H. Lizdenis, Rudnios geležies liejykla.— Iš lietuvių kultūros istorijos, II, p. 190; A. Stravinskas, Kalvystė.— Dieveniškės, Vilnius, 1968, p. 82—84; A. Mikėnaitė, Lietuvių liaudies geležinės kulto ir memorialinių paminklų viršūnės (Katalogas), Vilnius, 1970, p. 5, 8, 12.

[2] L. Turkowski, Ludowa wytwórczość rzemieslnicza w Wileńskiem i Nowogródzkiem, Wilno, 1935, p. 28, 29; A. Stravinskas, Nagingų kalvių šeima.—„Kultūros barai", 1967, Nr. 12, p. 22—25; A. Stravinskas, Kalviai ir jų mokiniai.— Dubingiai, Vilnius, 1971, p. 141—152.

nių apklaustų kernaviškių kalvių (V. Geležauskas, g. 1930 m., P. Ikanevičius, g. 1908 m., J. Jurkevičius, g. 1913 m., S. Jurkevičius, g. 1908 m., F. Ražauskas, g. apie 1882 m., B. Šalkauskas, g. 1908 m., V. Ulinda, g. 1905 m., ir M. Važnevičius, g. 1900 m.) tik vienas B. Šalkauskas išmoko kalviauti iš savo tėvo (o šis — taip pat iš savo tėvo), o J. Jurkevičius — iš savo brolio. Visi kiti kalviai mokėsi arba dvarų kalvėse, arba kaimyniniuose kaimuose, dar kiti — tarnaudami kariuomenėje. Todėl kalbėti apie gilesnes kalvystės tradicijas, perduodant amato žinias ir patyrimą iš kartos į kartą, bent šioje apylinkėje beveik neįmanoma.

Šiuo atveju mus labiausiai domina Šalkauskų šeimos amato tradicija. Todėl čia pateikiama net keturių kartų jų šeimos genealogija.

Kadaise Kernavėlės dvaras priklausė žinomo Lietuvos dailininko K. Rusecko (1800—1860) tėvui, vėliau — ir jam pačiam. Pagal Šalkauskų šeimoje išlikusį pasakojimą, XVIII a. pab.— XIX a. pr. Broniaus Šalkausko prosenelį kalvį Šalkauską Ruseckai atsigabenę iš Žemaitijos. Jam, kaip amatininkui, dvaras paskyręs porą dešimtinių žemės ir ten, vadinamojoje Povietuvkoje, šalia Pajautos slėnio, ant kalno, Šalkauskas pasistatęs kalvę.

Čia prosenelis ir jo sūnus Juozas (B. Šalkausko senelis) išdirbę apie dešimt metų. Vėliau, jau po 1863 m., valsčiaus viršaitis Mateušas Švedavičius perkėlęs Šalkauskų kalvę į pačią Kernavę. Tada Šalkauskai dirbę Švedavičiaus palivarkui ir Kriveikiškių apylinkės gyventojams.

Panaikinus baudžiavą ir išdalijus Švedavičiaus palivarką, Šalkauskai gavę Kernavėje beveik valaką, o kiek vėliau (apie 1880 m.) ir pilną valaką žemės Klišabalės kaime.

Juozas Šalkauskas užaugino penkis sūnus ir keturias

dukteris. Vyriausias sūnus Justinas kalviavo dar gyvendamas Kernavėje drauge su tėvu, o vėliau ir Klišabalėje. Čia jis pradėjo ir eiguliauti valdiškame Klišabalės miške.

Antrasis sūnus — Jonas — irgi gyveno Klišabalėje. Jis buvo batsiuvys.

Sūnus Kazimieras (informatoriaus B. Šalkausko tėvas) išmoko kalvystės iš tėvo ir vyresnio brolio, Justo.

Sūnus Grigas išmoko kalvio amato dar Klišabalėje, vėliau drauge su broliu Kazimieru buvo išvykęs į Mogiliovo guberniją. Ten abudu kalviavo iki 1905 m., t. y. iki rusų-japonų karo. Bėgdami nuo karo, abudu nuvyko į Ameriką. Po trejų metų Kazimieras sugrįžo, o Grigas taip ir liko už jūrių marių.

Sūnus Jokūbas buvo batsiuvys, kaip ir Jonas.

Jauniausias, Pranas, pasirinko kariškio, o vėliau — girininko profesiją. Dar gerokai prieš antrąjį pasaulinį karą išvyko Prancūzijon ir nebegrįžo. Juozo Šalkausko dukterys jokių amatų nemokėjo.

Taigi gausioje J. Šalkausko šeimoje beveik visi sūnūs buvo amatininkai, net trys iš jų — kalviai. Tai laikytina stipria amato perdavimo tradicija, kuri, kaip matysime, pamažu silpnėja, o galiausiai visai išnyksta.

Kalvis ir eigulys Justinas Šalkauskas vaikų neturėjo. Jono ir Grigo sūnūs buvo žemdirbiai. Batsiuvo Jokūbo sūnūs, Leonas ir Stanislovas, perėmė tėvo amatą ir dar dirbo žemę, o Kostas buvo garvežio mašinistas Vilniuje.

Kazimieras Šalkauskas turėjo penkis sūnus ir vieną dukterį. Vyriausias sūnus Stasys mirė mažas. Antrasis, Jonas, išmoko iš tėvo kalvystės, ir kalė abu drauge. Trečiasis sūnus, Juozas, jokio amato nemokėjo, dirbo žemę. Ketvirtasis — Bronius (šių žinių pateikėjas) — perėmė tėvo amatą ir, nors dabar pensininkas, bet kalvėn užsuka dažnai. Jeigu ir rimtai nekala, tai nors rankas

pamiklina, akis ir širdį nuramina: aplink brangus senelio ir tėvo palikimas, na ir pati kalvė — daugiau kaip šimtmetį išgyvenusi, trys ar net keturis kartus statyta ir perstatyta.

Jauniausias Kazimiero Šalkausko sūnus Feliksas (g. 1915 m.) išmoko Kernavėje pas žydą Joselį Vainorą siūti ir iki šios dienos žmones rengia. Gyvena Klišabalėje. Duktė Lionė (Leontina) jokio amato neišmoko.

Jonas Šalkauskas vaikų neturėjo.

Juozo vaikai, kaip ir jis pats,— žemdirbiai.

Visi Broniaus Šalkausko vaikai mokėsi, įsigijo specialybes. Nors vyriausias sūnus Vytautas ir padėjo tėvui kalviauti, bet kaip reikiant amato neišmoko. Jis dirba Grigiškių Bandomajame popieriaus kombinate technologu. Leonas mokėsi Vilniaus kuro aparatūros gamykloje, o dabar dirba Grigiškių kombinate šaltkalviu-tekintoju. Trečiasis sūnus, Benediktas, baigė Veprių profesinę technikos mokyklą ir įgijo šoferio specialybę, dirba taip pat Grigiškėse. Kaip matome, amato paveldėjimo tradicijos gija jau nutrūko. Tačiau du kalvio sūnūs pasirinko gimininga tėvo amatui specialybes.

Siuvėjo Felikso vaikai taip pat įgijo įvairias kitokias specialybes: sūnus Henrikas baigė žemės ūkio technikumą ir dirba kolūkyje apskaitininku, Edmundas mokėsi Vilniaus geležinkelininkų mokykloje, dirba „Kibirkšties" kombinato metalistu, duktė Lionė — dirba fabriko audėja. Taigi ir čia amato ryšys nutrūkęs. Tik Edmundas pasirinko dėdės amatui artimą specialybę (žr. 1 schemą).

Idant geriau galėtume įsivaizduoti kalvystės — vieno iš sunkiausių amatų — perdavimo tradicijas ir jų kintamumą minėtose apylinkėse, pateikiame dar vienos kalvių šeimos genealogiją. Tai gretimoje Čiobiškio apylinkėje, Virvyčių kolūkyje, gyvenančio kalvio Vacio

Dziubinsko (g. 1895 m.) trumpa šeimos kronika. Tik ir čia kalvystės tradicija palaipsniui nyksta, nes vis labiau įsigali technika, lengvinanti žmonių darbą ir buitį. Matyt, todėl ji, technika, ir pavilioja ne vieną jaunuolį, verčia atsižadėti senųjų amato tradicijų[3]. Be to, mūsų laikų šeimos mažesnės, o įvairių specialybių pasirinkimo galimybės nepalyginamai platesnės.

Kaip Broniaus Šalkausko prosenelis ir senelis, taip ir šių žinių pateikėjo Vacio Dziubinsko senelis Mateušas dirbo dvaro žemėje pastatytoje kalvėje.

Mateušas Dziubinskas gyveno Skruzdėlių kaime, kur dvaras buvo jam paskyręs 2 ha žemės, kad išsilaikytų bent karvę.

M. Dziubinsko sūnus Adomas (Vacio tėvas), išmokęs amato iš savo tėvo, pradžioje dirbo pačiame Pamusio dvare, o kai Mateušas persikėlė gyventi į Kazokiškių bažnytkaimį, tai jis sugrįžo į gimtąjį Skruzdėlių k. ir ten išdirbo daugelį metų.

Trys Adomo broliai irgi buvo kalviai: Vladas kalviavo Lentvario dvare, Petras — Vievio miestelyje (vėliau išvyko į Ameriką), Julius — Užtrakės dvare. Tik brolis Ipolitas buvo sodininkas.

Vladas Dziubinskas turėjo vieną sūnų ir dukterį; pramokęs tėvo amato, sūnus išvyko Amerikon. Duktė amato jokio nemokėjo.

Julius turėjo tris sūnus, bet iš jų nė vienas nepasirinkęs tėvo amato. Visi buvę žemdirbiai.

Pats Adomas užauginęs ir išmokęs savo amato sūnų Vacį — šių žinių pateikėją. Duktė Aleksandra, jaunesnė už Vacį, išmokusi siūti.

Vacys Dziubinskas turi tris sūnus ir tris dukteris. Pats vyriausias, Kostas, amato neišmoko. Jis dabar kol-

---

[3] A. Stravinskas, Kalviai ir jų mokiniai.— Dubingiai, Vilnius, 1971, p. 146.

ūkietis. Sūnus Adomas iš tėvo kalvystės išmoko, bet sunkią profesiją pakeitė lengvesne — šoferiauja. Ir tik jauniausias sūnus, Vacys, pramoko šaltkalviauti, įsigijo tekintojo specialybę. Dabar gyvena ir dirba Vilniuje. Dukros liko dirbti žemės ūkyje.

Grafinis Dziubinskų šeimos genealogijos vaizdas parodytas 2 schemoje.

Kaip Šalkauskų šeimoje, taip ir Dziubinskų — beveik visi sūnūs pasirinko tėvo amatą, kai kurie jų šiuo amatu vertėsi net išvažiavę į Ameriką. Tuo tarpu jų vaikai tik vienas kitas nepabūgo šio sunkaus darbo. O pastarųjų vaikai jau visai nebepaiso seniau buvusių amato perdavimo tradicijų.

Iš aukščiau pateiktos medžiagos ir schemų matyti:

1. Kalvystės tradicijos (perimamumas) Kernavės apylinkėse būdingos tik nedaugeliui šeimų. Stipriausiai jos reiškėsi XIX a. II pusėje — XX a. pr., kada čia, kaip ir kitur, dar vyravo daugiavaikės šeimos, o amatų pasirinkimo, ypač jų mokymosi, galimybės buvo ribotos.

2. XX a. I pusėje (iki ketvirto dešimtmečio), kaime įsigalėjus kapitalistiniams gamybiniams santykiams, dauguma buvusių kalvių palikuonių verčiasi žemdirbyste, tik vienas kitas kalvyste ar kitais amatais bei verslais.

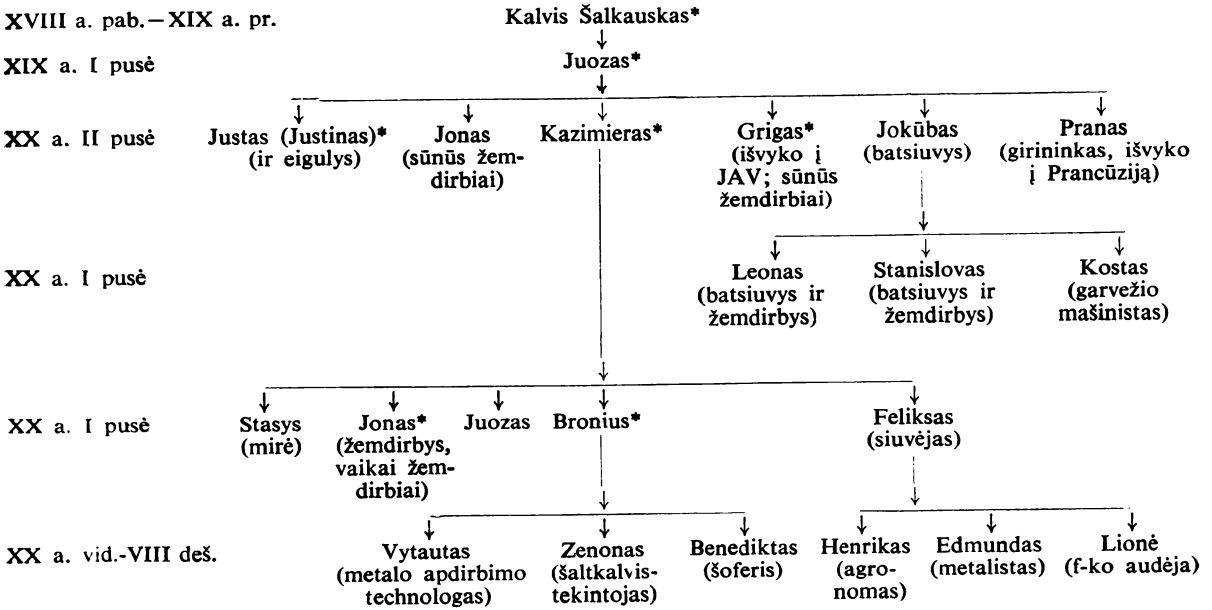
3. Po II pasaulinio karo, iš esmės pasikeitus gamybiniams santykiams ir išaugus mechanizacijai, kalvystės tradicijos dar labiau nyksta. Geriausiu atveju dalis kalvių palikuonių išmoksta gimininių specialybių (technologų, šaltkalvių, metalo tekintojų).

4. Dabartinėse šeimose vaikų skaičius nedidelis (vidutiniškai 2—3), o eiti mokslus ir rinktis specialybę yra kuo palankiausios sąlygos. Todėl kalvystės, kaip daug fizinio darbo reikalaujančio amato, tradicijos pastebimai nyksta.

I schema

ŠALKAUSKŲ ŠEIMOS GENEALOGIJA

Širvintų raj. Kernavės apyl. Klišabalės k.

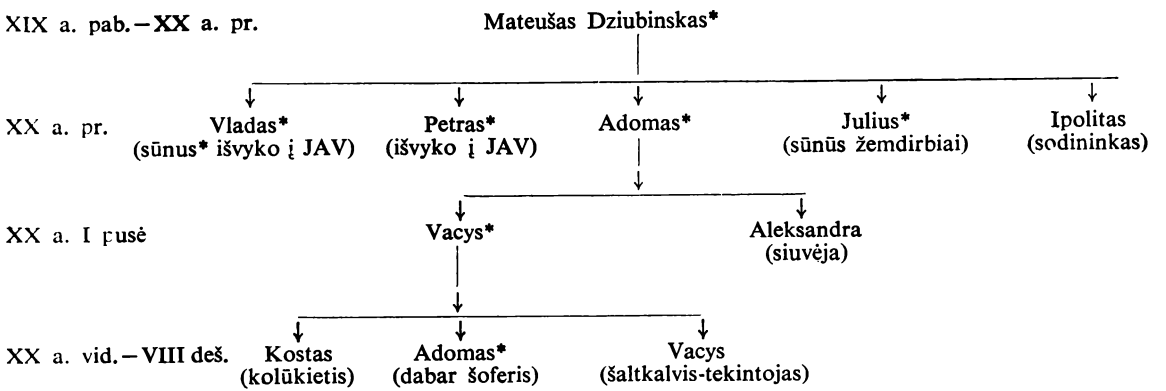

Žvaigždutė (*) pažymėti kalviai.

2 schema

Širvintų raj. Čiobiškio apyl.
„Virvyčių“ kol.

DZIUBINSKŲ ŠEIMOS GENEALOGIJA

Žvaigždute (*) pažymėti kalviai.

EDMUNDAS MICKŪNAS

MAINAI

Kraštotyrininkų ekspedicijos metu buvo domėtasi ir prekiniais žmonių santykiais, didesnį dėmesį kreipiant į tas jų formas, kurios kaime liko iš ankstesnių laikų. Nors kernaviškių seniausiuose atsiminimuose gyvenimiškais vaizdais atgyja tik XIX a. pabaigos ir vėlesni liaudies prekiniai santykiai, bet jų pradžia yra tolimoje praeityje. Tai pasakytina ir apie prekybą be pinigų, arba prekių mainus, išlikusius iki mūsų dienų. Mainų santykius Kernavės apylinkėse surinktos medžiagos pagrindu galima skirstyti į keletą grupių.

Mainai vykdavo tarp pačių gamintojų — vietos amatininkų ir valstiečių, mainydavo tarpusavyje savo darbo produktus. Amatininkams įprastesnis gaminių realizavimo būdas buvo pardavimas už pinigus, tačiau retkarčiais savo gaminius jie mainydavo į kokius nors maisto produktus. Mat, mainais dažniausiai užsiiminėdavę amatininkai, neturėję žemės nei gyvulių.

Mainomi būdavo kubilai, sviestamušės, sūrspaudžiai, krepšiai, ąsočiai, puodai, dubenėliai — į sviestą, sūrius, kiaušinius, šviežią mėsą, medų, vaisius, net ir į javus. Mainomų dirbinių bei produktų vertė priklausė nuo tų prekių pasiūlos-paklausos santykio, jų reikalingumo, kokybės, taip pat ir nuo estetinės išvaizdos. Dirbinių kokybė ir puošyba paprastai nulemdavo gerą ar blogą meistro vardą, nuo to priklausė ir gaminių vertė. Kernavės puodžius Edvardas Jasinskas sako: „Jei išpuošti daiktai, tai gerai perka ir ilgai nesidera."

Šio tipo mainai paprastai vykdavo amatininkų namuose arba šiems pardavimo tikslais vežiojant savo dirbinius po kaimus, o kartais ir pakeliui į turgų. Tokie

mainų sandėriai, anksčiau buvę gan dažni, dabartiniu metu jau išnyko, nors pirmaisiais pokario metais dar pasitaikydavę.

Mainus darydavę ir valstiečiai su įvairiais prekiautojais, kurie dažniausiai būdavo čigonai ir žydai. Pastarieji, gyvenę Kernavėje bei kituose artimesniuose miesteliuose, keliaudavo per kaimus pėsti ar važiuoti ir siūlydavo visokių smulkių prekių. Jie ypač mielai mainydavo miestiškas maisto prekes (riestainius, bandeles, saldainius, silkes) ir smulkesnius pramonės gaminius (muilą, degtukus, siūlus, kirvius) bei kitas buities ir ūkio prekes į valstiečių ūkio, dažniausiai į žaliavinės paskirties produkciją — gyvulių odas, ašutus, šerius, skudurus, vašką, kiaušinius, o kartais ir į paukščius bei gyvulius. Mainais įsigytus ir pirktus produktus jie paprastai perparduodavo stambesniems miesto prekybininkams ar žaliavų supirkėjams. Tokie žmonių tebeatsimenami prekiautojai buvo kernaviškiai Dovydka, Svotukas.

Mainų sandėriai vykdavę ir tarp valstiečių su čigonais. Klajoklių čigonų gyvenimas neįsivaizduojamas be arklio. Artojui apsieiti be arklio taip pat neįmanoma. Tad pagrindinis mainų objektas čia ir buvo arklys. Tačiau kadangi čigonams arklių mainymas buvo įprastas dalykas, o apie jų sugebėjimus sklido įdomiausi pasakojimai, varžytis su čigonais išdrįsdavo tik sumanūs ir patyrę ūkininkai. Arklių mainymu prilygti čigonams buvusi net garbė, nors jų gudrybės anaiptol nebuvo nei garbingos, nei švelnios.

Nepavykusius savo tėvų, senelių ar kaimynų mainus arkliais šypsodamasis mini dažnas kernaviškis. Štai vienas Klišabalės kaimo gyventojas su malonumu pasakoja, kaip jis pats apgavęs Kernavėje gyvenusį čigoną Banetką, kuriam už neblogą žemaitukų veislės kumelę

įpiršęs savąją — stambią, bet labai užsispyrusią. Tačiau būdinga, kad ir šie mainai neįvykę be priedo čigono naudai — jis gavęs įmitusį paršą.

Čigonai be priedo paprastai nemainydavę. Priedo imdavę bet ką — gyvulį, paukštį, pinigų; kartais priedas būdavęs grynai simboliškas —„kad ir duonos kepalas". Mainai dažniausiai vykdavę turguose, ypač mugių metu, atskirais atvejais ir pačiame valstiečio ūkyje. Mainikavimas arkliais išsilaikė net iki mūsų dienų, pavyzdžiui, minėtieji mainai įvyko 1949 m.

Šiek tiek modifikuota šio tipo mainų santykių išraiška yra arklių mainymas tarp pačių valstiečių, nors pagrindiniai mainų sandėrio momentai lieka tie patys. Paminėtinas vienas atvejis, kai, mainant gerą arklį į prastesnį, priedo buvo gauta net karvė.

Mainai arkliais išsiskiria iš kitų sandėrių ypatingesne pažiūra į patį mainų objektą — arklį. Iš tikrųjų, joks kitas mainytas daiktas ar gyvulys nesusilaukia tokios simpatijos ir dėmesio tiek kalbant apie patį mainų sandėrį, tiek pasakojant apie mainančiųjų gudrybes ir nesėkmes. Šiuo atveju greta požiūrio į arklį, kaip gyvulį, be kurio ūkyje apsieiti neįmanoma, aiškiai jaučiamas ir tradicinis lietuviškas gero arklio — žirgo — vertinimas.

Žymesnis mainų išplitimas pastebimas įvairių politinių suiručių, karų bei pokarių laikotarpiais, kai pinigų vertės nepastovumas dalį prekinių — piniginių santykių paverčia mainais. Daikto ir produkto vertė lieka tvirta arba net išauga. Tokiais laikotarpiais ypatingą vertę įgyja tai, be ko žmogus kasdieniniame gyvenime negali apsieiti, būtent maistas, kurio paprastai labiau stokoja miesto gyventojai. Jie tad ir eina į kaimus, siūlydami mainais vertingesnių asmeninių daiktų, stengiasi įsigyti maisto. Mainomi ilgiau laikyti tinkami ir kaloringesni

maisto produktai — lašiniai, sviestas, lydyti riebalai, kartais dešros, kiaušiniai. Kiaušinius miestiečiai ėmę retai, ir tai tik moterys, o vyrai mainę į lašinius, dešras. Būdavę ir tokių, kurie mainydavo maisto produktus spekuliaciniais tikslais; tokie paprastai būdavo važiuoti, ėmę ne tik riebalų, bet ir miltų, mėsos, bulvių. Mainais jie siūlydavę gan neblogų, kartais karišku daiktų — avalynės, drabužių, cigarečių, kirvių, kastuvų. Kiti miestiečiai mainydavo dėvėtus drabužius, avalynę, indus, laikrodžius.

IZIDORIUS BUTKEVIČIUS

KAIMO ARCHITEKTŪROS BRUOŽAI

Kernavės apylinkių liaudies architektūra yra aukštaitiška. Gyvenvietės, sodybos ir trobesiai yra būdingi aukštaičių liaudies architektūros pavyzdžiai. Pasitaiko tik nežymių vietinių savitumų, kuriuos panagrinėti šiuo straipsniu ir norima[1].

Feodalizmo laikotarpiu Kernavės apylinkių valstiečių gyvenvietės buvo gatviniai kaimai. XVI a. viduryje Lietuvoje įvykdyta valakų reforma palietė ir Kernavės apylinkes, tuomet priklausiusias Vilniaus vaivadijai. Todėl pirmieji gatviniai kaimai šiame krašte atsirado XVI a. antrojoje pusėje. Jie dažniausiai buvo nedideli — po 10—15 sodybų, ir tokie išliko net iki XX a. pradžios. Be kaimų, šiame krašte buvo nemaža užusienių — iš dviejų trijų sodybų susidedančių vienkiemių, ilgai-

[1] Brėžinius ir piešinius darė Živilė Mačionienė, spaudai parengė Rita Butvilienė.

niui virtusių nedideliais kaimeliais (pvz., Klišabalė, Rudeikiškiai ir kt.). Šiame krašte buvus senų gatvinių kaimų rodo jų planinė struktūra ir apželdinimas. Gatviniai kaimai čia buvo tik dvipusiai. Senoji sodybų išrikiavimo ir užstatymo tvarka tokia: vienoje gatvės pusėje, galu į gatvę, stovi pirkia; toje pačioje pusėje priešais pirkią yra klėtis, durys atsuktos į gyvenamąjį namą. Už namo, sodybos gale, statomi tvartai. Kitoje gatvės pusėje užveisti sodai, sustatyti kluonai (žr. 44 nuotr.). Pirtys buvo rengiamos arčiau upių ar ežerų. Tokį sodybų išplanavimą dar ir šiuo metu galima pamatyti neišskirstytame Kaukiškio kaime.

Dauguma Kernavės apylinkių kaimų buržuazijos valdymo metais buvo išskirstyta vienkiemiais. Visas tas procesas čia vyko 1925—1930 m. šiek tiek pagreitintu tempu, nes Kernavės apylinkės buvo prie demarkacinės linijos su tuomet buržuazinės Lenkijos okupuotu Vilniaus kraštu. Tuometinė Lietuvos vyriausybė stengėsi pakraščių valstiečių kaimus išskirstyti ir įkurti gražius vienkiemius. Todėl iš kaimo išsikeliantiems valstiečiams šiose apylinkėse valstybė teikė pinigines pašalpas. Skirstantis į vienkiemius, iš kaimų buvo iškeliama apie pusė sodybų, o kita pusė paliekama senojoje kaimavietėje. Tai pasakytina apie Kalnynų, Kunigiškių, Mikališkių, Pakalniškių, Semeniškių ir kitus kaimus.

Kaimuose likusios sodybos išlaikė senąją planinę struktūrą. Tai dažniausiai linijinio tipo sodybos (jų surikiavimo tvarka jau minėta).

Kitą grupę sudaro vienkiemių sodybos; jų trobesiai sugrupuoti aplink keturkampį kiemą. Pirkia paprastai stovi pietiniame kiemo krašte, priešais — tvartai; klėtis su kluonu stovi atokiau nuo kitų pastatų.

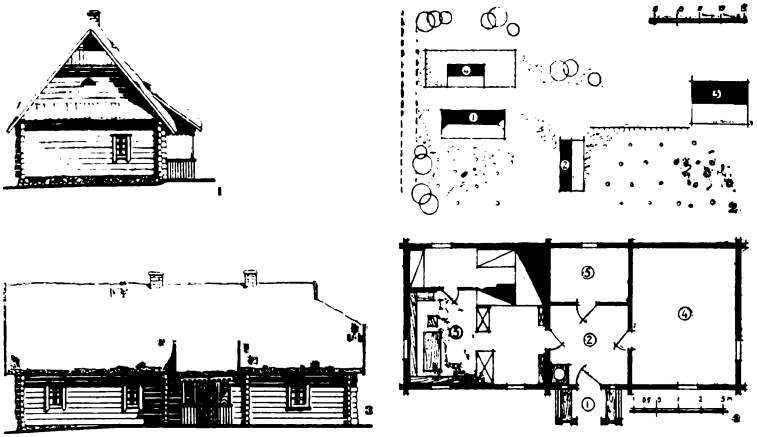
Kernavės apylinkių kaimuose nemaža želdinių, ypač lapuočių medžių. Jie dažniausiai susodinti pagal gatvę,

sodybos ribas, aptvarus, kelius. Dažniausiai auginama klevų, liepų, ąžuolų, beržų, kaštonų. Šiame krašte nemaža užveista sodų. Soduose auginama obelų, kriaušių, vyšnių, čerešnių, slyvų. Mažne kiekvienoje sodyboje įtaisyta po gėlių daržėlį, kuris aptveriamas statinių tvorele. Pačios sodybos čia dažniausiai aptvertos gulstinių karčių tvoromis. Ir kaimuose, ir vienkiemiuose tvoros yra vieno tipo. Apskritai, sodybas čia, kaip ir daugelyje Rytų Lietuvos vietų, sudaro šie pagrindiniai trobesiai: pirkia, klėtis, kluonas, tvartas, pirtis, rūsys.

Kernavės apylinkėse gyvenamasis namas vadinamas *pirkia*. Čia dar išliko nemaža pirkių, statytų XIX a. pabaigoje. Jos priklauso tradicinių aukštaičių gyvenamųjų namų tipui. Netgi ir šiuo metu dauguma apylinkės pirkių yra tradicinio išplanavimo. Pvz., Kaukiškio kaime šešios pirkios iš aštuonių yra tradiciškai išplanuotos; tiktai dvi pirkios turi kompaktišką planą, būdingą 1930—1940 m. statybai. Panašiai yra ir kituose kaimuose.

Kernavės valstiečių tradicinės pirkios yra dvigalės; viename gale yra vad. *pirkia*, kitame — *seklyčia*, dar vadinama *stancija*. Per namo vidurį (priekinėje dalyje) yra *priemenė*, o už jos *kamara*. Toks išplanavimas šio krašto tradicinėms pirkioms būdingiausias ir dažniausias (1 pav.).

Kernavės apylinkių tradicinių pirkių yra siauras ir ilgas korpusas, sienos surėstos iš aptašytų pušinių arba eglinių rąstų (žr. 55 nuotr.). Sąsparų galai atsikišę. Net iki XX a. pradžios nebuvo papročio pirkių lentomis apkalti. Tik iš dalies tai mėginta daryti apie 1920 m. Iš pradžių buvo apkalami tiktai sąsparų galai. Visas sienas apkalti čia imta nuo 1940 m. Dar XIX a. pabaigoje Kernavės apylinkėse pirkių stogai buvo tik šiaudiniai, pusvalminės formos. XX a. pradžioje pirkių stogus pradėta

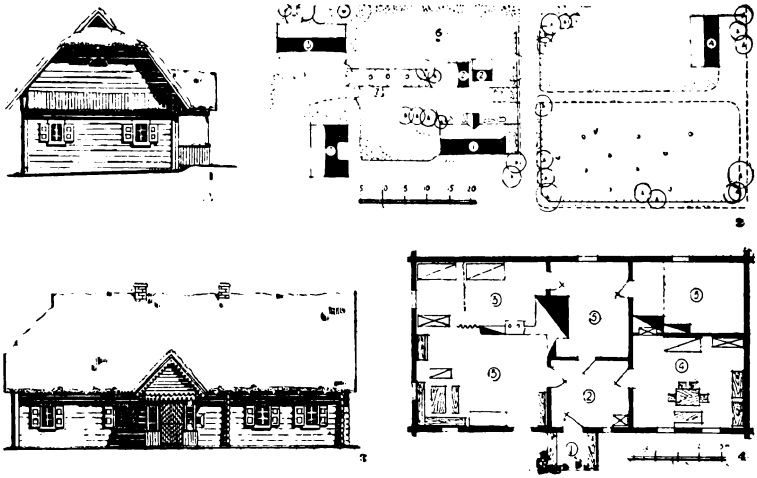

1 pav. Sodyba. Juozo Švedavičiaus, Kunigiškių k.: 1 — pirkios galinis fasadas; 2 — sodybos situacijos planas (*1* — pirkia, *2* — tvartas, *3* — kluonas, *4* — klėtis); 3 — pirkios pagrindinis fasadas; 4 — pirkios planas (*1* — *gonkos*, *2* — priemenė, *3* — *pirkia*, *4* — *stancija*, *5* — kamara)

daryti dvišlaičius. Šiuo metu dvišlaičiai stogai ir vyrauja. Pvz., Kaukiškio kaime šešių pirkių stogai yra dvišlaičiai, ir tik dvi pirkios turi pusvalminius stogus. Šiame krašte būna ir taip, kad pirkios stogo galas iš gatvės yra pusvalminis, o iš kiemo — dvišlaitis (2 pav.).

Kernavės apylinkėse šiaudiniai pirkių stogai vyravo net iki 1950 m. Tik pastarajame dvidešimtmetyje gyvenamųjų namų stogų medžiaga pradėjo smarkiai keistis. Pvz., 1969 m. Kaukiškio kaime trijų pirkių stogai buvo šiaudiniai, keturių — šiferiniai ir vieno — skiedrinis.

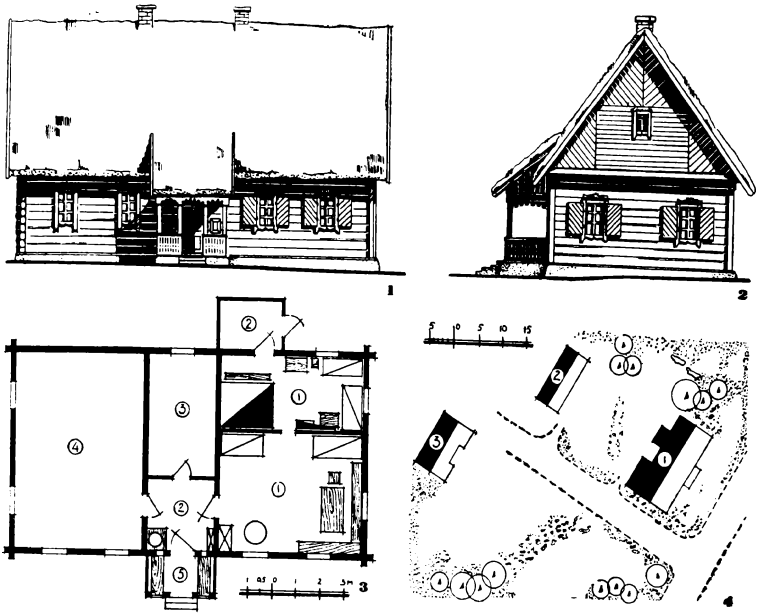
XIX a. pabaigoje šiame krašte tradicinės pirkios dažniausiai buvo statomos su *gonkelėmis* (žr. 46 nuotr.). Jos paprastai būna atviros, su vienšlaičiu stogeliu (žr. 51 nuotr.). Pasitaiko ir su dvišlaičiu stogeliu (žr. 50 nuotr.). Kaukiškio k. iš aštuonių pirkių penkios yra su

2 pav. Sodyba. Kosto Laukio, Kaukiškio k.: 1 — pirkios galinis fasadas; 2 — sodybos situacijos planas (*1* — pirkia, *2* — klėtis, *3* — tvartai, *4* — kluonas, *6* — šulinys); 3 — pirkios pagrindinis fasadas; 4 — pirkios planas (*1* — *gonkos*, *2* — priemenė, *3* — *pirkia*, *4* — *stancija*, *5* — kamara)

gonkelėmis. Dvejos jų atviros su dvišlaičiu stogeliu, vienerios atviros su vienšlaičiu. Be to, vienos *gonkelės* įstiklintos ir su vienšlaičiu stogeliu, o dar kitos įstiklintos, bet stogelis dvišlaitis. *Gonkelių* tvorelė ir pastogės lentos dažniausiai išpiaustytos geometriniais raštais (žr. 60 nuotr.). Puošiami ir langų apvadai. Puošybiniai elementai daugiausia sutelkti antlangėse ir šiek tiek palangėse. Langų ornamentus dar papildo geometriniu raštu sukaltos langinės. Pirkių laukujos durys dažniausiai dviejų sluoksnių. Išorinis lentų sluoksnis sukaltas iš lentelių, kurios sudaro rombo ar eglutės formos raštą. Geometriniais raštais sukalami ir pirkių dvišlaičio stogo frontonai. Gyvenamojo namo išorę paįvairina ir priemenių rombiniai langeliai.

Senieji pirkių langai buvo gerokai mažesni: jų dydis siekdavęs tik 60×45 cm. Dabartiniu metu langai gerokai platinami ir didinami (žr. 48 nuotr.).

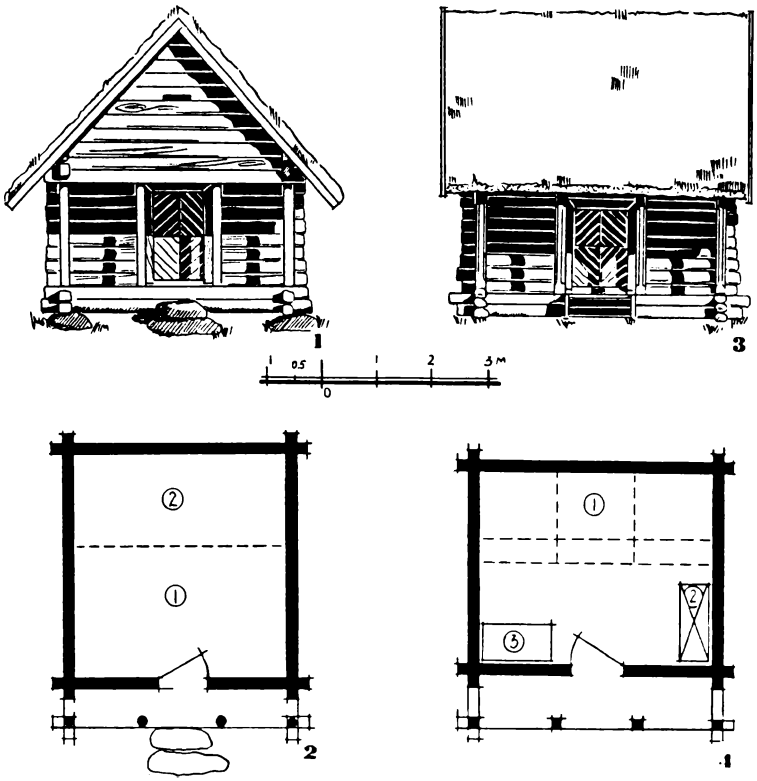

3 pav. Sodyba. Jono Bieliausko, Klišabalės k.: 1 — pirkios pagrindinis fasadas; 2 — pirkios galinis fasadas; 3 — pirkios planas (*1 — pirkia, 2* — priemenė, *3* — kamara, *4 — stancija, 5 — gonkos*); *4* — sodybos situacijos planas (*1* — pirkia, *2* — tvartas, *3* — kluonas)

Kernavės apylinkėse kompaktiškojo plano pirkias pradėta statyti nuo 1931 m., laikantis kurių-ne-kurių tradicinių bruožų (3 pav.). Dažnai vienas gyvenamojo namo galas — *pirkia* — išlieka ir kompaktiškojo plano namuose. Tradicinių priemenių juose neberengiama. Seklyčios galas dažniausiai turi dvi patalpas — seklyčią ir miegamąjį. Kompaktiškojo plano namai paprastai trumpesni, platesni ir aukštesni už tradicinius. Stogai

dvišlaičiai, skiedriniai, rečiau šiaudiniai. Tokiems namams būdinga uždaros įstiklintos gonkelės su dvišlaičiu stogeliu.

Kernavės apylinkėse dauguma sodybų turi po vieną *klėtį*. Klėtyse tik viena patalpa su vieneriom durim (šone arba viename gale). Sienos surėstos iš apvalių arba tašytų pušinių, rečiau eglinių rąstų, kampuose sunertų sąsparomis. XIX a. pabaigoje statytose klėtyse durys daugiausia būdavo iš galo (4 pav., *1*, *2*). Prieš

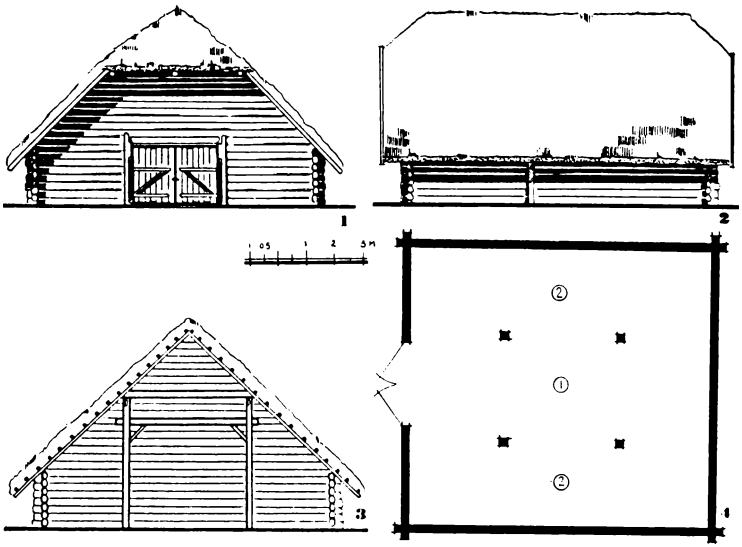

4 pav. Klėtys: 1—2 — Juozo Švedavičiaus, Kunigiškių k., 3—4 — Kosto Laukio, Kaukiškio k.

įėjimą dažniausiai būdavo apie 1 m pločio prieklėtis su keturiomis stogą remiančiomis kolonėlėmis. Kartais kolonėlės profiliuotos. Durys beveik visur vienvėrės, dviejų sluoksnių. Išorinis sluoksnis sudėtas iš lentelių, išdėstytų įvairiomis kryptimis taip, kad išeitų kokios nors geometrinės figūros. Klėčių stogai šiaudiniai, dvišlaičiai. Labai retai pasitaiko keturšlaičių klėčių stogų. Pvz., Kaukiškio kaime yra penkios klėtys; keturios jų su dvišlaičiais stogais ir tik viena su keturšlaičiu. XX a. pradžioje statytose klėtyse durys iš šono (4 pav., *3, 4*). Tada ir prieklėtis daromas iš šono. Klėties ilgis ir plotis beveik vienodas. Viduje įrengti grūdams pilti aruodai. Jie daromi pasieniais priešais įėjimą. Klėčių grindys turėjo būti ypač stiprios. Lubų paprastai nėra, vietoj jų per sijas pertiesdavo kelias lentas. Klėtyse būdavo ir tebėra laikomi grūdai, miltai. Be to, į klėtis sunešami seni, mažai nešiojami drabužiai. Ten stovi ir tradicinės kraičio skrynios, jose dabar dažnai laikomi miltai. Klėtys paprastai be langų, tik frontone virš durų dažniausiai iškirsta rąsto storio skylė vėdinimui.

Kluonai Kernavės apylinkėse aukštaitiškojo tipo. Jiems būdinga platus, neilgas korpusas, sienos iš apvalių arba tašytų rąstų, kampuose sunertų į atsikišusias sąsparas. Stogai aukšti, keturšlaičiai arba dvišlaičiai. Stogo konstrukcija pėdžių tipo (5 pav.).

Pažymėtina, kad iki 1950 m. visi kluonų stogai buvo šiaudiniai; šiuo metu kai kurie perdengti skiedromis, tačiau nedaug. Kluonai, statyti XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje, angą įvažiuoti turi gale (žr. 59 nuotr.). Išilgai kluono, tarp pėdžių, yra moliu plūktas *padas;* kluono šonuose ir gale pėdžiomis atskirtos patalpos vadinamos *prėslais.* Kluone būdavo laikomi nekulti javai, o paskui — šiaudai. Pastaruoju metu kluonuose laiko-

5 pav. Kluonas. Stepo Jurevičiaus, Pakalniškių k.: 1 — galinis fasadas, 2 — šoninis fasadas, 3 — skersinis piūvis, 4 — planas (*1 — padas, 2 — prėslai*)

mas pašaras — šienas, dobilai. Padui esant laisvam, į kluoną suvežami ratai, rogės ir kitas ūkio inventorius.

Nuo 1940 m. šiame krašte pradedami statyti kluonai su šoniniu įvažiavimu (žr. 56 nuotr.). Tas reiškinys pastebimas bemaž visoje pietrytinėje Lietuvoje. Reikia pasakyti, kad XX a. vid. ūkinių trobesių statybos konstrukcijos būdavo paprastinamos. Todėl ir sudėtingos pėdžių stogo konstrukcijos kluonai pakeičiami paprastesnės gegninės stogo konstrukcijos daržinės tipo kluonais. Tokiuose kluonuose padas prasideda nuo įvažiavimo ir eina per visą kluoną, o abiejuose galuose yra *prėslai.* Tokių kluonų stogai dvišlaičiai. Dažnai šių kluonų stoguose virš įvažiavimo yra iškarpa. Tada į kluoną gali įvažiuoti aukštai prikrautas javų ar šieno vežimas.

Apskritai, Kernavės apylinkėse kluonų dar išliko gausiai. Jį turi beveik kiekvienas apylinkės valstietis.

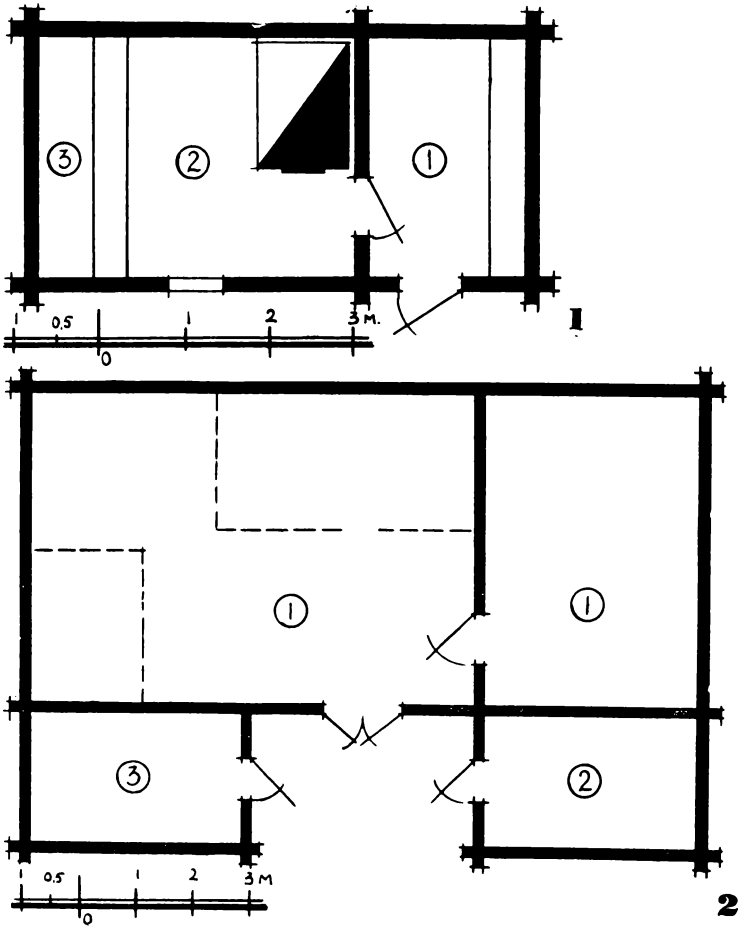
Įdomios yra šio krašto naujų kluonų durys. Jos aukštos, plačios, dvivėrės, sukaltos iš vertikalių lentų, sutvirtintos kryžmiškais varais, kurie įtaisyti ant bėgūnų. Bėgūnų šulai aukšti, lygūs, su *pėdėmis*.

Senieji kluonai prie įvažiavimo dar turėdavo erdvius prieklojimius, kur buvo laikomas ūkio inventorius. Šio krašto seniesiems kluonams būdingas dar vienas įdomus bruožas: jie buvo statomi su plačiomis pastogėmis, kur būdavo sukraunamos malkos, statybinė medžiaga, ūkio reikmenys.

Tvartus Kernavės apylinkių valstiečiai stato nuošaliau nuo gyvenamųjų namų ir klėčių. Jie, nutolinti nuo švariojo kiemo, stovi dažniausiai šiaurinėje sodybos pusėje. Kernavės apylinkėse šiuo metu tvartai ypač pakitę. Sumažėjus valstiečio sodyboje gyvulių, nebelaikant arklių, pasikeitė tvartų planas, dydis. Tradiciniai tvartai čia, kaip ir daugelyje aukštaičių sričių, turėjo plačias dvivėres duris iš vieno šono į erdvią patalpą — *dienyką*, o iš šio buvo durys į atskiras tvartų patalpas. Kartais prie tvartų buvo statomi priestatėliai (6 pav., 2).

Kernavės apylinkėje maždaug kas ketvirtoje sodyboje yra *pirtis*. Pirtys čia maža kuo skiriasi nuo daugelio Rytų Lietuvos pirčių. Jos susideda iš dviejų patalpų — *pirties* ir *priepirčio* (6 pav., *1*). Korpusas pailgas, sienos iš aptašytų rąstų, stogai šiaudiniai, dvišlaičiai. Pirtyje iš dešinės prie įėjimo yra krosnis, krauta iš akmenų. Pirties gale įtaisyti *plautai*.

Paminėtina dar maži pastatėliai sodybose bulvėms ir kitoms daržovėms laikyti — rūsiai, vietos žmonių vadinami *sklepais*. Jie turi antžeminę ir rūsinę dalį; pastarojoje laikomos bulvės ir kitos daržovės. Šiame krašte nemaža esama ir bulvėms duobių, vadinamų *rūsiais*. Jos

6 pav. Trobesių planai. Kosto Laukio, Kaukiškio k.: 1 — pirtis *(1* — priepirtis, *2* — pirtis, *3* — plautai), 2 — tvartas (*1* — tvartas, *2* — kiaulininkas, *3* — vištininkas)

įrengiamos aukštesnėse smėlėtose vietose, dažniausiai atokiau nuo sodybų.

Kernavės apylinkėse šiuo metu senieji trobesiai ypač remontuojami. Pirkių sienos iš lauko apmušamos

obliuotomis lentomis, didinami langai. Apkaltos sienos dažomos rudai, žaliai, geltonai, langų rėmai ir langinės — baltai. Pvz., Kaukiškio kaime iš aštuonių net penki gyvenamieji namai suremontuoti ir nudažyti (trys rudai, vienas geltonai ir vienas žaliai).

Pastaruoju metu ypač sparčiai keičiasi trobesių stogų medžiaga. Nors dar nemaža pirkių, klėčių, kluonų, tvartų, pirčių yra su šiaudiniais stogais, tačiau paskutiniajame dešimtmetyje, kaip ir kitose Lietuvos vietose, plačiau pradeda išplisti šiferiniai stogai.

ALFONSAS ANDRIUŠKEVIČIUS

VALSTIEČIŲ BALDŲ TIPAI

Šiuo straipsniu norima apžvelgti Kernavės apylinkių valstiečių baldus XIX a. pabaigoje ir XX a. pirmojoje pusėje. Daugiausia nagrinėjami baldų tipai. Medžiaga rinkta septyniolikoje apie Kernavę esančių kaimų (kai kurie jų priklauso kitoms apylinkėms)[1]. Naudotasi taip pat senesniųjų kernaviškių suteiktomis žiniomis. Sprendžiant baldų raidos klausimus, daugiausia pasikliauta staliumi Jokūbu Jurkevičium (g. 1904 m.), gyvenančiu gražiame, senovės bruožų išlaikiusiame Pakalniškių kaime. Ryškiausios laiko ribos žmonių atmintyje — abu pasauliniai karai. Tad ir vieno ar kito baldo padirbimo, įsigijimo data žmonių dažnai nusakoma: „dar prieš aną karą", „jau po ano karo", „jau po šito karo" ir pan. Kiek buvo galima, datos tikslintos, remiantis informatorių amžiumi, jų šeimos gyvenimo įvykiais ir t. t.

[1] Ardiškio, Bogoliubos, Klišabalės, Kriveikiškio, Kryžiaukos I ir II, Kunigiškių, Pakalniškių, Pazaltarūnų, Poguliankos, Ramoniškių, Rudeikiškių, Semeniškių, Sutkiškių, Zaltarūnų (Kernavės apyl.); Kaimynėlių (Musninkų apyl.); Padvarių (Vilniaus raj., Dūkštų apyl.).

Iš anksto pasakytina, kad visi matyti baldai[2] maždaug panašūs į kitų Aukštaičių vietų baldus. Lokalinių tipų nėra. Vietos meistrų skonis ir išradingumas reiškėsi konstrukcinių ir puošybinių detalių, proporcijų interpretavimu. Todėl ir baldų konstrukcijos straipsnyje detaliau nenagrinėjamos[3] — pasitenkiname tipo nusakymu.

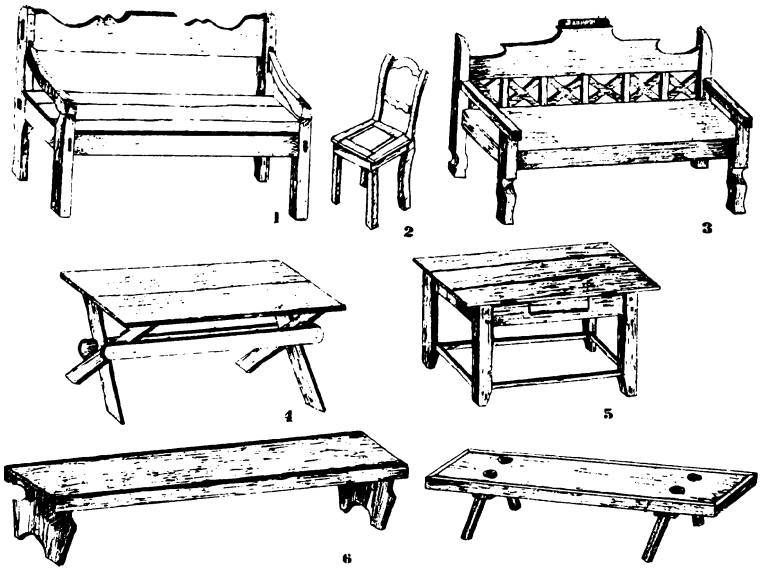
S t a l a i. Pasak J. Jurkevičiaus, prieš pirmąjį pasaulinį karą Kernavės apylinkėse būta stalų sukryžiuotomis kojomis, paprastai be stalčių. Juos nedaug kas beprisimena. Ekspedicijos metu aptikti keli tokie stalai, tačiau dirbti jau po antrojo pasaulinio karo (1 pav., *4*). Dabar pirkiose stovi stalai keturiomis vertikaliomis kojomis, su pakojomis arba be jų, su vienu ar dviem stalčiais (1 pav., 5). Abiejų tipų sykiu gyvuota XX a. pr. Senieji žmonės tvirtina, kad dabartiniai stalai taip pat buvę jau prieš 1914 m. Stalų ilgis 110—140 cm, plotis 60—75 cm, aukštis 80—85 cm. Jie daugiausia nedažyti.

S u o l a i, kaip ir visur Aukštaičiuose, įvairūs. Gerajame pirkios kampe, palei šoninę ir galinę sieną, daug kur tebestovi ilgieji suolai. Tiesa, jie jau nebestatomi ant trinkelių, kaip kad dar XX a. pr., o yra su kojomis. Kojos dvejopos: kuoleliai (1 pav., *7*) arba profiliuotos lentos atraižos (1 pav., *6*). Ilgis apie 300 cm, aukštis 40—50 cm, plotis 30—35 cm. Tokios konstrukcijos, tik trumpesni ir siauresni, suolai kai kur tebestatomi prie stalo iš viduaslio pusės.

---

[2] Per ekspediciją baldus piešė V. G r i g a i t ė, I. L a b u t y t ė ir D. S i m a n a v i č i ū t ė, straipsniui — V. G r i g a i t ė. Baldų piešiniai yra Istorijos-etnografijos muziejuje Vilniuje.

[3] Panašiai konstruoti Merkinės apylinkių baldai (žr. A. A n d r i u š k e v i č i u s, Tradiciniai merkiniškių baldai.— Merkinė, Vilnius, 1970, p. 175—190).

1 pav. *1* — suolas, Ardiškio k., *2* — kėdė, Pakalniškių k., *3* — suolas (1919), Kunigiškių k., *4* — stalas (XX a. II p.), Kryžiaukos II k., *5* — stalas (XX a. pr.), Bogoliubos vns., *6* — suolas, Kryžiaukos II k., *7* — suolas (1930), Bogoliubos vns.

Ant nusižiūrėtųjų iš svetur[4] *kanapų* (1 pav., *1*, *3*) šviesesni kernaviškiai (J. Jurkevičiaus žodžiais tariant) sėdėjo seklyčiose jau XX a. pr. Kanapų dėžė renčiama panašiai kaip lovų. Į ją priklodavę šiaudų, aptraukdavę namų drobe (tokią kanapą, dirbtą apie 1919 m., turi Zigmas Gelažauskas Kunigiškių k.). Po pirmojo pasaulinio karo šiaudus kloti nustota, imta daryti medines sėdynes[5]. Šiuo metu kanapos (medinėmis sėdynėmis) tebėra populiarios, nors iš seklyčios jau dažnai atkeliavusios

[4] V. Milius, Baldai.— Panemunių dzūkai, Vilnius, 1970, p. 94 (ten vadinama *sofomis*).

[5] Įdomus rustikalizacijos pavyzdys: nusižiūrėtas neliaudiškas baldas vis labiau supaprastinamas.

pirkion, kur stovi už stalo gerajame kampe. Ilgis 180—200 cm, plotis 50—65 cm, aukštis be atkaltės 50—60 cm, aukštis su atkalte 85—100 cm.

Tebėra įvairiu metu dirbtų nedidelių suolelių.

Suolai paprastai nedažyti, kanapos — rudos.

K ė d ė s paplitusios XX a. antrajame dešimtmetyje, lig tol jų beveik nebuvę. Mat, pirmojo pasaulinio karo metu ir po jo pradėjo iš Vilniaus eiti baldai mainais už duoną. Vietiniai staliai, nusižiūrėję į miestiškuosius baldus, patys ėmę tokius dirbti. Kėdės buvo dirbamos su atkaltėmis (1 pav., 2), kietos ir minkštos. Minkštoms kėdėms žolę, vadinamą jūros žole, staliai pirkdavę iš žydų Kernavėje arba Musninkuose. Kai žolės negaudavo, kimšdavo ruginių šiaudų, apkultų linų. Apačioje prikaldavo maišo gabalą, iš viršaus aptraukdavo drobe arba klijuote. Atkaltes darydavo iš profiliuotų lentelių, kartais prikaldavo medinį tinklelį. Tuos tinklelius dar prieš pirmąjį pasaulinį karą po kaimus nešiodavę rusai, kuriuos kernaviškiai vadino *burlokais.*

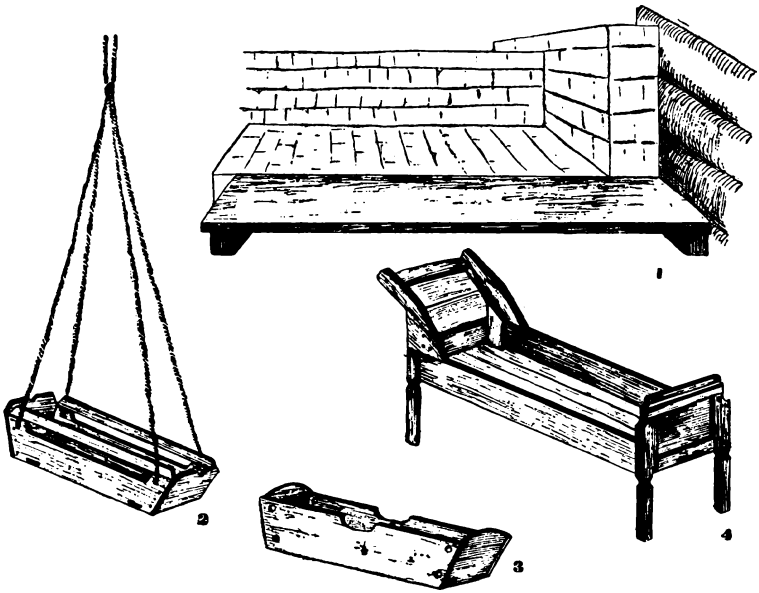
Aptikta kėdžių su atkaltėmis iš vertikalių ir horizontalių lentelių.

Kėdžių aukštis be atkaltės apie 45 cm, su atkalte 85—95 cm. Sėdynė — trapecija.

Kėdės dažomos rudai.

T a b u r e t ė s Kernavės apylinkėse, atrodo, bus atsiradusios XX a. antrajame trečiajame dešimtmetyje.

L o v ų atsiradimo laiko sėniai sako neprisimeną, nors ir dabar kai kur apie Kernavę tebemiegama ant krosnies. Antai G. Ancipienės iš Padvarių k. pirkioje prie krosnies, kad padidėtų plotas, tebėra pritaisyta lenta: ji uždėta ant dviejų sijų; viena sija įmūryta į krosnį, antroji prikalta prie sienos (2 pav., *1*). Seniausios iš egzistuojančiųjų šiandien, matyt, bus lovos pa-

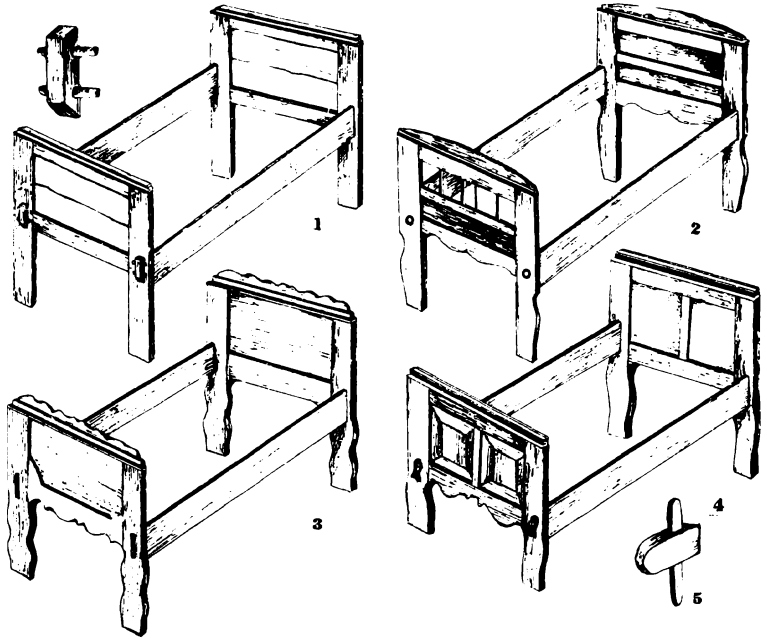
2 pav. *1* — lenta prie krosnies, Vilniaus raj., Dūkštų apyl., Padvarių k., *2* — lopšys (1927), ten pat, *3* — lopšys, Musninkų apyl., Kaimynėlių k., *4* — lova, Kryžiaukos II k.

svirais galvūgaliais (2 pav., *4*)[6]. Jos gyvavusios jau prieš pirmąjį pasaulinį karą, dabar retos. Tai viengulės lovos. Jų ilgis 175—180 cm, plotis 65—75 cm, aukštis apie 85 cm.

XX a. trečiajame ketvirtajame dešimtmetyje dirbtos lovos daugiausia dvigulės, rėminės konstrukcijos (įsprūdiniais) galais; viena kita gale turi tvorelę (3 pav.). Ilgis 175—185 cm, plotis 90—100 cm, aukštis (dėžės) 40—50 cm, viso galo aukštis 90—100 cm.

Vietiniai meistrai šoninę lentą, peršaunančią lovos kojų, dažnai užkišdavo mediniais kaišteliais.

[6] Plg. V. Kulikauskienė, Pirkių interjeras.— Dieveniškės, Vilnius, 1968, p. 114.

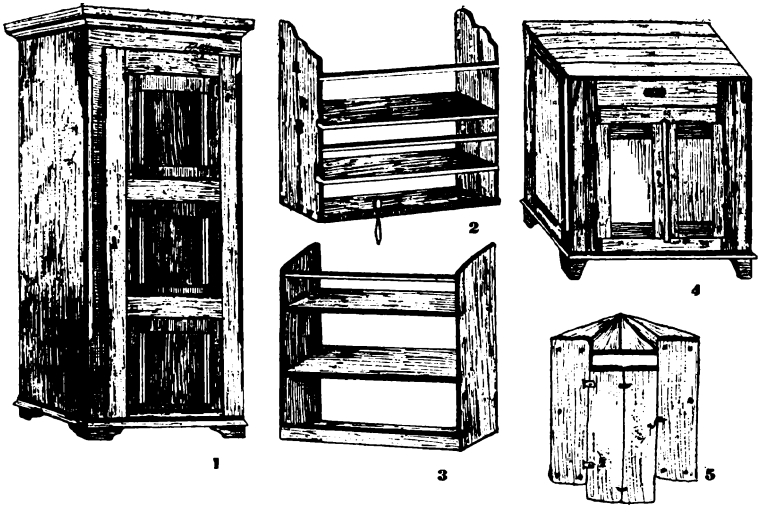

3 pav. *1* — lova (1916), Semeniškių k., *2* — lova, Dūkštų apyl., Padvarių k., *3* — lova, ten pat, *4* — lova (XX a. vid.), Ardiškio k., *5* — lovos galo kaištis

Lovos, kaip ir kiti baldai, arba nedažytos, arba rudos, rusvos.

L o p š i a i. J. Jurkevičius prisimena drobinius ir pintinius lopšius (pastaruosius, anot jo, pindavę iš vytelių; jas, suvyniotas į kamuolius, pardavinėdavę po kaimus vaikščiojantys *burlokai).* Tačiau prieš pirmąjį pasaulinį karą aplink Kernavę jau būta lentinių pakabinamų lopšių. Jų, nors nebenaudojamų, tebėra ir šiandien (2 pav., 2, 3). Tokių lopšių ilgis apačioje 80 cm, viršuje — 85 cm, plotis atitinkamai 40 ir 45 cm, gylis 25—35 cm.

Po antrojo pasaulinio karo vaikams migdyti dirbą-

4 pav.— *1* — indauja (XIX a. pab.), Semeniškių k., *2* — šaukštdėtė, Ardiškio k., *3* — šaukštdėtė, Ramoniškių k., *4* — virtuvinė spintelė (XX a. vid.), Bogoliubos vns., *5* — kertinė spintelė (1930), Poguliankos k.

mos į šalis linguojamos lovelės. Jų ilgis 105 cm, plotis 55 cm, aukštis 80 cm.

Ilgaamžės šaukštdėtės tebekabo kernaviškių, kaip ir kitų aukštaičių, pirkiose (4 pav., *2*, *3*). Viena kita jų dirbta dar XIX a., nors ir naujesnės galėjo išlaikyti senąją formą. Kai kur ir šiandien į šaukštdėtes tebededami dubenys, stiklinės, styro užkištas medinis šaukštas, su kuriuo sviestą plauna; kitos paverstos butelių, įrankių ir pan. podėliu. Ilgis 75—110 cm, aukštis 70—80 cm, gylis 15—25 cm.

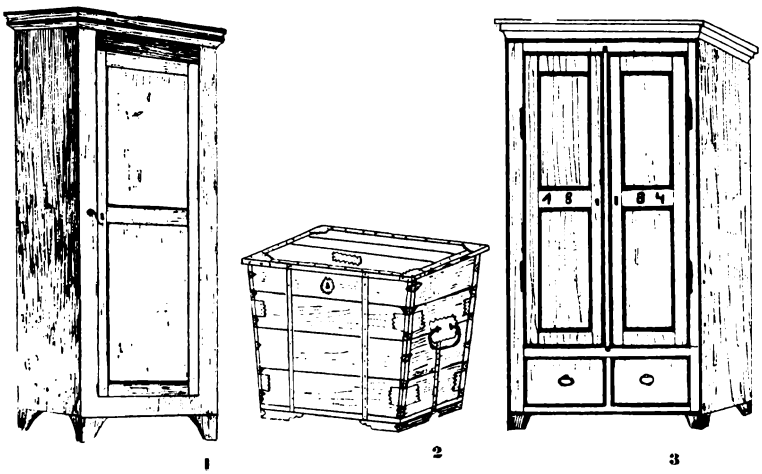
Spintos formos indaujos — baldas ne indams, o maisto produktams laikyti (4 pav., *1*). Jos taip pat siekia XIX šimtmetį. Ne viena kernaviškė šeimininkė pieną, sviestą tebededa į indaują. Indaujos dažniausiai vienadurės (retas atvejis — dviaukštė indauja su dvi-

vėrėmis durelėmis viršuje ir apačioje), 180—195 cm aukščio, 85—105 cm pločio ir 55—60 cm gylio.

Po antrojo pasaulinio karo paplito virtuvinės spintelės (4 pav., *4*). Į jas dedami indai ir maistas, o ruošiant valgį, jos atstoja stalą. Vienas kitas maistui ir indams dėti turi įsitaisęs kertinę spintelę (4 pav., 5).

Skrynios ir kuparai. XIX a. skrynios nedidelės (95—110 cm ilgio, 60—65 cm pločio, 55—75 cm aukščio; kuri-ne-kuri didesnė), galuose ir šonuose į apačią siaurėjančios, apkaustytos vertikaliomis geležies juostomis ir skardos plokštelėmis (kampai, briaunos), su prieskrynėliais dešinėje arba kairėje pusėje, nedažytos (5 pav., 2). Šiandien į skrynias, stovinčias priemenėje, pirkaitėje, kluone, pilami grūdai (kernaviškiai turi skrynių ir specialiai grūdams), kraunami seni rakandai.

Kadangi beveik visi matyti kuparai be datų, nė apytikrio šio baldo atsiradimo laiko nustatyti nepavyko. Aišku, kad kuparai čia jau gyvavo XIX a. antrojoje

5 pav. *1* — drabužinė spinta (XX a. pr.), Semeniškių k., *2* — skrynia, ten pat, *3* — spinta (1884), Dūkštų apyl., Padvarių k.

pusėje (Kernavės Istorijos muziejuje esančiame kupare įrašyta 1881 m. data) ir buvo dirbami iki XX a. ketvirtojo dešimtmečio (J. Jurkevičius sakosi dirbęs kuparą 1928 m.). Beveik visi šie baldai stačiasieniai, į apačią nesiaurėja, su gaubtais antvožais[7]. Vienų ilgis 100—105 cm, plotis 60—65 cm, aukštis 70—80 cm, kitų atitinkamai 75—85 cm, 47—53 cm, 50—65 cm. Prieskrynėlis dešinėje pusėje. Visi matyti kuparai kaustyti vertikaliomis geležies juostomis, dalijančiomis kuparo priekį į tris dalis (vidurinioji didžiausia).

Kuparai tapyti ir štampuoti. Fono spalvos — rausvai ruda, mėlyna; raštai — juodos, baltos, raudonos, geltonos spalvos. Apkaustai šviesiai rudi, apvedžioti juodai. Tapytų kuparų raštai kartais stambūs (viena aštuoniakampė žvaigždė priekinės plokštumos viduryje; geometrizuotas augalinis ornamentas), kartais gerokai susmulkinti (žiedeliai, šakelės, taškučiai); štampuotų — smulkūs. Atrodo, kad kai kurie tapytų kuparų raštai bus paveikti štampuotinių ornamentų[8]. Tapytieji stambiaraščiai kuparai dėl juodos raštų spalvos ir geometrinio pobūdžio atrodo asketiški, griežti, o smulkiaraščiai — labai margi. Tiek vieni, tiek antri dideliu meniškumu nepasižymi.

J. Jurkevičius papasakojo, kad antspaudėlius kuparams štampuoti meistrai dirbdavosi iš beržo pinties. Pirmiausia pintyje išpiaustydavo raštą, tada antspaudėlį mirkydavo rūgštyje, kad visą laiką būtų minkštas.

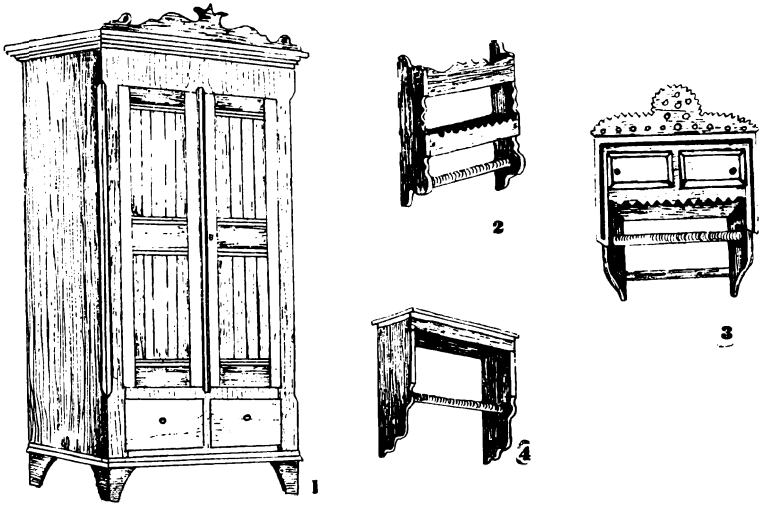
Kuparus dažydavo ir su šablonu.

Drabužinės spintos Kernavės apylinkių valstiečių naudojamos nuo XIX a. antrosios pusės. Tuo-

[7] Esama kuparų ir su negaubtais tūriniais antvožais.

[8] Plg. A. Daniliauskas, Rokiškio raj. Juodupės apylinkės valstiečių kraičio skrynios ir kuparai.— Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai, A serija, 1968, t. I, p. 99.

met jų būta ir vienadurių, be stalčiaus, panašių į indaujas, ir dvidurių, su vienu ar dviem stalčiais apačioje (5 pav., *1, 3*). Seniausioji dvidurė spinta, turinti datą, pažymėta 1880 m. Vienadurių matmenys panašūs į aprašytųjų indaujų, dvidurių aukštis 170—200 cm, plotis 130—145 cm, gylis 55—60 cm. XX a. dirbtos spintos turi karnizą iš profiliuotos lentos (6 pav., *1*).

6 pav. *1* — spinta, Pazaltarūnų k., *2* — rankšluostinė (1930), Pogulianikos k., *3* — rankšluostinė (XX a. vid.), Dūkštų apyl., Padvarių k., *4* — rankšluostinė, Kryžiaukos II k.

Spintos dažytos ruda (dažnai rausvo atspalvio) spalva. Trys iš matytųjų — tapytos (visos trys turi 1880 m. datą). Visų tų spintų panašus ornamentas išpieštas keturiose durų įsprūdose — dviejose įsprūdose labai stilizuoti augalai, o kitose dviejose — po šakelę su paukščiu. Įsprūdų fonas žalias, paukščiai ir augalai — baltai, geltonai, raudonai, mėlynai dažyti. Visas raštas gana smulkus, margas.

Rankšluostinių, pasak J. Jurkevičiaus, žmonės turėję ir prieš pirmąjį pasaulinį karą[9]. Jos buvusios papuoštos angeliukais, paukščiukais. Dabar tokių nebesą. Šiuo metu kernaviškių pirkiose kabančios rankšluostinės (rankšluosčių jose jau nebėra) trejopos. Pirmosios, paprasčiausios, susideda iš dviejų vertikalių lentelių, stogelio virš jų, volelio rankšluosčiui, kartais dar lentelės iš priekio (6 pav., *4*), jų ilgis 40—50 cm, gylis 15—20 cm, aukštis 30—45 cm. Antrosios (6 pav., *2*) turi dvi lentynėles, po lentelę iš priekio ties lentynėlėmis. Trečiosios — su stalčiukais (6 pav., *3*). Rankšluostines puošia profiliuotos šonų ir priekio lentelės, karnizėlis ar frontonėlis. Jos dažytos ruda, vyšnine spalva.

Kernavės apylinkėse tradicinis aukštaitiškas interjeras šiuo metu sparčiai nyksta. Nauji baldai ir naujoviškas jų išdėstymas jau visiškai įsigalėjo seklyčiose (beje, ne visur jų esama; kartais pirkia vienagalė, kartais vietoje seklyčios tebėra pirkaitė). Gyvenamasis pirkios galas taip pat sparčiai keičiasi. Nors krosnis, turėjusi lemiamos reikšmės šio galo išplanavimui, beveik visose pirkiose tebėra tradicinė, tačiau atsiranda pertvarų, skaidančių patalpos vidaus erdvę, keičiančių tradicines baldų vietas ir menkinančių krosnies reikšmę interjero planui.

Tradicinių baldų gyvenamajame gale kol kas tebėra daugiau, negu pirktinių (žinoma, jau ne visose pirkiose). Apskritai, gyvenamojo galo apstatymas mišrus, nors tradiciniai baldai ir persveria.

Lyginant visus turimus (tiek naudojamus, tiek ne-

---

[9] Plg. nuomones dėl vėlyvo rankšluostinių atsiradimo kitur: V. Kulikauskienė, Pirkių interjeras. — Merkinė, p. 120; A. Andriuškevičius, Tradiciniai merkiniškių baldai. — Ten pat, p. 189.

naudojamus tradicinius ir pirktinius) kernaviškių baldus su anksčiau tyrinėtų Dieveniškių ir Merkinės apylinkių baldais, galima pastebėti, kad kernaviškių baldai naujesni. Gal tai lemia Vilniaus artumas.

VACYS MILIUS

MITYBOS TRADICIJOS IR NAUJOVĖS

Šio straipsnelio uždavinys — remiantis kraštotyrininkų ekspedicijos metu autoriaus surinkta medžiaga, apžvelgti kernaviškių mitybos raidą šiame šimtmetyje: pateikti tradicinio maisto vaizdą, nurodyti, kas pastaruoju metu pasikeitė. Tam reikalui buvo apklausinėti dešimt įvairaus amžiaus moterų; vienos jų gimusios šio šimtmečio pirmajame dešimtmetyje ir atsimenančios valgius, gamintus iki I pasaulinio karo ir tarpukario metais, kitos gimusios ketvirtajame dešimtmetyje ir šeimininkaujančios šiuo metu[1]. Kadangi atskirose Lietuvos etnografinėse srityse kartais tie patys valgiai skirtingai vadinami arba, priešingai, skirtingi patiekalai nusakomi tuo pačiu vardu, tad čia bus nurodomi tiek produktai jiems paruošti, tiek gaminimo būdas. Ateityje imantis analitinių liaudies maisto tyrinėjimų, reikėtų nustatyti ne tik valgių paplitimą laiko ir teritorijos atžvilgiu, o ir išaiškinti atskirų valgių gaminimo sritinius savitumus.

Šio amžiaus pradžioje pagal seną tradiciją kernaviškiuose pusryčiams būdavo verdamos dvi sriubos iš karto — dažniausiai burokų ir pieniška kukulaičių *(zacirka)*. Pastaroji verdama iš ruginių ar miežinių miltų. Žiemą, pritrūkus pieno, jon būdavo įpilama spir-

[1] Aprašai saugomi II ES 259.

gų. Burokų sriubą valgė su duona ar bulvėmis. Jei pusryčiams sriubos nevirdavo, tai paduodavo su lupenomis virtų bulvių. Jas valgydavo su šaltibarščiais[2].

Pietums būdavo duodama nuo pusryčių likę ir krosnyje šiltai išlaikyti valgiai.

Vakarienei virdavo bulvienę, balintą pienu, o jo neturint, paspirgindavo įsnaujos.

Sekmadieniais dažniausiai kepdavo sklindžių *(blynų)* iš trintų bulvių ar rankinėmis girnomis sumaltų žirninių ir miežinių miltų mišinio arba vien iš žirnių miltų. O į bulvinius sklindžius būdavo įmaišoma grikinių miltų. Kiekvienam duodavo po įsnaujos gabalėlį pasitepti sklindžiams. Kitas sekmadienio valgis — trintų bulvių košė (nesant laiko, jas sutrindavo su lupenomis). Kepdavo molinėje čerpėje didžiojoje krosnyje.

Savitumų turėjo pasninko dienų, ypač gavėnios, valgiai. Tada pusryčiams ir vakarienei duodavo *raugienės*, gaminamos taip: moliniame puode išvirdavo ruginių miltų ir paraugindavo pora dienų. *Raugienė* buvo valgoma su bulvėmis. Kitas gavėnios valgis buvo toks: mediniuose kubiliukuose raugintus driūžėtuosius burokus *(batvinius)* išvirdavo, supiaustydavo riekutėmis, apibarstydavo keptuvėje spragintais ir medžiagos gabalėlyje sutrintais sėmenimis ar kanapėmis ir valgydavo su bulvėmis ar duona. Su duona valgydavo rečiau, nes, informatorių teigimu, rauginti burokai ir rūgšti duona nesiderina. Vakaronių metu merginos burokų *rasalo* duodavo atsigerti. Spragintas ir sutrintas kanapes, pridėję druskos, irgi valgydavo su bulvėmis.

Gavėnioje kepant sklindžius, keptuvę patepdavo aliejum.

---

[2] Šaltibarščiai daromi iš vandens, agurkų, svogūno galvelių, kartais įdedama virtų burokėlių; pabalinami saldžiu pienu. Rūgštinami rūgštimi, padaryta duonkubilyje iš ruginių miltų, arba actu.

Gavėnioje pieno nė vaikams neduodavo. Pasitaikydavo, kad vaikai, tėvams išėjus į bažnyčią, užvalgydavo pieno. Parėję namiškiai už tai juos bardavo, sakydavo, kad per Velykas su vištomis po pečium reikės tupėti. Per gavėnią rūgusį pieną pildavo į *kubiliuką* ir pradėdavo vartoti po Velykų.

Retas ano meto valgis buvo *šaltanosiai:* aguonas sutrindavo, įdėdavo truputį cukraus, suvyniodavo į ruginių miltų tešlą ir išvirdavo. Dažniausiai juos valgydavo šaltus. *Šaltanosiai* buvo laikomi gardumynu. Kitas įdomesnis valgis — *švilpikai.* Jie buvo daromi taip: virtos bulvės gerai sugrūdamos, pridedama miltų ir vėl grūdama. Tada rankomis iškočiojama, padaromas volelis ir supiaustomas sklindžiukais. Šie iškepami skardoje, pabarsčius miltų. Valgomi, apipilti taukais ir truputį pašutinti po pavožta lėkšte. Panašiai šis valgis daromas ir gretimame Trakų rajone, tik čia vidun dedama smulkiai kapotų bulvių, sumaišytų su pavirintomis grikinėmis kruopomis, svogūnais. Senųjų Trakų ir kaimyninių apylinkių baltarusiškai šneką valstiečiai šį valgį irgi vadina *švilpikais,* arba *kakorais*[3].

Kiaušinius valgydavo tik per Velykas, o šiaip parduodavo.

Tuo metu ir košę, ir sriubą visi valgydavo iš vieno dubens. Duona ir mėsa kiekvienam būdavo padalijama.

Kita šeimininkių grupė pateikė duomenų apie šio amžiaus ketvirtojo dešimtmečio maistą. Palyginus su ankstesniu laikotarpiu, jis pasidarė įvairesnis.

Pusryčiams buvo verdama bulvių, jas valgė su rūgusiu ar saldžiu pienu, arba kepdavo didelius kvietinių, miežinių, grikinių miltų, bulvinius sklindžius. Juos valgydavo su pienu, grietine ar varške, apipilta pienu. Po

[3] II ES 54(6), autoriaus 1956 m. užrašas.

sklindžių užsisrėbdavo sriubos — burokų, kopūstų, rūgštynių ar bulvienės. Sekmadieniais kepdavo grikinę bobą, į kurią įdėdavo grietinės, kiaušinių, sviesto.

Tuo metu pietums kartais būdavo paduodama nuo pusryčių likusių valgių, kartais jie būdavo atskirai gaminami. Vasarą pataisydavo šaltibarščių iš šalto virinto ar nevirinto vandens, agurkų, grietinės, kietai virtų kiaušinių, svogūnų galvelių. Žiemą pietums virdavo mėsišką raugintų burokėlių ar raugintų kopūstų sriubą. Mėsos būdavo išverdama vienas didelis gabalas ir kiekvienam atpiaunama po gabalėlį. Jos duodavo vieną kitą sykį per savaitę, paprastai šeštadieniais ir sekmadieniais. Jei sriubą virdavo be mėsos, tai įdėdavo grybų, grietinės. Penktadieniams nupirkdavo silkių, jas valgė su bulvėmis.

Pavakarių užvalgydavo pieno, duonos, sviesto.

Vakarienei virdavo pieniška trintų bulvių ar kvietinių miltų kukulaičių sriubą. Kadangi mažažemiai valstiečiai teturėjo po vieną karvę, tad pieno ne visada tebūdavo; tokiais atvejais kukulaičių sriubą paskanindavo spirgais. Kitas vakarienės valgis — virtos bulvės su pienu ar šaltibarščiais. Šie virti iš burokų stiebelių, juos imta rūgštinti actu.

Tuo metu dar buvo gaminami ir kai kurie senieji pasninko valgiai, pvz., saldė, avižinis *kisielius*. Saldei išvirdavo skystą ruginių miltų tyrę, supildavo duonkubilin, įdėdavo sacharino ir paraugindavo porą dienų. Ji buvo valgoma su bulvėmis. Kisieliui puode apipildavo karštu vandeniu avižinius miltus ir nakčiai statydavo krosnin parūgti. Rytmetį perkošdavo per sietą, virdavo iki sutirštėsiant ir valgydavo su bulvėmis ar duona.

D a b a r t i n i u m e t u valstiečių valgiai pasidarė dar įvairesni. Tradiciniame mitybos režime atskirais dienos tarpais kiekvienoje pirkioje buvo gaminami tie

patys valgiai, o šiuo metu jų pasirinkimas priklauso nuo šeimos narių skonio. Vienokių ar kitokių maisto produktų vartojimas nebėra problema.

Šiuo metu dalis produktų (mėsos, bulvių, daržovių) kolūkiečių turima savų. Kumpiai, lašiniai, dešros rūkoma pirtyje, kieme pastatytoje būdelėje ar pirkios kamine. Prieš tai mėsa įsūdoma iš medžio išskaptuotame lovyje. Kai kurių šeimininkių teigimu, mėsa Kernavės apylinkėse pradėta rūkyti apie 1950 m. Daromas tradicinis *skilandis;* senosios šeimininkės jo nerūko, jaunosios rūko. Seniau skilandis buvo daromas iš gabalėliais supiaustytos mėsos, dabar ji sumalama mašinėle per retesnį sietelį. Valgomas skilandis pavasarį ir vasarą.

Perkama: cukrus, miltai, žirniai, kruopos, makaronai, kartais dešros, žuvys, marmeladas. Duona perkama Kernavės parduotuvėje, retai kas ją bekepa. Bandelės irgi perkamos, pasikepama jų ir namie.

Pusryčiams imta kepti sklindžius, tik nebe tuos didžiuosius. Suaugę juos valgo su taukais, grietine, vaikai mėgsta su cukrum, uogiene. Prie sklindžių daroma ir padažo — iš plaktų kiaušinių, šaukšto miltų ir pieno. Kartais vietoje sklindžių kepama kiaušinienė, įmaišyta piene ar grietinėlėje, arba verdama bulvių ar miežinių kruopų *košė,* kuri valgoma su taukais, sviestu.

Pietums verdama burokėlių, žirnių, kruopų ar kopūstų sriuba. Apie 1965 m. pradėta virti raugintų agurkų sriubą. Senosios šeimininkės burokėlius raugina, jaunosios — ne. Jei burokėliai nerauginti, sriuba parūgštinama actu ar obuoliais. Ir seniau, ir dabar prie kopūstų duodama ant krosnies pado keptų bulvių. Pokario metais labai paplitus mėsos malimo mašinėlėms, imti gaminti kotletai, balandėliai, didžkukuliai *(cepelinai).* Pastarieji dažniausiai verdami rudenį, kai piaunamos avelės. Kotletai valgomi su bulvių koše, didžkukuliai

apipilami taukais. Jei nėra laiko pietų virti, valgoma lašinių, mėsos, duonos, pieno, sviesto, virtų kiaušinių, geriama mėtų, jonažolių arbatos ar surogatinės kavos.

Pavakariams — bandelės, pienas, uogienė, sviestas, sūris. Ir dabar sūriai slegiami gana paprastai: varškė sukrečiama į baltos medžiagos *sūrmaišelį* ir ant stalo prispaudžiama lentele ir akmeniu. Kai kuriose sodybose yra sūrspaudžių, suveržiamų mediniu sraigtu. Muštokės būna iš vieno medžio išduobtais ar iš lentelių sustatytais šonais, apskritos, į viršų siaurėjančios. Vieni jas patys pasidaro, kiti perka Maišiagalos ar Širvintų turguje.

Vakarienei verdama kuri nors iš šių pieniškų sriubų — miltinių kukulaičių, makaronų, bulvių su kruopomis ar morkomis (sriubą su morkomis mėgsta vaikai). Pagal tradiciją gaminami šaltibarščiai, kurie duodami arba pietums, arba vakarienei. Kitas tradicinis vakarienės valgis — varškė; ji apipilama saldžiu pienu, grietine ir valgoma su bulvėmis. (Varškės kartais dedama į pusryčiams kepamus sklindžius).

Sekmadieniais, turint daugiau laisvo laiko, maistas pagerinamas — gaminami valgiai iš šviežios mėsos (pirktos Širvintų parduotuvėje ar turguje).

Iš šios apžvalgos galima padaryti tokias išvadas:

1. Pagal J. Navickaitės sudarytas valstiečių tradicinės mitybos papročių zonas ir rajonus[4] kernaviškiai skirtini prie Rytų Lietuvos zonos pietų aukštaičių rajono.

---

[4] J. Navickaitė, Valstiečių darbo diena ir mitybos režimas.— Kraštotyra, Vilnius, 1966, p. 112—117. Pagal dabartinę lietuvių valstiečių tradicinio maisto tyrinėjimų būklę J. Navickaitės sudaryta klasifikacija priimtina. Tačiau zonų ir rajonų ribos, pateiktos J. Navickaitės žemėlapyje, reikalingos tikslinti, nes jos išvestos pagal pokario metais sudarytų administracinių rajonų ribas (tokiu būdu ir kernaviškiai priskirti šiauriečiams aukštaičiams).

2. Palyginus su ankstesniais laikotarpiais, dabar kernaviškių maistas pasidarė įvairesnis tiek pagal produktus, tiek pagal pačius valgius. Valstiečiai žymiai daugiau perka maisto pramonės gaminių, iš miestų išmoko gaminti naujų patiekalų.

3. Atskiri tradiciniai valgiai dar neužmiršti ir gana mėgstami: ir šiuo metu gaminama daugelis iš senosios kartos paveldėtų patiekalų, tik jiems gausiau suvartojama mitybos atžvilgiu vertingų produktų.

JANINA LANIAUSKAITĖ

KUO KERNAVIŠKIAI VAŽINĖJO

Šio straipsnelio tikslas — pateikti medžiagos tolesniems svarbiausių sausumos susisiekimo priemonių tyrinėjimams, apibūdinti jų gamybos ir konstrukcijų raidą ir panaudojimą Kernavės apylinkėse XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje.

Tiriant, kaip kito kernaviškių transporto priemonės minėtu laikotarpiu, buvo pasiremta Istorijos instituto 1969 m. spalio mėn. etnografinėje ekspedicijoje autorės surinkta medžiaga ir negausiomis Rusų geografinės draugijos Šiaurės vakarų skyriaus 1872 m. anketinėmis žiniomis. Autorė devyniuose kaimuose[1] apklausinėjo 14 informatorių, kurių amžius 66—75 m.[2]

[1] Kalnynų, Kaukiškio, Klišabalės, Kunigiškių, Pakalniškių, Ramoniškių, Rudeikiškių, Semeniškių, Zaltarūnų.

[2] Medžiaga saugoma Istorijos instituto Etnografijos sektoriuje, inv. Nr. 284. Ekspedicijos metu susisiekimo priemones piešė T. Jankauskaitė, šiam straipsniui piešinius paruošė R. Butvilienė.

Šiuo metu kernaviškių sodybose matytos arkliais kinkomos susisiekimo priemonės pagamintos įvairiais laikotarpiais: seniausios iš jų siekia XX a. pradžią (išlikusios tik atskiros jų dalys), kitos pagamintos XX a. trečiajame ketvirtajame dešimtmetyje (dažniausiai išeiginiai vežimėliai ir rogės) ir pastaraisiais metais (darbiniai vežimai ir rogės).

XIX a. pab. — XX a. pr. pagrindinės tradicinės valstiečių sausumos susisiekimo ir krovinių pervežimo priemonės vasarą ir žiemą buvo vežimas ir rogės, kur kinkydavo vieną ar porą arklių — pagal išgales ir poreikius. Dėl šios priežasties ir dėl Vakarų Lietuvos kultūros poveikio vežimai Kernavės apylinkėje buvo dvejopos konstrukcijos — poriniai ir vienkinkiai.

Vežimai. XIX a. pab. ir XX a. pr., beveik iki pirmojo pasaulinio karo, su retomis išimtimis (tai rodo apklaustų senų valstiečių pasakojimai) vyravo vežimai su medinėmis ašimis. Tuo metu vežimai buvo apkaustomi menkiau, užtat didelis dėmesys buvo skiriamas medžiui ir jo kokybei.

Vežimams dirbti[3] medžius kirto žiemą, o tašė pavasarį. Ratams vartojo beveik tiktai ąžuolus ir uosius, o kitas vežimo dalis darė iš beržų, pušų, drebulių.

Kernavės apylinkėje valstiečiams vežimus dirbo daugiausia vietiniai račiai, medžiagą jie pirkdavo patys arba pristatydavo užsakovai. Valstiečiai užsakydavo visą vežimą arba tik tekinius, o kitas dalis patys pasidirbdavo.

Ašims parinkdavo jauną, gerai išdžiovintą ąžuoliuką arba, rečiau, beržą. Medines ašis darė storas, stačiakampio skerspiūvio, o galus paplonindavo iki 5 cm skersmens ir suapvalindavo.

---

[3] Apie susisiekimo priemonių gamybos įrankius čia nebus rašoma.

Stebulei buvo parenkamas senas medis (daugiausia ąžuolas), pašalinama šerdis ir minkštesnis požievinis sluoksnis, nes tos dalys džiūdamos pasidaro trapios. Iš sauso medžio ištekinta ir su skylėmis stipinams stebulė mirkoma vandenyje. Į išmirkusį minkštą medį įkalami gerai išdžiovinti ąžuoliniai stipinai (vienkinkio vežimo ratuose jų po 10, porinio — po 12). Stebulė džiūdama juos stipriai suspaudžia. Iš žalio medžio ištekintos stebulės mirkyti nereikėjo — tuoj pat kalė sausus stipinus (žalių stipinų į stebulę nekaldavo, nes ratai girgžda).

Vietos meistrai ratlankių patys nelenkė, o nusipirkdavo sulenktus Ulšiškių kaime (Vindeikių apyl., Širvintų raj.), kur buvo ratlankių dirbtuvė. Ten juos dirbo iš jaunų uosių, kuriuos supiaustytus sukraudavo į specialią krosnį, susidedančią iš dviejų viena ant kitos įtaisytų kamerų. Apatinėje kameroje kūrendavo ugnį, o viršutinėje, kurios dugnas buvo plytinis ir dar skarda apklotas, vieną dvi paras šutindavo vandeniu apipiltus pagalius. Tada juos lenkdavo ant specialios formos trinkos ir galus stipriai surišdavo.

Patekęs pas račių, paprastai sausas ratlankis buvo apdailinamas, palyginamas ir pamerkiamas kelioms dienoms į kūdrą. Išmirkusiame minkštame medyje iškaldavo stipinams skyles, ir tada ant stebulės, įdėtos į tam tikrą darbastalį, varydavo ratlankį.

Vietos valstiečiai sulenktus ratlankius vadina *abadais*. Jų galai niekuo nebuvo sujungiami. Ratlankius darė ir iš dalių, tik rečiau. Kolūkiniais metais ratlankius pradėta dirbti vien iš gabalų, tarpusavyje jungiamų mediniais arba geležiniais pleištukais.

Kaldamas į stebulę stipinus ir traukdamas ratlankį, račius stebulę sutvirtindavo dviem geležiniais žiedais, kad netrūkinėtų. Ratui išdžiūvus, meistras žiedus nusiimdavo.

Ant priekinės ir užpakalinės ašies esantys *krėslai* buvo tašomi iš beržo. Į skyles tų *krėslų* galuose įstatydavo ąžuolinius ar kito drūtmedžio rungus *(rūčkas).* Priekinius ratus su užpakaliniais, t. y. abu vežimo galus, jungė beržinis ar eglinis pertraukas, vadinamas *trainia,* su kuriuo galima buvo reguliuoti vežimo ilgį. Priekyje pertraukas įdedamas į *krėslą,* o užpakalinėje dalyje — tarp ašies ir *krėslo.* Be to, užpakalinė vežimo dalis apačioje sustiprinama *loveliu,* sujungtu su pertrauku. Lovelio galai taip pat įtvirtinami tarp ašies ir *krėslo. Lovelis* — užpakalinės vežimo dalies atrama (neleidžia užpakaliniams ratams vartaliotis) — daromas iš iki galo nepripiauto apie 12—14 cm skersmens pagalio arba, vėliau, iš dviejų gabalų.

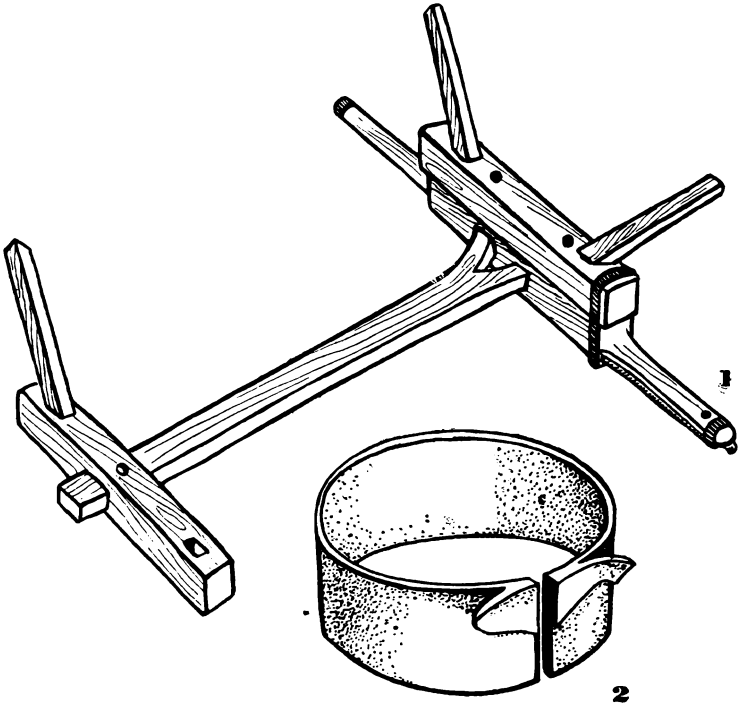
XIX a. pab. ir XX a. pr. čia dar buvo vienkinkių vežimų su pastoviai priekyje ir užpakalinėje dalyje įtaisytu pertrauku (1 pav., *1*).

Porinis vežimas nuo vienkinkio skiriasi visų pirma savo dydžiu: jo ašys ilgesnės, vadinasi, ir pats vežimas platesnis, didesni priekiniai ir užpakaliniai ratai. Skiriasi ir priekinės dalies konstrukcija, nes du arklius kinkė prie grąžulo *(dišliaus).* Jis įdedamas į šlaunis *(šnitis)* — trikampio su nesujungtu vienu kampu formos rėmus. Ant šlaunų buvo uždėta branktinė *(stelvogė),* sutvirtinta su ašies galais geležinėmis atsajomis.

Porinio vežimo pirmgalyje kiek kitaip buvo įtaisomas ir pertraukas — jis buvo su geležiniu galu, kuris uždedamas ant ašies ir perkišamas geležiniu šerdešniku.

Poriniai ratai buvo ilgesni už vienkinkius — ilgesnis pertraukas, ilgesnės gardys *(drobynos).*

Vienkinkių ir porinių vežimų priekiniai ratai visada mažesni negu užpakaliniai, nes esą lengviau važiuoti ir per posūkius lengviau pasisukti. Priekinių ratų dydis priklauso nuo užpakalinių ratų dydžio — turi būti tam

1 pav. *1* — medinašio vežimo dalis su pastoviai įtaisytu pertrauku. K. Laukio, Kaukiškio k. *2* — kaimo kalvio kalta *buksa*. Kunigiškių I k.

tikras santykis. Račius Bolius Plepas iš Zaltarūnų kaimo pasakojo, kad „priekinis ratas mažesnis už užpakalinį per lanką" (t. y. ratlankio plotį — apie 10 cm).

Vežimų viršų valstiečiai darydavo pagal paskirtį — kokį krovinį reikėjo vežti. Javams, šienui vežti uždedamos gardys, kurios buvo dvejopos: lentelinės ir virbinės, t. y. į drangas sukalamos lentelės arba apvalūs pagaliukai. Galuose ir per vidurį gardys sutvirtinamos kiaurai per drangas perkištomis ir mediniais pleištukais perkaltomis lentelėmis arba pagaliukais. Lenteles darė iš drebulių, o drangas iš beržų, uosių ar eglių.

Geležinašių ratų gardis galuose ir per vidurį sutvirtindavo geležiniais virbais. Gardžių ilgis buvo įvairus — vienkinkiuose — 3—3,5 m, poriniuose — 4—5 m.

XIX a. pab. ir XX a. pr. gardys buvo daugiausia lentelinės. Virbalinės gardys (žr. 67 nuotr.) Kernavės apylinkėje vėlesnis reiškinys, jas greičiau galima pasidaryti ir pataisyti. Jos daugiau paplito po antrojo pasaulinio karo. Šiuo metu čia vartojamos įvairios gardys — ir lentelinės, ir virbinės. Vežant sunkų krovinį, ypač javus, šieną, gardis paremdavo lušnimis, kurias įtaisydavo prie užpakalinių rungų. Lušnis — dvišakė lazda su geležiniu antgaliu, įstatytu į ašį — neleido rungams lūžti ir gardims plėstis. Lušnis su rungais per drangas sukabindavo lušnapančiais — geležinėmis kilpomis. Priekinius rungus su drangomis sukabindavo tik lušnapančiais. Tarpukario metais lušnis pakeitė gardyse įkaltos geležinės kilpos, užneriamos ant rungų, o šie apkaustomi geležinėmis atramomis. Važiuodami į turgų ar malūną, valstiečiai uždėdavo trumpesnes gardis. Keitė vežimo viršų ir per mėšlavežį: vežimą kiek sutraukdavo, įdėję kitą pertrauką, o vietoj gardžių — *šonines*, sukaltas iš dviejų lentų, ir atskirą lentinį dugną.

XIX a. pab. ir XX a. pr. ir po pirmojo pasaulinio karo pagaminti vežimai skiriasi apkaustymu ir darbo kokybe. Valstiečių darbiniai medinašiai vežimai buvo gruboki: ašys storos, su ilgais atsikišusiais galais, stebulės ir ratlankiai taip pat stori. Po pirmojo pasaulinio karo račiai stengdavosi geriau paobliuoti.

Nė vienas pateikėjas neprisiminė ir nematė važinėjant su nekaustytais vežimais, tik kai kurių tėvai ir seneliai tokiais dar važinėję: ratlankiai nekaustyti, prismaigstyti ketaus puodo šukių (ir tai ne visi), ašys perkištos mediniais kaišteliais, rungai su gardimis virvagaliais surišti, jauno beržiuko ienos aplenktos apie ašį,

o jų atsajos nuvytos iš beržinių vytelių arba iš karnų. Važiuodami į didesnę kelionę, pasiimdavo tekinių atsargon.

Rusų geografinės draugijos Šiaurės vakarų skyriaus surinktuose atsakymuose į anketas nurodoma, kad apie 1872 m. Kernavės apylinkėje (tada Kernavės apylinkė priklausė Musninkų valsčiui) buvo važinėjama kaustytais vežimais. Rudeikiškių vienkiemyje buvęs valstybinis valstietis važinėjo kaustytais vežimais, kurių vienas kainavęs 20 rb. Vežimai galėjo būti poriniai, nes ūkis buvo 53,1 dešimtinių ir turėjo 4 arklius[4]. To paties valsčiaus vidutiniai ir mažažemiai valstiečiai važinėjo taip pat kaustytais vežimais. Tai liudija tokie duomenys: dvarininkui priklausęs valstietis iš Vičiūnų kaimo, turėjęs 20,1 dešimtinės žemės ir porą arklių, važinėjo kaustytais po 15 rb vertės vežimais, o mažažemis valstietis iš Navinos vienkiemio, turėjęs 5,5 dešimtinės žemės ir vieną arklį, važinėjo kaustytu 10 rb kainavusiu vežimu[5]. Minėtų valstiečių vežimai — namų darbo, tačiau neaišku, ar patys juos pasidarė, ar jiems padirbo vietiniai meistrai.

Pateikėjai, gimę šio amžiaus pirmajame dešimtmetyje, važinėjo medinašiais kaustytais vežimais. Priekinėje ir užpakalinėje ašyje iš abiejų galų buvo padėtos geležinės 3—4 cm pločio plokštelės, vadinamos *karosais*. Ašies galuose uždėti siauri, apie 2,5 cm pločio, žiedeliai su skylutėmis geležiniams kaišteliams perkišti (kad neiškristų, kaišteliai būdavo pririšami virvele arba viela prie ašies). Vežimo priekis laisvai sukinėjosi, nes ašis su *krėslu* sujungta geležiniu šerdešninku. Be to, tarp krėslo ir ašies būdavo dedamos geležinės plokšte-

[4] VUB RS, f. 34—7, b. 11241, l. 3—6.

[5] Ten pat.

lės, o šerdešninko galvutė remdavosi į geležinį žiedą ant *krėslo*. Užpakalinis *krėslas* su ašimi pastoviai sutvirtintas geležiniais *cibantais* — žiedais su varžtais. XIX a. pab. kalviai kaustė ir stebules. Jų viršus, kad nesutrūkinėtų važiuojant, buvo aptraukiamas dviem siaurais (1,5—2 cm) žiedais abipus stipinų ir dviem platesniais — galuose. Kad ašys ir stebulės trindamosi nediltų, į stebulių vidų iš abiejų pusių įkalamos dvi kalvio darbo *buksos* su sparneliais, kurie, įsirėžę į medį, neleidžia tai *buksai* sukinėtis (1 pav., 2). Stebulės priekyje *buksa* mažesnė, gale kiek didesnė, nes ten ir ašis storesnė. Ratlankiai apkaustomi geležiniais apkaustais *(šynomis)*. Ienos prie ašies prikabinamos geležiniais kabliais; atsajos taip pat daromos iš storo geležinio virbo, kurio viena pusė užkabinama už ašies galo, kita — prie ienos už geležinių dantelių.

Jau pats pavadinimas sako, koks pagrindinis skirtumas tarp medinašių ir geležinašių vežimų. Pirmieji geležinašiai vežimai šioje apylinkėje atsirado XIX a. pab., iš pradžių dvaruose, o vėliau ir valstiečių ūkiuose. Tačiau pasakytina, kad ir prieš pirmąjį pasaulinį karą valstiečiai dažniau važinėjo kaustytais medinašiais vežimais.

Geležines ašis pradėjo dirbti kalviai. Poriniam vežimui reikėjo ilgesnių ir storesnių ašių. Po pirmojo pasaulinio karo imtos naudoti fabrikinės *buksos*. Iki to laiko vietoj jų stebulės galuose buvo įkalami geležiniai žiedai su sparneliais.

Valstiečių ūkiuose geležinašiai vežimai paplito po pirmojo pasaulinio karo. Vežimai iš karto pasunkėjo — jų svorį padidino ne tik ašys, bet ir geresnis rungų, šlaunų, *lovelio* ir kitų dalių apkaustymas. Medinašiai vežimai dar ne iš karto išėjo iš apyvartos: jais dar vežė mėšlą, nes tokius lengviau kilnoti tvarte apsisukant.

Kernavės apylinkės valstiečiai mieliau užsisakydavo vežimą pas pažįstamus kaimo račius (tuo atveju buvo patikimesnė vežimo kokybė), o paskui patys veždavo pas kalvį kaustyti. Ypač nemėgo pirkti turguose Jonavos meistrų darbo vežimų, sakydami, kad jie kartais būną padaryti iš žalio, prasto medžio. Jais neilgai buvę galima važinėti. Gatavi, apkaustyti Jonavos meistrų darbo vežimai kainavo apie 80—120 litų.

Medinašius vežimus tepė derva, geležinašius — tam tikru tepalu *(šmiere).*

Pasidirbdinti vežimą valstiečiui brangiai kainavo, todėl jis buvo saugojamas: nestovėdavo lauke ant lietaus, žiemą ir vasarą buvo įstumiamas į kluoną ant grendymo arba į pašiūrę.

Šventadieniais arba iškilmingomis progomis (į atlaidus, vestuves, krikštynas) arklius pakinkydavo į išeiginius vežimėlius — *bričkas, šarabanus, korius.*

Išeiginių vežimėlių apačia buvo tos pačios konstrukcijos, kaip ir darbinių, bet dailiau padaryti ratai (plonesni ratlankiai, dailesni stipinėliai ir kt.) ir *krėslai.*

Puošniausios buvo *bričkos.* XIX a. pab.— XX a. pr. valstiečių *bričkos* buvo su medinėmis ašimis ir be lingių. Tiktai po pirmojo pasaulinio karo, atsiradus daugiau geležies, *bričkas* pradėta daryti su geležinėmis ašimis ir lingėmis. *Bričkos* viršus — pailgo keturkampio formos dėželė iš obliuotų lentų, su išpiautais šonais. Jos galas aukštesnis, priekis žemesnis. Priekinius ir užpakalinius ratus dengė skardiniai sparniukai, kurie turėjo ne tik praktinę reikšmę (saugojo keleivius nuo iš po ratų tyškančio purvo), bet buvo kartu ir pagražinimas. Sparnai per vidurį jungėsi — toji vieta buvo pastovas įlipti. *Bričkoje* galėjo susėsti du trys žmonės. Jos buvo labai brangios, ir ne kiekvienas *bričką* galėjo įsitaisyti. Be to, šitoks netalpus vežimas praktiško valstiečio ūkyje ne-

labai buvo reikalingas, nebent kada papuikuoti. Dėl to Kernavės apylinkėse *brička* buvo retas daiktas.

Po pirmojo pasaulinio karo labiau paplito didesni, talpesni išeiginiai vežimėliai — *šarabanai.* Šiuo metu nebepavyko rasti nė vieno tokio vežimėlio, todėl pateikti apie jį smulkesnių duomenų nėra iš kur.

Dauguma valstiečių turėjo nedidelius, bet talpius vežimėlius — *korius* (žr. 68 nuotr.). Su jais važiavo ir į bažnyčią, ir į turgų. *Korių* viršus galėjo būti pastoviai pritvirtintas, bet pasitaikydavo ir laikinai uždedamų — reikalui esant. *Koriai* — tai buvo pats vežimėlio viršus, bet pagal jį tokiu vardu vadino ir visą vežimėlį. *Koriai* — neilgos, daugiau kaip 2 m gardelės su galais (į drangeles, lenktas per vidurį, apvaliai nuobliuotas, suleistos lygios vienodos lentelės). Užpakalinė *korių* dalis platesnė, priekis kiek siauresnis, šonuose pritaisytos lipynėlės. Viršuje už drangų įkabindavo sėdynę su puslingėmis, ant jos dėdavo šieno ar šiaudų prikimštą maišą.

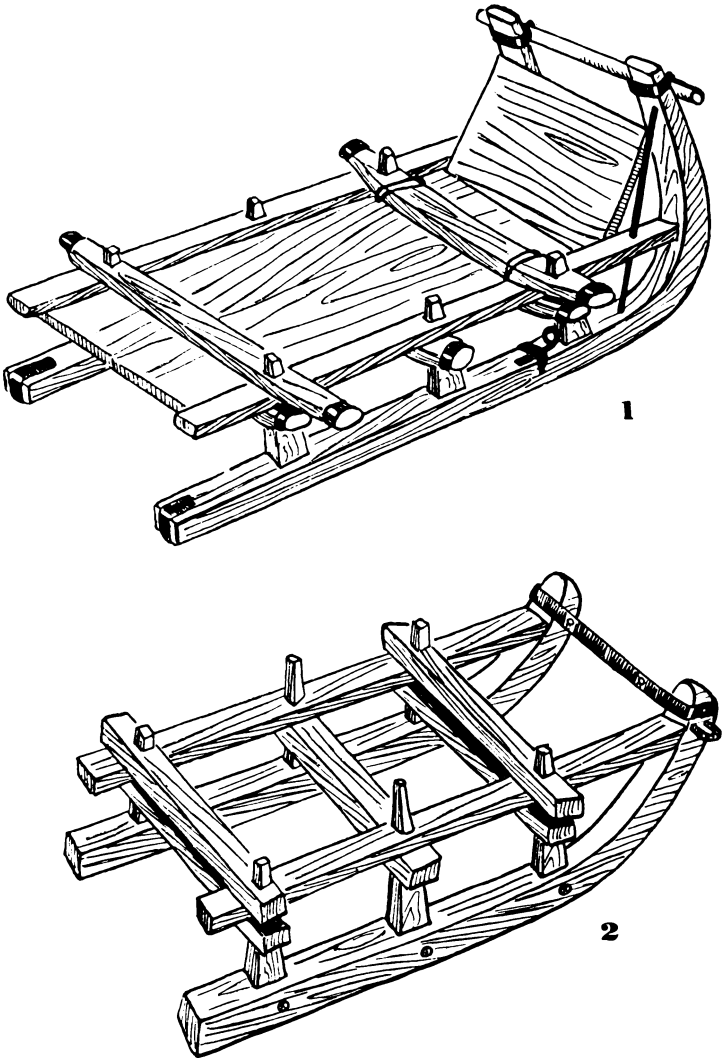
Išeiginiai vežimėliai buvo puošiami profiliuojant viršutines drangeles, kraštus, atkaltės lentą, dažant viena ar keliomis spalvomis. Be to, išeiginį vežimėlį puošė sėdynės užtiesalas, išaustas iš vilnonių ar pusvilnonių siūlų, spalvotas, su įvairiais raštais, aplink apsiūtas kuteliais (žr. 68 nuotr.).

Rogės. Darbinių rogių (2 pav., *1*) konstrukcija gana paprasta, ir dažnai valstiečiai jas darydavosi patys. Kernaviškių rogių pavažos buvo daromos dvejopos. Beveik iki pirmojo pasaulinio karo pavažas buvo stengiamasi daryti iš kreivai išaugusių medžių arba jaunų ąžuoliukų ar uosiukų su šaknimis. Iš tokios formos medžių pavažas lengvai padarydavo — perpiaudavo pusiau kamienus ir nutašydavo. Tokios pavažos buvo stiprios ir ypač tiko rąstams vežti.

Nuo XX a. antrojo dešimtmečio pabaigos Kernavės apylinkėje rogėms pavažas pradėjo lenkti iš jaunų uosių ar beržų (jų aukštis būdavo 60—70 cm). Į pavažas įleisdavo tris stipinus (kolūkiniais metais — tris keturis). XIX a. pab. ir beveik iki pirmojo pasaulinio karo, o gana dažnai ir buržuazinės santvarkos metais rogių pavažos buvo sujungiamos, apie stipinus aplenkiant *vinkšnas* iš jaunų lanksčių berželių ar karklų (jų galai būdavo surišami arba perkalami medinėmis vinimis). Paskui ant stipinų išilgai pavažų būdavo dedamos *užkalos*, o viršuje pirmutinius ir paskutinius stipinus reikėdavo sujungti antromis *vinkšnomis*. XX a. antrajame trečiajame dešimtmetyje ir vėliau, be lenktinių *vinkšnų*, pradėta naudoti *vinkšnas*, nutašytas iš rąstelių, su skylėmis galuose, kad jas galima būtų uždėti ant stipinų. Vinkšnų galus apkaustydavo žiedais. Priekyje pavažos sujungtos lenktine *vinkšna* arba *gaktiniu*. Senesnieji valstiečiai yra tos nuomonės, kad rogės su lenktinėmis vinkšnomis yra stipresnės, negu su tašytinėmis.

Pasiturintys valstiečiai važinėjo porinėmis rogėmis — *šlajomis*. Tai didesnės, masyvesnės rogės su išpiautomis iš kreivo medžio pavažomis, sujungtomis dviem nutašytom iš rąstgalių *kampom*, įleistom į pavažas. Kernavės apylinkėje XX a. aštuntajame dešimtmetyje valstiečiai važinėjo kaustytomis rogėmis, tačiau kaustymas priklausė nuo valstiečių ekonominės padėties — kiek pajėgdavo nusipirkti geležies. Jau minėti atsakymai į Rusų geografinės draugijos anketas rodo, kad tuo metu ir mažažemių valstiečių rogės buvo kaustomos. Antai 5,5 dešimtinių savininkas iš Navinos kaimo pasidirbdinęs kaustytas roges už 5 rb, o turtingojo valstiečio (53,1 deš.) ir vidutinio (20,1 deš.) kaustytos rogės kainavo 9 ir 8 rb[6].

[6] VUB RS, f. 34—7, b. 11241, l. 3—6.

2 pav. *1* — vienkinkės rogės. *2* — *karukai*. K. Laukio, Kaukiškio k.

Porinių rogių apkaustymas buvo brangesnis.

Kernavės apylinkėje rogių pavažos buvo kaustomos dvigubomis *šynomis:* platesnės buvo dedamos ant pavažos, kad medis greit nediltų, kitos, storesnės ir siauresnės,— ant viršaus, kad pavažos neslidinėtų į šalis.

Kunigiškių I kaimo kalvis Vaclovas Ulinda pasakojo, kad anksčiau tarpas tarp rogių pavažų užpakaly buvo kiek platesnis (1—1,6 cm), negu prieky. Arkliui tokias roges sunkiau traukti. Dabar stengiamasi, kad pavažos būtų lygiagretės. Vienkinkių rogių pavažų ilgis iki išlenkimo siekė 250 cm, o vėžių plotis — apie 70 cm.

Šlajos sunkesnės už vienkinkes roges, jų pavažos ir *kampos* storesnės. Šiuo metu kernaviškiai daugiau važinėja pasikinkę vieną arklį, ir porinių *šlajų* nebeteko užtikti.

Ilgiems rąstams vežti vien *šlajų* ar rogių nepakanka. Rąstų galai būdavo uždedami ant specialių tam reikalui pagamintų *karukų* (2 pav., 2). Tai tos pačios konstrukcijos, tik per pusę trumpesnės rogės, kryžmiškai pririšamos prie didžiųjų rogių grandinėmis arba kanapinėmis virvėmis, kurių ilgis priklauso nuo rąstų ilgio. Karukams pavažų nelenkdavo — jos buvo išpiaunamos iš kreivai nuaugusių medžių. Kad nesiridinėtų, rąstus uždėdavo ant storų kulbių su išpiautais įdubimais, įtaisytų rogėse ir karukuose. Šias kulbes kernaviškiai vadina *bobomis.*

Jei rąstai labai ilgi, juos veždavo du žmonės — prie *karukų* vidurinio stipino buvo pritaisoma ienelė (vairas kuria antrasis vežėjas vairuodavo *karukus.* Šiuo atveju rogių su *karukais* nerišo.

Važiuojant į malūną, ant rogių būdavo uždedamos antrosios *vinkšnos* su skylėmis galuose, kur būdavo įstatomi rungai, dedamas lentinis dugnas, šoninės lentos. Tada jau galima sumesti maišus. Be to, į turgų, į

malūną ir kitoms kelionėms, kai reikia vežti didesnius krovinius, turėdavo specialiai pataisytas roges (ant rogių uždėdavo sukaltus rėmus).

Šventadieniais žiemą važinėdavo *važeliais (šlajeliais)* ir *razvalinkomis. Šlajelių* pavažos išpiautos iš kreivai nuaugusio medžio — mažai riestos (3 pav., 2), o *razvalinkų* pavažos lenkiamos gana aukštai, iki 70 cm ir daugiau aukščio ir priduriamas gabalas, kad išeitų S raidės forma (3 pav., *1*).

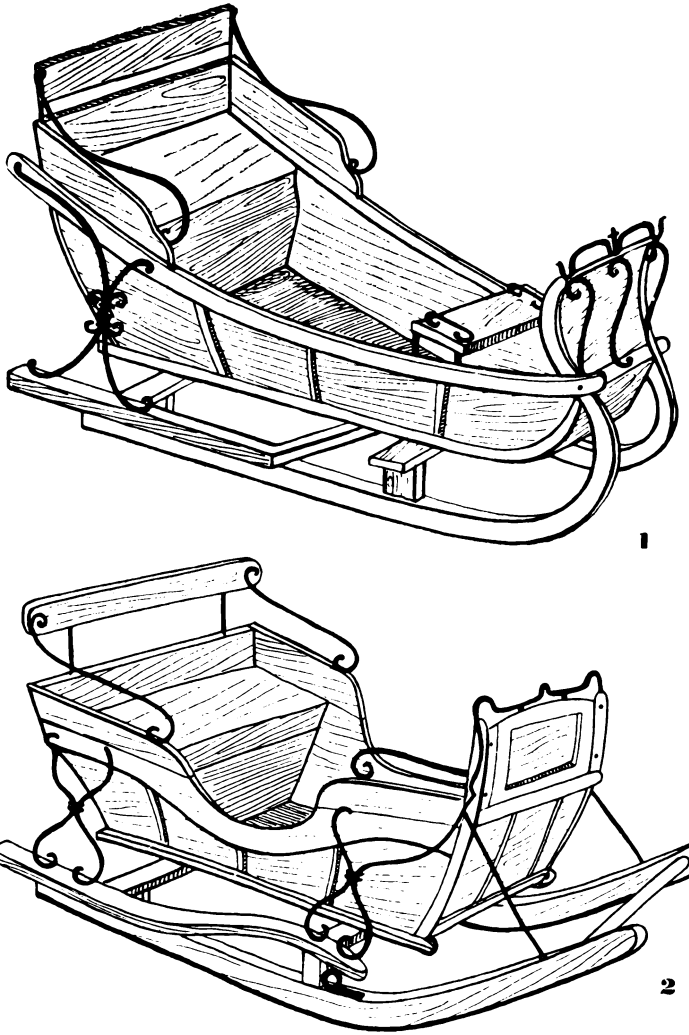
Važelio viršus — iš lentų sukalta skrynia su išpiautais šonais. Priekyje ji kiek siauresnė. Skrynios apkaustymas gana puošnus. Šonuose įtaisyti sparniukai neleidžia *važeliui* apvirsti, be to, vežėjas į juos atremdavo koją. *Važelio* priekis aukštesnis ir padarytas iš lentų ar skardos, kad arklys kanopomis į vidų neprimestų sniego.

Į *šlajelius* vienu metu galėjo susėsti keturi žmonės (du sėdėjo prieky ant paprastos lentos, be jokios atramos). Užpakalinė sėdynė buvo sukalta iš lentų dėželė, į ją susidėdavo smulkius pirkinius ir parduoti vežamus daiktus.

XX a. trečiajame ketvirtajame dešimtmetyje pradėta daugiau dirbti *razvalinkas* (žr. 66 nuotr.), nes jos tiko važiuoti ne tik iškilmingomis progomis, bet ir į turgų (galima buvo įsidėti nedidelį krovinį). *Razvalinkų* dugnas iš lentų, o šonai aptraukiami skarda arba padaromi iš obliuotų lentų.

Šlajeliai ir *razvalinkos* buvo dažomos viena kuria nors spalva, daugiausia tamsiai vyšnine, juoda. Dažyti pradėta dažniau nuo XX a. trečiojo dešimtmečio. Kartais mėgta šonus ir užpakalinę dalį išpuošti piešiniais arba piaustinėjimais. *Razvalinkos* kainavo apie 80—100 litų, o važelis apie 130—150 litų.

Pakinktai. Kernavės apylinkės valstiečiai darbams vieną arklį kinkė pavalkais su lanku į ienas (žr. 67

3 pav. *1* — išeiginės rogės *(razvalinkos)*. A. Ražausko, Semeniškių k.
2 — išeiginės rogės *(šlajeliai)*. V. Tatariūno, Rudeikiškių k.

nuotr.), o porą arklių pavalkais prie grąžulo *(dišliaus)*. Pavalkus sudaro *kamantai* ir *pynė*. *Kamantai* daromi iš beržo, abiejose jų pusėse išgręžiama po dvi skylutes įverti *eivoms (aivoms)*. Kad *kamantai* netrintų arkliui kaklo, pridedama apskrita *pynė*, pasiūta iš storesnio drobinio audeklo ir prikimšta kūlinių šiaudų, šerių ar prastos vilnos. *Pynę* su *kamantais* šio amžiaus pradžioje apsiūdavo oda, dar pridėję veltinio. Pavalkus, užmovę arkliui ant galvos, apačioje sutraukdavo virvele ar odiniu dirželiu. XX a. pr. valstiečiai daugiau siūdinosi odines *pynes*.

Eivos (odinės kilpos), kuriomis sujungdavo lanką su ienomis, buvo daromos iš *sūrmečio* (paprastai išdirbtos ir išsuktos odos), kuris būdavo kietas, bet nuo vežimų traukimo išsitempdavo.

Išeiginių pavalkų konstrukcija nesiskyrė nuo darbinių, tik juose nebuvo *eivų*, o mažos odinės kilpelės *(ausys)*. Išeiginių pavalkų oda buvo geresnė, papuošta įspaustais rombeliais ir skrituliukais. Ir darbiniai, ir išeiginiai pavalkai iš abiejų pusių turėjo po mažą grandelę, per kurias perverdavo vadeles, kad nekristų žemėn. Lankas, vieno arklio pakinkymo dalis, buvo lenkiamas pačių valstiečių iš guobos.

XIX a. pab.— XX a. pr. valstiečiai kasdieniniam darbiniam pakinkymui daugiausia vartojo kanapinius *apynasrius, vadeles, pakeliamąsias*, pavaržas *(paprūgas)* ir viržius *(pastarankas)*. Po pirmojo pasaulinio karo darbiniai *apynasriai* ir *pakeliamosios* būdavo odinės.

Svarbi pakinktų dalis buvo balnelis su pavarža. Balnelis saugojo arklio nugarą, kad nenutrintų viršutinė *pakeliamoji*, laikiusi ienas ir pavalkus, kad šie, važiuojant į pakalnę, nekristų arkliui ant galvos, o risčia bėgant — nešokinėtų. Dėl to *pakeliamoji* turėjo būti stipri.

Neturtingesni valstiečiai ir buržuazinės santvarkos metais versdavosi su kanapinėmis *pakeliamosiomis.*

Darbiniai balneliai skyrėsi nuo išeiginių: pirmieji buvo stipresni, kieti, daryti iš medžio ir geležies, pamušti veltiniu ir oda, o antrieji minkšti, tik iš veltinio ir odos.

Kinkant darbiniais pavalkais, būdavo vartojamos antšonės, kurias kernaviškiai vadina *nabedrikais.* Jų paskirtis — laikyti vežimą, kad nedaužytų arkliui kojų važiuojant nuo kalno. Antšonės sujungtos su balneliu. Kolūkiniais metais vietoj antšonių pradėta vartoti dvi užnertas už ienų *pakeliamąsias* — viršutinę ir apatinę: viršutinė *pakeliamoji* laiko pavalkus, o apatinė — vežimą.

Darbinės vadelės buvo lininės arba kanapinės. Turtingesnieji valstiečiai šventadieniais jas pakeisdavo puošnesnėmis — odinėmis, nuo pusės austomis iš vilnonių ar pusvilnonių siūlų.

Porą arklių kinkė pavalkais prie grąžulo su viržiais, kurie iš vienos pusės užnerti už pavalkų, iš kitos — už branktų. Išeiginiai viržiai buvo odiniai. Arkliai prie grąžulo prikabinti kanapiniais arba grandininiais kaklininkais.

Šventadieniais, iškilmingomis progoms arkliai į išeiginį vežimą ar važelį buvo kinkomi dvejopai: 1) šventadieniais pavalkais su kreivomis, prie arklio sprando išlenktomis, ienomis, kad nespaustų menčių, 2) *šorkomis.* Kreivos ienos ir pavalkų medinės dalys būdavo dažomos dažniausiai juoda spalva.

Valstiečiai iki pirmojo pasaulinio karo šventadieniais kinkė išeiginiais pavalkais su lanku, o XX a. trečiajame dešimtmetyje lankas jau nebetiko prie išeiginių pavalkų ir *bričkos* — tai buvo laikoma paprastu pakinkymu.

Šorkas sudaro šios pagrindinės dalys: krūtinė, kaklinis, balnelis, pauodeginė, viržiai.

Krūtinės diržas daromas iš dvigubai sulenktos 10—12 cm pločio odos. Prie jo iš abiejų pusių prisegamas kaklinis — siauresnis — 4,5 cm pločio — diržas. Balnelyje — trys žalvariniai raktai vadelėms perverti. Be to, jis papuoštas įspaustomis į odą dviem metalinėmis skardelėmis. Pauodeginė — tai nuo vidurio balnelio per nugarą einantis diržas, kuris gale sudaro kilpą ir apjuosia arklio uodegą. Dažnai išilginio diržo ir kilpos susijungimo vietoje prikabinta po du spalvotus kutelius. Užpakalinėje dalyje per strėnas einantis skersinis diržas sujungia odinius viržius, kad jie nevirstų žemyn. XX a. trečiajame ketvirtajame dešimtmetyje kai kurie kernaviškiai brankto nebe'vartojo — viržius kabindavo už ienų galuose esančių geležinių kilpų.

Viena puošniausių išeiginių pakinktų dalių buvo kamanos (žr. 65 nuotr.), jas sudaro du išilginiai diržai ir vienas skersinis diržas per kaktą. Šioje apylinkėje neteko matyti, kad kamanos turėtų ir antrąjį skersinį diržą (per nosį). Išilginiai diržai sujungti blizgančiomis žalvarinėmis sagtimis, kurios yra kartu ir kamanų papuošimas. Kaktos diržas papuoštas blizgančia grandinėle. Tose vietose, kur kaktos diržas jungiasi su išilginiais diržais, uždėti apskriti pagražinimai. Prie akių pridėti apskriti odiniai lopai su įspaustomis metalinėmis skardelėmis — *akiniai*. Kernaviškiai visaip mano: vieniems akiniai saugą, kad arkliai nesibaidytų, kitiems tai esąs nepraktiškas daiktas, nes, nematydamas, kas dedasi šonuose, arklys daugiau baidąsis, staiga išvydęs ką nors neįprasta. Stiprius ir besibaidančius arklius žabojo laužtukais, ne žąslais.

Važiuojant piršliais, į vestuves, arkliui ant kaklo kabindavo žvangučius (žr. 65 nuotr.) (ant odinio diržo prikabinama 12—24 skambaliukai) arba vieną skambalą.

Išeiginius pakinktus turėjo turtingesnieji valstiečiai ir juos labai saugojo: grįžę iš kelionės nuvalydavo, ištepdavo tepalu ir pakabindavo sausoje vietoje, kartais net įdėję į specialų drobinį maišelį. Pirktiniai odiniai pakinktai buvo brangūs: *šorkos* be papuošimų kainavo apie 80 litų, o su papuošimais — apie 120 litų, darbiniai pavalkai kainavo apie 12—18 litų, o puošnūs — apie 25 litus.

Mažažemiai valstiečiai retai įsigydavo išeiginius pakinktus, todėl šventadieniais važinėjo pasikinkę arklius paprastais darbiniais, o iškilmingoms progoms gražesnius skolinosi iš kaimynų.

MILDA SKEIRYTĖ

AUDIMAS

Ekspedicijoje surinkti duomenys leidžia apibūdinti verpimą bei audimą Kernavės apylinkės valstiečių ūkiuose šio šimtmečio pirmojoje pusėje.

Dauguma Kernavės apylinkės moterų net iki II pasaulinio karo pačios ausdavosi visas drabužių medžiagas ir buitinius-dekoratyvinius audeklus. 10—12 metų mergaitės jau pradėdavo verpti, o 15—16 — austi sau kraitį. Šio sudėtingo ir gražaus darbo mergaitės mokėsi noriai, kai kurios net su kažkokiu gaivališku įkarščiu (pavyzdžiui, audėja Zosė Vilkevičienė iš Musninkų, niekieno nemokoma, pradėjusi austi net nuo 13 metų).

Kernavės apylinkėse, kaip ir visoje Lietuvoje, audinių pagrindinė žaliava buvo vilna ir linas. Nuo XX a. pradžios pradėta naudoti pirktinė žaliava — medvilnė, vėliau ir šilkas.

L i n a i. Kernavės apylinkėje buvo auginami linai ilgūnėliai, daugiausia mėlynažiedžiai. Gausus linų pluošto ir sėmenų derlius iš šios veislės linų būna tik derlingose dirvose. Tokiems linams reikia nemaža drėgmės ir šilumos. Kernavės apylinkės žemė nėra gera linams, nes čia daug smėlynų. Gal todėl valstiečių ūkiuose linų ir buvo auginama nedaug, tik savo reikalams.

Linų buvo sėjama paprastai nuo 5 iki 50 arų (vidutiniškai 20—25 arai) — pagal turimą žemę, jos derlingumą. Dirvą parinkdavo žemesnėse vietose plėšinyje, rugienoje arba bulvienoje. Sėja prasidėdavo gegužės pradžioje. Linai, pasėti gegužės pabaigoje (20—25 d.), buvo laikomi vėlyvais. Anot Leono Barsuko (68 m.), „sėk ant Stanislovo, tai linai bus ilgi". Ir iš tiesų, anksti pasėti linai būdavę taip ilgi, kad minant net ant mintuvų rankenos užsivyniodavę. Linus sėdavo vyrai. Sėjimo diena turėjo būti debesuota ir be *žieminio* vėjo. Tada linų pluoštas būsiąs tvirtas ir gausus. Sudygusius linus ravėdavo moterys.

Rugpiūčio mėnesį, pageltonavus linų galvutėms, moterys linus nuraudavo. Nurautus surišdavo į saujas ir statydavo po dešimt į *gubeles* — penkias saujas vienoje ir penkias kitoje pusėje. Jeigu būdavo tinkamas oras, savaitę dvi padžiovintus linus („kai barška galvutės") suveždavo į klojimą arba pašiūrę.

Linus kuldavo klojime. Pirmiausia buvo nutraukomos galvutės. Tatai buvo daroma keliais būdais: paskleistą linų saują klojime ant pado vartant, galvutės nudaužomos spragilu arba, saują pasidėjus ant lentos ar suolo, numušamos kultuvėmis ar mediniais *kuolais*

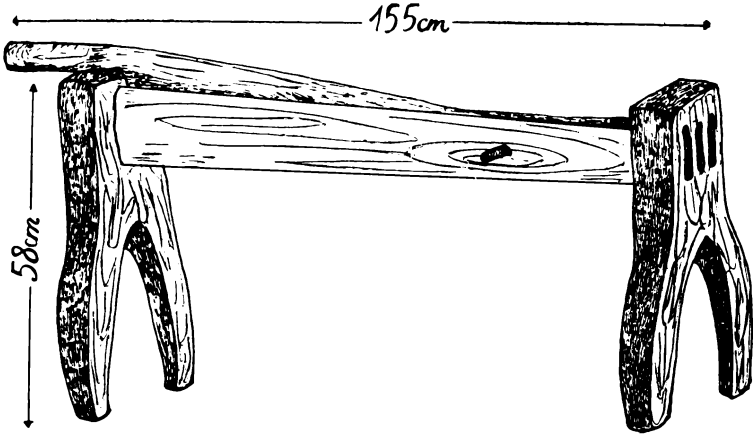
(stačiakampis įrankėlis 15×8×8 cm dydžio su apvaliu 23—25 cm kotu). Ir vienu, ir kitu būdu nutraukytos linų galvutės kuliamos spragilais, kol išbyra sėmenys. Valydavo sėmenis vėtant kelis kartus su vėtykle, o vėlesniais laikais — arpuojant.

Kernavės apylinkėse linų pluoštas buvo atskiriamas klojėjant linus ant pievos arba dobilienos. Linus klodavo moterys rugsėjo mėnesį. Saujas klodavo eilutėmis taip, kad linų viršūnės „žiūrėtų į tekančią saulę". Taip sukloti linai geriau atsiklojėdavo. Eilutės gale, puslankiu paskleidus vieną saują, sudėdavo iš linų kryžių. Buvo tikima, kad tada vėjas neišnešios linų. Linai klojėdavosi dvi tris savaites, o jei oras sausas, net dukart ilgiau. Ar linai gerai atsiklojėję, pažindavo, šiaudelius patrynę tarp rankų (žiūrėdavo, ar pluoštas lengvai atsiskiria). Tikrindavo ir kitaip. Kaip prisimena Stasė Barsukienė (59 m.), jos mama kartkartėmis siųsdavusi vaikus parnešti iš kelių vietų parinktų linų šiaudelių. Juos padžiovindavę ir mindavę mintuvais — gerai atsiklojėjusių linų pluoštas lengvai atsiplaušodavęs. Atsiklojėjusius linus pakeldavo moterys rankomis arba su piautuvu ir palikdavo vienai parai džiūti. Tada šiaudų grįžtėmis linus rišdavo į kūlius ir veždavo į klojimą.

Spalio—lapkričio mėn. prasidėdavo linų mynės. Visoje Kernavės apylinkėje buvo vartojami rankiniai aukštaitiškojo tipo laužtuvai-mintuvai (1 pav.)[1]. Gyventojai mini meistrą, dariusį mintuvus,— Petrą Ražauską (mirė 1962 m., sulaukęs 87 metų).

XX a. pirmaisiais dešimtmečiais, kaip prisimena kernaviškis Stanislovas Visockas (73 m.), linus mindavusios pačios šeimininkės. Vakare gerai iškūrenama pirkios krosnis (kaip duonai kepti) ir joje sustatomos viršūnė-

[1] Šiam straipsniui piešinius darė Ona Petkevičiūtė

1 pav. Mintuvai, Semeniškių k.

mis suremtos linų saujos. Šeimininkė, atsikėlusi antrą trečią val. nakties, nešdavusi linus į pašiūrę ir iki pusryčių išmindavusi. Taip dirbant, mynės trukdavusios mėnesį ir daugiau.

Pradėjus linus džiovinti pirtyse, buvo telkiamos mynimo talkos. Pirtyse plautus paplatindavo ir ant jų paskleisdavo eilutėmis stačias linų saujas. Eilutes *(lovas)* atskirdavo kartimis. Pirtyje tilpdavo trys keturios *lovos.* Krosnį kūrendavo du kartus — vakare ir rytą prieš mynimą. Sugebėjimas gerai iškūrenti pirtį buvo laikoma dideliu dalyku. Ne kiekvienas šeimininkas mokėdavo pats tai padaryti, todėl kartais buvo kviečiami žmonės, garsėję kaip mokovai.

Išmintus linus rišdavo į pėdus: iš dviejų trijų saujų padarydavo grįžtę ir su ja surišdavo tiek saujų, kiek tilpdavo. Jei derlius geras, iš vienos pirties būdavo aštuoni pėdai. Visą ūkininko derlių dažniausiai sudarydavo dvi pirtys. Pėdus sudėdavo pirkioje ant aukšto.

Linamynio talkos būdavo atbūtinės.

Vėliau, turint laisvesnio laiko, linus brukdavo. Kernavės apylinkėje priebrukas buvo vadinamas *ežiuku, dieduku.* Bruktuvė buvo dviašmenė lopetinė arba gale apvalėjanti. Brukdavo dažniausiai moterys tvarte, jei nešalta — lauke. Brukant subyrėjusius spalius naudojo kaip šilumos izoliacinę medžiagą, o nuobrukas — pančiams vyti. Išbruktas linų saujas surišdavo į tokius pat pėdus, kaip ir po mynimo.

Galutinai linus paruošdavo šukuojant. Šepečiai buvo su mediniais dantimis. Kruopščiai šukuodavo du kartus: pirmą kartą šepečiu su retais dantimis, antrą kartą su tankesniais. Po pirmo šukavimo gautą pluoštą — pakulas — verpdavo maišams, kasdienėms paklodėms, dėdavo į antklodes; antrojo šukavimo pluoštą — pašukas — verpdavo baltoms paklodėms, drobėms. Jei norėdavo „linelio kaip aukso gauti", šukuodavo ir trečią kartą, su šeriniu šepečiu.

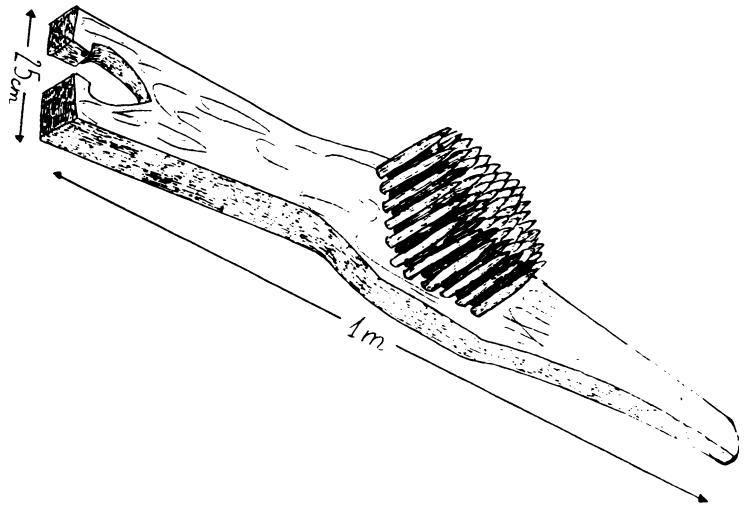
Šukuojamieji šepečiai įprastinio tipo: 80—100 cm ilgio lentos viduryje sukalti mediniai dantys kvadratu arba skrituliu (2 pav.). Šukuojant šepečius laikydavo įspraustus tarp kojų ir tada pro skylę, esančią apatinėje šepečio dalyje, prakišdavo lazdą, kurią primindavo su koja.

Iššukuotas linų saujas sudėdavo įvairiai — 10—20 linų saujų susukdavo ir sulenkdavo į *pundelius* arba 10 linų saujų supindavo į *kasą.* Taip sudėtus linus laikydavo skrynioje, kol prireiks verpti. Kuo ilgiau guli linas, tuo jis minkštesnis; Kernavės apylinkėje linus išlaikydavo vidutiniškai dvejus trejus metus.

Švarus linų pluoštas buvo verpiamas gražiausioms drobėms, staltiesėms, rankšluosčiams, lovatiesėms.

Iš linų buvo gaunamas dar vienas vertingas dalykas — sėmenys. Gerai užderėjus linams, sėmenų būdavo prikuliama 3,2—3,5 cnt iš hektaro. Dalis sėmenų buvo

paliekama sėklai, kurią laikydavo svirno aruoduose arba statinėje. Kitus sėmenis sunaudodavo aliejui gaminti. Dažnas ūkininkas spausdavo aliejų pats. Sėmenis gerai išdžiovindavo („iki suspraginimo") ir sugrūsdavo piestoje. Sugrūstus truputį supildavo vandeniu, pašutindavo ir sukrėsdavo į sūrmaišį. Šį dėdavo į spaustuvus (dvi lentelės, viename gale sujungtos), o spaustuvus — į trinką su skyle, stovinčią ant keturių kojų. Į tarpą tarp spaustuvų viršaus ir trinkos krašto mušdavo medinius pleištus iš abiejų pusių, ir aliejus tekėdavo į puodynę, stovinčią po trinka.

2 pav. Šepetys linams šukuoti, Semeniškių k.

Kernavei gretimose apylinkėse buvo keletas ūkininkų, turėjusių specialius įrenginius aliejui iš sėmenų spausti. Antai Pilecko (1900—1964 m.) sodyboje Padvarių k. (Dūkštų apyl., Vilniaus raj.) ekspedicijos metu toks renginys buvo rastas. Aliejui sėmenys sumalami.

Miltai išdžiovinami specialiame *bubine* ir sudedami į išklotą audeklu storos skardos cilindrą su skylėtomis sienelėmis ir dugnu (skersmuo 30 cm, aukštis 15 cm). Savo ruožtu cilindras, uždengtas mediniu dangčiu, dedamas į šiek tiek didesnį cilindrą su anga aliejui ištekėti. Aliejus spaudžiamas, sukant sraigtą, kuris remiasi į medinio dangčio centrą. Sraigtas įtvirtintas tarp kampuočių, įkaltų į žemę, o viršutinė jo dalis įtaisyta 107 cm skersmens rate, kurį suka vyrai. Jei sėmenys švarūs, iš vieno pūdo buvo prispaudžiama 8—10 litrų aliejaus (mažiausiai 6—7 litrai). Už pasinaudojimą aliejaus spaustuvu dažniausiai buvo atsilyginama natūra (palikdavo dalį aliejaus).

Linų sėmenų išspaudos buvo gyvuliams „didelis skanėstas", ir jų duodavo tik veršeliams ar sergančioms karvėms.

K a n a p ė s Kernavės apylinkėje buvo auginamos ne visuose ūkiuose. Vidutiniškai kanapėmis būdavo užsėjama du trys arai daržo. Sėdavo kanapes beveik tuo pačiu metu, kaip ir linus, tik nuraudavo pleiskanes anksčiau, o grūdines — vėliau. Visi kanapių pluošto apdorojimo darbai bei įrankiai tie patys, kaip ir linų. Skirtumas toks, kad kanapių pluoštas nuo stiebelių atsiskiria ne klojėjamas, o mirkomas. Kanapes mirkydavo duobėje su vandeniu dvi tris savaites. Iš pluošto buvo sukami itin stiprūs pančiai, vadelės, virvės, o iš sėmenų spaudžiamas aliejus. Pirmojo pasaulinio karo metu kanapių išspaudas vartojo net maistui — dėdavo į duoną, valgė su bulvėmis. Kai kurios šeimininkės vartojo maistui ir kanapių sėmenis — iš sugrūstų sėmenų darė padažą prie sklindžių.

V i l n a. Kernavės apylinkės ūkiuose vidutiniškai buvo auginama po tris keturias senas avis. Avys buvo pilkos, juodos, baltos, pusšvelnės ir šiurkščios vilnos.

Avis kirpdavo du, dažniausiai tris kartus per metus (gegužės—rugsėjo mėn., balandžio—rugpiūčio—gruodžio mėn.) geležinėmis smailomis žirklėmis. Nukirptos vilnos neplaudavo, nes tokios neėda kandys ir ji tinka veltiniams velti. Vilnas laikydavo maišuose, pakabintuose troboje ant aukšto. Prieš karšimą vilnas išpešiodavo rankomis; karšdavo Musninkuose arba Kernavėje, seniau rankomis, o vėliau elektra sukamais karštuvais. Visą vilną moterys dažniausiai susiverpdavo pačios.

V e r p i m a s. Verpstuku verpti nebeteko jau nė vienai Kernavės apylinkės verpėjai. Pagal prisiminimus, verpstuku verpė tik senos moterys. Štai Adomo Serulevičiaus (61 m.) sodyboje rastas verpstukas, kuriuo verpė jo bobutė; Stanislovas Visockas prisimena, kaip verpstuku verpė jo bobutė, kuri tiesiog negalėjusi įprasti prie ratelio. Kernavės apylinkės pirkiose neberasta verpsčių, naudotų kuodeliui tvirtinti, verpiant verpstuku. Kelios tokios verpstės, dailiai drožinėtos, yra tik Kernavės kraštotyros muziejuje (žr. 34 nuotr. ir pieš. p. 78).

Šiuo metu beveik kiekvienoje troboje yra ratelis. Kernavės apylinkėse buvo ir tebėra naudojami gulstinio tipo rateliai. Meninis ratelių apipavidalinimas gan vienodas ir nesudėtingas. Prieverpstės yra tiesių arba apvalių linijų, galuose smailėjančios arba suapvalintos su negiliomis dekoratyviomis išpiovomis šonuose. Gražiai puoštas Albinos Pileckienės ratelis, darytas maždaug prieš 60 metų. Pas Mykolą Važnevičių (70 m.) taip pat rastas dailus ratelis, kurį darė jo tėvas — Aleksas Važnevičius (1870—1952 m.) maždaug prieš 30 metų.

Kernavės apylinkėje, kaip ir kitose Lietuvos vietose, moterys rinkdavosi į vakarones (jos trukdavo iki 11—12 val.). Mergaitės ir jaunos moterys su savo rateliais rinkdavosi paeiliui viena pas kitą ir verpdavo tik linus. Šeimininkė suruošdavo vaišių, kartais sueidavo ir vai-

kinai —„pažiūrėti, kuri greičiau verpia". Gera verpėja per vakarą suverpdavo vieną ritę linų. Vilnas daugiausia verpdavo vyresnės moterys, nes mergaitei kažkodėl vilną verpti buvo „gėda".

Stengtasi iki Kalėdų suverpti pakulas ir pašukas, o sausio mėn. pradėti verpti linus ir iki Velykų baigti, nes kovo—balandžio mėn. buvo pradedama austi.

Kernavės apylinkėje buvo moterų, kurios verpė ne tik sau, bet prisiimdavo svetimų verpalų, imdavo užmokestį maistu arba pinigais (už linų svaro suverpimą — 20 kap., pakulų ir vilnų — 15 kap.).

Verpalų paruošimas austi. Audeklams suverptus verpalus pirmiausia suvydavo į gijas. Vieną giją sudarė 20 posmų, vieną posmą — 40 siūlų. Posmais suskirstytos gijos palengvina apskaičiuoti verpalų kiekį, reikalingą audimui. Verpalus suvydavo į gijas lankčiais. Kernavės apylinkėje siūlai buvo lenkiami ir rankiniais, ir sukamaisiais lankčiais. Rankinį lanktį sudaro tiesus kotas, kurio abiejuose galuose įtaisyti du statūs rageliai. Sukamieji lankčiai, turintys keturis ragelius, buvo įtaisomi į specialų stovą arba įkišami į sienos plyšį. Suvyti į gijas verpalai buvo dažomi arba balinami.

Metmenims skirti verpalai po dažymo arba balinimo buvo suvejami ant krijelių. Pervejant iš gijų siūlus metmenims ant krijelių, ataudams į šeivas arba vyniojant į kamuolius, būtinas prietaisas buvo vytuvai. Juos sudaro dvi kryžmos, horizontaliai uždėtos ant stovo. Kryžmų galuose padaryta keletas skylių įstatyti pagaliukams, ant kurių užmaunama gija. Nuo vytuvų vejant gijų siūlus (dažniausiai siūti) buvo naudojamas vijurkas, kad siūlas būtų gražus ir lygus. Vijurkas — tai 15—20 cm ilgio apvalus pagaliukas su priešinguose galuose padarytomis nedidelėmis įpiovomis per 2 cm nuo

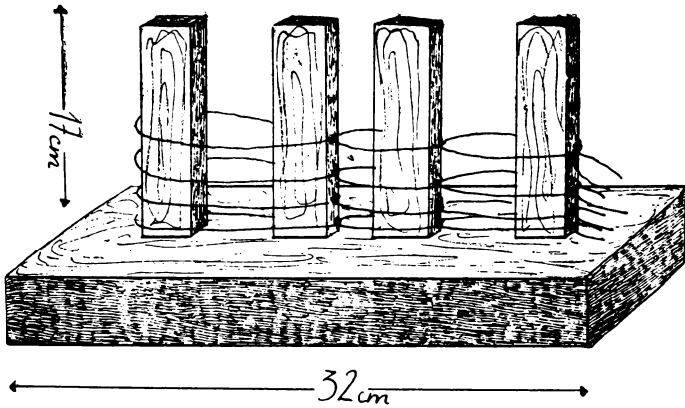
krašto. Abiejuose pagaliuko galuose nuo centro iki įpiovų padarytos išilginės skylutės siūlui praeiti.

Kernavės apylinkėje dar yra audėjų, kurios, pradėjusios austi, audeklą apmesdavo ant sienos ir tik vėliau ant sukamųjų mestuvų, nors jų jau buvo atsiradę XIX a. antrojoje pusėje. Metimo ilgį matuodavo *sienomis*. Viena *siena* 7—8 aršinai (aršinas —„per plaštaką mažiau už metrą"). Tiek ant sienos, tiek ant kilnojamų sukamųjų mestuvų taip pat metama ir kitose Lietuvos vietose.

A u d i m a s. Kernavės apylinkėje buvo ir tebėra naudojamos siauros, pilnų rėmų audimo staklės. Tik vienoje sodyboje teko matyti nepilnų rėmų stakles. Savo konstrukcija ir pagrindinėmis dalimis abejos staklės beveik nesiskiria nuo visoje Lietuvoje vartotų. Pastebėta tik kitoniškas metmenų veleno įtvirtinimas. Tasai velenas baigiasi: 1) mediniu ratu su keliomis skylėmis (perkeliant pagalį iš vienos skylės į kitą, paduodami metmenys); 2) mediniu ratu su įmuštais pagaliukais, už kurių kabinasi strektė su pailgintu kotu; 3) mediniu ratu, kur įmušti pagaliukai (į juos remiasi strektė, pakabinta ant horizontalaus kaiščio; audėja pastumia strektę su pagaliu neatsikeldama); 4) mediniu ratu su karpytais krumpliais, į kuriuos remiasi pastoviai įtvirtinta nedidelė strektė.

Audžiama buvo su šaudyklėmis, jos buvo atviros virbalinės, dažno ūkininko pasidaromos iš klevo. Skietai nendriniai, buvo perkami turguje. Nyteles darydavosi pačios audėjos ant specialaus varstotėlio. Varstotėlį sudaro stovelis su keturiais statmenai įtvirtintais pagaliukais (3 pav.). Nyteles darė iš stiprių lininių siūlų.

Metimą įriesdavo į stakles dviese. Įriečiama buvo paprastu skietu, tik veriama po keturis siūlus į kas antrą tarpudantį. XIX a. gale įriečiama buvo retu specialiu

3 pav. Varstotėlis nytims daryti, Semeniškių k.

skietu (jo pavyzdys rastas tik Stefanijos Smolkienės, 76 m., sodyboje).

Vilnonis audeklas audžiant buvo įtempiamas sprąstimis.

Jeigu metimo siūlai nelygūs arba nelabai tinka parinktam skietui, metmenys būdavo *šliktuojami:* į pavirintus linų sėmenis dažydavo šepetį ir per metmenis braukdavo.

Įdomu, kad Zosė Vilkevičienė (75 m.) mokėjo austi be siūlės siaurose staklėse. Šis darbas, žinoma, reikalavo nepaprasto kantrumo ir daug laiko. Daroma buvo taip. Audžiant pirmąją pusę, palikdavo neįaustą ataudą tokio ilgio kaip audeklo plotis. Išaudusi reikiamą audeklo gabalą, ji audeklą atkirpdavo, dėdavo jį šalia skieto ir, įvėrusi į šaudyklę kiekvieną neįaustą ataudo siūlą atskirai, permesdavo pro žiotis. Tokiai staltiesei ar lovatiesei buvo apsiuvami tik kraštai.

D a ž y m a s. Ekspedicijoje nepavyko nustatyti, kada Kernavės apylinkėje buvo pradėta naudoti pirktiniai (cheminiai) dažai. Tačiau augaliniais dažais buvo dažo-

ma iki pat XX a. pradžios ir vėl imta dažyti abiejų pasaulinių karų metais, kai dažų nebuvo kur pirkti.

Naminius dažus šeimininkės gamino pačios. Linams dažyti naudojo: alksnio žievę, su kuria dažė rudai su auksiniu atspalviu; rugiagėles — geltonai į žalumą; ramunes — šviesiai geltonai; beržo, liepos, lazdyno žieves sumaišius — rudai su raudonumo atspalviu; suodžius — rudai; meškauoges — juodai. Dažams žievę nuskusdavo, padžiovindavo, virindavo. Į tirpalą sudėdavo verpalus, gerokai pavirindavo, atvėsindavo tame pačiame tirpale, skalaudavo ir džiovindavo. Įdomiai dažė su meškauogėmis. Čia buvo naudojamas balos vanduo, turintis daug rūdžių. Dažė keliais būdais: 1) meškauoges išvirina, sudeda verpalus, pavirina, paskui verpalus neša į balą, kur daug rūdžių, ir laiko ten 1—2 val., tada skalauja ir džiovina; 2) verpalus perpila tris kartus balos vandeniu su meškauogėmis; po kiekvieno perpylimo išdžiovina, o paskutinį kartą užpylus, virina, ataušina, vėl skalauja ir džiovina; 3) sudrėkintus verpalus mirko baloje parą, išplauna, virina puode su meškauogėmis, atvėsina, vėl skalauja, džiovina. Įdėjus meškauogių mažiau, jos nudažo ne juodai, bet mėlynai.

Vilnos verpalus taip pat dažė su meškauogėmis, tik įdėdavo miltų raugalo. Be to, vilną dažė su alksnio žieve rudai, ąžuolo žieve pilkai, su suodžiais tamsiai rudai. Suodžius dažymui užmerkdavo šiltame vandenyje, palaikydavo savaitę, nukošdavo, užvirindavo ir sudėdavo verpalus. Viską gerokai pavirindavo, ataušindavo, skalaudavo ir džiovindavo.

B a l i n i m a s. Išaustas drobes merkdavo į šarmą dideliame kubile su užkimšta skyle dugne *(žlugtan)*. Šarmą paruošdavo iš beržo, uosio ar alksnio pelenų. Šarmu perpildavo kelis kartus ir jame laikydavo dvi tris dienas. Tada audeklus gerai išvelėdavo kūdroje ir tiesdavo

saulėkaitoje žolėje. Po kiek laiko vėl pavelėdavo ir vėl tiesdavo. Taip darydavo, kol drobės išbąla. Išbalintas drobes virindavo su pelenais, dar kartą išvelėdavo ir susukdavo į rietimus. Audeklą sulenkdavo dvigubai dviese: viena audeklą prilaiko, kita traukia per stalą ir kietai suka ant lazdos. Audeklą susukus, lazda ištraukiama, ir rietimas dedamas į skrynią.

V ė l i m a s. Vilnonius audinius — milus — ausdavo retus ir minkštus, o paskui veldavo. Tokie audiniai būdavo ir šilti, ir stiprūs.

Pirmaisiais šio šimtmečio dešimtmečiais milą veldavo namuose, o vėlesniais — veždavo į malūnus, prie kurių buvo įrengtos specialios vėlyklos. Namuose milą vėlė dvejopai. Susiuva audinio galus, audinį sulanksto, deda į lovius, užpila karštu vandeniu ir glamžo. Taip daro keletą sykių, vis keičiant vandenį. Tada vienas žmogus audinį prilaiko, kitas tempia ir kietai suvynioja ant veleno, storai apsiuva drobe ir deda į karštą krosnį, išvalius žarijas. Krosnyje laiko iki ryto („kol sustingsta"). Išėmus iš krosnies, išvynioja ir džiovina. Arba būdavo daroma taip. Supurkštas arba karštame vandenyje išglamžytas audinys būdavo suvyniojamas ant veleno ir kočiojamas, ir tiktai išdžiūvęs išvyniojamas.

Gerai suveltas ir išdžiovintas milas „treška ir žvilga".

DALIA ŠILAINYTĖ

Į MARGUOSIUS KRAITELIUS PAŽVELGUS

Kernavės apylinkėse beveik kiekvienų namų šeimininkė turėjo kuo pradžiuginti mūsų akis. Iš senos kraičio skrynios, iš naujos spintos lentynų iškeldavo jei ne

savo, tai dar motinos ar netgi bobutės austų, raštais mirgančių audinių.

Iš viso ekspedicijos metu dailininkės[1] nupiešė 450 audinių ir mezginių. Didžiausią dalį nupieštų audinių sudaro lovatiesės ir rankšluosčiai.

Baltieji audiniai, t. y. rankšluosčiai, staltiesės, paklodės, užvalkalai, gausiausiai išlikę iš Kernavės apylinkių senųjų moterų atsineštųjų kraičių.

Seniausi baltieji audiniai, turintys po 70—80 ir daugiau metų, gryni lininiai. Dabar juose kartais sunku beįžiūrėti buvusius balinto ir nebalinto lino derinius. Vėlesni baltieji audiniai (tarpukario, antrojo pasaulinio karo ir pokario metų) austi iš baltos medvilnės (metmenys) ir nebalintų linų (ataudai).

Norėdamos audinį padaryti dekoratyvesnį, audėjos dažnai ataudų linus dažydavo natūraliais augaliniais dažais: ąžuolo, alksnio žievėmis, kadagiais. Dabartinės audėjos kartais bando tai padaryti cheminėmis priemonėmis (pvz., melsve dažo pilkus ataudų linus).

Iš baltųjų audinių Kernavės apylinkėse labiausiai paplitę rankšluosčiai. Čia jie audžiami dviem pagrindiniais būdais: 1) dimais, arba pluoštu, 2) servetomis. Kartais randama ir rinktiniu būdu austų rankšluosčių.

Ausdamos rankšluosčius dimais, Kernavės apylinkių audėjos vėrė metmenis į keturias arba į aštuonias nytis. Dažniau audė keturnyčiais dimais. Šis audimo būdas paplitęs visoje Lietuvoje ir dėl techninių savybių patogumo, ir dėl tradicijos[2].

---

[1] Audinius piešė dailininkės tekstilininkės: J. Būtaitė, A. Jasiūnaitė, N. Kukuoškaitė, B. Orlingytė, G. Puodžiukaitytė, D. Šilainytė, O. Vaitkutė, VDI studentės V. Kaminskaitė ir S. Vaitiekūnaitė.

[2] J. Balčikonis, Audinių raštai, Vilnius, 1961.

Seniausieji Kernavės apylinkėse keturnyčiais dimais austi rankšluosčiai turi dvi rašto dalis. Jų raštai paprastesni, monotoniškesni, turintys labai aiškų ritmą. Dažniausiai jie tik iš įvairaus dydžio langelių ir stulpelių, tačiau ta monotonija savotiškai žavi. Labai gražūs keturnyčiais dimais austi rankšluosčiai, kurių raštas turi tris ar keturias dalis. Tam tikrose vietose, rašto siūlams susipynus su dugno siūlais, susidaro pustoniai.

Keturnyčiais dimais austų Kernavės rankšluosčių raštai gana smulkūs, kartais tiesiog juvelyriški. Mėgstama smulkius langelius ar stulpelius jungti į stambesnes formas: pailgintus stačiakampius ar kvadratėlius, išdėstytus diagonalėmis ar kryžmiškai. Dažniausiai pastebima simetrinė raštų kompozicija. Labai mėgstama išilginė raštų slinktis, o tai būdinga visiems rankšluosčiams, ne tik dimais austiems.

Kernavės apylinkėse audė rankšluosčius ir aštuonianyčiais dimais, bet žymiai rečiau negu keturnyčiais. Šiuo būdu audžiant, raštas, kaip ir keturnyčiuose dimuose, susidaro iš palaidų siūlų pluoštelių, tačiau ornamentai stambesni ir dugne nebėra pustonių. Kernavės aštuonianyčiams rankšluosčiams būdingiausi akėtiniai ir kryžiokiniai raštų motyvai.

Nelengva pasakyti, kokių rankšluosčių kernaviškės audė daugiau: diminių ar servetinių. Diminius tarė esant gražesnius, o servetinius — praktiškesnius dėl plonumo ir glaudaus siūlo susipynimo. Todėl servetine technika išausti baltieji audiniai (rankšluosčiai, staltiesės, užvalkalai, paklodės) plačiai vartojami buityje.

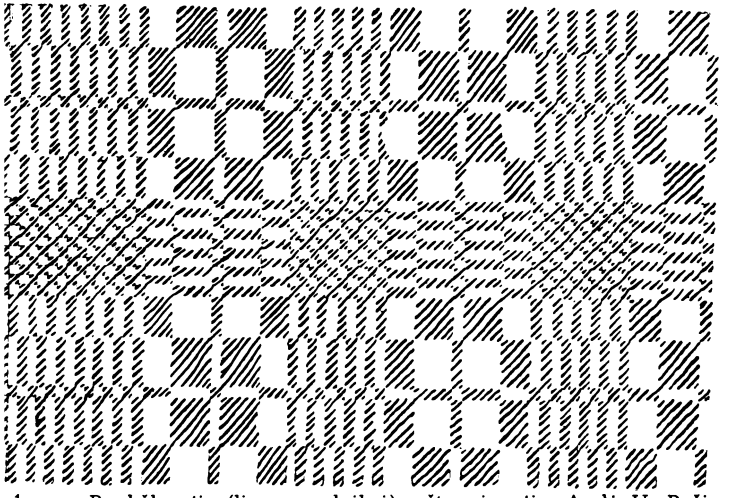
Savo grožiu servetiniai rankšluosčiai dažnai niekuo nenusileidžia diminiams rankšluosčiams.

Kernavės apylinkių servetiniai rankšluosčiai austi ruoželiu per 8 nytis ir atlasu per 10, 12, 15, 16, 20 nyčių.

Labai plačiai vartojamas atlasinis pynimas, kuris kitur ne taip mėgstamas, kaip ruoželis.

Servetinių rankšluosčių, austų per 8 ir 10 nyčių, raštai labai panašūs, o kartais ir visai tokie pat kaip keturnyčių dimų, tik neturi pustonių; be to, šie raštai dažniausiai sudaro stambesnes plokštumas, negu keturnyčių dimų raštai. Tiesa, senesnieji Kernavės apylinkių servetiniai rankšluosčiai (XIX a. pab. ir XX a. pr.) turi smulkesnių plokštumų raštus, labai aiškų ritmą. Mėgstami vienodi išilginiai dryželiai arba šachmatiškai išdėstyti langeliai, suketėlių motyvai.

Servetiniuose Kernavės apylinkių baltuosiuose audiniuose (tiek rankšluosčiuose, tiek ir staltiesėse) aiškiai atsiskleidžia lietuvių liaudžiai būdingas kontrasto principas rašto motyvų komponavime. Šalia stambesnių plokštumų dedamos smulkesnės, siauresnės ir išdėstomos pakaitomis (1 pav.).

1 pav. Rankšluostis (linas, medvilnė), aštuonianytis. Audė U. Pečiulienė 1936 m., Pakalnės k.

Servetiniai rankšluosčiai dvylikos, penkiolikos, šešiolikos, dvidešimties ir daugiau nyčių austi išimtinai atlasiniu pynimu. Šių rankšluosčių raštai, būdami sudėtingesni, tarsi turi daugiau erdvės, jie laisviau išdėstyti. Šių rankšluosčių ypatybė yra katpėdėlių motyvai, išdėlioti įvairiausiais būdais; katpėdėlės komponuojamos į keturkampius ar į ratilus, grupuojamos po kelias, išdėstomos šachmatiškai arba eilėmis, besikeičiančiomis su kitų motyvų eilėmis.

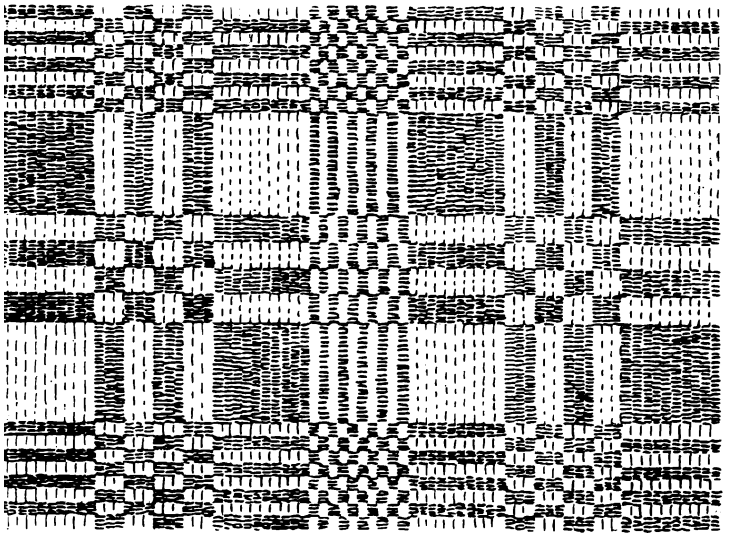
Beveik visi Kernavės apylinkių rankšluosčiai uždaros kompozicijos — turi kraštelius, o galai užbaigti raudonais siūlais ar mezginiais. Senesniųjų rankšluosčių galai užausti raudonų siūlų skersiniais dryžiais. Kartais šalia raudonos spalvos įaudžiama ir mėlynos. Mezginių raštai dažniausiai geometriniai, rečiau augaliniai, retkarčiais pasitaiko ir gyvūninių motyvų, pvz., šuniukai. Mėgstamiausi mezginiuose yra rombelių, žvaigždučių, saulučių motyvai. Kartais rankšluosčiai užbaigiami įdomiu pusės skritulio pavidalo mezginiu su vienu dideliu kutu apačioje. Gražiausi mezginiai su geometriniu ornamentu. Jie kuo puikiausiai dera prie rankšluosčių raštų.

Rinktiniai rankšluosčiai Kernavės apylinkėse nebuvo labai paplitę. Pastaruoju metu audėjos kartais išaudžia tokių rankšluosčių su stambiais augaliniais raštais, nusižiūrėtais iš rinktinių lovatiesių.

S t a l t i e s ė s Kernavės apylinkėse audžiamos daugiausia servetomis, nors yra ir dimais austų (2 pav.).

Dimais austos staltiesės švenčių metu dažnai panaudojamos ir kaip lovatiesės, tuo labiau kad staltiesių turima ir aštuonianyčiais dimais austų. Diminių staltiesių raštai panašūs į rankšluosčių raštus, tik didesni ir kitaip išdėstyti, labiau pritaikyti staltiesės plokštumai.

Servetomis austose staltiesėse vartojami tie patys pynimai, kaip ir servetiniuose rankšluosčiuose: atlasas ir

2 pav. Staltiesė (baltos medvilnės metmenys, nebalintų linų ataudai), keturnyčiai dimai. Audė A. Pileckienė apie 1934 m., Vičiūnų k.

ruoželis. Staltiesės austos daugiau atlasu. Kernavės servetinių staltiesių raštai taip pat labai panašūs į servetinių rankšluosčių raštus, tik gerokai stambesni, turi didesnį raportą. Be to, visų staltiesių rašto motyvus dažniausiai stengiamasi suvesti į kvadratus, tuo tarpu kai rankšluosčiuose vyrauja pailgintos formos.

Medžiaga staltiesių buvo ta pati kaip ir rankšluosčių: senosios staltiesės gryno lino, vėliau austos — medvilnės ir lino. Šiuo metu Kernavės apylinkėse staltiesių beveik nebeaudžiama.

Kernavės apylinkių kaimuose teko matyti ir megztų staltiesių. Jos iš linų arba pakulų; kartais linai derinami su vilnomis. Lininės ar pakulinės dažniausiai vienaspalvės (nedažytos). Spalvota vilna derinama su natūraliais ar juodai dažytais linais. Mezgama rombeliais, kvadra-

tėliais, žvaigždutėmis, saulutėmis. Visi keturi megztų staltiesių kraštai puošiami kutais.

Užvalkalų pagalviams ir patalams Kernavės apylinkėse rasta nedaug, nes jau senokai jų niekas nebeaudžia. Bet ir iš tiek matyti, kad Kernavės apylinkėse užvalkalus audė lygius vienos spalvos ir languotus kelių spalvų.

Vienaspalviai užvalkalai austi iš linų keturių nyčių ruoželiu, „akutėm" arba aštuonių nyčių servetomis.

Languoti užvalkalai austi per dvi nytis. Juose baltas fonas sulanguotas rausva spalva arba rausva ir melsva. Šie užvalkalai iš grynų linų arba iš medvilnės ir linų.

Užvalkalų galuose būdavo įsiuvamas geometrinių raštų mezginys arba žičkų rinkiniai, dažniausiai raudonos spalvos.

Kernaviškės ir dabar labai mėgsta puošti pagalvių užvalkalus mezginiais, juos pačios tebeneria.

Paklodės, kaip ir užvalkalai, dabar jau nebeaudžiamos.

Lininės ar pakulinės paklodės būdavo audžiamos per dvi, keturias nytis arba aštuonių nyčių servetomis.

Servetinių paklodžių raštai panašūs į rankšluosčių ir staltiesių tokiu pat būdu austus raštus.

Paprotys puošti paklodžių kraštus mezginiais ir juos išleisti iš po lovatiesių kraštų, matyt, buvo Kernavės apylinkėse labai paplitęs, nes dar ir dabar prie pirktinių paklodžių prisiuvama mezginių ir lovos taip pat tebeklojamos... Paklodės būdavo puošiamos iš lininių ar pakulinių siūlų nertais mezginiais. Jų raštai išimtinai geometriniai, stamboki, grubesni nei rankšluosčių ar užvalkalų.

Nors baltųjų audinių Kernavės apylinkėse matyta beveik kiekvienoj pirkioj (ir nemažai), bet šiuo metu jų bemaž niekas nebeaudžia. Buityje dažniausiai vartoja

pirktinius rankšluosčius, staltieses, paklodes, užvalkalus. Audžiami kartais tik grynai dekoratyviniai audiniai — pirkiai papuošti ar dovanoms.

Spalvotieji audiniai: tai lovatiesės, čiužiniai, grindų takai.

L o v a t i e s i ų nemaža audė seniau, plačiai tebeaudžiamos jos ir dabar, kaip nė viena kita audinių rūšis, nes jos ir šių dienų buityje plačiausiai pritaikomos. Austos jos įvairiausiomis technikomis: dvinytai, trinytai, dimais, servetomis ir rinktiniu būdu.

Lovatiesėms vartota medžiaga taip pat labai įvairi: pakulos, linai, medvilnė, vilnos, sintetinis šilkas ir net skudurai.

Dvinytės kernaviškių lovatiesės austos drobės pynimu arba ataudų ripsu (sumuštinės).

Drobės pynimu austos lovatiesės dažniausiai lininės arba pakulinės. Jų ir raštai labai paprasti. Dažniausiai kernaviškės audėjos šias lovatieses ausdavo languotas. Tie langai įvairaus dydžio ir įvairių pavidalų: tai visai taisyklingi kvadratai, tai ištęsti į viršų, tai suploti.

Dvinytės lovatiesės *(paklodės)* labai paprastos, kuklios ir dabartinių audėjų jau nebeaudžiamos, bet, pavykus suderinti spalvas, jos būdavo labai gražios. Jose languodavo žalią spalvą su raudona arba rudą, žalią ir geltoną bei kitaip — vis deriniai, nepasižymintys spalvų gausumu.

Sumuštinės dvinytės Kernavės apylinkių lovatiesės skersadryžės. Audinio raštai sudaryti tik iš ataudų, o metmenys paslėpti. Galima rasti tokių lovatiesių, kur ataudų ripsas derinamas su keturių nyčių ruoželiu.

Sumuštinių lovatiesių būdavo ir pakulinių, lininių ir vilnonių. Kernavės apylinkėse dabar jų jau nebeaudžia (Dubingių apylinkėse tokios lovatiesės tebeaudžiamos ir šiandien).

Sumuštinės kernaviškių lovatiesės nėra labai ryškių ir įvairių spalvų. Kelios lygių, santūrių spalvų plokštumos atskiriamos viena nuo kitos ryškesnių siaurų skersinių dryželių juostomis. Kartais tie dryželiai lyg suskaldomi langeliais ar stulpeliais. Tai padaroma, audžiant pakaitomis dviejų spalvų ataudus.

Sumuštinėse lovatiesėse dažniausiai paplitę šie spalvų deriniai: žalia, raudona ir pilka; raudona, mėlyna ir violetinė; pilka, mėlyna, violetinė, rožinė ir kiti.

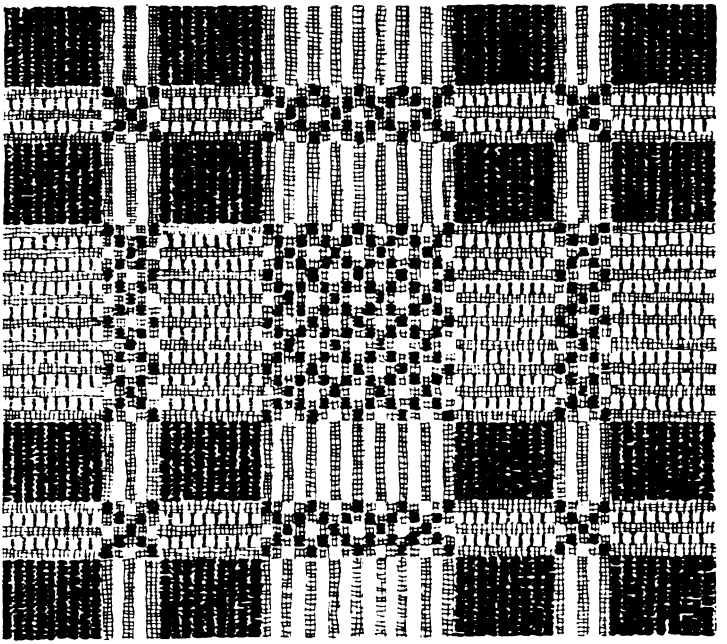
Trinytai austose Kernavės apylinkių lovatiesėse pavartotas keturių nyčių ruoželis ir jo išvestiniai pynimai —„eglutė" ir „akutės". Šios lovatiesės, kaip ir dvinytės, yra lininės ir pakulinės, be to, retkarčiais ataudai būna iš skudurų.

Trinytai austos lovatiesės kartais skersai dryžuotos, bet dažniausiai languotos. Vienu atveju tas languotumas daugiau išryškintas ataudų, kitu atveju — metmenų kryptimi. Tokios lovatiesės beveik visada turi tankiai sudryžuotus kraštus. Dažniausiai pasitaiko šie spalvų deriniai: raudona, žalia, pilka; mėlyna, geltona ir raudona; raudona, geltona, pilka, juoda; oranžinė, violetinė ir juoda.

Trinytai austos Kernavės apylinkių lovatiesės, kaip ir dvinytės pakulinės ar lininės, vadinamos *paklotėmis* ir liaudyje menkiau vertinamos, negu vilnonės ar šilkais austos *(divonai).*

Gausiausią Kernavės lovatiesių grupę sudaro dimais *(dimka)* austos lovatiesės. Vienodai mėgstami tiek keturnyčiai, tiek aštuonianyčiai dimai.

Audžiant lovatieses keturnyčiais dimais, dažniausiai tamsios arba šviesios spalvos fone marginamas antros — ryškesnės ar tamsesnės — spalvos raštas (3 pav.). Tačiau buvo austa ir kitokios lovatiesės (ypač jei raštas paprastesnis): ataudų spalvos keičiamos eilėmis, ir audinys pa-

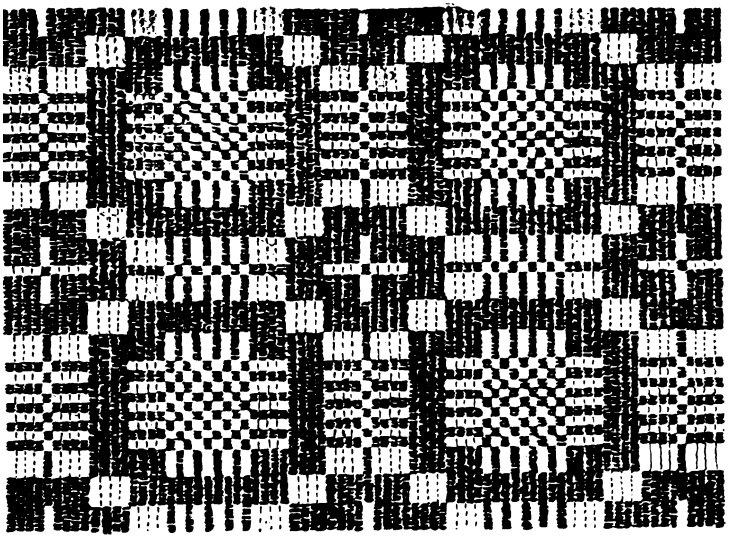

3 pav. Lovatiesė (pakulos), keturnyčiai dimai. Audė J. Bareikienė apie 1949 m., Ardiškio k.

sidaro lyg dryžuotas ar languotas. Tai ypač būdinga senoms dviejų rašto dalių keturnytėms diminėms lovatiesėms.

Diminėse kernaviškių lovatiesėse labai mėgstamas katpėdėlės motyvas; jis ypač dažnai kartojamas trijų bei keturių rašto dalių dimų ornamentuose. Katpėdėlės išdėstomos eilėmis, šachmatiškai, grupuojamos po kelias, komponuojamos į smulkių langelių ratilus (apskritimus) arba keturkampius.

Kernaviškių pamėgti spalvų deriniai diminėse lovatiesėse: juoda—balta; juoda—raudona; žalia—raudona; pilka—tamsiai alyvinė. Būdavo derinama ir daugiau nei

4 pav. Lovatiesė (medvilnė, vilna), aštuonianyčiai dimai. Audė M. Slavčinskienė 1939 m., Kernavė.

dvi spalvos: raudona, pilka, mėlyna; raudona, žalia, juoda; raudona, geltona, žalia, juoda; raudona, geltona, juoda, balta ir kitaip.

Kernavės apylinkėse gana dažnai pasitaiko ir aštuonianyčiais dimais austų lovatiesių.

Nuo keturnyčiais dimais austų šios lovatiesės skiriasi raštų stambumu ir sandara. Keturnyčiuose dimuose atskiros raštų dalys paprastai sujungiamos kampais ir fone dažniausiai turi pustonius, o aštuonianyčiuose dimuose raštų dalys suglaudžiamos šonais, ir pustonių nebėra (4 pav.). Šiose kernaviškių lovatiesėse vyrauja akėtiniai, ąžuolo lapų ir kryžiokų motyvai. Jose dažniausiai derinamos tik dvi spalvos (fono ir rašto). Labiausiai mėgstami aštuonianyčiuose dimuose baltos ir kurios nors ryškios (rožinės) ar tamsesnių spalvų deriniai.

Visos lovatiesės turi kraštus, ritmiškai pakartojančius vidurio rašto motyvą ar jo dalį.

Savotiškai gražios ir įdomios paprasčiausiais būdais (dviem ar keturiom nytim) austos lovatiesės, kurių raštai sudaromi ištraukiant ataudų kilputes. Paprastai juodame fone ištraukytos vienos arba dviejų ryškių spalvų kilputės. Tokių lovatiesių raštai nesudėtingi, geometriniai, neretai stamboki (iš rombų, stačiakampių).

Rinktinės lovatiesės ypač plinta pastaraisiais dešimtmečiais. Galima teigti, kad jos šiuo metu populiariausios iš visų audinių.

Senesnės rinktinės lovatiesės (XX a. antrojo trečiojo dešimtmečio) gana gražios. Jų motyvai dažniausiai geometriniai (žvaigždutės, eglutės, kryžiukai), kartais smarkiai stilizuoti augaliniai ar gyvūniniai. Be to, šie motyvai dažniausiai įkomponuoti į griežtas geometrines formas. Tokios lovatiesės aiškaus ritmo, gražios uždaros kompozicijos, jų kraštai gerai dera su vidurio raštais, tiesiog išplaukia iš jų. Gražūs ir spalvų deriniai: pilka ir tamsiai raudona, violetinė ir raudona, arba juodame fone žėri visos vaivorykštės spalvos.

Tuo tarpu pastaraisiais metais išaustos ir dabar tebeaudžiamos rinktinės lovatiesės jau nebeturi tų gerų ypatybių. Jų raštai beveik visados natūralistiniai augaliniai (rožės, ramunės, vynuogės) arba augalinių ir geometrinių ornamentų kratinys. Vidurio raštai visai nesusieti su pakraščių raštais, o atskiri motyvai nesiderina tarpusavyje. Kompozicija dažniausiai nevykusi. Šiuolaikinėse rinktinėse Kernavės lovatiesėse jaučiama blogo skonio fabrikinių audinių įtaka, jos nebeturi labai būdingo mūsų liaudies tradiciniams audiniams aiškaus ritmo, paprastumo.

Čiužiniai, matyti Kernavės apylinkių kaimuose, buvo audžiami iš storų lininių ar pakulinių siūlų. Dažnai

čiužiniai nesiskiria nuo dryžuotų ir languotų pakulinių lovatiesių. Juos audė dviem, keturiom nytim miliškai, o retkarčiais netgi keturnyčiais dimais, tačiau dažniau ruoželiu keturiom nytim (miliškai). Kernaviškės audėjos daugiausia audė išilgai arba skersai dryžuotus čiužinius.

Čiužiniams būdingas aiškus skirtingo pločio dryžių ritmas, prislopintas pastelinės spalvos. Natūrali pakulų spalva derinama su kitom, ryškesnėm ar tamsesnėm, spalvom: pilka su mėlyna, pilka su rožine ir juoda, pilka su rusva. Išausdavo ir languotų čiužinių.

Grindų takai Kernavės apylinkių kaimuose tebeaudžiami ir šiandien, nes jie reikalingi buityje.

Metmenims vartoja linus, pakulas, medvilnę, ataudams — pakulas, sukarpytus ir perdažytus skudurus, kartais vilnas.

Grindų takai audžiami dvinytu, bet dažniausiai keturių nyčių ruoželiu ar iš jo išvestais pynimais.

Grindų takai, kaip ir čiužiniai, dažniausiai yra skersai ar išilgai dryžuoti. Pasirinkus austi audinį iš kelių spalvų verpalų, jie ritmiškai išdėstomi įvairaus pločio dryžiais, komponuojant siauras juosteles tarp platesnių. Išilgai dryžuoti kernaviškių grindų takai beveik visada turi plačią vidurinę dalį ir siauresnius pakraštėlius.

Takuose pamėgti šie spalvų deriniai: juoda, raudona, pilka; juoda, pilka, mėlyna, raudona; žalia, raudona, juoda; mėlyna, raudona, geltona, juoda, balta.

Skudurais atausti takai esti tik skersai dryžuoti. Jų faktūra ryškesnė, grubesnė. Gerai suderinus spalvas, grindų takai gražiai atrodo.

Senuosiuose Kernavės apylinkių audiniuose susipina dzūkiškos ir aukštaitiškos audimo tradicijos, pasireiškiančios spalvų derinimu ir raštų komponavimu.

Reikia pasakyti, kad kaimuose, esančiuose arčiau Kernavės, audimo tradicijos šiuo metu gerokai apnyku-

sios, palyginus su Merkinės ar kitais kuriais pietų Dzūkų kaimais. Tačiau pasakytina, kad kairiojo Neries kranto kaimuose ir dabar žymiai daugiau audžiama, negu dešiniojo (Kernavės pusėje).

VIDA KULIKAUSKIENĖ, MARIJA MILIUVIENĖ

APIE DRABUŽIUS[1]

Istorijos instituto 1969 m. etnografinėje ekspedicijoje surinktos medžiagos pagrindu straipsnyje apibūdinama XIX a. antrosios pusės ir XX a. pradžios valstiečių drabužių komplektas, sukirpimas ir nešiosena. Kernaviškių drabužiai, vilkėti XX a. III—VII dešimtmetyje, būdingi visoje Lietuvoje šiuo laikotarpiu vilkėtiems valstiečių drabužiams, todėl čia nebus aptariami.

Vyrų drabužiai. XIX a. pabaigoje, iš dalies ir iki I pasaulinio karo vyrų išeiginių drabužių komplektą sudarė: marškiniai, kelnės, liemenė, švarkas, puspaltis, sermėga, kailiniai, kepurė, skarelė, šalikas, batai, kojinės ar autai, pirštinės, juosta, diržas.

Kasdieninių drabužių komplektas daugiausia iš tų pačių dalių, kaip ir išeiginių. Be to, kasdien buvo baigiami nešioti išeiginiai drabužiai. Esminis skirtumas tarp kasdieninių ir išeiginių drabužių buvo medžiagos kokybė, iš dalies — pasiuvimas. Kas dienai, važiuodami į mišką, vyrai avėjo vyžas, namų darbuose medpadžius, laukų darbuose nagines.

---

[1] Apie vyrų drabužius rašo V. Kulikauskienė, apie moterų — M. Miliuvienė.

XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje kasdieniniai ir išeiginiai šių apylinkių valstiečių drabužiai buvo daugiausia siuvami iš namuose austos medžiagos. Tačiau pasiturintys valstiečiai išeigai ėmė pirktis fabriko gamybos vilnonės medžiagos kostiumams, kai kurie ir paltams. Pirktinės medžiagos drabužiais rengėsi kaimo inteligentija (mokytojai ir vietos valdžios atstovai). Jų pavyzdžiu, kiek išgalėdamas, sekė jaunimas.

Marškiniai iki XX a. trečiojo dešimtmečio buvo siuvami iš namuose austos drobės. Marškinių drobei skirtus linus šukavo per trejus šepečius — medinius, geležinius ir šerinius. Siūlai buvo verpiami itin plonai. Informatorės pasakoja apie savo motinas, kurios mokėjusios taip suverpti, kad 40 posmų sruoga (posmas turi 30 siūlų) galėjo pro vestuvinį žiedą praląsti. Pirmieji fabriko gamybos medvilninės medžiagos marškiniai pasirodė apie I pasaulinį karą, o plačiai paplito tarybiniais metais. Ano meto marškiniai tunikinio sukirpimo, su perpetėmis, kurios su apykakle sujungtos trikampiu medžiagos gabalėliu. Į pažastis, kad geriau stovėtų rankovės, buvo dedami keturkampiai medžiagos gabalėliai. Marškiniai, siūti su stoneliu, paplito po I pasaulinio karo. Buvo siuvami ir su atverčiama apykakle (daugiausia išeigai), ir su siaura stačia apykaklaite (kas dienai). Rankovės vidutinio platumo, su rankogaliais. Užsegimas per vidurį. XIX a. paskutiniame dešimtmetyje, paplitus gausiems antkrūtinio siuvinėjimams, užsegimas buvo pradėtas daryti šone. Buvo siuvinėjama marškinių apykaklė, rankogaliai ir krūtinė smulkiu geometriniu rašteliu raudonais, mėlynais, žaliais, juodais siūlais per kanvą. Siūlus pirkosi Kernavės, Musninkų krautuvėse. Šiose apylinkėse mergaitės turėjo madą siuvinėti marškinius ir dovanoti savo mylimiesiems. Pasilinksminimuose jau-

nuoliai vieni prieš kitus puikavo savo mergaičių siuvinėtais marškiniais. Iki XX a. marškinius nešiojo daugiausia išleistus ant kelnių ir paristus margaspalve juosta, rečiau odiniu diržu. Iki I pasaulinio karo vyresnieji ne tik kasdien, bet ir išeigai dar vis nešiojo marškinius išleistus, o jaunimas jau ir vienu, ir kitu atveju susikišdavo į kelnes. Marškinių turėjo po 7—10 ir daugiau. Velėdavo juos dažnai, kad baltesni ir minkštesni būtų. Į marškinių baltumą čia buvo kreipiamas ypač didelis dėmesys.

XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje vyrų kostiumas susidėjo iš kelnių, švarko ir liemenės. Šiuo laikotarpiu išeigai daugiausia buvo siuvami pusvilnoniai, namuose austi kostiumai. Jau buvo ir fabrikinės medžiagos kostiumų. Namuose austai pusvilnonei medžiagai buvo vartojama ir pirktinė medvilnė bei fabrikuose apdorota vilna. Tačiau vyravo linai ir namų vilnos. Medžiagą audė tamsesnę — žalią, pilką ar mėlyną. Ausdavo juostelėmis, langeliais, vienspalvę rečiau. Dažė natūraliais ir cheminiais dažais, pastaruosius pirkdavo Kernavės bei Musninkų parduotuvėse. Geresniems audiniams siūlus davė dažyti į Kernavėje buvusią dažyklą.

Išeigai kelnes, švarką ir liemenę siūdavo iš tos pačios medžiagos, o kas dienai to retai buvo paisoma.

Kelnės vasarai buvo audžiamos lininės, žiemai ir rudeniui — pusvilnonės, vilnonės. Kelnės buvo siuvamos iš dviejų tiesių medžiagos gabalų. Kad patogiau būtų vaikščioti, į klešnių tarpą įsiūdavo trikampį arba keturkampį medžiagos gabalėlį. Kirptines kelnes pagal šiandieninį fasoną pradėjo siūti apie I pasaulinį karą. Baltomis drobinėmis kelnėmis XIX a. pabaigoje nešiojo tiktai šienapiūtės metu. Tačiau 92 m. informatorė Liucija Geležauskienė teigia, jog ji pati dar yra mačiusi, kad

su baltomis kelnėmis tėvų karta ėjusi ir į bažnyčią. XX a. pradžioje jaunoji karta jas nešiojo jau kaip apatines.

Švarkai, informatorių teigimu, mažai tesiskyrė nuo šiandien vilkimų. Buvę ilgesni, iki pusiau šlaunų. Kas dienai buvo siuvama ir su atverčiama, ir su stačia apykakle, išeigai su atverčiama apykakle ir su atlapais.

Liemenės XIX a. viduryje buvo labai nesudėtingai kerpamos. Informatorių teigimu — tai tik du medžiagos gabalai, vienas priekyje, kitas nugaroje, o šonuose surišama virvele, prakirpta tik galvai vieta. Vėliau, nuo XIX a. aštuntojo dešimtmečio, kai atsirado daug keliaujančių siuvėjų, liemenės pradėtos siūti fasonu, labai artimu tuo metu Europoje vilkėtoms. Liemenių medžiaga buvo ta pati kaip ir išeiginio kostiumo. Jos buvo vilkimos tiktai po švarku, kaip apatinis rūbas.

Trinyčius čia nešiojo iki I pasaulinio karo. Siuvo iš storesnės baltos drobės. Jie buvo tiesaus kirpimo, užsegami viena eile sagų. Kaklas uždaras, apykaklė stati arba atverčiama. Ilgumo sulig keliais. Dėvėjo paristus balta virvute, margaspalve juosta ar odiniu diržu. Tai vasarinis drabužis, daugiausia vilkėtas nuo dulkių kelionėse ar vėsesniam orui esant. Dar XIX a. pabaigoje vyresnio amžiaus žmonės su trinyčiais, paristais juosta, ir į bažnyčią eidavo.

Kiekvienas Kernavės apylinkių valstietis turėjo vieną ar dvi *sermėgas (jermėkus).* Tai šiltas storo milo drabužis su margu drobiniu pamušalu, pilkos, rečiau rudos spalvos. XIX a. antrojoje pusėje ir XX a. pradžioje sermėgos buvo siuvamos tiesaus kirpimo, užsagstomos viena arba dviem eilėm sagų, atverčiama apykakle su atlapais. Nugara buvo kiek sulaikoma ties liemeniu iki šoninių siūlių einančiu dirželiu. Ilgumo

sulig pusiau blauzdų. XIX a. antrojoje pusėje sermėga buvo puošiama juodo aksomo juostelėmis, o XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje dekoratyvinėmis siūlėmis. Jos buvo prie užsegimo, ant apykaklės, rankogalių, kišenių ir nugaros pusėje esančio dirželio. Vilkėjo jas kasdien ir išeigai, kelionėse ir važiuojant į miškų darbus. Jei vėsus rudens ar pavasario oras, sermėga buvo velkama ant švarko, o žiemos metu ant kailinių. Iki XX a. sermėga per liemenį buvo sujuosiama juosta arba odiniu diržu, o XX a. pradžioje dėvima palaida. XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje paplinta tos pačios paskirties panašaus pasiuvimo drabužis, vadinamas *burka*. Nuo sermėgos skyrėsi tik tuo, kad prie *burkos* buvo prisiūtas ar prisegtas kapišonas. Ji buvo siuvama kiek laisvesnė ir velkama tiktai kelionių metu ant švarko ar kailinių. Sermėgas nustojo dėvėti prieš I pasaulinį karą, o burkas dar vilkėjo iki kolūkinės santvarkos metų.

Kartu su sermėga XIX a. antrojoje pusėje pasiturintys valstiečiai ir puošnesni jaunuoliai kaip išeiginį drabužį nešiojo *bekešą*. To paties pavadinimo drabužis buvo plačiai vilkimas tuo metu Rytų Europoje[2]. Tai trumpas, ligi kelių, labai į liemenį siūtas paltas. Nugaros pusėje nuo liemens jis buvo arba rauktas, ar klostuotas. Turėjo dažniausiai dvi eiles sagų, apykaklė buvo stati arba atverčiama su atlapais. *Bekešas* dar buvo siuvamas ir iš avikailių. Jam reikėję 5—7 kailių.

Tuokdamasis vyras arba mergina gaudavo kraičio vienerius naujus kasdieninius kailinius, vienerius išeiginius ir vienerius panešiotus, skirtus darbui prie namų. Apnešiotus kailinius traukdavo medžiaga. Tie patys kailiniai dažnai laikydavo visą amžių. Kiek prisimena

[2] Е. В. Киреева, История костюма, Москва, 1970, p. 149.

informatoriai iš savo tėvų pasakojimų, patys seniausi kailiniai buvę tiktai balti. Dažyti kailinius pradėję apie XIX a. aštuntąjį dešimtmetį. Dažė rudai, o juodai pradėjo dažyti XIX a. pabaigoje. Kailiniai buvo siuvami tiesaus kirpimo su dviem eilėm iš odos darytų sagų. Ilgumo buvo sulig ištiesta ranka. Jie buvo puošiami versto kailio apykakle ir apvedžiojimais prie užsegimo, rankogalių, kišenių, taip pat dekoratyvinėmis siūlėmis. Buvo siuvami ir labai ilgi kelioniniai kailiniai, į kuriuos buvę galima ir kojas susivynioti. Kailius išdirbdavo keliaujantys kailiadirbiai.

Kaklą iki I pasaulinio karo vyrai puošė šilkinėmis ir vilnonėmis fabriko gamybos margaspalvėmis skarelėmis. Parišama buvo labai panašiai, kaip dabar rišamos kaklajuostės. Nuo surišimo karojo du palaidi skaros kampai, juos slėpė po švarku arba liemene. Ištraukti ant švarko skaros kampai rodė, kad žmogus netvarkingas. Jau XIX a. pabaigoje skarelę pakeitė kaklajuostė.

Šalikus, kiek prisimena informatoriai, nešiojo visada. Jie dažniausiai buvo namuose austi, megzti, tik retkarčiais fabriko darbo. Šalikai buvo ilgi — du tris kartus užsukami apie kaklą. Namuose megztieji buvo įvairiomis spalvomis dryžuoti — visi arba tiktai galai. Darė juos su ilgais storais kutais.

Galvą dengė aukštomis veltomis arba kailinėmis kepurėmis ir šiaudinėmis skrybėlėmis. Vėlė kepures keliaujantys meistrai. Buvo veliamos iš vietos avių vilnų. Kepurių aukštumą prisitaikydavo kiekvienas pagal savo skonį. Tam jas užlenkdavo prie kaktos taip, kad susidarydavo daug lankų — „kaip armonikos dumplės". Tokias veltas kepures nešiojo ir žiemą, ir vasarą. Be to, vasarą nešiojo pirktas kepures su snapeliu, žiemą pirktas aukštas kailines arba dirbtinio kailio kepures su ap-

valiai arba pailgai išlenktu viršugalviu. Pasiturintys valstiečiai pirkosi fabriko gamybos filcines skrybėles.

XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje vyrai avėjo vyžomis, naginėmis, auliniais batais, pusbačiais, medpadžiais. Kasdieninis darbinis apavas buvo liepos karnų vyžos, darytos su dvylika kilpų *(ausų)* apivarams įverti. Naginės buvo mažiau paplitusios. XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje vyžos ėmė staigiai nykti, jas pakeitė naginės, medpadžiai. Medpadžiai buvo daromi iš nunešiotų aulinių batų, pusbačių.

Išeigai XIX a. antrojoje pusėje ir XX a. pradžioje buvo batai arba pusbačiai. Labai neturtingi avėsi naginėmis, o vyžomis tiktai elgetos.

Tuo metu vyrai kojas vyniojo autais *(autakojais)*. Jie buvo daromi iš senų panešiotų drabužių arba iš specialiai išaustos drobės. Audė per retą skietą, kad būtų minkštesni ir patogiau nešiojami. *Autakojai* buvo dažnai plaunami ir balinami. Balti, švarūs autakojai buvo vyrų tvarkingumo ženklas.

Megztas vilnonių naminių siūlų kojines pradėjo nešioti XX a. pradžioje. Pirmosios buvo megztos kabliuku, vienspalvės. Po I pasaulinio karo jau imta megzti įvairiaspalves.

Kiek siekia informatorių atmintis, pirštinės jau buvo mezgamos. Iki I pasaulinio karo mezgamos kabliuku, vienspalvės, daugiausia kumštinės. Pirštuotos pirštinės imtos megzti šio amžiaus trečiajame dešimtmetyje.

Moterų tradicinių drabužių pavyzdžių ekspedicijos metu nerasta, todėl pagrindinis šaltinis atkurti senovinei aprangai yra senosios kartos prisiminimai apie pačių dėvėtus ar matytus drabužius. Informatorių amžius nuo 70 iki 90 m., tad šio poskyrio chronologiniai rėmai apima XIX a. antrosios pusės ir XX a. pradžios madą.

Šeptyniasdešimtmečių informatorių teigimu, tautiniais drabužiais jų karta jau nedėvėjusi. Tik senutė Liucija Gelažauskienė mena, kad jos jaunystėje „senybinės" mados liekanų dar būta. Ji gana smulkiai apibūdino ne tik savo, bet ir savo motinos jaunystės drabužius, kuriuos jai pačiai dar teko matyti ir nudėvėti. Jaunesnės informatorės apie senovinius drabužius jau tik girdėjusios pasakojant.

Šių apylinkių tautinių drabužių komplekto sudėtinės dalys tos pačios, kaip ir kitur Aukštaičiuose: marškiniai, sijonai (viršutinis ir apatinis), prijuostė, liemenė, skara, sermėga, kailiniai, galvos danga, papuošalai ir apavas.

Marškinių kernaviškės moterys turėdavusios po ketverius penkerius kasdieninius, vienerius ar dvejus išeiginius. Drobės atsargų turėdavusios, todėl po daug marškinių prisiūti nebuvę reikalo, na, žinoma, ir laiko.

Tiek kasdieniniai, tiek išeiginiai marškiniai siūti rankomis. Išeiginiams buvo parenkama plona, gerai išbalinta drobė, kasdienai — storesnė. Be to, kasdieniniams marškiniams nuo juosmens buvo priduriami storo audinio *pridurkai.*

Marškinių sukirpimas, kaip ir visoje Lietuvoje, su perpetėmis, *žabkytėmis* prie apykaklės, *cvikliais* pažastyse. Stuomuo siūtas iš vieno drobės gabalo, be siūlių pečiuose.

Marškiniai, net išeiginiai, kiek pamena informatorės, nebuvo siuvinėjami. Laikyta, kad marškinių puošnumas yra jų drobės plonumas, baltumas bei dygsnių lygumas. Ir kasdieninių, ir išeiginių marškinių apykaklaitės buvusios siauros, stačios. Kasdieniniai buvo paleistrankoviai, išeiginiai — plačiomis rankovėmis su rankogaliais. Neplačios ir neilgos kasdieninių marškinių rankovės

buvusios patogios ruošiantis namuose ir dirbant laukų darbus. Marškinių apykaklei ir rankogaliams susegti naudotos pačių pasidarytos sagutės iš lininių siūlų (apskritimėlis iš kelių siūlų aplink apsiuvamas kilpine siūle. Apskritimo viduryje sukryžiuojami siūlai sagai prisiūti).

XIX a. pabaigoje bei XX a. pirmaisiais dešimtmečiais marškinių sukirpimas dar išliko nepakitęs, ypač senesnių moterų, nors ant marškinių jau vilkėtos palaidinės. Jaunesnioji karta tuo metu perėjo prie trumparankovių marškinių be apykaklių.

Tradicinių drabužių išeiginiai sijonai *(andarokai)* šiose apylinkėse buvę vilnoniai ar pusvilnoniai languoti. Jie siūti keturių audinio pločių — keturpaliai, raukti ar smulkiai klostyti. Kas dieną buvo nudėvimi išeiginiai; be to, kasdieniniams sijonams buvo audžiami specialūs sumarginti lininiai audeklai — *šaračkos.* Pagal raštą šie audiniai dar vadinti *marguliukais* ar *dryžėmis.*

Spalvingi tradiciniai languoti sijonai Kernavės apylinkėse dėvėti maždaug iki 1900 m. Vėliau jau išeiginiai sijonai buvo siuvami iš pirktinių ar namie austų smulkaus rašto bei vienspalvių medžiagų. Pakito ir siuvimas. Rauktus keturpalius sijonus XX a. pradžioje bedėvėjo senutės, o jaunosios sijonus „kapojo klynuosna". Nors sijonų sukirpimas pakito, bet ilgis išliko tas pats — jie visai dengė kulkšnis, beveik siekė žemę, todėl einant viršutinių sijonų apačia buvo suimama kaire ranka ir pakeliama.

Apatiniai sijonai buvę balti drobiniai, papuošti danteliais ir raudonų *žičkų* (medvilninių siūlų) juostelėmis. Nuo XX a. pradžios paplito medvilniniai apatiniai sijonai.

Kernaviškių senosios prijuostės, ryšėtos dar XIX a. antrojoje pusėje prie tautinių drabužių, buvo baltos

lininės, puoštos raudonų žičkų juostelėmis apačioje ir šonuose, taip pat pinikais ar kuteliais, numazgytais iš to paties audinio metmenų. Prijuostes prie tautinių drabužių, kaip būtiną apdaro dalį, ryšėjo ir moterys, ir merginos. XIX a. paskutiniais dešimtmečiais ir XX a. pradžioje, iki pat I pasaulinio karo, prijuostės prie išeiginių drabužių dar buvo prisisupamos, bet jau tik vyresnių moterų. To meto prijuostėms medžiaga buvo dažniausiai perkama medvilninė ar šilkinė.

Liemenes *(šniūraukas)* apibūdino tik pati seniausia informatorė, Liucija Gelažauskienė. Jomis dėvėjusi jos motina jaunystėje, t. y. apie 1870 m. Liemenių būta dvejopų — juodų (pirktinės medžiagos — vilnelės, aksomo) ir pasiūtų iš naminės *dryžės*. Pastarosios dėvėtos daugiau kas dieną jaunų moterų ir merginų. Pagyvenusios moterys net ir šventadieniais liemenių nevilkėjo. Jas atstodavo tamsios medžiagos palaidinės *(kaptoniukai)*, ypač paplitę čia XIX a. paskutiniaisiais dešimtmečiais. Šalia jų dėvėtos ir plonos šviesios palaidinės iš medvilninio audinio išeigai, iš lininio — kas dienai.

Informatorių atmintyje dar gyvai išlikusios jų motinų ir senelių dėvėtos pilko milo sermėgos. XIX a. antrojoje pusėje tai buvęs pagrindinis viršutinis moterų drabužis. „Ne merga, jei neturi sermėgos", sakydavo šiose apylinkėse. Sermėgomis dėvėta rudenį, pavasarį; jei nešalta — ir žiemą. Sermėgos siūtos į liemenį, jų ilgumas žemiau kelių, puoštos juodais kaspinėliais, juodomis dekoratyvinėmis siūlėmis ar aksomu. XIX a. pabaigoje sermėgas išstūmė gelumbiniai *palitai*.

XIX a. ir XX a. pradžioje šiose apylinkėse dėvėti daugiausia balti kailiniai. Šio amžiaus pradžioje paplito gelsvos, rusvos, nuo trečiojo dešimtmečio — juodos ir raudonos spalvos kailiniai.

Būtina moterų drabužių komplekto dalis buvusios vilnonės languotos ant pečių gaubiamos skaros. Šių apylinkių skaros nebuvusios spalvingos, austos iš nedažytų vilnų. Būta ir įvairesnių, pirktinių,— gėlėtų, languotų bei vienspalvių skarų.

Pagrindinė galvos danga nuo XIX a. antrosios pusės jau buvusios skarelės. Išeigai ryšėta pirktinėmis — šilkinėmis, vilnonėmis, medvilninėmis, kasdienai austos lininės languotos. Lininės skarelės, kad nebūtų storos ryšėti, skeltos per pusę, nuo to ir vadintos *skeltinėlėmis.*

Balto perkelio kepurėles, papuoštas gėlytėmis ir mezginiais, dėvėjusios tik informatorių motinos savo jaunystėje, t. y. XIX a. antrojoje pusėje ir pabaigoje.

Dauguma informatorių minėjo austines nosines, kurioms skirtas audeklas buvo ypač stropiai balinamas, jam parenkami ploni siūlai.

Juostos šiose apylinkėse buvo audžiamos ant *lantyčių,* bet, kiek pamenama, moterys juostomis nesipuošė, tik vyrai. Iš juostų darydavo išeigines vadeles.

Iš tradicinių moterų papuošalų minimi koralų karoliai, kurių kernaviškės turėdavusios po dvi tris eiles. Žiedai, sagės ir auskarai atsirado jau vėliau, XX a. pradžioje.

Informatorių žiniomis, išeiginis moterų apavas visad buvęs odinis — pusbačiai *(čeverykutės),* kuriuos pagal užsakymą siūdavę Kernavės batsiuviai. Iki pat XX a. pradžios kasdieną avėta vyžomis, vėliau odinėmis naginėmis, medpadžiais, iš siūlų megztomis šlepetėmis *(čiulkėmis).*

Kernaviškių tautinių drabužių tipas, vyravęs šiose apylinkėse iki XIX a. antrosios pusės, priskirtinas aukštaitiškųjų tautinių drabužių komplektui su visais jam būdingais komponentais.

IRENA ČEPIENĖ

VESTUVIŲ PAPROČIAI

Šiame straipsnyje apžvelgiami būdingesni vestuvių papročiai nuo XX a. pradžios, remiantis vietinių gyventojų pasakojimais apie vestuves seniau ir dabartiniu metu[1].

Iki antrojo pasaulinio karo jaunuoliai vesdavo jau atitarnavę kariuomenėje. Prieš kariuomenę jų net į jaunimo pasilinksminimus neįsileisdavo, merginos neidavo su jais šokti — dar nebuvo laikomi vyrais. Žmonos sau vaikinai ieškodavo sulaukę 25—30 metų. Merginų vedybinis amžius apylinkėje buvo 20—25 metai.

Ketindamas vesti, vaikinas pasirinkdavo piršliu vedusį iškalbingą vyresnio amžiaus žmogų. Piršlio pareiga buvo iš anksto sužinoti iš numatytos jaunosios tėvų, ar galima atvykti pirštis. Pasitaikydavo, kad į tolimesnius kaimus važiuodavo iš anksto nesusitarę. Patogiausias piršlyboms laikas būdavo žiema, po Kalėdų. Piršlys su jaunikiu važiuodavo šeštadienio pavakare. „Iš tolo girdėti, kai su skambalais važiuoja". Mergina, pamačiusi, kad į jos kiemą suka piršliai, slėpdavosi pirkaitėje. Atvykusieji pasisveikindavo su tėvais, sakydavo, kad ieško pirkti avelės, ožkos ar veršelio. Jei motina suskanta dengti stalą balta staltiese, aišku, kad čia piršliai laukiami. Prasideda ceremonijos. Piršlys nieko nelauk-

[1] Medžiagą autorė rinko 1970 m. Kernavėje, Klišabalės, Kunigiškių, Pakalniškių, Vičiūnų kaimuose. Straipsniui panaudota kraštotyrininkų ekspedicijoje M. Čilvinaitės užrašyti papročiai iš Kernavės gyventojos L. Gelažauskienės (gim. Kaimynėlių k.), D. Kviesk i e n ė s Kernavės apylinkėse surinkta medžiaga pagal šio straipsnio autorės parengtą anketą „Šiuolaikiniai lietuvių liaudies vestuviniai papročiai" ir kt.

damas išsiima baltą nosinę, tiesia ant stalo ir stato degtinės butelį. Motina taiso valgio, kepa kiaušinienės, deda ant stalo dešrų. Piršlys teiraujasi, kur duktė, ir eina jos ieškoti. Atsivedęs pasodina greta jaunikio. Kaip įmanydamas piršlys giria jaunąjį ir jo ūkį. Užgerdamas tėvus savo degtine, pradeda kalbą apie pasogą, teiraujasi, kokią dalį tėvai žada dukrai skirti.

Prieš pirmąjį pasaulinį karą turtingesnė nuotaka pasogos gaudavo apie 100 rb pinigais, arklį pakinkytą, karvę ir kitokių gyvulių. Pasogos dydis priklausydavo ir nuo to, kiek dukterų reikia ištekinti. Pasitaikydavo, kad piršlybos iširdavo, nesusitarus dėl pasogos. Tuo atveju jaunosios tėvai užmokėdavo piršliui už išgertą degtinę. Jeigu per piršlybas susitardavo, kitą savaitę tėvai važiuodavo apžiūrų į jaunojo pusę. Ten derybos dėl pasogos kartais atsinaujindavo, jei išaiškėdavo, kad jaunojo ūkis menkesnis, negu apie jį buvo pasakota. Kartais jaunasis prieš apžiūras skolindavosi iš kaimynų gyvulių, kad tvartas būtų pilnas. F. Šalkauskas, 56 m., gyv. Klišabalės k., prisimena savo vaikystėje buvus įvykį, kad jaunasis ruošė apžiūras svetimame, turtingesniame ūkyje ir net ten vestuves kėlė.

Seniau nelabai būdavo paisoma merginos noro tekėti ar netekėti — už ją spręsdavo tėvai. Apie 1914 m. Airėnų kaime nuotaka, tėvų priversta eiti už nemylimo, vestuvių dieną nusiskandino. Vėlesniais laikais tėvai kartais pasiklausdavo dukters, ar sutinkanti tekėti. Jaunojo ūkio apžiūrose kartu su tėvais dalyvaudavo ir jaunoji. Mažažemių valstiečių vestuves nebe tiek nulemdavo ekonominis išskaičiavimas. S. Visockis, 73 m., gimęs Kernavėje (dabar gyvena Vilniuje), su savo būsima žmona susipažino dar vaikystėje, kartu ganydami svetimus gyvulius. Nors prieš vestuves tradicinės piršlybos

buvo, tačiau dėl pasogos nesiderėjo, nes abu buvo neturtingi (tėvai turėjo po 3 dešimtines žemės).

Prieš vestuves jaunieji važiuodavo į bažnyčią paduoti užsakų. Jaunasis pirkdavo žiedus. Jaunoji tvarkydavo kraitį. Jam sudėti dažnai užsakydavo pas stalių naują kuparą. Tokių kuparų meistru apylinkėje buvo pagarsėjęs K. Daveika (mirė 1933 m.). Kartais iš Vilniaus į Kernavę atkeliaudavo stalius Dembskis, jis teiraudavosi, pas ką buvo piršliai, ir, susitaręs su tėvais, iki vestuvių padarydavo jaunajai dailų, išmargintą kuparą.

Tarybų valdžios metais piršlybų papročiai galutinai išnyko. Dabar jaunosios tėvai savo nuožiūra skiria pasogą gyvenimo pradžiai: gyvulių, baldų, pinigų (Ardiškis, Paežerėlis). Pastaruoju metu pradėta rengti sužieduotuves, kuriose dalyvauja abiejų jaunųjų tėvai, artimi giminės. Sužieduotuvių metu jaunieji apsikeičia žiedais, kartu su tėvais tariasi, kur ir kaip bus ruošiamos vestuvės (Kernavė 1968 m., Pakalniškiai 1970 m.).

Gimines, kaimynus į vestuves kviesdavo jaunieji ir jų tėvai. Jaunoji į savo pulką prašydavo svočią — vieną arba kelias — ir pamerges, o jaunasis — svotą *(maršalką)*, pabrolius. „Svočia būti garbė didelė, bet didelis ir kaštas",— sako V. Nazdrinskienė, 78 m., svočia buvusi dvidešimt penkis kartus. Šio amžiaus pradžioje nebuvo žiūrima, kad per vestuves pulke merginų ir vaikinų būtų po lygiai; vėlesniais laikais jaunieji iš anksto susitardavo ir pamerges, pabrolius į pulką kviesdavo poromis.

Vestuvių išvakarėse, šeštadienį, jaunosios namuose būdavo „merginų vakaras". Čia susirinkdavo giminės, pamergės, kaimo jaunimas, šokdavo, dainuodavo. Šokius pradėdavo jaunosios tėvai. Vyriausioji pamergė iš

rūtų pindavo jaunajai vainiką. Rūtomis būdavo puošiamos durys, apkaišomi langai — „iš lauko matyti, kad čia vestuvės". Merginos, kurios ruošdavosi tekėti, saugodavo, kad žiemą rūtos nenušaltų: aptverdavo balanomis, iš viršaus apklodavo šiaudais ir užpildavo spaliais.

Vestuvių rytą pas jaunąją atvažiuoja iš toliau giminės, susirenka kviestiniai svečiai. Atvykusį jaunąjį su pulku tėvai pasitinka prie durų, o jaunoji su savo svočia ir pamergėmis tuo metu sėdi už stalo. Jaunasis, svotas ir pabroliai sodinami priešais jas kitoje stalo pusėje. Jaunasis paduoda jaunajai gėlių puokštę, o svotas deda ant stalo degtinės butelį ir apvalų pyragą (pastaruoju metu — tortą). Vyriausiajai pamergei davus ženklą, kiekviena pamergė prisega gėlytę savo pasirinktam pabroliui. Nesenas, bet apylinkėse paplitęs paprotys vestuvių pradžioje svotą „pakelti į maršalkas". Išvykstant tuoktis, jaunoji perriša jį dekoratyviniu rankšluosčiu arba plačia tautine juosta, ir nuo tada svotas tampa maršalka, kurio pareiga tvarkyti vestuves.

Šio šimtmečio pradžioje nuotakos apdovanojimo apeigos būdavo atliekamos išleidžiant tuoktis arba išlydint į jaunikio pusę. Tėvas padėdavo ant lėkštės prieš dukterį pinigų (5—10 rb), motina iš prijuostės išimdavo duonos kepalą ir druskos arba visą avies vilną „kaip nuo avies nukirptą, neiškarštą". Reikia pasakyti, kad senuosiuose lietuvių liaudies vestuviniuose papročiuose vilnai (kailiui) būdavo teikiama ypatinga reikšmė: nuotaką gaubdavo kailiniais[2], dėdavo jai ant kelių lėkštę su duona, druska ir vilna[3]. Panašūs slavų papročiai

[2] LTR 1041(51) (Merkinė); 1144(44) (Punia); 3981(499) (Kapčiamiestis).

[3] E. Iwaszkiewiczowa, Wesele w Święciańskiem.— Upominek Wileński, Wilno, 1880, p. 48.

aiškinami kaip totemistinio kulto liekana[4]. Tokie maginiai veiksmai turėjo užtikrinti turtingą jaunųjų gyvenimą.

Moterys jaunajai dovanodavo audinių: marškinių, rankšluosčių, lovatiesių, staltiesių, vyrai duodavo pinigų. Šių dienų vestuvėse svečiai dovanas jaunajai įteikia iš karto, atėję į vestuves (Ardiškis, Paežerėlis, Sutkiškiai). Jaunajam jo namuose giminės, svečiai renka pinigus „pradžiai gyvenimo" (Pakalniškiai).

Maršalkai davus ženklą, jaunieji ir jų pulkai ruošdavosi važiuoti į jungtuves. Tėvas visų akivaizdoje paduodavo maršalkai pasogos pinigus. Atsisveikindami abu jaunieji klaupdavosi prieš tėvus, bučiuodavo jiems rankas, o tėvai jaunuosius palaimindavo. Tada jaunoji eidavo atsisveikinti su kitais namiškiais, giminėmis, kaimynais. Nuotakos raudojimo atsisveikinant su gimtaisiais namais vietiniai gyventojai neatsimena. Išlydint jaunuosius į jungtuves, kieme šaudydavo. Laukiant parvažiuojančių vestuvininkų, pakeliui būdavo statomi vartai — užtvaros, prie kurių reikėdavo išsipirkti. Prie užtvarų sukurdavo laužus.

Šaudymą išlydint ir sutinkant jaunuosius mini M. Valančius[5], J. Mickevičius[6], aprašę žemaičių vestuves. Dabartiniu metu šaudymu norima suteikti vestuvėms tik iškilmingumo. Kad jaunieji išvengtų apkerėjimų, įvairių nesėkmių gyvenime, juos sutinkant uždegdavo šiaudų kūlius[7]. Be to, dar sukurdavo laužus prie

---

[4] Н. М. Никольский, Происхождение и история белорусской свадебной обрядности, Минск, 1956, p. 80.

[5] M. Valančius, Palangos Juzė, Kaunas, 1947, p. 118.

[6] J. Mickevičius, Žemaičių vestuvės.—„Mūsų tautosaka", t. VII, Kaunas, 1933, p. 83.

[7] LTR 2852(1) (Ariogala); VUB RS, f. 81 — Rašyt. 162 (Pajūris).

namų, degindavo per naktį[8]. Taigi dar iki antrojo pasaulinio karo Kernavės apylinkėje išliko paprotys kūrenti laužus prie užtvarų.

Dabartinėse vestuvėse jauniesiems, grįžtantiems iš jungtuvių, kelias užtveriamas daugelyje vietų. Abiejose kelio pusėse įkasami berželiai, per juos dedama kartelė, apipinta ąžuolo lapais. Ant stalelio stovi butelis su vynu, padėta duonos ir druskos. Vartų saugotojai pavaišina jaunuosius ir jų palydą, o iš svotų ir pabrolių reikalauja išpirkti kelią gėrimu bei saldainiais (Ardiškis, Paežerėlis, Pakalniškiai).

Dar iki šių dienų paplitęs paprotys sutinkant jaunuosius apiberti grūdais. Apie tokią pat senovės lietuvių vestuvinę apeigą rašė S. Daukantas[9]. Šis maginės kilmės paprotys žinomas ir kitų tautų vestuvėse[10]. Dar XX a. pradžioje šitaip buvo daroma Aukštaičiuose, Dzūkuose[11]. Juo buvo išreiškiamas noras, kad jaunavedžiai būtų turtingi. Su panašiais linkėjimais siejamas grūdų bėrimas šiuolaikinėse kernaviškių vestuvėse: jaunieji apiberiami rugiais, „kad duonos turėtų" (Vičiūnai), „kad gyvenimas būtų turtingas" (Klišabalė), apibarstomi avižomis, „kad žąsų daug prisiaugintų" (Paežerėlis). Šis paprotys populiarus ir gretimose apylinkėse[12].

Prie lauko durų kaip seniau, taip ir dabar tėvai jaunuosius sutinka su duona, druska, vandeniu. Jaunieji, jau sėdėdami už stalo, kartu suvalgo duoną su druska,

---

[8] P. Dundulienė, Namų židinio kultas Lietuvoje.— Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Istorija, t. VI, Vilnius, 1964, p. 143.

[9] S. Daukantas, Lietuvių būdas, Kaunas, 1935, p. 82.

[10] H. Biegeleisen, Wesele, Lwów, 1929, p. 228.

[11] LTR 2813(799) (Ramygala); 3980(288) (Dieveniškės).

[12] Dūkštų, Maišiagalos apylinkėse autorės 1970 m. surinkta medžiaga apie šiuolaikinius papročius.

išgeria vandenį (dabar dažnai vietoje vandens jauniesiems paduoda dvi taureles degtinės).

Namuose jaunųjų vietas už stalo užsėsdavo tariami jaunieji su savo „pulku". Jų „svotas", pamatęs įeinančius jaunuosius, šaukdavo: „Ne čia atvažiavot, paklydot, čia mes keliam vestuves!" Tada maršalka turėdavo išpirkti jauniesiems vietas degtine. Šis paprotys, ypač paplitęs pietryčių Lietuvoje, matyt, kadaise turėjo tikslą apsaugoti jaunuosius nuo apkerėjimo, nuo „blogos akies". Vaizduoti netikrus jaunuosius labai mėgstamas šiuolaikinių vestuvių momentas (Ardiškis, Paežerėlis, Pakalniškiai).

Seniau į jaunojo pusę nuotaką veždavo kitą dieną. Nuotakos namuose, grįžus iš jungtuvių, ruošiami svočios pietūs arba, antrąjį vestuvių rytą,— svočios pusryčiai. „Svočia dengia su viskuo: jos staltiesės, jos vaišės." Jei svočios kelios, viena vaišina jaunosios pusėje, kita — jaunojo. V. Nazdrinskienės atminimu, seniau svočia vaišindavo jaunuosius ir palydą po jungtuvių savo namuose, vėlesniais laikais vaišes, sudėtas į skrynią *(kuparą)*, atsiveždavo į jaunosios namus. Svočios, kuri gyvena netoliese, vežimą su kuparu kartais tempdavo vestuvių svečiai. Svočia prie stalo vaišindavo visus kviestuosius svečius. L. Gelažauskienė prisimena, kad nekviestas jaunimas trepsėdavo asloje, plodavo ir dainuodavo:

Svočias, svočias, svociulas mūsų.
Kepė svočias pyragėlį
Ir mums duos trupinėlį...

Svočia įnešdavo rėtį priraikyto pyrago ir dalydavo visiems, kas nesėdi už stalo. Šiuolaikinėse vestuvėse plačiai praktikuojami svočios pusryčiai, ir svočia visus vaišina šakotiniu.

Nuotakos kraičio į jaunikio pusę keliais vežimais atvažiuodavo parsivežti *čigonai* — jauni vyrai, veidus išsipaišinę, su botagais rankose. Pabroliai padėdavo įkelti į vežimus kraitį: kuparus, spintą, lovą, suolą, ir kartu su *čigonais* ką įmanydami „vogdavo" iš jaunosios namų: šluotas, žarsteklius, „net paršelį, jei pavyksta". Vagiliavimo paprotys išvežant kraitį žinomas įvairiose Lietuvos vietose[13], dėl „vagiliavimo" Kernavės apylinkėje kraitvežiai ir vadinami *čigonais*. Kraičio išvežimo paprotys buvo išlikęs ir kolūkiniame kaime: 1957 m. Ardiškyje per vestuves kraitį vežė *čigonai;* bet pastaraisiais metais šio papročio nebegirdėti. Iš jaunosios namų reikalingus daiktus dabartiniu metu perveža jau po vestuvių, o pačios vestuvės dažnai ruošiamos tik vienuose kurio nors iš jaunųjų namuose.

Išvažiuojant pas jaunąjį, būdavo dainuojamos palydėjimo dainos. Jų tarpe populiari daina „Aušt aušrelė, tek saulelė", kuria dabartiniu metu išlydi jaunuosius tuoktis (Pakalniškiai).

Jaunoji, važiuodama iš namų, pasiimdavo su savimi rūgštį — duonos kepalą ir alaus ąsotį; jaunojo namuose juos padėdavo ant stalo. Paprotys nuotakai vežtis duoną ir alų, XIX a. žinomas Aukštaičiuose[14], reikia manyti, senovėje buvo susijęs su marčios įvedimo į vyro giminę apeigomis. Vėliau „marčios rūgštis", netekusi ritualinės reikšmės, kaip ir jaunųjų sutikimas su duona ir druska, reiškė norą, kad namuose niekad netrūktų duonos.

Jaunuosius išleidę į vyro pusę, giminės ir kaimynai dar nesiskirstydavo namo. Ruošdavo vadinamąjį kai-

---

[13] VUB RS, f. 81 — Rašyt. 43 (Veliuona), 147 (Liudvinavas), 162 (Pajūris).

[14] M. Kamiński, Obrzędy weselne ludu w Wilkomierskiem.— „Tygodnik illustrowany", VII, 1863, p. 215.

mynų stalą. Kiekvienas dėdavo savo valgius, gėrimą ir vaišindavosi. Tokios vaišės paprastai trukdavo dar vieną dieną.

Jaunojo namuose pamergės klodavo jaunųjų lovą marčios atsivežta patalyne, o anytos patalą surišdavo rankšluosčiu ir grąžindavo. Dažnai stalą dengdavo ir svečius vaišindavo antroji jaunosios svočia, o jaunoji dalydavo dovanas jaunojo tėvams, broliams, seserims, giminaičiams. Vyro giminės apdovanojimo apeiga turi senas tradicijas. Ją matome M. Pretorijaus XVII a. Rytų Prūsijos lietuvių papročių aprašyme[15]. Šis paprotys išlikęs iki šių dienų. Kernavėje seniau nuotakos dovanos būdavo jos pačios austos drobės, rankšluosčiai, juostos. Kolūkiniame kaime per vestuves marti dovanoja anytai suknelei medžiagą, staltiesę, šešurui, dieveriams — marškinius, mošoms skareles, indus (Kriveikiškis, Paežerėlis, Pakalniškiai).

Vestuvėms baigiantis, iš kaimo ateina persirengėliai — *čigonai,* kurie krečia įvairius pokštus, stengiasi pavogti maisto, gėrimo. Moterys su auskarais, apsirišusios skaromis, sūpuoja lėles —„vaikus", siūlosi „paburti".

Seniau turtingesniųjų vestuvės trukdavo keturias penkias dienas. Baigiantis šventei, anyta atnešdavo puodkėlį, žarsteklį, šluotą ir paduodavo marčiai — vadinasi, laikas pradėti šeimininkauti. Tada atnešdavo puodynę ir sviesdavo į aslą. Taip paraginti, indus imdavo daužyti kiti svečiai. Toks paprotys, ypač paplitęs slavuose, reiškia laimingo gyvenimo linkėjimą[16]. Dabar

[15] M. Prätorius, Deliciae Prussicae oder Preussische Schaubühne, Berlin, 1871, p. 86—87.

[16] H. Biegeleisen, Wesele, p. 227.

vestuvėms baigiantis irgi daužomi puodai — „šukės laimę neša" (Paežerėlis). Pastaruoju metu vestuvių pabaigoje mėginama „karti" piršlį (Ardiškis, Sutkiškiai, Kernavė), nors seniau šis paprotys čia nebuvo žinomas.

Po savaitės jaunieji važiuodavo pas nuotakos tėvus — švęsdavo *poveselį*. Susirinkdavo artimesni giminės, kaimynai, ir vaišės neretai trukdavo keletą dienų. Jaunieji atsiimdavo likusią pasogos dalį — gyvulius. Kitą sekmadienį jaunosios tėvai važiuodavo aplankyti jaunųjų.

Mūsų amžiaus pradžioje vestuvėse dažnai griežDavo vienas muzikantas smuiku: „Jei grojo smuiku ir armonika, tai jau iškilminga muzika buvo." Šokiams groti muzikantą paprastai samdydavo jaunikis. „Šokdami seniau taip kaip dabar nelakstė, nešokinėjo, nemokėjo, daugiausiai šoko kadrilių — vaikščiojo tik ir vaikščiojo." Buržuazijos valdymo metais muzikantai labai įprato iš kiekvieno svečio rinkti pinigus už griežimą. Dabartinėse vestuvėse būna du trys muzikantai, kurie groja akordeonu arba armonika, smuiku, būgnu. Griežti „labą rytą", už kurį turi užsimokėti kiekvienas vestuvininkas,— labai populiarus paprotys kolūkiečių vestuvėse.

Iš vyresniosios kartos žmonių pasakojimų galima atkurti vaizdą, kaip seniau atrodydavo vestuviniai rūbai. XIX a. pabaigoje jaunoji ir pamergės apsivilkdavo ilgomis drobinėmis suknelėmis, ant kaklo užsidėdavo dvi tris eiles pirktinių raudonų karolių. Galvas visos pasidabindavo rūtų vainikėliais. S. Visockis iš savo senelio girdėjęs, kad vyrai į vestuves ateidavę su vyžomis iš liepos karnų, o jei kas turėjo nagines, tai buvęs turtingas. Jau prieš pirmąjį pasaulinį karą nuotaka siūdindavosi baltą ilgą suknelę ir *veliumą* iš pirktinės medžiagos, ant galvos užsidėdavo baltų dirbtinių gėlių girlian-

dą ir rūtų vainikėlį. Pamergės taip pat vilkėdavo ilgomis baltomis suknelėmis. Visos prie krūtinės prisisegdavo po gėlytę. Svočios rūbai būdavo tamsūs, o prie krūtinės — raudona pirktinė gėlė. Turtingesnis jaunikis užsivilkdavo juodą švarką *(surdutą)*, užpakalyje pailgintą, ir baltą krakmolytą antkrūtinę. Pabroliai būdavo juodomis eilutėmis. Jiems prie švarko pamergės prisegdavo pirktinių gėlyčių puokštelę, perrištą kaspinu. Jaunieji ir jų palyda panašiai rengdavosi ir vėlesniais laikais.

Šiuolaikinių vestuvių aprangoje laikomasi tradicinių reikalavimų, nors drabužiai kur kas puošnesni. Pakalniškių k. 1970 m. jaunoji buvo apsivilkusi ilga balta šilkine suknele, baltomis pirštinaitėmis, baltais bateliais, ant galvos — trumpas veliumas ir rūtų vainikėlis, virš kaktos — balta gėlių girlianda. Baltai pasipuošusios ir visos pamergės. Jaunasis — juoda eilute, baltais neiloniniais marškiniais, po kaklu — juoda „varlikė", prie švarko atlapo — rūtų šakelė. Panašiai apsirengę ir visi pabroliai. Skiriamieji pabrolių ir pamergių ženklai — baltos gėlytės: pabroliams švarko atlape, pamergėms — plaukuose. Svotas per petį persijuosęs plačia tautine juosta, svočiai prie krūtinės prisegta raudona rožė.

Nuo XX a. pradžios iš esmės pasikeitė vestuviniai valgiai. M. Barsukienė, 73 m., pasakoja, kad iki 1914 m. apylinkėje vestuvių vaišės būdavo labai paprastos. Išvirdavo mėsos (kiaulienos, avienos) ir paduodavo šaltą, supiaustytą gabalais. Ant stalo dėdavo varškės, sviesto. Kartais išvirdavo sriubos — kruopų, raugintų kopūstų. Iš kvietinių miltų iškepdavo pyrago. Atskirų lėkščių svečiams nebūdavo. Sriubą valgydavo iš bendro dubens mediniais šaukštais. Turtingesnėse vestuvėse išvirdavo arbatos. Šeimininkai nupirkdavo cukraus galvą, sukapodavo ir gabalais padėdavo ant stalo. Vestuvėms pirk-

davo du tris gorčius degtinės. Per svočios pusryčius taip pat panašūs valgiai: mėsa, varškė, pyragas, duona. Mūsų amžiaus III—IV dešimtmetyje vestuviniai patiekalai pajvairėjo. Virdavo šaltienos, kepdavo tortą, sausainių, svečius vaišindavo arbata. Prieš antrąjį pasaulinį karą apylinkėje pradėjo darytis naminio vyno iš kmynų, obuolių, miežinio alaus ir duoninės giros.

Dabartinių vestuvių vaišėse ypač gausu visokiausių patiekalų. Neretai samdomos specialios šeimininkės. Patiekiama mėsos vyniotinių, keptų kumpių, keptos paukštienos, įdarytos žuvies, „zuikių", įvairių mišrainių, tortų, šakotinių, sausainių. Būna ir karštas patiekalas: cepelinai, dešrelės ir pan. Įvairūs šiuolaikinių vestuvių ir gėrimai: šampanas, konjakas, degtinė, alus, gira, vaisvandeniai.

Dar šio amžiaus pirmaisiais dešimtmečiais kernaviškiuose gyvavo kai kurie labai senoviški vestuvių papročiai. Iš jų išskirtini įvairūs maginiai veiksmai. Šios apylinkės piršlybų, vestuvių ir *poveselio* papročiuose matyti bendrų bruožų su aukštaičių ir dzūkų vestuviniais papročiais.

Žemės ūkio kolektyvizacija, nuolat kylantis materialinis ir kultūrinis kaimo gyvenimo lygis daro didelę įtaką vestuviniams papročiams. Dabar jaunieji kuria šeimą be ekonominių išskaičiavimų, pasoga neteko socialinio pagrindo, nustojo egzistavusios piršlybų apeigos. Pamiršta daugelio senųjų apeiginės bei maginės kilmės papročių reikšmė. Kai kurie iš jų, išsaugoję tradicines formas, tapo vestuvinėmis pramogomis (vartų išpirkimas, tariami jaunieji), jais išreiškiami tik geri linkėjimai jaunavedžiams (sutikimas su duona ir druska, apibėrimas grūdais).

ROMANAS VASILIAUSKAS

DARBINIS VAIKŲ AUKLĖJIMAS

Liaudies pedagogiką mes suprantame kaip tam tikrų žinių, patyrimo, elgesio, mokėjimų ir įgūdžių perteikimą jaunajai kartai pačiame liaudies gyvenime. Auklėjimo tradicijos, įpročiai, poveikio metodai susikaupė ir susiformavo per ilgus amžių tarpsnius. Nesant mokyklų arba esant jų labai mažai, šeima buvo beveik vienintelė vaikų auklėjimo ir mokymo institucija.

Tuometinio auklėjimo savitumą lėmė šeima (kaip apibrėžtas kolektyvas) ir natūrali gamta, kurios betarpiškame prieglobstyje vaikas auga, bręsta. Buitis, šeima, jos narių santykiai, auklėjimas ir nulemia vaiko kaip asmenybės vystymąsi. Lietuvio valstiečio šeimos patyrimas, santykiai, jos pagrindinės pedagoginės idėjos bene ryškiausiai atsispindi tautosakoje, tiek pasakojamojoje, tiek dainuojamojoje. Ir pati tautosaka, išreikšdama liaudies lūkesčius, atspindėdama ją jaudinančias problemas, yra svarbi vaikų auklėjimo priemonė, tačiau ne vienintelė. Ne mažiau reikšminga auklėjimo priemonė buvo darbas, žaidimai, šventės, individuali, įvairiose šeimose dažnai skirtinga vaikų baudimo ir skatinimo sistema, buities ir poilsio organizavimas ir kt. Liaudies pedagoginės žinios perteikiamos ne tik žodine forma, pavyzdžiais, praktine veikla, bet ir psichologiniu šeimos bendrumu. Visa tai šiuo metu nelengva atsekti. Čia daug padeda etnografinė medžiaga.

Lietuvio valstiečio šeimoje viena didžiausių vertybių yra darbas. Tai — viena svarbiausių dorovinio auklėjimo šeimoje priemonių, taip pat žinių šaltinis. Darbas po atviru dangumi, lyjant ir sningant, nuo pat mažens grūdino vaiką ir ruošė rūsčiam gyvenimui.

Kokius tikslus, uždavinius valstiečiai kėlė savo vaikams? Jie, mūsų manymu, didžia dalimi lėmė darbinio auklėjimo pobūdį. Anksčiau vaikai ekonomiškai ir dvasiškai visiškai priklausė nuo tėvų, jų ūkio. Tačiau ūkio tvirtumas, žemės gerumas, materialinė gerovė veikia darbinį vaikų auklėjimą ne tiesiogiai, o per subjektyvias šeimos sąlygas.

Pasiremiant 1970 m. autoriaus surinktais duomenimis (iš šešių informatorių), šiame straipsnyje siekiama parodyti vaikų darbinį auklėjimą valstiečio šeimoje XIX a. pabaigoje ir XX a. pirmaisiais dviem dešimtmečiais.

Kernavės apylinkės valstiečiai svarbiausiu tikslu laikė paruošti gerą namų šeimininką, gebantį sėkmingai tvarkyti ūkį, žemdirbį; nors iš to nereikėtų suprasti, kad kitose šeimose nebuvo keliama ir kitų tikslų. Tokia buvo tradicija —„mano tėvai visą gyvenimą nugyveno prie ūkio, ir aš liksiu jame". Matyt, tik bežemiai valstiečiai dažniau vaikus stengėsi išmokyti siuvėjo, staliaus, klumpiaus ar kito amato.

Vieni tėvai savo vaikams, ūkio paveldėtojams, nekėlė lavinamųjų tikslų, juos domino tik darbo rezultatas, o kokiu būdu jis pasiektas — ne taip svarbu. Kiti, priešingai, mokė vaikus atlikti užduotą darbą pačiu racionaliausiu būdu, mažiausiai eikvojant jėgų. Pastaroji tėvų grupė, manydama, kad mokslas padės ir darbe, stengėsi daugiau pamokyti vaikus, leido į mokyklas, nors tikslas buvo tas pats — paruošti gerą žemdirbį.

Ankstyvojoje vaikystėje darbas vaiko prote yra nepakeičiama vertybė. Jis mato nuolat dirbančius tėvus, vyresniuosius brolius, seseris, klausosi pasakų, kur laimė atrandama tik darbe, dainų, kur „vilkas šieną piauna", „du gaideliai baltus žirnius kulia", „lapė bulves kasa", „kiškelis rugius sėja" ir kt.

Ne mažiau ryškūs darbinio auklėjimo momentai vaikų žaidimuose. Viena iš žaidimo funkcijų — sudaryti elementarius, pradinius darbo įgūdžius prieinama vaikui forma. Suaugusiųjų darbo imitacija giliai įsirėžia į vaiko vaizduotę. Darbą įprasminančios dainos, pasakos, patarlės daugiausia šeimoje yra sakomos senelės, mamos, rečiau senelio, dar rečiau tėvo. Senelių dainuojamose dainose darbo procesas kuriamas vaizdais, jis — labai patraukiantis, dinamiškas, todėl teikia estetinį pasigėrėjimą. Praktikoje dažnai jis kitoks.

Vaikai pradėdavo talkininkauti tėvams labai jauni. Įvairius buitinius darbelius — nešė vandenį, šlavė grindis, kūreno krosnį, prižiūrėjo jaunesniuosius broliukus, sesutes ir kt.— dirbdavo nuo 6—7 metų, kai kuriose šeimose dar anksčiau. Dėl savo jaunumo vaikai kartais dar nesugebėdavo susidoroti su darbu. „Žiūrėk, išvarai septynerių metų mažylis bandą į laukus, o susitvarkyti nepajėgi, nes gyvuliai neklauso." Kai kada sunkiai, ne pagal jėgas, bedirbant, vaikams iš nosies išsiveržda vo kraujas, dėl įgūdžių stokos vaikai susižeisdavo ranką, kojį.

Darbas dažnai skirstomas pagal amžių. Jei šeimoje auga keli vaikai, tai jaunesnieji dažnai mokosi ne tik iš tėvų, bet ir iš vyresniųjų brolių ir seserų. Ten, kur šeimoje nėra tėvo, jo pareigas dažnai atlieka vyriausiasis brolis.

Valstiečio šeimoje pradedama dirbti nuo ankstaus ryto. Vaikai tik žiemą kiek ilgiau būdavo migdomi, kitais metų laikais dažnai keldavosi su šeimyna. Atsikėlę jie atlikdavo pagalbinius darbus, antai: išėjus suaugusiems kulti, kūrendavo krosnį, prižiūrėdavo mažesniuosius brolius ir seseris.

Norėdami tiksliau atkurti vaikystę, vaikų pareigas šeimoje, informatoriams pateikėme trumpus vaikystės rytmečio vaizdo aprašymus —„A" ir „B".

„A. Ankstų rytą jūs keliatės kartu su tėvais. Pašokę iš lovos, patys apsirengiate. Parnešate malkų krosniai pakurti, vandens pusryčiams virti, iššluojate aslą, prižiūrite jaunesniuosius broliukus ir sesutes. Bėgate kartu su tėveliais šerti gyvulių arba kulti. Visur pagal jėgas talkininkaujate tėvams nuo ankstaus ryto."

„B. Ilgai miegate. Tėvai ir kiti suaugę šeimos nariai jau seniai atsikėlė. Jums niekas nerūpi — jokių pareigų. Jūs sekate triūsiančius tėvelius su tam tikru įdomumu, bet patys nesiryžtate palikti šilto patalo. Jus kelia, aprengia paprastai mama, kai ant stalo garuoja kvapnūs pusryčiai."

Pateikus šiuos rytmečio vaizdelius, buvo klausiama, kokia informatoriaus vaikystė:

1. Labai panaši į „A".
2. Panašesnė į „A".
3. Šiek tiek panaši į „A".
4. Šiek tiek panaši į „B".
5. Panašesnė į „B".
6. Labai panaši į „B".

Klausiamieji atsakė, jog jų vaikystė, ypač pavasarį, vasarą, rudenį, „panašesnė" į „A", žiemą —„šiek tiek panaši į „A", „šiek tiek panaši į „B". Iš šių atsakymų matyti, kad tėvai jų nelepino, mokė savarankiškumo iš pat vaikystės, nes „ankstyvas darbas — trigubas vaisius".

„Kiekvienas, kas atėjo į šį pasaulį, atėjo nuogas, ir jam reikia apsiauti, apsirengti, pavalgyti", todėl nėra ko laukti, reikia dirbti nuo ankstaus ryto. Ypač anksti tekdavo piemenėliui keltis vasarą. Piemenauti pradedama nuo 7—8 metų. Pirmą kartą gyvulius dažniausiai

išgindavo apie balandžio mėnesio pabaigą. Kad „gyvulėliai klausytų", „iš karvės niekas neatimtų pieno", būdavo jie šventinami verba. Paimama žarijų, ant žarijų uždedama eglės šakutė, kempė ir šventinta verba. Išgenant žąsis, po pietų išbarstoma tiek akmenėlių, kiek žąsiukų. Šios gyvulių išginimo apeigos Kernavėje yra, atrodo, panašios kaip ir kitose Rytų Lietuvos vietose (jos išsamiai aprašytos V. Miliaus straipsnyje „Pirmosios gyvulių išginimo dienos papročiai")[1]. Šiame straipsnyje autorius išryškina pirmosios gyvulių išginimo dienos apeigas ir burtus, nurodo jų metu vartojamų daiktų prasmę, tų apeigų senumą ir kilmę. Pirmosios gyvulių išginimo dienos papročiai pateikiami iš įvairių Lietuvos vietų.

Mus labiau domino, ką šių apeigų metu veikė vaikai, kokį jos jiems turėjo auklėjamąjį poveikį. Kernavės valstiečių vaikai šiose apeigose paprastai būdavo pagalbininkai, paliepus atnešdavo, ko reikėjo, prižiūrėjo gyvulius. Daugelis vaikų, piemenėlių, šiomis apeigomis tikėję, nes „iš tikrųjų su gyvuliais nieko neatsitikdavę". Čia vaidino svarbų vaidmenį ir tėvų autoritetas — viskas, ką jie darydavo, buvo teisinga ir reikalinga. Išorine atributika, iškilmingumu šios apeigos patraukdavo piemenėlį, tačiau jos nenukreipė vaiko siekti tikslo darbu, mažino pasitikėjimą savo jėgomis, nes išrodė, kad ganymo sėkmę lemia ne jis pats, o kažkas nežinoma, antgamtiška.

Ganymas prasideda labai anksti, saulei nepatekėjus. Skerdžiaus trimito aidas, plačiai skambėdavęs po visą kaimą, buvo signalas piemenėliui keltis. Dažnai nesuskumbama nė pavalgyti: mama ar šeimininkė įduoda iš

[1] Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai, serija A, 1962, t. 1, p. 197—207.

vakaro virtą kiaušinį, duonos riekę. Papusryčiaudavo jau laukuose. Rytmečio vaizdas piemenaujant giliai įstrigęs kiekvieno valstiečio atmintyje, jis atkuriamas detaliai, nes, matyt, taip anksti keltis reikėdavo didelių valios pastangų.

Ganant skerdžiui dažniausiai skiriami keturi pagalbininkai: du — karvėms, du — kiaulėms. Ganė ir berniukai, ir mergaitės — „kas kokius vaikus turėjo".

Ganyti mokydavo skerdžius. Jis parodydavo, kur galima gyvulius leisti, kur negalima, „nesuvaryti krūvon, laisvai laikyti". Mokė pagal trimito garsą orientuotis, ypač tai buvo svarbu ganant miške, kur negali susimatyti. Kai kurie skerdžiai nieko nemokydavo, „patys vaikai suprasdavo, ką daryti".

Ganydami vaikai iš linų vijo botagus. Botagas turėjo būti taip „nusmailintas", kad gerai „švilptų". Kai botagas baigtas, skerdžius prieina, pažiūri. Jei gerai suvytas, „švilpia", sako: „Geras tu piemuo." Jei nepatinka — „Prastas dar iš tavęs piemuo, reikia iš naujo suvyti." Ganydami miške, piemenėliai dažnai rišdavo vantas. Gyvuliams sugulus, berniukai *kelbą* mušdavo. Nupiaunama medžio šaka, įsmeigiama į žemę, ant šakos pakabinamas *kriukelis.* Atmatuojama nuo *kriukelio* 13—20 žingsnių ir taikomasi *kriukelį* su pagaliu numušti. Vienas *kriukelį* uždėdinėja, kitas muša —„lakstai, būdavo, sušilęs".

Mergaitės, gyvuliams sugulus, su kabliuku nerdavusios mezginius pagalviams. Jos nemėgdavusios kartu ganyti su berniukais. Rišdamos šluotas, mergaitės dažnai dainuodavo: „Kikilis, kikilis laibakojis", „Saulutė raudona, vakaras netoli", žaisdavo. Daina, žaidimai pakeldavo vaikų nuotaiką, jie suprasdavo atlieką reikšmingą darbą, ir tai teikdavo moralinį pasitenkinimą. Grįžusius per pietus namo tėvai dažnai pamigdydavo.

Žymiai sunkesnė dalia buvo tų vaikų, kuriems tekdavo piemenauti pas svetimus ūkininkus. Tai daugiausia mažažemių ar bežemių, gausių šeimų vaikų dalia. Atsiskyrimas nuo tėvų, nuolatinis rūpestis dėl bandos, gyvenimas svetimoje pastogėje skaudžiai žeisdavo vaiko sielą. Piemenauti pas svetimus išeinama nuo 8—10 metų. Ateina šeimininkas žiemą pas tėvus, susilygsta, o pavasariop, žiūrėk, atvažiuoja su vežimu ir išsiveža. Ganydamas pas svetimus, piemenėlis vis žvelgdavo į gimtinės pusę, o kai aplankydavo tėveliai, būdavusi tikra šventė. Šeimininkai ir namie piemenėlio dyko nelaikydavę, vis duodavę darbo, o ir pamigdyti kai kada pamiršdavę.

Piemuo buvo priklausomas ir nuo skerdžiaus. Kai kada beganydamas jis užsnūsdavo, ir gyvuliai pridarydavo nuostolių, įeidavo į vasarojų. Miške ganant pasitaikydavo, kad kokia karvė lieka krūmuose, o vėliau išlenda ir „įpuola į pasėlius". Už blogą ganymą piemenys buvo baudžiami. Teisę bausti turėjo ir skerdžius.

Kokś bausmių moralinis pagrindas? Visos materialinės vertybės buvo kuriamos sunkiu darbu šeimoje, vaiko akivaizdoje, jam pačiam dalyvaujant, talkininkaujant. Tas sunkiai uždirbtas vertybes reikia tausoti, jos negali būti naikinamos dėl lengvabūdiškumo. Todėl piemenėlis, užsnūdęs ar šiaip įleidęs galvijus į pasėlius, supranta padaręs nuostolį. Iš čia skerdžiaus, tėvų moralinis pagrindas vaiką bausti.

Kaip vaikai buvo baudžiami? Jeigu galvijai padaro žalos dėl neabejotinos piemens kaltės, jis gauna botagų nuo skerdžiaus. Pliekdavo daugiausia per plikas kojas. Ne pyragai laukdavo ir namie, mama ar tėtis pridėdavo savo ruožtu. Pasitaikydavo, kad piemenėlis, bijodamas

tėvų bausmės, negrįždavo namo ir nakvodavo po svirnu. Rytą anksčiau atsikeldavo, ir mama vargšelį tik pabardavo. Kai kurie piemenėliai giliai pergyvendavo tokią nelaimę, nors bausmę laikydavo teisėtą esant. Ir dabar, praėjus 60—70 metų, jie tebemano, kad buvo teisingai bausti: „Sveikas daiktas, kai bijai,— daugiau nebeužmigsi." Ir iš tikrųjų, piemenėlis, gavęs „pylos", retai užmigdavo, suskirdusiomis nuo rasų ir šalnų kojomis bėgdavo per ražienas, atsiliepdavo į kiekvieną skerdžiaus mostą ar trimito balsą.

Tačiau ne visi tėvai po pirmo vaiko nusižengimo vartojo fizines bausmes. Jie tikėjo žodinio baudimo, papeikimo jėga, manydami, kad, ko negalima išmokyti žodžiu, kažin ar įmanoma diržu. Todėl vaikui paprastai išaiškinama, kas galima ir ko negalima daryti. Vaiko darbas dažnai buvo vertinamas — peikiamas ar giriamas — girdint visiems šeimos nariams, ir tai, be abejo, turėjo didelę auklėjamąją reikšmę. Labai svarbu, kas baudžia, ar vaikas supranta savo kaltę ir kaip priima bausmę. Didžiausią autoritetą šeimoje turėjo tėvai, jie savo asmeniniu pavyzdžiu rodė, kaip reikia dirbti, tausoti ūkio turtą, būti tvarkingam. Tuo tarpu skerdžius vaikui buvo, šiaip ar taip, svetimas žmogus, ir jo bausmės neturėjo tos auklėjamosios reikšmės, kaip tėvų. Tačiau, antra vertus, skerdžius turėjo visus tėvų įgaliojimus — mokyti vaikus, reikšti pastabas ir, reikalui esant, bausti. Moraliniu ir psichologiniu atžvilgiu piemenėlis skaudžiausiai pergyvendavo ne patį baudimo aktą, o ikibaudžiamąjį laikotarpį. Nelaimė įvyko, gyvuliai „iškadon suėjo", namuose jo laukia bausmė, tik nežinia kokia, tačiau viena aišku — „tėvai nepaglostys". Iki pargenant gyvulius namo, daug laiko nerimastingai laukti bėdos ir viską apmąstyti.

Žiemą piemenėliai dirbo įvairius buitinius darbelius: dieną mergaitės aslą šlavė, indus mazgojo, berniukai malkas kapojo, vandens atnešdavo, vakare plunksnas plėšydavo. Mergaitės pradėdavo karves melžti, linus, vilnas, pakulas verpti nuo 10—11 metų. Išmokdavo daugiausia žiūrėdamos. „Verpti — ne skaityti, pasitėmyk gerai ir mokėsi",— sakydavo mamos. Tačiau austi mergaitės buvo mokomos praktiškai. Iš pradžių mokoma šeivas trinti, nuo ritės *(špūlės)* siūlus nuvyti ant lankčio, o vėliau — ir apmesti. Visai savarankiškai austi mergaitės imdavo nuo 14 metų. Pradžioje ausdavo dvinytį audinį, paprastas drobes, o vėliau ir raštuotas.

Žinia apie įdomesnio rašto išaudimą pasklisdavo po kaimą ir visą apylinkę, ir mamos vesdavo savo dukras pasimokyti iš kaimynės. Mokydamosios iš geriausių kaimo audėjų, mergaitės ne tik įgydavo žinių, bet ir patirdavo didelį estetinį pasigėrėjimą. Ritmingi, senas liaudies tradicijas atitinką įvairiausių raštų ir spalvų audiniai viliojo ir traukė kiekvienos mergaitės akį. Audimo raštai buvo nuolatinių pokalbių tema, ypač žiemą ir pavasarį.

Mergaičių mokymas iš pradžių verpti, o vėliau austi yra ne vienintelis pavyzdys, rodantis paprasto valstiečio pedagoginę nuovoką. Dirbti pradedama nuo paprastų dalykų ir einama prie sudėtingesnių, sunkesnių, reikalaujančių iš vaiko didesnio jėgų įtempimo, ištvermės, valios. Antai berniukus lauko darbų paprastai pradedama mokyti nuo akėjimo. Ariama vėliau. Kodėl? Akėti nėra sunku, „laikai rankose vadeles ir žiūrėk, kad visur kliūtų". Akėti vaikai pradėdavo nuo 12, arti — nuo 14 metų. Tėvas ar vyresnysis brolis įduoda vadeles į rankas, sakydamas: „Čia reikia du kartus pravažiuoti,

jei žemė traški (biri — *R. V.*) — keturis kartus, jei velėnuota — šešis kartus." Tėvas pažiūri, kol sūnus apeina dirvą porą kartų, ir palieka. Žymiai sudėtingiau arti — reikia plūgą nusistatyti (geležiniai plūgai Kernavėje atsiradę apie 1900 m.), išmokti tvirtai ir lygiai laikyti. Tėvas arti mokydavo atsidėjęs. Iš pradžių buvo ariamos lengvosios dirvos, o tik vėliau velėnuotosios. Baigus arti, tėvas dažnai pagirdavo sūnų, sakydamas: „Žiūrėk, mama, kaip Andrius gerai suarė. Taip ir reikia." Mama pritardavo. Taip įvertintas, sūnus lyg ūgtelėdavo, jausdavo didelį moralinį pasitenkinimą. Giriama, skatinama dažniausiai žodžiu. Jei tėvai, grįžę iš turgaus ar bažnyčios, atranda gražiai sutvarkytą trobą, vaikams sakydavo: „Mano lapelės mudrumas, mano lapelės gražumas, aslala iššluota, šaukšteliai numazgota." Žodinis pagyrimas už gerai atliktą darbą dar labiau veikdavęs, negu saldainiai, riestainiai, kurių retai, bet kartkartėmis vaikai gaudavo.

Principo „nuo paprasto prie sudėtingo" laikymąsi galime pastebėti ir vasaros darbymetyje. Antai 14 metų berniukai, prieš išeidami pirmąkart šieno ar javų piauti, būdavo kelerius metus padėję krauti vežimą, grėbę, vežę šieną. Tas pats ir su mergaitėmis.

Sudėtingas ir reikalaująs gilesnio ištyrimo yra darbo pasiskirstymas pagal lytį lietuvių valstiečių šeimoje. Kaip teigia A. Vyšniauskaitė straipsnyje „Lietuvių šeima praeity ir dabar"[2], ir individuali šeima turėjo „valstiečių kiemo" ypatybes — darbo pasidalijimą pagal lytį ir amžių.

[2] А. Вишняускайте, Литовская крестьянская семья в прошлом и настоящем. — Материалы Балтийской Этнографо-антропологической экспедиции, М., 1954.

Darbo pasiskirstymas pagal lytį ryškus didelėse kernaviškių šeimose, kur augo berniukų ir mergaičių. Tokioje šeimoje berniukas nevirdavo valgyti, nemelždavo karvių, trobos nešlavė, indų neplovė, bulvių neskuto. Jeigu kada motina norėdavo užduoti sūnui ką nors iš tų darbų, jis atsikirsdavo: „Mergiočių yr. Kas man nepriguli, aš nedarau, bobų šitie darbai." Visai kitas vaizdas tose šeimose, kur augo vienos lyties vaikai, pavyzdžiui, vien mergaitės. Tokiu atveju Kernavės valstietis mergaitę auklėjo kaip berniuką, pavesdavo ir „vyriškus", ir „moteriškus" darbus. Panašus vaizdas ir su berniukais. Tai rodo, kad liaudyje auklėjimas nebuvo dogma, o prisitaikymas prie aplinkybių. Pedagoginiu požiūriu tai vertintina kaip teigiamas, kūrybiškas auklėtojo bruožas.

Valstietis auklėjo vaikus atsižvelgdamas į ūkio poreikius ir vietos sąlygas. Atėjus darbymečiui, nežiūrima, ar mergaitė, ar berniukas — visi eidavo piauti rugių. Jeigu šeimoje būdavo užtektinai darbo jėgos, tai kulti vaikai pradėdavo nuo 13 metų; jei kulti nebūdavo kam ir negalėjo pasisamdyti, vaikams tekdavo kulti žymiai anksčiau, sulaukus 9—11 metų. Iš pradžių vaikai kuldavo tik dieną, naktį jiems duodavo pamiegoti. Šiaip Kernavėje keldavosi kulti 2—3 val. nakties. Iš pradedančio kulti vaiko nebūdavo daug reikalaujama, tik pamokoma: „Žiūrėk ing žemę, kaip mes mušam ir tu mušk, kad galvon kam nesuduosi, ir gerai bus." Tik vėliau buvo mokoma spragilu įtaikyti į taktą.

Šie faktai, be kita ko, rodo darbinio auklėjimo priklausomybę nuo socialinių sąlygų, šeimos turtinių santykių, valstiečio šeimos psichologijos.

Lietuvio valstiečio šeima individuali ir gana sudėtinga, todėl mintys, pareikštos dėl darbinio auklėjimo, neturėtų būti suprastos kaip apibendrinimas. Darbinis

auklėjimas — plati liaudies pedagogikos sritis, reikalaujanti ilgo ir kruopštaus tyrimo.

Žinių suteikė:

Bernardas Adomavičius, 64 m., Pakalniškių k.
Andrius Barsukas, 97 m., Čirkų k.
Stasė Barsukienė, 59 m., Kernavė
Elena Petruškienė, 92 m., Užušilių k.
Kazys Puzinas, 86 m., Pakalniškių k.
Stefa Puzinienė, 70 metų, Kunigiškių k.

REGINA GUCEVIČIŪTĖ

LIAUDIES MEDICINA

Kadangi seniau Kernavės apylinkėse gydytojų nebuvo, o ir kitur jie buvo sunkiai prieinami, žmonės gydydavosi patys. Šiek tiek apie gydymą nusimanė beveik visi, o daugiausia gydė seni žmonės. Ir dabar čia kai kurios moterys išsiskiria savo kiek turtingesnėmis liaudies medicinos žiniomis, pasirenka ir pačios prisiruošia įvairių vaistažolių, bet plačiau negydo.

Kernaviškių liaudies medicinoje[1] ligos vadinamos gana apibendrintai. Įvairūs širdies negalavimai vadinami *širdies liga.* Vaistai skiriami *nuo širdies, nuo širdies skausmų, nuo širdies nervų, nuo širdies suriebėjimo* ir kt. Virškinamojo trakto susirgimai skirstomi į

[1] Kraštotyrininkų ekspedicijos metu medžiagą šia tema rinko Vlada Damskytė, Emilija Grineckaitė, Regina Gucevičiūtė, Lilijana Kalašaitytė, Nijolė Kazėnaitė, Albina Meškėnaitė.

skrandžio, kepenų ir *vidurių* ligas. Daugiausia turima galvoje minėtų organų uždegimai, skrandžio (sekrecijos rūgštingumo) sutrikimai, žinoma *kepenų akmenligė, gelta* ir kt.

Kai atsiranda kosulys, sloga, karščiavimas, gydosi *nuo peršalimo.* Jei skauda gerklę, sako, kad žmogus *turi anginą.* Žinomas ir rimtai gydomas *plaučių uždegimas, džiova, dusulys* (astma). Iš inkstų ligų minima *inkstų uždegimas, akmenys.* Gydoma nuo kai kurių moterų ligų — *nuo baltųjų, pasirušinimo* (gimdos priedėlių uždegimas, duodąs strėnų ir pilvo apačios skausmus) ir kt. Iš nervų ligų išskiriama *nuomaris* (epilepsija), čia dar vadinamas *valentinka* arba *valentuvka, išsigandimas, proto ligos,* bet dažniausiai gydoma tiesiog *nuo nervų. Grizas* — kai sąnariai braška ir skauda (sąnarių uždegimai, patempimai). Kai kurie pabrėžia, kad anksčiau žmonės buvę daug sveikesni, mažiau sirgę. Ligų priežastimis laikoma daugiausia peršalimas, nusigandimas, sunkus kėlimas. Žinomos limpamos ligos — *šiltinė, jadra* (tymai), *kruvinės* ir imamasi tam tikrų priemonių nuo jų apsisaugoti. Pvz., 1914 m. karo metu siaučiant šiltinei, dezinfekcijai vartojo karbolį, juo purkšdavo patalpas ir žmones, plaudavo rankas. Dar daugiau tuo tikslu rūkydavo žolių, ruginių paskrudintų miltų dūmais kambarius ir žmones, kūrendavo dervą.

Dar yra žmonių, tikinčių, kad liga atsiranda, *nužiūrėjus blogomis akimis.*

Kernavės apylinkėse, kaip ir kitur Lietuvoje, iš racionalių gydymo būdų daugiausia paplitęs gydymas vaistingaisiais augalais, mažiau — gyvulinės kilmės produktais, nesudėtingomis fizioterapinėmis priemonėmis. Labai retai naudojami, bet neužmiršti, įvairūs prietaringi ir magiški gydymo būdai.

Reikia daugiau apsistoti ties gydymu vaistingaisiais augalais. Daug dėmesio nuo seno skirta vaistažolių paruošimui — rinkimo laikui, džiovinimo būdams. Žoles rinkdavo daugiausia gegužės ir birželio mėnesiais paties jų žydėjimo metu giedriomis dienomis, rytais, kol dar rasa. Manyta, kad tada jos veiksmingiausios. Jei vaistams vartojamos šaknys, jas raudavo dažniausiai vasaros gale arba rudenį. Žievę imdavo nuo šakelių, rečiau nuo kamienų. Žoles, žiedus džiovindavo sausai pavėsyje, kur nors pastogėje ar ant aukšto. Manyta, kad džiūstant saulės spinduliai sunaikina dalį žolių veiksmingumo. Stambesnes šaknis smulkindavo, prieš džiovinimą nuvalydavo. Vartodavo dažniausiai žolių, šaknų, stiebelių ar sėklų nuoviras, rečiau ruošdavo jų antpilus su vandeniu ir degtine. Tiksliai nustatytos dozės nebuvo. Vaistų imdavo paprastai po nedaug. Nuoviras ruošdavo nestiprias, užpilant keletą žolių lapelių ar šakelių stikline vandens; tokių vaistų gerdavo 3—4 kartus per dieną po keletą gurkšnių ar po stiklinę. Antpilus gerdavo lašais arba po šaukštą. Tepalus gamindavo iš sutrinto augalo ir nesūdytų gyvulinių taukų, sviesto, miltų ar molio. Ant žaizdų dėdavo kai kuriuos lapus, vaisių skilteles.

Nuo seno širdies ligoms gydyti Kernavės apylinkėse vartojamos įvairios žolių nuoviros ir antpilai. Labiausiai žinoma ir tam vartojama *centurija* (Centaurium minus Moench — skėtinė širdažolė). Imamas visas augalas su šaknimis, išrautas prieš žydėjimą ar žydėjimo pradžioje, išdžiovintas pavėsyje. Plačiai paplitęs nuo širdies ligų *serdečnikas* (Helianthemum nummularum Mill.— paprastasis saulenis). Nuo *širdies nervų* geriama *rūtų* (Ruta graveolens) lapų, *nuo širdies suriebėjimo — dilgėlių* (Urtica dioica L.— didžioji dilgėlė) lapų, *vosilkų* (Centaurea cyanus L.— rugiagėlė) arbata, taip pat *ajerų*

(Acorus calamus L.— balinis ajeras) šakniastiebių, *paparčių* (Dryopteris filix-mas Schott — kelminis papartis) šakniastiebių, *kaštono* (Aesculus hippocastanum L.— paprastasis kaštonas) žiedų arbata. Esant padidėjusiam kraujo spaudimui, vartoja *krapų* (Anethum graveolens L.— paprastasis krapas) sėklučių arbatą (vienu litru vandens užpila stiklinę susmulkintų krapų su sėklomis, verda, geria 3 kartus per dieną po vieną arbatinį ar valgomą šaukštą), *močežankos* (Thymus pulegioides L.— keturbriaunis čiobrelis) arbatą bei sutrintas *spanguolių* (Oxycoccus quadripetalus Gilib.) uogas.

Nervų ligoms gydyti bene plačiausia Kernavėje vartojama *valerijono* (Valeriana officinalis L.— vaistinis valerijonas) šaknų arbata ir antpilai. *Nuo išgąsčio* duodama gerti *barkūno* (Melilotus) lapų arbata, užplikius lapus karštu vandeniu (O. Jurkevičienė pabrėžia, kad tinka „geltonas barkūnas berniukams, o baltas mergaitėms"). Taip pat *nuo išgąsčio* vartoja *dagilio* (Carduus acanthoides L.— dygliuotasis dagys) šaknis, virtas su pienu, *pšelioto* (Anthyllis polyphylla Kit.), *naktinyčių* (Herminium monorchis R. Br.— vienagumbis medauninkas), *jonažolių* (Hypericum (sp.), *čiobrelių* (Origanum vulgare L.— paprastasis raudonėlis) arbatą, *velnio piršto* skutenas. Daromi žolių mišinių antpilai ir nuoviros. Manoma, kad balto barkūno, kaštono žiedų ir *pšelioto* antpilas, geriamas 3 kartus per dieną po stiklinę, padeda nuo *nuomario* (epilepsijos). Taip pat nuo epilepsijos vartojama *sidabražolių* (Potentilla), *tujų* (Thuja), *jeronimų* (Geranium) arbata. Nuo nemigos geriausia *naktinyčių* arbata, ypač vaikams, *nervovnikų* (Leucanthenum vulgare Lam.— paprastoji baltagalvė), *diemedžių* (Artemisia abrotanum L.), *močežankų* antpilas. Kai skauda galvą, reikia gerti *jonažolių* arbatą, išrūgas, valerijonų

šaknų nuoviras, apdėti galvą bulvių lapais, aprišti ir pagulėti.

Nuo skrandžio ligų daugiausia vartojama *pelūnų* (Artemysia absinthium L.— pelynas) antpilai ar arbata, *alijošius* (Aloe), *geležinių šaknų* (Libanotis sibirica Koch — sidabrinis skarenis) nuoviros arba degtinės antpilai, *šermukšnių* (Sorbus aucuparia L.— paprastasis šermukšnis) uogos ir spanguolės — skrandžio sulčių rūgštingumui padidinti, stipri *kmynų* (Carum carvi L.) sėklų arbata (pusę saujos kmynų į du litrus vandens; geria daug, stiklinėmis). Dar vartojama *traukžolių* (Cichorium L.— trūkažolė), *debesylo* (Inula helenium L.— didysis debesylas), alijošiaus, *pelūnų* mišinio degtinės antpilas (po arbatinį šaukštelį 3 kartus per dieną).

Kepenų ligoms gydyti paplitusi *jonažolių, snaudalių* (Helichrysum arenarium Moench — smiltyninis šlamutis), *kraujažolių* (Achillea millefolium L.— paprastoji kraujažolė), sprogstančių beržų (Betula) lapelių arbata. Nuo geltos tinkančios tos pačios *jonažolės, snaudalės, geltonų jurginų* (Rudbecia laciniata L.— plunksnalapė rudbekija) žiedai (po nedaug, keletą šakelių užpila karštu vandeniu), morkų sultys, o nuo kepenų akmenligės rekomenduojama kramtyti šermukšnio uogas.

Nuo vidurių skaudėjimo vartoja visų tų pačių minėtų žolių — *jonažolių, pelūnų,* alijošiaus, *geležinių šaknų* antpilus, be to, dar *mėtų* (Mentha) arbatą, rugiagėlių (dėti vieną šakutę į stiklinę vandens, gerti 3 kartus per dieną) antpilą, mėlynių (Vaccinium myrtillus L.) bei *ramunėlių* (Matricaria chamomillae) arbatą, *kanapėlių* antpilus. Vartojama rūtų, *gysločių* (Plantago) arbata arba antpilas. Gerai veikia valerijonų, *traukžolių* ir *geležinių šaknų* degtinės antpilas arba *trejos devynerios,* kur pridedama *bobovnikų* (Menyanthes trifoliata L.— babauninkas), *pelūnų, ramunių* (Anthemis sp.), *griaus-*

mažolių (Sedum acre L.— aitrusis šilokas), *životnikų* (Lythrum salicaria L.— paprastoji raudoklė), *vanžavnykų* (Polygonum bistorta L.— pievinis rūgtis, gyvatžolė) ir kt. Be to, viduriuojant geria pelynų arbatą, valgo mėlynių uogas, geria ramunėlių, gysločių (stiebelių su lapais ir žiedais), nasturtų sėklų, kmynų arbatą. Nuo vidurių užkietėjimo gydosi *šaltekšnių* (Frangula) žievelės arbata, pienių žiedų arbata. Apetitui pagerinti vartojamos karčios *pelūnų* nuoviros, *bobovnikų, trilapių* (Trifolium montanum L.— kalninis dobilas, baltas ir Trifolium alpestre L.— alpinis dobilas, raudonas) (liaudies medicina skiria vyrišką ir moterišką) nuoviros.

Kirminus sėkmingai išvarydavo *čižmų* (Tanacetum vulgare L.— paprastoji bitkrėslė) nuoviromis, geriant dar nevalgius („ant tuščios") po stiklinę aštuonias dienas.

Nuo hemorojaus tikdavusi šermukšnių žiedų ir uogų arbata, kraujažolių nuoviros sėdimoms vonelėms.

Dažnai tekdavo gydytis *nuo peršalimo*. Tada gerdavo liepų žiedų arbatą, kmynų, *bruknių* (Vaccinium vitis idaea L.), *aviečių* (Rubus idaeus L.— paprastoji avietė) stiebų bei *juodųjų serbentų* (Ribes nigrum L.) uogų ir žagarėlių nuoviras. Nuo slogos rekomenduodavo *čiobrelių* (vieną šaukštelį į stiklinę vandens), aviečių arbatą. Nuo kosulio tinką *baltųjų bezdų* (Sambucus nigra L.— juodauogis šeivamedis) žiedai, *jonažolių*, aviečių stiebų bei *rugių* (Secale cereale L. f. hibern.— sėjamasis rugys, žiemkentis) šiaudų ir „varpų iškultų, nuo stogo" arbata, *putinų* (Viburnum opulus), *živakostų* (Symphytum officinale L.— vaistinė taukė) sutarkuota šaknis su pienu (o sumaišyta su taukais ar moliu tinka kompresams), alijošius. Kai skauda gerklę — serga *angina* — geria karštą pieną, aviečių stiebų arbatą, *raschodnikų* (Glechoma hederacea L.— šliaužiančioji tramažolė), *sliarų*

(Althaea officinalis L.— vaistinė piliarožė) šaknų arbatą. Sergant plaučių uždegimu, vartodavo *topolių* pumpurų (Populus suaveolens Fich., P. balsamifera L.— kvapioji balzaminė tuopa), *juodalksnių* (Alnus glutinosa Gaertn.) kankorėžių nuoviras, alijošių, *vingiarykštės* (Filipendula ulmaria Maxim.— pelkinė vingiorykštė) arbatą (į du l vandens dėti vieną šakelę, duoti 3 kartus po stiklinę). Sergant džiova, gerdavo *uosio* (Fraxinus excelsior L.— paprastasis uosis) *ankštelių* (vaisių), *kačpėdėlių* (Antennaria dioica Gaertn.— dvinamė katpėdėlė) žiedų arbatą, *pušies* (Pinus sylvestris L.— paprastoji pušis) žievės šalto vandens antpilą.

Nuo inkstų (ir šlapimo takų) ligų gydydavosi irgi žolėmis. Vartodavo *asiūklių* (Equisetum arvense L.— dirvinis asiūklis), *arkliarūgštynių* (Rumex obtusifolius L.— bukalapė rūgštynė), *beržo* (Betula) lapų, *snaudalių*, krapų, *petruškų* (Petroselinum sativum Hoffm.— sėjamoji petražolė), *kiauliauogių* (Arctostaphylos uva ursi Spr.— kietoji kiauliauogė, vartojama nuo uždegimų, ir Rubus saxatilis L.— katuogė, vartojama nuo akmenligių), *kadagių* (Juniperus communis L.— paprastasis kadagys) uogų arbatą. Darydavo šiltas garų voneles iš avižų grūdų, kvepiančiųjų mėtų, *builicų* (Artemisia campestris L.— dirvinis kietis) nuovirų, po to šiltai pagulėdavo. Moteriškoms ligoms gydyti vartodavo *levukų* (Antirrhinum majus L.— didysis žioveinis), *ąžuolo* (Quercus robur L.) žievės, *baltųjų dilgynių* (Lamium album L.— baltažiedė notrelė) arbatą nuo baltųjų, kraujažolių, *ievos* (Padus avium Mill.— paprastoji ieva) žiedų arbatą nuo menstruacijų sutrikimo, *meškauogių* (Arctostaphylos uva ursi Spr.— kietoji kiauliauogė), *trilapių* (Trifolium montanum L.) arbatą nuo gimdos ligų. Esant *pasirušinimui* (pilvo apačios skausmai, dažniausiai gimdos priedėlių uždegimas; tokios ligonės būna jaut-

resnės staigiems judesiams, sunkesniems kėlimams), gydydavosi labai įvairiai. Valgydavo su kiaušiniene *trūkžolių* šaknis ir lapus, gerdavo labai mažais kiekiais *durnaropių* (Scopolia carniolica Jacq.— vaistinė skopolija) nuoviras, *geležinės šaknies* antpilus su degtine, plakdavosi dilgėlėmis.

Imamasi priemonių prieš vėžį. Esą, padeda *sidabražolių* antpilas su degtine. *Takažolių* (Polygonum aviculare) arbata padaranti žmogų atsparesnį ir neleidžianti susirgti ta liga.

Kadangi susižeidus, atsiradus opoms, gydytis tekdavo irgi patiems, kernaviškiai žinojo nuo to nemaža priemonių. Susižeidus, norėdami sustabdyti kraują, duodavo gerti kraujažolių arbatos, barstydavo sutrintomis kraujažolėmis kraujuojančią vietą, dėdavo ant žaizdos duonos, suvyniotos į skudurėlį, užberdavo *pataiso* sporų (greičiausiai Lycopodium clavatum L.— vaistinio pataiso). Be to, duodavo gerti džiovintų *babkų*, t. y. ramunių, arbatos. Kad žaizda greičiau gytų ir nepūliuotų, ant jos dėdavo žalių supiaustytų alijošiaus ar gysločio lapų. Žaizdai negyjant ir pūliuojant, dėdavo žarijose kepto svogūno galvutę (Allium cepa L.) ir alijošiaus, paskusdavo ir užbarstydavo *kaukaspenio (velnio piršto)*. Galima būdavę ant skudurėlio tepti *eglės* (Picea abies Carst.— paprastoji eglė) sakų ir dėti ant voties, dėti tarkuotą morką (Daucus sativus Rochl.— valgomoji morka), bulvę (Solanum tuberosum L.) su pienu, gysločių, gerti *varnalėšų* (Arctium (sp.) — varnalėša) šaknų arbatą. Ant sumuštos vietos deda acto rūgšties, duonos raugo, sumaišyto su moliu. Jei būdavo lūžusi koja, reikėdavo pririšti kokį kietą daiktą ties lūžio vieta ir dėti *živakostų* (vaistinės taukės) šaknų, sutarkuotų ir sumaišytų su riebalais. Nudegusią vietą barstė beržo žievės

kamštiniu sluoksniu (Betula pendula Roth.— karpuotasis beržas), priskusdavo *kaukaspenio.*

Sąnarių skausmus — *grizą* — dažniausiai gydydavo trindami. Užpildavo degtine kaštonų žiedų, alijošiaus, agavos ir trindavo. Darydavo vonias su *cikorija* (Cichorium intybus L.— paprastoji trūkžolė). Pagamindavo įvairių tepalų su vaistažolėmis sąnariams gydyti. Pvz., sutarkavus taukių šaknų, sumaišius su kiaulės taukais, trindavo arba dėdavo į skudurėlį ir aprišdavo, laikydavo visą dieną. P. Savickienė (74 m.) ir O. Jurkevičienė (80 m.) pasakoja, kad *sukant* kaulus, reikia atsinešti iš alksnyno baltą *smirdantį grybą* (Ityphallus impudicus (L.) Ach.— poniabudė), supiaustyti, sudėti butelin, užpilti degtine ar medžio spiritu ir trinti.

Augalinėmis priemonėmis gydydavo ir rožę. Pvz., duodavo gerti šermukšnių žiedų, *šilagėlių* (Pulsatilla patens Mill.— vėjalandė šilgėlė) arbatos. Bet ją vartodavo tik iki užkalbėjimo arba jei nepavykdavo surasti užkalbėtojo, nes pagrindinis gydymas nuo rožės buvo užkalbėjimai. Nuo niežų vartojo *debesylą, mėlynąjį akmenėlį,* gamindavo tepalus iš susmulkintų žalių šermukšnio žievelių su nesūdytais taukais ir trindavo. Karpas gydydavo beveik išimtinai maginėmis priemonėmis.

Kernavėje žmonės rūpinosi ir kosmetika. Pvz., nuo šlakų virdavo *sidabražolių* ir tuo viralu prausdavosi. Kad geriau augtų plaukai, juos plaudavo *medatkų* (Calendula officinalis L.— vaistinė medatka) ir ajerų šaknų ir beržų lapų nuoviromis, rūgusiu pienu.

Gydymas gyvulinės kilmės produktais buvo mažiau paplitęs. Gyvulinius riebalus vartodavo gamindami tepalus žaizdoms, sumušimams, odos ligoms gydyti. Nuo peršalimo duodavo gerti karšto pieno, kartais jį maišydavo su vaistažolėmis. Nuo epilepsijos duodavo gerti mirusių bičių arbatos. V. Šalkauskienė (81 m.) ir Pen-

kevičienė (72 m.) pasakoja, kad nuo vėžio reikią „rupūžę išdžiovinti ir išgerti". Džiovina rupūžę gyvą, pakabinę už kojytės; kai ji pastimpa ir išdžiūva, tada išverda. Mokėjo kernaviškiai pasigaminti ir dabar praktinėje medicinoje plačiai vartojamą skruzdžių spiritą. Pvz., į skruzdėlyną įdėdavo apcukruotą indą, kur prilįsdavo skruzdžių; tada, indą uždengę, palaikydavo krosnyje, kol skruzdėlės žūsta, užpildavo spiritu ir įkasdavo į žemę pusei metų ar net metams. Kiti į butelį įdėdavo medaus ir pastatydavo skruzdėlyne. Kai prilįsdavo skruzdžių, užpildavo geriamu spiritu ar pirmo varymo namine degtine. Pirtyje šutindavosi ir tuo spiritu trindavosi.

Kernavės liaudies medicinoje yra gydoma voratinkliais, kurie dedami ant žaizdos, kad sustotų kraujuoti ir neatsirastų pūlių. Tikima, kad nuo plaučių uždegimo padeda gydymas išmatomis ir šlapimu. „Jei šonas skauda nuo plaučių uždegimo, avelių spirų išvirti ir duoti gerti su medum" (F. Saltanavičienė, 93 m.). „Avelių spirutės ir avižos į skuduriuką reikia sudėti, virinti ir gerti" (J. Lipeckaitė, 61 m.). Rekomenduojama „nuo sunkumo šlapimą savo gerti". „Karvės mėšlą suspaudžia, tą mėšlo skystį nuo uždegimų geria." Deda kompresus su šlapimu. Sudžiovintas gyvulių mėšlas buvo vartojamas ir rūkymams *nuo išgąsčio, blogų akių,* sumušimų.

Fizioterapinės priemonės Kernavės liaudies medicinoje nėra labai gausios nei sudėtingos. Skaudant sąnariams, esant *grizui, pasirušinimui,* šutindavosi pirtyse, lengvai masažuodavo, patrindavo, darydavo druskos vonias arba virdavo bruknienojų *juką* ir darydavo vonias. Einant miegoti, guldavo ant maišelio su įkaitintu smėliu. Gydant peršalimą, plaučių uždegimą, sumušimus, dėdavo šiltus kompresus, statydavo taures, dėdavo dėles. „Jei dusina, įdėti į karšto vandens puodą samanų

iš stogo ir daryti kompresą, aprišti su popierium, dėti ant kaklo" (F. Saltanavičienė).

Įdomią Kernavės liaudies medicinos dalį sudaro gydymas prietarais ir užkalbėjimais. Šie gydymo būdai, kadaise plačiai naudoti, dabar jau gerokai primiršti. Stipriau užsilikęs tikėjimas užkalbėjimais. Dauguma apklaustų senų ir dar nemaža dalis vidutinio amžiaus žmonių mano, kad nuo rožės, gyvatės įkirtimo, pasiutusio šuns įkandimo, dantų skausmo veiksmingas tik užkalbėjimas. Nuo rožės beveik vien užkalbėjimais ir gydydavosi. Užkalbama paprastai rytą prieš saulės tekėjimą arba vakare, saulei leidžiantis. Kartais tas pakartojama po du tris kartus. Užkalbėti galima pasilenkus *ant duonos, ant cukraus, ant vandens, ant žaizdos,* ištariant tam tikrus ritualinius žodžius ir atliekant ritualinius veiksmus. Tą duoną ar cukrų duodavo ligoniui suvalgyti; jei užkalbėjo ant vandens, jį duodavo gerti, prausdavo veidą. Užkalbėjimo tekstas paprastai slepiamas. Tvirtinama, kad užkalbėtojas, pasakydamas jį kitam, kartu perleidžia ir gydomąją galią. „Persakyt gali užkalbėtojas vaikams tik mirdamas" (Z. Barauskienė, 75 m.). Perduodama paprastai vyriausiam arba jauniausiam šeimos vaikui, laikoma, kad pastarasis sėkmingiausiai gydo. Ritualinius veiksmus įvairūs užkalbėtojai atlieka kiek skirtingai: „Užkalbant papučia ant sopulio, užkalba pasilenkę ant duonos, vandens, miltų", paskui „reikia uždėt miltų, užrišt, patrint" (L. Rožanskienė). Kartais dar ligoniui raudona skara uždengia veidą, suka apie galvą pašlapintų pakulų, paskui rašalu deda kryžių (Z. Bačkauskienė). Užkalbėjimo tekstai daugiausia šifruoti, ne visada suprantami ir pačiam užkalbėtojui. Ritualinius žodžius paprastai taria vienu įkvėpimu — sulaikydami kvapą. Kartais užkalbama maldos žodžiais: „Tėve mūsų", „Sveika Marija", „Tikiu", tik reikia sukalbėti *vie-*

nu dūku (Z. Pileckaja). Dar būdavo daroma šitaip: pasilenkus prie skaudamosios vietos, ji žegnojama ir, *dvasios neįkvepiant,* kalbama, pvz.: „Ėjo ponas Jėzus per vandenį, turėjo rankoj tris rožes. Viena dūrė, viena iškrito, viena pati išnyko. Ir tu išnyk iš tos vietos mūsų pono Jėzaus Kristaus vardu" (O. Petkevičienė). Užkalbėtojų nuo rožės Kernavės apylinkėse pavyko rasti net septynis.

Panašiai gydydavosi ir gyvatei įkirtus. „Tik užkalbėjimas padeda nuo gyvatės įkandimo",— sakė keli informatoriai. „Jei įkando viena gyvatė, užkalbama vienaip, jei su gyvačiukais — reikia ir juos užkalbėti" (Z. Rožanskaitė). Galima užkalbėti duoną, vandenį, cukrų ir duoti ligoniui suvalgyti, išgerti; jei gyvuliui įkirto — taip pat duoti suėsti. Yra išlikęs šiuo atveju gydymas ir kitokiais prietarais. „Kai įkanda gyvatė, jei neužkalba, nuprausti su vandeniu, kuris liko po pirties rėčkoje. O jei nėra to vandens, tai tuos akmenis pirty nuplauti ir nuprausti" (F. Saltanavičienė).

Įkandus pasiutusiam šuniui, irgi padėdavęs tik užkalbėjimas. Z. Rožanskaitė pasakoja, kad kai jų šuniui įkandęs kitas šuo ir supratę, jog pasius, jos tėvas nuėjęs pas užkalbėtoją ir vėlai vakare parsinešęs duonos plutelę, ant jos viršutinės blizgančios pusės buvę daug prirašyta gražiu raštu, bet kažkokiuo keistu — nei lietuvišku, nei lenkišku. Šuo suėdęs ir nebepasiutęs. Vėliau ji pati išmokusi užkalbėti, bet kaip užkalba, nepasakė. „Man reikia žinoti tik vieną dalyką: jeigu gyvulys, reikia žinoti, kokios spalvos, ar baltas, ar juodas, žilas ar rudas; o jei žmogus — tai koks vardas",— sako ji.

Manoma, kad užkalbėjimai gerai padedą nuo dantų skaudėjimo, išsigandimo. S. Smolkienė (78 m.) pasakoja, kaip jai gydę dantį: „Liepė pirštą į burną įkišti ir ant danties uždėti. Ir kažką kalbėjo, tik, matyt, gerus

žodžius, ar ne triskart „amen" sakė. Tik liepė degtinės negerti, nes nepadės." Ta pati Smolkienė žino ir kitų gydymo būdų: „Dantis skauda — išpiautą kelmo žievės gabaliuką iš miško paimti ir patrinti, o paskui padėti atgal į tą vietą. Ir padeda."

Nuo grizo „reikia pačiam pagraužti tą vietą, kur braška, ir praeina". Kernavės apylinkėse *nuo grizo* seni žmonės dažniausiai rekomenduoja gydyti šitaip: lininį arba vilnonį siūlą tris kartus po 9 mazgelius (iš viso 27) surišti, sakant „nei vienas, nei du, nei trys" ir t. t. iki devynių, apjuosti apie skaudamą vietą ir nešioti, kol pats sudils ir nukris. Panašiai daro *nykštukus. Rugių kaulelius* išpiauna šiaudo susidūrimo vietose, skaičiuojant „nei vienas, nei du, nei trys", dėsto iš eilės tris kartus po devynis, paskui eilute skuduriukan suvynioja, užsiuva ir pririša drobiniu siūlu ant skaudamos rankos ar kojos vietos. Skudurėlis geriausiai tinka, paimtas iš rankovės pažasties. O. Jurkevičienė pabrėžia, kad pririšti gali tik pirmas ar paskutinis vaikas šeimoje. Jei sąnarys patemptas, reikią po to gulėti tiek laiko, kiek praėjo nuo sąnario patempimo. *Rugių kaulelius* dar galima suverti ant lininio siūlo kaip karolius, taip pat *atbulai skaičiuojant,* ir dėvėti, kol sudils. Į *nykštukus* vietoj rugių galima rišti žolių ir viksvų.

Įdomiai šalinamos karpos. „Reikia nusipirkti kaspiną ir suraišioti tiek mazgelių, kiek karpų, ant kryžkelės nunešti ir atbula ranka numesti. Numetei ir nuėjai. Ir grįžti nesidairydamas. Kas ras, tam bus tos karpos" (J. Lipeckaitė). „Arba ten, kur kiaulės pasitrina, trina ranką karpuotą". „O kaip jaunas mėnuo, įkala kuolą ir tom žemėm, kur jo šešėlis krenta, trina karpą" (J. Lipeckaitė).

Kad greičiau praeitų epilepsijos priepuolis, liepdavo ligonį pernešti į kitą vietą.

Žmonės tikėjo, kad esą nelaimingų žmonių, turinčių *blogas akis*. Toks bus vaikas, kurį motina dukart atjunkė. Jei tokiam žmogui patiks gyvulys, tam išpūs vidurius ir kris, jei žmogus — pastarajam negera, sunku krūtinėj pasidarys. Reikia pagauti kurmį, perplėšti pusiau ir sukruvintomis rankomis tokį gyvulį glostyti (Z. Barauskienė). Kai vaiką nužiūri *blogos akys*, jį prausia. „Paima švaraus vandens į savo burną, nuneša vaiką prie kampo, pila vandenį iš burnos ant delno, tą vieną gurkšnį per tris kartus, nutrina tuo šlapiu delnu vaiko ar paršiuko veidą" (A. Laukienė). Arba: „Anglių karštų pastato ant slenksčio ir žiūri, tris anglis meta vandenin ir apiprausia akis, veidą, o gyvuliui stuburą, uodegą." Jei susirgo nuo blogų akių, skuduru stalo kraštus nubrauko ir plauna juo akis" (O. Petkevičienė).

Kai kurios senesnės moterys ir dabar žino būdų, kaip padėti mergaitei prisivilioti patinkantį berniuką ir priešingai. A. Laukienė sako, kad yra toks augalas — *liubčikai:* „Jei berniukas mergaitę nori prisivilioti, verda minkštą bulvytę, jei mergaitė berniuką — verda kietą ir duoda gerti arbatą." Arba: „kur lakštingala lizdą suka, reikia kabliuką iš to medžio lizdo šakos išpiauti ir šakutę tokią pat; jei berniukas eina ir tau patinka, reikia tuo kabliuku patraukti, o jei ima nebepatikti, ta šakute atstumti" ir kt.

Kernavės apylinkėje dar teko sutikti keletą buvusių priėmėjų *(bobučių).* Palyginti neseniai jos kūdikius *pagaudavo* namuose. Kuri nors gabi geraširdė moterėlė išmokdavo iš kitų, kaip padėti gimdyvei ir naujagimiui, pagarsėdavo apylinkėje, į ją kreipdavosi kaimynai, laukdami naujo šeimos nario. Savo pareigas priėmėjos atlikdavo gan sėkmingai, ir gimdyvės ar kūdikio mirtis būdavo palyginti retas dalykas. Praktinę patirtį kai kurios jų turėdavo nemažą. Pvz., F. Saltanavičienė (93 m.),

gyvenanti Gudeliškių k., sakosi turinti visą šimtą „anūkų", F. Bagdonienė (g. 1881 m.), gyvenanti Kernavėje,— 67 „anūkus". Daug vaikučių *pagavusi* A. Kanclerienė (63 m.), P. Svedavičienė (67 m.) ir kitos. Klausant jų pasakojimų, susidaro vaizdas, kad liaudies akušerija Kernavės apylinkėse buvo gana primityvi, nors daug joje randama ir racionalių dalykų. Švara — vienas pagrindinių liaudies medicinos dėsnių. Jo laikėsi ir visos *bobutės*. Žiūrėdavo, kad būtų švarus gimdyvės patalas, kad troboje būtų šilto ar net virinto vandens gimdyvei ir naujagimiui nuplauti, gerai nusimazgodavo rankas jos pačios, švariai apsirengdavo. Todėl ir gimdymo karštinės būdavusios retos. Gimdymo eiga būdavo paliekama natūrali. Bobutės atidžiai stebėdavo ir reikiamu momentu šį tą padėdavo. Komplikuotų gimdymų atvejais, pvz., kai vaisiaus padėtis netaisyklinga, kai smarkiai kraujuoja, jos nieko padėti negalėdavo. Vėlesniais laikais priėmėjos liepdavo parvežti akušerę arba gimdyvę išveždavo į ligoninę. Gimdyvę *bobutė* apiplaudavo šiltu vandeniu su ramunėlėm; kad lengviau gimdytų, duodavo išgerti kiečių arbatos. Atsiradus gimdymo skausmams, kai kurios priėmėjos dėdavo šiltus kompresus, šildydavo kojas, masažuodavo vidurius, kad pagreitintų gimdymą. Jei gimdos susitraukimai silpni, dėdavo prie kojų šilto vandens. Jei labai dideli strėnų skausmai, galvą ir kojas guldydavo žemiau, o po liemeniu ką nors pakišdavo. Taip išlenkus, iš tiesų greičiau pagimdydavo. Pasirodžius kūdikio galvutei, padėdavo gimdyvei, paspausdamos iš viršaus, sąrėmių metu galvutę šiek tiek patraukdavo, suėmusios abiejų rankų trimis pirštais. Vaisiaus *namelį* (placentą su apvalkalais) užkasdavo į žemę, o žiemą tvarte ar po girnomis. Jei labai kraujuoja, prie vidurių dėdavo šalto vandens kompresus ar šalto vandens pūsles, duodavo gerti rausvųjų kraujažo-

lių arbatos. Tais atvejais buvo imamasi ir tokių priemonių: „labai užrišti rankų ir kojų mažuosius pirštus", „dėti ant rankų ir kojų po sidabrinį pinigą".

Labai svarbus dalykas — gerai sutvarkyti naujagimį. Pirmiausia nukirpdavo virkštelę *(bambutę) — per tris pirštus* (5—6 cm) arba *per delną* (10 cm) nuo pilvuko, prieš tai kruopščiai atmatavę ir pažymėję kirpimo vietą. Paskui ją per vidurį arba prie pat pilvuko stropiai surišdavo vilnoniu ar lininiu naminiu siūlu, ji sudžiūdavo ir nukrisdavo. Kūdikį apiplaudavo šiltu vandeniu arba ramunėlių arbata, stipriai suvystydavo, *kad tiesus būtų.* Jei vaikas gimė pamėlynavęs (priduseęs) arba negyvas ir nerėkdavo, jam keletą kartų sušerdavo, mėtydavo, kol atsigaus, bandydavo į burnytę kišti pirštą, kad išbėgtų vaisiaus vandenys, kurių kartais jis būdavo prisisiurbęs. Jei pageltęs (vad. naujagimių gelta), tai pirmąsyk, kol dar nepraustas, maudydavo *žolinyje* — vandenyje, kuriame išmazgodavo linus, kai verpdavo.

Kernavės liaudies akušerijoje buvo įvairių prietarų. T. Bagdonienė, F. Saltanavičienė ir kitos pasakoja, kad „jei su ruda ar raudona dėme gimė vaikas, reikia su *nameliu* (placenta — *R. G.*) pašluostyti tą vietą", o F. Saltanavičienė pabrėžia, kad tas padeda tik tada, jei *skaisti* motina. Įdomiai aiškinama, iš kur atsiranda tokios dėmės, t. y. apgamai: „Jei gaisras yra ir jei rankas žemyn nuleisi (išsigandusi), tai vaikui neškadys; o jei už kur griebsi, tai ten ir bus dėmė vaikui." Burdavo, ar vaikas gyvens, ar ne. Jei kniūpsčias gimė, tai negyvens, o jei aukštielninkas — gyvens. T. Bagdonienė stengdavosi kirpti virkštelę, naujagimį padėjusi ant knygos, tada „labai ukvatos turi ant mokslo".

Buvo žiūrima, kad po gimdymo moteris pailsėtų. Keletą dienų arba savaitę liepdavo jai pagulėti, jei tik būdavo tam sąlygos. Kad viduriai neskaudėtų, duodavo

gerti žolelių, pvz., *vanžavnykų* arbatos, patrindavo *Adomo šaknimis,* subintuodavo. Valgyti duodavo šiltos arbatos, skystai išvirto kiaušinio, pieno. *Bobutė* paprastai globodavo naujagimį ir motiną, kol ji atsikelia, patardavo, apiprausdavo.

Kernavės apylinkėje mažai tepavyko surinkti žinių apie nėščios moters higieną. Patariama tik labai sunkiai nekilnoti, kad neišsimestų. Sunkiai pakėlus ar susitrenkus, patariama pagulėti ir gerti rūtų arbatos. Nepavyko sužinoti ir kokiomis priemonėmis bandydavo nutraukti nėštumą arba jo išvengti.

Kylant kultūrai ir materialinei gerovei, pasidarius visiems prieinamai kvalifikuotai medicinos pagalbai, čia, kaip ir kitose Lietuvos vietose, naminiai gydymo būdai vis labiau pamirštami, rečiau naudojami. Liaudies medicina Kernavės apylinkėse regresuoja, ir surinkti duomenys turi tik pažintinę istorinę reikšmę.

Žinių suteikė:

Teofilė Bagdonienė, 78 m., Kernavė
Vladė Šalkauskienė, 81 m., Klišabalės k.
Antanina Bareikienė, 56 m., Pakalnių k.
Lionė Rožanskienė, 56 m., Semeniškių k.
Filomena Kanavičienė, 64 m., Pakalniškių k.
Ona Jurkevičienė, 80 m., Sutkiškių k.
Aleksandra Laukienė, 58 m., Kaukiškio k.
Stefa Bučinskienė, 53 m., Markučių k.
Marijona Vilkelienė, 92 m., Bartasiūniškių k.
Adelė Viršilienė, 85 m., Šešionių k.
Pranė Savickienė, 74 m., Kunigiškių k.
Romas Dilys, 18 m., Semeniškių k.
Jonas Parvaneckas, 65 m., Semeniškių k.
Jadvyga Bareikienė, 49 m., Kaukiškio k.
Felicija Saltanavičienė, 93 m., Gudeliškių k.

Kostė Petrusevičienė, 44 m., Vičiūnų k.
Janina Guobienė, 58 m., Miežionių k.
Enfila Tiškevič, 50 m., Miežionių k.
Juzė Lipeckaitė, 61 m., Skrebulių k.
Marijona Jurkevičienė, 64 m., Pakalniškių k.
Andrius Barsukas, 69 m., Čirkų k.
Petras Drazdauskas, 70 m., Semeniškių k.
Ona Stravinskienė, 58 m., Valiukiškių k.
Marytė Dragienė, 62 m., Šešonių k.
Genė Giliūnienė, 70 m., Gudaraisčio k.
Ona Bučinskienė, 68 m., Markučių k.
Zofija Barauskienė, 75 m., Ardiškio k.
Ona Petkevičienė, 73 m., Daubariškio k.
Petronė Svedavičienė, 67 m., Kaukiškio k.
Stefanija Smolkienė, 78 m., Semeniškių k.
Zina Pileckaja, 38 m., Padvarių k.
Leonora Griškevičienė, 71 m., Vičiūnų k.
Zofija Rožanskaitė, 44 m., Semeniškių k.

STANISLOVAS ŠINKŪNAS, SERGEJUS RAPOPORTAS

POILSIO KULTŪRA

1969 m. vasarą Kernavės apylinkėje kraštotyrininkų ekspedicijoje buvo bandyta išsiaiškinti ir vietos gyventojų poilsio[1] kultūros klausimus. Nemažą pagalbą tyri-

[1] Straipsnyje vartojamas terminas „poilsis" reiškia laisvą nuo darbo, namų ruošos, valgio, miego ir pan. laiką. Tai laikas, kai žmogus laisvai pasirenka jo praleidimo būdą. Terminas „poilsis", greta „laisvo nuo darbo laiko", „laisvo laiko", vartojamas trumpumo sumetimais, taip pat dar ir dėl to, kad tyrimams buvo naudota „Poilsio kultūros tyrimo anketa".

nėtojams suteikė Vilniaus 16-os vidurinės ir M. K. Čiurlionio vidurinės meno mokyklos vyresniųjų klasių mokiniai, vadovaujami mokytojos Valerijos Gumbinaitės. Jie apklausė 251 Kernavės apylinkės gyventoją ir atsakymus užrašė į „Poilsio kultūros tyrimo anketas". Straipsnio autoriai dėkoja anketos sudarytojui ekonomikos mokslų kandidatui A. Vitkūnui ir jauniesiems kraštotyrininkams už paramą[2].

Kernavės apylinkę sudaro apylinkės centras — pats Kernavės miestelis su aštuonmete mokykla, ryšių skyriumi, kultūros namais, biblioteka, muziejumi, parduotuve, bažnyčia ir 29 kaimai bei vienkiemiai. Visus juos jungia „Kernavės" kolūkio žemės, kurio valdyba irgi įsikūrusi Kernavės miestelyje. Apylinkė nedidelė, 1969 m. sausio mėn. 1 d. joje buvo 296 kiemai, kuriuose gyveno 750 žmonių. 667 jų buvo kolūkiečiai, likę 73 — darbininkai ir tarnautojai. Pagal lytį — 353 vyrai (iš jų 315 kolūkiečių) ir 397 moterys (iš jų 362 kolūkietės). Suaugusių žmonių, turinčių 18 ir daugiau metų, buvo 552. Likę buvo mokyklinio ir ikimokyklinio amžiaus vaikai.

552 suaugusiems Kernavės apylinkės gyventojams, 1969 metų tyrimais, kaip ir paprastai, darbų ir rūpesčių netrūko. Tačiau mums rūpėjo kita jų veiklos pusė — poilsis, aktyvus, kultūringas poilsis tarp darbų ir rūpesčių. Kuo gi domėjosi, ką labiausiai vertino šios apylinkės gyventojai 1969 m., kokie buvo jų kultūriniai interesai, polinkiai. Autoriai nepretenduoja į galutinį ir išsamų atsakymą į šiuos klausimus. Straipsnio tikslas — nusakyti pagrindines apylinkės gyventojų laisvo laiko

[2] Šio straipsnio autoriai ekspedicijoje nedalyvavo; galimas dalykas, anketos autorius surinktą medžiagą būtų interpretavęs ir kiek kitaip.

praleidimo formas, jų priklausymą nuo kai kurių objektyvių ir subjektyvių faktorių. Straipsnyje naudojama anketų atsakymai, pasikalbėjimų su pagyvenusiais šios apylinkės žmonėmis medžiaga bei statistiniai duomenys.

Kadangi čia bus kalbama tik apie Kernavės apylinkės suaugusiųjų žmonių poilsio kultūrą, pirmiausia reikia peržvelgti tiriamo objekto visumą (visų apylinkės gyventojų pasiskirstymą pagal amžių ir sugretinti su turimu anketinės apklausos duomenų pasiskirstymu). Nuo 18 iki 25 metų amžiaus apylinkėje gyveno 29 žmonės. Pagal minėtą anketą apklausta 8 (27,58%). Nuo 25 iki 39 metų žmonių apylinkėje buvo 120. Šio amžiaus apklausta 51 žmogus (42,5%). Nuo 40 iki 49 metų buvo irgi 120, apklausta 49 (40,8%). 51—59 metus turėjo 99 žmonės, apklausta 54 (54,5%). 60 ir daugiau metų turėjo 114, apklausta 77 (67,5%). Iš viso apklausta 251 žmogus (45,6%); vyrų — 97 (38,13%), moterų — 154 (52,2%). Apklaustieji atstovauja visiems gyventojams ir pagal amžiaus grupę, ir pagal lytį, išskyrus 18—25 m. grupę. Žymiai mažesnis apklaustųjų procentas šio amžiaus grupėje neleidžia daryti apibendrinančių išvadų. Todėl ir straipsnio autoriai šios grupės duomenis panaudos tik iliustracijai, sugretindami juos su kitų amžiaus grupių duomenimis.

Pagal darbo vietą apklaustieji pasiskirstė: 197 (78,48%) kolūkiečiai ir kolūkiečiai pensininkai, 19 (7,57%) darbininkų, 20 (7,96%) tarnautojų, 12 (4,78%) namų šeimininkių. Vienas apklaustųjų mokėsi, du savo užsiėmimo nenurodė. Iš 30 apylinkės gyvenviečių apklausa vyko 23-jose, įskaitant ir Kernavės miestelį.

„Poilsio kultūros tyrimo anketoje" buvo 46 klausimai: gyventojų darbo ir kelionės į darbą trukmė, darbo vieta, profesija, namų ruošos laikas, poilsio laikas, mėgstamiausias užsiėmimas poilsio valandomis, knygų, laik-

raščių skaitymas, radijo klausymas, televizijos laidų žiūrėjimas, kino lankymas, dalyvavimas saviveikloje ar jos pasirodymų lankymas, demografiniai duomenys.

Poilsis kaimo sąlygomis turi savo specifinius bruožus: a) laisvo laiko kiekis skirtingais metų laikais nevienodas, priklauso nuo žemės ūkio darbų apimties. Žiemą kolūkiečiai dirba mažiau nei 8 valandas, pavasarį ir rudenį 8 val. ir daugiau. Kolūkiečiai pensininkai irgi kiek galėdami dalyvauja žemės ūkio gamyboje; kolūkiečių tarpe išskirtina pastovų laiką dirbanti žmonių grupė (fermų darbininkai, apskaitos darbuotojai); b) namų ruoša irgi ne visada užima vienodą laiką: sodybinio sklypo tvarkymas ir gyvulių priežiūra skirtingu metų laiku reikalauja tai daugiau, tai mažiau laiko; c) nevienodos techninės galimybės kultūringai praleisti laisvą laiką: ne visus pasiekia radijo taškai, skirtingas atstumas iš gyvenviečių į kiną, kultūros namus, biblioteką; d) kaime (ypač Kernavės apylinkėse) nekyla būtinumo praleisti laiką gamtoje, turistinėse kelionėse. Čia, priešingai, keliaujama į miestą, o ne į gamtą, miškus. Sodų, daržų ir aplinkos tvarkymas čia vargu ar išskirtinas iš įprastinių darbų; Kernavės apylinkei būdingi dar ir šie saviti bruožai: e) apylinkėje gyvena daugiau vyresnio amžiaus žmonių, ir tai neabejotinai duoda toną jų poilsio praleidimui, nes skirtingų amžiumi žmonių interesai irgi skiriasi; f) Kernavės apylinkei būdingas bruožas yra tai, kad ji netoli Vilniaus, ten dažniausiai ir pasuka mokytis, dirbti, o vėliau ir įsikuria vyresnių žmonių vaikai, tuo pačiu atsiranda ryšys kaime gyvenančių šeimos narių su sostine. Susisiekimas su Vilniumi irgi neblogas, todėl retas Kernavės gyventojas dažniau ar rečiau nebūna sostinėje. (Iš 251 apklaustojo 215 nurodė turį vaikų; 119-os suaugę vaikai gyvena skyrium ir net 73-jų Vilniuje; g) istorinės sąlygos nulėmė, kad veik visi apylinkės gyven-

tojai (išskyrus atvykusius iš kitur) kalba ir skaito lietuviškai ir lenkiškai, o dalis dar ir rusų kalba (tiesa, nuo to kiek nukenčia kalbos grynumas).

Savo darbo laiką su kelione į darbą ir atgal apklaustieji taip nurodo:

visuomeninėje gamyboje nedirba arba dirba nepastoviai — 93, arba 37,05% visų apklaustųjų,
nuo 4 iki 8 val. — 49, arba 19,52% visų apklaustųjų,
daugiau kaip 8 val. — 95, arba 37,84% visų apklaustųjų.

14 žmonių savo darbo laiko nenurodė. Dalis jų tenurodė, kad dirba įvairiai.

Namų ruoša užima:

1—2 val. — 19, arba 7,57% apklaustųjų,
2—3 val. — 44, arba 17,53% apklaustųjų,
3—4 val. — 19, arba 7,57% apklaustųjų,
4—6 val. — 26, arba 10,36% apklaustųjų,
daugiau nei 6 val. — 78, arba 31,07% apklaustųjų,
nenurodė — 65.

Iš kitų anketos duomenų aiškėja, kad mažiausiai laiko namų ruošai skiria nevedę (netekėjusios) ir šiek tiek mažiau už savo amžiaus moteris — vyrai (pensijos amžiaus). Daugiausia laiko ruošai skiria namų šeimininkės (12) ir moterys, prižiūrinčios ikimokyklinio amžiaus vaikus (26) — į minėtą klausimą įėjo ir vaikų priežiūra.

Laisvalaikio valandas apklaustieji taip susiskirstė:

iki 1 val. — 48, arba 19,12% apklaustųjų,
nuo 1 iki 2 val. — 50, arba 19,92% apklaustųjų,
nuo 2 iki 3 val. — 26, arba 10,35% apklaustųjų,
nuo 3 iki 5 val. — 11, arba 4,38% apklaustųjų,
nenurodė — 100.

Tiksliai nusakyti laisvą laiką, kai jis įsiterpia tarp darbo ir namų ruošos, be abejo, sunku. Todėl dauguma tik pažymi, kad žiemą jie turį daugiau laisvo laiko, vasarą mažiau.

Ką žmogus pasirenka laisvalaikiu, nulemia ir daugelis objektyvių faktorių (išsilavinimas, darbas, laisvo laiko kiekis) ir subjektyvių (lytis, amžius, išsilavinimas)[3], kurie bus turimi omeny toliau analizuojant poilsio kultūrą.

Į anketos klausimą: „Koks Jūsų mėgstamiausias užsiėmimas poilsio valandomis?" gauta 185 atsakymai. Kiti arba negalėjo išsirinkti mėgstamiausio užsiėmimo, arba nurodė pasyvaus poilsio formas: „pamiegoti", „pasėdėti" ir pan. Minėti atsakymai pasiskirstė:

laikraščių, žurnalų, knygų skaitymas	— 79 (31,47%),
radijo klausymas	— 39 (15,54%),
žiūrėti televizorių	— 23 (9,17%),
siūti, megzti, austi, verpti	— 28 (11,15%),
bitininkystė, žvejyba, grybavimas	— 6 (2,35%),
meistrauti, drožinėti	— 4 (1,59%),
muzika, dailė (groti, piešti)	— 3 (1,19%),
darže	— 3 (1,19%),
neatsakė	— 63

Vyrai labiau linkę paskaityti, pažiūrėti televizorių, praleisti laiką sode, darže, su bitėmis, žvejoti. Moterys labiau linkusios pasiklausyti muzikos, parodyti siuvimo, verpimo, audimo, kulinarijos sugebėjimus. Spauda, radi-

[3] Gyventojų nacionaliniai etnografiniai skirtingumai labai neryškūs: 34 tautybės nenurodė, lietuvių tarp apklaustųjų buvo 177, lenkų — 37, kitų tautybių — 3. Atsikėlusių iš tolimesnių respublikos ar šalies vietų skaičius irgi nesiekė 10. Vadinasi, ryškiai dominuoja vietiniai gyventojai. Todėl nacionalinis etnografinis faktorius, būdamas neryškus, neesminis, toliau nebus minimas.

jas ir televizija (masinės komunikacijos priemonės — MKP), kaip rodo stebėjimai ir anketos duomenys, nėra tiktai hobis, kaimo sąlygomis tai — pati efektyviausia laisvalaikio praleidimo priemonė.

Spauda (laikraščiai ir žurnalai). Širvintų rajono „Sąjunginės spaudos" duomenimis, 1969 m. sausio 1 d. Kernavės apylinkės gyventojai buvo užsiprenumeravę 935 laikraščius ir žurnalus. Visi šie laikraščiai ir žurnalai laiškininkų buvo išnešiojami 296 apylinkės teritorijoje gyvenančioms šeimoms (kiemams). Į klausimą „Kokius laikraščius ir žurnalus skaitote?" atsakė 220 žmonių. Išvardinta 554 laikraščiai ir 1656 žurnalai (iš viso 13 pavadinimų laikraščiai ir 14 pavadinimų žurnalai)[4]. Labiausiai skaitomas Širvintų rajono laikraštis „Lenino vėliava" (163 skaitytojai). „Valstiečių laikraštį" skaitė 102 skaitytojai, „Tiesą" — 73, „Czerwony sztandar" — 23, „Komjaunimo tiesą" — 21, „Kalba Vilnius" — 19, kitus — 28. Tarp kitų skaitomų laikraščių — „Sovetskaja Litva", „Literatūra ir menas", „Trybuna ludu" ir kt. Apklaustieji žurnalus skaito ir prenumeruoja šitaip: „Tarybinę moterį" (lietuvių ir lenkų kalbomis) — 52, „Mokslą ir gyvenimą" — 25, „Jaunimo gretas" — 20, „Šluotą" — 15, „Švyturį" — 4, „Mūsų sodus" — 3, „Mūsų gamtą" — 3, „Žemės ūkį" — 3, kitus — 36. Nemaža skaitoma lenkų kalba: „Przyjazń", „Przyjaciółka", „Nowa wieś" ir kt. Senesnio amžiaus žmonės (dažniau moterys) pamini skaitą „Genį". Apklaustieji, kurie dėl akių silpnumo ar neraštingumo negali patys skaityti, dažnokai nurodo, kad laikraščius ir žurnalus jiems paskaito kiti

[4] Apklausa apėmė 45,65% gyventojų, tačiau nereikia manyti, kad neapklaustiems 54,35% nedaug kas beliko skaityti. Minėti 935 egzemplioriai bendro skaičiaus pasiskirstė šeimoms, kuriose veik visi skaito ir tai, ką prenumeruoja kiti šeimos nariai.

šeimos nariai. Laiką, skiriamą laikraščiams ir žurnalams, nurodo nedaugelis. Tik keturi apklaustieji sakėsi einą skaityti laikraščių, žurnalų ir į biblioteką. Dauguma skaitytojų (kolūkiečiai, darbininkai, tarnautojai ir pensininkai) dažniausiai prenumeruoja po tris laikraščius šeimai. Vyrauja tokie leidiniai: „Valstiečių laikraštis" ir „Lenino vėliava", toliau eina „Tiesa". Tik vienas kitas apsiriboja rajono laikraščiu „Lenino vėliava". Dauguma plačiau domisi įvykiais respublikos žemės ūkyje, populiariau išdėstytomis naujienomis iš mūsų šalies, užsienio („Valstiečių laikraščio" skaitytojai), o kiti kasdien seka respublikos, šalies ir užsienio įvykių aprašymą „Tiesoje", „Czerwony sztandar", „Sovetskaja Litva". „Komjaunimo tiesą" skaito 18—35 m. amžiaus žmonės. 26—39 m. amžiaus darbininkai ir tarnautojai teikia pirmenybę „Tiesai". Vyresni kolūkiečiai (čia ne mažiau ir moterų) mieliau skaito „Valstiečių laikraštį". Iš žurnalų populiariausia „Tarybinė moteris". Ją skaito ir vyrai. „Šluota" vienodai skaitoma vyrų ir moterų. 18—39 m. amžiaus žmonės mėgsta „Jaunimo gretas". Lenkų kalba skaito ne tik tie, kurie nemoka lietuviškai (9), bet ir nemaža gyventojų lietuvių. Dauguma lenkiškų leidinių gaunama iš Lenkijos.

Reikia sustoti prie dar vieno svarbaus veiksnio, nulemiančio skaitymo intensyvumą. Tai išsilavinimas. Tarp žmonių su aukštuoju ir viduriniu išsilavinimu nėra skaitančių mažiau kaip tris laikraščius ar žurnalus (ne retas skaito po 4—7). Mažesnio išsilavinimo grupėje skaitoma mažiau. Yra skaitančių tik vieną rajoninį laikraštį, kiti „peržiūri" ir respublikinius, tretiems paskaito kiti šeimos nariai, ketvirti visiškai neskaito.

Radijas. 194 apklaustieji sakėsi pastoviai klausą ra-

dijo laidų (turi radijo imtuvą ar tašką). Dar 13 teigia, jog šiaip radijo klausą, bet dėl techninių kliūčių (sugedę imtuvai) apklausiamuoju laikotarpiu neklausė. Tačiau mėgstamiausias laidas ir jie nurodė. Tad pastoviai radijo klausosi 207 žmonės, arba 82,5% apklaustųjų. Muzikines laidas laiko mėgstamiausiomis[5] ir joms jungia radijo aparatą specialiai 114 klausytojų, arba 55%. Nuolat klauso žinių 96 žmonės, arba 46,3%. Subatvakarius, pageidavimų koncertus ir kolūkietišką radijo stotį labiausiai mėgsta 56 klausytojai (27%). Kiti klauso radijo teatro (16, arba 7,7%), laidų apie gamtą, žemės ūkį. 26 atsakiusieji radijo klausosi tik laikui, orui sužinoti. Pažymėtina, kad dažnas prisiminė ir dėdę Steponą iš Subatvakarių ir kolūkietiškos radijo stoties laidų. Didesnę radijo klausytojų dalį sudaro moterys, nes, klausydamosi muzikos, jos dažnai dirba ir kitus darbus: tvarko namus, mezga. Vyrai yra aktyviausi žinių klausytojai, be to, šeštadieniais, sekmadieniais klausosi ir muzikinių laidų. Gyventojai, nesuprantantys lietuviškai, klausosi radijo laidų lenkų ir rusų kalbomis iš Vilniaus, Maskvos, Varšuvos. Radijas žymia dalimi pakeičia spaudą ir tiems, kurie laikraščių ir žurnalų neskaito — 19 iš jų pastoviai klausosi radijo laidų. Gyventojai turi ir baterinių radijo imtuvų, ir įprastų lempinių. Radijo taškų ir tranzistorinių imtuvų čia nėra gausu.

Televizija. Kaimo gyventojų tarpe vis populiaresnė darosi televizija. Iš 251 apklaustojo 65 (25,9%) namuose turėjo televizorius ir pastoviai žiūrėjo laidas. 15, arba 6%, apklaustųjų pareiškė dažnai televizorių žiūrį pas

[5] Daugelis klausytojų anketoje nurodė ne po vieną, bet po keletą mėgstamiausių laidų, o dalis visiškai negalėjo išsirinkti.

kaimynus, nemažas skaičius irgi žiūri pas kaimynus, bet retai, atsitiktinai. Čia mes kalbėsime tik apie pirmuosius. Buvo bandyta išsiaiškinti mėgstamiausias televizijos laidas (ir čia daugeliu atvejų mėgstamiausia laida buvo ne viena). 42 žiūrovai (64,6%) labiausiai mėgstą žiūrėti meninius kino filmus, 33 (50,77%) — koncertus, muziką, vakarones, 22 (33,81%) — pramoginius šokius ir sportines laidas. 18, arba 27,7%, teikia pirmenybę „Petraičių šeimai", 15 (23,0%) — žinioms, žemės ūkio laidoms, pranešimams, konkursams. 25 žiūrovai į klausimą „Ar atidedate darbus, jei rodoma įdomi laida?" atsakė: „Taip". Tik 19 žiūrovų nurodė laiką, kurį jie kasdien praleidžia prie televizoriaus (nuo vienos iki keturių valandų). Labai mažai atsakymų gauta ir į klausimą „Kaip leistumėt laiką, neturėdami televizoriaus?" Dalis imtų skaityti knygas, kiti dažniau vaikščiotų į kiną arba klausytųsi radijo, treti veiktų ką nors kita.

Laikraščius ar žurnalus skaitė bet kurio amžiaus galintys skaityti žmonės, o radijo ir televizijos klausytojų bei žiūrovų skaičius išsidėsto taip (procentai parodo tos amžiaus grupės apklaustųjų aktyvumą):

Amžiaus grupės	18–25 m.		26–39 m.		40–49 m.		50–59 m.		60 m. ir daugiau	
Klausosi radijo	7	87,5 %	50	98,04 %	41	83,67 %	54	100 %	49	63,63 %
Žiūri televizorių	4	50 %	18	35,29 %	16	32,65 %	15	28 %	12	15,58 %

Atrodytų, kad pensijos amžiaus žmonės kur kas labiau mėgsta ramybę, ramų ir tylų poilsį. Televizorių labiau linkę žiūrėti jaunesnio ir vidutinio amžiaus asme-

nys. Didžiausias procentas žmonių, pastoviai klausančių radijo ir žiūrinčių televizorių, gyvena Kernavės miestelyje arba netoli jo:

Apklaustųjų skaičius	Klausosi radijo		Žiūri televizorių	
Kernavėje (87)	72	82,75 %	41	47,12 %
Kitose apylinkės gyvenvietėse (164)	122	74,38 %	24	14,64 %

Visos MKP proporcingai pasiskirsčiusios tarp atskirų gyvenviečių (Kernavės miestelio ir jam gretimų kaimų neįskaitant). Kaimuose ir viensėdžiuose, kur rečiau klausomasi radijo ir žiūrima televizoriaus, laikraščių bei žurnalų pristatoma ne mažiau. Žmonės, gyvenantys toliau nuo apylinkės centro, daugiau laiko sugaišta daržuose, laukuose, kelionėse į darbą, ruošiantis namie.

Skaitytojams įdomesnė ta spauda, kurioje jie randa artimesnių savo gyvenimui ir darbui temų, kur rašoma jiems prieinama kalba ir stiliumi („Lenino vėliava", „Valstiečių laikraštis", „Tarybinė moteris" ir kt.). Radijo ir televizijos plitimas liudija, kad šios masinės komunikacijos priemonės jau virtusios poreikiu (pažintiniu ir estetiniu).

Knygos. Ilgi žiemos vakarai ir atokvėpio dienos tarp vasaros darbų ne vienam kaimo gyventojui leidžia pasinerti į knygų pasaulį. 92 apklaustieji nurodė turį namų bibliotekėles (nuo keliolikos knygų iki 300). 86 apklaustieji yra Kernavės bibliotekos skaitytojai. Reikia pabrėžti, kad didesnę dalį bibliotekos skaitytojų sudaro tie, kurie turi ir namų bibliotekėles. Specialią mokslinę literatūrą skaito daugiausia tarnautojai, žemės ūkio specialistai, kultūros, švietimo darbuotojai (27 žmonės). Keliose anketose pareikšta, kad tai reikalinga darbui. Kol-

ūkiečiai, kurių tik keletas šioje grupėje, pareiškė skaitą apie sodininkystę, bitininkystę, mokslo naujienas (populiariai aprašytas).

Grožinę literatūrą (nuolat visais metų laikais, nuolat tik žiemą) skaito 96 apklaustieji. Pusę jų (47) sudaro Kernavės miestelio gyventojai (skaito knygas 54% visų apklaustų miestelio gyventojų). Kiti 49 skaitytojai — iš tolimesnių kaimų ir vienkiemių (skaito knygas 29,9% šios grupės apklaustųjų). Vyrų ir moterų, skaitančių grožinę literatūrą, beveik po lygiai — dviem moterimis daugiau. Labai maža skaitytojų nurodė, kiek valandų jie per dieną skaito. Atsakymai įvairuoja nuo pusės valandos iki dviejų valandų. Į kitą klausimą — „Kokią grožinę literatūrą labiausiai mėgstate skaityti?"— atsakė ne visi, tačiau atsakymų čia daug ir įvairių: istoriniai ir nuotykių romanai, apysakos, knygos apie karą, partizanų žygdarbius, meilę, apsakymai, užsienio rašytojų knygos, fantastika, poezija ir t. t. O štai senukas pensininkas, kurio išsilavinimas pradinis, nurodo ir mėgstamiausius autorius: M. Gorkis, L. Tolstojus, I. Gončiarovas, Ad. Mickevičius. Skaitytojų dažnai minimi autoriai dar yra Žemaitė, I. Simonaitytė, J. Baltušis, B. Šou, D. Konradas, D. Londonas, R. Tagorė ir kt. Čia pat paminėtina pora — sutuoktiniai iš Kernavės miestelio. Vyras pareiškė, kad bibliotekoje jau perskaitė beveik visas knygas, o apie žmoną bibliotekos vedėja atsiliepė kaip apie daugiausia skaitančią visoje apylinkėje.

Iš minėtų 96 grožinės literatūros skaitytojų yra: 20 su aukštuoju ir viduriniu išsilavinimu (tarp visų šios grupės apklaustųjų skaitomumas 86,95%), 9 su aštuonmečiu išsilavinimu (skaitomumas 90%), 67 su pradiniu išsilavinimu ir savamoksliai (skaitomumas 34%). Iš viso

grožinę literatūrą skaito 38,24% visų apklaustųjų. Pagal amžių skaitytojai pasiskirstę:

Amžius	18–25 m.	26–39 m.	40–49 m.	50–59 m.	50 m. ir daugiau
skaito	6	31	22	19	18
skaitomumas	75%	60,78%	44,9%	35,18%	23,37

Daugiausia gerbėjų grožinė literatūra suranda iš jaunesnio amžiaus žmonių. Senesnieji dažniau pasitenkina laikraščiu, žurnalu. Dalis senesnių žmonių nusiskundė negalį knygų skaityti dėl pasilpusių akių, kiti — kad per toli iki bibliotekos. Jiems kartais paskaito kiti šeimos nariai.

Kinas. Kino filmai demonstruojami Kernavėje ir Musninkų miestelyje (8 km nuo Kernavės). Todėl didesnę galimybę lankytis juose turi miestelio ar artimesniųjų kaimų gyventojai. Pastoviai arba pastoviai tik žiemą žiūri kino filmus 81 apklaustasis (32,2%), tris keturis kartus per savaitę į kiną eina 11 apklaustųjų (13,58%), vieną du kartus per savaitę 13 (16%), vieną—tris kartus per mėnesį — 24 (29,6%), rečiau — 33 (40,7% visų žiūrinčių kino filmus). Pagal amžių kino žiūrovai taip pasiskirstę (šių amžiaus grupių lankomumas išreikštas procentais):

18–25 m.		26–39 m.		40–49 m.		50–59 m.		60 ir daugiau	
6	75%	24	47%	18	36,7%	20	37%	13	16,8%

Labiausiai kinas mėgstamas jaunesnio amžiaus žmonių. Vyresni žmonės mieliau klausosi radijo ar žiūri televizorių; sulaukusių pensijos amžiaus kino lankomumas smarkiai sumažėja. Kaimuose gyvenantys žmonės ankė-

tose pažymi, kad jiems į kiną per toli vaikščioti (atstumas nuo 1 iki 6 kilometrų). Pastovių kino lankytojų skaičių mažina dar ir tai, kad pats kino filmo žiūrėjimas reikalauja griežtai nustatytos laiko trukmės ir visada vakarais. O, kaip jau matėme, kaimo gyventojai ne visada gali disponuoti vienodu laisvo laiko kiekiu.

Kernavės miestelio gyventojai, kuriems kino salė netoli, sudaro daugiau negu pusę visų lankytojų (52). Pagal išsilavinimą iš 81 kino žiūrovo su aukštuoju ir nebaigtu aukštuoju išsilavinimu — 4 (lankomumas šioje grupėje 80%), baigę vidurinę ir spec. vidurinę mokyklą — 12 (67%), baigę aštuonmetę — 3 (30%), baigę pradinę mokyklą — 47 (34%), savamoksliai 9 (18%), nesimokę — 6 (20%). Išsilavinimas — irgi svarbus pastovesnio kino lankymo faktorius. Pastovių lankytojų daugiau moterų — 46 (vyrų tik 35).

Meno saviveikla. Iš visų apklaustųjų žmonių 23 buvo meno saviveiklos dalyviai (5 dalyvavo šokių, 2 — dramos rateliuose, 5 grojo muzikos instrumentais ir 21 dainininkas; kai kurie dalyvauja dviejuose trijuose rateliuose). 10 saviveiklininkų vyrai, 13 moterys; 3 iki 25 metų, 9 — nuo 26 iki 39 metų, 6 — nuo 40 iki 49 metų, 4 — nuo 50 iki 60 metų, 1 — per 60 metų (muzikantas). 8 iš jų kolūkiečiai, 5 darbininkai, 10 tarnautojų. Saviveiklininkų su aukštuoju ir viduriniu išsilavinimu 10 (iš 23), su pradiniu išsilavinimu — 10 (iš 138), savamoksliai — 3 (iš 49). Tad ir čia aktyvesni tie, kurie turi didesnį išsilavinimą. Pažymėtina, kad tik vienas jų nurodė, jog dalyvauja saviveikloje kartais ir raginamas („būna visaip").

Kaipgi žiūri ir vertina saviveiklininkų pasirodymus apylinkės gyventojai? Čia jie aktyvesni: 110 apklaustųjų stengiasi pamatyti vietos saviveiklininkų pasirodymus, 77 (dalis tų pačių) žiūri pasirodymus saviveiklininkų, at-

vykstančių iš kitur. Į klausimą: „Ką Jūs labiausiai mėgstate?" — atsakyta taip: 99 pirmenybę teikia koncertams, 50 — dramos spektakliams, 20 — parodoms. Didelė dalis negalėjo išsirinkti (mėgstą viską).

Meno pasaulis (grožinė literatūra, kinas, muzika, dailė, teatras) kernaviškiams darosi vis artimesnis. Mokėjimas pasirinkti geriausius meno kūrinius, atiduota pirmenybė realistiniams kūriniams, rašytojams klasikams, artimiausioms jų gyvenimui muzikinėms laidoms rodo jų estetinį skonį, išprusimą.

Anketinės medžiagos analizė neapėmė visų priemonių, būdingų Kernavės gyventojų poilsiui. Nuostabios Kernavės apylinkės neabejotinai įkvepia jų gyventojams meilę gamtai, auklėja estetiškai, muziejus primena jiems praeitį, istoriją. Dažnas kernaviškis neretai apsilanko didesniuose miestuose, ten susiduria ir su didesnėm, įvairesnėm dvasinėm vertybėm, pats įvertina jas. Jaunimas mėgsta padainuoti ir pašokti, seka madas. Savotišku židiniu, skatinančiu kernaviškius ugdyti savo dvasinę kultūrą, tapo mokykla. Juk vargu ar tėvai nori atsilikti žiniomis, kultūra nuo savo mažamečių, lankančių mokyklą.

* * *

Pradėjome nuo Kernavės žmonių darbų, rūpesčių, kurių netrūksta, kuriuos sunku ir išskaičiuoti. Tai gyvenimo druska. Visą laiką mums rūpėjo išsiaiškinti, ar šita gyvenimo druska neslegia jų savo svoriu, ar lieka laiko kultūringam ir aktyviam poilsiui ir kaip tas laikas panaudojamas. Dabar jau galėtume padaryti ir kai kurias išvadas.

1. 1969 m. absoliuti dauguma iš 552 suaugusių Kernavės apylinkės gyventojų, išskyrus ligotus, tarp darbo ir ruošos valandų rasdavo laiko ir aktyviam, kultūringam

poilsiui. Šie žmonės skaito laikraščius, knygas ir žurnalus, klausosi radijo ir žiūri televizorių, lanko kiną, dalyvauja meno saviveikloje ir žiūri kitų pasirodymus, aptarinėja įvykius. Žodžiu, gyvena ne uždarą, bet aktyvų visuomeninį gyvenimą.

2. Kadangi dėl objektyvių sąlygų kernaviškiams lavintis nebereikėtų (kolūkiečio darbas ne perdaug sudėtingas, ir jam atlikti žinių jiems pakanka, tuo labiau pensininkams), tad siekimo daugiau žinoti, patirti, išgirsti, pamatyti motyvas yra įsijautimas į amžiaus pulsą, noras neatsilikti nuo laiko.

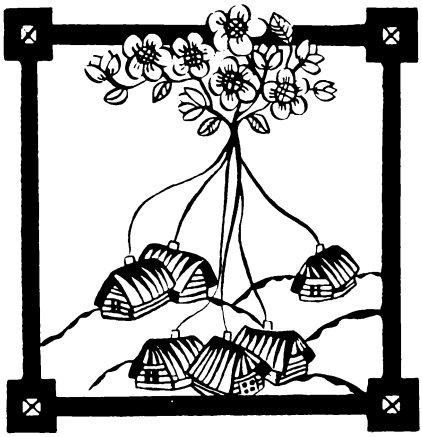
3. Kernavės apylinkės gyventojų laisvą laiką reglamentuoja darbas ir kaimo gyvenimo sąlygos. Laisvo laiko kiekis ne visada vienodas ir ne visada griežtai apibrėžtas. Kultūringo poilsio galimybes mažina nevienodos atskirų gyventojų techninės sąlygos (sunkesnis susisiekimas žiemą pagyvenusiems žmonėms). Kaimo gyventojų poilsis nėra toks įvairus, kaip Kernavės miestelio. Padėtį gerina nugalintys atstumus televizija ir radijas bei spauda.

4. Pagyvenusiems žmonėms laisvo laiko kiekį reglamentuoja ne tik darbas ir kaimo sąlygos, bet ir sveikata. Dėl to dažnai žmogus geriau pasirenka pasyvų poilsį. Tačiau visiškas poilsio pasyvumas apylinkės gyventojams nėra būdingas.

5. Poilsio kultūra neabejotinai priklauso ir nuo tiriamojo asmenybės. Kernavės jaunimui būdingas energijos perteklius, noras dalyvauti visur, viską žinoti. Vyresnės kartos žmonėms reikalingesnė ramybė, jų dalyvavimas kultūriniame gyvenime visada derinamas tik su šeimos ir ūkio interesais. Šiems žmonėms savitesnė poilsio kultūros forma, nepaliekant namų (televizorius, radijas, knyga, laikraščiai). Pensijos amžiaus žmonės žymiai mažiau besirenka iš visuomenės pateikiamų

poilsio kultūros formų. Tačiau noras aktyviau dalyvauti kultūrinėse priemonėse ir jų daugeliui artimas. Tai skatina kaip tik pačios asmenybės išsivystymas.

6. Iš viso to, kas buvo pasakyta, matyti, jog pati sunkiausia kliūtis kernaviškiams kultūringai praleisti poilsį yra palyginti menkas senesnės kartos žmonių išsilavinimas. Baigę aukštąjį ar vidurinį mokslą savo poilsį organizuoja žymiai efektyviau. Darytina prielaida: gerėjantis gyventojų išsilavinimas kernaviškių poilsį darys vis kultūringesnį, įvairesnį, kol visos apylinkės gyventojų poilsio kultūra niekuo neatsiliks nuo respublikos miesto gyventojų poilsio kultūros, kartu neprarasdama specifinių bruožų, būdingų Kernavei.

KALBOS TURTAI

ALOYZAS VIDUGIRIS

KALBINĖS SITUACIJOS CHARAKTERISTIKA

Kiekvienas žemės kampas skiriasi kalbinių santykių margumu. Kalbinės situacijos termino sąvoka yra labai plati, paprastai taikoma didesniems ar mažesniems regionams ir apima įvairiausias kalbines formacijas, jų santykius ir kalbinę politiką. Kadangi kalbinių formacijų sambūvis priklauso nuo kalbinių kolektyvų tarpusavio santykių, t. y. nuo socialinio pobūdžio faktorių, kalbinė situacija yra ekstralingvistinių ir lingvistinių faktorių visuma[1]. Kalbininkams, žinoma, daugiausia rūpi

[1] Л. Б. Никольский, Изучение языковой ситуации как прикладная языковая дисциплина. — Проблемы изучения языковой ситуации и языковой вопрос в странах Азии и северной Африки, Москва, 1970, p. 7.

lingvistinių faktorių tyrimas, o ekstralingvistiniai faktoriai tik tiek, kiek jie padeda paaiškinti lingvistinių faktorių, taigi ir kalbinės situacijos, susidarymą.

Bet kokia kalbinė situacija paprastai apibūdinama trimis parametrais, t. y. diachroniniu (laiko), diatopiniu (vietos, erdvės) ir socialiniu atžvilgiu[2]. Nagrinėjant kalbinių formacijų kitimą, socialinius faktorius tikslinga grupuoti į objektyviuosius ir subjektyviuosius, t. y. psichologinius. Šiuo straipsneliu norima paliesti dabartinę kalbų vartojimo situaciją įvairiose Kernavės apylinkės vietose, svarbesnius jos susiformavimo istorijos momentus ir pačių žmonių pažiūrą į savo gimtąją kalbą.

Šiuo metu daugumas Kernavės apylinkės žmonių yra dvikalbiai (bilingviai). Tik vieną kalbą mokančių vargu ar rastume. Plačiausiai vartojamos yra lietuvių ir vietos lenkų kalbos. Be to, daugelis dar neblogai moka arba supranta ir rusiškai. Taigi dalį gyventojų galima laikyti net trikalbiais (polilingviais). Bilingvizmo rūšys paprastai apibrėžiamos pagal geriau mokamos (dažniausiai gimtosios arba pirminės) ir kitos, prasčiau mokamos (antrinės, negimtosios) kalbos santykį. Tokiu būdu pagal įgūdžių tvirtumo laipsnį Kernavės apylinkėje galime skirti šias bilingvizmo rūšis: lietuvių-lenkų, lenkų-lietuvių, lietuvių-rusų, lenkų-rusų, neretai ir polingvizmo: lietuvių-lenkų-rusų, lenkų-lietuvių-rusų ir pan.

Minėtosios bilingvizmo (polilingvizmo) rūšys ir jų santykiai nepastovūs. Net ir nedideliais laiko tarpais jie yra labai nevienodi. Be to, šie santykiai skiriasi kiekvienoje Kernavės apylinkės dalyje ir priklauso nuo žmonių amžiaus, kokia kalba jie kalbėjo su tėvais ir dabar bend-

---

[2] Л. Г. Герценберг, Ареальные методы в индоевропеистике. — Ареальные исследования в языкознании и этнографии, Ленинград, 1971, p. 117.

rauja su kaimynais, nuo išprusimo, interesų bei kultūrinių poreikių, tautinės orientacijos ir kt. Galima sakyti, jie yra individualūs beveik kiekvienam žmogui. Tačiau, nežiūrint didelių kalbų vartojimo įgūdžių įvairavimo ir skirtumų, esama nemaža ir bendrumų, pagal kuriuos senąją Kernavės apylinkę[3] pirmiausia reikia skirti į dvi dalis: į šiaurės vakarų, t. y. dabartinę Širvintų rajono Kernavės apylinkę, kuri nebuvo patekusi į lenkų okupuotą zoną, ir pietrytinę dalį, t. y. dabartinę Vilniaus rajono Dūkštų apylinkę, įėjusią į buržuazinės Lenkijos okupuotą pietryčių Lietuvą. Šiaurės vakarinę dalį, arba dabartinę Kernavės apylinkę, savo ruožtu galima dalinti į dvi dalis: šiaurės vakarinę ir pietrytinę. Taigi, visa senosios Kernavės apylinkės teritorija dalinama į tris dalis: šiaurės vakarinę, vidurinę ir pietrytinę.

Šiaurės vakarinė dabartinės Kernavės apylinkės dalis, betarpiškai susisiekianti su grynai lietuviška Čiobiškio ir su šiek tiek slavėjimo paliesta Mùsninkų apylinke, yra pati lietuviškiausia. Tiesa, daugelis vyresniosios kartos žmonių gerai moka ir neretai tarpusavyje dar kalba lenkiškai, tačiau jaunesnioji ir jauniausioji karta — daugiausia lietuviškai. Seneliai, iš mažens kalbėję lietuviškai, vėliau su savo vaikais buvo pradėję kalbėtis lenkiškai, o dar vėliau su savo anūkais — vėl lietuviškai. Vadinasi, šioje apylinkės dalyje tarp mūsų

[3] Kalbos mokslui ypač svarbios yra mažiausiai kitusios administracinės ribos. Seniai pastebėta, kad daugelis būdingesnių kalbos reiškinių dažniausiai sutampa su ilgai nesikeitusiomis senosiomis parapijų ribomis. Todėl ir šiame straipsnyje kalbinė situacija nagrinėjama senosios Kernavės parapijos ribose. Senoji Kernavės parapijos teritorija dabar priklauso Kernavės ir Dūkštų apylinkėms. Nuo lenkų okupacijos metų dalis Kernavės parapijos kaimų tebėra priskirta Dūkštų parapijai, nors praktikuojantys parapijiečiai dažniau lanko artimesnę Kernavės bažnyčią.

dienų vietos tarmės, nors ir gerokai paveiktos literatūrinės kalbos, ir tradicinės vietos tarmės saitai dar nenutrūkę. Tačiau visų kartų atstovai kalba skirtingais vietos lietuvių tarmės variantais: vyriausiosios kartos atstovai, turintys 70—80 m. ir daugiau, paprastai vartoja tradicinę lietuvių tarmę, neretai gerokai pramieštą literatūrinės kalbos elementais, vyresnioji ir vidurinioji karta (maždaug 40—70 m.) šneka kažkokiu tradicinės tarmės ir literatūrinės kalbos mišiniu su daugiau ar mažiau ryškiomis vietos lenkų kalbos priemaišomis, o jaunesnioji karta kalba savotišku literatūrinės kalbos standartu su kai kuriomis tradicinės tarmės priemaišomis ir nežymiais vietos lenkų kalbos elementais. Jauniausiajai ir daugeliui jaunesniosios kartos atstovų lietuvių kalba yra gimtoji, pirminė ir pagrindinė bendravimo priemonė su visais šeimos nariais ir kaimynais. Tiesa, daugelis jų dar neblogai supranta arba ir moka vietos lenkų kalbą. Rusų kalba daugelio mokama tik pasyviai, ir aktyviai niekur nevartojama. Žinoma, yra nemaža ikimokyklinio amžiaus vaikų, kurie niekaip kitaip nemoka, kaip lietuviškai.

Daugumas vyresniosios ir nemaža viduriniosios kartos atstovų iš mažens yra kalbėję lenkiškai. Todėl vietos lenkų kalba jiems yra gimtoji, o kai kam ji tebėra ir pirminė. Lenkiškai jie kalba tarpusavyje ir su savo tėvais, o su vaikais ir viešose vietose — daugiausia lietuviškai. Daugeliui viduriniosios kartos atstovų ir net kai kuriems vyresniesiems lenkų kalba iš pirminės, gimtosios yra virtusi antrine kalba, o pirmine tapo lietuvių kalba. Taigi, pirminė kalba su gimtąja įvairių kartų atstovams čia dažnai nesutampa.

Daugeliui vyriausiosios kartos atstovų gimtoji lietuvių kalba išliko pirmine visą laiką. Tačiau kai kuriems ji buvo tapusi antrine ir tik vėliau, kai jie šeimoje su-

silaukė anūkų ar proanūkių, lietuvių kalba vėl virto pirmine. Vadinasi, šiuo atveju turime grįžtamąją pirminę lietuvių kalbą. Kalbančiųjų sąmonėje ši grįžusioji lietuvių kalba yra traktuojama kaip aukštesnės kokybės (dažniausiai identifikuojama su literatūrine kalba), negu ankstesnioji, tradicinė, jiems netekusi autoriteto tarmė. Tačiau iš esmės naujasis jų kalbos variantas nuo pirmojo tesiskiria daugiausia tik leksika (skoliniai ir siauri dialektizmai pakeisti literatūrinės kalbos žodžiais, neretai pagal bendrinę kalbą taikomos ir kai kurios tarmės fonetinės ypatybės).

Pietrytinė dabartinės Kernavės apylinkės dalis — Kernavės miestelis su artimaisiais aplinkiniais kaimais — sudaro vidurinę pereinamąją kalbinę teritoriją. Nuo anksčiau minėto šiaurės vakarinio apylinkės pakraščio ji skiriasi tuo, kad čia jau nebėra išlikę lietuviškai iš mažens kalbėjusių senelių. Tiesa, juos buvus prisimena beveik visi vyresniosios kartos atstovai, tačiau pilnaverčių jų tarmės tęsėjų nebėra. Tradicinės vietos tarmės betarpiškų saitų su mūsų dienų šios apylinkės dalies lietuvių kalba jau nebegalime kategoriškai išvesti. Mūsų dienų lietuvių kalba toje apylinkės dalyje formavosi daugiausia mokykloje dėstomos literatūrinės kalbos ir gretimų lietuviškų tarmių pamatu, nes, kai lietuvių kalbai grįžti į visas gyvenimo sferas susidarė palankios sąlygos, ji jau buvo iš visur išstumta. Ją bekalbėjo tik seneliai, savo šeimose dažniausiai jau nebeturėję lemiamos įtakos. Lietuvių kalba dar ir dabar čia daug kam yra antrinė, nors įvairiose gyvenimo sferose ji vis dažniau vartojama šalia lenkų kalbos, o neretai ir viena pati. Tiesa, daugelio, ypač vyresniųjų, vartojama lietuvių kalba nėra nei taisyklinga, nei gryna. Palyginę jų kalbą su jaunesniosios kartos arba visų kartų šiaurės vakarinio apylinkės pakraščio lietuvių kalba, pamatysi-

me, kad ji iš esmės yra ta pati ir skiriasi tik aiškesniu nukrypimo nuo normos reiškiniu, vadinamu interferencija.

Kalbiniai santykiai kitaip susiklostė senosios Kernavės apylinkės dalyje, atsidūrusioje lenkų okupuotoje teritorijoje. Dabartinės Dūkštų apylinkės Miežionių, Pakalnių, Aliejūnų, Rōkiškių, Padvariū, Strazdū, Maskauscìznos ir kituose kaimuose iki lenkų okupacijos metų buvo išlikę dar gana daug lietuviškai kalbančių žmonių. Tiesa, jaunoji karta buvo dvikalbė ir pradėjusi gerokai slavėti. Tačiau apskritai pietrytinė Kernavės apylinkės dalis buvo daug lietuviškesnė už viduriniąją ir bemaž prilygo šiaurės vakarinei daliai. Išvesta demarkacinė linija atkirto gyventojus nuo lietuviškų mokyklų ir literatūrinės kalbos įtakos, o vėliau daugelį ir nuo lietuvių tautos kamieno. Sisteminga ir brutali buržuazinės Lenkijos nacionalinė priespauda į asimiliatorinę mašiną netruko įtraukti indiferentiškai nusiteikusių vietos dvikalbių žmonių. Atstovų su pirmine lietuvių kalba pradėjo sparčiai mažėti, jų vietoje pradėjo rastis atstovų su pirmine lenkų kalba. Aktyviai nebevartodami lietuvių kalbos, žmonės pradėjo sparčiai ją pamiršti. Todėl dar ir dabar vyresnieji, savo vaikystėje iki okupacijos metų vartoję lietuvių kalbą, lietuviškai dar prisimena, beveik viską supranta, nors kalbėti ir sunkokai moka. O visi jaunesnieji jau išaugo daugiausia kaip gryni vietinės lenkų kalbos atstovai. Ne vienas iš jų buvo išugdytas dargi su neigiama pažiūra į lietuvių kalbą. Todėl iš jaunesniųjų, dabar vidurámžių, vos tik atskiri individai lietuviškai supranta arba moka kalbėti. Žinoma, išskyrus tuos, kurie lietuvių kalbos pramoko vėliau, daugiausia po antrojo pasaulinio karo. Šiuo metu iš kalbamojo kampo randasi vis daugiau jaunimo, kuris savanoriškai

ir savarankiškai (bendraudamas su gretimų apylinkių lietuviais ar per mokyklas) mokosi lietuvių kalbos.

Taigi šios Kernavės apylinkės dalies lietuvių tarmė pirmiausia (1956 m. Lietuvių kalbos ir literatūros instituto dialektologinės ekspedicijos metu) pasirinkta tirti neatsitiktinai. Iš senųjų vietinių gyventojų, geriau ar prasčiau mokėjusių tradicinę lietuvių tarmę, tuo metu ypač išsiskyrė Konstantinas Čiburys, 82 m., iš Aliejūnų k., Juozas Vaitkevičius, 80 m. (žr. 82 nuotr.), ir S. Ručinskas, 75 m., iš Miežionių k. Jie kalbėjo palyginti grynа vietos lietuvių tarme. Tiesa, su kiekvienu jų bendrauti buvo ir tam tikrų sunkumų. K. Čiburys buvo labai apkurtęs, tačiau mėgo ir mokėjo vaizdingai pasakoti. J. Vaitkevičius kalbėjo labai turtinga ir vaizdinga tarme, bet nemėgo nei pasakoti, nei kalbėti. Palyginti neblogai tarmiškai kalbėjo ir jų žmonos, gerokai apkurtusi Čiburienė ir lenke save laikiusi Vaitkevičienė. Gana geras tarmės atstovas buvo ir S. Ručinskas, tačiau jo šeima (ypač nemėgusios lietuvių kalbos žmona ir dukros) jo tarmę tirti visaip trukdė. Gerai lietuviškai kalbėjo ir miežioniškis S. Tiškevičius, skaitęs lietuvišką spaudą, tačiau dėl to jo kalba nebebuvo grynai tarmiška. Prasčiau lietuviškai mokančių vyresnio amžiaus žmonių buvo nepalyginamai daugiau. Bet labai trumpas ekspedicijos laikas (vos viena savaitė) ir palyginti dideli Programos reikalavimai vertė ribotis svarbiausiais tarmės atstovais. Daugiausia lankytasi J. Vaitkevičiaus šeimoje, kiek mažiau — K. Čiburio. Reikia pasakyti, kad palyginti neblogai lietuviškai suprato ir vidurámžiai jų vaikai, iš mažens net kalbėti mokėję. Tačiau jie buvo jau lenkiškos orientacijos ir į savo tėvų (lietuvių) kalbą žiūrėjo iš aukšto, neretai netgi su pašaipa. Taigi jų galvosenoje aiškiai atsispindėjo

buvusios lenkų okupacijos administracijos skelbta šovinistinė politika.

Žinoma, panaši ideologija reiškėsi ir anksčiau kaip lenkų nacionalinio judėjimo rezultatas. Greta su politinėmis ir ekonominėmis sąlygomis aukštesniųjų visuomenės sluoksnių aktyviai peršama, ši pasaulėžiūra davė pradžią lietuvių kalbos nykimui, asimiliacijai, kuri Kernavės apylinkėje pasireiškė nuo XIX a. antrosios pusės, ypač XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje. Kaip rodo šių dienų kalbinė situacija, asimiliacijai pirmiausia pasidavė Kernavės miestelis ir artimesnieji aplinkiniai dvarai (pvz., Kriveĩkiškis, Kernavėlė ir kt.) bei kuo nors privilegijuoti, pvz., baudžiavos nėję, kaimai (k. a., Semenìškiai, Ramõniškiai I ir II ir kt.).

Kai po 1918—1920 m. Lietuvos ir Lenkijos karų buvo atstatytos lietuvių kalbos teisės, viduriniojoje Kernavės apylinkės dalyje asimiliacija iš esmės jau ėjo į pabaigą. Ir apskritai, tiek Kernavės, tiek kitose pradėjusiose lenkėti apylinkėse lietuvių kalbos asimiliacija lėtėjo labai pamažu. Be abejo, tai sąlygojo daugelis tiek subjektyvių, tiek ir objektyvių faktorių, iš kurių galima paminėti patį buržuazinės Lenkijos, kaip galingesnės valstybės buvimą, jos atvirus grobuoniškus kėslus į Lietuvos teritoriją, įvairią pasienio propagandą ir kt. O visose kitose pradėjusiose slavėti apylinkėse, atsidūrusiose buržuazinės Lenkijos okupuotoje zonoje (taigi ir pietrytinėje senosios Kernavės apylinkės dalyje) dėl sistemingos ir nuožmios nacionalinės priespaudos lietuvių kalbos asimiliacija vyko gana sparčiai.

Apskritai, XIX a. kalbinių santykių vaizdas šiose apylinkėse buvo visai kitoks. Rašytojas V. Sirokomlė (L. Kondratovičius), 1860 m. keliavęs iš Vìlniaus į Keĩnavę, pažymi, jog iki Airėnų kaimo (dabar Vìlniaus raj., Dūkštų apyl.) jis susidūręs su rusinų (baltarusių — *A. V.*)

kalba. Airėnų kaimas buvo pirmasis, kuriame rašytojas sutikęs lenkiškai mokančių bei kalbančių žmonių[4]. Lenkų kalba čia daugiausia buvo pradėjusi tarpti mišriakalbių jaunavedžių šeimose. O toliau už Airėnų prasidedanti gryna Lietuva. Lietuviai čia nemėgstą mokytis ne savo kalbos, o jeigu kita kalba ir šneką, tai nenoriai[5]. Kiek toliau į šiaurės vakarus, apie Geįsiškes ir Airùpę (lenk. Oiropa, Europa, buv. dvaras, dabar kolūkio skyrius), rašytojas kažko norėjęs paklausti kaimietį, kuris atkirtęs vienu žodžiu „nesuprantu". Ir čia pat autorius apgailestauja, jog, pats būdamas lietuvis, grynai lietuviškoje žemėje negalėjęs susikalbėti su lietuviu[6].

Vadinasi, iki Airėnų kaimo vietinių žmonių būta daugiausia jau dvikalbių arba kalbėta mišriai. Tačiau su rašytoju vietos žmonės lenkiškai dar negalėjo susikalbėti. Jie vartojo baltarusių kalbą, kuri vietos žmonių neretai buvo laikoma lenkų kalbos atmaina, tinkančia bendrauti tiek su rusiškai kalbančiais valdžios atstovais, tiek su lenkiškai kalbančiais dvasininkais[7]. Taigi kaip antrinė kalba rytų Lietuvos kaime ji pradėjo plisti anksčiau negu lenkų.

---

[4] W. Syrokomla, Wycieczki po Litwie w promienach od Wilna, t. II, Wilno, 1860, p. 89, 90, 96.

[5] Ten pat, p. 94.

[6] Ten pat, p. 97.

V. Sirokomlė (1823—1862) buvo tipiškas to meto lenkiškos kultūros Lietuvos pilietis, laikęs save lietuviu, nors lietuviškai kalbėti vargu ar mokėjo. Tiesa, apie XIX a. vidurį vyresnioji karta apie Mėdininkų kelią, kur rašytojas gyveno, dar vietomis kalbėjo lietuviškai, tačiau ir tada čia jau sparčiai buvo pradėjusi plisti baltarusių kalba, plg. min. veik. p. 58.

[7] H. Turska, O powstaniu polskich obszarów jęz[ykowych] na Wil[enszczyznie], Wilno, 1939, p. 9.

Tiesa, iš antrinės kalbos baltarusių kalba daugeliui galėjo pasidaryti ir pirmine. 1871—1872 m. ekonominės anketos duomenimis, Máišiagalos valsčiaus Geĩsiškių bendrijoje matome šitokį vaizdą. Aliejūnų, Pakalnių, Miežionių, Pūsteĩninkų, Maskausčìznos kaimuose kalbama lietuviškai, o kituose tos bendrijos kaimuose — Antãkalniuose, Kiškìškiuose, Airėnuose, Belazarìškiuose ir Verkšonysė — baltarusiškai. Toks gyventojų įvairumas Geĩsiškių apylinkėje esąs atsiradęs dėl to, kad čia gyvena ateivių iš Vìtebsko, Gařdino ir Paliẽsės sričių palikuonys. Kada atvyko — neprisimenama[8]. Galimas daiktas, kad dalis minėtų ateivių čia yra atsikėlę XVIII a. po maro ir bado epidemijų ar dėl kitų priežasčių, tačiau viena aišku, kad slavėjančių lietuvių tarpe baltarusiškai kalbantys atsikėlėliai atliko katalizatoriaus vaidmenį.

XIX a. antroje pusėje toliau į šiaurės vakarus, t. y. į tuo metu dar grynai lietuvišką Kernavės apylinkę, pradėjo plisti ne baltarusių, o lenkų kalba. Ji plito gana sparčiai. Vėliau lenkų kalba pradėjo asimiliuoti ir baigiančius baltarusėti arba subaltarusėjusius tolimesnius Vilnijos apylinkių kaimus[9]. Tačiau tas procesas buvo kur kas ilgesnis, nepasibaigęs ir dabar.

Objektyvios sąlygos paprastai nulemia subjektyviąsias. O šios savo ruožtu nemaža priklauso nuo įvairių (dažnai net individualių) kalbos atstovų psichologinių motyvų. Todėl besidomintiems tarmių raida ir apskritai kalbų evoliucija gali būti įdomios pačių vietinių tarmės atstovų pažiūros ir mintys apie savo gimtąją lietuvių kalbą ir apskritai apie šio kampo kalbų vartojimą. Jos,

---

[8] Сведения о состоянии сельского хозяйства и промышленности. — VUB RS, A 64, 11, 238, l. 1.

[9] Žr. H. Tursk a, min. veik.

tiesa, užrašytos be platesnio konteksto, padrikai, be jokios išankstinės programos, dažniausiai jiems patiems išsprūdusios įvairiomis progomis kaip pasiaiškinimai, tam tikros pastabos. Tos pastabos užrašytos tik iš pietrytinėje senosios Kernavės apylinkės dalyje gyvenusių paskutiniųjų tradicinės tarmės atstovų senukų Konstantino Čiburio ir Juozo Vaitkevičiaus, ir nežinoma, kokios nuomonės tuo klausimu buvo kiti — jaunesniųjų kartų žmonės. Vis dėlto vargu ar iš esmės jos skyrėsi, greičiausiai jos būdingos daugeliui asimiliacijai pasidavusių gyventojų. Daugumas tų pastabų padeda susidaryti vaizdą apie dvikalbių žmonių psichikos prieštaringumą, apie kalbos gyvavimą atskirų individų gyvenime, juo labiau kad šių individų gyvenimas vietos lietuvių tarmės istorijoje sudaro ištisą epochą (mikroepocha) nuo jos žydėjimo laikų iki vienokio ar kitokio laipsnio metamorfozės. Taigi tos pastabos yra labai svarbios netolimai lietuvių kalbos praeičiai nušviesti.

Pastabos rašomos tarmiškai ir grupuojamos pagal temas.

Paprastai šiltai prisimenama savo vaikystės kalba.

Čià Letúve (Lietuva) búva. Mieţiónys, Pakalne, Alejūnai, Strazdaĩ, Pustélnikai, Maskauščìzna seniau [lietuviškai] šnekėje, alè númire, dabaĩ Lenkijón išvažiáva. Letuvei visì žmónes búva. Mána tėvas bùdava letúviškai šnèka. K. Čiburys. *Aš mãžas kaĩp áugau, tai mamà, tėvas kalbėjam letúviškai. Anas kaĩ jáunas búva, tai ùtarije pa letúviški.* J. Vaitkevičius.

Kitos pastabos daugiau rodo žmonių pastangas suvokti jiems patiems nesuprantamą kalbų pasikeitimą, ieškoti, tiesa, subjektyviai, to reiškinio priežasčių. Kartu jos parodo pačių abejingumą savo kalbai ir bejėgiškumą ką nors pakeisti.

Mės letuveĩ, a pᵘõterius linkiškai kalbėjam. Minkì letuveĩ búva. Diẽva niẽkas nepagiřs letúviškai. Diẽvų pagárbina línkiš-

kai, a letùviškai prádeda kalbė́t. Čià mažì letuveĩ. Letuvỹs pàjeme žmónų lánkį ir prapuõla tõj pirkiõj Letúve. J. Vaitkevičius.

Lyg jausdami kaltę, kad nebevartoja gimtosios kalbos, jie teisinasi, jog dėl savo liūdno galo esanti kalta pati kalba, jos prastumas. Tokiu būdu išaiškėja nuvalkioti asimiliatorių argumentai. Ir čia pat lyg su gailesčiu, lyg su palengvėjimu vietiniai žmonės konstatuoja, jog lietuviškai nebėra su kuo kalbėtis, manydami, jog tai pateisina jų aplaidumą.

Tokià prastà kalbà. Kámgi senóbine [kalba] *miñti? Kokià čià kalbà? Kaĩp kàs makė́je, teĩp tàs pỹne. Dabaĩ senóbinį* [kalbą] *visì ùžmete. Letùviškai niẽkas neišmàna. Senų žmanių nėrà, taĩ ir nemóka. Dabaĩ nė́r su kuõm šnekė́t letùviškai. Jaunì neišmóka, nė́r kám klausýt, letùviškai niẽkas neišmàna.* J. Vaitkevičius.

Pasenusiai vietinei tarmei stengiasi priešpastatyti kitą, gražesnę (literatūrinę, bendrinę) kalbą:

Dabaĩ ir kalbà gražė́sne ir vìskas gražiaũ.

Tačiau čia pat nusivilia, kad ta gražesnė kalba ne visiems suprantama:

Aš ir letùviškai skaitaũ, alè ne kóžnų žõdį supruntù, kàs un kų prigùli. Kaĩp letuveĩ užė́je, taĩ aš negalė́jau suskalbė́t letùviškai, bo neišpažinaũ takių žõdžių. J. Vaitkevičius.

Čia vėl tartum teisinasi, tartum skundžiasi, kad daugelį metų nekalbėdami, primiršo lietuviškai.

Bū́dava, kaĩp pakláusia, teĩp ir atsakaĩ, a dabaĩ reĩkia mìslit, bo usimiršta. Pirmà priprãtis [lietuviškai kalbėti] *buvaũ, alè paskuĩ pabuvaũ línkiškai* [kalbėdamas]. *Dvidešimt mė́tų nekalbė́jau. Aš užmiršaũ jaũ, kai priminei, ir aš atsiminiau.* J. Vaitkevičius.

Iš rõza vìsa ko negaliù atsimiñt. K. Čiburys.

Mū́sų namuõse jaũ pinkesdiãšim mė́tų kaip nė́kalba. Supruñtam, kų ū́tariji, àš supruntù, alè kalbė́t negaliù, užmiršaũ. E. Vaitkevičienė.

Kartais senieji nusiskundžia, kad aplinkinių, anksčiau suslavėjusių, kaimų gyventojai, ypač nuo Dūkštų pusės, *nemýli letúve ležiúve.*

Visos šios vietinių žmonių mintys tik patvirtina ir paryškina komplikuotą šio krašto kalbinę situaciją. Jos taip pat parodo, kokį didelį vaidmenį tos ar kitos kalbos egzistencijai turi psichologinis (teigiamas ar neigiamas) jų atstovų nusistatymas savo vartojamų kalbų atžvilgiu. Žinoma, šį nusistatymą formuoja daugiausia objektyvūs faktoriai. Tai kelių pakopų reiškinys. Vidinis psichologinis nusistatymas gali būti individualus ir kolektyvinis. Kalbų gyvavimui lemiamą reikšmę paprastai turi kolektyvinis nusistatymas, vadinama viešoji opinija.

Taigi kalbos ir jų vartojimas yra labai sudėtingas visuomeninis reiškinys, kurį reikia nagrinėti ne tik lingvistiniu, bet ir sociologiniu bei psichologiniu požiūriu

KAZYS MORKŪNAS

IŠ KERNAVIŠKIŲ TARMĖS

Kam teko tiesiog iš liaudies lūpų rinkti tarmių medžiagą, tas žino, kad ne visame lietuvių kalbos plote šis darbas vienodai sekasi. Didžiojoje Lietuvos dalyje mūsų dienomis tą medžiagą dar gali semte semti, bet yra vietų, kur, norėdamas rasti bent vieną kitą senbuvį, mokantį tradicinę tarmę, privalai turėti nemaža atkaklumo, kantrybės, sugebėjmų suprasti žmones ir būti jų suprastam. Klausydamasis pagaliau aptiktų paskutiniųjų tarmės „mohikanų", stengiesi negirdomis nepraleisti nė vieno jų gimtojo žodžio, o po metų kitų — sužinojęs, kad iš jų lūpų jau niekada nieko nebeišgirsi, — sielojiesi, taip maža jų pasakojimų užfiksavęs popieriuje ar magnetofono juostoje.

Prie dabar „sunkių“ lietuvių dialektologams vietų skirtina ir Kernavės apylinkė. Pilnesnę jos tarmės sistemą šiandien jau vargiai besusidarytume, jeigu neturėtume Lietuvos TSR Mokslų akademijos Lietuvių kalbos ir literatūros instituto 1956 m. dialektologinės ekspedicijos medžiagos, užrašytos pagal lietuvių kalbos atlaso programą. Juk bene paskutinieji tuomet atrasti geresni vietinės lietuvių tarmės tęsėjai – Juozas Vaitkevičius iš Miežionių kaimo, Konstantinas Čiburys iš Aliejūnų kaimo ir dar vienas kitas – jau senokai atgulę į smėlėtus gimtinės kalnelius. Būdingesniąsias kernaviškių tarmės ypatybes pateikdami šiame straipsnyje, taip pat daugiausia remsimės minėtos ekspedicijos dalyvio Lietuvių kalbos ir literatūros instituto mokslinio bendradarbio Aloyzo Vidugirio surinktais duomenimis.

Iki tol kernaviškių tarmė, galima sakyti, buvo visiškai netyrinėta. Dėl to, stokodami tikslesnių žinių, vieni kalbininkai Kernavės apylinkes neretai skirdavo vienai tarmių grupei (dzūkams), kiti – kitai (rytų aukštaičiams). Paskutiniųjų dešimtmečių padėtis rodo, jog šiose apylinkėse priebalsiai *d*, *t* prieš visus *i* ir *ie* bei afrikatos *dž*, *č* daugiausia buvo tariama kaip ir gretimų rytų aukštaičių (širvintiškių), pvz.: *dir-ba*, *kazdiẽn*, *pirtỹ*, *tìk*, *tiẽk*; *padžiõvei*, *sudžiõvina*, *jáučiais*, *kiñčia*, *nakčiù* „nakčia“. Pastebėtas tik vienas kitas sporadinis (nedėsningas) dzūkavimo atvejis: *Gedráicis* „Giedraitis (pavardė)“, *didžiùlis* „didžiulis“, *cià* „čia“, *cianái* „čionai“.

Daugeliu kitų fonetikos ir gramatikos ypatybių kernaviškiai taip pat labiau pritampa prie Čióbiškio, Mùsninkų apylinkių rytų aukštaičių, nors kai kurios jų tarmės ypatybės yra būdingos ir gretimiems (Máišiagalos, Trãkų apylinkių) dzūkams.

Kirtis Kernavės apylinkėse iš žodžio galūnės dažniausiai išlieka neatitrauktas. Čia paprastai jau tariama ne tik *galvà*,

šeimà, bet ir *dienà*, *slyvà* (tiesa, kartais pasakoma ir *diẽna*, *slývа*), *sūnùs* (Gélvonų, Širvintų apylinkėse dėsningai: *galvà*, *šeimà*, bet *diẽna*, *slývа*, *sū̃nus*). Kirčiuotų ilgųjų balsių ir dvibalsių *ie*, *uo* tvirtapradė ir tvirtagalė priegaidės yra supanašėjusios ir praktiškai neskiriamos.

Nekirčiuotus ilguosius balsius kernaviškiai trumpina, o žodžio kamieno kirčiuotus trumpuosius balsius – išskyrus atvejus, kai jie yra vienskiemeniuose žodžiuose, ir dar vieną kitą atveji, – ilgina, pvz.: *givulỹs* „gyvulỹs“, *krumẽlis* „krūmẽlis“; *rãst* „rãsti“, *vìsas* „vìsas“, *rũdas* „rùdas“. Nekirčiuoti ilgieji balsiai paprastai nesutrumpėja tik būdami tiesiog prieš trumpą kirčiuotą galūnę: *yrà*, *ūsùs*, *žiūriù*.

Žodžio galo balsių redukavimas (t. y. silpnesnis šių balsių tarimas, kai kada keičiantis net jų kokybę), gana būdingas gretimoms šiauresnėms šnektoms (Gélvonai, Pabáiskas), Kernavės apylinkėje jau beveik nejaučiamas arba jaučiamas labai silpnai, t. y. bemaž tariama: *tẽvas*, *vaĩkas*, *kraũjas*, *krỹžius*, dgs. gal. *tẽvus* (tik retai: *tẽvas kraũjis*).

Kaip ir dauguma rytinių aukštaičių, kernaviškiai mišriuosius dvigarsius *am*, *an*, *em*, *en* verčia *um*, *un*, *im*, *in* (vadinamasis puntininkavimas), o vietoj *ą*, *ę* bei *-a*, *-e*, kilusių iš *-an*, *-en*, taria *u*, *i*, pvz.: *kuñpas* „kañpas“, *brúngi* „brangì“, *kimpìne* „kempìnė“; *ūžalas* „ąžuolas“, *nekýst* „nekę̃sti“, vns. įnag. *lazdù*, vns. viet. *kraštì*. Nuo šio dėsnio nukrypstama tik atskirais atvejais, plg. vns. kilm. *vándenia*, *uždeñks* (greta senesnių formų *úndenia*, *užū́dinktas*), *keñša* (girdėta net liepiamosios nuosakos forma *keñšk* „kimšk“), *givént*, *giveñtu*, *užgivénsi*, *reñkasi*. Po priebalsio *l* (kuris tarmėje prieš *ė* ir *e* tariamas kietai, pvz.: *lė̃kt*, *lãdas* „lėdas“) dvigarsio *en* ir balsio *ę* bei *-e*, kilusio iš *-en*, likimas kartais kiek įvairuoja, plg.: *lingviaũ* „lengviaũ“, *sliñksti* „sleñkstį“, bet *luntós* „lentõs“,

luñtu „leñtą“; *sušãlьs* „sušãlęs“, vns. įnag. *skarelьì*, vns. gal. *vařlьi*, bet *lazdẽlu* „lazdẽlę“.

Vietoj nekirčiuotų balsių *ė*, *o* tariama *e*, *a* (vadinamųjų žalininkų ypatybė); šiais balsiais dažniausiai virsta ir sutrumpėję nekirčiuoti dvibalsiai *ie*, *uo*, pvz.: *vejẽlis*, *žalãla* „žolẽlė“; *mestẽlis* „miestẽlis“, *padẽlis* „puodẽlis“ (bet: *nėrà*, *storà*; *lietùs*, *šviesà*, *kuolù*). Kirčiuoti balsiai *ė*, *o* daugiausia išlieka sveiki, tik kartais girdimas silpnas jų dvibalsinimas, pvz.: *ak(i)ė̯čias* „akẽčios“, *usikišin(i)ė̯ja* „užsikišinėja, -o“, *k(u)óše* „kõšė“.

Žodžio pradžioje balsis *e* verčiamas *a*: *aĩt*, *ãsti* „ẽsti“, *ãžeras*.

Morfologinę tarmės sistemą nusakyti nors ir bendrais bruožais trumpame straipsnyje neįmanoma. Galima paminėti tik vieną kitą būdingesnę ypatybę. Šalia vienaskaitos naudininko formų *lúngui* „lángui“, *miẽstui* taip pat vartojama ir *lúngu*, *miẽstu*. Kaip gretimose Mùsninkų, Víevio ir kitose apylinkėse, apie Keřnavę daugiskaitos vietininkas turi galūnę *-se*, pvz.: *dū̃muose*, *namuõse* (Gélvonų apylinkėse: *dū̃masi*, *namuõsi*). Kartu su visais rytiniais aukštaičiais kernaviškiai labai dažnai vartoja einamąjį vidaus vietininką, arba iliatyvą, kurio daugiskaitos formos dažniausiai baigiasi formantu *-nan*, plg.: *aruõdasnan pìlia grūdùs*; *Širvintõsnan važinė̯jam*; *žẽmi žẽmėsnan pìlia*. Retesnės yra sutrumpėjusios formos, pvz., *kraičiùs kubiluõs dė̯ja*.

Asmeninių įvardžių *aš*, *tu* bei sangrąžinio įvardžio vns. kilmininkas ir galininkas dažniausiai savo forma sutampa, kartais skiriasi tik kirčio vieta, plg. kilm. *mãnę* (*klausýk mãni*), gal. *tavę̃*, *savę̃* (*ar aš tavį̃ rasiù ritõj? pàjeme kreĩdu*, *apsiráše apliñk savį̃*). Pasitaiko ir trumpesnės šių įvardžių vns. galininko formos: *tù mañ* (*-n* minkštas) *išmókisi letùviškai*. Asmeninių įvardžių dgs. kilmininkas dažnai turi naujos darybos formas *mumẽ̯*, *jumẽ̯* (taria *mumį̃*, *jumį̃*, kartais ir *jumì*,

plg. *Nerìs nuok mumį pusuñtra kilómetra*; *ar iš jumì ýra taksaĩ*?). Šių įvardžių dgs. naudininkas paprastai yra *mùm*, *jùm*, o įnagininkas *mum̃, jum̃* ar *mumim̃*, *jumim̃* (*bū̃k čia su mumim̃*); dgs. galininkas *mum̃*, *mumì*, *mumę̃* (*mumį̃*). Vietoj vyriškosios giminės įvardžių dgs. vardininko formų *anie*, *katrie*, *šitie*, *tie* tarmėje dažniausiai vartojamos ilgesnės (įvardžiuotinės) formos: *aniẽj*, *katriẽj*, *šitiej* (*šitiẽj*), *tiẽj*. Būdingos ir vns. įnagininko formos *kuõm*, *šituõm*, *takiuõm*.

Veiksmažodžių bendratis greta trumpesnės formos, pvz. *árt* (*-t* tariamas minkštas), *išimt*, *padarýt*, gana dažnai turi ir ilgesnę: *bū̃te* (iš *bū̃tie*), *kúlte*, *mùšte*, *važiuõte*. Veiksmažodžiai *girdėti*, *gulėti*, *rodyti*, *stovėti*, *turėti* ir kai kurie kiti esamajame laike yra *ia* kamieno: *gùlia* (*anà kaip gū̃lia*, *krutìne nuogà*); *gir̃džia* (*acìgula kumpėli ir gir̃džia*: *tùp*, *tùp*), *paródžia* (*skarelèi uždiñgia stãlu, parõdžia, kad gaspadìne uždiñkt*), *stóvia*, *nèturia*. Tarmėje gana dažnos yra būtojo kartinio laiko formos, būdingos dzūkams: *matiaũ*, *pamáudiau*. Rečiau jos pasitaiko Mùsninkų, Čióbiškio apylinkėse, o 1963 m. dialektologinės ekspedicijos dalyviai jas yra užrašę net Padaigų kaime, esančiame netoli Šventosios santakos su Nerimi. Greta būtojo kartinio laiko formos *dãvė* kartais pasakoma ir *dáu*, *dóvė* (*ãnas jiẽm dáu per pū̃sį*; *kaip dõve pabarzdẽn*). Tam tikrų tariamosios nuosakos formų pastebimas dvejopas kirčiavimas, pvz., *nèščia* ir *raščià*; *bū̃tu*, *papū̃ltu*, *prigeřtu* ir *ataitū̃* „ateitų“, *butū̃*, *laistū̃* „leistų“, *užmuštū̃*. Skirtingo kirčiavimo formos vartojamos to paties tarmės atstovo, neretai ir tame pačiame sakinyje, plg.: *kad butū̃ papuõlus*, *tai bū̃tų užmū̃šis*; *kad papū̃ltų*, *tai užmuštū̃*; *kad prigeřtų kàs*, *tadù butū̃ žuvū̃*. Vartojamos ir III asmens sutrumpėjusios formos: *nenumùšt* „nenumuštų“, *uždiñkt* „uždengtų“.

Pasitaiko ir įdomesnių žodžių darybos atvejų. Minėtini vediniai su dviejų deminutyvinių priesagų junginiu: *-ikiokas* (*ãnas paugū̃ja*, *gražùs bernikiõkas*), *-iukokas* (*berniu-*

kiõkas bũva); *-aičiokė* (*suláuke mergaičiõkes*), *-ikiotė* (*siuñčia anà mergikiõti kemañ*), *-eliūtė* (*niẽka neturiù, tiktaĩ viẽnu karveliū̃ti*).

Gana dažni yra veiksmažodžiai su priesaga *-inėti*, paprastai reiškiantys besikartojantį veiksmą ar tam tikrą jo trukmę, pvz., *susirinkinė̃ja nakčiù ir aĩna dvarañ; par mùm túnkiai kalba, nepatraukinė̃ja* (=nepatęsia); *nuog letaũs apsivilkinė̃ja jermėkù; apmušinė̃ja dažžu; neusiminė̃ja* (=neužsiima) *niẽkas žuvím* (=žuvimis); *ãlu pirkinė̃ja; dvì dienàs davinė̃ja; apsakinė̃ja senaĩ; mẽs pãtis važinė̃jam pir̃kt Letuvõn, kai tik atãdinge granỹčiu* (=atidarė, panaikino sieną); *a jiẽm liẽpe*: *„uškasinė̃kit!“*, *sutaminė̃ja* (=temsta). Tokie veiksmažodžiai labai būdingi gretimoms ir kai kurioms tolimesnėms dzūkų šnektoms. Einant nuo Kernavės į šiaurę ar šiaurės vakarus, tokios darybos veiksmažodžių vartojama vis mažiau, pvz., Čióbiškio, Gélvonų, Širvintų apylinkėse jie jau kur kas retesni.

Su veiksmažodžiais dažnai vartojami priešdėliai *ata-*, *un-* greta *in-* „į-“, *užu-*: *atãdavė, ataduõs* (rečiau *atiduõk*); *uñlake, uñlenda* greta *instãte, iñdeda*; *užū̃dinge, užū̃lipe*. Nereti ir slaviškos kilmės priešdėliai: *da-* (*dasižinõja, nedamãta*), *pad-* (*ãnas nùlake padžiurė̃te*), *ras-* (*jū̃s rasirašỹkit, kad čià neataĩsit; aĩk greĩtai pir̃kt, ba raspir̃ks; pir̃štu raspjõve*).

Būdingi tarmei yra prielinksniai *un* „ant, į; pas, prie“, *par* „pas“: *nuvėj pirmà ir atsisė̃da un kė̃lia; un mùm* (=į mus) *kė̃lias aĩna; tadù atė̃ja un darbinỹkus; pažiurė̃k, karãl, kiẽk pañ mañ pinigų̃; bũva pasadínta, ale* (=bet) *neáuga par mumì; kur čià par jùm sẽnas puõdas? nuvažiãva svõtasnan par mergáiti*. Prielinksnio *už* dažnai vartojamos ir kitos formos – ilgesnė *užu* arba, senesnė, *ažu*: *mãna dùktere užù Dukštų̃; ãnas bũva par jì kaip sūnùs, kaip ažu sū̃nu*.

Kai kurie prielinksniai tarmėje vartojami su kitais linksniais, negu lietuvių literatūrinėje kalboje. Pavyzdžiui, prielinks-

niai *lik, prie* (ar jo variantas *prieg*) vartojami su vienaskaitos naudininku: *paturėja lig vãkarui*; *jis gìvėna pre ùpei*; *pre ùgniai linksmiaũ*; *tadù* (*taduĩ*) *gaspadõriai sėdasi ir mergiõti sadìna už stãla prek šìtam berniõkui.* Kartais šie prielinksniai pasitaiko ir su daugiskaitos naudininku (*lik pinkiẽm hektãram*), tačiau dažniau jie vartojami su dgs. kilmininku ar įnagininku (*kas pasakìs, tai lik kėliu ãkmeniu apsiveřs*; *mán ti nepapuõla bũt pre jaĩs*).

Pasitaiko ir retesnių, Kernavės ir gretimoms apylinkėms būdingų žodžių ar jų formų: *aukštỹ.iui* „aukštyn" (*kad dãve kulù kitañ galañ iuntós, tai anà núlake kokĩ pùse vařsta aukštỹniui*), *brizgùlis* „bruzgulis, senoviškas sukamasis durų skląstis" (*in brizgúlia usukinėja durìs*), *dienìnis* „kerdžius" (*dienìni jémė, ãnas kazdiẽn jėja ganýt*), *krapénti, -ẽna, -ẽno* „mataruoti, mostaguoti" (*žiũri, kaip ãnas runkėlam dìrba, krapėna*), *papãžaikštis* „pažastis" (*sukaĩta papãžaikštis*), *paviršám* „paviršius, paviršium" (*pãvalkus paviršám isvìlina*), *priepuoliõm* „priepuoliais" (*priepuoliõm dãra*), *pūnẽ* „tvartas" (*aĩsim punėn*), *ripũžė* „rupūžė" (*reĩkia tũ ripũži užmùšt, tadù anà pasveĩks*).

JANINA LIPSKIENĖ

FRAZEOLOGIZMAI

Dabartinių kernaviškių protėviai, senųjų istorinių kovų dalyviai, tarpusavyje taip pat kalbėjo lietuviškai. Ne vienas šimtas metų skiria mus nuo anų laikų, ir šiandien sunku žinoti, ar tuo metu motinos, apverkdamos karuose su kryžiuočiais žuvusius sūnus, sakė: *Ir par visas savo dienas ãšarose plũduoju*[1] „verkiu". Ar tuo-

[1] Kirčiuojami tik frazeologizmai.

met nusiminusi mergaitė ar moteris taip pat kalbėjo: *Dėkui, kad priėjai, tik nedėkui, kad nesùdraudei mano ašarẽlių* „nenuraminai". Šiandien čia taip pasakoma.

Veikiausiai dauguma tų vaizdingų pasakymų — frazeologizmų, kurie pasitaiko šių apylinkių tarmėje, yra seni, atkeliavę iš anų tolimų laikų. Prie senesniųjų, tur būt, priskirtini daugiausia tie frazeologizmai, kurių sudėtyje yra žodžių, bendrų ne tik mūsų tarmėms, o semantiškai susisiekiančių ir su kitų tautų tos pačios reikšmės žodžiais, kaip *akys, burna, galva* ir t. t. Pvz.: *Ta žemė visiems p a r a k ìs i š l i ñ d o* „įgriso, įkyrėjo". *Nespėju žodį pasakyt, tuojau b ù r n ą a t a d ã r o* „pradeda bartis". *Ten giružė ūžė ir kardai žvangėjo, kur mano bernelis g a l v ẽ l ę p a d ė j o* „žuvo". Šie frazeologizmai sutinkami beveik visose lietuvių tarmėse, tur būt, juos rastume senesniosiose lietuvių kalba parašytose knygose, o tai liudija apie jų senumą.

Dėl įvairių priežasčių dabartiniai kernaviškiai savo tėvų kalbą yra gerokai primiršę. Todėl čia sunku atrasti derlingus vaizdingų lietuviškų posakių dirvonus. Tad pagarbiai norisi galvoti apie vyresniosios kartos žmones, kurie vis dėlto atmintyje tuos vaizdingus pasakymus yra išsaugoję. Pvz.: *Ir varškė tada buvo d ì d e l ė v i e š n i à* „brangus, retas valgis"; *Tu atsiradai k a i p i š d a n g a ũ s* „pačiu laiku"; *Toks buvo striokas* (=baimė), *kad v ì s o s b l ù s o s i š g a ĩ š o* „labai išsigando".

Pastebėta, kad vienam ar kitam reiškiniui nusakyti tarmėje neretai pavartojama du ar daugiau frazeologizmų. Pavyzdžiui, prieš oro atmainą uodų „šokis" (sukimasis ratu aukštyn, žemyn) Kernavės apylinkėse apibūdinamas šiais frazeologizmais: *Uodai č i ù l k i n į* (=trinta bulvių košė) *g r ū d a*, arba: *Matai, uodai p i p i r ù s g r ū d a, bus lietaus. Uodai p i p i r ù s t r ì n a,*

kai šiltas vakaras. Kitų tarmių turima medžiaga rodo, kad šios rūšies frazeologizmai, apibūdinantys maždaug panašų ar tą patį gamtoje vykstantį reiškinį, dažniausiai yra paplitę tam tikrais mažesniais ar didesniais, bet dėsningais arealais. Tokį dviejų frazeologizmų minėtoje Kernavės tarmėje vartojimą gal galima būtų paaiškinti per šią apylinkę einančia jų paplitimo plotų susikirtimo riba. (Pirmasis frazeologizmas — *čiùlkinį grústi* — plačiau dar vartojamas į vakarus nuo Kernavės. Dar plg. kitų tarmių ta reikšme vartojamus frazeologizmus: *grùcę grústi; mãšalą grústi; mašalõjų gróti; sviestą mùšti* ir kt.). Kartais keli tos pačios reikšmės frazeologizmai užrašomi tarmėje tuo atveju, kai jo pateikėjas yra atsikėlęs ar bent kurį laiką gyvenęs kitur ir jį atsinešęs iš kitos tarmės.

Panašiai, gal būt, galima būtų paaiškinti ir kitų dviejų sinonimų bei jų variantų Kernavės tarmėje vartojimą — kai kalbama apie snigimą labai didelėmis drėgnomis snaigėmis, nors čia gali turėti įtakos ir subjektyvus žmogaus įspūdis, pvz.: *Diedū kąsniais sniñga, baisu ir išeit. Diedaĩs sniñga nuo pat ryto, niekur nevažiuosi,* ir: *Ot, tai sniñga — kaip lapais* (plg. kitų tarmių šios reikšmės frazeologizmus: *sniñga bóbos kąsniais; ùbago kąsniais; kaip skẽpetom; kaip vìštom; kaip kačiùkais; kaip lopiniaĩs; kaip varlẽm; kaip rùpūžėm* ir t. t.).

Toks aiškinimas vargu ar tiktų kitiems Kernavės tarmėje sinonimiškai vartojamiems pastoviems žodžių junginiams. Pavyzdžiui, stebint prastus, menkus javus ar prastą, menka žole apaugusią ganyklą, žmogus prieš akis mato konkrečius skurdumo vaizdus, todėl jo sąmonėje gali gimti ir įvairios prastumo bei menkumo reikšmę nusakančios lyginimo asociacijos, skirtingi frazeologizmai, būtent: *Rugiai kaip ùbago barzdà. A*

jau čia mano pasėta — k a i p ù b a g o mieželiai. Nekokie javai — v á r n a m ã t o s, arba: *Koki ten ganykla — ù t ė l ę p a l é i s t u m, m ą t o s i. Mūsų prasta ganykla — p o j ą k ì š k i s b y b e l ė s g a l á n d a.*

Tarmės palyginamieji posakiai daugiausia prasideda palyginamaisiais žodžiais *kai, kaip,* o sudėtinė jų dalis dažniausiai yra vienaskaitos vardininko linksnio daiktavardis arba įvairios veiksmažodžio formos, pvz.: *Tas vaikas dar k a i p ì p ì r a s, o akėja laukus visą pavasarį* „mažas, jaunas". *Išaugo ta duktė k a i s m ì l g a — aukšta, plona. Sako, tos bobos galva k a i p s i ẽ t a s* „labai didelė". *Aš gi vakar sakiau — k a i p v ė j u j e ĩ n a* „neklauso". *O tėveliai nesikelia — miega k a i p u ž m u š t ì* „kietai miega".

Kaip ir kitose tarmėse, kur kasdieniniame gyvenime vartojama dvi kalbos, taip ir Kernavės apylinkėse neretai pasitaiko slaviškos kilmės frazeologizmų, pvz.: *G a l v õ j* gi *f i l ò l k o s b ù v o* („nerimtai galvojau"): *dar vyras gyveno, o aš su juo užvedžiau* [meilę]. *Neišlaikė egzaminų, taip ir n u v ą r ė o k v ą t ą* „numušo ūpą, prarado norą mokytis".

Žemiau alfabetine tvarka pateikiami Kernavės apylinkėse užrašyti frazeologizmai, kuriuos daugiausia išsaugojo vyresniosios kartos žmonių atmintis.

a k ì s u ž p ì l t i „prisigerti": *O tu, viską jau pralakęs, ir šiandien užpýlei akìs...* (d.).

a k ì m n e g ã l i m a u ž m a t ý t i „labai didelė": *Tokia* [pieva] *didelė — akìm negãlima užmatýti.*

a k y s ė p a s i m a t ý t i „pasivaidenti": *Dažniausiai taip būna, kad iš didelio nervų įtempimo akysė kas pasimãto.*

a n a n õ s v i ẽ t o a t a d u õ s a ñ g l i a m „niekada neatiduos": *Tau ponas an ano svieto ataduõs añgliam* (ps.).

an jáučio skūrõs gal sulį̃stų „labai daug": *Daug moku dainų — an jáučio skūrõs gal sulį̃stų, o gal ir ne?*

an (in) kamšči̇o (kórko) atsistóti „truputį išgerti": *Koks iš tavęs gėrėjas, tik an kamšči̇o atsistójai, ir girtas. Jau buvo in kórko atsistóję vyrai, kai mes nuėjom.*

an vė̃jo nueĩti „veltui, be naudos": *Visas gyvenimas galėjo ant vė̃jo nueĩti.*

ãšarom apsilíeti „apsiverkti": *Tai šitas tik ãšarom apsilíejo* (ps.).

barzdõn spiáuti „netikėti", neklausyti: *Aš tau barzdõn spiáunu — nieko tu nežinai.*

bažnýčia mą̃tos „labai prasti, skysti": *(Batviniai tavo skysti — bažnýčia mą̃tos, aš nevalgysiu.*

be gą̃lo yrà „labai daug": *Ir dabar tas senelis dainuoja — dainų tų be gą̃lo yrà.*

bučiùką dúoti „pabučiuoti": *Geras Dariukas: myli mamytę, bučiùką dúoda.*

butẽlin suvarýti „pragerti": *Nesekės gyvent, viską butẽlin suvą̃rė.*

dangùs matýti „labai prasti, skysti": *Išvirė burokus, atanešė, padėjo — dangùs matýti, negali valgyt.*

dárbas rañkose vérda „gerai, greitai dirba": *Gera duktė darbininkė — dárbas rañkose vérda.*

dienà naktìs „visą laiką, be pertraukos": *Dienà naktìs dariau ir dariau* (daug dirbau).

diẽve sérgėk „baisu": *Bijau sutikti šitą vyrą — diẽve sérgėk.*

dūdàs pūsti „verkti": *Nubudo vaikas, jau dūdàs ėmė pūsti.*

eĩna jìs pẽklon! (keiksmas) *Toks vyras — eĩna jìs pẽklon!*

galvà susìsuka „gerai nebesuvokia, nebesiorien-

tuoja": *Einu, galvà susìsuka, ir viskas — nebežinau kur einu.*

gálvą sučẽdyti „nugaruoti": *Gálvą sučẽdijo, pakelt nebegaliu galvos, kaip skauda.*

gãro dúoti „smarkiai šokti": *Norint mudu esam raiši, dúokim gãro pasikaišę* (d.).

į grą̃bą dẽk „labai senas, silpnas": *Tai senis — į grãbą dẽk, o ženytis nori.*

iš akių̃ greičiaũ (išeĩtų) „kuo greičiau nusikratytų": *Tie daktarai taip ir žiūri, kad tik iš akių̃ greičiaũ, kad tik greičiau išeĩtų* [ligoniai].

išẽjo kaip Miliaũskas kū̃mų ieškót „kai išėję ilgai negrįžta": *Išėjo taip, kaip Miliaũskas kūmų̃ ieškót; parėjo — ir vaikas pamiręs.*

iš madõs nuẽjo „nebemadinga": *Nėr ko verpt, linų nėr, ratelis iš madõs nuẽjo.*

iš pašónio „slapta, nežinant": *Iš pašónio klausydama visko prisirinktum.*

iš šnekõs kaip eĩnasi „bekalbant pasisako": *Žinai, iš šnekõs kaip eĩnasi ir pasisako.*

iš báimės išvĩrsti „labai išsigąsti": *Aš galėjau iš báimės išvĩrsti, kai pamačiau.*

kad jį̃ svíẽtas „po perkūnais": *Pamiršau pavardės jo, kad jį̃ sviẽtas!*

kai ą́žuolas „labai didelis, stiprus": *Toks vyras buvo kai ą̃žuolas, ir nebėr.*

kai katẽ su šuniù „labai nesugyvena, nesutaria": *Mylėjos, mylėjos, ai, kaip mylėjos, o dabar gyvena kai katẽ su šuniù.*

kai majõro kiaušìniai „labai prasti, skysti": *Kokie čia burokai — kai majõro kiaušìniai.*

kai néndrė (dū́mas) „labai geri, gražūs": *Rugiai jau šiemet tai kai néndrė. Kviečiai, matai,— kai dū́mas.*

k a i p a d v ė s ę s „labai lėtai (eina)": *Ein kai padvėsęs, kur toks gal ar nueit, ar padaryt ką.*

k a i s m a l à a n ú o d e g ą „labai įkyrus": *Prisikabina kai smalà an úodegą.*

k á i l i n d ú o t i „mušti": *Kai dúosiu káilin, tai duosiu, žinosi tu man vogti.*

k a i p a n m i e l i ų̃ „labai gerai (auga)": *Kviečiai auga kaip an mielių̃.*

k a i p d i l g ỹ n ė n n u o g à š ì k t „kai ilgai ruošiasi eiti kur": *Kad jau pradedi rengtis, tai kaip dilgỹnėn šìkt, kada benueisi — vakaras.*

k a i p i š b a d ų̃ i š t r ū́ k ę s „labai daug valgo": *Kad valgo, tai valgo, kaip iš badų̃ ištrūkęs.*

k a i p k a l ẽ s u l i e ž ù v i a i s b ė g i ó j a „liežuvauja": *Ta boba kaip kalẽ su liežùviais bėgiója.*

k a i p k a r ã l i u s „labai gerai (gyvena)": *Aš dabar gyvenu kaip karãlius.*

k a i p s v e t i m á m „prastai (dirbti)": *Kožnas* (=kiekvienas) *dirba kaip svetimám, ne kaip sau.*

k a i p š i a ũ č i s „labai girtas": *Nuvėjo girtas kaip šiaũčis.*

k a i p š u n i ẽ s p a ũ t a i „labai prasti, melsvi": *Batviniai kaip šuniẽs paũtai, kaip čia juos valgysi.*

k a i p v ė j a i e ĩ n a „greitai bėga": *Pamato velniai kryžių, tai kaip vėjai eĩna.*

k a i p ž ì r n i s p r i e k ẽ l i o „labai prastai (gyventi)": *Aš tai gyvenu kaip žìrnis prie kẽlio.*

k ã k t o s u ž k a ĩ t o „įsigėrė": *Kaip užkaĩto vyram kãktos, ėmė bartis.*

k a m̃ š t į p a ú o s t y t i „truputį įsigerti": *Tėvas tik paúostė kamštį, ir girtas.*

k i ẽ k i n s í e k i a „labai greitai, kiek galėdamas (bėga)": *Bėga žmogelis, kiẽk insíekia.*

kanopas (kójas) užplẽšti (nukratýti, užveřsti) „mirti": *Tas jau kanopas užplẽš. Ar dar kójų neužplẽšė. Nė metų nepagyveno apsiženiję̃s ir nukrãtė kójas. Greitai ir man reikės kójas užveřsti.*

kilbukùs gáudyti „snausti, linkčiojant galvą". *Ot tai tau! Gi jau kilbukùs gáudai.*

kójų pakìšti „apskųsti, pakenkti": *Kad nebūt kójų pakìšęs, būčia ir aš gerai gyvenęs.*

kójų nepavilìkti „vos paeiti": *Kójų nepàvelki, kai paskutinė senelė.*

láimės júosta „vaivorykštė": *Láimės júosta — vienas galas rodo an Neries, kitas kitur.*

liežùvį inkìšti „apskųsti": *Liežùvį inkìša ir padarė gerą.*

liežiùvį atkabìnus lakstýti „liežuvauti": *Matalaška (pletkininkė), liežiùvį atkabìnus lą̃ksto.*

miẽgas eĩna „labai norisi miego": *Man dieną miẽgas eĩna, o naktį nemiegu.*

miẽgui užẽjus „užmigus": *Miegui užẽjus jis nieko nejaučia.*

miegų̃ nėrà „nemiega": *Sergu, liga ima, man ir miegų̃ nėrà.*

miñtys priẽjo „pagalvojo": *Man miñtys priẽjo — neisiu keliu.*

namaĩ ne blỹnais dengtì (sakoma, kai atėjęs skuba greitai išeiti): *Ko čia skubi — namai ne blỹnais dengtì.*

net aũsys liñksta „labai (valgo)": *Valgo net aũsys liñksta.*

net prą̃kaitai vařva „labai dirba": *Taip dirba, net prą̃kaitai vařva visą dieną.*

net pečiaĩ rũksta „labai dirba": *Par visą dieną dirbu net pečiaĩ rũksta.*

net su piktumù „piktai": *Tėvas net su piktumù ėmė vaiką gėdinti.*

net su verksmaĩs „varu, priverstinai": *Motka* (=motina), *net su verksmaĩs varo mokytis.*

nė kvẽpia, nė smìrda „nerūpi": *Man nė kvẽpia, nė smìrda.*

nẽr žiniõs „nežinia": *Nẽr žiniõs kur jis dabar.*

nė už kapeĩką „nė kiek": *Sveikatos neturiu nė už kapeĩką.*

nors tu akiñ dùrk „labai tamsu": *Tamsu, nors tu akiñ dùrk.*

óžius draskýti (plẽšti) „vemti": *Va, gėrė gėrė, o dabar jau óžius drãsko. Parėjo girti, o dabar abu óžius plėšia.*

pabarzdẽn gáuti „būti apmuštam": *Gáusi pabarzdẽn nuo jos vyro.*

padpìnka pakeltà „nėščia": *Jo žmonai jau padpìnka* (=balnelio diržas) *pakeltà, kur beeis.*

pas (in) Abrą̃mą (Abraómą) nuvažiúoti (važiúoti) „mirti": *Tas žmogelis buvo senas, jau pas Abrãmą nuvažiãvo. Jau metai kaip pas Abraómą nuvažiãvo. Jau aš sumiršau* (pamiršau), *man jau reikia važiúoti in Abraómų.*

palìkti vìlnų veřpti „neištekėti": *Ta jau palìko vìlnų veřpti.*

paskutìnis gą̃las „blogai": *Jau paskutìnis gą̃las toks gyvenimas, blogiau nebegali būti.*

pẽčius subyrẽjo „pagimdė": *Jau ir mano žento pẽčius subyrẽjo.*

pelenaĩ bỹra „labai senas": *Senas — jau pelenaĩ bỹra, taip seną pajuokia.*

péntin níekinti „labai nekęsti, nesiskaityti, niekinti": *Vyras mane péntin níekina.*

pìrmas prie kiaũlių „apykvailis": *Sūnus nelabai protingas, visi sako — tik pìrmas prie kiaũlių* [geras kiaulėms ganyti].

prakeiktì namaĩ (sakoma apie šeimą, kuri turi šešias dukteris): *Aš buvau ìš prakeiktų̃ namų̃.*

prapúolę už darbų̃ bùvo „labai daug darbų turėjo": *Mes bùvom prapúolę už darbų̃ — siūt, verpt, aust visos moterys mokėjo.*

prasmeñga jiẽ vẽlyk kur! (keiksmas): *Prasmeñga jiẽ vẽlyk kur! Raizgo ir raizgo* (kalba) *lenkiškai.*

purvýno nevertà „niekam tikusi": *Aš purvýno nevertà — taip mane niekina.*

reikẽs nabą̃šnykus praũst (sakoma, kai mergina neišteka): *Tai jau ir tau reikẽs nabą̃šnykus praũst.*

[sàvo] rañką pridẽti „apdailinti": *Prie to piliakalnio juk žmogus sàvo rañką pridẽjo.*

séiles rýti „labai norėti": *Séiles rýkit, bobos, žinau, kad norit, neduosiu* [degtinės].

senãtvė pareñs „pasensiu": *Va, ir mane jau senãtvė pareñs.*

skũrą mainýti (skùsti) „mušti": *Tu per dažnai žmonai skũrą mainaĩ, ilgai taip netvers, pabėgs. Tą patį vakarą pradėjo žmonai skũrą skùsti.*

smą̃genis sùkti „galvoti": *Smą̃genis sukì, o kas* iš to?!

su šventõm ir be šventų̃ dienų̃ pasakýti „visą teisybę pasakyti": *Tikrai, su šventõm ir be šventų̃ dienų̃ pasakysiu, kiek man metų.*

šìrdį apẽjo „supykdė?": *Man tiek šìrdį apẽjo.*

šókį dróžti „smagiai šokti": *Ar tu matai, mano rože, kaip Tadukas šókį dróžia* (d.).

špygàs dúoti „nieko neduoti": *Špygàs jam dúok, špygas.*

štukàs darýti „juokauti": *Kaip susirenka daug žmonių vakare, jie visokias štukàs dãro.*

šuvà akių̃ neprišlãpina „niekas nieko nepadaro" (kai ilgai miega)": *Šuvà akių neprišlãpina — kirmija ir kirmija* (miega).

šuvà neëstų „labai prastas": *Išvirei bulbas su skystimu* (bulvienę) — *šuvà neëstų.*

šuvà nepérkąstų „labai nešvarus": *Kvartukas* (=prijuostė) — *šuvà nepérkąstų.*

šùniui in uodegõs nuẽjo „veltui, be naudos": *Šùniui in uodegõs viskas nuẽjo.*

tik akìs užspáusk „labai senas, silpnas": *Tėvas jau senas, visai senas — tik akìs užspáusk.*

tik skūrà ir káulai „labai liesas, sudžiūvęs": *Arklys buvo tik skūrà ir káulai.*

tik smertès siųst „kai trumpam išėjęs, ilgai negrįžta": *Tu tik smertès siųst: tavi išsiuntei — da pagyventum ilgai.*

tik tabõkai pašniaũkt „labai mažai (uždirbti)": *Visą vasarą dirbau, uždirbau tik tabõkai pašniaũkt.*

tinginių maĩšas (apie tinginį): *Ot, tinginių maĩšas, nepajuda, vos gyvas.*

triũbom neprikélsi „neprižadinsi (kai giliai miega)": *Vėlai pareja, miega — triũbom neprikélsi.*

uodegõn dúoti „mušti": *Aš tau tuojau uodegõn dúosiu, ko lakstai.*

ūsų netùria „jaunas, nesubrendęs, neužaugęs": *Berniokas an vakarų ait, o da ūsų netùria.*

velnių pritrąlyti „daug niekų prikalbėti": *Matai, ta boba velnių pritrąlijo.*

vienà gálva gyvénti „nevedus, netekėjus gyventi": *Vienà gálva dar lengviau gyvénti.*

žarnà žárną rỹja „labai norisi valgyti": *Tai noriu valgyt, žarnà žárną rỹja.*

žẽmė obuoliaĩs kvẽpia „labai senas; arti mirtis": *Žẽmė senelei jau obuoliaĩs kvẽpia, ale* (=bet) *ženijas.*

ALEKSANDRAS VANAGAS

MIESTELIO IR UPĖS VARDAS *KERNAVĖ*

Kernavẽ — vienas tų vietovardžių, kurie palyginti anksti pateko į istorinius dokumentus: jis minimas Vartbergės kronikoje 1277 m.— *Kernowe*[1], Vygando Marburgiečio (Wigand von Marburg) kronikoje 1365 m.— *Kernow*[2], Ordino Lietuvos kelių aprašymuose 1385 m.— *Kernow*[3] ir t. t. Kernavės vardas dažnas ir vėlesniais laikais, plg. *Керновъ* — 1689, 1692, 1745 m.[4], *Kiernow* — 1784 m.[5] ir pan. Šie ir kiti istoriniai užrašymai rodo, kad vietovardis *Kernavẽ* nuo seniausių laikų nesikeitė, pasiekė mus, tam tikra prasme, pirminiu pavidalu. Vadinasi, etimologizuojamoji šio vietos vardo forma aiški (beje, išlikusi ir gyvojoje kalboje): *Kernavẽ (Kernavẽs, Keřnavę, Kernavėjė).*

Miestelio vardo *Kernavẽ* etimologija aiški: jis yra kilęs iš upės vardo *Kernavẽ* (Neries dš. intakas). Tai

---

[1] Scriptores rerum Prussicarum, II, Leipzig, 1863, p. 48.

[2] Ten pat, p. 86.

[3] Ten pat, p. 693, 694, 695, 696 ir kt.

[4] Indeks alfabetyczny miejscowości Dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego, cz. I, Wilno, 1929, p. 327.

[5] Vilniaus vyskupystės vietovardžių sąrašai, saugomi LTSR Valstybiniame centriniame istorijos archyve, indeksas: SA 19295, l. 19.

tokios pat darybos gyvenamosios vietos vardas kaip *Dysnà* (k. Ignalinos raj.) — iš upės vardo *Dysnà*, *Mìnija* (k. Šilutės raj.) — iš upės vardo *Mìnija*, *Ālovė* (mstl. Alytaus raj.) — iš upės vardo *Ālovė* ir t. t.[6]

Upės vardo *Kernavẽ*, iš kurio yra kilęs miestelio vardas *Kernavẽ*, etimologija yra žymiai sudėtingesnė.

Visų pirma pasakytina, kad hidronimas *Kernavẽ* yra pasikartojantis. Be kalbamo upės vardo *Kernavẽ*, dar žinomas vienas upelis vardu *Kernavẽ* Panevėžio apylinkėse (Juodos dš. int.). Be to, prie Šalčininkų teka upelis, kuris turi du vardo variantus: *Kernavė* (žinomas iš raštų) ir *Kernavyčia*. Pirmasis jų, kaip rodo vienskiemio vardas *Kernavė*, greičiausiai yra senesnis (vienskiemio vardas būtų susidaręs tokiu pat būdu, kaip ir miestelio vardas *Kernavẽ* — iš upės vardo *Kernavė*). Panašios darybos (tik vyriškos giminės) yra ir ežero vardas *Keřnavas* (Jašiūnai, Kernavės k.). Bemaž indentiškas nagrinėjamajam upės vardui yra Baltarusijos TSR Smurgainių raj. Salų apylinkės upelio vardas *Kerniavà*, iš kurio yra kilęs ir kaimo vardas *Kerniavà*. Prie šios hidronimų grupės, matyt, priklauso ir Raudondvario (Kauno raj.) apylinkių upelio vardas *Karnavẽ* (Nemuno dš. int.), iš kurio yra kilęs kaimo vardas *Karnavẽ* (šaknies *a* vietoje *e* galima paaiškinti balsių kaita).

Artimas minėtiems hidronimams yra ir Birštono apylinkių vietovardis *Kernuviũ kálnas*, kurio kamienas *kernuv-* skiriasi nuo nagrinėjamojo vardo priesaga: vietoje *-av-* yra *-uv-*. Tačiau šis skirtumas yra neesminis: jį galima paaiškinti tendencija lietuvių vietovardžių priesagą *-ava* keisti į *-uva* (plg. *Bártava* — *Bártuva*,

---

[6] Plačiau apie tokios darybos gyvenamųjų vietų vardus žr. Й. Бальчиконис, Названия литовских населенных пунктов, образованные от названий рек и озер. — Lingua Posnaniensis, VII, 1959, p. 240.

Dotnavà — Dotnuvà ir t. t.). Gal būt, kamieną *kernuv-* galima rekonstruoti ir Vievio apylinkių pievos varde *Kernuvkà: *Kernuva*+slaviška priesaga *-ka* (iš kamieno *kernav-*+*-ka* greičiausiai turėtume **Kernauka*, plg. *Linkavà — Linkáuka*). Kernavės apylinkių ežero vardas *Kernavẽs (Kernavõs) ežeras* yra genityvinis vietovardis, kurio pirmasis komponentas greičiausiai yra miestelio vardo *Kernavẽ* kilmininkas.

Prie vietovardžių su *kernav-*, *kernuv-* šliejasi ir Kaltanėnų apylinkių upės vardas *Kernaujà* (Žeimenos dš. int.). Dėl hidronimų su *-av-*, *-uv-* greta *-auj-* plg. *Siẽstruvas* up. (Pampėnai, Svalios int.) <**Sies-struvas* greta *Straujà* up. (Merkinė, Nemuno dš. int.). Tam tikra analogija šiems atvejams yra ir *Drùv-etas* ež. (Breslauja), *Drãv-inė* up. (Jūžintai, į Jūžinto ež.) greta *Drúoja* up. (Įsrutis, Priegliaus dš. int.), *Drujà* up. (Breslauja) bei *Meduvỹs* ež. (Rūdiškės) greta *Medujà* up. (Stakliškės, Alšios int.)[7].

Taigi pasikartojantis vietovardis *Kernavẽ* turi keletą kitų darybinių variantų. Galima spėti, kad jie gali būti kilę iš to paties bendrinio žodžio (t. y. jie nėra nei vediniai, nei dariniai iš bendrinio žodžio) ir kad kiti toponiminiai darybos variantai gali būti susidarę iš to paties kamieno, kaip ir bendrinis žodis, iš kurio galėjo kilti pasikartojantys hidronimai *(Kernavẽ)*[8].

Absoliučiai identiško apeliatyvo, iš kurio galėtume vesti hidronimą *Kernavẽ*, lietuvių ir apskritai baltų kalbose dabar, rodosi, nėra. Tačiau greičiausiai vietos vardas *Kernavẽ* sietinas su bendriniu žodžiu *keřnavė* „klampi vieta pievose, miškuose". Šis žodis užfiksuotas tik Panevėžio raj. Uliūnų kaime, tačiau gali būti, kad

[7] Dar žr. K. Kuzavinis, Etymologica.— Baltistica, I(2), Vilnius, 1966, p. 178.

[8] Semantika, suprantama, gali būti labai įvairi.

senovėje jis buvo žinomas ir plačiau. Kirčio vietos neatitikimas lyginimo negali paneigti, nes skirtingai kirčiuojamų bendrinių žodžių yra gana daug (plg. *kermùšė* ir *kermušẽ*, *gìltinė* ir *giltinẽ* ir pan.). Vadinasi, hidronimas *Kernavẽ* pagal darybą būtų pirminis, kilęs iš fiziografinio termino **kernavẽ*, plg. *keřnavė*[9]. Upių vardų, kilusių iš fiziografinių terminų, Lietuvoje yra gana daug (plg. *Dùbė: dùbė* „įdubimas, dauba", *Sietuvà: sietuvà*, *Smùklė: smùklė* „klampynė, liūnas, akivaras", *Kimzrỹnė: kimzrỹnė: kimzras* „supuvęs medis" ir t. t.).

MARYTĖ RAZMUKAITĖ

DĖL *TRAIDENIO* VARDO KILMĖS

Traidenis — vardas kunigaikščio, valdžiusio Lietuvą 1270—1282 metais iš Kernavės.

K. Būga, remdamasis rusų metraščiuose užrašytomis rusiškomis šio asmenvardžio formomis *Троидени* arba *Троидень* (vns. kilm. *Троиденя*, vns. naud. *Троиденю*) mano lietuviškai jį skambėjus *Traidenis*. Jo manymu, šis vardas sietinas su vietovardžiais *Traidžiai* — k. Kretingos, Papilės par. ir *Traidžiūnai* — k. ant Šventosios Užpalių par.[1] Prie to galima būtų pridėti dar kelis upėvardžius ir kitų vietų pavadinimus[2]: *Traĩdupis* — up.

[9] Plačiau dėl bendrinių žodžių šaknies *kern-* žr. B. J ē g e r s, Verkannte Bedeutungsverwandtschaften baltischer Wörter.—„Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung", 80. Band, Göttingen, 1966, p. 15 tt.

[1] K. B ū g a, Rinktiniai raštai, I, Vilnius, 1958, p. 239.

[2] Žr. LTSR MA Lietuvių kalbos ir literatūros instituto vietovardžių ir pavardžių kartotekas.

(Salantaĩ)[3], *Traidupỹs* — up. (Krąkės), *Traĩdžiai* — Kadáičių k. dalis (Šateĩkiai), *Traidalai* — gyv. vieta Boguslãvo k. (Viekšniaĩ), *Traidénbala*‖*Traidónbala* — b. (Laũko Sodà), *Traĩdkalnis* — kln. (Viekšniaĩ), *Traidùniškis* — kln. (Pašušvỹs), *Traidžiũ keliùkas* (Papìlė), *Traidžiũnų raistas* (Léipalingis); kelias pavardes: *Traĩdaras* (Balbiẽriškis), Traideris (Šakiaĩ).

E. Frenkelis šį asmenvardį sieja su bendriniais *traid-* šaknies įvairių balsių kaitos laipsnių *(tryd-, trid-, tried- (tries-)* žodžiais, manydamas, kad su *Traideniu* galima būtų susieti ir kuršišką vietovardį *Treyde*. Čia pat jis pateikia Kiparskio nuomonę, kuris šį kuršišką vietovardį sieja su latvių kalbos žodžiu *traida „daina"*[4]. Iš tiesų, Traidenio vardą taip pat galima būtų kildinti iš šio latviško žodžio, žinant Traidenį kilus iš kuršiškų arba žemaičių palatvio vietų. Tačiau kai kurie istorikai mano Traidenį greičiausiai kilus iš aukštaičių, turėdami omenyje tą faktą, kad visi trys Traidenio broliai buvo krikščionys, ir vargu juos galima būtų laikyti žemaičių kunigaikščiais, kur senosios pagoniškos tradicijos buvo giliau ir tvirčiau įsišaknijusios[5].

Siejant asmenvardį *Traidẽnis* su lietuviška *traid-(tryd-, trid-, tried- (tries-)* šaknimi, galima būtų pateikti dar kelis vietovardžius:

Tridupỹs‖*Trỹdupis* — up. (Veliuonà), *Trìdupis* — up. (Stąkliškės, Šimkáičiai), *Tridupis* — up. (Serẽdžius), *Tridupỹs* — up. (Krąkės, Vilkijà), *Trydupỹs* — up. (Čẽkiškė, Kùpiškis, Vilkijà), *Trỹdupis* — up. (Ariógala,

[3] Pateikiama artimiausios stambesnės vietovės.

[4] Žr. E. Fraenkel, Litauisches etymologisches Wörterbuch, Heidelberg-Göttingen, 1955—1962, p. 1108.

[5] Plg. H. Paszkiewicz, Jagellonowie a Moskwa, t. I, Warszawa, 1933, p. 118—119.

Grìškabūdis, Jankaĩ, Raséiniai, Serẽdžius, Šimkáičiai, Veliuonà), *Trỹdbala* — b. (Kùpiškis), *Trỹdbalė* — plk. (Viekšniaĩ), *Tridẽlis* — pv. (Bálninkai), *Tridynės* — dirva (Ùžventis), *Trỹdnia* — b. (Švenčiónys), *Triẽdupis* — up. (Jankaĩ), *Triedalìnis* — pv. (Liudvinãvas), *Triẽdabalis* — kdr. (Rudnià), *Triẽdų valkà* — b. (Léipalingis).

E. Frenkelis mano, kad bendrinių žodžių *traid-, tryd-, trid-, tried- (tries-)* šaknis galima gretinti su ide. šaknimi **ter(e)-*, turėjusia reikšmes „prasiskverbti, prasisunkti, prasibrauti, trinti, šveisti, gręžti, strigti" ir pan., viską priskiriant *treid-* šaknies bazei, kuriai galėtų priklausyti ir kimrų kalbos (keltų kalbos šaka Velse) *trwyddo*, reiškiąs „gręžti, pragręžti"[6].

Lietuvių kalbos tarmėse mes susiduriame su panašiomis, tačiau daugiau perkeltinėmis šios šaknies žodžių reikšmėmis, pvz., *traidà* ir *trydà* „plepys, karštakošis, smarkuolis" ir pan., *traidalióti, -iúoti* „smarkauti, daug ir niekus plepėti" ir pan.[7]

Aišku, aukščiau minėtus upėvardžius drąsiai galima būtų susieti su šios šaknies judėjimą, veržlumą, intensyvumą, skvarbumą reiškiančiais žodžiais. Tačiau jei siejame upėvardžius (ar kitus su upėvardžiais susijusius landšafto objektų vardus), tai kodėl su tuo nesusieti asmenvardžio? Gal būt, tėvai, duodami sūnui vardą, parinko tokį, kuris apibūdintų charakterio smarkumą, veržlumą, energingumą ar kitas panašias teigiamas būdo savybes. Šio vardo susiejimas su minėtom šio žodžio reikšmėm, kurių dabar lietuvių kalboje nėra, liudytų apie *Traidẽnio* vardo senumą.

---

[6] Žr. E. Fraenkel, min. veik., p. 1122.

[7] Žr. LTSR MA Lietuvių kalbos ir literatūros instituto Žodynų kartoteką.

MARYTĖ RAŽMUKAITĖ

KERNAVĖS APYLINKIŲ PAVARDĖS

Žaliais pilkapiais nusėtos kažkada buvusios sostinės apylinkės. Po pilkapiais ne tik kaulai, narsa ir garbė, bet ir vardai karžygių bei paprastų senosios Kernavės gyventojų. Jokios kronikos visų tų vardų nesurašė, ir daugelio jų, nuėjusių praeitin, mes taip ir nežinome.

Pastaraisiais metais užrašytos Kernavės apylinkių lietuvių pavardės[1] yra įvairaus senumo: viena jų dalis — slaviškos arba su slaviškomis priesagomis, atrodo, susiformavusios jau gerokai po krikščionybės įvedimo mūsų krašte arba atėjusios per slavus, kita dalis — pavardės, kuriose matome senųjų lietuvių vardų, asmenvardžių pėdsakus.

Struktūriniu požiūriu kernaviškių pavardes galima būtų suskirstyti į kelias grupes:

I. Pavardės su 1) lietuviškomis ir 2) slaviškomis priesagomis.

II. Priešdėlio vediniai.

III. Dvikamienės pavardės.

IV. Kiti galūnės vediniai ir iš bendrinių žodžių atėjusios pavardės.

Pavardes pateiksime pagal minėtas grupes.

I. 1) Pavardės su lietuviškomis priesagomis *-áitis, -da, -eikà -eĩkis, -ẽlis, -ìenis, -ìnis, -(i)ónis, -(i)ũnas, -(i)ūrà, -ùžis:*

Blaž-áitis, Olìn-da, Bar-eikà, Maž-eikà, Sav-eĩkis, Šim-ẽlis, Kanap-ìenis, Grauž-ìnis, Bek-iónis, Pal-iónis, Ces-iũnas, Vitk-ũnas, Mis-iūrà, Kar-ùžis.

[1] Straipsnyje bus pateiktos tik senųjų, vietinių, pastoviai šiose apylinkėse gyvenančių žmonių pavardės.

Reikia pasakyti, kad tokios pavardės, kaip *Karùžis* ir *Olìnda*, gali būti etimologizuojamos tiek lietuvių, tiek ir ne lietuvių kalbos dirvoje.

2) Pavardžių su slaviškomis priesagomis yra ir lietuviškų, ir nelietuviškų šaknų[2], todėl jos pateikiamos kartu:

a) *-ãckas, -ẽckas, -ìckas, -òckas:*

Arm-ãckas, Pel-ẽckas, Purvan-ẽckas, Rus-ẽckas, Jakub-ìckas, Jud-ìckas, Verb-ìckas, Vis-òckas.

b) *-(i)áũskas*[3], *-ìnskas(-is), -(i)ùnskas, -skas:*

Bark-áũskas, Bič-káũskas, Brad-áũskas, Česnak-aũskas, Drazd-áũskas, Gelaž-aũskas, Ivan-aũskas, Jank-áũskas, Januš-áũskas, Raž-aũskas, Rutk-aũskas, Šalk-aũskas, Vasil-iaũskas, Vyšn-iaũskas, Vrubliaũskas, Zabar-aũskas, Zaš-aũskas, Žuk-aũskas.

Bžož-ìnskas, Jas-ìnskas, Masl-ìnskas, Slavč-ìnskas, Strav-ìnskas, Monč-iùnskas, Mlìn-skas || Mlìn-skis, Šùmskas.

c) *-ą̃vičius, -ẽvičius:*

Adom-ãvičius, Garbat-ãvičius, Liktor-ãvičius, Mikut-ą̃vičius, Siman-ą̃vičius, Šved-ãvičius.

Bink-ẽvičius, Blaž-ẽvičius, Grin-ẽvičius, Skan-ẽvičius, Lazar-ẽvičius, Petk-ẽvičius, Petrus-ẽvičius, Rick-ẽvičius, Sink-ẽvičius, Stank-ẽvičius, Vaitk-ẽvičius, Vilk-ẽvičius.

d) Pavardės su kitokiomis priesagomis.

Iš slavų kalbų yra taip pat atėjusių įvairių kitokių priesaginių pavardžių. Vienos jų savo daryba ir priesagomis labai primena lietuviškąsias, pvz., *Bagdõnas, Ba-*

---

[2] Šios grupės pavardžių skirstymas pagal priesagas yra sąlygiškas; čia nepaisoma pirminių priesagų (pvz., pavardėse *Purvan-eckas* ir *Mikut-avičius).*

[3] Priesaga *-(i)aũskas* kirčiuojama tvirtagališkai daugiausia pietinėje, *-(i)áuskas* — tvirtapradiškai — šiaurinėje Kernavės apylinkės dalyje; pavyzdžiai pateikiami su abiejų priegaidžių ženklais.

rõnas (plg. priesagą *-onas), Barsùkas* (plg. priesagą *-ukas), Pùzinas* (plg. priesagą *-inas),* kitos yra aiškiai slaviškos, pvz., *Krivkà, Smòlka, Ramãška* (<Ramoškà), *Toločkà* (plg. priesagą *-ka).* Visos šios pavardės yra paskolintos su šaknimis ir priesagomis iš slavų kalbų ir dėl to jos yra jau ne tiek lietuvių, kiek slavų kalbų vardų ir pavardžių tyrinėjimo objektas (plg. taip pat daugelį grynai slaviškos kilmės pavardžių su aukščiau minėtomis priesagomis).

II. Lietuviškos šaknies su priešdėliu pa- užrašytos šios pavardės:

Pa-kaĺnis, Pa-vỹdis

III. Iš dvikamienių pavardžių tėra užrašytas vienas pavyzdys: *Buĩ-vydas.* Pagal J. Jurkėną[4] ši pavardė priklausytų šaknis + vardas tipo dariniams, kur viena asmenvardžio dalis yra kurio nors vardažodžio ar veiksmažodžio šaknis, o kita — tikrinis vardas. Tai gana paplitęs lietuvių kalboje pavardžių darybos būdas[5].

IV. Pavardės 1) išvestos iš kitų lietuviškų žodžių šaknų ir 2) perėjusios iš bendrinių žodžių. Jų Kernavės apyl. yra labai nedaug:

1) *Dilỹs, Grinỹs* ‖*Grìnis*[6], *Laukỹs* ‖ *Laũkis, Plẽpas,* 2) *Kãtinas.*

Smulkesnę kernaviškių pavardžių atsiradimo istoriją ir jų reikšmes šiame straipsnelyje išaiškinti neketinama ir, be to, vargu ar įmanoma, kol nėra nuodugnesnių lietuvių ir slavų šios srities tyrinėjimų.

---

[4] Plg. Ю. Юркенас, Морфологические типы древних литовских сложных имен. Kalbotyra, XIII, Vilnius, 1965, p. 60.

[5] Plg. P. Skardžius, Lietuvių kalbos žodžių daryba, Vilnius, 1943, p. 63.

[6] Jei ši pavardė būtų kilusi iš žodžio *grynas,* turėtume rašyti *Grynys,* tačiau *Grinys* pasitaiko ir gerai nekirčiuotus ilgumus skiriančiose tarmėse. Todėl ši pavardė gali būti ir kitokios kilmės.

Baigiant reikia pažymėti, kad labiausiai Kernavės apylinkėje dabar paplitusios pavardės yra *Švedãvičius* (35)[7], *Gelažaũskas* (23), *Ražaũskas* (23), *Skanẽvičius* (18), *Pùzinas* (15), *Lazerẽvičius* (15), *Bareikà* (14), *Vrubliaũskas* (12), *Barsùkas* (10), *Pelẽckas* (7) ir kt.

[7] Skaičius skliaustuose rodo, kiek apytikriai gyventojų turi minimą pavardę.

KAZYS EIGMINAS

(parengė)

VIETOVARDŽIAI

1. GYVENVIETĖS

I. Širvintų raj.

a. Kernavės apylinkė

Ařdiškis || *Ařdiškiai k.*
Berlýnas žr. *Ramoniškiai* II k.
Bogoliubà vs.
Čìrkai k.
Daubãriškis vs.
Gudų Rusõkai k.
Kalnýnai k.
Kaũkiškis || *Káukiškiai* k.
Kernavė̃ mstl.
Kernavėlė̀ (lenk. Kernuvka) vs.
Klìšabalė k.
Kriveĩkiškis || *Kriveĩkiškiai* vs.
Kryžiáuka I ir II k.
Kunigiškiai I ir II k.
Mìtkiškiai || *Mìtkiškis* k.
Paežerė̃lis vs.
Pakalniškiai k.
Pãzaltarūnai || *Pazaltariū̃nai* vs.
Pivõrai vs.
Poguliánka vs.
Ramõniškiai I ir II k.
Rudeĩkiškiai k.
Rusõkai k.
Semenìškiai k.
Sùtkiškiai || *Sùtkuškiai* k.
Svistū̃nai vs.
Šeikaĩ vs.
Vaitkū̃nai vs.
Valiùkiškiai k.
Vičiū̃nai (t. Viciū̃nai) k.
Virvýčiai k.
Zaltarū̃nai || *Zaltariū̃nai* k.

---

[1] Vietovardžius rinko Kazys Eigminas, Vitalija Maciejauskienė, Regina Venckutė ir Aloyzas Vidugiris.

Kernavės apylinkės surašytos visos gyvenamos vietos (ir buvusios), kitų apylinkių — tik tos, kur buvo rinkta toponiminė medžiaga.

b. Čiobiškio apylinkė

Dembuvkà vs.
Čiõbiškis k.
Dailìdžiai || *Dailìdės* vs.
Grebliauščiznà k.
Krapìliškiai k.
Lapẽlės k.
Liulìškiai || *Liùliškiai* k.
Markùčiai k.
Minčiùkai k.
Pigónys k.
Strazdaĩ k.

c. Musninkų apylinkė

Aleksandravà vs.
Dabrìliškis || *Dobrìliškiai* vs.
Daubãriškis || *Daubãriškiai* k.
Kaimýnai k.
Kaimynẽliai k.
Mùsninkai mstl.
Pabéržė k.
Pagojỹs vs.
Starasẽlis vs.
Viršùliškiai k.

d. Jauniūnų apylinkė

Draučiaĩ k.
Jauniū́nai k.
Meiliū́nai k.
Paspėriaĩ k.
Pajuodẽlė vs.
Sasnuvkà || *Pušìnė* vs.

II. Vilniaus raj.

Dūkštų apylinkė

Airėnai I ir II k.
Aliejū́nai k.
Antãkalniai k.
Dūkštos k.
Geĩsiškės I, II || *Geĩsiškiai* I, II k.
Gùdaraistis k.
Európa || *Airùpė* || *Airòpa* k.
Miežiónys k.
Padvariaĩ || *Padvarónys* k.
Pakal̃niai || *Pakal̃nė* k.
Pūstel̃ninkai k.
Rõkiškės || *Rõkiškiai* k.

Airùpė || *Aĩrupė* || *Airùpka* up. Dūkštos, Airėnų *k.*, Neries dš.

Aliejūnai || *Aliejūnų ẽžeras* ež. Dūkštos, Aliejūnų k.

Daubùlis || *Daubùlių upẽlis* up. Kernavė, Klišabalės ir Padvarių k., Kernavėlės int.

Dubiója ež. Dūkštos, Miežionių k.

Ẽžeras ež. **1.** Kernavė, Paežerėlio k. **2.** Musninkai, Kaimynų k.

Gìlupė || *Gìlpė* (dž.) up. (ir klampi b.) Kernavė, Kalnynų k., Neries dš.

Juõdis up. (šaltinis, tekantis iš miško į griovį, kuris eina į Spėros ež.) Jauniūnai, Draučių k.

Kaimýnų ẽžeras ež. Musninkai, Kaimynų k.

Kaimýnų ùpė up. Jauniūnai, Paspėrių k.

Kernavẽ || *Kernavẽlė* (lenk. Kernuvka) up. (ir ežerėlis) Kernavė, iš Pragarinės ež. teka į Nerį.

Kernavẽs ẽžeras (lenk. Kernuvka) ež. Kernavė, Pazaltarūnų vs.

Lailùpė (t. Laĩlupe) up. Kernavė, įteka į Pragarinės ež.

Líelupė || *Lìel(i)pė* up. Kernavė, Pakalniškių ir Kryžiaukos II k.

Líepupis || *Líepupio rãvas* (dž.) up. Dūkštos, Miežionių k.

Musẽ || *Musià* up. Musninkai, Neries dš.

Núotaka (lenk. Natoka) up. Kernavė, Pakalniškių k.

Neris up. Kernavė, Nemuno dš.

Paežerẽlio ẽžeras ež. Kernavė, Paežerėlio k.

Po Dubãriške Musės up. dalis Musninkai

Po malũnu Musės up. dalis Musninkai

Pragarinė || *Pragarìnis* ež. Kernavė

Praustuvẽ || *Praustùvė* up. Kernavė, Pakalniškių k. Neries dš.

Ridìkupė || *Ridukupė* up. (gr.) Kernavė, Rudeikiškių k.

Rudeĩkiškių ẽžeras ež. Kernavė, Rudeikiškių k.

Skerdìmas up. Dūkštos, Miežionių k., Airupės dš.

Spėrà ež. Musninkai, Paspėrių k.

Sudervẽ || *Sudarvẽ* up. ir ež. Sudervė, Neries dš.

Švìltas up. Dūkštos, Geisiškių k., Uziarenkos int.

Ùpė up. (gr.) Kernavė, Kalnynų k., Neries dš.

Upẽlė up. Kernavė, Klišabalės k., Kernavės kr.

Valiùkiškių Neris up. Kernavė, Valiukiškių k.

Viekščià up. Jauniūnai, Draučių ir Meiliūnų k., iš Spėros ež. į Musę.

Viršùliškių ẽžeras || *Viršuliškių ẽžeras* ež. Kernavė, Viršuliškių k.

Žvìrgždupė up. (gr.) Kernavė, iš Vičiūnų k. miško įteka į Spėros ež.

3. MIKROTOPONIMAI

Agotõs raĩstas rst. Pigonių k.

Ajerų́ pieva pv. Zaltarūnų k.

Ajerìnė pv. Poguliankos k.

Akmenýnas vieta Neryje Liuliškių k.

Akmenỹnė pv. Pelkinės k.

Akmenìnis kẽlias kl. miške Klišabalės k.

Ališauskų́ líepos l. Rusokų k.

Ališauskų́ rãvas gr. Rusokų k.

Alksniãkalnis || *Kalnãliksnis* kln. Zaltarūnų k.

Alksnýno šniūrẽlis || *Alksnynų́ šniūrẽlis* l. Čirkų k.

Alšiškiai (lenk. Olšiški) l. Mitkiškių k.

Alšiškių (*Olšiškių*) *kraštas* Muntinionių mš. kraštas

Añdriškis pv., rst. Strazdų k

An Paežerẽlių kl. Klišabalės k.

An Pigonių́ laũką mš. Pigonių k.

Antãsalė l. ir pv. Mitkiškių k.

Antrà Síenakelė kl. Pigonių k.

Apiẽ Barõvką mš. Pigonių k.

Apiẽ Kryžiáuką pv. Zaltarūnų k.

Apiẽ Šmáukštos rubẽžių mš. Pigonių k.

Apýkelės laũkas l. Strazdų k.

Ãpkasai kln. Sutkiškių k.

Apskritója pv. Semeniškių k.

Apušõto balà b., pv. Liuliškių k.

Armãtsko sklỹpas l. Sutkiškių k.

Atažalýnas l. Padvarių k.

Aukãkalnis || *Smailiãkalnis* piliakalnis Kernavė

Auksìnis kalniùkas kln. Rusokų k.

Aukštãmiškis gn. Markučių k.

Ąžuolýnas **1.** pakalnė prie piliakalnių Kernavė. **2.** mš. Kalnynų k.

Bacianaĩ l. pv. Miežionių k.

Bajõriškių raĩstas rst. Viršuliškių k.

Bakasìzna II l. Pakalnių k.

Balà **1.** pv. Klišabalės k. **2.** pv., b. Semeniškių k.

Balẽlė pv. Klišabalės k.

Balẽlės **1.** l. Ardiškio ir Kalnynų k. **2.** l. Pakalnių k.

Bãlos pv., b. Ramoniškių k.

Báltas kálnas kln. Kernavė

Barãkampė pv. Viršuliškių k.

Bareĩkiškis **1.** mš. Kunigiškių k. **2.** *Bareĩkiškių mìškas* mš. Krapiliškių k. **3.** *Bareikiškių mìškas* mš. Musninkai

Barõnas akmuo Semeniškių k.

Barõno sódželka pv. Kaukiškio k.

Barsukýnė **1.** l. Musninkai **2,** l. Vir̃vyčių k. **3.** *Barsiukýnė* kln. Peklinės k.

Barsùkų akmenaĩ l. Zaltarūnų k.

Barčio kálnas žr. *Barščių* kalnas

Baršč̃ių kálnas || *Mìndaugo kálnas* || *Mìndaugo Sóstas* piliakalnis Kernavė

Bartkùškis mš. **1.** Geisiškių k. **2.** *Bar̃tkuškių mìškas* mš. Paspėrių k.

Basmaniùko hektãrai l. Kaukiškio k.

Batėno pieva pv. Zaltarūnų k.

Bekiònio sklỹpas l. Sutkiškių k.

Beržýnas l. Kryžiaukos II k.

Beržỹnė || *Biržỹnė* pv., b. Pakalniškių k.

Beržynẽlis **1.** l. Pigonių k. **2.** l. Zaltarūnų k. **3.** *Beržynẽlka* pv. Pakalniškių k.

Beržỹnė l. Pazaltarūnų vs.

Blùsakalnis l. Kaukiškio k.

Bóbisai l. Mitkiškių k.

Borsukýnė mš. Kryžiaukos I k.

Borsùko ãkmenas l. Čirkų k.

Brãdas pv. Paežerėlio vs.

Brastà pv. Pakalnių k.

Būdà **1.** l. Geisiškių k. **2.** l., pv. Rokiškių ir Padvarių k.

Būdẽlė || *Būdélka* gn. Pigonių k.

Buĩkos kln. ir kr. Padvarių k.

Buleikìškiai mš., pv. Antakalnių k.

Burbùlis pv. ir up. vieta Ardiškio k.

Burlačiùkų pieva pv. Dembuvkos vs.

Cegelnia **1.** l. Pakalnių k. **2.** pv. Ramoniškių I k. **3.** l. Vičiūnų k.

Cesiūno sklỹpas l. Sutkiškių k.

Čigõnų pieva kr. Sutkiškių k.

Dabùlio rãvas l., gr. Pigonių k.

Dagìlio balà b., pv. Liuliškių k.

Dailìdžiai l., pv. Kunigiškių k.

Dailìdžių miškas mš. Dailidžių k.

Daržinėlės laũkas l. Liuliškių k.

Daubùliai **1.** duobėta vieta Klišabalės k. **2.** pv., mš. Padvarių k. **3.** pv., mš. Semeniškių k.

Degìmas **1.** l. Kalnynų k. **2.** l. ir mš. Pakalnių k.

Dendùlių pušýnas mš. Pakalniškių k.

Desentìnos || *Desencìnos* **1.** mš. Ramoniškių I k. **2.** l. Mitkiškių k.

Dìdelė balà **1.** pv., b. Kunigiškių k. **2.** pv., b. Musninkai

Dìdelė pieva **1.** pv. Kunigiškių k. **2.** pv. Vičiūnų k. **3.** *Dìdelės pievos* pv. Rusokų k.

Dìdelis laũkas l. Kernavė

Didelì Pivõrai kr. Vičiūnų k.

Dìdelis raĩstas **1.** rst. Kalnynų k. **2.** rst. Krapiliškių k. **3.** rst. Paberžės k. **4.** *Didỹsis raĩstas* rst. Klišabalės k.

Dìdelis rãvas **1.** gr. Musninkai **2.** pv. Kunigiškių k. **3.** pv. Paberžės k. **4.** l. ir gr. Krapiliškių k.

Didžiùlio miškas mš. Paberžės k.

Dìdžiulio raĩstas rst. Paberžės k.

Dìdžios pievos pv. Rusokų k.

Dìkčio raistẽlis rst. Paberžės k.

Dirvẽlė l. Minčiukų k.

Dobriliškio žẽmė kr. Musninkai

Druskà šaltinis Kaukiškio k.

Drùskos keliùkas kl., pv. Kaukiškio k.

Dùbaravis l. Strazdų k.

Dubiója pv. Miežionių k.

Dubiójos rãvas gr., pv. Miežionių k.

Dubulìnės dirvà dr. Minčiukų k.
Dubùlio pieva pv. Strazdų k.
Dundùliai l., kr., kl. Kryžiaukos II k.
Dunduliškiai l., pv. Kernavė
Duobẽ pv. Klišabalės k.
Duobẽlė **1.** pv., l. Ardiškio k. **2.** dr. Markučių k. **3.** mš. Ramoniškių I k.
Duobẽlės **1.** pv. ir *l.* Kaimynų k. **2.** pv., b. Poguliankos k.
Duobialãpiai l. Vičiūnų k.
Durpýnas rst. Liuliškių k.
Durpỹnė rst. Vičiūnų k.
Dvarnója pv., gr. Ramoniškių I k.
Dvìšakai || *Dvišãkai* (dž.) kl. Miežionių k.

Ẽžero pievos pv. Rudeikiškių k.

Gabãraistis buv. rst. Musninkai
Gabriùko ravẽlis l. Krapiliškių k.
Gajẽs rãvas gr. Strazdų k.
Gajùvka pv., mš. Pakalnių k.
Galantìnė **1.** pv. Kaimynėlių k. **2.** gn. Strazdų k.
Galdaržio pieva pv. Peklinės k.
Galùlaukė pv. Valiukiškių k.
Gaspadỹno bãlos b. Kauliškio k.
Gaudìzna l. Markučių k.
Gaudùliškiai pv. Antakalnių k.
Gérvaraistis rst. Klišabalės k.
Gìliabalė b. Vičiūnų k.
Gilì duobẽ rst. Kunigiškių k.
Giliójі balà b. Zaltarūnų k.
Gluõsnis (lenk. Gelosnia) l. ir pv. Ardiškio k.
Gõjus mš. Klišabalės k.
Gradečizna mš. Rokiškių k.
Gražiója pv. Liuliškių k.
Griovẽlės kálnas kln. Strazdų k.
Griovẽlio pieva pv. Strazdų k.
Guburìnka kln. Krapiliškių k.
Gùdaraistis **1.** rst. Klišabalės k. **2.** l., mš., rst. Miežionių k.
Gudžiùkų pievos pv. Strazdų k.
Gùguras kln. Minčiukų k.
Gugurìnė pv. Peklinės k.

Ilgabrãdžiai l., pv. Paežerėlio k.
Ilgãbradis **1.** pv., kr. Draučių ir Paspėrių k. **2.** pv. Paežerėlio k. **3.** l. Kryžiaukos II k.
Ilgója **1.** pv. Ramoniškių II k. **2.** rst., pv. Kriveikiškio

vs. **3.** b. Pakalniškių k. **4.** dr. Minčiukų k. **5.** mš. Rokiškių k.

Ilgõsios raĩstas rst. Paberžės k.

Išdẽgęs raĩstas rst. Vičiūnų ir Kunigiškių k.

Išvarà rst. Musninkai

Įžemės || *Įžemės rãvas* slėnelis, pv. ir gr. Miežionių k.

Jaknýnas l., pv. Strazdų k.

Jaunà || *Naujà* pv. Čirkų k.

Jiẽlnykas **1.** mš. Musninkai. **2.** kr. Paspėrių k.

Jočiū́niškiai **1.** mš. ir gr. Klišabalės k. **2.** *Jočiūnìškiai* pv., gn., rst. Semeniškių k.

Jugóbrakis mš. Pajuodelės vs.

Jùrkabrastis pv. Kaukiškio k.

Kalnãliksnis || *Alksniãkalnis* kln. Zaltarūnų k.

Kálnas mš. Ramoniškių 1. k.

Kalvãrija **1.** rst. Pūstelninkų k. **2.** kln. Viršuliškių k.

Kam̃pas l. Krapiliškių k.

Kapẽlės l. Miežionių k.

Kãpiniai l. Mitkiškių k.

Kapùtriko raĩstas rst. Musninkai

Karčémka **1.** kln. Čirkų k. **2.** b. Kryžiaukos II k.

Karčemõs laũkas l. Kaukiškio k.

Karklìniai l. Mitkiškių k.

Karõlio pridótkai l. Klišabalės k.

Karõlio rãvas l. Klišabalės k.

Karõlkų kálnas kln. Rusokų k.

Kaukãzo kálnas kln. Liuliškių k.

Kaũkiškio laũkas l. Rusokų k.

Kãzliškio kẽlias kl. Pigonių k.

Kãzliškis || *Kãzliškio mìškas* mš. Pigonių ir Liuliškių k.

Kel̃nė pv., mš. Pakalnių ir Gudaraisčio k.

Kemsỹnė **1.** pv. Pazaltarūnų vs. **2.** pv. Ramoniškių I k. **3.** pv., b. Vičiūnų k.

Kemsiõkai l. Ramoniškių I k.

Kernavalaukiaĩ l. Pazaltarūnų vs.

Kernavẽlė || *Kernùvka* šaltinėlis Kryžiaukos II k.

Kernavẽs lankà pv. Klišabalės k.

Kernavẽs mìškas mš. Klišabalės ir Pakalniškių k.

Kernavẽs raĩstas rst. Pakalniškių k.

Kernavìškė pìeva pv. Kriveikiškio vs.

Keróvalkiai || *Keróvalkis* l. Miežionių ir Aliejūnų k.

Keturiasdešimtasai akmuo Semeniškių k.
Ketviřčiai || *Ketviřčios* l. Kunigiškių k.
Kiškà vieta miške Kryžiaukos I k.
Kiškio pieva pv. Čirkų ir Vičiūnų k.
Klampỹnė dr. Minčiukų k.
Klebõno žẽmė l. Musninkai
Klinčiko duobẽlė l. Kaukiškio k.
Klišabãlalaukiai l. Pazaltarūnų k.
Klišabalė pv. Miežionių ir Klišabalės k.
Klónis rst., pv. Aliejūnų k.
Koplýčia l. Padvarių k.
Koplýčios kálnas l. Padvarių k.
Korėjà l. Čirkų ir Kryžiaukos II k.
Krisiū́niškio rãvas pv. Paberžės k.
Krisiū́niškis l. dr. Paberžės k.
Kryžáukalaukiai l. Pazaltarūnų k.
Krukáusko pievos pv. Dailidžių k.
Kū́dra **1.** pv. Kryžiaukos k. **2.** pv. Zaltarūnų k.
Kukaũsko miškas mš. Vičiūnų k.
Kulẽlės rãvas gr. Strazdų k.
Kumpiai l. Paspėrių k.
Kunfureñcija l. Čirkų k.
Kùnigas akmuo Semeniškių k.
Kunigìškiai pv. Viršuliškių ir Kaimynų k.
Kupsóta (|| *Kemsota*) *ketvirčià* l. Kunigiškių k.
Kvatẽrai buv. pv. Kernavė
Kvatèrka l. Aliejūnų k.
Kvietkáusko miškas mš. Strazdų k.

Lankà pv. Strazdų k.
Lankõs kálnas kln. Strazdų k.
Lapeĩkiai pv. Paspėrių k.
Lãpės duobẽ kr. Vičiūnų k.
Lapiẽniai **1.** pv. Klišabalės k. **2.** l., mš., b. Pakalnių k.
Lapỹnė rst. Vičiūnų k.
Lapìniai kr. Vičiūnų ir Kryžiaukos k.
Lãtvės l. Mitkiškių k.
Laũkas po kãpčiu l. Kunigiškių k.
Laũkas po majokù l. Pigonių k.
Laukẽlis **1.** pv. Liuliškių k. **2.** *l.* Minčiukų k.
Laũkio rãvas gr. Kaukiškio k.
Laukiū̃ liepos l. Rusokų k.
Laukìzna l. Čirkų k.
Lazdùpievė pv. Ramoniškių I k.
Lielpė pv. Pazaltarūnų vs.

Lielùpė gr. Kernavė
Líepupio rãvas pv. Miežionių k.
Lýgi ketvirčià l. Kunigiškių k.
Lìmanarka (< *Lìnamarka*) || *Linūmarka* pv. Vičiūnų k.
Lipnìškiai l. Kryžiaukos ir Zaltarūnų k.
Liũnas **1.** vieta Musėje Kaukiškio k. **2.** pv. Kernavė **3.** pv. Kunigiškių k. **4.** duobė Musninkai **5.** rst. Pakalniškių k.
Liūnėlis b. Semeniškių k.

Mačiùlė b. Čirkų k.
Mačiùlio raĩstas rst. Strazdų k.
Majõkas **1.** l. Kernavė **2.** kln. Zaltarūnų k.
Majõko kálnas kln. Pigonių k.
Malabėsčià || *Maliabėsčià* pv. Kryžiaukos I ir II k.
Malaikìškiai || *Melaikìškiai* kr. Geisiškių k.
Mažì Juknìškiai pv. Viršuliškių k.
Malū́no keliùkas l. Kaukiškio k.
Mamandãliai || *Mandãliai* l. Paspėrių k.
Montiniónių mìškas mš. Musninkai
Marcinaũsko skynìmas l. Paberžės k.
Margėliai l. Miežionių k.
Margója pv. Pakalniškių k.
Martỹno lankà pv. Daubariškio k.
Martỹno raĩstas rst. Daubariškio k.
Maskoliškė **1.** rst. Kunigiškių k. **2.** *Maskolìškiai* l. Kaukiškio k.
Mãžas raĩstas rst., b. Kalnynų k.
Mažiùkas rãvas pv. Kunigiškių k.
Medėliškiai || *Medžiališkiai* l., pv. ir mš. Klišabalės ir Pagojo k.
Melazarìškiai l. Geisiškių k.
Mendrỹnė **1.** kr. Pigonių k. **2.** rst. Krapiliškių k.
Mentùrka **1.** mš., rst. Virvyčių k. **2.** rst. Krapiliškių k.
Merkėliai l. Miežionių k.
Meškãraistė || *Meškãraistis* **1.** pv. ir rst. Kryžiaukos I ir II k. **2.** pv. Paežerėlio k.
Miliùko raĩstas mš. Vičiūnų k.
Minčiùko pievos pv. Musninkai
Mìndaugo kálnas || *Mìndaugo Sõstas* || *Bařščių kálnas* piliakalnis Kernavė
Misiū́ros keliùkas l., kl. Kaukiškio k.

Mozūrìzna l. Kryžiaukos II ir Zaltarūnų k.

Mukíenos píeva pv. Dailidžių k.

Namìko rãvas pv. Mitkiškių k.

Nárbuto mìškas (lenk. Narbutovski lias) mš. Geisiškių k.

Narvỹdiškio mìškas mš. Musninkai

Natolinà l. Paspėrių k.

Norėstà (lenk. Narėstka) **1.** mš. Kriveikiškio k. **2.** akmuo Valiukiškių k.

Núotaka (lenk. Natoka) **1.** pv. (ir up.) Krapiliškių k. **2.** gr. ir pv. Pakalniškių k. **3.** pv. Valiukiškių k. **4.** (lenk. Natoki) l. Mitkiškių k. **5.** rst. Meiliūnų k. **6.** pv. Paspėrių k. **7.** l. Geisiškių k.

Nuotakėlė **1.** pv. Krapiliškių k. **2.** pv. Dailidžių k.

Pabaliaĩ l. Viršuliškių ir Kaimynų k.

Pabarnė̃ pv. ir gr. Pūstelninkų k.

Pabrastỹs pv. Markučių k.

Pabuchtė̃s akmuõ l. Minčiukų k.

Pabuchtė̃s kalnaĩ l. Minčiukų k.

Padálbės rãvas pv. Paberžės k.

Padùbakaliai b. ir gr. Mitkiškių k.

Pãdvario rãvas gr. Pakalniškių k.

Pãdvario píeva || *Pãdvarės* pv., b. Pakalniškių k.

Paežerė̃ l. Klišabalės k.

Paežerė̃lio laũkas l. Pogulianikos k.

Paežerė̃lio mìškas mš. Pogulianikos k.

Pajáutos slė̃nis || *Pajáutaklonis* mš., pv., klonis Kernavė ir Semeniškių k.

Pajúodžiai l. Paspėrių k.

Pakal̃nės kr. Gudaraisčio k.

Pakal̃niai l. Kryžiaukos I k.

Pakalniškių pušýnas l., mš. Pakalniškių k.

Pãkernavio píeva || *Pakernavė̃* pv., b. Pakalniškių k.

Pakérpė l. Pigonių k.

Pákryžio píeva pv. Pakalniškių k.

Paleĩ skynimė̃lį l. Pigonių k.

Paliẽpynio píeva pv. Pakalniškių k.

Paliùliškių laũkas l. Pigonių k.

Paliùliškių rubėžius mš. Pigonių k.
Paliūniai l. Mitkiškių k.
Pamiškės rãvas pv. Peklinės k.
Pamiškỹs l. Peklinės k.
Pamusỹs pv. Virvyčių k.
Pãmusio mìškas mš. Pigonių k.
Papeklė **1.**|| *Pãpeklė* rst. Virvyčių k. **2.** l., dr. Markučių k.
Papelkỹs rst. Peklinės k.
Papliáuška gn. Strazdų k.
Pãpušė b. Pakalniškių k.
Papsuĩkos balà pv. Kaimynėlių k.
Parčizna kr. Geisiškių k.
Parvanackà pieva pv. Kryžiaukos I k.
Pasiekà l. mš. Kryžiaukos II k. **2.** l. Padvarių k.
Pasiẽkos mìškas mš. Krapiliškių k.
Pãskerdimiai l. Mitkiškių k.
Pãskynimio ravẽlis pv. Paberžės k.
Pãšermukšnio dirvà dr. Minčiukų k.
Pãšermukšnio rãvas pv. Paberžės k.
Pãširvinčio mìškas **1.** mš. Paberžės k. **2.** mš. Musninkai
Pãupio šaltìniai l. Strazdų k.
Pavaitkúnis l. Daubariškio k.
Pavalkiaĩ **1.** || *Pãvalkiai* pv. Čirkų k. **2.** *Pãvalka* pv. Kunigiškių ir Vičiūnų k. **3.** pv. Kryžiaukos II k. **4.** pv. Zaltarūnų k.
Pavérsmė pv. Krapališkių k.
Pavìnkšnė l. Ardiškio k.
Pečiùlių líepa l. Liuliškių k.
Peklỹnė pv., b. Virvyčių k.
Petraũsko daržas l. Musninkai
Petrẽliškiai **1.** rst., pv. Kernavės ir Klišabalės k. **2.** pv. Pazaltarūnų vs.
Petrusẽvičiaus béržas l. Vičiūnų k.
Petrùškiai rst. Antakalnių k.
Píeva pv. Kryžiaukos I k.
Pievẽlė **1.** pv. Peklinės k. **2.** pv., rst. ir mš. Draučių ir Paspėrių k. **3.** pv. Antakalnių k.
Pigoniũ kálnas kln. Pigonių k.
Pigoniũ mìškas mš. Dembuvkos k.
Piliẽs kálnas || *Võlo pìliakalnis* || *Volutà* || *Vartutà* piliakalnis Kernavė
Pirmà Síenakelė kl. Pigonių k.
Pivõrai **1.** rst. Čirkų k. **2.** l. Kryžiaukos II k. **3.** l. Zaltarūnų k.
Plačiója pv. Pakalniškių k.
Plaščizna pv. Peklinės k.

Platì pieva pv. Paežerėlio k.
Platója pieva pv. Zaltarūnų k.
Platùs šniūras l. Dailidžių k.
Plìkaraistis rst. Strazdų k.
Plìkas kálnas kln. Kalnynų k.
Plỹtinė l., pv. Kernavė
Po béržu l. Čirkų k.
Po Buĩvydu l. Musninkai
Po ẽžeru l. Paspėrių k.
Po Minčiùkais l. Musninkai
Põpo sõdželka kūdra, pv. Rusokų k.
Po seklìvičia rėžis Daubariškio k.
Po skerdimù rėžis Daubariškio k.
Po sõdželka l. Rusokų k.
Po Taũčiuliais mš. Rusokų k.
Po Vaitkūnais ketvirčià l. Kunigiškių k.
Prancũzkapiai l. Kaimynėlių k.
Pridõtkai **1.** || *Pridõtkas* l. Daubariškio k. **2.** l. Klišabalės k. **3.** l. Kaimynų k. **4.** l. Aliejūnų k. **5.** *Pridõtkas* l., pv. Miežionių k. **6.** || *Priẽdai* l. Kunigiškių k.
Pridotkẽliai l. Daubariškio k.
Priẽ dìdelio ãkmeno l. Vičiūnų k.
Priẽ Draučiũ rãvo l. Rudeikiškių k.
Prie Kustãvo pievai l. Rudeikiškių k.
Prie malũno pv., šaltinėlis Mitkiškių k.
Prie pãbalio rst. ir l. Kaimynų k.
Prie Rìdukupio l. Rudeikiškių k.
Prie šùlinio l. Pazaltarūnų vs.
Puřvės rãvas l. Strazdų k.
Puřvė pv. ir l. Kaimynų k.
Pùsiašniūris l. Strazdų k.
Pustõškiai || *Pustõškos* pv. Klišabalės ir Semeniškių k.
Pušỹnė mš. Mitkiškių k.
Pušynẽlis **1.** mš. Rudeikiškių k. **2.** kln. Zaltarūnų k.

Rãganos raĩstas **1.** *Rãganos balà* rst., b. Viršuliškių ir Kaimynėlių k. **2.** *Rãganaraistis* || *Rãganų raĩstas* kr., rst. Paspėrių k.
Raĩstas **1.** rst. Klišabalės k. **2.** rst. Pazaltarūnų k. **3.** b., pv. Ramoniškių II k.
Raistẽlis **1.** pv. Paberžės k. **2.** rst. Kryžiaukos II k.
Rõkiškės kln. Gudaraisčio k.
Ramanáusko líepa l. Vičiūnų k.
Rasakãcko beržýnas l., kr. Paberžės k.
Ravaĩ kr. Rusokų k.

Rãvas kr. ir šaltiniai Aliejūnų k.

Raveliùkai pv., buv. upelis Rokiškių k.

Rauliniškiai l. Mitkiškių k.

Ražãpievė pv. Kaimynėlių k.

Ražauščìzna pv. Kaimynėlių k.

Ridìkupė mš. Klišabalės k.

Rinkùškiai l. Mitkiškių k.

Rópė **1.** sekluma Neryje Semeniškių k. **2.** akmenuota vieta Neryje Dailidžių k.

Rùdė mš., kr. Antakalnių k.

Rùdžio pieva pv. Kalnynų k.

Rusẽcko sklỹpas l. Sutkiškių k.

Rusõkų kẽlias kl. Kaukiškio k.

Rusõkų pievẽlės pv., l. Kunigiškių k.

Sálka lyg ir sala miške Klišabalės k.

Sãlos (lenk. Soly) **1.** b. Paspėrių k. **2.** rst. Meiliūnų k.

Salnìkiškio pieva pv. Pakalniškių k.

Sėdýba || *Sėdýbos* l. Aliejūnų ir Pakalnių k.

Senãmusė pv. Rusokų k.

Senãprūdė || *Senaprūdis* l. Pakalnių k.

Senãtiltis l. Minčiukų k.

Sėdima l. Minčiukų k.

Senì kapaĩ kapinės ir l. Musninkai

Servitùtas mš. Mitkiškių k.

Siaũras šniũras l. Dailidžių k.

Sibirùvka mš. Viršuliškių k.

Simánkos kálnas kln. Rusokų k.

Simánkos líepa l. Kaimynėlių k.

Siaurì šniūrẽliai l. Musninkai

Skerdìmas **1.** pv. Daubariškio k. **2.** *Skerdìmai* || *Skynimaĩ* pv. Kalnynų k. **3.** *Skerdìmai* l., pv. Miežionių k.

Skersìniai **1.** l. Kaimynų k. **2.** l. Aliejūnų k. **3.** l. Miežionių k.

Skersìnis gr. ir pv. Kalnynų k.

Slėnỹs pv. Klišabalės k.

Smailiãkalnis || *Aukãkalnis* piliakalnis Kernavė

Smėlių rãvas || *Pečkýno rãvas* gr. ir l. Pigonių k.

Sodýbinė l. Kunigiškių k.

Sõdželka tvenkinys ir pv. Daubariškio k.

Sparščìzna **1.** l. Paspėrių k. **2.** l. Antakalnių k. **3.** l. Geisiškių k.

Stanislavùvka l. Viršuliškių k.

Stankeičìzna l. Padvarių k.

Starasẽlio raĩstas rst. Daubariškio k.

Stìklo kálnas kln. Čirkų ir Zaltarūnų k.
Strazdų̃ krãštas mš. Musninkai
Sukrà b. Mitkiškių k.
Sùtkiškių kálnas kln. Kunigiškių k.
Svistū́nai l. Kernavė

Šafárnės raĩstas rst. Paberžės k.
Šalikìnė šaltinėlis, pv. Semeniškių k.
Šaltìnio rãvas gr. Pigonių k.
Šal̃tupė **1.** Valiukiškių k.
Šakaũnios laũkas l. Strazdų k.
Ščeviaraĩstis rst. Gudaraisčio k.
Šerỹzniokas rst. Krapiliškių k.
Šermùkšnis kln. Paberžės k.
Ševẽliškiai pv. ir gr. Miežionių k.
Šienãpritė b., rst. Pakalnių k.
Šiẽno ùpė pv. Daubariškio k.
Šìtoj pùsėj ùpės l. Daubariškio k.
Šlaĩtas l. Aliejūnų k.
Šlãpė pv. Paspėrių k.
Šniūrẽliai l. Aliejūnų k.
Šubenicà kln. Kunigiškių k.
Šulnìpievė pv., l. Ramoniškių I k.
Šùniakelis kl. Pakalniškių k.
Šùnaupė gr. ir l. Kaimynų ir Viršuliškių k.
Šùnupė pv., rst. Daubariškio k.
Šùnupės šniūrai l. Daubariškio k.
Švẽdo raĩstas rst. Pazaltarūnų k.

Tamãškos daržas l. Kaukiškio k.
Tamošìškis l. Geisiškių k.
Tarpùupiai pv. ir l. Kaimynų k.
Tarvãniškiai l. Krapiliškių k.
Tatárka pv. Krapiliškių ir Pigonių k.
Teléntnykai **1.** || *Celèntnykai* pv. Viršuliškių k. **2.** *Teletnỹkai* pv. Mitkiškių k.
Telẽtnykas **1.** pv. Ramoniškių k., **2.** *Celẽntnykas* gr. ir pv. Krapiliškių k. **3.** *Kelėtnikas* pv. Pelkinės k. **4.** *Telẽdnykas* pv. Strazdų k.
Terpùravė l. Pigonių k.
Tykì upẽlė pv. Ardiškio k.
Tóšiškės pv. Paberžės k.
Totorỹnė || *Totorùvka* pv., l. Virvyčių k.
Trãkai **1.** gn. Kunigiškių k., **2.** *Trakaĩ* kr., pv. Pakalnių k.

Trãkas **1.** l. Kaukiškio k. **2.** kr. Kunigiškių k. **3.** l. Pakalnių k.

Trakẽlio kálnas kln. Kryžiaukos II k.

Trakẽlis **1.** b. Čirkų k. **2.** kln. ir akmuo Kryžiaukos II k. **3.** b. Zaltarūnų k.

Trujánka pv. Semeniškių k.

Tuičìzna l. Kunigiškių k.

Tuĩkos akmuõ l. Kunigiškių k.

Tvenkìnė pv. Klišabalės k.

Trečià Síenakelė kl. Pigonių k.

Ùpė **1.** gr. Kryžiaukos I ir II k., **2.** šaltinis Kunigiškių k., **3.** l. Minčiukų k.

Upẽlis pv. Peklinės k.

Upeliùkas pv. ir kln. Kaimynų k.

Ùpės gr. Ramoniškių II k.

Ùpiai pv. Kaimynų k.

Usỹnė kr. Pazaltarūnų vs.

Užãvelkė **1.** pv., mš. Ramoniškių I k. **2.** *Užiãvelkiai* l. Ardiškio k.

Už šaltìnių l. Padvarių k.

Ùžtakis pv. Rusokų k.

Užùgavai **1.** pv. Pūstelninkų k. **2.** pv. Kernavė. **3.** l. Miežionių k.

Užùgavė rst. Pūstelninkų k.

Už ùpės || *Ùžupis* l. Daubariškio k.

Užùraistis **1.** rst. Strazdų k. **2.** rst. Kaimynų k.

Užùšalio kẽlias kl. Musninkai

Užùtvoriai l. Kunigiškių k.

Už víeškelio mš. Pigonių k.

Vãdai **1.** pv. Paežerėlio ir Kryžiaukos I ir II k. **2.** pv. Viršuliškių k. **3.** pv. Paspėrių k.

Vaičeniškiai l. Geisiškių k.

Valkų́ pieva pv. Kaimynų k.

Valučizna l. Kalnynų k.

Vándenio nòrmos akmuõ akmuo Kaukiškio k.

Vargonỹko raĩstas rst. Musninkai

Varliãraistis pv., mš., rst. Liuliškių k.

Vartutà || *Volutà* || *Võlo pìliakalnis* || *Piliẽs kálnas* piliakalnis Kernavė

Vasiliškis l. Geisiškių k.

Vėjẽlė **1.** kln. ir mš. Klišabalės k., **2.** Vėjẽlės l., pv. Kernavė

Vėjẽlių kẽlias kl. Klišabalės k.

Vélnio tìltas rst. Pigonių k.

Velėklà pv. Viršuliškių k.

Velẽklos pieva pv. Markučių k.

Venslavìškiai gn. Valiukiškių k.

Verkšóniai l. Geisiškių k.

Vičiū́nų ravėlis gn. Kaukiškio k.
Vidùpievė **1.** pv. Kaimynėlių k. **2.** pv. Peklinės k. **3.** pv. Miežionių k.
Vidùraistis **1.** pv. Draučių k. **2.** rst. Meiliūnų k.
Vidùšalė **1.** rst. Svistūnų k. **2.** *Vidùšalėj* pv., l. Kernavė
Vidutinė gn. Strazdų k.
Viekščià rst. Paspėrių k.
Viešk̃elis kl. ir l. Aliejūnų k.
Vil̃kaduobės l. Kunigiškių k.
Vilkenyčià pv. Daubariškio k.
Vilkenỹčios šniūraĩ l. Daubariškio k.
Vilkẽvičio raĩstas l. Musninkai
Vilkevičių líepos l. Rusokų k.
Vil̃kiškiai pv. ir l. Kaimynų k.
Vil̃ko duobẽ l. Kunigiškių k.
Vil̃ko pievėlė pv. Kaukiškio k.
Viršùliškių laũkas l. Viršuliškių k.
Viršùliškių miškas mš. Čirkų ir Paežerėlio k.
Viršupkà l., kln. Padvarių k.
Vlãdo klẽvas l. Kaukiškio k.
Võlo pìliakalnis || *Volutà* || *Vartutà* || *Piliẽs kalnas* piliakalnis Kernavė
Volutà || *Vartutà* || *Võlo pìliakalnis* || *Piliẽs kálnas* piliakalnis Kernavė
Võras l. Kalnynų k.
Vorẽliai **1.** pv. Kryžiaukos II k. **2.** l., kr. Vičiūnų k.

Zapaškà l. Klišabalės k.
Zavùcko laukaĩ l. Pazaltarūnų k.
Zavùcko miškas mš. Paspėrių k.
Zuñkos ravẽlis gn. Kaukiškio k.

Žemaĩkiškiai || *Žemaitiškiai* l., pv. Miežionių k.
Žydalupkà pv. Viršuliškių k.
Žydauskà lankà pv. Semeniškių k.
Žỹdo lankà pv. Ardiškio k.
Žỹdo pieva **1.** ||*Žỹdapievė* pv. Kalnynų k. **2.** pv. Paspėrių k. **3.** pv. Kaimynų k.
Žìrginė **1.** pv. Kaimynų k. **2.** *Žirgỹnė* pv. Paspėrių k. **3.** *Žirgỹnė* pv. Viršuliškių k.
Žirgỹnių rãvas gr. Viršuliškių k.
Žolýnas lyguma, pv. Padvarių k.
Žvirbliãpievė rst. Pakalniškių k.
Žvirgždùpė || *Ùpė* gr. Kryžiaukos II k.
Žvyriniùkas l. Rusokų k.
Žvyrìnka l. Vičiūnų k.
Žvyrynùkas l. Rusokų k.

TAUTOSAKA

DANUTĖ KRIŠTOPAITĖ, LAIMA BURKŠAITIENĖ

KERNAVĖS APYLINKIŲ DAINOS

Kernavės apylinkėse per kompleksinę kraštotyrininkų ekspediciją užrašyta daugiau kaip 500 liaudies dainų. Tiesa, šiuo metu tradicinė liaudies daina čia nėra kasdieninė žmogaus palydovė. Dainuojama tik per didesnes šventes, per vestuves ar šiaip susiėjimus. Tada skamba ne vien tai progai skirtos, bet įvairiausios dainos. O patys dainininkai — daugiausia vyresnės, atskirais atvejais, dainingose šeimose,— ir vidutinės kartos žmonės. Jaunimas nebemoka net savo tėvų dainų, jau nekalbant apie senelių ar prosenelių dainas. Surinktosios dainos tėra nuotrupos praeities liaudies dainininkų repertuaro, kurio tyrinėtose apylinkėse, atrodo, būta savito ir įdomaus.

Šių dainų žanrinis vaizdas nėra labai turtingas, gal kiek didesniu įvairumu pasižymi jų melodijos. Daugiausia buvo užrašyta vestuvinių, meilės, literatūrinės kilmės dainų, o kitų žanrų beišlikę vos nuotrupos arba visai nieko neišlikę. Senesnių dainų variantų skaičius taip pat negausus. Laimė, čia buvo aptikta talentingų dainininkių — Felicija Paškevičienė iš Pigonių kaimo[1], Leonora Grinienė iš Grinių kaimo[2] ir kt., iš kurių repertuaro daugiau galima spręsti apie kernaviškių dainų pobūdį, apie jų melodikos stilių praeityje. Į šias vietas yra atitekėjusių dainininkių iš kitapus Neries — iš Paparčių, Palomenės, Žaslių apylinkių. Šioje apžvalgoje atskirais atvejais bus remiamasi ir jų dainomis, nes ir kernaviškių, ir pietų aukštaičių šiaurinio kampo anapus Neries tarmė turi daug bendrų ypatybių, tad visai tikslinga paieškoti bendrumo dainose.

Aptariant Kernavės apylinkių dainų ypatumus, būtina atkreipti dėmesį į žanrų ir melodijų tipus, išryškinti jų poetinio turinio ir melodikos savitumus, iškelti būdingiausius dabartinio repertuaro bruožus.

Darbo dainų dainininkai nedaug beprisiminė, ir tos pačios dažniausiai atsitiktinės. Kiek daugiau užfiksuota rugiapiūtės ir malimo dainų. Rugiapiūtės dainų aptikta keletas tipų, iš kurių ryškiausias „Pabėk, bareli". Kaip ir Dzūkuose, šio tipo esama dviejų versijų: vienoje vaizduojamas rugių piovimas, kitoje — bernelio ir mergelės išgyvenimai. Pirmosios versijos turinys lakoniškas, poetika be ypatingų puošmenų. Rugiapiūtės vaizdas dainoje apmestas vienu kitu brūkšniu: kreipiamasi į ba-

[1] Dainininkei 75 metai, ji padainavo 120 dainų.

[2] Ši 65 metų dainininkė padainavo 54 dainas.

relį, kad jis pabėgtų „galan laukelio", „vidur laukelio", žadama suprašyti „mergelių pulką", paprašyti „kiemo brolelių", kad jie padėtų „barą varyti", „rugelius piauti". Daina dažniausiai taip ir baigiama[3]. Tik viename šios versijos variante talkos vaizdas kiek praplėstas:

Galuj laukelia,
Galuj laukelia
Bernelių pulkus.
Bernelių pulkus,
Bernelių pulkus
Rugelius riša.

(KTR 117/19/)

Panašių šios dainos variantų užrašyta apie Žaslius, tik jiems būdinga piovėjų darbo charakteristika: kur mergelės piauna, baras bėga, o kur marčios — stovi, „ti ožiai bliauna", ir priešingai (ČLLM 273, KF 4558/4/, LTR 4112/176/).

Antrosios versijos per ekspediciją rastas tik vienas variantas, artimas dzūkiškoms šio tipo versijoms. Joje apdainuojamas gale barelio stovintis žirgelis ir ant jo sėdintis bernelis[4]. Barelio vaizdas čia tėra vien fonas atskleisti mergelės ir bernelio santykiams (žr. p. 391).

Turint tiek nedaug variantų, sunku pasakyti, kuri dainos „Pabėk, bareli" poetinio teksto versija Kernavės apylinkėms būdingesnė, nelengva nustatyti ir jos melodijos tipų būdingumą. Pastebėta trys melodijos tipai. Vienas jų — minorinis, paremtas mažosios tercijos atramos tonais. Tai populiariausia šios dainos melodija Dzūkuose, kur ji dainuojama ir su kitais rugiapiūtės dainų poetiniais tekstais („Oi tu eglele", „Oi tu kregždele",

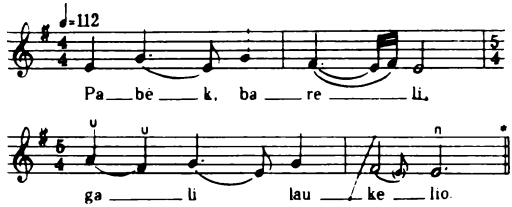
---

[3] Toks siužetas būdingas ir prieš antrąjį pasaulinį karą užrašytiems šio tipo variantams, žr. ČLLM, p. 78.

[4] Dzūkų versijose vaizduojamas raitelių pulkelis, kuris „ir geria, ir valgo", „tik vienas bernelis nei geria, nei valgo".— Žr. LT I 28, 29.
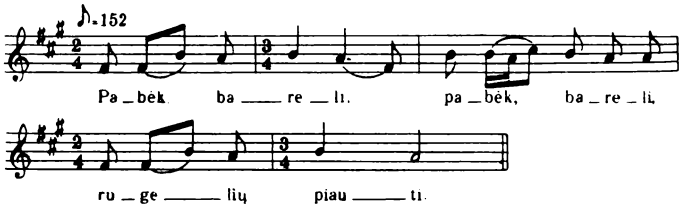
„Oi, gale baro" ir pan.[5]). Kernaviškių varianto kiek mažiau išvystyta forma:

KTR 118(78)

Kitas „Pabėk, bareli" melodijos tipas sudarytas iš minorinio atspalvio trichordo su didžiąja ar mažąja sekunda viršuje. Ši dermiškai neišvystyta melodija skamba gana mažoriškai, ypač tuose variantuose, kur pagrindiniai melodijos tonai papildyti pagalbiniais ir pereinamais garsais. Susidaro įspūdis, kad intonuojama mažorinė melodija, apdainuojanti dominantę ir paliečianti pažemintą vedamąjį toną (KF 4558/4/). Kernaviškių variantas grynai diatoniškas:

KTR 52(2)

Per ekspediciją pavyko užrašyti tik vieną šio melodijos tipo variantą, be to, pateikėja kilusi iš Vievio apylinkių. Vis dėlto reikia manyti, kad ta melodija „Pabėk, bareli" buvo dainuojama dažniau, negu kitom,— tai liudytų prieš keletą dešimtmečių užrašyti pavyzdžiai netolimose Žaslių, Bagaslaviškio ir kt. apylinkėse[6].

[5] Plg. LT I 28, KTR 66(2), 54(1) ir kt.

[6] Žr. ČLLM 273, 78; KF 4558(4), LTR 2529(14), 3211(124), 404(208), 649(49) ir kt.

Dainai „Pabėk, bareli" būdinga dar viena rugiapiūtės dainų melodija, kuria Kernavės ir gretimose apylinkėse dainuojama „Sustokit, ponai", „Verkia martelė", „Išlėk, sakale" („Wylataj, sokole") ir kt. Šis tipas turi mažorinę ir minorinę atmainą. Sprendžiant iš pavyzdžių, minorinė atmaina būdingesnė apylinkėms į pietus nuo Kernavės. Šių variantų melodijos lankstesnės, ritmas sudėtingesnis[7]. Kernaviškių to tipo melodijos dažniausiai mažorinės (Grinių k., taip pat Gelvonų apylinkėse užrašyta tarp mažoro — minoro svyruojančių variantų[8]) ir dainuojamos daugiabalsiškai[9]. Štai viena jų, dainuojama su tekstu „Sustokit, ponai" (žr. p. 392).

Šis pavyzdys rodo, kaip, vietinių dainavimo tradicijų veikiamos, liaudies melodijos keičiasi, gaudamos visiškai naujų bruožų. Dzūkuose gerai žinoma minorinė šio tipo atmaina (pagal pateiktą pavyzdį tonika turėtų būti *mi*) čia virto mažorine ir turi pritariamąjį balsą. Pasikeitė ir dermės tonų reikšmė: melodija intonuojama nebe trichordo ribose, o mažorinės dermės tercijos — sekstos zonoje. Kaip minėta, tuo pat būdu šia melodija dainuojama ir „Pabėk, bareli".

Rugiapiūtės dainų „Piauna piauna piovėjėlės" ir „Sustokit, ponai" per ekspediciją užrašyta po vieną variantą. Pirmojoje (KTR 119/1/) apdainuojamos rugių piovėjos ir jas sveikinantis „bajorėlis". Pietų ir Rytų Lietuvos tos dainos užrašymams būdinga pašaipi bajoro charakteristika: „bajorėlio baltos rankos, juoda duona", „plunksna rankoj, ne dalgelis", „lendrė rankoj, ne žagrelė" ir pan.[10]

---

[7] Žr. ČLLM 271, KF 4558(3), 4563(1); LTR 2814(29).

[8] Žr. KTR 117(151), KF 5514(11), plg. KTR 117(19, 121).

[9] Rugiapiūtės ir apskritai senosios dzūkų dainos buvo dainuojamos tik vienbalsiškai, tai rodo jų melodijų monodinė struktūra.

[10] Žr. ČLLM 276, LT I 32, 33.

Vienintelis šios dainos melodijos variantas, pagrįstas mažoriniu tetrachordu, artimas dzūkams (žr. p. 391—392).

Šio melodijos tipo atmainos esti susijusios su skirtingais rugiapiūtės dainų poetiniais tekstais ir priešingai — „Piauna piauna piovėjėlės" dažnai dainuojama kitomis melodijomis[11]. Kernaviškių variantas labai artimas Žaslių apylinkėse žinomai „Leiskis leiskis, saulele"[12].

„Sustokit, ponai" — rugiapiūtės pabaigtuvių daina. Jos tekstas beveik nesiskiria nuo variantų, užrašytų apie Kaišiadoris, Kietaviškes, Butrimonis, Jiezną ir kitur[13]. Kernaviškių dainai būdingas gražus lietuviškas priedainis „žalioj rūtela ir lelijėla" (kitur labiau įprasta „žalia rūtele, daradlyvoji", nors apie Kietaviškes dainuojama „žalia rūtele mažų lapelių").

Rugiapiūtės ir kitų žanrų atskiros dainos Kernavės apylinkėse dainuojamos ir lenkiškai. Tai aiškintina specifinėmis to krašto istorinėmis sąlygomis. Lenkiškų dainų, matyt, pirmiausia buvo išmokstama dvaruose. Tai pažymi ir dainininkė F. Paškevičienė, dvaruose ištarnavusi ne vieną dešimtmetį. Vietos gyventojams lenkėjant, lietuviškos dainos galėjo būti verčiamos į lenkų kalbą ir dainuojamos lietuviškomis melodijomis, o iš svetur atneštos lenkiškos dainos prigijo lietuviškoje dirvoje dainuojamos ne tik lenkiškai, bet ir išverstos į lietuvių kalbą.

Kernavės apylinkėse ne viena dainininkė moka lenkišką rugiapiūtės dainą „Wylataj, sokole" (KTR 117 /121, 151/, LTR 4113/63/), vaizduojančią sakalą, kuris ra-

[11] Žr. ČLLM 276, LT I 32, 33.

[12] Žr. KF 5016(12).

[13] Plg. KTR 117(20) ir KF 4558(3), T. Brazys, Lietuvių tautinių dainų melodijos, Kaunas, 1927, p. 89, ČLLM 281, KTR 54(5).

ginamas grįžti pas savo gegutę („sokolka"), nes ją „sakalai apsėdo". Daina turi priedainį „oi rano rano". Apie Kaišiadoris, Žaslius, Jiezną ir kt. ši daina dainuojama lietuviškai su priedainiu „oi, vėlus vėlus, vėlus vakarėlis"[14]. Kernavės apylinkių lenkiškas tekstas artimas Kaišiadorių ir Žaslių lietuviškajam[15], bet pastarasis turi ir bernelio šaką: bernelis raginamas joti pas mergelę, kurią „piršleliai piršo". Bernelio šaka, be abejo, buvo ir lenkiškoje dainoje, tik dabar jau pamiršta. Ją randame ir baltarusiškuose dainos variantuose, užrašytuose XIX a. Trakų apylinkėse, taip pat Baltarusijoje[16]. Tiek lietuviškas, tiek lenkiškas tekstas dainuojamas vieno tipo melodija, būdinga lietuvių rugiapiūtės dainoms,— gausūs jos variantai paplitę Dzūkuose, ji taip pat populiari ir Kernavės apylinkėse. Tad visai nekyla abejonių dėl šios dainos melodijos lietuviškumo, o jos poetinio teksto kilmės klausimas tuo tarpu lieka neaiškus.

Ir lietuviškai, ir lenkiškai Kernavės apylinkėse dainuojama kita rugiapiūtės (pabaigtuvių) daina —„Nupiovėm rugius" („Pożali żyto" — KTR 118/65/, LTR 4113 /11/). Jos priedainiai: „piauk rugius, piauk ir į kluoną krauk", „valio, rugeliai, valio, iš visų pusių valio". Lenkiškos versijos turinys artimas lietuviškajai, jos priedainis: „plon żyta, plon ze wszystkich stron"[17]. Neabejotina, kad lietuviškas dainos tekstas yra verstinis. Ši daina dainuojama ir Lenkijoje per rugiapiūtės pabaigtuves. Kernaviškių versijoms artimiausios Pamario krašto ir

[14] Žr. ČLLM 271; KTR 53(3), 27(6). Beje, apie Jiezną ji laikoma avižapiūtės daina.

[15] Plg. KTR 117(151) ir ČLLM 271.

[16] K. Tyszkiewicz, Wilja i jej brzegi, Drezno, 1871, p. 348; M. Federowski, Lud białoruski, t. V, Warszawa, 1958, 618, 761, 873, 902.

[17] Rugių vainikas, vainikas iš visų pusių (KTR 117/150/).

ypatingai Mozūrų versijos[18], tik šiose kiek plačiau kalbama apie rugiapiūtės baigimą, gana akivaizdūs religiniai motyvai. Lenkų versijų priedainiai taip pat panašūs: „plon niesiemy, plon ze wszystkich stron", „plon niesiemy, plon wielmożnego w dom"[19]. Turinys, priedainis, melodija, kurios ritmas, metras, dermė, iš dalies intonacijos, o ypač charakteris, sutampantis su mozūrišku variantu, rodo dainos lenkišką kilmę. XIX a. viduryje buv. Kauno apskrityje, kažkokioje Neries pakrantės vietoje, lenkišką jos tekstą be melodijos yra užrašęs K. Tiškevičius[20], bet daina į Lietuvą galėjo būti atnešta ir anksčiau. Lietuviškų jos versijų užrašyta Gelvonų, Žaslių apylinkėse[21], o lenkiškai ji dainuojama ir apie Trakus, Lydą[22] ir kitur.

Kitų žanrų darbo dainų Kernavės apylinkėse dar mažiau belikę. Rasta keletas ganymo dainelių, iš kurių būdingesnė:

Šiu namon, parginon,
Duos mamytė pieno,
O berniokam kai šuniokam
Supuvėlio šieno.
(LTR 4112/142/)

Minėtini keli malimo dainos „Malu malu viena" variantai (LTR 4112/149, 175, 248/), bet ji, kaip ir kitos darbo dainos, jau nebeturi pirmykštės savo funkcinės paskirties. Įdomu, kad kai kur ji virtusi ratelio daina (LTR 4112/210/).

---

[18] Plg. Oskar Kolberg, Dzieła wszystkie, t. 39, Wrocław—Poznań, 1965, p. 76—77; t. 40, 1966, p. 95—99.

[19] Vainiką nešam, vainiką garbingą į namus.

[20] K. Tyszkiewicz, Wilja i jej brzegi, p. 354.

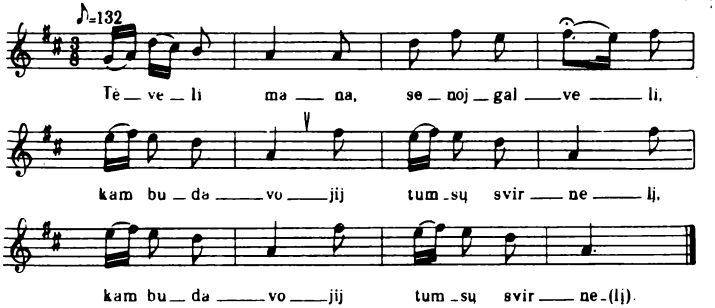
[21] KF 5514(8), 4558(5).

[22] Žr. O. Kolberg, Dzieła wszystkie, t. 52, 1968, p. 136.

Šiose apylinkėse žinoma arimo daina „Oi, skauda skauda mano galvelę" (KTR 118/1/)[23], populiari Dzūkuose. Iš dainininkės F. Paškevičienės buvo užrašyta ir kita tos dainos versija „Tėveli mano senagalvėli", kurioje atskleidžiami ne bernelio ir mergelės, kaip paprastai, o tėvo ir dukters santykiai: duktė priekaištauja tėvui, kam „budavojo" tamsų svirnelį, kodėl neįdėjo „stiklo langelio", nebūsią kam jos pribudinti: pusryčių neatnešusią dukterį tėvas ketina budinti „beržo ryškštele". Kaip ir dzūkų versijoje, daina baigiama poetišku verkiančios mergelės (dukters) raminimo vaizdu (KTR 119/89/). Savaip interpretuojant žinomą siužetą, ši versija mažai besisieja su aukščiau minėtąja. Ją reiktų skirti prie dainų apie šeimos santykius.

Savita ir šios dainos melodija, žymiai ankstesnės kilmės, negu populiariosios „Oi, skauda skauda mano galvelę" (pastarosios melodija mažorinė daugiabalsė)[24]. F. Paškevičienės padainuotoji pasižymi miksolidine derme ir jai būdingomis kvartų — kvintų intonacijomis[25].

KTR 119(89)

[23] Plg. T. Brazys, min. veik., p. 54.

[24] Žr. ČLDD 4; T. Brazys, min. veik., p. 54; KTR 49(7).

[25] Kvartų-kvintų (didžioji sekunda ir gryna kvarta), taip pat trichordinės (didžioji sekunda ir mažoji tercija) intonacijos sudaro monodinių melodijų struktūros pagrindą.

Minimas melodijos tipas Kernavės apylinkėse gana populiarus. Šia melodija dainuojamos ir meilės dainos „Sesute mano", „Oi dieve mano" (KTR 118/84/, 119/40/). Vienas variantas užrašytas su antro balso pritarimu (KTR 118/60/), tai kernaviškių dainavimui šiuo metu labai būdinga.

Iš kitų darbo dainų žanrų minėtina audimo daina „Einu per kiemą", labai populiari Dzūkuose ir kitur Lietuvoje. Kernavės apylinkėse ji prasideda eilutėmis: „Tamsioj naktelėj, žalioj girelėj" (LTR 4113/18/, KTR 119/5/). Jos tekstas beveik sutampa su dzūkų[26], taip pat ir su netolimų Paparčių, Kaišiadorių, Gelvonų apylinkių užrašymais[27]. Sutampa ir jų melodijos, sudarančios vieną mažorinės daugiabalsės melodijos tipą[28], visoje Lietuvoje paplitusį su poetiniu tekstu „Tamsioj naktelėj, žalioj girelėj" (esama ir kitokių melodijų).

Iš kalendorinių dainų Kernavės apylinkėse šiuo metu surasta tiktai velykinių lalavimų. Įdomus Z. Ališauskienės ir Z. Vilkevičienės iš Musninkų lalavimas „Anksti rytelio saulutė tekėjo", kuriame apdainuojama lalauninkų atėjimas pas mergelę, išsakoma jų linkėjimai (KTR 118/58/). Dainoje ryškus kaimo aplinkos vaizdas, vyrauja džiugi šventiška nuotaika.

Netolimos Paparčių apylinkės lalavime „Mergytė velėjo" dainuojama apie paskandintą žiedelį: mergelė prašo „žuvėjėlius" jį gaudyti, bet šie atsisako, nes ji turinti savo bernelį (KTR 117/50/). Šis tipas artimesnis dzūkų lalavimams[29].

---

[26] Plg. ČLLD, 53; LTU 54; LT I 149.

[27] Žr. KTR 117(66, 3), KF 5516(13).

[28] ČLLD 53 pavyzdžio melodija turi daugiau monodinės struktūros bruožų.

[29] LTU 73; LT I 233, ČLLM 317.

Kernaviškių lalavime „Labas vakaras, mergele" visas dėmesys sutelktas į būsimo mergelės ištekėjimo ir jos jaunikio apdainavimą (KTR 118/3/). Sunkoka, nepakankamai nugludinta forma rodytų, jog šio lalavimo tekstas gali būti ir nelietuviškos kilmės, juo labiau kad Kernavės apylinkėse lalavimai dainuojami ir lenkiškai.

Kernavės apylinkių lalavimų melodijos atstovauja vienam, skirtingai varijuojamam melodijos tipui, kuris būdingas vakarų dzūkų lalavimams. Kernaviškės atmainos dainuojamos kiek skirtingai — jų tempas žymiai gyvesnis, jos pradedamos nuo kvintos laipsniškai krintančia intonacija, nes taip lengviau pritarti antruoju balsu[30] (dzūkiški variantai dažniausiai prasideda trichordu[31]).

Gausiausiai per ekspediciją surinkta vestuvinių dainų. Didelė jų dalis — vėlesnės kilmės, turinčios rašytinės poezijos pėdsakų, su apeigomis retai besiejamos. Bet talentingiausių dainininkių repertuare esama vertingų senovinių šio žanro dainų.

Prie piršlybų dainų skirtinos F. Paškevičienės dainos „Žalioj girelėj aukšti kalneliai", „Už žalių girelių nauja karčemėlė", „Pasakyk, mergužėle, iš kur bus svotuliai" ir kt. Daina „Žalioj girelėj aukšti kalneliai" (KTR 119 /6/) sutampa su dzūkų piršlybų daina „Pašilėj, pakelėj saulė tekėjo", skiriasi tik kai kurie jų vaizdai.

Viena įspūdingesnių piršlybų dainų „Už žalių girelių nauja karčemėlė" (KTR 119/7/) artima T. Brazio Kietaviškių apylinkėse užrašytam variantui[32]. Vaizduojamas bernelio atjojimas, jo viešėjimas pas mergelę, pažadai

---

[30] Kaip minėta, Kernavės apylinkėse ir monodinės melodijos dainuojamos dviem balsais. Atsisakius melodijos vingių ir charakteringų intonacijų, jos dažnai suprastėja.

[31] Žr. KTR 118(3, 58), 117(50); plg. ČLLM 316, 317; LT I 233.

[32] Žr. T. Brazys, min. veik., p. 62.

dar atjoti, tik kernaviškių daina baigiasi kraičio išvežimo vaizdais, kurie galėjo atklysti ir iš kitos vestuvinės dainos.

Nuotaikingoje dainoje „Pasakyk, mergužėle, iš kur bus svotuliai" (KTR 119/8/), sukomponuotoje iš dialogų, idealizuojamas bernelis ir pašiepiamas svotas bei jo draugai. Paprastai joje išvardijama, iš kur atvažiuos bernelis, svotas ir jo brolis, kur juos paguldys, kuo užklos, kuo prikels, kuo valgydins, kuo girdys[33]. Kernaviškių variantas pasižymi savitomis poetinėmis detalėmis: bernelis ketinamas guldyti „stiklinen lavelan", užkloti —„pūka patalėliu", bus prikeltas „švelnųju rankeli", o svotas — ant suolo, jo brolis — po suolu, užklojamas — akėčiom, jo brolis — vežėčiom, vienas keliamas botagu, kitas — bizūnu. Ir poetiniais vaizdais, ir nuotaika kernaviškių daina primena dzūkų ir aukštaičių veliuoniškių variantus.

Kernavės apylinkėse dar prisimenama piršlybų daina „Per šilelį jojau". Savo siužetine linija ji nedaug skiriasi nuo dzūkų ir kitų aukštaičių versijų, tik Kernavės versijos variantuose platesnis bernelio atjojimo vaizdas (žr. p. 396).

Tyrinėtose apylinkėse aptikta keletas piršlybų dainų, kuriose keliamas jaunikio ar nuotakos pasirinkimo klausimas. Tai F. Paškevičienės daina „Tekėk, dukra dukružėle", žinomo tipo „Ant kalno rugiai" savita versija. Kitur Lietuvoje (Dzūkuose, Aukštaičiuose) populiarioje versijoje duktė atsisako tekėti už bajoro, „šiaučiuko", čigono, o žada eiti už artojo, tai mūsų versijoje duktė žada tekėti tik už bajoro, nes ilgai miegoti mokėsianti (KTR 119/10/). Ši versija, kaip ir kitos, yra humoristinio

[33] Plg. A. J u š k a, Lietuviškos svotbinės dainos, Vilnius, 1955, 42, 243; KTR 86(23).

pobūdžio, ir joje, matyt, pajuokiami ne tik siūlomi jaunikiai, bet ir tinginė nuotaka.

Būdingos piršlybų dainos apie vedybas su senu ir jaunu. Turinio išbaigtumu, meniškumu išsiskiria F. Paškevičienės daina „Oi tu senas bernužėli", turinti seno ir jauno bernelio šakas. Vienas peikiamas, kitas giriamas: senis iš tolo degutu smirdi, jis „erškėčiu pražydo", jo žodžius mergelė žada po kojų paminti, kur „čerkelė" stovėjo — „pieskele" barstyti, jį patį šunim užpiudyti, akmenim svaidyti. Tuo tarpu jaunas bernužėlis diemedžiu pakvipęs, prie jo šalelės lelija pražydo, jo žodžius mergelė širdin įsideda ir t. t. (KTR 119/9/). Šis variantas nedaug tesiskiria nuo A. Juškos Veliuonos apylinkėse užrašyto[34].

Savo tematika minėtai dainai artima sugultuvių daina „O kur mes josim", kurioje sugretinama našlės ir mergelės meilė. Kernaviškių vieninteliame šios dainos variante apie tą meilę kalbama lakoniškai: našlė kloja berneliui „ailį aršketėlių", deda po galvele „ailį akmenėlių", o mergelė — „ailį perynėlių", po galvele — „ailį paduškėlių" (KTR 119/28/). Tuo tarpu kitose Lietuvos vietose analogiškoje dainoje „Oi, gėriau gėriau" nakvynės pas našlę ir mergelę vaizdas labiau detalizuotas[35]. Kernaviškių daina pasižymi šviesia, džiugia nuotaika, kurią išreiškia ir jos melodija.

Mergvakario dainų per ekspediciją užfiksuota vos vienas kitas reliktas. Reikšmingesnė iš jų F. Paškevičienės daina „Oi, aš vakar vakarėlį", kuriai būdinga vainikėlio gelbėjimo tema. Platus mergelės ir bernelio dialogas dainoje primena dzūkų lalavimų dialogus (KTR 119/12/).

---

[34] Plg. A. J u š k a, min. veik., 40.

[35] Plg. A. J u š k a, min. veik., 646, 647.

Panašų jos variantą, tik be vainikėlio gelbėjimo epizodo, yra užrašęs T. Brazys Kietaviškių apylinkėse[36].

Jaunojo sutiktuvių dainų tyrinėtose vietovėse rasta nedaug tipų — „Močiute mano, širdele mano", „Tai gražiai žydi šile putinėlis" ir kt. Dainoje „Močiute mano, širdele mano", populiarioje Aukštaičiuose ir Dzūkuose, sukuriamas tik gana bendras jaunojo sutiktuvių vaizdas (KTR 119/13/). Ši daina vėlesnės kilmės, jos melodija daugiabalsė ir taip pat labai populiari.

„Tai gražiai žydi šile putinėlis" — taip pat Aukštaičiuose ir Dzūkuose paplitusi daina. F. Paškevičienė įdomiai ją interpretuoja, labiau išryškindama jaunojo palydovų šaunumą, sukurdama poetišką dialogą:

Ne teip gražiai joja,
Kai maširavoja.
— Užjok, berneli,
Pas mana tevelį.

A kad pats nejosi,
Tai pulkelį laiski.
— Ni aš pats josiu,
Ni pulkelia laisiu.

Nėr man pulkeliui
Krėslalių sedėti,
Stainelių stavėti.
Nėr man žirgeliam
(KTR 119/14/)

Daina „Didis dvaras, žalias sodas" (KTR 119/12/) pagal turinį taip pat skirtina jaunojo sutiktuvių dainoms. Joje vaizduojamas bernelio atjojimas, žirgo padaryta „iškada", suskamba dzūkų dainų „kančiukėlio" motyvas. Bet lyginant su šį motyvą turinčiomis dzūkų dainomis[37], matyti, kad kernaviškių versija vėlesnė, galimas daiktas, paveikta svetimų įtakų. Jos melodijos charakteris ir intervalika lietuvių liaudies dainoms nebūdinga.

---

[36] Žr. T. Brazys, min. veik., p. 40.

[37] Plg. T. Brazys, min. veik., p. 100; LTR 3922(10).

Per ekspediciją buvo aptikta ir keletas jaunosios atsisveikinimo dainų, dainuotų prieš važiuojant į jungtuves. Viena jų — „Iš vakaro vakarėlio darželį pravėrė", atgijusi taip pat F. Paškevičienės repertuare. Dainos pradžioje laipsniškai stiprėjančiais vaizdais atskleidžiama priešjungtuvinė situacija — vainiko pynimas, jaunosios už stalo sėdėjimas. Peizažo detalėmis pabrėžiamas momento svarbumas.

Iš vakara vakarėlia
Darželį pravėre.

Gaidelij gedoja,
Vainikėlį pyne.

Viduj naktelas
Rūtelių priskyne.

Aušrela auša,
Ant galvelas dėja.

Saulala tekėja,
Už stala sedėja.

(KTR 119/15/)

Dainos poetiniai vaizdai byloja apie dramatiškus mergelės išgyvenimus, atsisveikinant su savo šeima, apie nenumaldomą gimtųjų namų gailestį.

Iš kitų jaunosios atsisveikinimo dainų minėtinos „Oi, lingu lingu" ir „Užteka saulutė už aukštų kalnelių", dainuojamos prieš jungtuves našlaitei jaunajai. Pirmojoje ryškūs religiniai motyvai, greičiausiai atsiradę vėlesniais laikais. Tą patvirtina kita kalbamojo tipo versija, užrašyta iš dainininkių, kilusių nuo Kaišiadorių. Ji žymiai platesnė, sukurta stereotipinės kompozicijos principu. Atskiri jos epizodai, matyt, buvo dainuojami pagal reikalą, žiūrint, kas jaunosios yra miręs. Kalbant apie kurį mirusį žmogų, pabrėžiama, kodėl jo pasigendama šią valandą: be močiutės — nėra kam sukrauti „didžių kraitelių", be tėvo — „skaityti didžių šimtelių" ir t. t. Našlaičių dainoms būdingais motyvais atskleidžiama jaunosios nyki vienatvė lemtingą jos gyvenimo

valandą, todėl dainos nuotaika graudi, sielvartinga. Kaišiadoriškių versija, atrodo, senesnė; ji sietina su pagonišku mirusiųjų kultu.

Dainoje „Užteka saulutė už aukštų kalnelių" ankstyvo ryto peizažo fone vaizduojamas našlaitės jaunosios rengimasis į jungtuves. Čia atsispindi apeiginis atsisveikinimas su mirusiais tėvais, kai iš tikrųjų buvo einama į kapines atsisveikinti (KTR 119/16/, LTR 4112/13/).

Šiose apylinkėse prieš išleidžiant į jungtuves dar buvo dainuojama „Privažiavo svotų būrys", „Sėskis, dukrele, užu stalelio" ir kt. dainos. Turinys, eilėdara, melodija rodo jų vėlesnę kilmę.

Sugrįžimo iš jungtuvių dainų per ekspediciją teužrašyta „Oi, žiba žiburėlis", kurioje akcentuojami jaunamartės vargo motyvai: motulė laukia dukrelės, „iš vargelia ainančios", ji ateina pas motinėlę „bedelių bedavote"; įprastinio sakalėlio motyvo čia nėra (KTR 119 /21/)[38]. Šio varianto nuotaika dramatiškesnė, negu kitur Lietuvoje užrašytų: čia išsilieja ne tik jaunųjų dienų gailestis, bet ir jaunamartės sielvartas. Daugiau sukaupto jausmo turi ir dainos melodija, lyginant ją su populiariąja „žiburėlio" tema. Dažnu antruoju dermės laipsniu besibaigiančios frazės sudaro pusinių kadencijų įspūdį ir tuo perteikia laukimo, švelnaus liūdesio jausmą. Ši melodija yra savita, labai išraiškinga, bet iš vieno varianto negalima daryti išvadų apie jos populiarumą.

Kiek daugiau tyrinėtose vietovėse užrašyta išvažiavimo pas jaunąjį dainų, tarp jų viena kita įdomesnė senovinė ir keletas naujesnių, dar tebedainuojamų mūsų dienomis. Iš senesniųjų įdomesnės — „Kai aš buvau mažas", „Oi, didi didi vargeliai mano", abi padainuotos F. Paškevičienės. Pirmoji, kaip ir dzūkų šios dainos ver-

[38] Plg. T. Brazys, min. veik., p. 73.

sijos, turi bernelio ir mergelės šakas: bernelis klausia tėvą, kokį duos jam žirgelį „vainelėn joti", mergelė — motiną, kokią duos skrynelę, į žmones leisdama (KTR 119/24/). Bet kernaviškių dainoje apie būsimąjį gyvenimą „pas anytėlę" neužsimenama[39].

Daina „Oi, didi didi vargeliai mano" kernaviškių praturtinta naujais motyvais. Pradžioje kalbama apie „girios medelių" kirtimą, naujo svirnelio statymą. Labai gražiai į dainą įaugęs mergelės kraičių motyvas, pakeičiantis kitose versijose populiarų gegutės motyvą:

O kas kampelis,
Kas sąsparėla —
Tai mana margas skrynias.
(KTR 119/25/)

Nors dainoje nekalbama apie mergelės išvažiavimą, tradiciniais bodėjimosi vaizdais (broliai bodisi sesers „margom skrynelėm", „žaliom rūtelėm") reiškiama atsisveikinimo su gimtąja pastoge nuotaika[40]. Šios versijos variantų pasitaiko ir Gelvonų apylinkėje, tik skiriasi jų pabaiga, apdainuojanti mergelės leidimą į vyro šalį (KF 5514/13/). Kietaviškių, Paparčių apylinkių dainininkai daug plačiau ir poetiškiau, negu kernaviškiai, vaizduoja nerūpestingą jaunų dienų aplinką, kurią mergelė turi palikti[41].

Naujesnių išvažiavimo pas jaunąjį dainų per ekspediciją užrašyta keletas tipų — „Augo sodely žalia vyšnelė", „Rūtyte žalioji, kol nežaliuoji" (KTR 117/86, 24/, 118/4/, 119/26/; LTR 4112/41, 209/)[42], „Žirgeliai sukinkyti". Tai Aukštaičiuose plačiai žinomos dainos (kai ku-

[39] Plg. LT I 398; KTR 116(9).

[40] Plg. LT I 400.

[41] Žr. T. Brazys, min. veik., p. 82; KTR 117(52).

[42] Plg. LTU 108, LT I 407

rios dainuojamos ir Dzūkuose), besiskiriančios tik viena kita poetine detale. Dainos „Žirgeliai sukinkyti" Kernavės apylinkėse pastebėtos dvi versijos. Vienoje, sukomponuotoje iš dukters ir motinos dialogo, reiškiama mintis, kad duktė atsisveikina su motina visam laikui, kad namie ji bus tik viešnia:

Rugelių nebepiausiu,
Linelių neberausiu,
Nebalinsiu baltų drobelių
Po vyšnelių sodelį.

(KTR 118/8/)[43]

Kitoje versijoje pabrėžiamas mergelės padėties pasikeitimas ištekėjus: ji nebedainuos su jaunimu, jos laukia „daug vargelių ir daug kryželių" ir t. t. (KTR 119 /27/, 117/21, 159/). Abi versijos žinomos ir Gelvonų apylinkėse[44].

Iš kitų kernaviškių vestuvinių dainų reikšmingesnė marčpiečio daina „Močiute tu mana" (KTR119/31/), kurios turinį sudaro dukters pasakojimas apie savo nedalią: motina ją užugdžiusi „in didžių bėdų, in klapatėlių, in gailių ašarėlių", išdavusi „už šimta mylių, už žalių girių, už didžių vandenėlių". Į dainą įpintu „žuverėlių" motyvu (duktė klausia, ar šie nesužuvo jos jaunų dienų) išsakomas prarastų mergautinių dienų gailestis. Kitai šios dainos versijai būdingi dukters vadavimo motyvai (KTR 117/23/). Su pirmąja versija artimai siejasi Gelvonų apylinkių variantai[45].

Iš sugrąžtų dainų minėtinos „Dėkui tau, motule", „Sėdžiu po langeliu", „Sėdi pana po langeliu". Dainoje „Dėkui tau, motule", populiarioje Aukštaičiuose ir Dzūkuo-

[43] Plg. KTR 118(80).

[44] Plg. KF 5500(2), 5514(4).

[45] Plg. KF 5516(1), 5497(3).

se, priekaištaujama motinai, kam nudavė „už pijoka bernelia". Vienoje jos versijoje labiau akcentuojamas sunkus jaunamartės gyvenimas (KTR 118/69/), kitoje — grįžimo į tėvų namus negalimybė, išreiškiama simboliniu „niekad": „kaip tevelis rugius sės, ant rytojaus piaut galės", „kaip braliukas kviečius sės, ant rytojaus sužydės", „kai sesutė rūtas sės, ant rytojaus skint galės" ir pan. (KTR 119/36/).

Dainų „Sėdžiu po langeliu" (KTR 119/34/), „Sėdi pana po langeliu" (KTR 119/32, 33/), „Močiute širdele, tai tau, tai tau" (KTR 119/30/) pagrindiniai motyvai — sunki marčios dalia, jaunų dienų gailestis. Nors turinio originalumu nei įdomesne poetika šios dainos nepasižymi, tačiau jų melodijos gana meniškos.

Vestuvininkų apdainavimo dainų kernaviškiai bemoka irgi vos kelias. Įdomesnė F. Paškevičienės daina „Piršlys melagis", pajuokianti piršlį: jis ir melagis, ir ilgaliežuvis, ir ožį palaiko kunigu, jo ragus žvakelėm ir t. t. (KTR 119/29/). Tai savita versija tipo, pašiepiančio piršlio neišmanymą. Kitos vestuvininkų apdainavimo dainos naujesnės —„Piršleli broleli, kol negeri" (LTR 4112/96/), „Sėsk, svočiute, galuj stalo" (KTR 117/90/) ir kt.

Minėtos vestuvinės dainos neišsemia viso Kernavės apylinkių vestuvinių dainų repertuaro. Tyrinėtose vietovėse vestuvinių dainų surinkta žymiai daugiau, bet jos arba neturi didesnės meninės vertės (naujesnės dainos), arba nebepilnos. Variantų negausumas rodo, kad žymi dalis šio žanro dainų begyvuoja vien senųjų dainininkių prisiminimuose — nykstant tradiciniams vestuvių papročiams, vis mažiau progų jas dainuoti. Mūsų dienomis, pasak dainininkų, per vestuves dainuojamos įvairios dainos, vestuvinių dainų funkcinės paskirties mažai paisoma. Tačiau iš to, kas dar likę, matyti, jog praeityje čia būta vestuvinių dainų repertuaro, tipų

skaičiumi nors ir ne tokio turtingo kaip dzūkų, bet gana savito.

Iš kernaviškių dainininkų buvo užrašyta nemaža dainų, kurias seniau d a i n a v o j a u n i m a s savo susibūrimuose. Jose apdainuojama jaunų, nevedusių žmonių išgyvenimai, jų „valnios dienelės", pabrėžiama bernelio ir mergelės šaunumas, atskleidžiami jų santykiai. Kai kurioms dainoms būdinga bernelio ruošimosi pas mergelę tema — „Oi ievuže ievuže", „Kur mes josim, du broliukai" (KTR 119/37, 38/). Beje, pastaroji daina gyvuoja ir Dzūkuose ir pasižymi didesniu išbaigtumu[46]. Dainoje „Oi dieve mano" apdainuojamas mergelės ieškojimas: bernelis pražudo žirgą „bemudraudamas, meilios panelės beieškodamas" (KTR 119/40/).

F. Paškevičienė ir kitos dainininkės padainavo keletą dainų, kuriose atskleidžiama jaunų žmonių meilė, apie ją kalbant ne tiesiogiai, o simboliškai. Vienose šių dainų („Teka saulelė pro varinius vartus", „Oi, ryt rytą rytmetėlį") piešiamas ankstyvo ryto peizažas (KTR 117 /167/, LTR 4113/19/). Varinių vartų detale ne tik paįvairinamas peizažo piešinys, bet ir pabrėžiama, kad pro tuos vartus pareina lydėjusi bernelį dukrelė surasota suknele. F. Paškevičienės variante lydėjimo vaizdas gana poetiškas, praturtintas gamtos detalėmis:

Tu liudėjij bernužėlį,
Tu liudėjij bernužėlį,
Sava susedėlį.

Praliudėjij žalian girian,
Praliudėjij žalian girian,
Žali ąžalėlij.

(KTR 119/41/)

Surasotos suknelės, vainiko, „čebatėlių" įvaizdžiai dainoje simbolizuoja bernelio lankymąsi pas mergelę. Tokia pat ir rasoto žirgo vaizdo reikšmė dainoje „Sūneli

[46] Žr. T. B r a z y s, min. veik., p. 47; LT II 26.

mano, vaikeli mano" (KTR 119/39/). Beje, kitose Lietuvos vietose ši daina turi bernelio ir mergelės šakas[47].

Įdomi daina „Gerkim, broliai, uliavokim", vaizduojanti mergelės ir kazoko santykius. Mergelė perspėjama, kad neitų už kazoko (KTR 119/42/).

Lyginant su kitais užrašymais (Paparčių, Kietaviškių apyl. ir kt.)[48], Kernavės apylinkių versija mažiau išvystyta, nors ir gana savita. Ji sukomponuota ne dialogo būdu, kaip kitur, o pasakojant. Vietoj kazokų kitose versijose — kareivėliai, trys berneliai ir pan.

Mergelės ir kareivio santykiai apdainuojami ir kitose meilės dainose: „Žalioj girioj liepelė (KTR 119/43/), „Šviesi naktis mėnesiena", „Oi žirgeli juodbėrėli" savitoje versijoje (KTR 118/15/, LTR 4113/32/).

Iš kitų meilės dainų įdomesnės „Šile pušyne" (KTR 119/44/), apdainuojanti brolelius „pijokėlius", „Kad durelėm dundinau" (KTR 117/26/, 119/47/)[49], „Stovi marga sklenytėlė" ir kt. Kernaviškiuose dainuojama nemaža vėlesnės kilmės meilės dainų — „Anksti rytą kėliau", „Subatos vakarėlį balnojau juodbėrėlį", „Kam rytelis, kam rytelis", „Saulutė raudona" ir daugybė kitų. Plačiai paplitę sentimentalūs, neskoningi romansai, kurių moka ir vidutinio, ir jaunesnio amžiaus moterys.

Kernaviškių n a š l a i č i ų d a i n o s — daugiausia populiarios, dainuojamos visoje Lietuvoje. Iš jų meniškesnės — „Oi, pūtė pūtė" (KTR 117/77/, 119/65/; LTR 4113/58/), „Lėk, sakalėli" (KTR 118/98/, 119/63/), „Tu gegute, tu pilkoji" (KTR 118/35, 85/), „Aukštam kalnelyj" (KTR 119/64/) ir kt. Jose įvairiais aspektais atsklei-

[47] A. J u š k a, min. veik., 42, 804; LT II 49.

[48] LTR 4114(59), T. B r a z y s, min. veik., p. 92; LT II 41.

[49] Plg. LT II 55.

džiamas našlaitės vargas, skamba jos skundas savo nedalia.

Labai nedaug užrašyta vaikų dainų — vos po vieną atskirų tipų variantą, iš jų sunku konkrečiau apčiuopti vietinę žanro specifiką. Nuotaikinga, gana išbaigta daina „Turėjo bobutė žilą oželį", apdainuojanti „nedorą oželį", išbėgusį „žalian girelan" (KTR 119/83/). Šis siužetas čia suaugęs su paukščių pokylio siužetu. Tokia dainos versija žinoma ne tik Aukštaičiuose, bet ir Žemaičiuose[50]. Dainos „Vijo lizdą pelėda" siužetas artimas Dzūkuose paplitusiai versijai, tik prie jo prijungtas pasakojimas, kaip kiškį vijo pelėda, kaip jį sudraskė ir sulesė (KTR 119/82/)[51]. Daina „Tarnavau vargavau pas poną" (KTR 119/84/) mažai skiriasi nuo dzūkiškų ir aukštaitiškų variantų.

Aptikta ir grandininė vaikų daina „Mačiau mačiau kukutį", kurios siužetas labai tradicinis[52].

Dainų apie augmeniją ir gyvūniją girdėta taip pat nedaug. Išbaigtais siužetais pasižymi F. Paškevičienės „Atvažiavo meška" (KTR 119/85/), pasakojanti apie žvėrių vestuves, artima Aukštaičiuose paplitusiai versijai, ir „Vieversiukas ant dirvono" (KTR 119/86/) — apie paukščių vestuves. Žinoma čia ir populiari daina „Lakštingalėle, linksmas paukšteli" (KTR 119/88/, LTR 4112 /168/), praplėsta naujais vaizdais.

Tyrinėtų apylinkių dainininkai prisiminė ir keletą baladžių, iš kurių ypač meniška „Oi, žinau žinau" (KTR 119/71/). Jos siužetas gana glaustas: bernelis, jo-

---

[50] Žr. Pranė Jokimaitienė, Lietuvių liaudies vaikų dainos, Vilnius, 1970, p. 199.

[51] Plg. LT I 618.

[52] LTR 4112(211); plg. LT I 268.

damas pas mergelę, iš gegučių sužino, kad ji serga, ir prašo ją pasveikti; pabaigoje mergelė pasako, kaip ją laidoti. Šioje versijoje per daug neišsiplečiama, vaizduojant bernelio išgyvenimus[53]; sukoncentruoti viename posme, jie suskamba tikrai sielvartingai. Visas baladės kūrėjų dėmesys sutelktas į mergelės paveikslą, kuris, piešiamas šiltomis poetinėmis spalvomis, išlieka labai tradicinis:

Kur mani veši,
Berneli mana,
Nuklok visų kelalį
Planam mana drabelam.

Kaip nuklosi
Planam drabelam,
Nubarstyki kelalį
Žaliom mana rūtelam.

(KTR 119/71/)

Ši baladė, su didele menine nuovoka įprasminanti dramatiškus jaunų žmonių išgyvenimus, atskiromis savo meninėmis detalėmis primena raudas.

„Aš viens sūnelis pas tėvutėlį" yra originali karo baladės „Nuo žirgo kritęs bernelis" versija, kurioje kariški motyvai pakeisti meilės motyvais. Pakitęs ir siužetas: jojant per tiltą, nuo žirgo krinta ne raitelis, o jo kepurė; mergelė, nors ir prašoma, jos nepaduoda; tada bernelis prašo pataisyti „ant marių patalėlį"; tamsioj naktelėj prie jo atskrenda trys raibos gegutės ir jo gedi. Bernelio mirties priežastis šioje versijoje ne visai aiški, kai tuo tarpu karo versijose nurodoma, kad jis užsimuša, krisdamas nuo žirgo. Matyt, karo motyvus pakeitę meilės motyvais, baladės kūrėjai nesistengė naujai pagrįsti bernelio žuvimo — jis savaime liko iš senojo siužeto, nors ir nelabai derinosi su nauju dainos turiniu. Karinių versijų pabaigose akcentuojama, kad mergelė savo mylimojo gedi labai trumpai, tuo tarpu mūsų baladėje mergelės santykis su mirusiuoju visai kitoks —

[53] Plg. KTR 27(121).

šią mirtį ji išgyvena kaip didelę, ją pačią skaudžiai palietusią nelaimę:

— Oi, kaip neatbot,
Kaip man neraudot —
Prażudiau jaunas dienas.
(KTR 119/69/)

Kernaviškių versijai artimas T. Brazio užrašytas variantas[54], tik jis daug trumpesnis — baigiamas mergelės atsisakymu paduoti kepurę.

Kernavės apylinkėse populiari baladė „Šalia kelio karčema", kurios buvo užrašyta naujesnė ir senesnė versija. Pastarojoje vaizduojama, kaip karčemoj nakvojantis kareivis atpažįsta savo seserį (KTR 117/154/). Naujesnėje versijoje brolio ir sesers susitikimas nebevaizduojamas (KTR 117/110, 140/, LTR 4112/65/).

Tyrinėtose apylinkėse rasta „Ulijonos" nuotrupų (beje, „Ulijona" čia dainuojama ir lenkiškai). Šiaip baladės Kernavės apylinkėse šiuo metu beveik išnykę.

K a r i n i ų-i s t o r i n i ų dainų per ekspediciją užfiksuota taip pat nedaug, ir tarp tų pačių vyrauja vėlesnių laikų tipai. Iš senųjų dainų pažymėtina „Oi, lekia lekia gulbių pulkelis" pora versijų. Archaiškesnį siužetą teturi viena versija („Tėvelis senas, brolelis mažas"), kurioje apdainuojamas brolio išleidimas, jo ieškojimas, žuvimas trečioje „vainelėje" („pirmoj vainelaj kai šokti šoka... antroj vainelaj šoblala trūka... trečioj vainelaj galvą padėja"— LTR 4112/158/). Šioje versijoje nėra žirgo be raitelio grįžimo epizodo, žuvusį brolį atranda seserys. F. Paškevičienės versijoje taip pat vaizduojamas žuvimas trečioje „vainelėje", ir šią žinią parneša grįžęs žirgas (KTR 119/74/). Nors versijos siužetas artimesnis

[51] Žr. T. B r a z y s, min. veik., p. 90.

visoje Lietuvoje paplitusiems, bet priedainis rodo vėlesnį jo interpretavimą.

Taip pat senos kilmės daina „Stovi žirgelis kieme pabalnotas". Dainos siužetas gerai išlikęs, jį sudaro brolio išleidimo, žirgo parbėgimo su mundurėliu, brolio žuvimo aplinkybių epizodai (KTR 119/73/).

Didelė dalis kernaviškių karinių-istorinių dainų yra rekrutų, porekrutinio laikotarpio ar dar vėlesnės dainos. Iš jų minėtina „Ugdė tėvas du sūneliu", kurios užrašyta dvi versijos. Archaiškesnė M. Jatkauskienės iš Paberžės k. padainuotoji, kurioje konkrečiai kalbama apie rekrutų gaudymą:

Mečiau dalgį in pevelį,
Ėjau per girelį
Ir sutikau pulkų vyrų
Su sukriom virvelėm.
Ir suriše mani jaunų
Ir jaunas dieneles,
Ir nuveže mani jaunų
In Vilniaus mestelį.

(KTR 117/83/)

Kitos versijos variantai gaudymo epizodų neturi ir kartais pradedami nežaliuojančio ąžuolo vaizdu („Ąžuolėli, žalias medi, kodėl nežaliuoji? — KTR 117/87/, LTR 4112/166/, 4113/10/).

Su rekrutų dainomis siejasi daina „Žaliam sodelyj paukštutė čiulbėjo", kuriai būdingi kareivio nedalios motyvai (KTR 119/80/)[55]. Iš porekrutinio laikotarpio kildintinos dainos „Gegutytė sodely kukavo" (KTR 118/88/, 119/75/, 117/126/; LTR 4112/251/, 4113/4/), „Augink, tėveli, mielą sūnelį" (KTR 118/45/), „Ateis rudenėlis" (KTR 117/161/, 118/46/), „Kai mes užaugom, jauni berneliai" (KTR 119/78/, LTR 4112/167/) ir kt.

Ekspedicijos metu buvo užrašyta ir kitų visoj Lietuvoj populiarių karinių-istorinių dainų: „Anoj pusėj

[55] Pasak F. Paškevičienės, ši daina buvusi populiari pirmojo pasaulinio karo metais.

Nemunėlio", „Čiulba čiulbutė", „Vilniuj buvo žalias bromas", „Šėriau žirgelį per savaitėlę", „Oi kareivi kareivėli" ir t. t. Rasta pirmojo pasaulinio karo dainos „Keturioliktais metais karas prasidėjo" pora variantų (KTR 118/50/, LTR 4113/73/). Dainos meniniai vaizdai pagrįsti tradicine žanro poetika, nors eilėdara artimesnė rašytinei poezijai.

Vaišių dainų Kernavės apylinkėse irgi mažai dainuojama. Tai daugiausia populiarios vaišių dainos — „Aš ne gert atėjau", „Aš išgėriau vieną", „Arielkos gorčius — mano tavorščius", „Išgėriau stikliuką", „Kur tas mūsų šeiminykas" ir kt., nepasižyminčios nei įdomesniu turiniu, nei meninėmis detalėmis. Kiek savitesnės „Arielkėle raudona" (KTR 118/54/) ir „Kas alutį geria geria" (LTR 4112/110/), bet, matyt, jau sukurtos rašytinės poezijos poveikyje.

Ryškios kernaviškių humoristinės dainos, nors jų rasta taip pat ne per daugiausia. Įdomi F. Paškevičienės „O kur tu buvai, Joneli" (KTR 119/94/), pagrįsta Jonelio ir mergelės dialogu, kuriame daug nuotaikingo humoro. Šio tipo įvairių versijų esama Dzūkuose[56], pats siužetas žinomas ir Lenkijoje, Mozūruose[57].

Kompozicine struktūra šiai dainai artima „Kur buvai, kur buvai, pijokėli mano?", kurioje pašiepiamas „pijokėlis", susirgęs nuo gėrimo ir prašąs laidot „stadaloj, karčemoj" ir t. t. (KTR 119/98/).

Iš kitų humoristinių dainų minėtinos „Bajor bajorėli, tu nežinai nieko" (KTR 118/42/), išjuokianti bajorišką pasipūtimą, „Pažiūrėkit, ar neaušta" (KTR 119/97/, LTR 4115/2/), nukreipta prieš girtavimą, „Ten po Vilnium prie vieškelio" (KTR 119/95/), savita „Šalia kelio vieš-

[56] Plg. LT II 220, 221.

[57] Žr. O. Kolberg, Dzieła wszystkie, t. 40, 467, 486.

kelėlio gyveno šaltyšius" versija, „Paprato oželis" (KTR 118/41/), „Ir atėjo Simoniukas" (KTR 118/76/, 119/106/), „Motinyte, ką padarei" (KTR 118/87/, LTR 4112/218/, 4113/32/) ir kitos, sukurtos daugiausia literatūrinės tradicijos poveikyje.

Kernavės apylinkėse dainuojama ir literatūrinės kilmės dainų — P. Valiūno „Ant marių kranto, Palangos miestely" (KTR 118/92/, 119/114/), Strazdo „Oi tu strazde strazdeli" (KTR 119/111/), „Prašvito prašvito" (KTR 119/112/), A. Vienažindžio „Sudiev, kvietkeli tu brangiausias" (LTR 4112/220/), „Oi dainos dainelės" (KTR 117/147/), „Karvelėli paukštužėli" (KTR 117/144/), „Kas ten rėkia, kas ten šaukia" (KTR 117/153/, 119/113/, LTR 4112/1, 2/, 4113/59/) ir kt. Dainininkai jų teksto žymiau neperkuria, jis nelabai nutolęs nuo autorinio. Nemaža dainų, paplitusių per spaudą lietuvių nacionalinio judėjimo laikotarpiu: „Aš šiąnakt per naktį", „Kaip mums peikta Nemenčinė", „Mažas piemenėlis, didis vargdienėlis" ir kt. Visos šios dainos sudaro nedidelę dainininkų repertuaro dalį, mūsų dienomis taip pat jau baigiamą užmiršti.
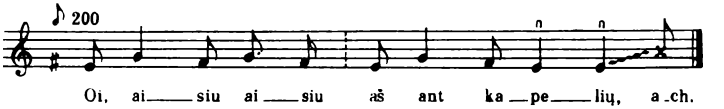
*
* *

Muzikiniu požiūriu kernaviškių dainos klasifikuotinos pagal melodijų struktūrą ir dainavimo būdą. Negausios, bet būdingos senąsias liaudies dermes turinčios melodijos, iš kurių galima spręsti apie šiame krašte gyvavusį, o dabar jau baigiantį nykti vienbalsio dainavimo stilių. Kitos melodijos, taip pat monodinės (tą rodo tam tikros jų intonacinės ląstelės), aukštaičių daugiabalsio dainavimo tradicijų veikiamos, jau persiformavusios ir gana lengvai pasiduoda harmoniniam pritarimui.

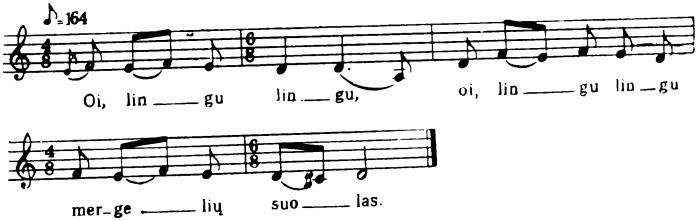
Jos ir liudija apie nykimą monodinio stiliaus, kuris šiuo metu dar ryškus Dzūkuose. Daugiausia Kernavės apylinkėse per ekspediciją užrašyta mažorinių, daugiabalsio homofoninio stiliaus dainų, kurios yra dvejopos: vienų melodijos — aukštaičių, tradicinės, kitų — susikūrusios XX a. paplitusių miesto romansų įtakoje.

Vertingiausiomis laikytinos tos melodijos, iš kurių matyti labai senos dainavimo tradicijos: jos itin reikšmingos tiriant dainų genezę. Dalis jų — dar primityvios, neišvystytos derminės struktūros. Keli jų pavyzdžiai rodo dzūkams artimą, tačiau savitą improvizacinį dainavimo būdą. Šilelių kaime užrašyta rauda „Oi, eisiu eisiu aš ant kapelių"— labai seno mirusiųjų apraudojimo pavyzdys. Jos melodija, lyginant su dzūkų raudų melodijomis, turi kiek ryškiau apibrėžtą formą. Ji dviejų nesimetrinių dalių, kurių antroji per visą raudą beveik nevarijuojama. Melodija paremta tradicine minorine tercija:

KTR 118(79)

Didesniu improvizaciniu laisvumu pasižymi vestuvinė apeiginė daina „Oi, lingu lingu" bei jos variantai ir piršlį apdainuojanti „Piršlys melagis" (KTR 119/18, 20/, 117/1, 51/). Neišvystyta dermė, pagrindinės intonacijos pobūdis, laisva metrinė struktūra ir improvizacinis dainavimas šias vieno tipo melodijas sieja su dzūkų raudomis. Melodija pagrįsta užpildyta minorine tercija, ir subkvarta (melodijos eilučių variantuose kartais intonuojamas paaukštintas vedamasis į toniką). Minėti bruožai šį melodijos tipą leidžia laikyti vienu archaiškiausių.

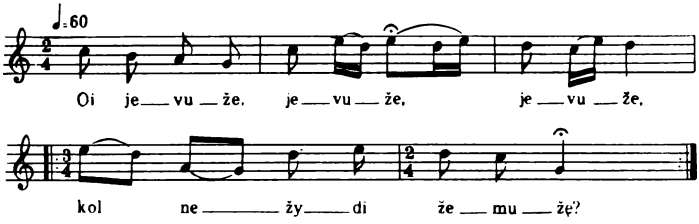
Panašiai gali būti charakterizuotos ir dar kelios melodijos (KTR 119/15, 120/, 117/29/), šiai grupei skirtinos ir aukščiau aptartos rugiapiūtės dainos.

Vertingoji dainų dalis Kernavės apylinkėse užrašyta tik iš talentingiausių dainininkų. Minėtina F. Paškevičienė — muzikali, sodraus balso, įdomios interpretacijos dainininkė. Jos padainuoti variantai visados skiriasi nuo kitų — jie labiau išvystyti, išbaigtesni, turtingesni melodinių vingių. Tačiau jos dainų meniškumas slypi ne improvizaciniame puošnume, o vidinių nuotaikų išraiškos būde. F. Paškevičienės dainos visados plataus atokvėpio, bet jų muzikinė ir poetinė mintis lakoniška, santūri.

Gausus ir įvairus šios dainininkės repertuaras teikia vertingos medžiagos, iliustruojančios senąsias kernaviškių dainavimo tradicijas. Tos tradicijos išryškėja tokiose F. Paškevičienės dainose, kaip „Oi ievuže ievuže", „Oi, didi didi vargeliai mano", „Šiandien rytą, ryt rytelio", „Sūneli mano, vaikeli mano", „Aš viens sūnelis pas tėvutėlį" ir kt. Tų dainų (KTR 119/25, 41, 39, 69/) melodijų bruožai (kvartų-kvintų bei trichordinės kadencijos, mažorinės ar minorinės pentachordo, heksachordo dermės) rodo senesnę jų kilmę. Bet jų forma nėra primityvi ir dažnai prilygsta išvystytiems jos pavyzdžiams. Dainoje „Oi ievuže ievuže" matome raiškią kulminaciją, kurią pati dainininkė perteikia emocionaliai,
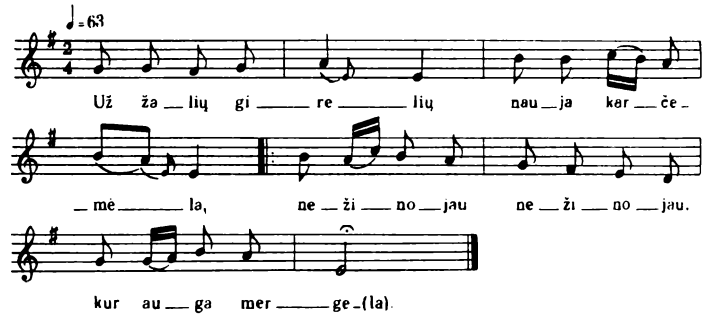
ritmiškai pratęsdama ir sekundų vingiais apdainuodama aukščiausius melodijų garsus. Viena iš kitos logiškai išplaukiančios muzikinės frazės sukuria kompaktišką, meniškai išbaigtą melodiją.

KTR 119(37)

Meniniu atžvilgiu ypač vertingos tos F. Paškevičienės dainų melodijos, kurių ir dermė, ir forma rodo ilgą evoliucijos kelią. Labai charakteringa vestuvinės dainos „Už žalių girelių nauja karčemėlė" dzūkiškio stiliaus melodija. Tai išvystytos formos (ABCD) ir eolinės dermės[58] pavyzdys:

KTR 119(7)
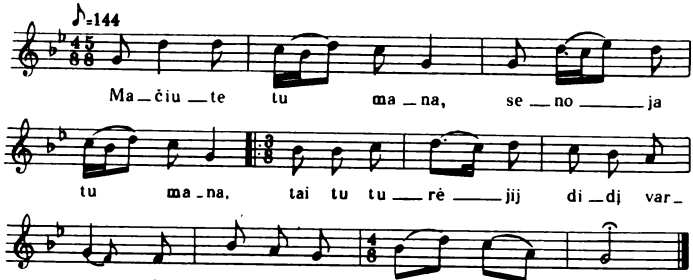

Meniška ir kita F. Paškevičienės daina — „Močiute tu mano", kurios variantą padainavo taip pat gabi dainininkė M. Žemaitienė (Spietiškio k.) (KTR 117/23/).

[58] Plg. T. Brazys, min. veik., p. 62.
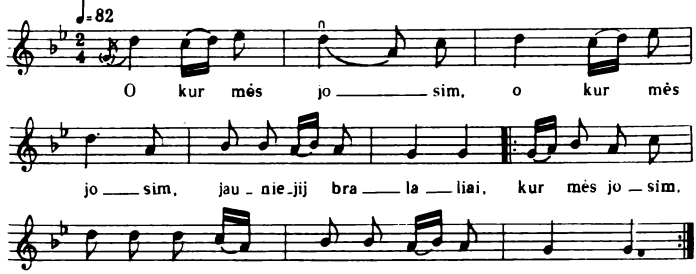
Pastarajame nėra eolinėms melodijoms būdingo natūralaus septinto laipsnio (melodija vystoma minorinio pentachordo ribose), bet dermių kitimas teikia spalvinio šviežumo. F. Paškevičienės variantas paperka lanksčia melodija ir raiškiomis kulminacijomis išgauta vidine šiluma.

KTR 119(31)

Ypatingu emocingumu išsiskiria vestuvinė daina „O kur mes josim". Čia melodija labai glaudžiai susijusi su tekstu. Ji prasideda kvintos kulminacija su dainininkei būdingu pakilesnių vietų ritminiu užtęsimu. Pirmoji melodijos dalis savo charakteriu atitinka klausimą: „O kur mes josim, jaunieji broleliai?" Antroji dalis — ramesnė banga iš tonikos aukštyn ir atgal, nebeišryškinant kulminacijos. Toks glaudus poetinio teksto ir melodijos

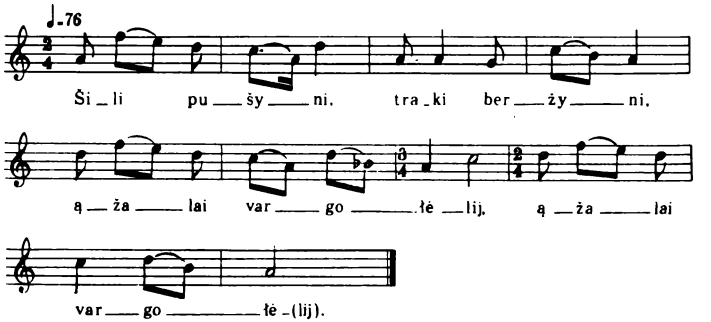
KTR 119(28)

ryšys nėra dažnas ir teikia dainai meninio išbaigtumo, raiškumo.

Retesne dermine struktūra pasižymi F. Paškevičienės jaunimo dainos „Šile pušyne" melodija, turinti friginių bruožų. Antrą laipsnį dainininkė žemina ne kiekvieną kartą, o tik pirmame posme (kadencijoj — vos ketvirčiu tono). Lietuvių liaudies dainoms nelabai būdingas sekstos šuolis melodijos pradžioje, pasitaikantis ir kituose šio melodijos tipo variantuose[59].

KTR 119(44)

Dermių įvairumas ir jų kitimas išryškėja ir kitose F. Paškevičienės melodijose, iš kurių galima spręsti apie dainininkės derminių spalvų ir tuo pačiu monodinio stiliaus pajautimą. Pavyzdžiui, dainoje „Sėdžiu po langeliu" ausiai vos pagaunamais niuansais melodija intonuoja neišvystyto mažoro ir harmoninio minoro spalvinėje skalėje (KTR 119/34/). Kitoje dainoje —„Gerkim, broliai, uliavokim", peržvelgę visų posmų melodijos variantus, matysime įdomų dermės kitimą. Keičiantis miksolidinei dermei su eoline, girdėti ir harmoninio mažoro intonacijos, atskirais momentais (kai melodija nukrypsta į minorą) — dorinės sekstos niuansai (KTR 119/42/).

[59] ČLLD 31.

Įdomesnės struktūros melodijų pateikė ne tik F. Paškevičienė, bet ir kiti dainininkai, atskleidę monodinio stiliaus dainų raiškumą ir spalvingumą. V. Žemaičio — „Kad durelėm dundinau", G. Dambrauskienės —„Oi tu sakuol sakuole" (abi vieno melodijos tipo), G. Bukauskienės —„Išleidau dukrelę", Z. Pečiukaitienės —„Gale svirno liepužėlė" (KTR 117/26, 31, 146, 116/) ir daug kitų dainuojamos senuoju monodiniu stiliumi su jam būdingu derminiu įvairumu.

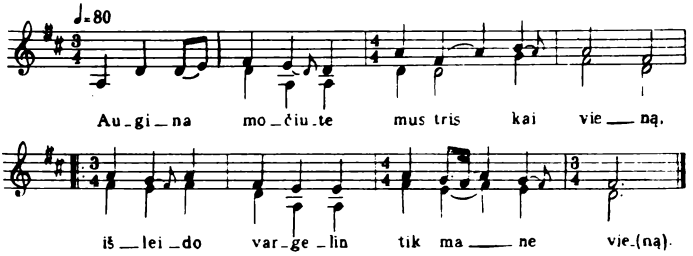
Ar minėtieji melodijų tipai iš seno gyvavo Kernavės apylinkėse, ar atnešti iš kitų vietų, sunku pasakyti, nes jų užrašyta vos po vieną ar po kelis variantus. Populiaresnės atrodo kelios miksolidinės struktūros melodijos, dainuojamos su skirtingais tekstais. Bene populiariausia vestuvinė daina „Palaužta rūtelė" („Rūtelę žaliausią", našlaičių —„Oi, aš, mergužėlė"), ji populiari ir Dzūkuose. Visi jos variantai miksolidiniai (KTR 117/59, 13/, 119/45/). Tos pačios dainos dainuojamos ir kita labai artimo tipo melodija (skiriasi tik atramos tonai), kuri turi joninės dermės bruožų (KTR 118/9/, 117/128/)[60]. Nemaža kito tipo melodijos variantų užrašyta su poetiniais tekstais „Tėveli mano senagalvėli" (šeimos), „Oi dieve mano", „Sesutė mano vargo n'atboja" (jaunimo) ir kt. Nors tai monodinis tipas, tačiau dainuojamas ir daugiabalsiškai.

Daugiabalsis dainavimas, matyt, yra stipri kernaviškių tradicija, nes kai tik susirenka keli dainininkai, tai ir monodinės melodijos suskamba dviem balsais. Bet šios melodijos nėra patogios pritarti, balsai dažnai sueina į unisoną, ypač kadencijose (KTR 117/5, 9, 10, 77/, 118/58, 72, 80/). Šiaip Kernavės apylinkėse labiausiai paplitusios daugiabalsės struktūros melodijos, tačiau

[60] Plg. KTR 49(152a).

meniniu atžvilgiu ne visos jos lygiavertės. Tradicinės šiaurės aukštaičių melodijos pasižymi šviesia lyrine nuotaika, nes jų dermė išimtinai mažorinė, melodinė linija lanksti, ritmas įvairuoja (KTR 119/14/, 117/54/) (ritmo ir melodijos lankstumas, gal būt, priklauso nuo dainininkų, įpratusių prie sudėtingesnės monodinių dainų interpretacijos). Dažnai laisvai ar pastoviai keičiasi ir metras, teikiantis melodijoms grakštumo, nevaržomo polėkio, emocingumo (KTR 118/85/, 119/23, 71/). Kai kurios daugiabalsės struktūros melodijos turi miksolidinę septimą, kuri šviesią melodiją nuspalvina minoriškai (KTR 117/22, 35/). Dauguma mažorinių dainų skamba graudokai, liūdnai, nors jų melodijas sudaro aukšti dermės tonai ir grakščiai iškylančios kulminacijos. Užakcentuota kvinta ir tercijos pabaiga sukuria švelnią lyrinę nuotaiką.
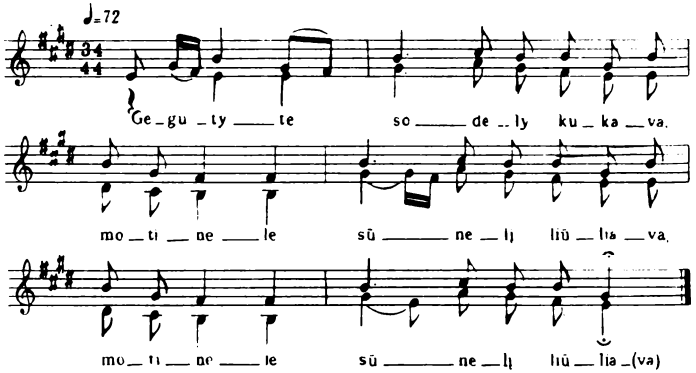
KTR 117(67)

Tarp daugiabalsių melodijų yra daug populiarių, dainuojamų ir visoje Lietuvoje su poetiniais tekstais „Einu per kiemą", „Dėkui tau, motule", „Močiute mano", kitos dažniau girdimos Dzūkuose —„Ant kalno klevelis stovėjo" (KTR 117/3, 66, 11, 117, 69, 80/, 118/69/), o kai kurie melodijų tipai turi kitiems aukštaičiams būdingų lokalinių bruožų. Šie bruožai atsiskleidžia metroritmikoje, charakteringais balsų sąskambiais ir tam tikru

dainavimo būdu užakcentuojant kvintos tonu prasidedančias intonacijas:

KTR 118(88)

Apžvelgę kernaviškių dainas, matome gana įvairią jų melodiką: čia randame skirtingų raidos pakopų senojo vienbalsio stiliaus dainų, pereinamojo pobūdžio iš vienbalsio dainavimo į daugiabalsį pavyzdžių, vėlesnės kilmės daugiabalsės struktūros melodijų. Tokią mišrią melodiką nulėmė visų pirma Kernavės apylinkių geografinė padėtis, antra,— bendra liaudies melodikos istorinio kelio tendencija: polinkis į daugiabalsumą, kuris pastaruoju metu ima įsigalėti net Dzūkuose. Tuo tarpu žanrinis šių dainų vaizdas nėra itin turtingas. Kernavės apylinkėse, mažiau negu Dzūkuose, darbo, kalendorinių ir kitų senųjų dainų (deja, iš užrašytos medžiagos neįmanoma spręsti, kiek jų būta praeityje), daugiau vėlesnės kilmės dainų bei romansų. Didoka dalis rugiapiūtės, taip pat vestuvinių, meilės dainų, baladžių tyrinėtose apylinkėse pasižymi žinomų klasikinių siužetų originaliu interpretavimu ir sudaro savitas versijas. Lyginant su dzūkais, kernaviškių dainų poetinis audinys ne toks vingrus, jų meninis vaizdas lyg ir lakoniškes-

nis, ne toks puošnus ir plastiškas, mažiau metaforų. Taip pat galima apibūdinti ir melodijas, kuriose mažiau ritminių ir melodinių puošmenų, jos vientisesnės, saikingesnės. Bet geriausių dainininkų versijos ir variantai, pasižymintys poetinio ir muzikinio vaizdo kompaktiškumu, savotišku poetiniu santūrumu, žavi savo ekspresija ir yra didelė meninė vertybė.

JŪRATĖ ALEKNAITĖ

PASAKOS

Kernavės apylinkės negarsėja gausiais pasakų lobiais. Tačiau dar pasitaiko talentingų pasakotojų, kurie atsimena anksčiau girdėtų pasakų ir vaizdžiai jas perteikia klausytojams. Geriausi pasakų sekėjai yra Apolonija Svietlikauskienė, Bronė Savickienė, Romualdas Ališauskas, Vaclovas Pileckas ir kt.

Pasakos sudaro nedidelę Kernavės pasakojamosios tautosakos dalį. Kur kas daugiau čia yra etiologinių ir mitologinių sakmių, padavimų, kuriuos ir minėtieji pasakotojai geriau atsimena.

Gyvulinių pasakų ekspedicijos metu užrašyta nedaug. Daugiausia gyvulinių pasakų pateikė moterys, kurios jas sekdavo vaikams. Dvi gyvulinės pasakos užrašytos iš V. Pilecko ir R. Ališausko: „Kaip uodas apgavo liūtą (LTR 4112/342/), „Vilkas ir lapė" (LTR 4112 /336/).

Kernaviškių gyvulinėse pasakose dažniausiai minimi vilkas ir lapė. Vilko paveikslą matome net ten, kur veikia naminiai gyvuliai ir paukščiai. Štai kaip tautosakos pateikėja Br. Savickienė pradeda pasaką apie katinėlį ir gaidelį: „Gyveno vilkas senas, senas, dantys išbyrėję, akys išvarvėję" (LTR 4112/260/).

Įspūdingas vilko paveikslas sužadina klausytojų vaizduotę, sugestyvindamas pasakos veiksmą. Šis senas vilkas palieka savo namelį saugoti katinėliui, kurį nori pagrobti lapė. Pagrindinė pasakos siužetinė linija rutuliojama nuosekliai: lapė pagriebia gaidelį, jis šaukiasi pagalbos, kol katinėlis išgelbsti. Į pasaką įkomponuojama dainuojamų intarpų, tačiau pasakotoja paskutinį intarpą yra užmiršusi. Tai menkina pasakos meninę vertę. Intarpas neilgas — jį sudaro dvieilis gaidelio šauksmas:

Katinėli, katinėli,
Mane laputė neša!
(LTR 4112/260/)

Pasakos meninį vaizdingumą suponuoja pasakotojos sugebėjimai ir interpretacija. Br. Savickienė šią pasaką sekė du kartus, įtaigiai perteikdama svarbiausius veiksmo momentus. Antrą kartą ji labiau akcentavo lapės siekimą prisivilioti gaidelį, jos klastingą meilinimąsi:

„Gaideli, gaideli, koks tu gražus, kokia tavo skaiturėlė graži, padainuok man dainelę, tavo labai balselis gražus. Atsistok ant lango. Aš pažiūrėsiu" (LTR 4112/260/).

Kernavės apylinkėse daugiausia užrašyta gyvulinių pasakų, įeinančių į lapės kelionės ir nuotykių ciklą. Jos nejungiamos į vieną pasakojimą, o sudaro atskirus siužetus: „Lapė ir vilkas" (LTR 4115/1/), „Bandelė" (LTR 4115/21/), „Apie lapę ir vilką" (LTR 4112/336/). Ryški didaktinė tendencija — apgavikai susilaukia pelnyto atpildo. Antai siužete „Bandelė" (LTR 4115/21/) vilkas paima lapės rogutes ir suėda iš piemenų išviliotą avį.

Populiari pasaka „Apie lapę ir vilką" yra praplečiama, pridedant ilgesnę ekspoziciją. Jaučiamas polinkis subuitinti pasakas. Pasakotojas R. Ališauskas minėtos pasakos veiksmą sieja su praėjusiais žinomais įvykiais:

„Kaip kadai buvo dar prieš pirmut pirmą pasaulinį karą. Tai važinėdavo žydukai, ieškodavo, škurlius supirkdavo. A ką jie veždavo pakeisti? Veždavo pakeist muilo, adatų, silkių. Žiemą vieną kartą žydukas išsirengė, sau prisikrovė vežimuką, silkių dėžutėj ir išvažiavo. Važiuoja jis sau insitraukęs kaklą į apykaklę, bo šaltis, šalta žiemą. Tai jis važiavo taip sau, važiavo, o lapė paskui bėgo ir suuodė, kad pas jį vežime kažkas yra iš maisto — ar žuvų, ar silkių. Nu tai lapė gudruolė užlėkė jam už priekio, atsigulė skersai kelio ir guli" (LTR 4112/336/).

Buitinis pradas meistriškai sujungiamas su pasakos veiksmu. Toliau kalbama apie lapės suktumą ir apgavystes: patekusi į vežimą, ji išmėto iš jo silkes, o paskui surenka.

Kernaviškių gyvulinės pasakos neilgos: veiksmas reiškiamas paprastais, trumpais sakiniais, glaustai perteikiant pasakos įvykius.

Buitinių pasakų Kernavėje yra daugiau, negu gyvulinių. Išsiskiria būdingi buitinių pasakų veikėjai: išnaudotojai ir valstiečiai.

Kernavės apylinkėse daugiausia yra pasakų apie kunigus. Kunigo, klebono paveikslai traktuojami humoristiškai, atskleidžiamos jų neigiamos savybės. Čia žinomos pasakos „Apie kunigą ir zakristijoną" (LTR 4115 /41/), „Kunigas ir vargonykas" (LTR 4115/6/), „Kaip vargonininkas išmokė klebono šunį kalbėti" (LTR 4112 /462/), apie vargšę valstietę, kuri sumaniai paėmė klebono karves (LTR 4112/385/) ir kitos. Išryškėja liaudies antireliginė pažiūra: ji smerkia ne tik kunigus bei klebonus, bet ir religiją. Pasakoje „Žydas ir klebonas" sekama, kaip žydas ir klebonas praturtėjo, apgaudinėdami žmones tariamai stebuklingu paveikslu (LTR 4112/464/).

Linksmą juoką sukelia pasaka „Kaip vargonininkas išmokė klebono šunį kalbėti". Vargonininkas, norėdamas gauti iš klebono pinigų, sumano jį apgauti. Jis pažada išmokyti klebono šunį kalbėti, jeigu šis užmokės

už mokslą. Klebonas apsidžiaugia ir leidžia išvežti šunį į mokyklą. Liaudis taikliai apibūdina bažnyčios tarną, pašiepdama jį:

„Parvažiavo namo, klebonas su šeiminyke iš tolo jį pasitiko ir pradėjo bartis: „Kur šuo?" Vargonykas sako: „Pakoriau". „Kodėl?"— klausia klebonas. „Nagi jis kaip pradėjo kalbėti apie kleboną, kad klebonas turi mieste Petronėlę. Jis kalbėjo negirdėtus dalykus". Šeimininkė paraudonijo, o klebonas sako: „Gerai padarei, kad pakorei." (LTR 4112/462/).

Talentingas pasakotojas V. Pileckas ne visuomet pasitenkina tradicinėmis pasakų formulėmis. Pasaką „Kaip vargonininkas išmokė klebono šunį kalbėti" jis baigė savitai, kontaminuodamas ją su kitos pasakos motyvu:

„Eina vargonykas su pinigais namo. Aš, Pileckas, susitikau su vargonyku. Vargonykas sako: „Pileckai, einam į karčmą išgert." Nuėjom, abu išgėrėm kvortą degtinės ir garcą alaus. Ir aš pasigėriau. Einu namo, buvo jau vėlu. Žiūriu, stovi namas. Aš užėjau į šitą namą. Ten nieko nėra. Užlipau ant aukšto. O ten buvo pakulų, ir aš ten užmigau. Persibudinau — žiūriu, pro skylutę matyt šviesa. Aš priėjau arčiau prie skylutės ir žiūriu, kad stovi puslitris ant stalo ir našlė piauna dešrą, o kavalierius sėdi. Be to, lubos buvo iš balanų. Kaip lūžo lubos, ir aš įkritau į vidų; jie kad išsigando ir išbėgo — vienas pro duris, kitas pro langą — ir pradėjo rėkti: „Velniai, velniai!" Aš paėmiau degtinę ir dešrą ir išėjau namo. Sutiko mano žmona ir pradėjo su šluota mane vanoti: „Ir tu, velni, kur buvai visą naktį?" (LTR 4112/462/).

Čia pasireiškia pasakotojo meninis išradingumas. Pasakos pabaigos kontaminacija padaro ją įtaigesnę, dar labiau sudomina klausytojus. V. Pileckas meistriškai perteikia kernaviškių buitines pasakas, suteikdamas joms humoristinį atspalvį.

Kernavės apylinkėse pavyko užrašyti ir apie dešimtį stebuklinių pasakų su skirtingais siužetais. Ypač nedaug išliko ilgų stebuklinių pasakų. Tik dvi iš

jų turi geriau išvystytą siužetą: pasaka apie Žirnulį (LTR 4112/408/) ir apie žvejį, užminusį karalaitei ne įspėjamą mįslę (LTR 4112/461/).

Kernaviškių stebuklinių pasakų herojus — paprastas darbo valstietis, einąs ieškoti laimės. Jose išryškėja teigiamosios liaudies ypatybės: drąsa, sumanumas, pasiaukojimas. Dažniausiai akcentuojamas pagrindinio veikėjo — valstiečio — sumanumas, kuris yra jo sėkmės pamatas. Paprastas žmogus apdovanotas nepaprastais sugebėjimais išgelbėti užkeiktuosius („Užkerėti medžiotojai", LTR 4112/465/), išvaduoti karalaitę (pasaka apie stipruolį Žirnulį, LTR 4112/408/, „Milžinas ir karalaitė", LTR 4112/468/), užminti karalaitei neįspėjamą mįslę („Apie žvejį, užminusį karalaitei mįslę, kurios ji negalėjo atspėti", LTR 4112/461/), išsigelbėti nuo mirties („Apie vargšą žvejį", LTR 4116/15/).

Stebuklinių pasakų veiksmas plačiau neplėtojamas: dažnai nusakomi tik svarbesni įvykiai. Žinomas pasakos apie stipruolį Žirnulį platesnis variantas: herojus patiria daugiau nuotykių. Minėta pasaka Kernavės apylinkėse skaidoma į du skirtingus siužetus: „Apie stipruolį Žirnulį" ir „Milžinas ir karalaitė".

Kernavės apylinkėse pasakų repertuaras ir anksčiau buvo nedidelis. Čia iki tarybinio laikotarpio užrašytos tik aštuonios pasakos, kurių siužetai ilgesni. Matyt, išliko trumpesnės, geriau įsimenamos ir mėgstamesnės pasakos.

Mūsų laikais čia užfiksuota 32 pasakų siužetai, išsitenką nesudėtingo veiksmo rėmuose: ekspozicija kartais nusakoma vienu arba dviem sakiniais, beveik nėra pašalinių epizodų ir antrinių veikėjų, pasakos retai baigiamos tradicinėmis formulėmis, pažymimas tik veiksmo rezultatas.

Kernavės apylinkėse pasakos taip pat užmirštamos, nes neturi palankių gyvavimo sąlygų. Pasikeitus kaimo buičiai, didesnę reikšmę įgijo spauda ir radijas. Mažėja gerų pasakotojų, nes nebėra platesnio klausytojų rato.

NORBERTAS VĖLIUS

MODERNUS PASAKOTOJAS

Feliksas Šalkauskas — visoje apylinkėje žinomas tautosakos pateikėjas. Ekspedicijos dalyviai iš jo užrašė apie 70 lietuvių pasakojamosios tautosakos kūrinių, pasižyminčių kaip tik naujųjų laikų tautosakai būdingomis ypatybėmis. Tai tipiškas XX a. pasakotojas, modernus (jeigu tik šį žodį galima vartoti, kalbant apie tradicinį, su praeitim susijusį dalyką — tautosaką). Susipažindami su juo, mes bent iš dalies pamatysime, kokie žmonės iš tradicinių pasakų senelių XX a. viduryje perėmė tiek amžių brandintą kūrybinį mūsų liaudies palikimą ir kaip jį pritaikė prie pasikeitusios šių laikų žmogaus sąmonės. Kartu susipažinsime su keletu tipiškų Kernavės pasakojamosios tautosakos bruožų.

F. Šalkausko gyvenimo kelias ir pati asmenybė skiriasi nuo senųjų tautosakos pateikėjų. Tai išsilavinęs, apsiskaitęs žmogus. Jaunystėje jis pats rinko tautosaką, kalbinę ir etnografinę medžiagą, talkininkavo archeologams. Šiuo metu yra Kernavės muziejaus tarybos narys. Tačiau, kaip ir visi senieji tautosakos pateikėjai, vaikystėje jis patyrė stiprų, gaivinantį mūsų liaudies kūrybinių tradicijų poveikį.

F. Šalkauskas gimė 1915 m. Kernavės apyl., Klišabalės k. Jo tėvas buvo visų mėgstamas to kaimo gyven-

tojas. Į jo pirkią pakortuoti susirinkdavę visi senieji Klišabalės ūkininkai: Mikalojus Janušauskas, Jonas ir Kazimieras Bieliauskai, Kajetonas Pacevičius... Kai nusibosdavę kortuoti, imdavę pasakoti istorijas, atsitikimus. Feliksas ir kiti vaikai kvapą sulaikę klausydavęsi. „Būdavo, net baisu pasidaro, prisiklausius tų visokių pasakų,— prisimena F. Šalkauskas,— bijom ir į tamsą kur nors įeiti, kad kas nenutvertų. O ir tų pasakotojų būdavo garsių." Padavimus apie Kernavės praeitį, kovas su prancūzais, karo ir bado metus mėgdavusi sekti ir šimtametė Felikso senelė Marija Dzevaldauskienė.

1927 m. F. Šalkauskas pradėjo lankyti Kernavės pradžios mokyklą. Felikso mokytojas ne tik pats domėjosi gimtojo krašto praeitimi, rinko kraštotyrinę medžiagą, bet į šį darbą įtraukė ir savo mokinius. Mokiniai užrašinėjo padavimus, vietovardžius, kartu su mokytoju matavo ir tyrinėjo piliakalnius, smėly vėjo atidengtus kapinynus, rinko eksponatus muziejui. Vienas iš labiausiai užsidegusių talkininkų buvo Feliksas. Mokykloje jis svajojo studijuoti Lietuvos istoriją. Tačiau, baigus keturis skyrius, prasidėjo krizės metai, ir tėvai neįstengė jo leisti į gimnaziją. Toliau Feliksas Kernavėje mokėsi siuvėjo amato. Išmokęs ir atlikęs privalomą karinę tarnybą, vaikščiojo po žmones siūdamas.

Po II pasaulinio karo F. Šalkauskas vedė, kurį laiką dirbo kolūky, o pastaraisiais metais — Kernavės siuvėjų artelėje. Siuvėjo profesija labai dėkinga pasakotojo polinkius turinčiam asmeniui: visą laiką aplink žmonės, yra progų ir kitų paklausyti, ir pačiam papasakoti. O pasakoti F. Šalkauskas be galo mėgsta. Kaip ir daugelį gerųjų pasakojamosios tautosakos pateikėjų, kaimynai jį vadina melagiu. Kas be ko, naivioms moterėlėms jis mėgsta ir pameluoti, kokį juoką iškrėsti. Tačiau rimtoje

vyrų kompanijoje pasakoja iš širdies, beveik nieko nepridėdamas ir neatimdamas.

Mėgstamiausia F. Šalkausko pasakojimų tema — Kernavės praeitis. Reikia pasakyti, jog savo krašto praeitimi domisi visi senesnio amžiaus Kernavės gyventojai. Galvoti apie tai nejučiom skatina įspūdingi, padavimais apipinti piliakalniai, mūrų, angų, įvairių kiaurymių liekanos juose. O sužadintą vaizduotę dar labiau kaitina entuziastingi istorikų ir kraštotyrininkų atsiliepimai, jų straipsniai ir net knygos, skirtos šiai atokiai Lietuvos vietai. Nors knygas senieji mūsų kaimo žmonės be galo vertino ir brangino, vis dėlto svarbiausias akstinas, sukėlęs tokį visuotinį susidomėjimą gimtojo krašto istorija, tikriausiai buvo čia dirbusių inteligentų gyvas žodis, plitęs per visas valstybines ir nevalstybines įstaigas, žmonių susibūrimus. Toks susidomėjimas savo krašto istorija paliko pėdsaką ir sakytinėje liaudies kūrybos tradicijoje. Padavimai čia yra vienas iš populiariausių tautosakos žanrų. Ekspedicijos metu jų užrašyta daugiau kaip 100. Jie sudaro trečdalį ir F. Šalkausko repertuaro. Nors, sprendžiant iš atskirų detalių ir p.ties pasakotojo žodžių, visi jo padavimai išmokti tradicijos būdu (iš senelės ir kaimo pasakorių), tačiau jie labiau primena ekskursijos vadovo perduodamas žinias, o ne tradicinius padavimus. Pirmiausia, F. Šalkausko padavimuose beveik visai nėra fantastinių elementų. Jis pasakoja tik tai, kas iš tiesų buvo arba galėjo būti: kad ant Kernavės piliakalnio buvusi skylė į požemį (LTR 4113/93/), kad kalne mūrai išmūryti (LTR 4113/94/), kad tie kalnai švedų supilti (LTR 4113/96/), kad juose buvę paslėpta lobių (LTR 4113/95/) ar prancūzų pinigų (LTR 4113/97/), kad Kernukapy esąs palaidotas Lietuvos kunigaikštis Kernius (LTR 4112/216/), kad Žemaitiškiuose per švedų karą stovėję žemaičių pulkai (LTR 4112/275/)

ir t. t. Šiuo požiūriu įdomus F. Šalkausko pasektas padavimas apie kalne buvusį tunelį, į kurį vasaros kaitros metu subėgę kunigo pusininko veršiukai. Pusininkas privertęs piemenuką lįsti į tunelį išvaryti gyvulių. Įlindęs piemenukas radęs statinaitę ir, šeimininko palieptas, išnešęs laukan. Statinaitėj tikriausiai buvęs auksas, nes ją paėmęs pusininkas, vos sulaukęs rudens, išvažiavęs į Ameriką (LTR 4113/95/). Nesunku pastebėti, jog tai tolimas populiaraus padavimo „Piemenukas kalne" variantas. (Tame padavime pasakojama, jog piemenys išdykaudami įmeta į urvą kalne savo draugo kepurę, o tas, įlindęs į kalną, randa gražius rūmus ir besėdintį senelį, paną su šuniuku ar kitokią žmogiško pavidalo būtybę, kuri pripila jam kepurę aukso ir iškelia viršun. O kai kitas tyčia įmeta kepurę ir lenda urvan, tikėdamasis gauti aukso, yra sužalojamas arba visai nužudomas...) Kaip matome, F. Šalkausko pasektas variantas subuitintas: jame visai nėra jokios mitinės būtybės, stebuklingu būdu laimingai ir nelaimingai pasibaigiančio to paties veiksmo sugretinimo. Čia kalbama tik apie tai, kas iš tiesų galėjo įvykti. Žiaurios tikrovės detalių turi jo pasekti tradiciniai padavimai apie pono Pilsudskio ir prancūzų piktadarybes (LTR 4113/100, 102/), bado ir maro laikus (LTR 4113/102, 103/). Norėdamas išlikti tradiciškas, F. Šalkauskas kartais įterpia kokią fantastinę detalę, pvz., žmonių kalbas, kad seniau gyvenę milžinai, kurie supylę Kernavės piliakalnį. Tačiau kadangi pasakotojas yra praprusęs žmogus ir tuo nebetiki, tai čia pat paaiškina ir tokios neteisingos nuomonės priežastį: „Mat, žmonės seniau negalėjo suprasti to dalyko, kad žmogus su kašiku ar su maišiuku galėjo tuos piliakalnius supilti, ir prasimanė, kad tuos kalnus supylė milžinai <...> O čia suprantama, kad čia yra gamtos supilti, tik žmogus pridėjo savo ranką" (LTR 4113/113/).

F. Šalkausko pasekti padavimai įdomūs savo žanrine specifika. Jie dažniausiai neturi tradicinių, nusistovėjusių siužetų: jų pagrindą sudaro žmonių atmintyje išsaugotos teisingos arba deformuotos žinios apie atskirus gamtos ar žmogaus sukurtus objektus arba įvykius. Mokslinėje literatūroje tokie padavimai vadinami kronikatais. Ryškiausias tokio kronikato pavyzdys yra padavimas apie Kernavės miesto ribą, kurį vaizdingumo dėlei pateikiame ištisai.

„Važiuojant nuo Kernavės į Dūkštas tuo keliu, tai prie kaimo, Airėnai, ten yra toks didžiulis akmuo prie kelio. Tai seni žmonės pasakojo, kad ten kadaise buvo Kernavės miesto riba. Ir ten buvo vartai. Tai tie vartai jau sugriuvę. Ir dar tas akmuo, likęs nuo senovės, stovi ir dabar" (LTR 4113/90/).

F. Šalkausko istorinių žinių bagažas didesnis, negu eilinių kaimo žmonių. Jį praturtino bendravimas su mokslo žmonėmis, skaitytos knygos. Šitas žinias pasakotojas irgi panaudoja, sekdamas padavimus. Tai matyti iš cituoto padavimo ir ypač Pragarinės vardo etimologizavimo. Vieta prie ežeriuko todėl esanti vadinama Pragarine, kad ten gynybiniais sumetimais buvo padarytas tvenkinys, ir į Kernavę įsibrovusius priešus toje vietoje sumušdavę ir sugrūsdavę į liūną (LTR 4113/99/). Tačiau iš knygų išmoktos, įgytos iš išsilavinusių žmonių žinios ir jo paties apmąstymų rezultatai nepersveria liaudiškųjų. Todėl Šalkausko pasekti padavimai yra ne individuali kūryba, o liaudies pasakojimai su ryškia pasakotojo interpretacija. Visų padavimų centre — tipiškos, tradiciškai išsaugotos, liaudies galvosena paremtos detalės: ant kalno buvęs urvas, mūras; jame paslėpti lobiai; kalną supylę švedai; prancūzai suolu traiškydavę vaikus; ponas šaudydavęs gegute kukuojančias baudžiauninkes ir t. t.

Nors F. Šalkausko padavimuose paprastai nėra tradicinio pastovaus siužeto, tačiau tai nereiškia, kad jie apskritai neturi jokio siužeto, kad tai tik sausa informacija, kaip anksčiau cituotame pavyzdyje. Būdamas geras pasakotojas, F. Šalkauskas tradicinę informaciją kartais įpina į gyvenimišką situaciją, nors ir ne į tradicinį, tačiau į gana įdomų siužetą. Kad Kernavės kalne yra mūras, o už jo kažkokia kiaurymė, buvo sužinota karo metais beslepiant bažnyčios varpą (LTR 4113/94/). Kad kalne yra urvas, įsitikino Klišabalės ūkininkas Bieliauskas, nes jo karvė įkišo ten koją (LTR 4113/93/). Ponas Pilsudskis dėl to liepęs baudžiauninkei kukuoti gegute ir ją nušovęs, kad mergina nesutikusi vakare pas jį ateiti (LTR 4113/100/). Tačiau padavimai „Kernavės miesto riba", „Švedų supilti kalnai" (LTR 4113/96/), „Milžinai" (LTR 4113/113/), „Volutų pilis" (LTR 4112 /274/), iš dalies ir „Prancūzai Lietuvoje" (LTR 4113/102/) neturi net ir tokio siužeto. Padavimas „Prancūzai Lietuvoje" susideda iš ištisos virtinės liaudiškos informacijos apie atėjūnų poelgius mūsų krašte.

Kadangi daugumas F. Šalkausko padavimų neturi tradicinių siužetų, tai jų kompozicija laisva, priklausanti nuo pasakotojo nuotaikos, auditorijos. Kompozicijos laisvumas ypač būdingas padavimams ir pasakojimams, susidedantiems iš kelių epizodų, pvz., apie prancūzų žiaurumus, medinės Kernavės koplytėlės istoriją. Tas buvo pastebėta, kai F. Šalkauskas tuos pačius padavimus antrą kartą pasakojo prie piliakalnio, klausantis visiems ekspedicijos dalyviams. Prie padavimo apie prancūzų žiaurumus tada buvo prijungtas ir padavimas apie jų paslėptus pinigus. Pasakodamas koplytėlės istoriją, pradėjo nuo to, kad po 1863 m. sukilimo, uždarius gretimų parapijų bažnyčias, dvarininkas Ruseckas koplytėlę padovanojęs bažnyčiai ir joje būdavę laikomi nu-

mirėliai, kurių, padidėjus parapijai, nespėdavę tuoj palaidoti. Po to sekė epizodas apie koplytėlės paskirtį pagoniškaisiais laikais ir tik tada — kaip ji nuo Koplyčios kalno buvo perkelta į Kernavėlės dvarą. Tris kartus F. Šalkauskas šių eilučių autoriui sekė tą pačią istoriją ir visus tris kartus nesąmoningai keisdavo kūrinio atskirų dalių seką, nors pasakojimo turinys likdavo vis toks pat.

Padavimuose sumažinus iki minimumo fantastiškumą, papildžius juos skaitytomis ar iš kitų šaltinių įgytomis žiniomis, jų tikroviškumas žymiai sustiprėja. Todėl nenuostabu, kad paties F. Šalkausko požiūris į istorinius įvykius ir objektus yra beveik toks pat, kaip ir jo pasektuose padavimuose.

Tuo tarpu pasakotojo santykis su mitologinėse sakmėse vaizduojamais įvykiais yra visiškai skirtingas — jis netiki jų tikrumu. Nors ir netikėdamas, pačias sakmes pasakotojas seka daugmaž tradiciškai, išlaikydamas beveik visas šio žanro kūriniams būdingas stiliaus ypatybes. Kartais net nurodoma, kur, kada ir kokiam žmogui sakmėje vaizduojamas nuotykis atsitikęs. Tačiau, pasekęs sakmę, pasakotojas tuoj priduria, kad tai netiesa, nors senieji žmonės ir tikėjo šitaip buvus, ir stengiasi paaiškinti, kaip šitokia klaidinga pažiūra susidariusi. Šitie pasakotojo aiškinimai be galo įdomūs, parodantys, kaip mūsų liaudis, nustojusi tikėti mitiniais vaizdiniais, ima racionalistiškai aiškintis jų ir pačių mitologinių sakmių kilmę. Pavyzdžiui, pasekęs sakmę apie ožiuką, kuris, parvežtas į namus, pavirtęs kelmu, pasakotojas priduria: „Mūsų, Klišabalės, kaime jiems (ūkininkams Kasiulavičiams — *N. V.*) tas atsitikimas buvo. Žmonės pasakojo, kad toj vietoj vaidenasi, kas nors atsitinka. Kai jis buvo išgėręs, striksėjo koks paukštis, o kaip žinojo, kad vaidenasi, pagriebė kelmą ir atnešė. Dažniau-

siai taip ir būna, kad iš didelio nervų įtempimo akyse kas pasimato... Jie aiškino, kad iš tikrųjų atsinešė tą ožiuką. Vieni žmonės tikėjo, o kiti pasijuokė" (LTR 4113/89/). O po sakmės apie motiną, vis verkusią mirusio sūnaus, pasakė: „Seniau žmonės tikėjo, kad tikrai tas atsitikimas buvo. Žinoma, gal tik pasirodė, dar pagražino — ir išėjo atsitikimas (LTR 4113/106/). F. Šalkauskas suvokia didaktinę kai kurių mitologinių sakmių funkciją. Po minėtosios sakmės jis dar pridūrė: „Nuo senų senelių toks pasakojimas. Legenda kažkokia duota motinoms, katros raudoja vaikų, iš proto eina". F. Šalkauskas net yra linkęs manyti, jog visas mitologines sakmes sukūrė suaugę, norėdami sudrausminti vaikus: „Vaikai žiemą ilgai čiuožia ar su rogutėmis važinėjasi vakarais, tai tėvai paleidžia legendą vaikams, kad ten vaidenasi kokia pabaisa ar velnias. Tai, aš manau, iš to ir susikuria tos legendos, kad vaidenasi" (LTR 4113/117/).

Mitologinės sakmės sudaro beveik ketvirtadalį F. Šalkausko repertuaro. Daugiausia tai sakmės su tradiciniais, pastoviais siužetais. Jos pasektos išraiškingai, prisodrintos gyvenimiškų vaizdų, kurie visoje Lietuvoje paplitusius siužetus padaro betarpiškus, gyvus, tarsi nedideles tikro, o kartu ir tokio nepaprasto, viliojančio ir bauginančio gyvenimo atkarpėles. Imkim kad ir populiariausią sakmę „Ožiukas" (žmogus pakely randa ožiuką, kuris, parneštas į namus, virsta kelmu). F. Šalkausko pasektame variante keliu eina ne kažkoks bevardis žmogus, o Klišabalės kaimo ūkininkas Kasiulavičius; eina ne vienas, o su žmona. Abu, truputį išgėrę, grįžta iš svečių. Pamatęs ožiuką, Kasiulavičius nori jį nušauti, tačiau žmona gyvuliuką pagauna ir parsineša namo. Uždariusi atskirame kambariuke, nueina jam primelžti pieno. O atnešusi pamato, kad tai ne ožiukas, o baltas beržinis kelmas (LTR 4113/89/). Šios, atrodo, visai nereikš-

mingos, gyvenimiškos detalės negyvą siužeto schemą padaro tokią tikrovišką, jog norom nenorom imi manyti, jog iš tiesų taip buvo.

F. Šalkausko pasektose mitologinėse sakmėse kalbama apie žmogaus susidūrimą su populiariausiomis šios apylinkės mitinėmis būtybėmis — velniais ir numirėliais. Įdomi sakmė „Vėlių kelias" (LTR 4113/107/). Visoje Lietuvoje pasakojama, kad tam tikrose vietose kažkas kelia naktigonius, neleidžia jiems miegoti. Tačiau retai kada, kaip F. Šalkausko variante, nurodoma, kad toje vietoje esąs vėlių kelias. Analogiškose latvių sakmėse teigiama, kad tai esąs slogučio lietuvenio (latv. *lietuvēns*) kelias. Originaliai F. Šalkausko pasektoje sakmėje „Perkūnas ir velnias" aiškinama perkūno ir velnio nesantaikos priežastis: perkūnas todėl trankąs velnią, kad šis pasmaugęs jo krikštasūnį (LTR 4112/265/).

F. Šalkausko pasektos mitologinės sakmės yra epiškesnės, jaučiamas pasakotojo atsiribojimas nuo jose vaizduojamų įvykių. Tačiau jų patrauklumas, meninė vertė nuo to nė kiek nesumažėjo. Tai rodo, kad mitologinės sakmės, net nustojus tikėti jų tikroviškumu, gero pasakotojo lūpose gali išlaikyti savo ankstesnį žavesį ir prabilti į mus su nė kiek ne mažesniu įtaigumu, negu kitų tautosakos žanrų kūriniai.

Be padavimų ir mitologinių sakmių, F. Šalkauskas dar pasekė nemaža etiologinių sakmių, kurios sudaro apie ketvirtadalį jo repertuaro, ir keletą pasakojimų apie netikrus vaiduoklius.

Pasakotojas irgi netiki etiologinėse sakmėse vaizduojamų įvykių tikrumu ir seka jas, norėdamas klausytojams suteikti estetinį pasigėrėjimą. Šalia tradicinių ir kitose Lietuvos vietose jau užfiksuotų sakmių, aiškinančių, iš kur atsirado gandrai (LTR 4112/300/), gegutės (LTR 4112/301/), kodėl rugių varpos tokios trumpos

(LTR 4112/303/), kodėl perkūnas netrenkia į lazdyną (LTR 4112/312/), kodėl žmonės kalba įvairiom kalbom (LTR 4112/324/) ir kt., F. Šalkauskas pasekė ir visai negirdėtų, kitaip, negu įprasta, aiškinančių atskirų objektų ar jų ypatybių kilmę. Tai etiologinės sakmės apie kregždę (LTR 4112/302/), balandį (LTR 4112/291/), epušę (LTR 4112/323/). Daug F. Šalkausko repertuare humoristinių, obsceniškų sakmių, liaudiškai aiškinančių lytinių organų (LTR 4112/297/) ir lytinių santykių (LTR 4112 /293/) kilmę, kodėl žmonių vaikai ilgai nevaikšto (LTR 4112/296/), kodėl moterys vis plepa (LTR 4112/295/) ir kt. Šias sakmes F. Šalkauskas pasakoja tik vyrų draugijoje.

Su dideliu noru, netgi su entuziazmu F. Šalkauskas seka pasakojimus apie netikrus vaiduoklius — giltinėmis (LTR 4113/105/), vėlėmis (LTR 4113/104/) ar velniais (LTR 4112/288/) persirengusius žmones. Ir kodėl gi nepasišaipyti iš tamsių, prietaringų kaimynų?! Pasakojimų apie netikrus vaiduoklius dažnai esti tų pateikėjų repertuare, kurie netiki mitinių būtybių egzistavimu. Su kažkada tikėtu baugiu, antgamtiniu pasauliu visada atsisveikinama, pasišaipant tiek iš paties mitinio pasaulio, tiek iš tų, kurie į jį tikėjo arba dar tebetiki.

Tiek padavimus, tiek sakmes bei pasakojimus F. Šalkauskas seka santūriai, mažai gestikuliuoja. Tačiau pastebima skirtinga atskirų tautosakos žanrų vaidybinė interpretacija. Padavimus jis pasakoja susikaupęs, lyg bijodamas ką praleisti ar sumaišyti; klausytojui stengiasi tiksliai ir aiškiai, tarsi mokytojas mokiniui, perduoti visą turimą informaciją. Tuo tarpu mitologines ir etiologines sakmes seka daug laisviau, gudriai šypsodamasis, nevengdamas vieno kito ir platesnio mosto. O kai seka apie netikrus vaiduoklius, pasigirsta net ir ironiškos, piktdžiugiškos gaidelės.

Prašomas pasakoti, F. Šalkauskas niekada neatsisakinėja. Pasakoja jis ir kolūkiečiams, ir tarnautojams, ir užklystantiems turistams, ir tautosakininkams. Iš pašnekovo stengiasi ir pats ką nors sužinoti, ypač jei kalbama apie Kernavės praeitį. Malonu nuošalioje Lietuvos vietoje sutikti tokių smalsių žmonių, kurie ne tik iš kartos į kartą perduoda kūrybinį tėvų palikimą, bet ir patys aktyviai dalyvauja savo laikotarpio kultūriniame gyvenime. Šio pasakotojo repertuaro apžvalga leidžia mums pasekti vieną iš daugelio galimų lietuvių pasakojamosios tautosakos kitimo atvejų.

MONIKA LAZAUSKIENĖ

PASAKA — AUKLĖJIMO PRIEMONĖ

Straipsnio pagrindą sudaro medžiaga[1], pateikta 25 Kernavės apylinkių gyventojų, kurių amžiaus vidurkis 68 metai (seniausiam — 86, jauniausiam — 57 metai).

Renkant medžiagą, naudotasi anketomis. Domėtasi, kaip pasakos panaudojamos liaudies pedagogikoje, kokia jų vieta kitų auklėjimo priemonių tarpe ir kaip jos, turint aiškų pedagoginį tikslą, sekamos.

Pasakos, kaip labiausiai paplitusi žodinės liaudies kūrybos rūšis, kapitalizmo laikotarpiu (mūsų pasakotojų vaikystės metais) Kernavės apylinkėse buvo efektyvi auklėjimo priemonė. Taip jaunajai kartai buvo ugdomi pageidautini bruožai: paklusnumas, sumanumas, pagar-

[1] Pasakotojų prisiminimai yra Vilniaus Valstybinio pedagoginio instituto Liaudies pedagogikos rankraštyne (aplankas „Kernavės gyventojų prisiminimai", 1969.VIII.3—9).

ba vyresniesiems, draugiškumas, pasiaukojimas, optimizmas. Pasakos buvo panaudojamos protiniam, moraliniam ir estetiniam auklėjimui. Kai kuriose šeimose tų tradicijų išlikę ir šiandien, tačiau daug kas jau yra pastebimai pakitę. 62% medžiagos pateikėjų užaugę šeimose, kur vaikų buvo ne mažiau kaip keturi. 36% yra augę 8—12 vaikų šeimose. Tokiose gausiose šeimose, šalia auklėjimo darbu, kuris nors iš suaugusių būdavo suinteresuotas vaikų laisvalaikiu ir dažnai vaikus auklėdavo pasakom. Sekėjas, be abejo, turėdavo tam tikrą pasakotojo gabumą, kuriuo sudomindavo vaikus. Iš 25 pasakotojų trys teigė, kad daugiausia pasakų girdėję iš motinos, trys — iš senelio, keturi iš senelės, trylika iš tėvo ir du — iš kitų artimųjų ar pašaliečių. Penki pateikėjai turėję ne vieną, o du pasakotojus.

Grįžęs tėvas po sunkių dienos darbų sėsdavo pailsėti, o vaikai apspitę prašydavo pasakų. Motina tuo metu virdavo vakarienę. „Pasakodavo tol, kol sėsdavom valgyti. Pavalgydavom. Tada kartais dar vieną pasekdavo, o daugiausia nuvarydavo miegot, ir mes užmigdavom"[2]. Tai dažniausiai prisiminimuose nusakoma situacija.

Pas kaimynų vaikus pasakų pasiklausyti neidavę. Vienkiemiuose gyvendami, visas pasakas išgirsdavę tik savo šeimoje arba iš atvykusių.

Senelės ir seneliai pasakojo prisiminimus iš baudžiavos laikų: apie ponus, jų žiaurumą, paprastų žmonių protingumą.

Siekdami pažintinių tikslų bei įtaigumo, pasakotojai tradicinius pasakų siužetus dažnai pritaikydavo prie savo apylinkių istorijos. Pvz., plačiai žinomą pasaką „Apie kvailą poną ir jo berną" pasakotojas taip pradeda: „Seniai, panščiznos laikais, Kernavėje buvo toks

[2] Zosė Ciesiūnienė, 78 m., Pigonių k.

ponas, Poberecku vadinamas"[3]. Tai pasakoms, ypač buitinėms, suteikia daugiau tikroviškumo.

Tiek seneliai, tiek tėvai, sekdami pasakas vaikams, paryškindavo didaktinę pasakų pusę, stengėsi specialiai jas parinkti vaikams. Būdavo atvejų, kai paaugliai berniukai, anksti pradėję dirbti su suaugusiais, išgirsdavo įvairių pasakų bei pasakojimų, savo turiniu netinkamų jų amžiui. Jų atminty tos pasakos gerai išsilaikė, tačiau nei savo vaikams, nei anūkams jų nepasakodavo[4].

Nė vienas mūsų pateikėjas nemano, kad baisias pasakas tėvai ar seneliai būtų specialiai sekę vaikams. Tų baisių pasakų ar taip Kernavės krašte gausių sakmių vaikai prisiklausydavo iš pašalės, pusiau slapta. „Pas mus susirinkdavo kaimo senukai. Tai jie pakortuodavo, o kai nusibosdavo kortuoti, imdavo pasakoti atsitikimus visokius, istorijas. O mes, vaikai, klausomės, kur nors susigūžę kamputy."[5]

Baisiausios pasakos vaikystėje daugeliui pateikėjų buvusios tos, kuriose žmogėdros riję vaikus. Kiti baisūs pasakų veikėjai baisūs būdavę tik pasakojimo metu: „Kai baisią sako, tuom kartu žinai gi... O po to nebijodavom."[6] Kiti prisiminimų pateikėjai sakosi baimės nejausdavę pasakojimo metu todėl, kad pasakas sekdavę labai artimi žmonės, jie atitinkamai nuteikdavę, pasakodavę taip, kad baisūs nuotykiai tapdavę įdomūs. Neretai baimę sklaidydavo krikščioniškais moralais. „Apie velnius nesakydavo. Apie raganas šnekėdavo, bet mes neimdavom į galvą. Velnio nėra, yra kryžius. Reik pote-

---

[3] Romualdas Ališauskas, 64 m., Kunigiškių k.

[4] Pasakotojas Balys Plepa (70 m., Zaltarūnų k.), pasekęs tris pasakas iš šeimos (tėvų) santykių temos, pridūrė: „Šitų nepasakodavau vaikams".

[5] Feliksas Šalkauskas, 55 m., Klišabalės k. LTR 4113.

[6] Stefa Bagdonavičienė, 72 m., Pigonių k.

riaut tik. Dievas neprileis ing žmogų blogo."[7] — Apskritai baisumai pasakojimuose, peržengę sudominimo bei fantazijos žadinimo ribas ir peraugę į baiminimą, vertintini neigiamai.

Liaudies pedagogikoje daug tik netiesioginio gąsdinimo, grasinimo elementų, susijusių su senaisiais tikėjimais. Suaugusieji juos dažniausiai išreikšdavo patarlėmis, priežodžiais. Norint perspėti mažesnius vaikus, būdavo panaudojamos ir trumpos pasakėlės. Gąsdindavo vilku. Tą gąsdinimą pasakėlė sušvelnindavo, klausantįjį linksmai nuteikdavo.

„Ani sėdi ten jų daug. Sėdi maži apie seną vilką. Maži skundžias:

— Pilvą skauda, pilvą skauda.
O motina vilkienė sako:
— Nevalgyk, nevalgyk su vilnom"[8].

Pasakėlės, panaudotos atitinkamoje pedagoginėje situacijoje, prasmė pasidaro didaktinė — nepaklausius motinos, visokių bėdų gali nutikti. Pagaliau vaikui aiškus ir netiesioginis perspėjimas.

Įdomu pažiūrėti, kada pats pasakotojas nustojo klausytis pasakų: „Iki 15 metų pasakojo. Paskui ne pasakos rūpėjo — vakaruškos, dainos."[9] „Pasiūgėjom, atėjom į protą, tada nebijodavom, nei jos įdomios būdavo."[10] Dėmesio vertas pastarasis pasakymas: viena — jog bijojimas sudaro tarsi įdomumo pagrindą, antra, kad pasakymas „atėjom į protą", tur būt, reiškia, jog XIX a. pabaigoje ir XX a. pirmaisiais dešimtmečiais, pakilus bendram, ypač protiniam, išsilavinimui, estetinis auklėjimas kerniaviškių šeimose daugeliu atvejų atsilikdavo. Todėl pasakomis ir nustota žavėtis.

---

[7] Zosė Ciesiūnienė, Pigonių k.

[8] Apolonija Vrubliauskienė, 65 m., Čirkų k.

[9] Felicija Paškevičienė, 75 m., Pigonių k.

[10] Stefa Bagdonavičienė, Pigonių k.

Pasakų repertuaro tradiciškumas pabrėžiamas visų pasakotojų. Tą rodo jau ir pasakymas: „Jei mums melavo, tai ir jums meluoju."[11]

Mano girdėtų pasakotojų repertuarai vaikams negausūs — šešios septynios pasakos. Per dešimtį pasakų pasekė tik trys pasakotojos. Tradicinis repertuaras paprastai neplečiamas. Labiausiai paplitusios pasakos iš „Lapės kelionių" ciklo, „Apie bandelę", kuri dažnai yra įžanga į „Lapės keliones", „Apie vištytę ir gaidžiuką", „Apie pupą", „Apie katinėlį ir gaidelį".

Pasakotojų vaikystėje šalia gyvulinių pasakų plačiai gyvavo buitinės ir realistiniai pasakojimai iš baudžiavos laikų; iki šių dienų geriausiai išliko gyvulinės pasakos. Stebuklinių pasakų Kernavės apylinkėse dabar retai pasitaiko.

Vaikams sekamos pasakos pasižymi siužeto paprastumu, įdomiam pasakojimui tinkamu komponavimu. Kai kurios pasakėlės, tapusios kasdieninėmis, vaikų išmoktos atmintinai iki smulkmenų: seneliams pasakojant, anūkai juos vis papildo, pataiso. Tai rodo, kad pasakos ir šiandien naudojamos auklėjimui. Labai patraukia vaikus veikėjų sugyvenimas nors ir pačiomis paprasčiausiomis priemonėmis. Pvz.:

Vėžys važiavo pas varlę į piršlius. Ežeras didelis, o vėžys mažas, tai jis ilgai važiavo: čiupu čiupu, čiuch čiuch, čiupu čiupu, čiuch čiuch. Kol jis atkeliavo, tai ir varlė ištekėjo[12].

Imituotas vėžio važiavimas ir sudaro pasakėlės žavesį ir patrauklumą.

Antropomorfizmas leidžia pasakotojų fantazijai sukurti daug įsimenančių buitinių detalių. Toji fantazija

[11] Zosė Ciesiūnienė, Pigonių k.

[12] Apolonija Vrubliauskienė, Čirkų k.

pasakas padaro labai patrauklias. Jos ir nuolat kartojamos vaikams nenusibosta. Ir patys pasakotojai patiria kūrybinį malonumą. „Užlipsiu ant pečiaus, jie (anūkai — *M. L.*) man ramybės neduoda. Kai pasakoju, tai jau tyli, anei šap. Ir man labai ramu"[13].

Sekdama pasakas, F. Paškevičienė nuostabiai moduliuoja balsą. Be judesių, vien veido išraiška ir balsu pasakotoja emocionaliai nuteikia klausytojus. Pasakodama apie nenugalimą pono tarną, kaip jį žiemą siunčia arti lauko, ji pati sielojasi su juo, įtaigiau paveikdama klausytoją, kad tas dar labiau pamiltų teigiamą pasakos veikėją („Žemele, žemele, kaipgi aš tave suarsiu?"). Stengiasi atkurti dialogus. Moralo ar didaktinės prasmės gale neaiškina — jai atrodo, kad anūkai iš pasakos turi viską suprasti.

F. Paškevičienės posakis „Loc by prisimenu, loc by ne" pasakojimo pradžioje jau užmezga gyvą pokalbį su klausytojais vaikais: šie ją tikina, kad prisimenanti, stengiasi priminti ir t. t.

Daugiau vaidybinių elementų naudoja giedros nuotaikos pilna pasakotoja Apolonija Vrubliauskienė, visas pasakas išmokusi iš senelės. Savo mažam dvejų metų anūkui iš viso gausaus repertuaro pasakoja tik dvi: „Žuvėdra ir dudutis" ir „Varna ir vėžys". Vyresniems anūkams (5 ir 7 metų) seka iš eilės visas pasakas apie ponus ir tarnus, apie skriaudžiamus našlaičius, apie gyvulėlius. Daugelį pasakų epizodų pasakotoja suvaidina. Pvz., pasakose apie poną, kuris po dešimties metų norėjo atsiimti skolą už dešimt virtų kiaušinių, yra epizodas, kaip vargšas, norėdamas atskleisti pono suktumą, ketina virtus žirnius sėti. Šį epizodą A. Vrubliauskienė

[13] Felicija Paškevičienė, Pigonių k.

papasakojo meistriškai: pūsdama ir kratydama rankas, lyg jai pačiai būtų karšta neštis tuos žirnius į sutartą su ponu vietą. Ir per langą žvelgia, ar jau jis ateina. Pastebėjau, kad pasakotoja griebias vaidybos tik kai epizodas liečia teigiamą pasakos veikėją. Jai svarbu visomis galimomis priemonėmis išryškinti teigiamojo gudrumą, jo dvasinį grožį. Atrodo, pasakotojai norisi, kad į pasakos atkūrimą įsijungtų ir klausytojai.

Kai A. Vrubliauskienei nusibosta pasakoti ar laiko neturi, tada pradeda pasaką be galo:

Ėjo voras per sieną su raudonu žiponu. Ar tai voras, ar tai ne?
— Voras!
— Tu sakai voras, ir aš sakau voras. Ėjo voras per sieną... ir t. t.

Kitaip pasakas perteikia Zosė Ciesiūnienė. Ji akcentuoja neigiamus pasakų herojų poelgius ir gale pamoko: „Jūs taip nedarykit". Sekdama apie bandelę, į siužetą įpina anūkėlį, kuris neklausė bobutės ir tą bandelę pastūmėjo nuo prieždos, subartas dar neklausė ir pastūmėjo ant slenksčio. Baigus pasakoti bandelės nuotykius, sekėja lyg ir apibendrina, dėl ko bandelei teko tiek iškentėti: „Jis (anūkėlis — *M. L.*) buvo negeras, pats paėmė nesiklausęs, o bobutė vis sakė pilniavot."

Dabar tėvai vaikams pasakų retai paseka. Vis seneliams tenka užimti anūkus laisvalaikiu ar pasitaikius kokiai nors pedagoginei situacijai, įspėti ar pamokyti, patarti į pasakas įausta liaudies išmintimi.

Gerėjant kultūriniam kernaviškių gyvenimui, įvairėjant jo formoms, pasakų sekimo reikšmė liaudies pedagogikoje palaipsniui siaurėja. Vaikai anksti išmoksta skaityti, klauso pasakų per radiją, žiūri televizijos spektaklių. Tačiau mažyliams gyvas mielos senelės ar senelio pasakojimas įspūdingas, įtaigus, o kai kuriais atžvilgiais ir nepakeičiamas.

JONAS TRINKŪNAS

SENIEJI TIKĖJIMAI

Kernavės žemė dar ir šiandien dvelkia gilia senove. Greta piliakalnių, senų ąžuolynų, pilkapių, ypatingų akmenų gyvuoja nemaža senoviškos pasaulėžiūros liekanų. Iš ekspedicijoje užrašytos medžiagos[1] galima susidaryti tokį kernaviškių senųjų tikėjimų vaizdą.

Mitinės būtybės. Velnias, kaip ir kitose Lietuvos vietose, taip ir čia, yra populiariausias liaudies sakmių ir tikėjimų veikėjas. Jis mėgsta apgauti žmogų, mainydamas su juo daiktus, ypač arklius. Namuose toks arklys pavirsta beržo šaka. Velnias baisiąją naktį neša žydą. Žmogus išsigandęs persižegnoja — žydas nukrinta žemėn.

Pasakojama apie vaiduoklius, kurie dažniausiai pasirodo tam tikrose vietose. Prie pirtelės rodosi moteris, raišas zuikis ir pan. Dažnai sakmėse figūruoja „didelė balta boba".

Žmogui pasitaiko paklaidžioti, ypač jeigu jis dar išgėręs. Su tuo vėl susiję daugybė sakmių. Žmogų *vedžioja* prie raistų, liūnų. Tokios vietos — Klišabalė, Pragarinė. Prie Praustuvės upelio arklį iškinko, prie piliakalnių — klaidina.

Manoma, kad vaidenasi dar ir ten, kur žmogus nusižudė ar buvo nužudytas. Yra vietų, kur nuolat vaidena-

[1] Kraštotyrininkų ekspedicijoje tikėjimus rinko Vacys Bagdonavičius, Virginija Beižytė, Birutė Burauskaitė, Edmundas Mickūnas, Nijolė Paulaitytė, Jonas Trinkūnas, Alfredas Vėževičius. Straipsnyje panaudoti tikėjimai ir sakmės perduoti LTR (rinkinių numeriai: 4112, 4113, 4118).

si — tai kryžkelės, kapai, seni dvarai, griovіai, tiltai ir pan.

Kas tie vaiduokliai esti? Žmonės juos paprastai laiko pasivertėliais — velniais. Žmogus randa ant kelio avelę, parsiveža namo. Žiūri — ogi kelmą parsitempęs. Velniai rodosi pasivertę juodais šunimis, ožiais, katėmis ir t. t. Kartais velnias pasirodo pažįstamu žmogumi. Pavyzdžiui, grįžtantį namo įsigėrusį vyrą vis plūsta lydinti žmona. O paskui paaiškėja, kad ji miegojusi namie. Prie Praustuvės upelio vyras mušasi su savo kaimynu, kuriuo buvo pasivertęs velnias. Besimušantis vis į medį pataiko.

Pasakotojai dažnai patys paaiškina, kad vaidenasi dažniausiai girtam žmogui, arba tas vaiduoklis pasirodo esąs besiganantis arklys. Tačiau dalis žmonių vaiduokliais tiki.

Mėgstamos sakmės apie velnių pasilinksminimus. Žmogus, dažnai muzikantas, patenka į vakarėlį, kuris, užgiedojus gaidžiams, pasirodo esąs *velnių veseilė*. Panašiai patenkama ir į pasikorėlės vestuves.

Iš naktigonės prisiminimų populiarios sakmės apie dvasių ir velnių takus. Jei ant jų žmogui pasitaikydavę užmigti, kažkas jį stumdavęs šalin, o per sapną girdėdavęs sakant: „Kelkis, čia mano vieta" arba: „Negulk ant kelio, kur visi vaikšto".

Paplitusios sakmės apie velnio apsėstus žmones. „Velnio apsėstu" žmogus galįs pasidaryti nusigandęs; taip atsitikti galį net ir gyvuliui, pavyzdžiui, arkliui. Bet gali ir burtininkas užkeikti — *įvaryti velnią;* arba žmogus „jau tokį kraują turėjo", kad prie jo velnias pristojo. Gydymas — tai *velnio varymas,* kurį atlieka užkalbėtojas arba kunigas. Tokie pasakojimai, matyt, labai susiję su viduramžiškomis bažnytinėmis „velnio varymo" tradicijomis.

Įvairių yra tikėjimų apie numirėlius. Vieni numirėliai keliasi iš kapo ir marina žmones, kiti vaidenasi. Veiksminga priemonė — iškasti numirėlį, nukirsti jam galvą ir padėti tarp kojų.

Daug pasakojama apie gyvųjų santykius su mirusiaisiais. Likusį vieną našlaitį prižiūri mirusi motina.

Ypatinga Vėlinių diena. Tuomet motina eina bažnyčion žiūrėti mirusios dukters vėlės. Motina verkia mirusio sūnaus, mato jį per Vėlines, o jis sapne jai sako, jog nuo jos ašarų esąs šlapias. Kartais numirėlį esą galima prisišaukti; tai padariusi mergina, labai gedinti mirusio sužadėtinio. Prisišaukti galima ir su ypatinga knyga.

Seniau iš Kernavės buvo matoma sena medinė koplyčia, apie kurią eidavusios vėlių procesijos tuo pat metu, kai apie bažnyčią eidavę gyvieji.

Mūsų laikų liaudies tikėjimams būdinga, kad vietoj senųjų mitinių būtybių neretai atsiranda velnio įvaizdis. Šis procesas prasidėjo, įvedus krikščionybę, kai ji kovojo su senosios religijos liekanomis. Tačiau dar nemaža tikėjimų bei sakmių yra išlikusių ir apie kitas mitines būtybes.

Giltinė pasirodo juodos moters pavidalu. Kaimyninėse Dūkštų apylinkėse (Vilniaus raj.) pavyko daugiau užrašyti sakmių apie Mirtį.

Retas yra pasakojimas apie vandens dvasią. Gal būt, taip galima pavadinti baisią nuogą būtybę „kaip žmogų", išlindusią iš Neries ir norėjusią įtraukti žmogų vandenin. Su vandeniu susijęs dar pasakojimas apie „didelę baltą bobą", kuri ėjo į Nerį ir kalbėjo: „einu trečio šliūbo imti".

Palyginus su kitais Lietuvos rajonais, Kernavėje yra gana paplitusios sakmės apie aitvarus. Aitvarai čia vadinami keliais vardais. Be aitvaro, sakoma, dar *da-*

mavykas ir *kaukas*. Pats aitvaro vaizdinys jau gerokai sumišęs. Dažnai jis sutapatinamas su velniu pagal funkcijas: aitvaras *vedžioja*, jam „parduoda sielą", „apsirengęs velnio drabužiais po Riešės tiltu žmones gaudo", vaidenasi ir t. t. Dažnai jis įsivaizduojamas panašus į velnią — ponaitį, beriantį šeimininkui grūdus. Panašus ponaitis jodo tvarte arklius. Tačiau kartais aitvaras dar išlaiko savo senąsias funkcijas ir išvaizdą — jis panašus į „raudoną šluotą" ar „ugnies kamuolį", neša turtą.

Žymiai daugiau apnykęs tikėjimas laumėmis. Užklausti žmonės dažniausiai atsako: „Apie laumes nežinau". Pasakojama tik tiek, kad „saulei nusileidus, maudosi raganos", be to, „raganų raiste vėlai kažkas velėja". Čia kalbama tik apie raganas, žodis „laumė" nevartojamas.

Nepaprasti žmonės. Kernavės apylinkėse dar labai gyvi tikėjimai užkalbėtojais, burtininkais, raganomis. Raganos dažniausiai atima pieną — tai mėgstamiausia sakmė. Kartais net nurodomos moterų raganų pavardės. Ypač dažnai jos pieną atimančios Joninių rytą. Tam naudojami pikti burtai: po rasą tąsomi pavalkai, apinasriai, maršk os, rankšluosčiai. Raganos užsideda pavalkus ir voliojasi po pievą. Jos kenkia javams, surišdamos rugius į mazgą. Jų užleistos rupūžės čiulpia iš karvių pieną, o jei rupūžę užmuši, ragana nukenčia ir ateina ko pasiskolinti. Nieko skolinti jai negalima. Būna, kad mirdama tokia ragana rėkia karvės balsu.

Kaip kovoti su raganomis, žino burtininkai.

Šiuos tikėjimus, be abejo, palaikė dar ir tai, kad karvės sunegalavimas buvo didelė valstiečio nelaimė.

Užsiminus apie Jonines, reikia pabrėžti, kad šiame krašte nemažai pasakojama apie nepaprastus trumpiausios metų nakties įvykius. Įdomi sakmė apie tai, kodėl

pusę šios nakties mėnulis šviečia, pusę nešviečia. Tai — „velnio naktis".

Apie burtininkus pasakojama daugiau, negu apie raganas. Tai tam tikras Kernavės apylinkių tikėjimų savitumas. Burtininkų galiomis ir sugebėjimais neretai ir dabar tikima. Kai kurie yra gana garsūs, žinomos jų pavardės ir gyvenamoji vieta. Pavyzdžiui, dažnai minimas burtininkas Zujus, gyvenantis už Ukmergės. Priešingai negu raganoms, burtininkai dažniausiai geri, jie gydą žmones užkalbinėjimais ir kitais būdais. Bet tai ne paprasti užkalbėtojai, jie turį ypatingų galių. Eini prašyti, kad užkalbėtų, o jis pirmas pasitinka ir sako: „Viską žinau, gali eiti namo". Jie galį skaityti žmonių mintis, numatą ligos eigą, galį užkalbėti medį, ir jo niekas nenukirs, daug ką galį nulemti vien savo noru. Burtininkai mėgstą parodyti savo galią. Pavyzdžiui, vien savo žvilgsniu sutrupiną stiklinę, važiuojantiems vestuvininkams per atstumą iškinką arklius, numaustą ratus ir t. t. Tačiau burtininkai nėra visi lygūs, būna galingesnių ir menkesnių. Tipiška sakmė apie balto sūrio pavertimą juodu. Galingesnis burtininkas duoda antausių mokančiam tik pirmą burto dalį ir pats vėl atverčia sūrį baltu. Panašus pasakojimas, kaip vienas burtininkas užleido gyvates ant kito burtininko, kuris pasirodė esąs galingesnis, suvarė gyvates puodynėn, o atėjusiam atsiprašyti burtininkui skėlęs antausių.

Tačiau kartais į burtininkus žiūrima ir neigiamai. Pavyzdžiui, sakoma: „kortų mėgėjų, netikėlių dūšios vaikšto po mirties". Namuose burtininkų, kurie naudojosi *juodąja* burtų *knyga,* po jų mirties baldosi, vaidenasi. Čia, matyt, jau įsipina bažnyčios skleidžiamos pažiūros į tokius liaudies gydytojus — burtininkus.

Kernavės apylinkėms dar būdingas tikėjimas juodosios knygos egzistavimu. Užrašyta penkiolika sakmių

apie ją. Dažnai minimas Sutkiškių ponas Krukauskas, turėjęs juodąją knygą (juodi lapai, baltos raidės). Jis su ja sušaukdavęs velnius ir duodavęs jiems darbo. „Kas turėjo juodąją knygą, viską žinojo." Šią knygą turėję ir paprasti žmonės, net minimos pavardės, kaimų, kur jie gyveno, vardai. Tikima, kad tai svarbi burtininko priemonė. Tačiau šios knygos turėtojų laukią pavojai. Būna, kad nesugebama velniams duoti darbo, nemokama jų išvaryti, tuomet baigiasi blogai. Paprastai tvarką padaro kunigas, kuris atima ir sudegina pačią knygą. Tikėjimas juodąja knyga — viduramžių palikimas, tai bažnyčios kovos su eretikais ir burtininkais atgarsis. Pasakojimų apie juodąsias knygas gausumas yra specifiškas Kernavės apylinkių tikėjimų reiškinys.

Ypatinga burtininkų galia — u ž k e i k i m a i. Burtininkai, ypač vengrai prekiautojai, galį paversti vestuvininkus ir kitus žmones vilkais, akmenimis. Tačiau vilkolakio, vilku paversto žmogaus, vardas neminimas. Užkeikti galįs ir neburtininkas. Pavyzdžiui, viena motina keikusi dukterį, susimylėjusią su neturtingu bernu. Tada atsivėręs ežeras — Mergežeris, o jaunieji pavirtę lelijomis.

Ypač daug sakmių yra apie užkeiktus pinigus, degantį auksą. Pasakojama apie paslėptus Paparčių vienuolyno turtus. Daug sakmių apie degantį auksą. Ugnelės dažniausiai rodosi ypatingose vietose, pavyzdžiui, ant piliakalnių, kurių tyrinėtose apylinkėse daug. Pinigai rodosi ne tik ugnelėmis. Tai išlekia šuva su raudona gerkle, kitur ožiukas iš pakrosnio. Esą įvairių būdų pasiimti užkeiktus pinigus. Reikią žinoti užkeikimą ir kitus burtus. Apie paslėptą turtą kartais kažkas praneša sapne. Bet nemokantis paimti tų turtų žiauriai nukenčia.

Lobių apylinkėse iš tikrųjų buvo rasta. Praeityje pasitaikė daug atvejų, kai žmonės slėpdavo savo turtą.

Norėdami, kad jis būtų dar saugesnis, jį užburdavę, užkeikdavę. Pasakojimų apie tai pasiekė ir mūsų dienas.

Savotišką liaudies gydytojų kategoriją sudaro paprasti užkalbėtojai. Nors daugelis jų gydymų būdų panašūs į burtininkų, bet burtininkais jų niekas nevadina. Užkalbėtojų yra beveik kiekviename kaime. Jų sugebėjimais gydyti tikima, ir tai, gal būt, padeda užkalbėjimui būti primityviu psichoterapijos būdu, kartais duodančiu teigiamų rezultatų. Yra visa sistema užkalbėjimo taisyklių, jo saugojimo ir perdavimo būdų. Daugiausia užkalbama psichinės kilmės (išgąsčio ar kokio sukrėtimo) susirgimai. Užkalbama ir per atstumą. Dažnai tie užkalbėjimai yra visaip kraipomos krikščioniškos maldos, vadinasi, nesenas daiktas. Užrašytas labai įdomus pasakojimas, išreiškiantis senųjų užkalbėtojų ideologiją. Vienas senelis per išpažintį kunigui Čiobiškyje pasakęs, jog užkalbinėja. Kunigas jam nedavęs išrišimo. Tuomet senelis nuėjęs į Vilnių pas „vyriausią kunigą" ir viską papasakojęs. „Vyriausias kunigas" jam paaiškinęs, kad per išpažintį to sakyti nereikią. „Čia yra palikimas. Nereikia paslapties išduoti, nes tai palikta kaip paslaptis."

Užrašyti keli pasakojimai apie blogų akių žmones. Nuo tokių žmonių žvilgsnio kiti žmonės galį susirgti, o gyvuliai net ir padvėsti. Šis prietaras, atrodo, gyvesnis Dūkštų apylinkėje, nes ten užrašyta žymiai daugiau ir sakmių.

Tikėjimai paslaptingais ženklais. Senos mitinės pasaulėžiūros žmogui žodis arba vardas turėjo ypatingą galią. Tokių pažiūrų rasta tik užuominos. Prisimenama, jog būdavo siekiama ar įsipareigojama žodžiu. „Anksčiau žodis buvo brangesnis už viską." Kernavėje užrašyta sakmė (tiesa, jau subažnytinta) apie kunigą, kuris

sutikęs ant piliakalnio užkeiktą karalaitę. Išsigandęs jis ištaręs: „Marija švenčiausia!" Vaiduoklė padėkojusi ir pradingusi. Kunigas netyčia atspėjęs karalaitės vardą ir šitaip ją atkeikęs.

Nemaža tikėjimų yra susijusių su tam tikros prasmės suteikimu įvairiems reiškiniams. Tai ženklai. Atsiranda nauja žvaigždė — gimsta žmogus, žvaigždė užgęsta — žmogus miršta. Baltas karvelis ar varnas beldžia į langą — pranašauja mirtį. Tačiau tokių tikėjimų įvairiais ženklais Kernavės krašte pavyko užrašyti daug mažiau, negu Dūkštose. Įvairiai Kernavėje aiškinami Mėnulyje matomi pavidalai. Tai Kainas už bausmę nešioja užmuštą Abelį ant pečių, arba ten — ponas Tvardauskis, patekęs taip pat už bausmę, arba tai — pamotės prakeikta našlaitė su naščiais.

Dirbti šventą dieną seniau buvo nuodėmė. Yra sakmių apie gąsdinamus ar baudžiamus žmones, dirbusius sekmadienį. Pavyzdžiui, žmogus per Velykas išėjęs žvejoti. Kai pradėjusios į tinklą plūsti žuvys, žmogus išsigandęs, metęs viską. Paskui pasirodė, jog tai — lapai. Prie šventadienį dirbančio žmogaus galįs pristoti velnias; uogaujančias merginas kažkas apmėtęs samanomis, kelmais; kartais staiga net pradedančios malti girnos pačios. Tai vis perspėjimo ženklai.

Sapnai taip pat turi nemažą reikšmę tikėjimų sistemoje. Daugelis sapnų aiškinama kaip ženklai. Pavyzdžiui, susapnavus rankšluostį, linus ar audinį, prisieis kur nors keliauti. Dažnai pasakojama, kaip sapne nurodoma, kur paslėpti turtai. Norint juos atkasti, reikia tiksliai atlikti tam tikrus veiksmus. Pavyzdžiui, Budelių kalne kunigas jau buvo bepaimąs lobį: laikęs mišias, kaip sapne buvo liepta, bet pritrūkęs gaubtuko žvakėms gesinti — ir lobis nugrimzdęs atgal į kalną. Sapnui di-

delė reikšmė skiriama ir per Kūčių burtus. Kiek pabūrus, sapne galima pamatyti jaunikį.

Gana gyvi ateities pranašavimai, oro spėjimai. Juose susipynęs tikras gamtos pažinimas su magija. Lietų pranašauja štai tokie ženklai: sapnuojami mirę artimieji, iš vakaro gaidžiai gieda, ausys niežti, katė voliojasi ir t. t.

Žemės ūkio darbai turi tikslų pasiskirstymą pagal laiką ir kitas sąlygas: *jauname mėnulyje* neskersti kiaulių, nesodinti bulvių, bet sėti miežius. Bulves reikia sodinti, kai būna kupstuoti debesys. Linus sėjant, netgi reikia nusimauti kelnes, arklius varyti risčia.

Tikėjimai, susiję su gamtos objektais ir gyvūnija. Kernavės apylinkėse daug ypatingų akmenų. Priešais Kernavę, kitoje Neries pusėje, guli garsus Mitkiškių akmuo su žmogaus pėda. Kai kurie žmonės iki šiol tiki jo stebuklinga, ypač gydomąja galia. Žmonės dar neseniai nešdavę aukų ant to akmens (linų, audinių ir kt.). Apie šį objektą užrašyta keletas įdomių pasakojimų, kurių tikslas — apsaugoti akmenį nuo mėginančių jį naikinti. Panašių akmenų apylinkėse yra ir daugiau, tai — Gelvonų akmuo su pėda, Kazokiškių, Kmitų akmenys. Prie Ilgojaus kaimo Musės upelyje yra akmuo su šuns pėda ir ženklais. Ypatingų akmenų yra ir Dūkštų apylinkėse, bet tai daugiausia esą užkeikti žmonės, vestuvės, arklys.

Yra ir kitokių savotiškų akmenų. Akmuo už Neries (į Vievio pusę) dengiąs aukso rūsį. Iš po Dembuvkos akmens naktį vis išeinanti mergina. Pasakoja, kad yra akmuo, po kuriuo esama gyvybės vandens.

Pasitaiko sakmių, aiškinančių, kodėl akmenys neauga. Anksčiau jie augę, bet Marija, į juos nusimušusi koją, uždraudė augti.

Ugnies ir vandens gerbimas — elementarus dalykas. Sakoma: „Ugnį gesinam kaip tėvai. Tai pripratimas". Svarbiausia — neteršti nei ugnies, nei vandens. Užrašyta sakmė apie dviejų ugnelių pokalbį. Viena skundusis, kad šeimininkas ją blogai prižiūrįs. Ji žadanti sudeginti jo namus. Taip ir padariusi, išlikusios tik gerojo šeimininko paskolintos akėčios. Įdomus paprotys — Velykų maisto likutį mesti ugnin.

Apie gyvates daugiausia žino užkalbėtojai, nes dažnai prisieina užkalbinėti jų įgeltus žmones ar gyvulius. Vieno pasakotojo teigimu, gyvačių esą 27 rūšys, nuo jų įkandimo gelbstį Biblijos perskyrimai. Daugelio skiriamos dvi trys gyvačių rūšys. Pirmiausia — tai raudonosios, kurios išlenda iš žemės kartą per septynerius metus ir mirtinai įkanda; nuo jų nėra užkalbėjimo. Kitos gyvatės — pilkosios, arba geležinės. Sakoma: „Kaip geležinė gyvatė", t. y. gyvybinga. Vaistams tinka tik pilkoji gyvatė. Viename pasakojime žaltys saugo užkeiktą turtą. „Kas jį paims, bus susuktas kaip žaltys."

Teigiama, jog negalima žudyti katino — nesiseks ūkininkauti. Panašus tikėjimas užrašytas ir Dūkštų apylinkėse.

Užfiksuota ir etiologinių sakmių apie gyvulių, paukščių, augalų kilmę. Gegute esanti paversta sesuo, labai raudojusi žuvusio brolio. Balandžio snapas raudonas todėl, kad jis nešęs žmonėms ugnį. Arklį pradėjęs daryti velnias, bet dievas pridėjęs karčius ir uodegą ir pasisavinęs kūrinį. Pasakotojas komentuoja: „Velnias galvą turi, bet gudrumo ne". Sakoma, kad velnias ir degtinę išradęs, ir nugirdęs angelus. Perkūnas todėl netrenkia į lazdyną, kad po juo slėpėsi Marija su Kristum.

Pavyko užrašyti ir keletą įdomių pasakymų, kuriuose žymūs gamtos reiškinių sužmoginimo momentai. Apie saulę sakoma: „Kai saulė kasas išleidžia, bus lie-

taus." Dūkštų apylinkėse sakoma, jog Joninių rytą saulė šokanti. Piemenys dainuoja:

Saule, saule, eik už miško,
Tavo vaikučiai verkia
Ir maži šokinėja...

Vienas pateikėjas pasakoja matęs naktį tris ugneles. Toje ugnyje sėdėjusi boba balta skara su ilgais kampais. Tai jis matęs Latvijoje. Janionių kaime vienas žmogus sakė, jog negalima šiukšlių mesti ugnin — jai akeles užkrėstum.

Užrašyti net šeši sakmės apie perkūną ir velnią variantai. Bėdos verčiamas, žmogus „pasirašo velniui", paskui žmogus turi velnią kviesti į vestuves. Nenorėdamas, kad velnias eitų, žmogus sako, jog svečiai bus krikščionių šventieji. Velnias nesibaido, net giria, kad tai geri žmonės. Bet kai sužino, jog piršliu būsiąs Perkūnas, dalyvauti vestuvėse griežtai atsisako. Perkūnas — piršlys, muzikantas, krikštatėvis. Toks senos sakmės aktyvus gyvavimas yra įdomus Kernavės krašto tautosakos požymis. Dūkštų apylinkėje panašių sakmių neužrašyta.

Įprasta, kad Perkūnas persekioja velnią, o štai Kernavėje užrašyta sakmė, paaiškinanti, kodėl taip yra. Pasirodo, kad velnias užsmaugė vaiką, kurio krikštatėviu buvęs Perkūnas.

Užuominos apie senąsias šventyklas. Kernavės apylinkėse užrašytuose pasakojimuose yra nemaža užuominų apie senąjį lietuvių tikėjimą. Medinė koplyčia kai kurių žmonių laikoma „pagonių koplyčia", joje prieš karą kabojęs šventas paveikslas, kurio antroje pusėje buvęs Perkūno atvaizdas. Plačiai po Kernavės apylinkes paplitęs pasakojimas apie paslėptą „auksinį dievaitį" arba „auksinį Perkūno sabą". Kalbama, kad jis pa-

slėptas nuo krikščionių Ardiškyje, vėl — Karmazinuose, Paneriuose. Tačiau daugiau kalbama, kad auksinis dievaitis paslėptas kuriame nors iš Kernavės piliakalnių. Stabo ne kartą ieškota. Daug kas, ištroškęs aukso, kasinėjo piliakalnius.

Apie senovės lietuvių „pagonių" šventyklas taip pat mėgstama pasakoti. Neries slėnio pakrantės priaugusios ąžuolų, ten daug piliakalnių, pilkapių, žvalgakalnių. Žmonės randa tose vietose senovinių daiktų, pinigų, papuošalų. Manoma, kad „pagonių bažnyčios" buvusios ant piliakalnių ir kalnų. Kai kuriais atvejais ten galėjo stovėti kalvinų bažnyčios, seniai jau sunykusios. Bet pasakojimai gali remtis ir senesnių laikų prisiminimais.

Prie Čiobiškio Janionių kaime yra Pikuolio kalnas, ant kurio stovėjusi „Pikuolio bažnyčia". Apie jį pasakojama daug dalykų, kurie būdingi piliakalnių tautosakai. Kitų nuomone, ten kadaise stovėjusi arijonų koplyčia. Apie „koplyčios kalnus" ir jų legendas rašė jau K. Tiškevičius[2], L. Kondratovičius[3].

* * *

Apibendrinant galima teigti, jog Kernavės apylinkių tikėjimams ir sakmėms būdingi kitų Lietuvos vietovių panašios tautosakos bruožai. Tačiau tiriamas kraštas turi ir savo ypatybių. Kadangi čia gausu istorinių objektų, jie palaiko ir atitinkamų sakmių gyvavimą. Daug sakmių apie ypatingus akmenis, užrašyta įdomių užuominų apie senąjį lietuvių tikėjimą. Savotiškai gajos sakmės apie Perkūną ir velnią. Krenta į akis gyvas tikėjimas burtininkais ir juodąja knyga.

---

[2] K. Tyszkiewicz, Wilja i jej brzegi, Drezno, 1871, p. 226, 227.

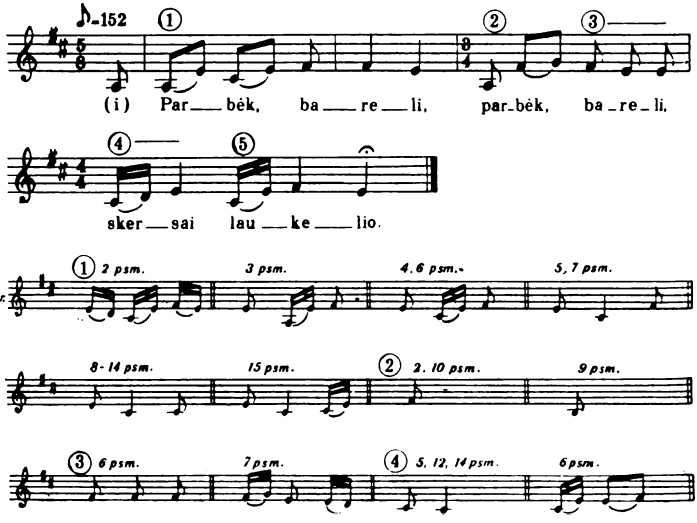
[3] W. Syrokomla, Wycieczki po Litwie, t. II, Wilno, 1860, p. 122.

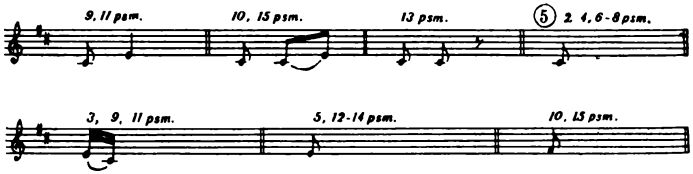

TAUTOSAKOS KŪRINIAI

DAINOS

1. PARBĖK, BARELI

(i) Parbėk, bareli, (2)
Skersai laukelio.

(i) Kad neparbėgsi, (2)
Aš pavarysiu.

Aš pavarysiu (2)
Skersai laukelio.

(i) Gale laukelio (2)
Raitelių pulkas.

Iš tų raitelių (2)
Vienas mūdriausias.

(i) Vienas mūdriausias (2)
Žirgą balnoja.

Žirgą balnoja, (2)
In mergelę joja.

— (i) Mergele mano, (2)
Ar būsi mano?

— Būti aš būčia, (2)
Ale negreitai.

(i) Tavo laukeliai (2)
Labai kalnuoti.

(i) Tavo rugeliai (2)
Labai dirsiuoti.
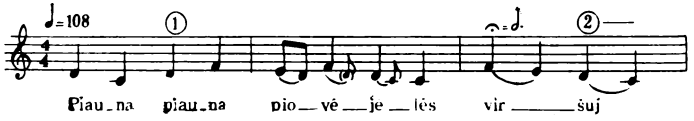
— (i) Aš paprašysiu (2)
Lygių lygelių,
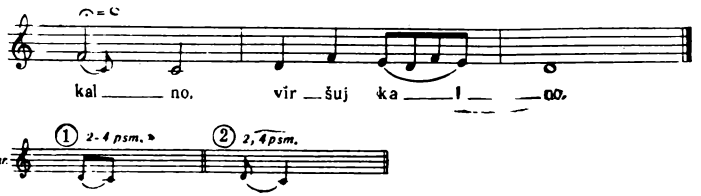
(i) Kad sulygintų (2)
Aukštus kalnelius.

(i) Aš paprašysiu (2)
Juodų varnelių,

(i) Kad jos išrinktų (2)
Iš rugių dirselę.

2. PIAUNA PIAUNA PIOVĖJĖLĖS
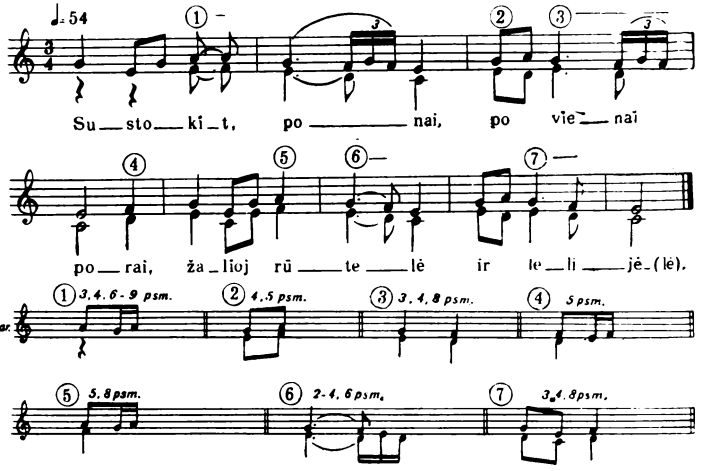

Piauna piauna piovėjėlės
Viršuj kalno. (2)

Atvažiuoja bajorėlis
Iš po kalno. (2)

— Padėk dieve, piovėjėle,
Viršuj kalno. (2)

— O tai dėkui, bajorėli,
Iš po kalno. (2)

3. SUSTOKIT, PONAI

Sustokit, ponai,
Po viena pora,
Žalioj rūtelė
Ir lelijėlė.

Klausykit, ponai,
Ką aš kalbėsiu,
Žalioj rūtelė
Ir lelijėlė.

Oi, žada žada
Mane tėvelis,
Žalioj rūtelė
Ir lelijėlė,

Mane tėvelis
Toli nuduoti,
Žalioj rūtelė
Ir lelijėlė,

Toli nuduoti,
Pasogą duoti,
Žalioj rūtelė
Ir lelijėlė.
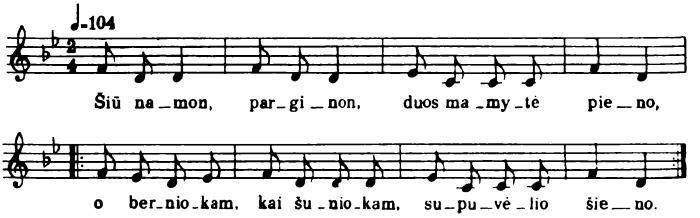
Pasogą duoti
Šimtą karvelių,
Žalioj rūtelė
Ir lelijėlė.

Šimtą karvelių
Ir melžėjėlę,
Žalioj rūtelė
Ir lelijėlė.

Ir melžėjėlę,
Mano seselę,
Žalioj rūtelė
Ir lelijėlė,

Mano seselę
Pačią jauniausią,
Žalioj rūtelė
Ir lelijėlė.

4. ŠIŪ NAMON, PARGINON

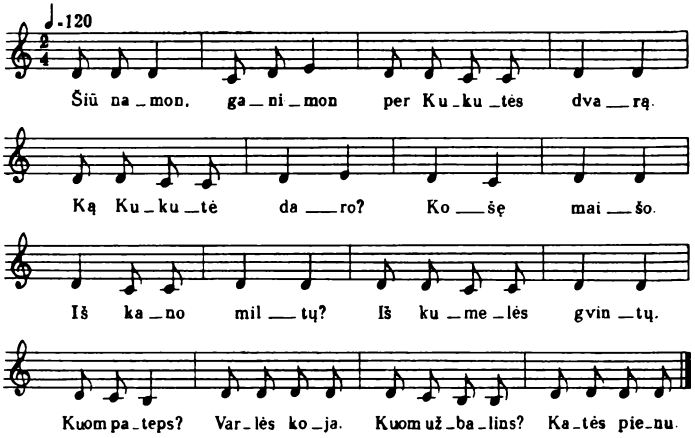
Piemenės dainuoja:

Šiū namon, parginon,
Duos mamytė pieno,
O berniokam, kai šuniokam,
Supuvėlio šieno. (2×2)

Piemenys dainuoja:

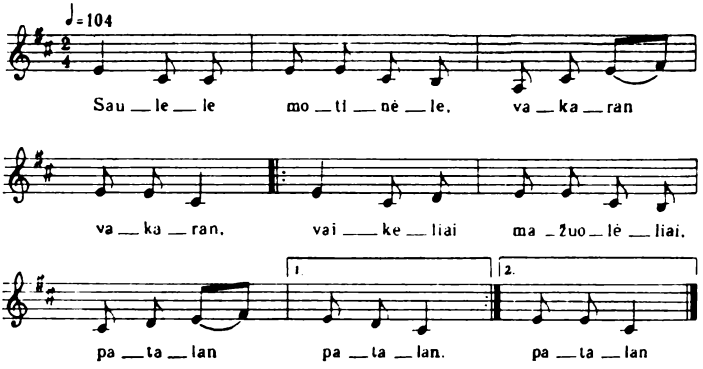
Šiū namon, parginon,
Duos mamytė pieno,
O mergaitėm, kaip kalaitėm,
Supuvėlio šieno. (2×2)

5. ŠIŪ NAMON, GANIMON
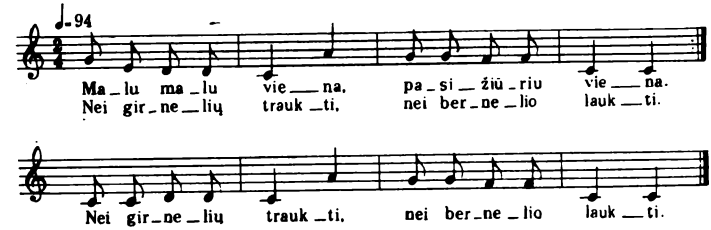

Šiū namon, ganimon
Per Kukutės dvarą.
— Ką Kukutė daro?
— Košę maišo.
— Iš kano miltų?
— Iš kumelės gvintų.
— Kuom pateps?
— Varlės koja.
— Kuom užbalins?
— Katės pienu.

6. SAULELE MOTINĖLE

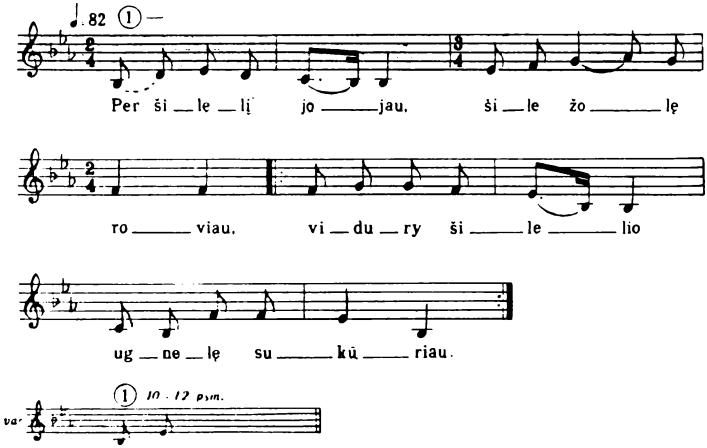
Saulele motinėle,
Vakaran vakaran,
Vaikeliai mažuolėliai,
Patalan patalan. (2×2)

7. MALU MALU VIENA

Malu malu viena,
Pasižiūriu viena,
Nei girnelių traukti,
Nei bernelio laukti. (2×2)

8. PER ŠILELĮ JOJAU

Per šilelį jojau,
Šile žolę roviau,
Vidury šilelio
Ugnelę sukūriau. (2×2)

Vidury šilelio
Ugnelę sukūriau,
In lankios pievelės
Žirgelį paleidžiau. (2×2)

Vyto žolelė,
Žirgelis sukrito,
Nežnau, ar dajosiu
Uošvelio dvarelį. (2×2)

Da aš nedajojau
In vario vartelius,
Jau vario varteliai
Patys atsivėrė. (2×2)

Da aš nedajojau
In stiklo dureles,
Jau stiklo durelės
Pačios atsivėrė. (2×2)

Jau stiklo durelės
Pačios atsivėrė,
Jaunoj mergužėlė
Iš dvaro išėjo. (2×2)

Jaunoj mergužėlė
Iš dvaro išėjo,
Galvelę palenkė,
„Dzen dobri" pasakė. (2×2)

— Oi tu mergele,
Močiutės dukrele,
Argi negirdėjai
Šile žirgo žvengiant? (2×2)

— Aš girdėt girdėjau —
Čėso neturėjau,
Senai motinėlei
Patalėlį klojau. (2×2)

Senai motinėlei
Patalėlį klojau,
Patalėlį klojau,
Po kojelėm puoliau. (2×2)

Patalėlį klojau,
Po kojelėm puoliau:
„Netiduok, močiute,
Už šelmio bernelio. (2×2)

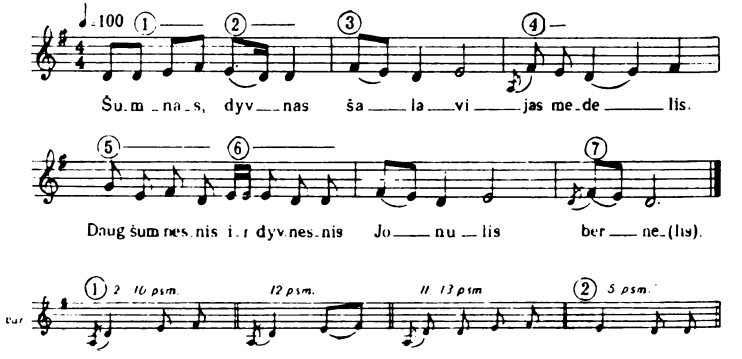
Už šelmos bernelio,
Už to pijokėlio,
Mane jauną barė,
Šeimyną išvarė. (2×2)

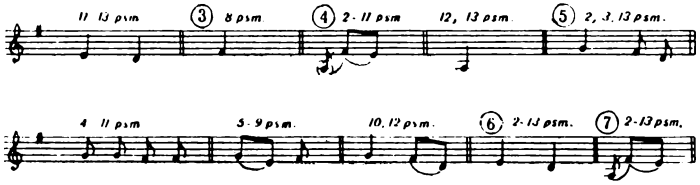
Mane jauną barė,
Šeimyną išvarė,
Šeimyną išvarė,
Dureles uždarė. (2×2)

Nepildyk, motule,
Pilnų paduškėlių,
Oi, aš pripildysiu
Gailių ašarėlių. (2×2)

Nekaupuok, motule,
Pilnųjų skrynelių,
Oi, aš prikaupuosiu
Didžiųjų vargelių." (2×2)

9. ŠUMNAS, DYVNAS ŠALAVIJAS MEDELIS

Šumnas, dyvnas
Šalavijas medelis.
Daug šumnesnis ir dyvnesnis
Jonulis bernelis.

Iš vakarėlio
Stoinelę pravėrė,
Pusiau naktelės
Žirgelį pašėrė.

Pusiau naktelės
Žirgelį pašėrė,
Aušrelė aušo,
Žirgelį balnojo.

Aušrelė aušo,
Žirgelį balnojo,
Saulelė tekėjo,
In Mariutę jojo.

Tę, Vilniaus miestely,
Palei vieškelėlį,
Tai tę tekėjo
Šviesioji saulelė.

Tenais tekėjo
Šviesioji saulelė,
Tai tenai bėgo
Žvirgždinė upelė.

Tai tenai bėgo
Žvirgždinė upelė,
Tenai stovėjo
Aukselio kréslelis.

Tenai stovėjo
Aukselio kréslelis,
Tenai sėdėjo
Mariutė mergelė.

Tenai sėdėjo
Mariutė mergelė,
Tę ir atjojo
Jonulis bernelis.

— Renkis renkis,
Mariute mergele,
Renkis renkis
Šventon bažnyčėlėn.

— Pastovėk, palūkėk,
Jonuli berneli:
Da nesušukuota
Gluodnioji galvelė.

— Renkis renkis,
Mariute mergele,
Renkis renkis
Šventon bažnyčėlėn.

— Pastovėk, palūkėk,
Jonuli berneli:
Da sušukuosiu
Gluodniąją galvelę.
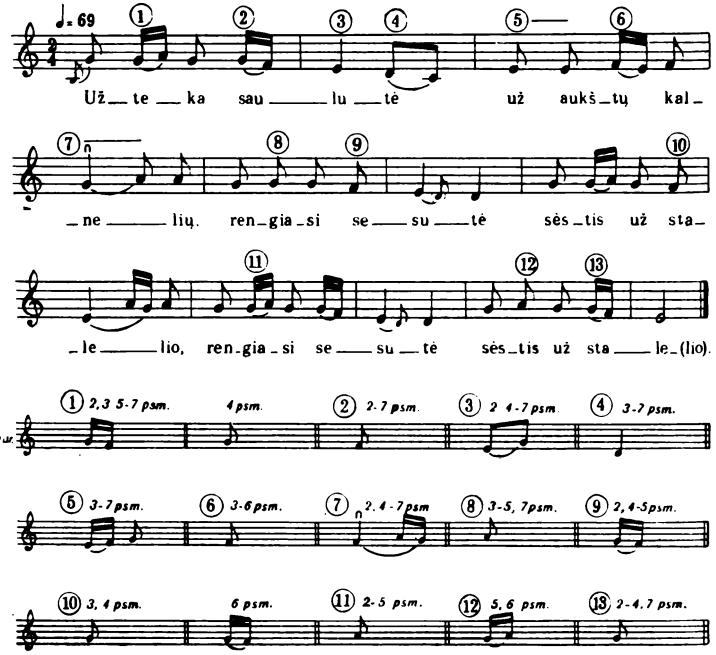
Da sušukuosiu
Gluodniąją galvelę,
Da suraminsiu
Neramią širdelę.

— Renkis renkis,
Mariute mergele,
Ba nenustovi
Pas mane žirgelis.

— Pastovėk, Jonuli,
Pastovėk, berneli,
Da atsisėsiu
Už balto stalelio.

Prieg mano šalelei
Sėsis pamergėlės,
Dovanos tėveliai
Didžias dovanėles.

10. UŽTEKA SAULUTĖ

Užteka saulutė
Už aukštų kalnelių,
Rengiasi sesutė
Sėstis už stalelio. (2×2)

— Išeiki, sesute,
Iš balto stalelio,
Palenki galvelę
Senam tėvutėliui. (2×2)

— O kam gi palenksiu,
Biedna siratėlė,
Kadgi aš neturiu
Seno tėvutėlio? (2×2)

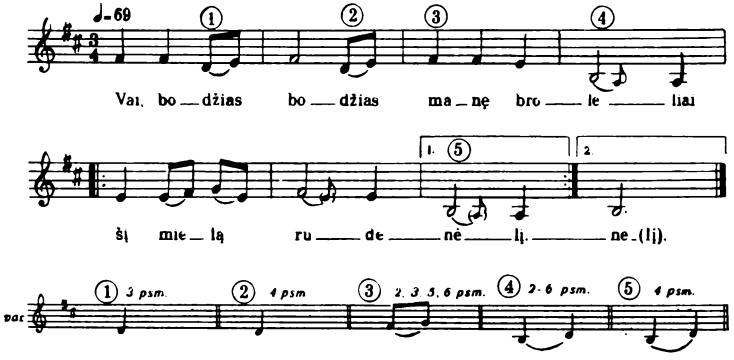
— Nuveiki, sesute,
In aukšto kalnelio,
Palenki galvelę
Tėvelio kapeliui. (2×2)

Išeiki, sesute,
Iš balto stalelio,
Palenki galvelę
Senai motinėlei. (2×2)

— O kam gi palenksiu,
Biedna siratėlė,
Kadgi aš neturiu
Senos motinėlės? (2×2)

— Nueiki, sesute,
In aukšto kalnelio,
Palenki galvelę
Motulės kapeliui. (2×2)

11. VAI, BODŽIAS BODŽIAS

Vai, bodžias bodžias
Manę broleliai
Šį mielą rudenėlį. (2)

Išsibodėsit
Manę, broleliai,
Už vieno vakarėlio. (2)

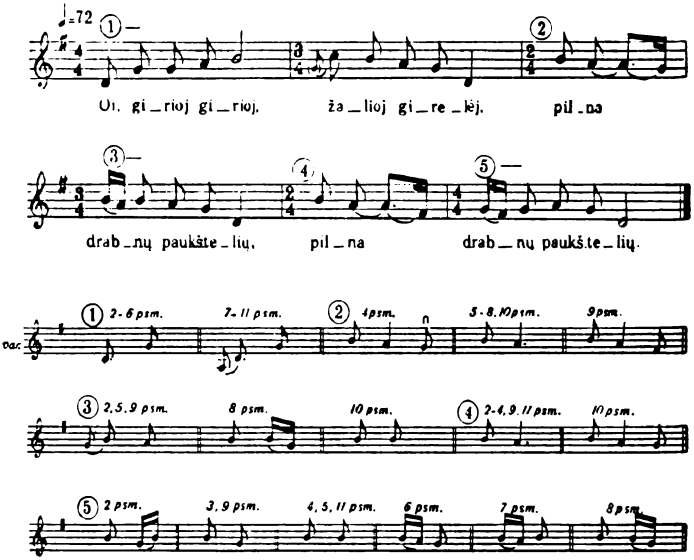
Oi, neprisėsit
Kvietelių bačkų,
Kur mano žalios rūtos. (2)

Nepristatysit
Bėrų žirgelių,
Kur mano margos skrynios. (2)

Neprikabinsit
Ten kamanėlių,
Kur šilko kasnykėliai. (2)

Neprisodinsit
Slaunų susiedų,
Kur aš jauna sėdėjau. (2)

12. OI, GIRIOJ GIRIOJ

Oi, girioj girioj
Žalioj girelėj,
Pilna drabnų paukštelių. (2)

Gražioj dienelėj
Gražiai čiulbėjo,
Aguonėlės žydėjo. (2)

Oi, rengia rengia
Motka dukrelę
In svetimą šalelę. (2)

— Tai tu pažinsi,
Senoj motule,
Be ryšiausios dukrelės,
Be vierniausios slūgelės.

Neprisamdysi,
Senoj motule,
Svetimų audėjėlių. (2)

Oi, audė audė,
Šeivos n'išaudė,
Laužė nendrės skietelį,
Rūstė motkai širdelę.

Oi, girioj girioj,
Žalioj girelėj,
Pilna drabnų paukštelių. (2)

Gražioj dienelėj
Gražiai čiulbėjo,
Aguonėlės žydėjo. (2)

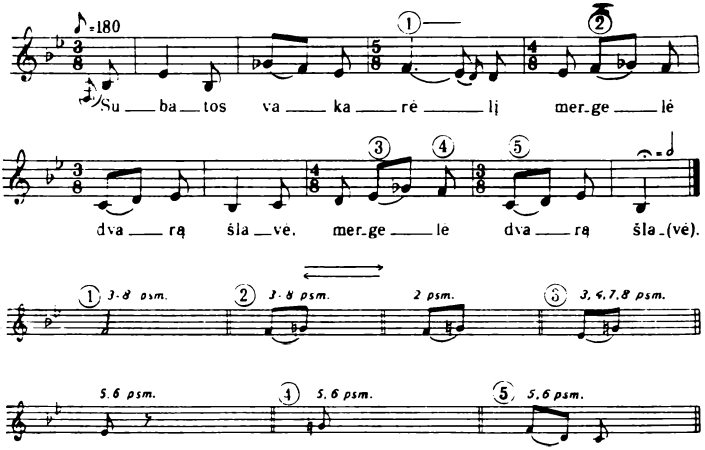
Oi, rengė rengė
Tėvas sūnelį
In svetimą šalelę. (2)

— Tai tu pažinsi,
Senas tėveli,
Be vyriausio sūnelio,
Be vierniausio slūgelės.

Neprisamdysi,
Senas tėveli,
Svetimų artojėlių. (2)

Oi, arė arė,
Vagos n'išvarė.
Laužė vuosio žagrelę,
Rūstė tėvui širdelę.

13. SUBATOS VAKARĖLĮ

Šubatos vakarėlį
Mergelė dvarą šlavė. (2)

Žaliąj rūtų šluotele,
Jovarėlio kotelis. (2)

Jovarėlio kotelis,
Šilkiniai paraišėliai. (2)

Atjojo bernužėlis,
Iš kiemo dobilėlis. (2)

— Mergele lelijėle,
Kano šitas dvarelis? (2)

— Berneli dobilėli,—
Mano tėvo dvarelis. (2)

- Mergele lelijėle,
Duok žirgui abrakėlio. (2)

Duok žirgui abrakėlio
Ir šalto vandenėlio. (2)

— Berneli dobilėli,
Tėvelis svirne guli. (2)

Tėvelis svirne guli,
Po galva raktus turi. (2)

— Mergele lelijėle,
Eik tyliai per dvarelį. (2)

Eik tyliai per dvarelį,
Nesuvarstink varteliais. (2)

Nesuvarstink varteliais,
Nesudundink kojelėm. (2)

Nesudundink kojelėm,
Nepribudink tėvelio. (2)

Mergelė lelijėlė
Suvarstino varteliais. (2)

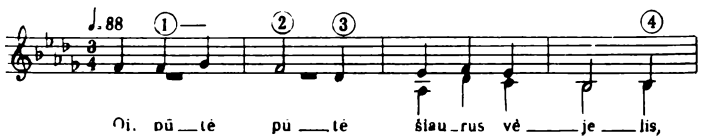
Suvarstino varteliais,
Sudundino kojelėm,

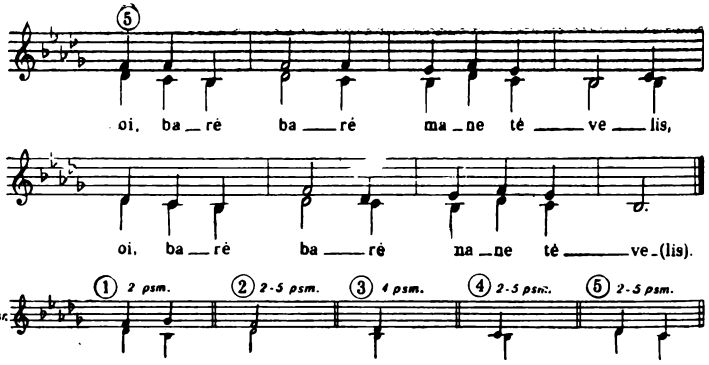
Sudundino kojelėm, (2)
Pribudino tėvelį. (2)

— Dukrele nevalnyke,
Namelių pustelnyke! (2)

Namelius pustavoji,
Bernelius čestavoji. (2)

14. OI, PŪTĖ PŪTĖ

Oi, pūtė pūtė
Šiaurus vėjelis,
Oi, barė barė
Mane tėvelis. (2×2)

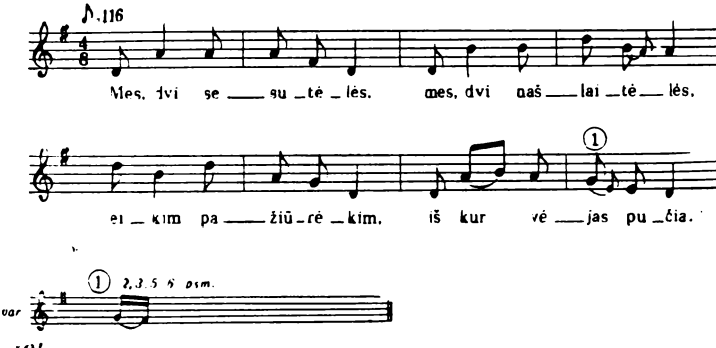
Nustojo pūsti
Šiaurus vėjelis,
Nustojo barti
Mane tėvelis. (2×2)

Oi varge varge,
Vargeli mano,
Kada aš tave
Jauna išvargsiu? (2×2)

Tada išvargsiu
Savo vargelį,
Kada nueisiu
Pas motinėlę. (2×2)

Mano močiutė
Aukštam kalnely,
Aukštam kalnely,
Naujam grabely. (2×2)

15. MES, DVI SESUTĖLĖS

Mes, dvi sesutėlės,
Mes, dvi našlaitėlės,
Eikim pažiūrėkim,
Iš kur vėjas pučia.

Ar iš rytų šalies,
Ar iš vakarėlių,
Ar iš tos šalelės,
Kur tėvelis guli?
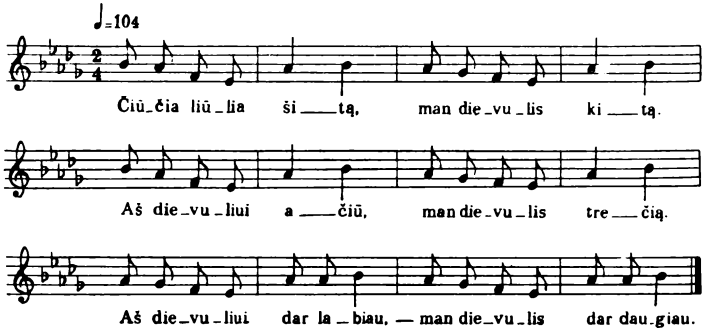
Nei iš rytų šalies,
Nei iš vakarėlių,
Tik iš tos šalelės,
Kur tėvelis guli.

An tėvelio kapo
Žolynai neauga,
Žolynai neauga,
Žolelės nežydi.

Tiktai ten išaugo
Aukštoji liepelė,
Aukštoji liepelė
Plačia viršūnėle.
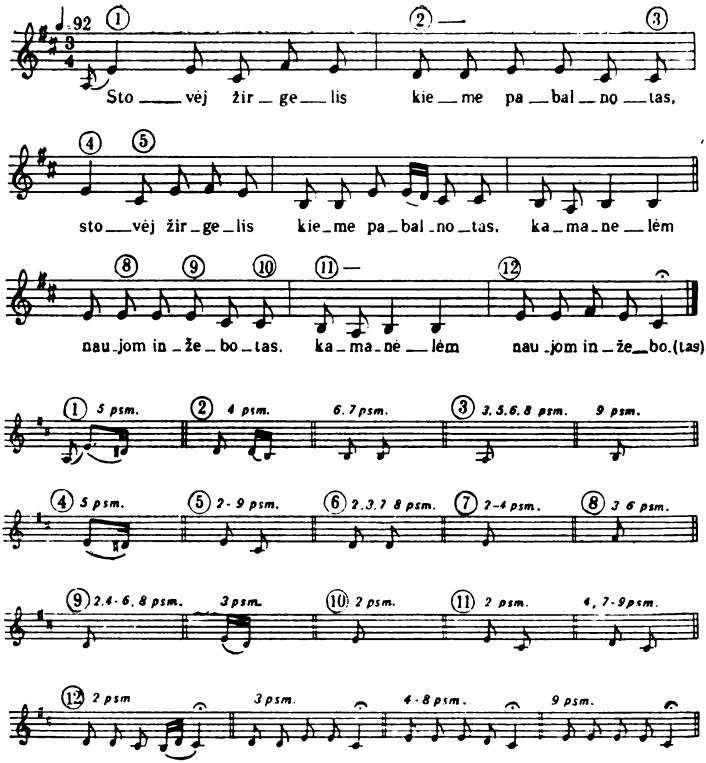
Aukštoji liepelė
Plačia viršūnėle
Gegutei kukuoti,
Tėveliams budinti.

16. ČIŪČIA LIŪLIA ŠITĄ

Čiūčia liūlia šitą,
Man dievulis kitą.
Aš dievuliui ačiū,
Man dievulis trečią.
Aš dievuliui dar labiau —
Man dievulis dar daugiau.

17. STOVĖJ ŽIRGELIS KIEME PABALNOTAS

Stovėj žirgelis
Kieme pabalnotas, (2×2)
Kamanėlėm
Naujom inžebotas. (2×2)

Stovėj sesulė
Prieg brolio šalelei, (2×2)
Stovėdama
Labai gailiai verkė. (2×2)

— Neverk, sesule,
Balta lelijėle, (2×2)
Kaip nujosiu,
Taip ir vėl parjosiu. (2×2)

Kad neparjosiu,
Žirgelį grąžinsiu (2×2)
Arba margą
Gromatą rašysiu. (2×2)

Parbėgo žirgas,
Žirgas juodbėrėlis, (2×2)
Ir parnešė
Brolio gromatėlę. (2×2)

— Oi tu, žirgeli,
Žirge juodbėrėli, (2×2)
Kur palikai
Mano broliukėlį? (2×2)

Išeik, sesule,
Balta lelijėle, (2×2)
Priimk brolio
Margą gromatėlę. (2×2)

— Oi, aš palikau
Tavo broliukėlį (2×2)
Vilniaus mieste,
Ant karaliaus žemės. (2×2)

Saulė tekėjo —
Brolelį nušovė, (2×2)
Saulė leidos —
Brolelį kavojo. (2×2)

PADAVIMAI

18. SKYLĖ PILIES KALNE

Kai avis ganydavo čia prie kalnų, Pilies kalnas, duobė būdavo iš šono kalno. Ir kada karšta, avis ten užvarinėdavo. O viršuj, kaip yra kalnas, kalne yra tokia duobutė. Nu tai būdavo, kaip ganydavo avis, žinote, kaip vaikai, tai visur aplandžioja, visur nori žinoti. Nu, tai šitoj duobutėj buvo skylė į kalną. Ir vaikai, būdavo, akmenį mesdavo į tą skylę, ir po kokių penkiolikos minučių atsiliepdavo garsas. Tėvelis teip sakydavo mamytei. Atsiliepdavo garsas, bet labai toli toli.

19. MŪRAS PILIES KALNE

Kernavėj kadaise buvo dideli trys varpai. Keturioliktais metais, per karą pasaulinį rusų su vokiečiais, rusai atsitraukdami ėmė varpus, nu, kaip čia sakyt, ko-

kius vario ar sidabro varpus. Nu ir iš Kernavės pranešė, kad nuvežt ten į valsčių, kur ten, tuos varpus. Tai žmonės vieną mažesnį varpą slėpė. Nu ir iškasė Pilies kalne, šlaite, tokį urvą ir ten tą varpą įstatė ir užkasė. Tai tas žmogus pasakojo, kad būk tai buvo prikasę kažkokį mūrą. Ir tą mūrą pramušė, ir ten kartelę tokią, ilgumo kokių trijų metrų, prakišė. Ir paskui ji ten kažkur nukrito.

20. PAGONIŲ DIEVAITIS

Žmonės seni pasakoja lietuviai, kad Piliakalnyj buvo toks dievaitis auksinis. Visi ėjo <...> tenai melstis, visi ten jam pagarbą davinėjo, <...> rūkė tenai, smilkė tenai — nu taip kaip jau prieš dievaitį, gerbė. Nu i tada jį, pokalbis taip ėjo, kad jį tenai palaidojo jau, kaip katalikai <...> grįžo, lietuvių, jau kaip tai jį tenai palaidojo tan sklepan.

Nu i tada norėjo to aukso rasti. Ir atsirado tokių, kad tenai pradėjo kasti tą jau dievaitį — iškast auksinį. Nu ir nepasisekė. Kasė kasė ir kažkaip nesurado ten nieko.

21. PIEMENUKAS PILIAKALNY

Tai čia seniai jau tas dalykas, žmonės pasakoja, kad buvo įvykęs.

Pas kunigą buvo pusininkas, žemę laikė ant pusės. Nu ir piemenukas buvo pasamdytas pas tą pusininką. Bet būk tai jis tokio buvo, nu, nelabai tokio jau proto, kad jis suprastų taip gerai, būk tai kažkoks pusdurnis. Bet jis ten karves gerai ganė. Nu ir vieną kartą užgyliavo teliukai, ir pasakojo, kad jie į tunelį įlindo, į kalno tunelį, iš pievų šitie teliukai. Nu ir iki pusę dienos, jau

ir pavakarys — šitie teliukai neišeina. O žmonės bijojo ten į tą tunelį lįsti. Tai tas pusininkas sako, tas šeimininkas savo piemenukui sako:

— Tu lipk ten išvaryk jau.

Jis įlipė ir išvarė tuos teliukus.

Tai jis klausia, kas ten yra. Sako:

— Kažkokios boselės ten yra.

Sako:

— Tu, nu, vieną paimk išritinėk.

Ir jis išritinėjo tą boselę.

Nu kaip tik išritinėjo, tas pusininkas nusigabeno ją į namus.

Po kiek laiko tas pusininkas, jau kaip pasibaigė lauko darbus, po kiek laiko jis dingo iš tos vietos. Ir žmonės nežinojo, kur ir kaip. Tai tiktai pasakojo, kad greičiausiai jis į Ameriką išvažiavo, kad ten kažkokį turtą jis toj bačkelėj rado.

22. UŽBURTA KARIUOMENĖ

<...> Tuos kalnus tai supylė žmonės labai seniai, gal būt, buvo dar vergija. Kas kepurėm, kas saujom nešiojo. Ir paskui yra ten požeminis tunelis. Tunelis tesiasi maždaug, kaip pasakoja, iki Trakų ežero.

Ir kaip numatyta nuo senų žmonių, sako, kada sukaks du tūkstančiai metų, tada iš to tunelio išeis kariuomenė, ir kad jau ta kariuomenė — bus pabaiga svieto <...>, jau atsistos nauja valdžia iš tų kalnų, iš to požemio <...>.

23. KELIAS Į TRAKŲ PILĮ

Toks Virbevičius sakydavo, kad iš šitos pusės, iš mūsų, ant Gedimino kalno yra aukso. Ir sakydavo, kad iš Gedimino kalno eina kelias po žeme net į Trakų pilį.

24. VOLUTŲ PILIS

Žmonės pasakojo, kad vienas Kernavės piliakalnių vadinamas Volu. <...> Tai seni žmonės ir pasakojo, kad čia stovėjo Volutų pilis. Ir čia kaip tik tų laikų, Mindaugo ar Traidenio laikų.

25. SUTRUKDYTA STATYBA

An Barčio kalno seniau kunigas norėjo statyti namą, o ką dieną pastato, tą naktį, po nakties <...> išversta, suversta. Ir vėl ką pastato, tą ir vėl suversta po nakties randa.

26. KLEBONŲ VAIDUOKLIAI

Čia pakavoti klebonai prie koplyčios. Sakydavo, kad nakties metu išeidavo tie klebonai ir eidavo ant kalnų. Mlinskienė sakydavo tą. Ji pas klebonus dirbdavo žemę.

27. MERGAITĖS IŠ PILIAKALNIŲ

Yra dvaras Kernuvka už Kernavės. Ten vienas žmogus senas. Jis rudenį, per žiemą, būdavo tvartuose per naktį. Jis turėjo du šuniuku, labai piktu. Mūsų diedukas pasakojo, jau yra pusantro šimto metų, kai gimė. Jis žiūri, apie dvyliktą valandą nakčia ateina dvi mergaitės jaunos, gražios nug kalnų, nug piliakalnių. Jį paėmė ir vedas, sako:

— Eik su mumis. Mes tave apdovanosim.

Nu ir jis labai bijojo, nusgando, pradėjo šuniukus varyti. Tie šunys — jas piauti, ir šunys tas mergaites

apiplėšė. Ir šitos mergaitės tada tą senelį paleidžia. Ir taip pasakė:

— Seneli, tu kvailas. Dabar mes tau labai daug aukso duotum. Ir mes dabar nelaimingos esam, kad tu nėjai.

28. MERGAITĖ KARIETOJ

Mano tėvas pasakojo, kad važiavo pora arklių karietoj mergaitė karalaitė per miestelį. Ir paskui pasakojo, kad jai kažkas užkenkė ir pražuvo. Ana važiavo nuog tų supiltų kalnų, sidabrine brička važiavo, be vežėjo.

29. KUNIGAIKŠČIO KERNIAUS KAPAS

Žaslių ežero pusiasaly ar saloj palaidotas kunigaikštis Kernius, ar ten jo pelenai. Ten jis vežtas laidoti. Seni žmonės ir dabar tą vietą vadina Kernukapiu.

30. NUSKENDĘS VARPAS

Mano diedukas pasakojo, kad pirmą bažnyčią Kernavėj, medinę, pastatė Vytautas. Ir parapijiečiai nupirko du didelius varpus ir vežė laiveliu, ir vienas laivelis apvirto — ir vienas varpas Nerin inkrito. Kitas varpas vardu Simon, o koks įkrito — nežinau. Ir tada taip pasakojo, kad kai šitas Simon skamba, tai ir anas Nery atsiliepia. Norėjo jį išimt ir jokiu būdu negalėjo.

31. NUSKENDĘ JAUČIAI

Kadaise ežeras čia buvo, bet užaugo. Žmogus aręs su jaučiais, ir jam užgyliavo jaučiai. Ir įkrito į šitą ežerą net su žmogum. O išplaukė Trakuose.

Čia aš daug girdėjau ne iš vieno. Net su žagre, jaučiais įkrito.

32. MERGEŽERIO KILMĖ

Seniau, žinot, būdavo, jeigut ženijiesi, nu, tai reikia piršlių ten, tenai žinot. Viena mergina mylėjo vaikiną. Jis neturtingas buvo. Nu, tėvai nenorėjo šito vaikino, žinot, jo, draudė. Tai jie slapčiom mylėjosi vienas su kitu. Nu, ir paskui jau galų gale, kad reikia ženytis jau jiems. Nu, tai, mato tėvai, kad nieko.

Tėvas:

— Nu, ką — reikia, tegul ženijasi.

O motina ane, nieko nenori, kad ženytųsi jie. Nu, ir vis tiek turėjo ženytis, ba jau ji buvo apgauta. Jie išvažiavo jau į šliūbą, a ten par mišką reikėjo važiuoti, nu, ir motina visokiais žodžiais ten keikė jį — prakeikė. Nu, ir miške atsirado, tenais per mišką kaip važiavo, ir atsivėrė ežeras, pasidarė. Nu, ir jie nuskendo.

Tai ir dabar šitame ežere tai šitie <...> žalčiai, pilnas ežeras, žinote, žalčių. Nu, ir daug kas matęs tenai, kad dvi lelijos eina nuo vieno krašto ežero ir iki vidurio daeina ir niekaip negali jos susiglausti, šitos lelijos, žinot, ir vėl jos išsiskiria. Nu, ir dabar vadinasi tas ežeras, nedidelis ten ežeriukas, taip kaip Kernavės ežeras, gal ir mažesnis bus, na tai Mergežeriu[1] vadinas šitas ežeras.

33. MILŽINAI

Nu tai, ot, kalbėjo kadaise, kad būk tai ir čia tokie milžinai gyveno. Nekurie žmonės ir kaulus tokius atrasdavo, kad kaulas būdavo sulig žmogaus didumo. Ir dar sakė, kad tie milžinai supylė tuos piliakalnius.

[1] Tas ežerėlis yra netoli Vievio.

34. SĖJĖJAS IR MILŽINAS

Akėjo žmogus, vasarojų sėjo ir žiūri — ateina labai didelis storas žmogus ir neša ant peties ąžuolą išrovęs. Ir atėjo, paėmė už arklio, už žagrės ir užmetė ant ąžuolo ir neša, o žmogų — į kišenę ir nunešė.

35. KERNAVĖS IR NATOKŲ MILŽINAI

Pasakojo, kad gyveno milžinai. Vienas buvo Kernavėj, kai dar gyveno čia kunigaikštis Kerna, o kitas milžinas gyveno už Neries Aleksandraviškiuose, Natokais ten vadino. Vienas an kito akmenais mėto. Po kilogramą akmenai. Norėjo užmušti vienas kitą. Negalėjo pereit per vandenį, tai akmenais mėtė.

36. KUNIGAIKŠTIENĖS LOBIS

Kai vaidijosi Lietuvos kunigaikštis Skirgaila su Švitrigaila, jie susimušė prie Pabaisko. Tada viena tų kunigaikštienių savo lobį vežė čia per Nerį iš Kernavės į Trakus. To lobio žvalgai perėjo Nerį ir ten miškuose rado besislapstančią priešininko kariuomenę. Tada jie sugrįžo atgal į Kernavę, tą kunigaikštienės turtą nebevežė, bet paslėpė apie Kernavę. Žmonės pasakojo, kad prieš Kernavės brastą per Nerį kalnuose tas lobis užkastas. Nekurie žmonės ir sakėsi matę tą kunigaikštienės lobį naktim degant,— ėjo ieškoti, bet nerado.

37. PRANCŪZAI LIETUVOJE

Tai čia iš mano bobutės pasakojimo, kaip ėjo karas rusų su prancūzais. Tai ji tūkstantis devyni šimtai dvidešimt penktais metais mirė, turėdama šimtą penkiolika

metų. Nu tai, greičiausia, kad ji ir atsimena, jau ji mergaitė buvo tuo laiku, kaip čia buvo tas karas. Bet kaip ji pasakojo, tai nevadina karu, bet prancūzų revoliucija. Čia taip paskiau, kaip jau perėjo kariuomenė pro Lietuvą ten jau toliau į Maskvos pusę, tai čia buvo likusi daug tokių, nu, dezertyrų, gal būt, kareivių. Nu ir čia mobilizavo lietuvių į kariuomenę, gal būt, ten ar į karą, ar į transportą kokį. Tai daugiausia, kad žmonės, nu, slėpėsi į miškus, ar į kokius nor bunkierius, ar namuose slėpdavosi. Nu tai ateidavo ieškoti jų. Nu, ir atėję jeigu neranda to žmogaus ten ar to šeimininko, ar ten kokio, nu, tėvo, ar sūnaus nerasdavo namie, nu, tai ji pasakojo, kad turėjo tokius, nu, žvėris, ar ten šunis, ar ten meškas kažkokias. Ir buvo vadinami jie kalmukais. Ir tie kalmukai su viena akia kaktoj tiktai. Tokie, nu, jie pėdsekiai. Nu, jie pėdom, jeigu neranda namuose, tai paleidžia tą kalmuką, ir jis, uostydamas žemę, eina, kur to žmogaus nueita. Nu ir rasdavo ten. Nu tai su savim paimdavo, o kitą kartą kad užmušdavo miške. O namuose, jeigu nerasdavo niekur, o žino, kad pasislėpęs, tai iššudydavo ir visą šeimą. Tai didesnius ten žmones, ten vaikus didesnius tai pakardavo namie. O mažus vaikus, tai kaip seniau, pasakojo, buvo tokie suolai iš rąstų tašyti, ant kaladėlių, tai po suolais mažų vaikų padės ir paskiau kaip paleidžia iškart, išėmęs tuos kaladėlius, tą suolą,— ir sutraiško tuos vaikus.

Nu tai žiemą žmonės irgi daugiausia slėpėsi miškuose. Tai pasakojo, kad vyžuoti žmonės buvo, tai vyžas apsiauna, kad jeigu eina į mišką, tai apsiauna taip, kad, reiškia, būtų pėdos tos iš miško — į namus eina žmogus. Klaidindavo žmonės, kad nerastų miške, jeigu būdavo ateina maisto pasiimti, ar ką.

38. NAPOLEONO TURTAS

Tūkstantis devyni šimtai trisdešimt antrais ar trečiais metais smetoninė vyriausybė, prancūzų vyriausybei prašant, leido Lietuvoj prancūzams ieškoti Napoleono turto. Mat čia, kaip jis traukėsi iš Rosijos, čia daug, pasakojo, kad daug turto yra paslėpta Lietuvoj. Tai čia du prancūzų studentai atvažiavo į Kernavę, nu ir jie pradėjo ieškoti tos vietos prie Kriveikiškio; prie Kriveikiškio palivarko ieškoti tos vietos, kur stovėjo trys ąžuolai. Kaip kelias eina iš Kernavės ir paskiau sukasi į Kriveikiškius — tam posūky turėjo stovėti trys ąžuolai. Nu, a ten Kriveikiškio polivarko šito savininkė, ji mokėjo prancūzų kalbą. Tai jie pasikvietė šitą moterį, nu, ir klausė, ar ji prisimena, gal žinia kokia, kur ten buvo trys ąžuolai. Tai ji pasakojo, jau senyva moteris buvo, tai ji pasakojo, kad kaip ji atėjo čia į Kriveikiškį, jau, sakyti, gyventi, tai, žinot, buvo kažkokių trijų kelmų žymės. Bet paskiau toj vietoj polivarko pastatė tvartus. Ir ten tvartai jau iki šiol, iki to laiko stovėjo. Tai jie ten negalėjo nieko suvokti.

Nu ir paskiau jie turėjo kažkokias knygas ir ten planus, pagal tą planą. O paskiau, po kiek laiko, pasirodė Smailiakalny — taip vadinamas Aukakalnis — sulig žemės gruntu duobė kažkokia. Ir ten žmonės rado, kad buvo žemė ta užspaudusi kažkokią metalinę bačką. Ir ten numeriai kažkokie su rūdim ir paskiau raidės, žymės buvo. Bet kas ten iškasė ir kur nuvežė, tai niekas nežino, čia paslaptis buvo. Bet greičiausia, kad jeigu jie rado ten Napoleono turto, tie prancūzų studentai, netoli buvo demarklinija lietuvių su lenkais — greičiausia, kad tas turtas perėjo į lenkų pusę ir į Prancūziją nukeliavo.

39. MITKIŠKIŲ AKMUO

Tai Mitkiškių kaime yra akmuo pėduotas. Nu i ten, ant šito akmenio, yra dvi pėdos, viena suaugusio žmogaus pėda ir paskiau vaiko. Tai seni žmonės pasakojo, kad būk tai kadaise Marija vaikščiojo žemėn. Akmenys buvo minkšti, nu tai <...> ir paliko Kristaus, mažo vaiko, pėda ir Marijos pėda.

40. PILSUDSKIO ŽIAURUMAS

Čiobiškio dvaras kadaise buvo, nu, didelis dvaras, ir ten buvo to dvaro feodalas, tas jau ponas Pilsudskis. Tai Pilsudskis buvo labai žiaurus šitiem baudžiauninkam. Ir buvo toks atsitikimas. Jis pakvietė vieną kartą vakare mergaitę. Gal būt, patiko, ar ką — baudžiaunykę mergaitę pas save vakare. Ta mergaitė nepaklausė, neatėjo. Tai jis užpykęs liepė tai mergaitei įlipti į medį ir kukuot. O savo vaikam, jau sūnum savo, davė medžioklinį šautuvą ir liepė jiem taikyt, šauti į tą mergaitę. Nu, nušaut gegutę būk tai.

Tai vot, nuo senų žmonių toks yra padavimas apie Pilsudskio žiaurybę.

41. BAUDŽIAUNINKŲ JUNGTUVĖS

Mano diedukas pasakojo, kad baudžiavoj reikėjo per savaitę keturias dienas dirbt Viršuliškių dvare. Vieną kartą Viršuliškių dvaro klaime kūlė spragilais rugius. To dvaro ponas atsivežė iš Kernavės kunigą ir davinėjo jauniesiems šliūbus, ar myli, ar nemyli. Ir taip diedukas pasakojo, kai kai kurie truputį mylėjosi, tai greit stojo prie šliūbo, o kiti stūmė — vaikinai mergaites, mergaitės vaikinus, ponas jiems pasakė:

— Tu su tai, tu su tai.

Ir sušliūbavojo. Šliūbą davinėjo pono palociuos,— ten kryžių pastatė. Mano diedukas ir visi seni pasakojo. Tada diedukas turėjo 14 metų. Jis tėvų nežinojo. Valgyt į Viršuliškių dvarą nešiojo, jis viską matė ir žinojo.

SMULKIOJI TAUTOSAKA

MĮSLĖS

42. Du broliai eina vienu keliu ir vienas kito nemato.

Akys

43. Ruda rudinėlė,
Žalia kepurėlė.

Morka

44. Sėdi ponia namie, o plaukas lauke.

Morka

45. Keturios panelės sisena į vieną kibirėlį.

Karvę melžia

46. Keturi broliukai vienoj duobelėj męža.

Karvę melžia

47. Dieną kaip lankas, naktį kaip žaltys.

Diržas

48. Be odos,
Be žarnų —
Gale lauko loja.

Mintuvai

49. Čižyla paukštė
Pabaly šmaukštė.

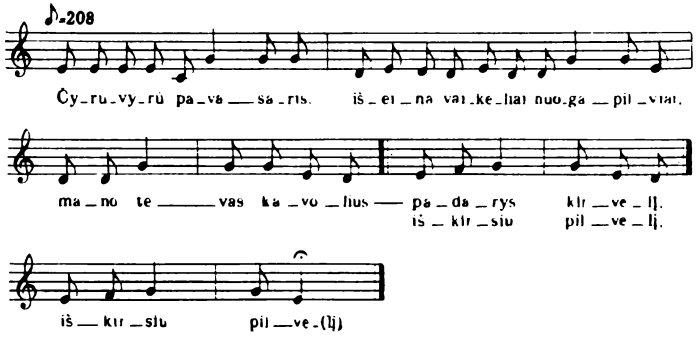
Dalgė

50. Ko varna į mišką skrido?
— Kad miškas pas ją neskrido.

51. Kur daugiausia kryželių?
— Kamuoliuke.

GARSŲ PAMĖGDŽIOJIMAI

52. *Vieversėlis gieda:*
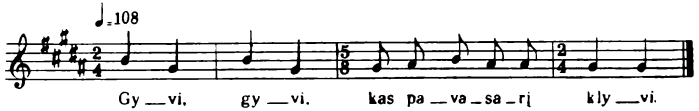

Čyrū vyrū pavasaris,
Išeina vaikeliai nuogapilviai.
Mano tėvas kavolius —
Padarys kirvelį,
Iškirsiu pilvelį,
Iškirsiu pilvelį.

53. *Vieversiuko giesmė*

Čir vir vir pavasarį,
Mano vaikeliai nelesinti.
Motule, motule, eik palesink,
Motule, motule, eik palesink.

54. *Pempės giesmė*
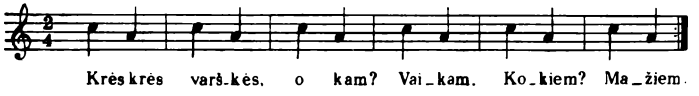

Gyvi, gyvi,
Kas pavasarį klyvi,
Gyvi, gyvi,
Kas pavasarį klyvi.

55. *Kregždė sako:*
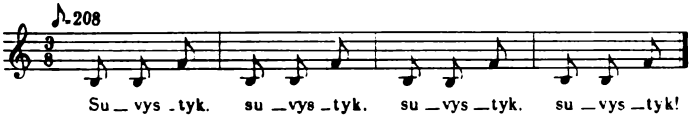
Niekas namų negūbija,
Kaip tasai piemuo:
Ir namie valgo,
Ir ažantin dedas,
Ir dar prašos.

56. *Griežlė*

Krės krės
Varškės.
— O kam?
— Vaikam.
— Kokiem?
— Mažiem.

57. *Apuokas rėkia:*
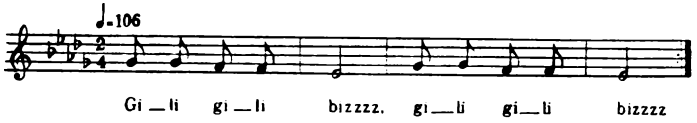

Suvystyk, suvystyk, suvystyk, suvystyk!

58. *Vilkas žiemą kaukia:*
-Ū-ū-ū-ū-ū-ū!
Neturiu namų!
Kas mane seną penės?
— Aš, tėte, aš, tėte:
Ką davysiu, tai prarysiu,
Ką pagausiu — paragausiu,
Ką pagausiu — paragausiu.

PIEMENŲ ŠŪKSNIAI, MAGIJA, ERZINIMAI
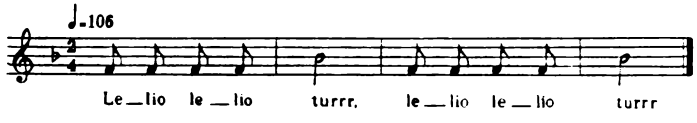
59. Kad karvės zyliotų, piemenys, aplink bandą bėgiodami, dainuoja:

Gili gili bizzzzz,
Gili gili bizzzzz!
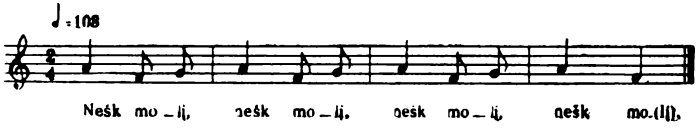
Šaukiama daug kartų. Gyvuliai, pakėlę uodegas, pradeda zylioti ir bėga namo. Piemenims to tik ir tereikia.

60. Kad kiaulės bėgtų namo, piemenys dainuoja:
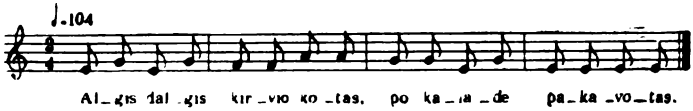

Lelio lelio turrrr,
Lelio lelio turrrr,
Šaukiama daug kartų.

61. Sviestą mušant sakoma:

Nešk molį,
Nešk molį,
Nešk molį,
Nešk molį.

62. Piemenys paima ant delno boružę ir dainuoja:
Karvute, bergždute,
Parodyk man tiesą.
Jeigu lietus, tai sėdėk,
Jeigu giedra, tai lėk.

63. Algis dalgis, kirvio kotas,
Po kalade pakavotas.

PAAIŠKINIMAI

Per šią ekspediciją buvo užrašyta apie 1500 lietuvių tautosakos kūrinių. Viena jų dalis saugoma Lietuvos TSR Mokslų akademijos Lietuvių kalbos ir literatūros instituto (LTR), kita — Lietuvos TSR Valstybinės konservatorijos (KTR) Tautosakos rankraštyne.

Leidinyje skelbiama pluoštas įdomesnės Kernavės ir gretimų apylinkių (Musninkų, Čiobiškio, iš dalies ir Paparčių) tautosakos. Dainas spaudai parengė Danutė Krištopaitė ir Laima Burkšaitienė, padavimus ir sakmes — Norbertas Vėlius, smulkiąją tautosaką — Kazys Grigas. Tekstus redagavo Vytautas Vitkauskas. Redaguota šitaip: dėsninga fonetika atstatyta literatūrinės kalbos garsais, o nedėsningi fonetiniai pakitimai, skirtingos morfologinės formos išsaugota.

Skelbiama tautosaka užrašyta 1969 m. rugpiūčio mėn. Širvintų rajone, tad atskirų kūrinių užrašymo data nenurodoma. Ji pažymėta tik prie kūrinių, užrašytų vėliau.

DAINOS

1. Parbėk, bareli.— Užrašyta Aleksandriškių k., Kazokiškių apyl., Trakų raj., iš Agotos Mukienės-Perednytės, 75 m. Užrašė A. Dzetaveckaitė ir J. Šalkauskas 1969.X.25, melodiją iš magnetofono juostos iššifravo L. Digrys ir L. Burkšaitienė. Tekstas ir melodija LTR 4114(42), LTRF 1084(5).

Dainininkės pastaba:

„Ir šitą dainuodavomem rugius piaudamos. Kai išeina rugių piaut, viena užgiedos vieną štrapelį, kita piovėja atsišaukia — kitą štrapelį. Paleidžia balsus, kad būtų girdėt. Šitep pasišaudę ir bendrai giedodavo per rugiapiūtę. Bet tankiau — čia vienos pabaigė, tai kitos atsišaukė. Tyliai mažai kas piaudavo."

2. Piauna piauna piovėjėlės.— Užrašyta Pigonių k., Čiobiškio apyl., iš Felicijos Paškevičienės-Penkauskaitės, 75 m. Užrašė V. Abarius, melodiją iššifravo L. Burkšaitienė. Tekstas ir melodija KTR 119(1), KF 5521(6).

3. Sustokit, ponai.— Užrašyta Spietiškių k., Čiobiškio apyl., iš Malvinos Žemaitienės-Tviragaitės, 75 m., ir Viktoro Žemaičio, 72 m. Užrašė L. Burkšaitienė ir V. Rubanik, melodiją iššifravo L. Burkšaitienė. Tekstas ir melodija KTR 117(20).

4. Šiū namon, parginon.— Užrašyta Liuliškių k., Musninkų apyl., iš Stasės Ciesiūnienės, 66 m. Užrašė J. Dovydaitis, melodiją iššifravo B. Uginčius. Tekstas ir melodija LTR 4112(142).

5. Šiū namon, ganimon.— Užrašyta Krapiliškių k., Musninkų apyl., Iš Aldonos Bučinskienės, 45 m. Užrašė J. Dovydaitis, melodiją iššifravo B. Uginčius. Tekstas ir melodija LTR 4112(112).

6. Saulele motinėle.– Užrašyta Liuliškių k., Musninkų apyl., iš Stasės Ciesiūnienės, 66 m. Užrašė J. Dovydaitis, melodiją iššifravo B. Uginčius. Tekstas ir melodija LTR 4112(145).

7. Malu malu viena.— Užrašyta Liuliškių k., Musninkų apyl., iš Bronės Savickienės, 73 m. Užrašė J. Dovydaitis, melodiją iššifravo B. Uginčius. Tekstas ir melodija LTR 4112(112).

8. Per šilelį jojau.— Užrašyta Liuliškių k., Musninkų apyl., iš Stasės Ciesiūnienės, 66 m. Užrašė J. Dovydaitis, melodiją iššifravo B. Uginčius. Tekstas ir melodija LTR 4112(161).

Dainininkės pastaba: „Ganydama išmokau. Mergaudama jau nedainavau."

9. Šumnas, dyvnas šalavijas medelis.— Užrašyta Aleksandriškių k., Kazokiškių apyl., Trakų raj., iš Agotos Mukienės-Perednytės, 75 m. Užrašė A. Dzetaveckaitė ir J. Šalkauskas 1969. X.25, melodiją iššifravo L. Digrys ir L. Burkšaitienė. Tekstas ir melodija LTR 4114(30), LTRF 1083(27).

Dainininkės pastaba: „Pirma atvažiuoja in jaunąjį veselnykai, jauno pabroliai. Jaunos namuose uždaro kambarį ir neleidžia veselnykų. O kai inleidžia kambarin, tada pagieda jaunajai ir tada piršlį apgieda."

10. Užteka saulutė.— Užrašyta Pigonių k., Čiobiškio apyl. iš Felicijos Paškevičienės-Penkauskaitės, 75 m. Užrašė D. Krištopaitė 1969.X.25, melodiją iššifravo L. Burkšaitienė. Tekstas ir melodija KTR 119(16), KF 5559(16).

11. Vai, bodžias bodžias.— Užrašyta Pigonių k., Čiobiškio apyl., iš Zosės Ciesiūnienės, 46 m. Užrašė V. Blaivinskaitė ir V. Rubanik, melodiją iššifravo L. Burkšaitienė. Tekstas ir melodija KTR 117(52).

12. Oi, girioj girioj.— Užrašyta Aleksandriškių k., Kazokiškių apyl., Trakų raj., iš Agotos Mukienės-Perednytės, 75 m. Užrašė A. Dzetaveckaitė ir J. Šalkauskas 1970.II.21, melodiją iššifravo

L. Digrys ir L. Burkšaitienė. Tekstas ir melodija LTR 4114(54), LTRF 1084(19).

Dainininkės pastaba: „Šitą daugiausia dainuoja, kai naktigonėn joja. Dainuoja dviem balsais".

13. Subatos vakarėlį.— Užrašyta Aleksandriškių k., Kazokiškių apyl., Trakų raj., iš Agotos Mukienės-Perednytės, 75 m. Užrašė A. Dzetaveckaitė ir J. Šalkauskas 1970.II.21, melodiją iššifravo L. Digrys ir L. Burkšaitienė. Tekstas ir melodija LTR 4114(74), LTRF 1085(12).

14. Oi, pūtė pūtė.— Užrašyta Pigonių k., Čiobiškio apyl., iš Janės Bagdonavičienės-Valantavičiūtės, 32 m., ir Zosės Ciesiūnienės-Drumstaitės, 37 m. Užrašė D. Krištopaitė, melodiją iššifravo L. Burkšaitienė. Tekstas ir melodija KTR 117(77).

15. Mes, dvi sesutėlės.— Užrašyta Vindeikių k., Musninkų apyl., iš Felės Jankūnaitės, 64 m. Užrašė L. Burkšaitienė ir O. Servaitė, melodiją iššifravo L. Burkšaitienė. Tekstas ir melodija KTR 117(128).

16. Čiučia liūlia šitą.— Užrašyta Kernavėje iš Stasės Barsukienės, 58 m. Užrašė N. Vėlius, melodiją iššifravo D. Kuzinienė. Tekstas ir melodija LTR 4113(14), LTRF 1040(11).

17. Stovėj žirgelis kieme pabalnotas.— Užrašyta Aleksandriškių k., Kazokiškių apyl., Trakų raj., iš Agotos Mukienės-Perednytės, 75 m. Užrašė A. Dzetaveckaitė ir J. Šalkauskas 1970.II.21, melodiją iššifravo L. Digrys ir L. Burkšaitienė. Tekstas ir melodija LTR 4114(67), LTRF 1085(5).

PADAVIMAI

18. Skylė Pilies kalne. Užrašyta Kernavėje iš Vandos Jakubickienės-Zašauskaitės, 46 m. Užrašė N. Vėlius. LTR 4113(140).

19. Mūras Pilies kalne. Užrašyta Klišabalės k., Kernavės apyl., iš Felikso Šalkausko, 54 m. Užrašė N. Vėlius. LTR 4113(94).

Pasakotojo pastaba: „Bet iš tikrųjų kiti žmonės, kaip toj vietoj dėl patikrinimo kasė, nu, bet ten nerado to mūro. Tai, ot, buvo sugalvota."

20. Pagonių dievaitis.— Užrašyta Kernavėje iš Stasės Barsukienės-Bernotaitės, 58 m. Užrašė N. Vėlius. LTR 4113(39).

21. Piemenukas Piliakalny. Užrašyta Klišabalės k., Kernavės apyl., iš Felikso Šalkausko, 54 m. Užrašė N. Vėlius. LTR 4113(95).

22. Užburta kariuomenė.— Užrašyta Kernavėje iš Marytės Stuckaitės, 39 m. Užrašė N. Vėlius. LTR 4113(136).

23. Kelias į Trakų pilį.— Užrašyta Kernavėje iš Vandos Jakubickienės-Zašauskaitės, 46 m. Užrašė N. Vėlius. LTR 4113(147).

24. Volutų pilis.— Užrašyta Klišabalės k., Kernavės apyl., iš Felikso Šalkausko, 54 m. Užrašė J. Dovydaitis. LTR 4112(274).

25. Sutrukdyta statyba.— Užrašyta Kernavėje iš Eugenijaus Barsuko, 25 m. Užrašė N. Vėlius. LTR 4113(57).

26. Klebonų vaiduokliai.— Užrašyta Kernavėje iš Vandos Jakubickienės-Zašauskaitės, 46 m. Užrašė N. Vėlius. LTR 4413(146).

27. Mergaitės iš piliakalnių.— Užrašyta Vičiūnų k., Musninkų apyl., iš Vaclovo Pilecko, 64 m. Užrašė J. Dovydaitis. LTR 4112(425).

28. Mergaitė karietoj.— Užrašyta Vičiūnų k., Musninkų apyl., iš Vaclovo Pilecko, 64 m. Užrašė J. Dovydaitis. LTR 4112(423).

29. Kunigaikščio Kerniaus kapas.— Užrašyta Klišabalės k., Kernavės apyl., iš Felikso Šalkausko, 54 m. Užrašė J. Dovydaitis. LTR 4112(316).

30. Nuskendęs varpas.— Užrašyta Vičiūnų k., Musninkų apyl., iš Vaclovo Pilecko, 64 m. užrašė J. Dovydaitis. LTR 4112(429).

31. Nuskendę jaučiai.— Užrašyta Kernavėje iš Vandos Jakubickienės-Zašauskaitės, 46 m. Užrašė N. Vėlius. LTR 4113(143).

32. Mergežerio kilmė.— Užrašyta Kernavėje iš Edvardo Jasinsko, 59 m. Užrašė N. Vėlius. LTR 4113(170).

Pasakotojo pastaba: „Sakė, kad teisybė buvo. Žmonos mamytė tai daug pasakojo."

33. Milžinai.— Užrašyta Klišabalės k., Kernavės apyl., iš Felikso Šalkausko, 54 m. Užrašė N. Vėlius. LTR 4113(113).

Pasakotojo pastaba: „Mat, žmonės seniau negalėjo suprasti to dalyko, kad žmogus su kašiku ar su maišiuku galėjo tuos piliakalnius supilti, ir prasimanė, kad tuos kalnus supylė milžinai.

Tie padavimai, eidami per žmones, blunka, kas gudresnis pataiso, bet mintis išlieka. Ir čia žmonės pasakoja, kad tuos piliakalnius švedai su kepurėm supylė. Vo čia suprantama, kad čia yra gamtos supilti, tik žmogus pridėjo savo ranką."

34. Sėjėjas ir milžinas.— Užrašyta Vičiūnų k., Musninkų apyl., iš Vaclovo Pilecko, 64 m. Užrašė J. Dovydaitis. LTR 4112 (435).

35. Kernavės ir Natokų milžinai.— Užrašyta Vičiūnų k., Musninkų apyl., iš Vaclovo Pilecko, 64 m. Užrašė J. Dovydaitis. LTR 4112(434).

36. Kunigaikštienės lobis.— Užrašyta Klišabalės k. Kernavės apyl., iš Felikso Šalkausko, 54 m. Užrašė J. Dovydaitis. LTR 4112(315).

37. Prancūzai Lietuvoje.— Užrašyta Klišabalės k., Kernavės apyl., iš Felikso Šalkausko, 54 m. Užrašė N. Vėlius. LTR 4113 (102).

38. Napoleono turtas.— Užrašyta Klišabalės k., Kernavės apyl., iš Felikso Šalkausko, 54 m. Užrašė N. Vėlius. LTR 4113 (97).

39. Mitkiškių akmuo.— Užrašyta Klišabalės k., Kernavės apyl., iš Felikso Šalkausko, 54 m. Užrašė N. Vėlius. LTR 4113 (91).

40. Pilsudskio žiaurumas.— Užrašyta Klišabalės k., Kernavės apyl., iš Felikso Šalkausko, 54 m. Užrašė N. Vėlius. LTR 4113 (100).

41. Baudžiauninkų jungtuvės.— Užrašyta Vičiūnų k., Musninkų apyl., iš Vaclovo Pilecko, 64 m. Užrašė J. Dovydaitis. LTR 4112 (431).

SMULKIOJI TAUTOSAKA

42. Užrašyta Pakalniškių k., Kernavės apyl., iš Apolonijos Ikanevičiūtės-Svietlikauskienės, 62 m. Užrašė I. Feldmanaitė ir A. Žygaitė. LTR 4115 (34).

43. Užrašyta Dailidžių k., Čiobiškio apyl., iš Leonoros Jakutienės, 76 m. Užrašė L. Šilainytė. LTR 4116 (21).

44, 45. Užrašyta Pakalniškių k., Kernavės apyl., iš Apolonijos Ikanevičiūtės-Svietlikauskienės, 62 m. Užrašė I. Feldmanaitė ir A. Žygaitė. LTR 4115 (42, 40).

46. Užrašyta Dailidžių k., Čiobiškio apyl., iš Leonoros Jakutienės, 76 m. Užrašė L. Šilainytė. LTR 4116 (22).

47, 48. Užrašyta Pakalniškių k., Kernavės apyl., iš Apolonijos Ikanevičiūtės-Svietlikauskienės, 62 m. Užrašė I. Feldmanaitė ir A. Žygaitė. LTR 4115 (35, 37).

49. Užrašyta Dailidžių k., Čiobiškio apyl., iš Leonoros Jakutienės, 76 m. Užrašė L. Šilainytė. LTR 4116 (20).

50, 51. Užrašyta Pakalniškių k., Kernavės apyl., iš Apolonijos Ikanevičiūtės-Svietlikauskienės, 62 m. Užrašė I. Feldmanaitė ir A. Žygaitė. LTR 4115 (44, 45).

52. Užrašyta Liuliškių k., Musninkų apyl., iš Stasės Ciesiūnienės, 66 m. Užrašė J. Dovydaitis. LTR 4112 (152).

53. Užrašyta Praziškės k., Žaslių apyl., iš Bronės Savickienės, 71 m. Užrašė J. Dovydaitis. LTR 4112 (196).

54. Užrašyta Liuliškių k., Musninkų apyl., iš Reginos Milkevičiūtės. Užrašė J. Dovydaitis. LTR 4112 (173).

55. Užrašyta Dailidžių k., Čiobiškio apyl., iš Leonoros Jakutienės, 76 m. Užrašė L. Šilainytė. LTR 4116 (18).

56. Užrašyta Vičiūnų k., Musninkų apyl., iš Stasės Purvaneckienės, 58 m. Užrašė J. Dovydaitis. LTR 4112 (252).

57. Užrašyta Vičiūnų k., Musninkų apyl., iš Juliaus Purvanecko, 53 m. Užrašė J. Dovydaitis. LTR 4112 (244).

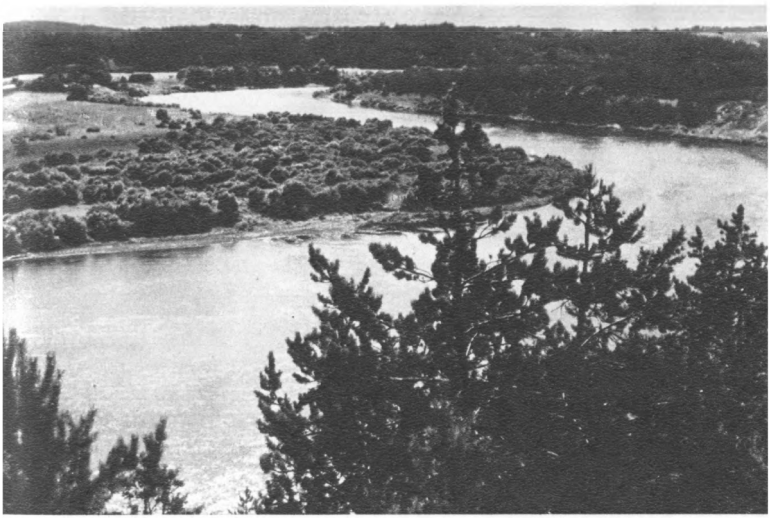
58—60. Užrašyta Liuliškių k., Musninkų apyl., iš Stasės Ciesiūnienės, 66 m. Užrašė J. Dovydaitis. LTR 4112 (143, 147, 148).

61. Užrašyta Liuliškių k., Musninkų apyl., iš Bronės Savickienės, 71 m. Užrašė J. Dovydaitis. LTR 4112 (19a).

62. Užrašyta Kunigiškių k., Kernavės apyl., iš Romualdo Ališausko, 64 m. Užrašė J. Dovydaitis. LTR 4112 (352).

63. Užrašyta Liuliškių k., Musninkų apyl., iš Reginos Milkevičiūtės. Užrašė J. Dovydaitis. LTR 4112 (172).

GAMTA

1

2

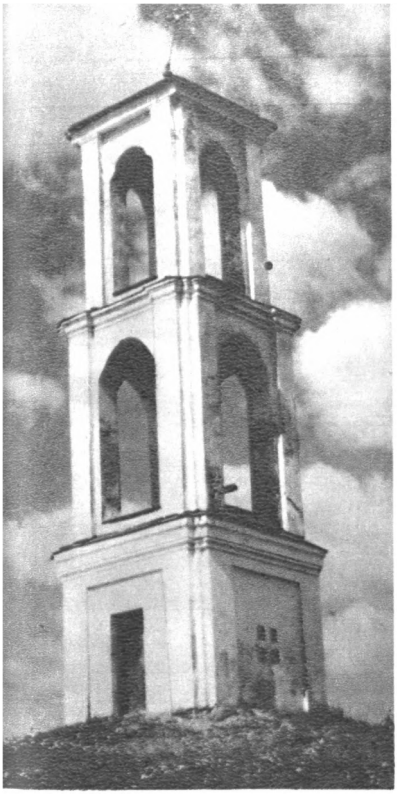

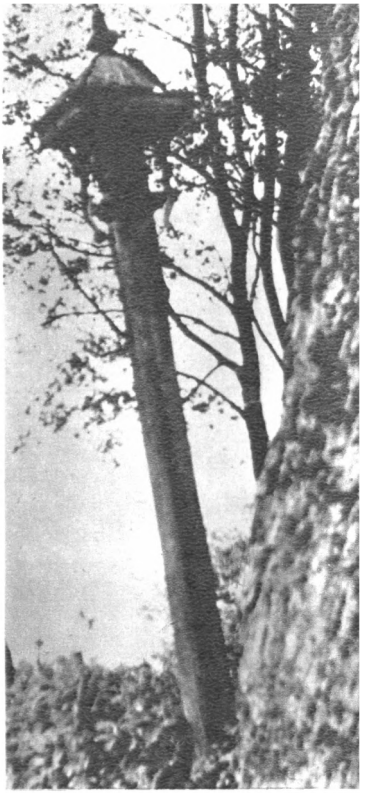
3

4

5

6

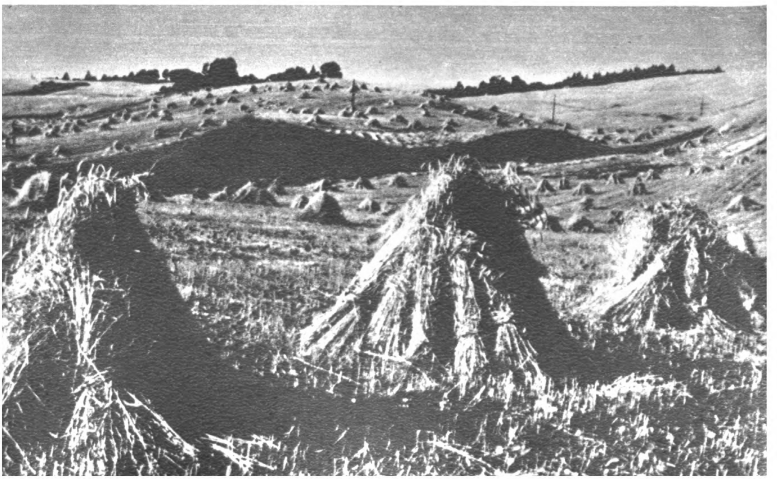
7

8

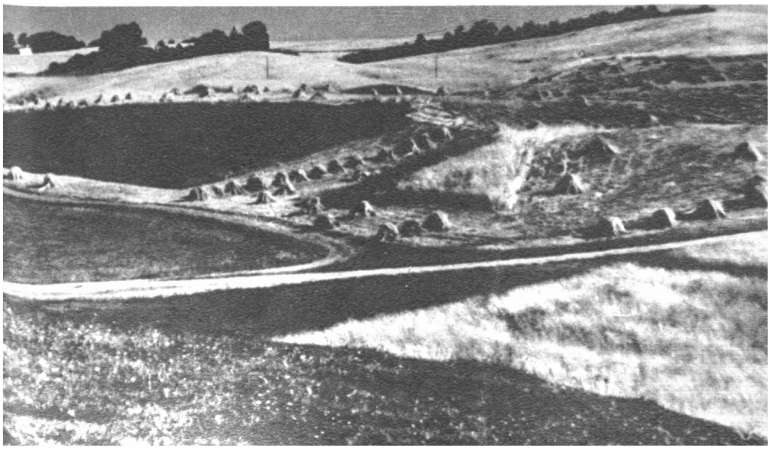
9

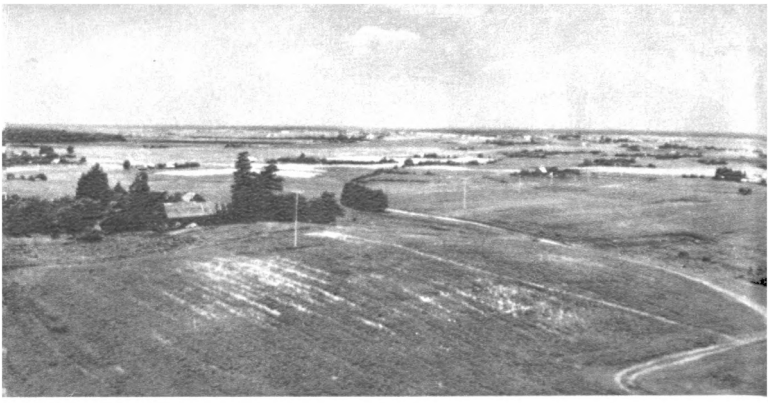

10

11

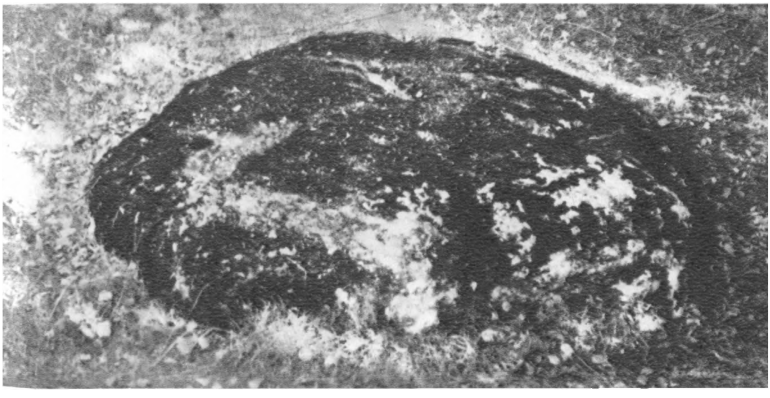
13

14

12

15

16

17

18

19

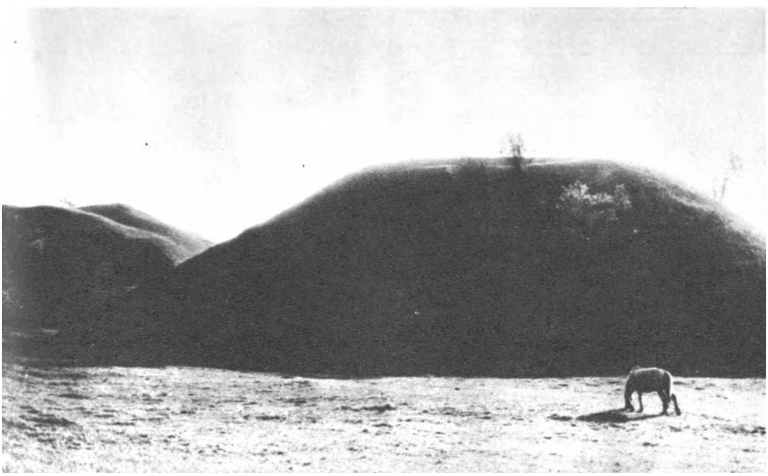

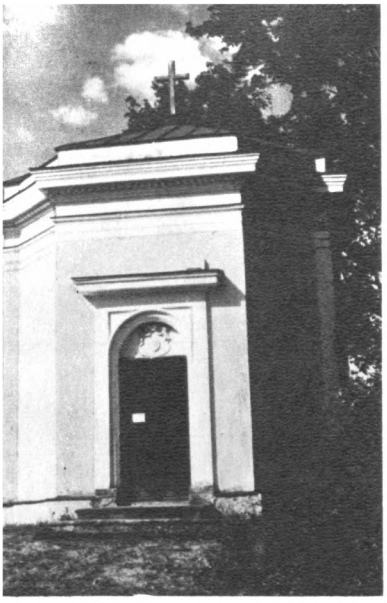
KERNAVĖS MIESTELIS

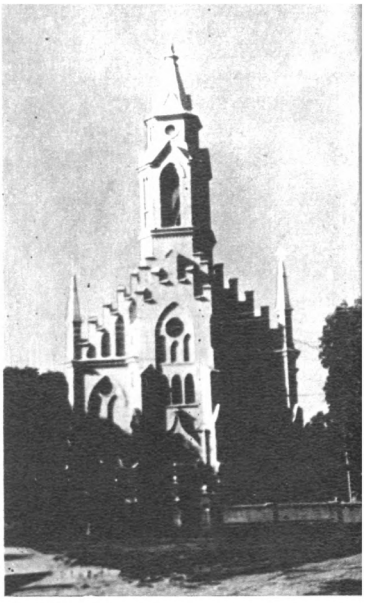
20

21

22

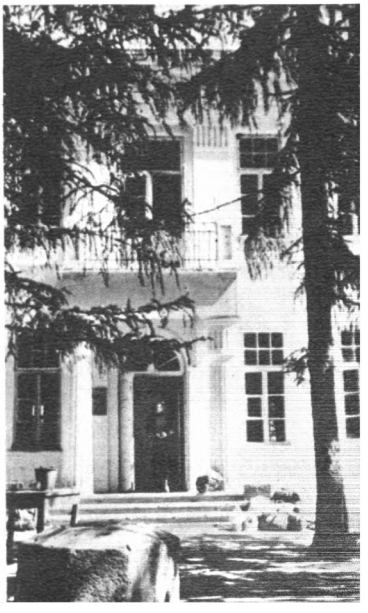

23

24

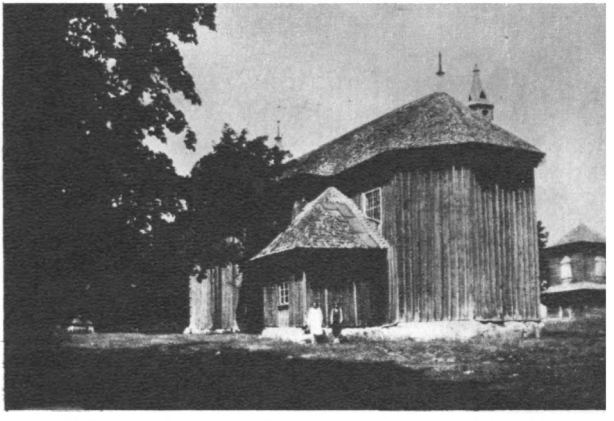

25

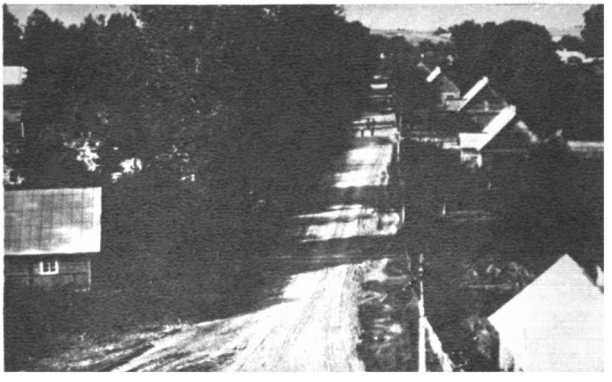

26

27

28

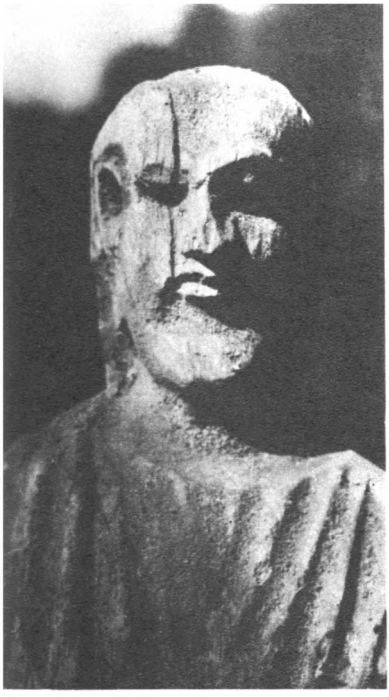
29

30

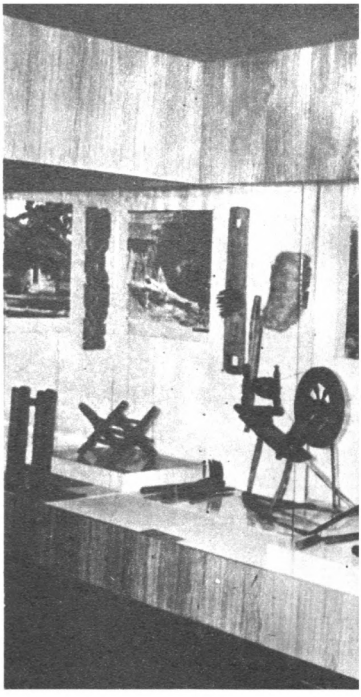

31

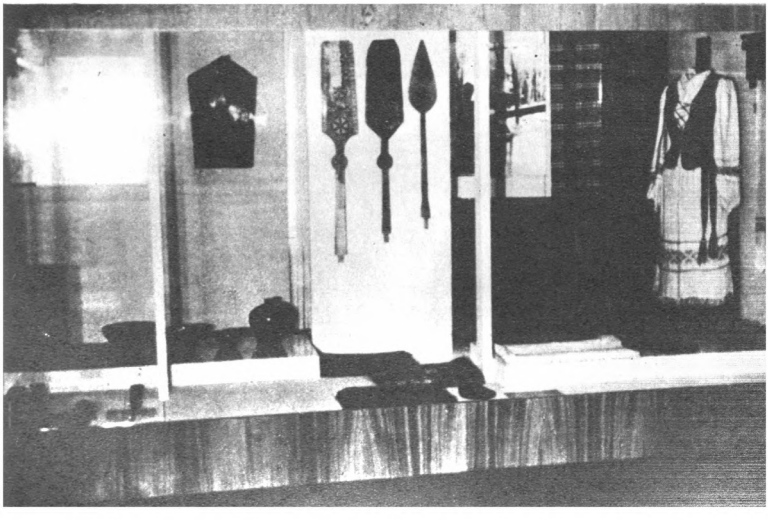

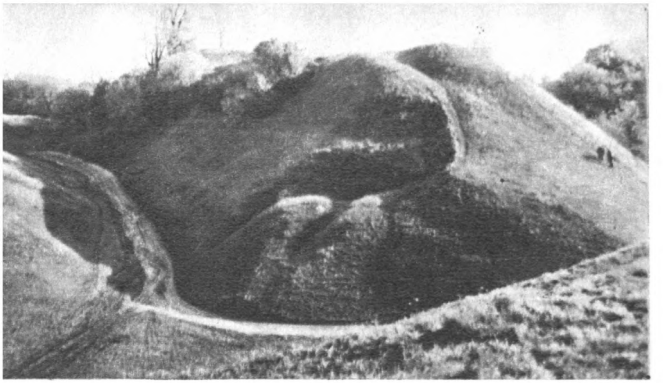
32

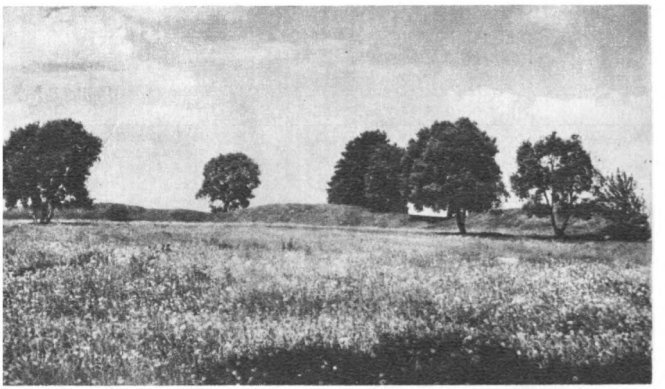
33

34

35

36

37

38

39

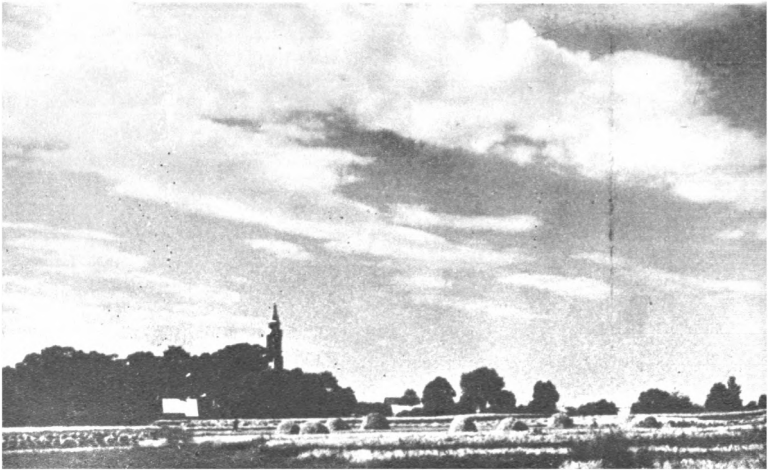
40

41

42

KAIMO ARCHITEKTŪRA

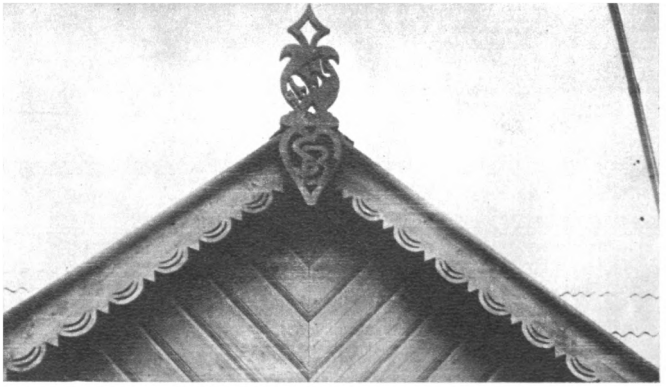
43

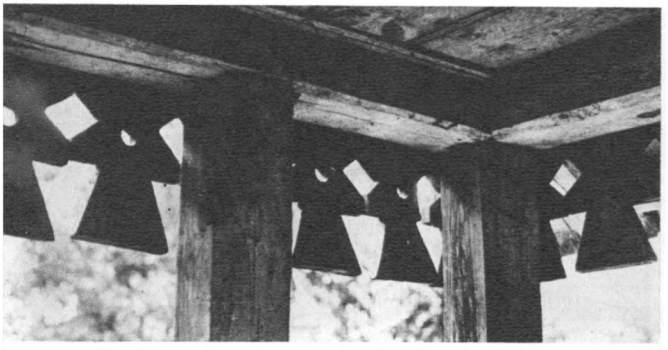
44

45

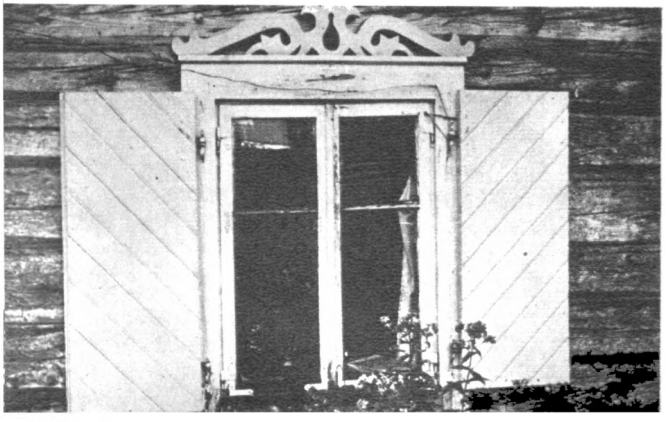

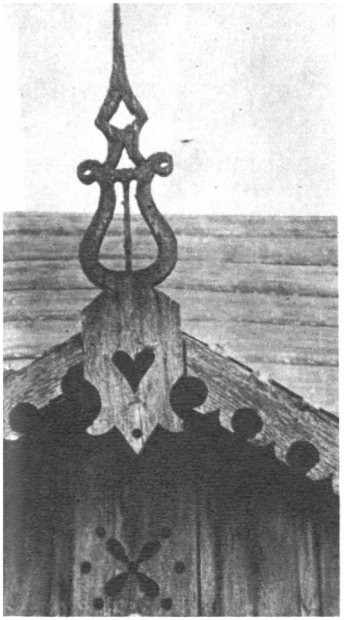
46

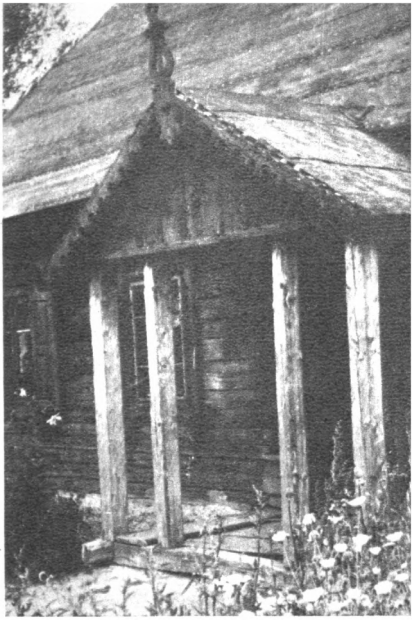
47

48

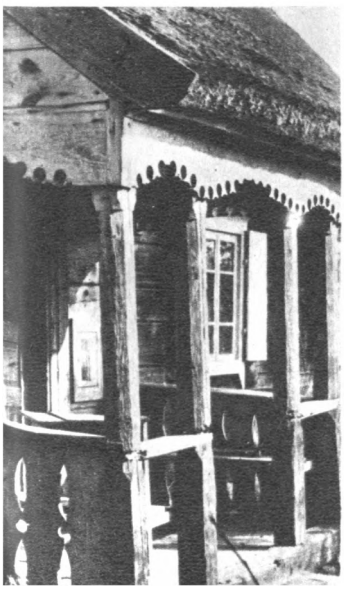

49

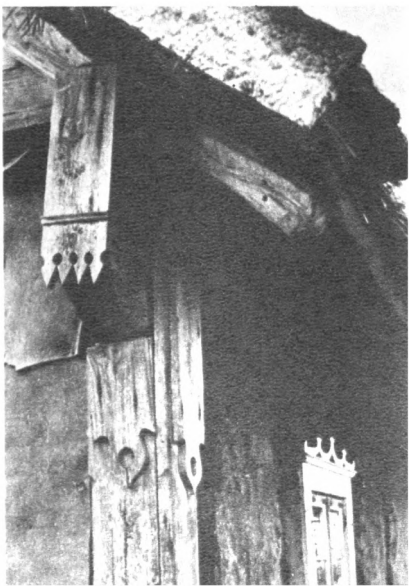

50

51

52

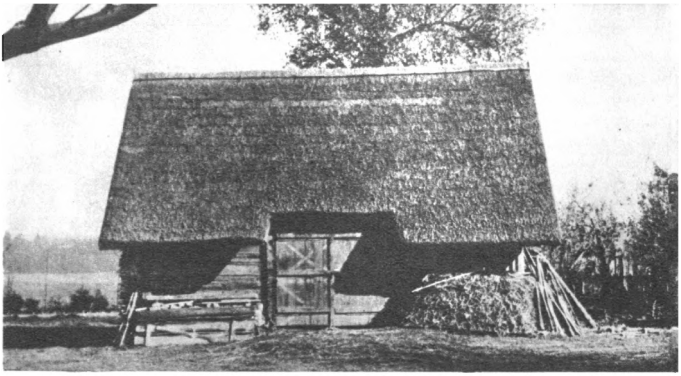
53

54

55

56

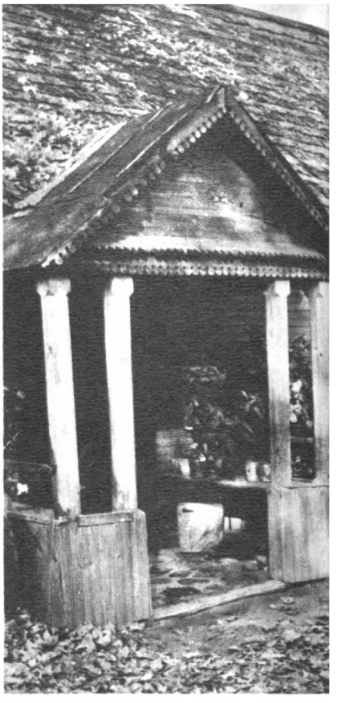
57

58

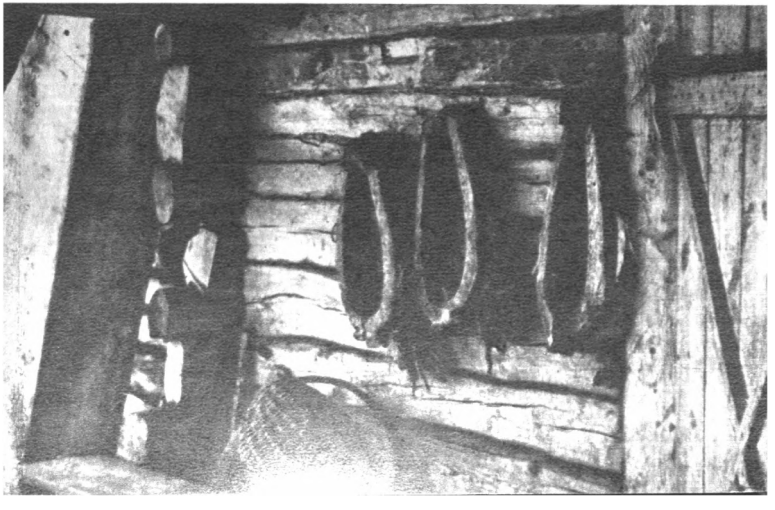

59

60

61

62

63

64

SUSISIEKIMO PRIEMONĖS

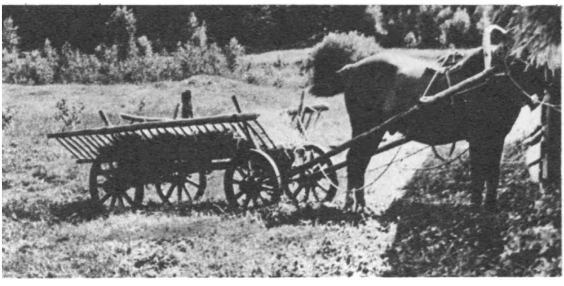

65

66

67 68

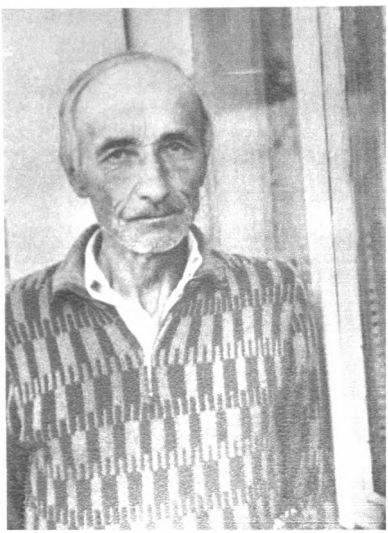

69

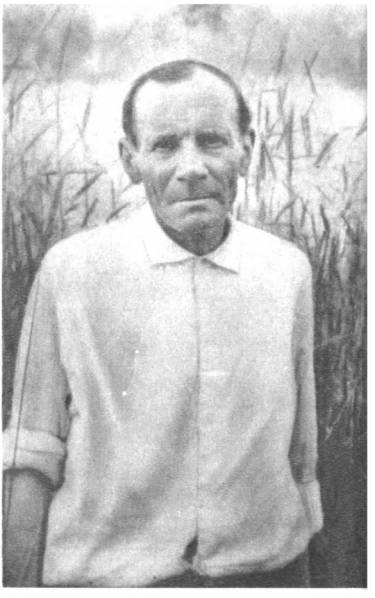
70

71

72

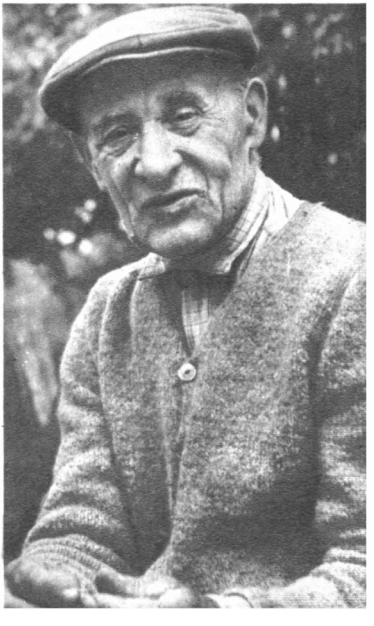

73

74

75

76

77

78

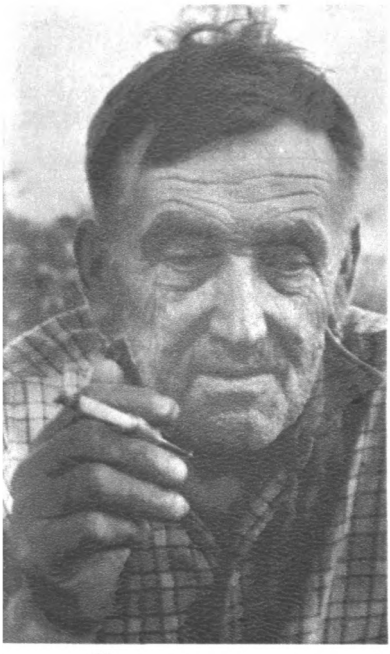

79

80

81

82

83

84

EKSPEDICIJOS GYVENIMAS

85

86

87

88

89

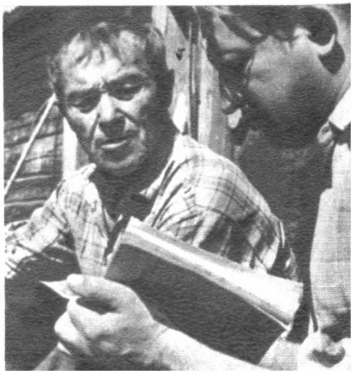
90

91

92

NUOTRAUKŲ SĄRAŠAS

GAMTA

1. Neris ties Kernave. *D. Šemetulskio nuotr.*
2. Pragarinės ežerėlis prie Kernavės. *R. Kunsko nuotr.*
3. Neries krantai. *R. Gucevičiūtės nuotr.*
4. Neris žemiau Kernavės. *Č. Kudabos 1957 m. nuotr.*
5. Musninkų koplyčia. *R. Kunsko nuotr.*
6. Koplytstulpis Musninkų kapinėse. *R. Kunsko nuotr.*
7. Buv. Viršuliškių dvaro alėja. *R. Kunsko nuotr.*
8. Ties Kernavėlės ir Pajautos slėnių pradžia. *R. Kunsko nuotr.*
9. Derlius Kernavės kolūkio laukuose. *D. Šemetulskio nuotr.*
10. Raguvų suskaidytas Neries slėnio šlaitas ties Kernave. *R.Kunsko nuotr.*
11. Kernavė duonos kraštas. *R. Kunsko nuotr.*
12. Kernavės kraštovaizdis. *R. Kunsko nuotr.*
13. Pušynai trečiojoje Neries terasoje. *R. Kunsko nuotr.*
14. Raguvos į trečiąją Neries terasą ties Dailidžių k. *R. Kunsko nuotr.*
15. Pėduotas akmuo Mitkiškių k. *R. Tarabildos nuotr.*
16. Žvilgsnis į miškus. *R. Kunsko nuotr.*
17. Musės senslėnis ir jo šlaitas. *R. Kunsko nuotr.*
18. Rytas netoli Kernavės. *R. Kunsko nuotr.*
19. Pragarinės ežerėlis ir status prieledyninio tvenkinio krantas. *R. Kunsko nuotr.*

KERNAVĖS MIESTELIS

20. Aukuro kalnas. *Č. Kudabos nuotr.*
21. Aukuro kalnas. *Č. Kudabos nuotr.*
22. Radvilų koplytėlė — mauzoliejus. *D. Šemetulskio nuotr.*
23. Bažnyčia. *D. Šemetulskio nuotr.*
24. Medinė koplytėlė. *D. Šemetulskio nuotr.*

25. Mokykla. *D. Šemetulskio nuotr.*
26. Miestelis 1928 m. (iš bažnyčios bokšto). *Iš V. Baniulio fotoalbumo.*
27. Buvusi medinė bažnyčia. *Iš V. Baniulio fotoalbumo.*
28. Kerniaus gatvė. *D. Šemetulskio nuotr.*
29. Kernavės „Perkunas". *K. Vainoro nuotr.*
30. Liaudies skulptūra Kernavės muziejuje. *R. Tarabildos nuotr.*
31. Liaudies skulptūra Kernavės muziejuje. *R. Tarabildos nuotr.*
32. Liaudies skulptūra Kernavės muziejuje. *R. Tarabildos nuotr.*
33. Kernavės muziejuje. *D. Šemetulskio nuotr.*
34. Kernavės muziejaus kampelis. *D. Šemetulskio nuotr.*
35. Pilies kalnas Mindaugo Sostas. *V. Daugudžio nuotr.*
36. Pilies kalno pylimų likučiai. *K. Navicko nuotr.*
37. Aukuro kalnas. *V. Daugudžio nuotr.*
38. Pylimas Pilies kalno Mindaugo Sosto – aikštelės gale. *K. Navicko nuotr.*
39. Kalnas Kriveikiškių k. *K. Navicko nuotr.*
40. Pajautos slėnis. *D. Šemetulskio nuotr.*
41. Šlaitas. *Č. Kudabos 1957 m. nuotr.*
42. Miestelio panorama. *D. Šemetulskio nuotr.*

KAIMO ARCHITEKTŪRA

43. Antano Razausko klojimas (1935) Semeniškių k. *V. Miliaus nuotr.*
44. Jono Kanevičiaus klojimas Pakalniškių k. *I. Butkevičiaus nuotr.*
45. Klojimas Semeniškių k. *R. Gucevičiūtės nuotr.*
46. Vinco Tamošiūno prieangio lėkis Musninkų apyl., Mikališkio k. *I. Butkevičiaus nuotr.*
47. Balio Paulausko prieangio detalė (1919) Kalnynų k. *V. Miliaus nuotr.*
48. Vytauto Tatariūno gyvenamojo namo langas Rudeikiškių k. *I. Butkevičiaus nuotr.*
49. Ksavero Petrusevičiaus prieangio lėkis (1923) Vičiūnų k. *V. Miliaus nuotr.*
50. Ksavero Petrusevičiaus prieangis (1923) Vičiūnų k. *V. Miliaus nuotr.*
51. Jono Bieliausko prieangis Klišabalės k. *I. Butkevičiaus nuotr.*
52. Gyvenamojo namo kertė ties pastoge Liuliškių k. *D. Šemetulskio nuotr.*
53. Jono Tuikos gyvenamasis namas Kunigiškių k. *V. Miliaus nuotr.*

54. Sodyba Ramoniškių k. *D. Šemetulskio nuotr.*
55. Kosto Laukio gyvenamasis namas Kaukiškio k. *I. Butkevičiaus nuotr.*
56. Jono Bieliausko klojimas Klišabalės k. *I. Butkevičiaus nuotr.*
57. Juozo Pakalnio klojimas (1937) Kunigiškių k. *V. Miliaus nuotr.*
58. Zosės Pukienės svirnas Kunigiškių k. *V. Miliaus nuotr.*
59. Stefos Smolkienės klojimo durys Semeniškių k. *I. Butkevičiaus nuotr.*
60. Kosto Laukio prieangis Kaukiškio k. *I. Butkevičiaus nuotr.*
61. Pavalkai. Kernavė. *R. Kunsko nuotr.*

DARBAI

62. Veža malkas Kunigiškių k. *J. Dovydaičio nuotr.*
63. Veža šiaudus Kernavės kolūkyje. *V. Miliaus nuotr.*
64. Žvejai Neryje. *Č. Kudabos nuotr.*

SUSISIEKIMO PRIEMONĖS

65. Išeiginis arklio pakinkymas (kamanos ir žvangučiai) Rudeikiškių k. *J. Laniauskaitės nuotr.*
66. Vinco Bžozinsko *razvalinkos* (1934) Armoniškių k. *J. Laniauskaitės nuotr.*
67. Ratai Semeniškių k. *V. Miliaus nuotr.*
68. Vytauto Tatariūno vežimėlis *(koriai)* Rudeikiškių k. *J. Laniauskaitės nuotr.*

PATEIKĖJAI

69. Dainininkė Veronika Pečiulienė. Liuliškių k. *D. Šemetulskio nuotr.*
70. Tautosakos pateikėja Marijona Stravinskienė. Vievio raj., Kaugonių k. *J. Dovydaičio nuotr.*
71. Tautosakos pateikėjas Romualdas Ališauskas. Kunigiškių k. *J. Dovydaičio nuotr.*
72. Tautosakos pateikėja Veronika Akstinavičienė. Krapiliškių k. *J. Dovydaičio nuotr.*
73. Pasakotojas Vaclovas Pileckas. Vičiūnų k. *J. Dovydaičio nuotr.*

74. Dainininkė Felicija Paškevičienė. Pigonių k. *D. Šemetulskio nuotr.*
75. Pasakotojas Leonas Barsukas. Kernavė. *N. Vėliaus nuotr.*
76. Audėja J. Bagdonavičienė. Pigonių k. *D. Šemetulskio nuotr.*
77. Tautosakos pateikėja Janina Talkauskienė. Klišabalės k. *D. Šemetulskio nuotr.*
78. Tautosakos pateikėja Zosė Ciesiūnienė. Pigonių k. *D. Šemetulskio nuotr.*
79. Pasakotoja Liucė Gelažauskienė. Kernavė. *N. Vėliaus nuotr.*
80. Liaudies medicinos pateikėja Aleksandra Laukienė. Kaukiškio k. *R. Gucevičiūtės nuotr.*
81. Puodžius Edvardas Jasinskas. Kernavė. *N. Vėliaus nuotr.*
82. Tarminių tekstų pateikėjas Juozas Vaitkevičius. Vilniaus raj., Dūkštų apyl., Miežionių k. *A. Balašaičio 1958 m. nuotr.*
83. Liaudies medicinos pateikėja Kaupienė. Svistūnų vns. *D. Šilalnytės nuotr.*
84. Dainininkė Stasė Barsukienė. Kernavė. *N. Vėliaus nuotr.*

EKSPEDICIJOS GYVENIMAS

85. Ekspedicijos dalyviai Kernavėje. *D. Šemetulskio nuotr.*
86. Poilsio metu. *N. Kukuoškaitės nuotr.*
87. V. Milius ir N. Ingelevičiūtė. *R. Kunsko nuotr.*
88. R. Gucevičiūtė su liaudies medicinos žinove ir dainininke Vlada Šalkauskiene. *Iš R. Gucevičiūtės fotoalbumo.*
89. J. Šalkauskas ir mažieji pateikėjai Klišabalės k. *R. Gucevičiūtės nuotr.*
90. P. Drazdauskas ir A. Vidugiris Semeniškių k. *R. Gucevičiūtės nuotr.*
91. N. Vėlius užrašinėja tautosaką iš F. Šalkausko Klišabalės k. *D. Šemetulskio nuotr.*
92. Kalvis B. Šalkauskas ir A. Stravinskas Klišabalės k. *D. Šemetulskio nuotr.*

ŽEMĖLAPIS PRIEŠLAPIUOSE — *RIMVYDO KUNSKO*

TURINYS

Pratarmė 5
Santrumpos 7

GAMTA

Česlovas Kudaba, Rimvydas Kunskas. Kernavės apylinkių paviršius ir kraštoveidis 9

IŠ ISTORIJOS

Adolfas Tautavičius. Archeologiniai radiniai ir paminklai 26
Liudas Truska. Kernavės apylinkių gyventojai XVIII a. pabaigoje 44
Nijolė Kuncytė. Kernavės pradžios mokykla 1924—1938 metais 59
Danutė Kvieskienė. Kernavės istorijos muziejus 67
Juozas Jarmalavičius. Klasių kovos reiškiniai Kernavės apylinkėse pokario metais 80

SODŽIAUS BUITIS

Regina Merkienė. Gyvuliai ir jų priežiūra XVIII a. pab. — XX a. 87
Jonas Mardosa. Apie talkas 105
Antanas Stravinskas. Kalvystės tradicijos 115
Edmundas Mickūnas. Mainai 123
Izidorius Butkevičius. Kaimo architektūros bruožai 126
Alfonsas Andriuškevičius. Valstiečių baldų tipai 137
Vacys Milius. Mitybos tradicijos ir naujovės 148
Janina Laniauskaitė. Kuo kernaviškiai važinėjo 154
Milda Skeirytė. Audimas 172
Dalia Šilainytė. Į marguosius kraitelius pažvelgus 181
Vida Kulikauskienė, Marija Miliuvienė. Apie drabužius 197
Irena Čepienė. Vestuvių papročiai 208
Romanas Vasiliauskas. Darbinis vaikų auklėjimas 220
Regina Gucevičiūtė. Liaudies medicina 231
Stanislovas Šinkūnas, Sergejus Rapoportas. Poilsio kultūra .. 248

KALBOS TURTAI

Aloyzas Vidugiris. Kalbinės situacijos charakteristika 265
Kazys Morkūnas. Iš kernaviškių tarmės 277
Janina Lipskienė. Frazeologizmai 283
Aleksandras Vanagas. Miestelio ir upės vardas *Kernavė* 294
Marytė Razmukaitė. Dėl *Traidenio* vardo kilmės 297
Marytė Razmukaitė. Kernavės apylinkių pavardės 300
Kazys Eigminas (parengė). Vietovardžiai 304

TAUTOSAKA

Danutė Krištopaitė, Laima Burkšaitienė. Kernavės apylinkių dainos 321
Jūratė Aleknaitė. Pasakos 356
Norbertas Vėlius. Modernus pasakotojas 361
Monika Lazauskienė. Pasaka — auklėjimo priemonė 371
Jonas Trinkūnas. Senieji tikėjimai 378

TAUTOSAKOS KŪRINIAI

Dainos 390
Padavimai 407
Smulkioji tautosaka 417
Paaiškinimai 422
Nuotraukų sąrašas 429

КЯРНАВЕ

Общество охраны памятников и краеведения Лит. ССР

На литовском языке

Издательство «Вага», Вильнюс

KERNAVĖ

Lietuvos TSR paminklų apsaugos ir kraštotyros draugija

Redaktorė *L. Kudirkienė*. Techn. redaktorius *G. Vinciūnas*. Korektorės *G. Bukauskienė* ir *A. Tarasevičienė*. Duota rinkti 1972.II.16. Pasirašyta spaudai 1972.VII.12. LV 05518. Leidinio Nr. 6926. Giliaspaudinis popierius, formatas 84×108$^{1}/_{32}$ — 6,813 pop. l. = 22,89 sp. l. + 32 psl. gil. iliustr.; 22,1 leid. l. 8000 egz. Užsak. Nr. 270. Kaina 1 rb 13 kp.

„Vagos" leidykla, Vilnius, Lenino pr. 50.
Spaudė K. Požėlos spaustuvė, Kaunas, Gedimino 10.

7—2—2
85 72

91(TL)
Ke-143

Paberžė
Strazdai
Kaimynėliai
Pamusiai
Markučiai
Brazelės
Minčiukai
Lapelės
Ilgojus
Peklinė
Skruzdelės
Kazliškiai
Musninkai
Ažuolinė
Pigonys
Pakerpė
Liuliškiai
Panerjai
Krapiliškiai
Pakalniškiai
Dailidžiai
Nėpavai
Antakalniai
Kalnyn
Ardiškis
Žiežmara
Niauriškės
Ramoniš
Kmitai
Pakalniš
Papar̃čiai
Naslėnai
Valiukiš
Lemučionys
Lalėnai
Padvarjai
Šežonys
Antupiai
Latviai
Mitkiškiai
Maskoliškiai

Limarninkas
Mikališkis
Krunai
Svietiškiai
Dabriliškis
Žadžiai
Musninkai
Bajoriškis
Bartkuškiai
Žebokšta ež.
Kaimynai
Daubariškis
Kaukiškis
Musė
Pieksia
Viršuliškiai
Kuniginškiai
Paspėrjai
Spira
Vičiūnai
Šutkuškiai
Meilučiai
Čirkai
Pajuodžiai
Zaltarūnai
Pazaltarūnai
Gabradžiai
Paežerėlis
Draučiai
Pogulianka
Rudeikiškis
Pragarinė ež.
Kriveikiškis
Klišabalė
Kernavė
Gudaraistis
Pajauta
Gejsiškės
Pagojys
Pakalniai
Semeniškiai
Europa
Kernavėlė
Antakalniai
Padvariai
Aliejūnai
Nieziony

